NICOLAE CONSTANTINESCU

TIMP ŞI SPAŢIU VOIEVODAL ÎN ARGEŞUL ISTORIC (1200-1500)

EDITURA ORDESSOS
20 07
MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ

PITEŞTI
2013

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Nicolae Constantinescu

TIMP ŞI SPAŢIU VOIEVODAL ÎN ARGEŞUL ISTORIC (1200-1500)

Studii de istorie şi arheologie

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Nicolae Constantinescu

TIMP ŞI SPAŢIU VOIEVODAL ÎN ARGEŞUL ISTORIC (1200-1500)

Studii de istorie şi arheologie

EDITURA ORDESSOS
20 07
MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ

Piteşti, 2013

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României

CONSTANTINESCU, NICOLAE

Timp şi spaţiu voievodal în Argeşul istoric (1200-1500) /

Nicolae Constantinescu. - Piteşti: Ordessos, 2013

Bibliogr.

ISBN 978-606-93332-7-3

94(498-35 Argeş)"1200-1500"(0:82-92)

821.135.1-92

Nicolae CONSTANTINESCU:
Timp şi spaţiu voievodal în Argeşul istoric (1200-1500)

Redactor: **Marius PĂDURARU**
Tehnoredactare şi Coperta: **Ionel DOBRE**
Editura: **ORDESSOS, Muzeul Judeţean Argeş**
Director: **Conf. univ. dr. Spiridon CRISTOCEA**
Str. Armand Călinescu, nr. 44, Piteşti,
Tel./Fax: 0248.212561
E-mail: muzeuarges@yahoo.com

ISBN 978-606-93332-7-3

Coperta I: Stema Ţării Româneşti. Act de la Radu Şerban Vvd., 1608 (Maria Dogaru, *Heraldica României*, Ed. JIF, 1994, Fig. 38).

Coperta IV: Curtea Domnească. Participanţi la excursia din 9 septembrie 1971 (Congresul al XIV-lea de Studii Bizantine).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

CUPRINS

Cercetarea arheologică de la Curtea domnească din Argeş, 1967 9
Satele medievale din judeţul Argeş până la anul 1500.
Încercări de geografie istorică 25
La résidence d'Argeş des voïvodes roumains des XIIIe et XIVe siècles.
Problèmes de chronologie a la lumière des récentes recherches archéologiques 38
Curtea domnească din Argeş, probleme de geneză şi evoluţie 64
Aşezarea voievodală de la Curtea de Argeş 90
Die Chronologie der Denkmäler am Fürstenhof von Argeş (13.-14. Jh.) und ihre historische Bedeutung 94
Nicolae Alexandru voievod - Iachint de Vicina sau
despre rosturile argeşene ale momentului istoric 1359 122
Săpături de salvare la Curtea de Argeş (1983-1984) 133
Completări în problematica fostei Curţi domneşti din Argeş 145
Fiction chronologique - destin historiographique:
Rovine, le „17 mai 1395" (I) şi (II)..... 156
O evocare: Dimitre Onciul şi vatra istorică a Argeşului
remember: 150 de ani de la naşterea savantului (26 X/7 XI 1856)..... 190
Basarab I şi contribuţia sa la consolidarea Ţării Româneşti 201
Recenzie - Neagu Djuvara, *Thocomerius - Negru Vodă. Un voivod de origine cumană la începuturile Ţării Româneşti.* Cum a purces întemeierea primului stat medieval românesc dinainte de „descălecătoare" şi până la aşezarea Mitropoliei Ungrovlahiei la Argeş. Noi interpretări. Humanitas, Bucureşti, 2007, 231 p. 228
Un reper istoriografic şi semnificaţiile sale: BCMI, 1/1908
(în chestiunea restaurării Bisericii Domneşti din Argeş) 235
Radu I Vv. şi scaunul domnesc din Argeş. Repere din istoriografie 241
Basarab I şi Vladislav I la Argeş. - Mărturii din Biserica Domnească „Sf. Nicolae" - 1. Data executării grafitului cu ştirea morţii lui Basarab I. - 2. Din nou despre Vlaicu Vodă - ctitor şi donator la Athos 269
Remember. O diversiune în istoriografie sau oaste de ţară şi mercenari
în „bătălia pentru Rovine". Precizări şi mărturii din anii 1986-1988..... 292
In ***Chronico Picto Vindobonensi,*** auctor vocabula *„feria secunda"* omittit. ***viator!* „fabula de te narratur…"** - marginalii la un inept şi arogant *„răspuns"* - 315

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Puncte de vedere - sau opinii şi necesare puneri la punct: (1) centre rezidenţiale şi scaune domneşti; (2) restaurări şi destine ale unor monumente 327

RECENZII

Nicolae Constantinescu, *Curtea de Argeş (1200-1400). Asupra începuturilor Ţării Româneşti*, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1984, 170 p.
ARA Sofia, XXVII, 3, 1985, p. 61 (Sonja Gheorghieva) 349
„Revista de istorie“, 38 (1985), 9 (Nona Palincaş) 351
„Argeş“, nr. 3/1985, p. 5. (Spiridon Cristocea) 354
„Dacia“, N.S., XXX (1986), 1-2. (Andrei Pippidi) 356

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

ABREVIERI

AAASH	- Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae
AARMSI	- Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice
AARMSL	- Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Literare
AIGFCOT	- Analele Institutului de Geodezie, Fotogrammetrie, Cartografie și Organizarea Teritoriului
AIIAC-N	- Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie, Cluj-Napoca
AIIAI	- Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol", Iași
AIIX	- Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol", Iași
Argesis/ Argessis	- Argesis/Argessis. Studii şi Comunicări. Seria Istorie, Muzeul Piteşti
AM	- Arheologia Moldovei
AO	- Arhivele Olteniei
ASB	- Arhivele Statului, Bucureşti
AUB	- Analele Universității Bucureşti
BB	- Byzantino Bulgarica
BBR	- Buletinul Bibliotecii Române
BCMI	- Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice
BIABulg	- Bulletin de l'Institut archeologique bulgare
bibl.	- bibliografie
BL	- Balcania
BMI	- Buletinul Monumentelor Istorice
BZ	- Byzantinische Zeitschrift
CDA	- *Curtea domnească din Argeş*, în BCMI, X-XVI, 1917-1923, p. 9-192
CI	- Cercetări Istorice
CL	- Convorbiri Literare
CT	- Columna lui Traian
DIR, A	- *Documente privind istoria României, A. Moldova*
DIR, B	- *Documente privind istoria României, B. Țara Românească*
DIR, C	- *Documente privind istoria României, C. Transilvania*
DRH, D	- *Documenta Romaniae Historica, D. Relaţii între Ţările Române*
Edit.	- Editura
ed.	- ediția, ediție
GB	- Glasul Bisericii
LAR	- Literatura și arta română
MCA	- Materiale și Cercetări Arheologice

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

MI - Magazin Istoric
MO - Mitropolia Olteniei
MSHSM - Monumenta Spectantia Historiam Slavonum Meridionalium
NRR - Noua Revistă Română
RdI - Revista de Istorie
red. - redacţia
RESEE - Revue des Études Sud-Est Européennes
RI - Revista Istorică
RIAF - Revista pentru Istorie, Arheologie şi Filologie
RIR - Revista Istorică Română
RHSEE - Revue Historique du Sud-Est Européen
RM - Revista Muzeelor
RMI - Revista Monumentelor Istorice
RRH - Revue Roumaine d'Histoire
RRHA - Revue Roumaine d'Histoire de l'Art. Série Beaux-Arts
SCIA - Studii şi Cercetări de Istoria Artei
SCIM - Studii şi Cercetări de Istorie Medie
SCIV - Studii şi Cercetări de Istorie Veche
SCIVA - Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie
SCOM-Piteşti - Muzeul din Piteşti. Studii şi comunicări. Istorie - Ştiinţele Naturii
SMIM - Studii şi Materiale de Istorie Medie
SOF - Südost Forschungen
ST - Studii Teologice
Studii - Studii. Revistă de Istorie
TS - Történelmi Szemle
trad. - traducere
v. - vezi
veac. - veacul, veacurile
vol. - volumul

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

SCOM-Piteşti, seria istorie, Piteşti, 1968, p. 123-138.

CERCETAREA ARHEOLOGICĂ DE LA CURTEA DOMNEASCĂ DIN ARGEŞ, 1967

Ansamblul arhitectural păstrat în ruină în jurul bisericii Sf. Nicolae domnesc de la Curtea de Argeş constituie, fără îndoială, nu numai principalul monument păstrat din veacul întemeierii Ţării Româneşti, ci şi un pasionant şi controversat subiect de discuţie. Într-adevăr, decenii în şir au apărut studii, articole şi note, recenzii, răspunsuri şi contra-lămuriri (de multe ori *ab irato*), la noi şi peste hotare - toate justificând interesul manifestat în rândurile istoricilor, arhitecţilor, istoricilor de artă pentru relicvele adăpostite în perimetrul Curţii domneşti. Vom sublinia aici, că această efervescenţă publicistică[1] a sporit mai ales după restaurările din 1911 şi după descoperirile din anii 20 ai secolului nostru, când monumentul iese oarecum din anonimatul în care se afla şi din vitregia prin care trecuse până atunci.

Căci, se ştie, Curtea domnească din Argeş ajunsese într-o stare jalnică în pragul secolului[2], ograda voievodală era străbătută de şleaul unui drum de care, iar biserica - locaş splendid de formă pur bizantină - urma să fie dărâmată din ordinul prefecturii, deoarece ameninţa cu năruirea. De fapt, cum se remarcă recent, monumentului nu i-au fost recunoscute multă vreme valorile artistice, pe de o parte datorită adaosurilor şi cârpelilor care au desfigurat faţa bisericii, iar pe de alta, zugrăvelilor din veacurile XVIII-XIX, lipsite de valoare, care au acoperit în interior vechile fresce originare[3].

În 1911, arh. Grigore Cerchez „*se încumetează*“ - după nobila-i expresie -, pornind la restaurarea bisericii domneşti, iar în anii 1920-22 Virgil Drăghiceanu întreprinde cercetări, soldate cu descoperiri spectaculare şi cu interpretări care au stârnit imediat vii dispute - cazul faimosului mormânt nr. 10, cu paftaua de aur, atribuit de V. Drăghiceanu lui Radu I (= „Negru Vodă“)[4]; de asemenea, după 1923

[1] Această bogată literatură a fost sintetizată (până la 1935) de Aurelian Sacerdoţeanu, *Mormântul de la Argeş şi zidirea bisericii domneşti,* în BCMI, XXVIII, 84/1935, p. 49-51 - iar în timpul din urmă, de Nicolae Stoicescu, *Bibliografia monumentelor feudale din Ţara Românească,* Craiova, 1966 (Extras din MO; partea referitoare la monumentele din Curtea de Argeş la p. 125-134 şi 459-461). Recent, au mai apărut: Maria Ana Musicescu şi Grigore Ionescu, *Biserica domnească din Curtea de Argeş,* Edit. Meridiane, Bucureşti, 1967 şi Emil Lăzărescu, *Biserica mănăstirii Argeşului,* Edit. Meridiane, Bucureşti, 1967.

[2] De fapt, ruinarea începuse cu multă vreme înainte; un raport austriac din 1820 consemna: „Court-d'Argish, anciennement résidence des hospodars de la Valachie, du château desquels ii ne reste plus que quelques masures tombées en ruine“ (Kreuchely către von Miltitz, în Hurmuzaki - Iorga *Documente,* 1763-1844, Bucureşti, 1897, nr. CXVl, p. 89).

[3] M. A. Musicescu, Gr. Ionescu, *op. cit.,* p. 5-6.

[4] Cf. V. Drăghiceanu, *Curtea domnească din Argeş. Note istorice şi arheologice,* în BCMI, X-XVI, 1917-1923, Bucureşti, 1923, p. 46 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

au loc lucrări de refacere în incinta domnească propriu-zisă: tot ceea ce era în ruină sau lipsea a fost înălţat, plombat, nivelat şi acoperit cu cenuşiul cimentului modern, incitând unele din interpretările eronate care au urmat.

Ce vedem azi la Curtea domnească din Argeş?

Aflat în centrul oraşului, monumentul este implantat pe o terasă de pe stânga apei Argeşului, la poalele colinei cu ruinele cunoscute sub numele de *Sînnicoară.* Aşa cum se păstrează azi, în perimetrul Curţii domneşti se disting *două incinte:* Prima *(incinta 1),* situată spre vest, se înscrie într-un plan patrulater, vag trapezoidal, cu laturile măsurând 87 m (N), 82 m (E), 98 m (S) şi 81 m (V). Zidurile, complet refăcute pe vechile temelii găsite la data restaurării, prezintă grosimi variabile, între 0,80 şi 1,20 m, închizând între ele trei clădiri: una spre latura de nord, a doua în partea opusă, de sud, iar a treia - abia vizibilă sub peluza verde - este orientată nord-sud şi se află la vestul incintei 1 (fig. 1). Deocamdată, ultima clădire iese din cadrul discuţiilor noastre, deoarece n-a fost scoasă decât parţial la lumină; vom reţine însă amănuntul că bătrânii oraşului îşi amintesc de *şcoala* existentă în veacul trecut aici, că unii din ei au învăţat cursul primar în această clădire, în sfârşit, pe traseul curtinei de est se sugerează o intrare (simplă întrerupere a zidului), dar un *turn de intrare* se vede pe această latură, suprapus parţial de o clădire modernă. Turnul era legat probabil de o construcţie dreptunghiulară (corp de gardă)? - dar o cercetare viitoare va lămuri acest aspect.

Lipită de prima incintă, dar mult îngustată ca suprafaţă şi având o formă ciudată ca plan - se află *incinta 2,* la est; ea înconjoară biserica domnească pe trei laturi, remarcându-se zidul arcuit, de factură modernă (sec. XVIII?) sprijinit pe contraforţi şi pe al cărui traseu se află *turnul de intrare actual:* o construcţie pătrată, scundă, cu o scară în cochilie la colţul NV, zidită în 1838 cum ne indică data în cifre arabe de pe faţada de sud. În afară de biserică, incinta 2 mai cuprinde o construcţie dreptunghiulară (15 x 10 m). - „chilie" la V. Drăghiceanu[5], „clopotniţă" la alţii[6], cum şi o altă centură de ziduri, de plan trapezoidal, care înconjoară strict biserica domnească şi pe care o vom numi *incinta A* (fig. 1).

Datele istorice cunoscute în legătură directă cu reşedinţa domnească din Argeş sânt destul de puţine; prima menţiune documentară - *„in Argies, in nostra residencia"* - datează abia de la Vladislav I, din 16 iulie 1372[7], dar cu douăzeci de ani înainte, sub Basarab I, biserica domnească era în curs de construcţie şi implicit se presupune existenţa unei curţi domneşti, mai veche decât data celebrului grafit

[5] *Ibidem,* planul general, fig. 2.

[6] Cf. în acelaşi volum, arh. Iancovici, *Jurnalul lucrărilor,* p. 94; la fel, I. Ionescu, *O mărturie din trecut despre legăturile culturale româno-ruse,* în MO, 9-10/1958, p. 683-84 şi Pavel Chihaia, *Data construirii casei domneşti de lingă biserica Sfântul Nicolae Domnesc din Curtea de Argeş,* în GB, XXVI, 9-10/1967, p. 972 şi planul de la p. 973 (se precizează chiar data acestei „clopotniţe": anul 1759).

[7] *DRH, B,* Ţara Românească, vol. I (1247-1500), ediţie întocmită de P. P. Panaitescu şi D. Mioc, Edit. Academiei, 1966, doc. 5, p. 15.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

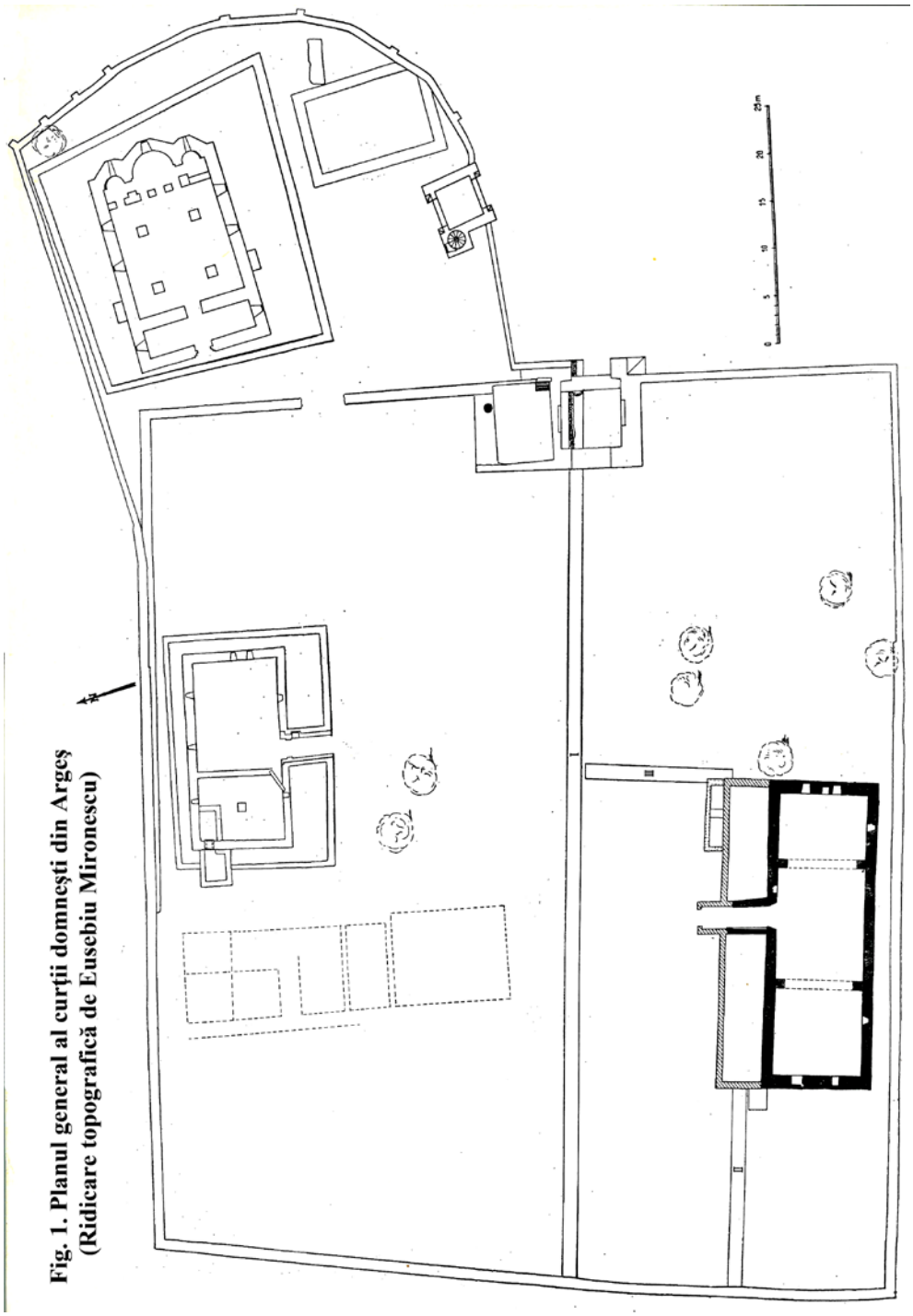

Fig. 1. Planul general al curţii domneşti din Argeş (Ridicare topografică de Eusebiu Mironescu)

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

care consemna sfârşitul voievodului abia amintit: (în traducere din medio-bulgară) *„în anul 6860 (= 1351-52) la Câmpulung s-a stins marele Basaraba voievod“*[8].

Pentru a nu reveni - deoarece scopul articolului nostru este de a reliefa contribuţia datelor arheologice la cunoaşterea istoriei Curţii domneşti din Argeş - vom sublinia rolul lui Vladislav I (1364-1377) în ce priveşte terminarea bisericii domneşti.

Pe peretele de vest al naosului, la stânga intrării, se află panoul cu ctitorii - pictură din păcate refăcută în secolul trecut; deasupra panoului se mai păstrează o inscripţie fragmentară, pictată pe trei rânduri, care explica cine erau personajele din tabloul votiv. Inscripţia menţiona la început numele voievodului - ale cărui atribute se găsesc în rândul de sus: ‹Благо› вѣрен ‹ ыи вои› в› ‹од›а и самодрьжа ‹вныи› -, iar în rândul ultim era menţionată soţia voievodului, doamna ţării. Ce cuprindea însă rândul din mijloc?

Virgil Drăghiceanu citea: ‹В› Ѫ гро ‹влахы› и бд..ожевъсеи области вди свѡи, traducând „Ungrovlahiei stăpâniri Domn şi al întregului ţinut al stăpânirii sale“, dar punând semn de explicare prin notă pe оже (corelat cu бд), afirmând: „Cuvântul este foarte stricat. Prin imposibil (întrucât genitivul este Бъдина sau Бдина) de ar fi Vidinului, atunci acest panou, cel de la Episcopie şi cel de la Câmpulung ar trebui să fie portretele lui Vladislav, care ar fi început pictura bisericii (după cum pictase şi Vodiţa) pe timpul cuceririi Vidinului, februarie 1369, iar portretul de la hram (din scena *Deisis,* aflată în pronaos, N.C.) ar fi al lui Radu care a terminat biserica. Faptul însă că la Câmpulung, cum au văzut Stolnicul Cantacuzino şi Neofit, erau reprezentaţi Dan fiul lui Radu, Radul-Vodă, şi faptul că chiar Neagoie intitulase panoul asemănător de la Mănăstirea Argeşului tot Radul Voievod, exclude însă, această supoziţie“[9]. Ca atare, autorul identifică în panou pe Radu I şi pe doamna sa Ana, aşa cum o vor face istoricii care admit terminarea bisericii sub Radu I, urmaşul în scaun al lui Vlaicu Vodă[10].

O altă opinie este aceea care admite că panoul în discuţie reprezintă chipurile lui Vladislav I şi doamnei sale, *Chera Ana* (de unde lecţiunea greşită la unii de *Cherana* şi chiar *Cheraţa*)[11]; în această privinţă, credem că inscripţia citată conţine un element important, nesesizat de alţii, ci, doar intuitiv şi localizat în alt context al inscripţiei, numai de V. Drăghiceanu, cum am văzut mai sus. Căci, afirmăm noi, în rândul de mijloc lectura nu este cea indicată de V. Drăghiceanu, deoarece se vede cu claritate: Бдина тоже въсеи области Бдискѡи, traducându-

[8] V. Drăghiceanu, *op. cit.,* p. 31; cf. şi notele de ediţie ale lui A. Sacerdoţeanu, asupra articolului lui D. Onciul, *Anul morţii marelui Basarab,* în *Opere*, vol. I, ed. 1946, p. 384, nota 2 şi Excurs.

[9] *Ibidem,* p. 50 şi nota 4. Textul inscripţiei, în facsimil, la fig. 39.

[10] De pildă, C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. I, ed. a III-a, 1938, p. 417; P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân,* Bucureşti, 1944, p. 41.

[11] A. Sacerdoţeanu, *Mormântul de la Argeş,* p. 55; Pavel Chihaia, *Contribuţii la problema identificării mormintelor din biserica Sf. Nicolae domnesc din Curtea de Argeş*, în GB, 1-2/1963, p. 41-70 (schimbă complet ordinea mormintelor; de pildă, cel cu nr. 10 - cu paftaua de aur - este numerotat cu 1, fiind identificat cu Vladislav I); M. A. Musicescu, Gr. Ionescu, *op. cit.,* p. 16.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

se: „al Vidinului cum (şi) *al întregii cârmuiri a Vidinului*“[12]; or, cine altul, dacă nu Vladislav voievod este acela care a ocupat cetatea Vidinului, în ianuarie-februarie 1369, eliberând-o din mâinile lui Ludovic cel Mare (care organizase aici fantomaticul „Banat al Bulgariei“), la 1365[13]? Vladislav a stăpânit Vidinul circa 6 luni şi anume după înfrângerea oştilor regale în Ţara Românească, care a avut loc în toamna anului 1368[14], încredinţând apoi oraşul cumnatului său Sraţimir[15]. Cu alte cuvinte, inscripţia de deasupra panoului constituie - aidoma grafitului din 1351-52 - o pagină de cronică, sugerându-ne (dacă nu chiar dovedindu-ne) că Vladislav I a terminat pictura bisericii domneşti, că odată cu el începe adevărata fază de *residencia* în cuprinsul Curţii domneşti din Argeş[16].

Cercetare arheologică. Primele sondaje, făcute cu scopul de a cerceta temeliile bisericii, au fost supravegheate de arh. Iancovici, în 1911. Ele au depăşit totuşi cadrul de rutină tehnică - cerut de consolidarea monumentului -, deoarece citim în *Jurnalul lucrărilor* publicat în 1923: „s-au început trei sondaje spre a se cunoaşte profunzimea fundaţiunilor faţă de actualul nivel al terenului din curte, faţă de cel primitiv şi în raport cu nivelul pardoselii de lespezi din interior. De asemenea, s-a făcut un sondaj în direcţiunea sud spre a se putea constata straturile suprapuse la diferite epoce“[17]. Iată un *plan de lucru* judicios realizat.

---

[12] S-a ocupat de această inscripţie şi Emil Vîrtosu, *Titulatura domnilor şi asocierea la domnie în Ţara Românească şi Moldova până în secolul al XVI-lea,* Bucureşti, Edit. Academiei, 1960, p. 196 şi 197, nota 5; autorul, porneşte de la această inscripţie atunci când discută despre o formulare din diplomatica cancelariei Ţării Româneşti - şi anume, formula de după *dispositio:* въ самодрьжавнои земи и ωбласти господствами (întâlnită în actele lui Mircea cel Bătrân, a urmaşilor săi, până dincolo de secolul al XVI-lea) şi care se traduce „în ţara şi în cârmuirea de sine stăpânitoare a domniei mele“ (cf. *DRH,* vol. I, doc. 34, p. 73, act din 1407-1418 etc.). Termenul ωбласти - redat şi области (DRH, *B,* doc. p. 179, 297, 393) „poate fi tradus mai bine prin: cârmuire“ - afirmă prof. Emil Vîrtosu (p. 199), deci pierde oarecum din sensul de „ţinut“ (geografic).

[13] Vezi întreaga problemă la Maria Holban, *Contribuţii la studiul raporturilor dintre Ţara Românească si Ungaria angevină. (Rolul lui Benedict Himfy în legătură cu problema Vidinului), în* SMIM, I, 1956, p. 7-62.

[14] *Ibidem,* p. 37-38.

[15] Ţarul bulgar, ajuns în captivitate la Ludovic cel Mare, îşi reia tronul în 1369. Semnificativ, mitropolitul Vidinului, Ioasaf, a găsit adăpost la Vlaicu Vodă; „alungat din biserica lui (bineînţeles de evenimentele din 1365, N.C.), a venit şi şade într-un loc oarecare din Ungrovlahia“ - se spune în actul patriarhal de numire a mitropolitului Ţării Româneşti Hariton, în 1372 (cf. *DIR, B,* veacul XIII, XIV şi XV, p. 26). Stăpânirea lui Vlaicu la Vidin a intrat şi în folclorul balcanic; aşa de pildă, o baladă sârbească spune: „La Vidin, oraşul frumos *(bjelome) Unde* a trăit Vladislav cel Bătrân“, cf. A. Iordan, *Les relations culturelles entre les Roumains et les Slaves du Sud. Traces des voévodes roumains dans le ţolklore balkanique,* în BL, I, 1938, p. 174.

[16] Socotim că nu o cazul, încă să răspundem aserţiunilor - unele foarte judicioase, altele însă complet eronate (ca de pildă, afirmaţia că toate construcţiile existente în jurul bisericii domneşti, casa domnească de sud în particular, ar data din epoca lui Neagoe Basarab), aşa cum procedează Pavel Chihaia, *Data construirii casei domneşti,* unde se afirmă că, de fapt, ne aflăm aici într-o reşedinţă mitropolitană, iar *residencia* domnească propriu-zisă trebuie căutată în jurul colnicului Sînnicoară.

[17] Cf. *Curtea domnească din Argeş,* p. 94, *Jurnalul lucrărilor.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Cu totul altă optică a avut V. Drăghiceanu; acest pioner al arheologiei medievale româneşti, căruia îi datorăm numeroase şi importante descoperiri (Vodiţa, Cozia, Buda-Tisău, Tismana, Târgovişte etc.), având o solidă cultură istorică, n-a fost totuşi dublat în activitatea sa de omul cu o metodă de lucru corespunzătoare, ştiinţifică - fapt reproşat atât de contemporanii săi, cât şi de unii din cei de astăzi. Metoda sa întru-câtva haotică - şi concluziile sale forţate - reies limpede din parcurgerea *Jurnalului de săpături,* 1923, de unde se vede că în cuprinsul necropolei din biserica domnească doar un singur mormânt poate fi identificat precis - datorită inelului cu inscripţie găsit: acela al lui Nan Udobă, boierul lui Mircea cel Bătrân[18].

Totuşi, V. Drăghiceanu era înzestrat cu simţul observaţiei în teren; în acelaşi „Jurnal" găsim însemnări ca acestea: „Se găseşte că spre nordul bisericii este un pământ curat vegetal şi humă, neumblat; cu cât se înaintează spre mijlocul bisericii, pământul este amestecat cu colţuri de var, şi pare umblat". Sau, concluzia bazată pe un fapt precis observat la casa domnească de sud: „Sub temeliile cerdacului s-a dat de pardoseală de bolovani, ceea ce arată că el a fost adaus din urmă"[19]. Ca revers însă, pe planul orientării pe care ar fi trebuit s-o imprime cercetării de la Curtea domnească, el n-a acordat atenţia cuvenită fazeologiei curţii, deşi remarcă elemente care i-ar fi venit în sprijin. Astfel, răspunde cu oarecare maliţie ipotezei justificate a prof. A. Sacerdoţeanu, în legătură cu o presupusă construcţie anterioară bisericii domneşti şi cu rosturile incintei *A*[20] - deşi constată o monedă de la Ladislau al IV-lea Cumanul (1272-1290) sub pardoseala altarului cum şi „un perete răsturnat, existând înaintea zidirii bisericii domneşti şi pe cari zidarii bisericii l-au lăsat aşa cum l-au găsit, fără a-i da vreo întrebuinţare"[21]. În scurt, concluzia că „*s-a ridicat această curte pe locul unde a fost o aşezare cu mult mai veche*" - pe care o înfăţişa lui N. Iorga[22] nu este deloc amintită în opera sa din 1923, pentru simplul motiv că o asemenea concluzie estompa aureola personajului principal al scrierii sale, Radu I.

În lumina celor de mai sus, cercetarea arheologică actuală - fără a fi o replică aceleia mai vechi - urmăreşte să dea răspunsuri câtorva probleme esenţiale şi anume:

1. Stabilirea fazeologiei Curţii domneşti, a etapelor de închegare a actualului ansamblu arhitectural, implicit depistarea urmelor de vieţuire anterioare zidirilor voievodale;

[18] Vezi critica făcută de Pavel Chihaia, *Contribuţii la problema identificării mormintelor,* p. 43 şi urm.
[19] V. Drăghiceanu, *Jurnalul săpăturilor din Curtea domnească a Argeşului,* în *Curtea domnească din Argeş,* 1923, p. 141, 148.
[20] A. Sacerdoţeanu, *Mormântul de la Argeş,* emite ipoteza că, sub actuala biserică domnească se afla o alta, înconjurată de ceea ce noi numim incinta *A.* Răspunsul lui V. Drăghiceanu, *În legătură cu biserica domnească de la Argeş,* apare în MO, nr. 10-12, 1955, p. 555-562.
[21] V. Drăghiceanu, *În legătură cu biserica domnească…,* p. 556.
[22] Idem, *Ruinele curţilor domneşti de la Argeş,* în RI, VI, nr. 10-12/1920, p. 258.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

2. Fixarea întregului ansamblu arhitectural în viaţa oraşului-reşedinţă, cel puţin în zona topografică imediată - în care caz e prevăzută şi o cercetare specială asupra colnicului Sînnicoară, în sfârşit.

3. De văzut în ce măsură şi cum anume participă zona Argeşului la evenimentele legate de existenţa formaţiunilor prestatale din feudalismul timpuriu, respectiv a voievodatului lui Seneslau din stânga Oltului.

În funcţie de problematica arătată, săpăturile se vor concentra o vreme în *incinta 1,* în zona dintre aceasta şi biserica domnească, apoi în zona *extra muros* (sud şi nord) cum şi în însuşi cuprinsul bisericii. Pentru început, în 1967 - cu concursul Muzeului de istorie local - au fost practicate primele sondaje de informare stratigrafica, fixate în partea de sud a incintei 1 (fig. 1), realizându-se trei secţiuni: una longitudinală, legând turnul de intrare de est cu zidul de incintă vest, a doua între casa domnească şi acelaşi zid de incintă, iar a treia, încrucişată cu prima, urmăreşte stabilirea raporturilor cronologice între cele două case domneşti şi a fost realizată numai în partea sa de sud.

Stratigrafia se prezintă neunitară în suprafaţa cercetată şi de aceea o vom prezenta după cum urmează:

a) *Zona intrării.*

La adâncimi care variază între 0,80 şi 1,10 m, s-a dat peste pământul viu, galben-vânăt nisipos, iar peste acesta se înregistrează un nivel de călcare reprezentat de un pavaj din bolovani de râu şi prundiş; acesta din urmă, gros de 0,30 m lingă turn şi împărţit în două foi (cea superioară fiind o refacere) se subţiază pe măsură ce înaintează spre vest. ajungând în faţa casei domneşti de sud la o grosime de 0,05-0,10 m şi constând mai ales din prundiş şi cărămizi sfărâmate.

Peste pavaj se află un strat masiv de depunere, gros de 0,20-0,40 m, de nuanţă cenuşie, pigmentat cu mortar, cărbuni, resturi de cărămizi şi în cuprinsul căruia se găsesc fragmente ceramice din secolele XIV şi XV. De la partea superioară a acestui strat (marcată de o puternică arsură rezultată de la un incendiu), respectiv de la adâncimea de 0,60 m faţă de cota solului actual, se fundează turnul de intrare păstrat azi în ruină. Rezultă, aşadar, că nu există nici o legătură funcţională şi cronologică (de contemporaneitate) între pavajul amintit şi turn, că acesta din urmă succede pavajului şi se poate data la sfârşitul secolului al XV-lea şi începutul secolului al XVI-lea (eventual în domnia lui Neagoe Basarab).

Dimpotrivă, *pavajul se leagă organic de existenţa altui turn,* găsit de noi sub cel de care am vorbit până acum şi în consecinţă vom nota ultimul turn cu nr. 2, iar pe celălalt, mai vechi, cu nr. 1. Întrucât cercetările în zona turnurilor au fost limitate, ne vom feri să facem aprecieri de detaliu în legătură cu turnul nr. 1; ceea ce se poate afirma, este că el datează din prima jumătate a secolului al XIV-lea, că are o fundaţie de bolovani de râu adâncă de 0,67 m şi că suprafaţa lui este mai mică decât a turnului nr. 2. De asemenea, la construcţia faţadelor s-a folosit cărămida

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

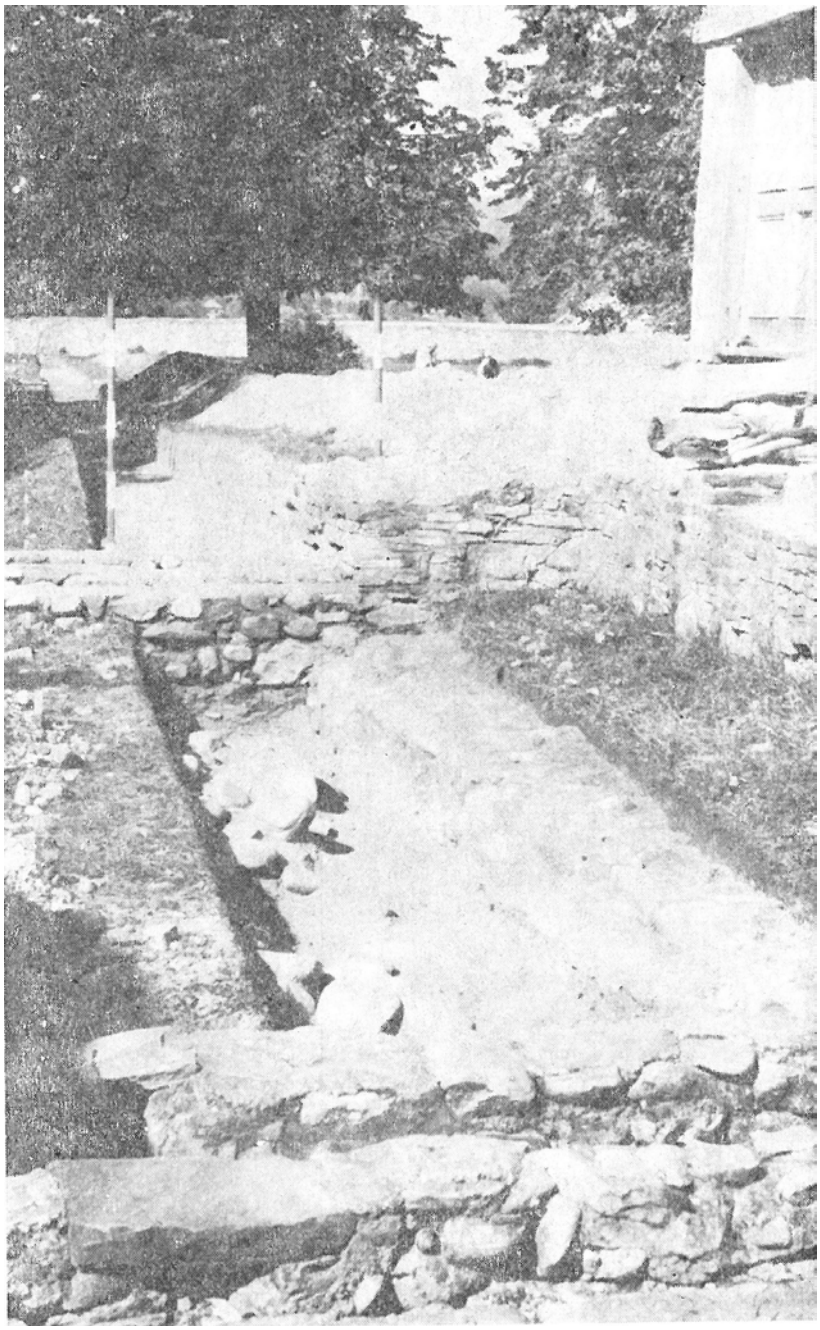

Fig. 2. Curtea domnească din Argeş. Secţiunea I/1967;
în prim plan, turnurile de intrare suprapuse.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

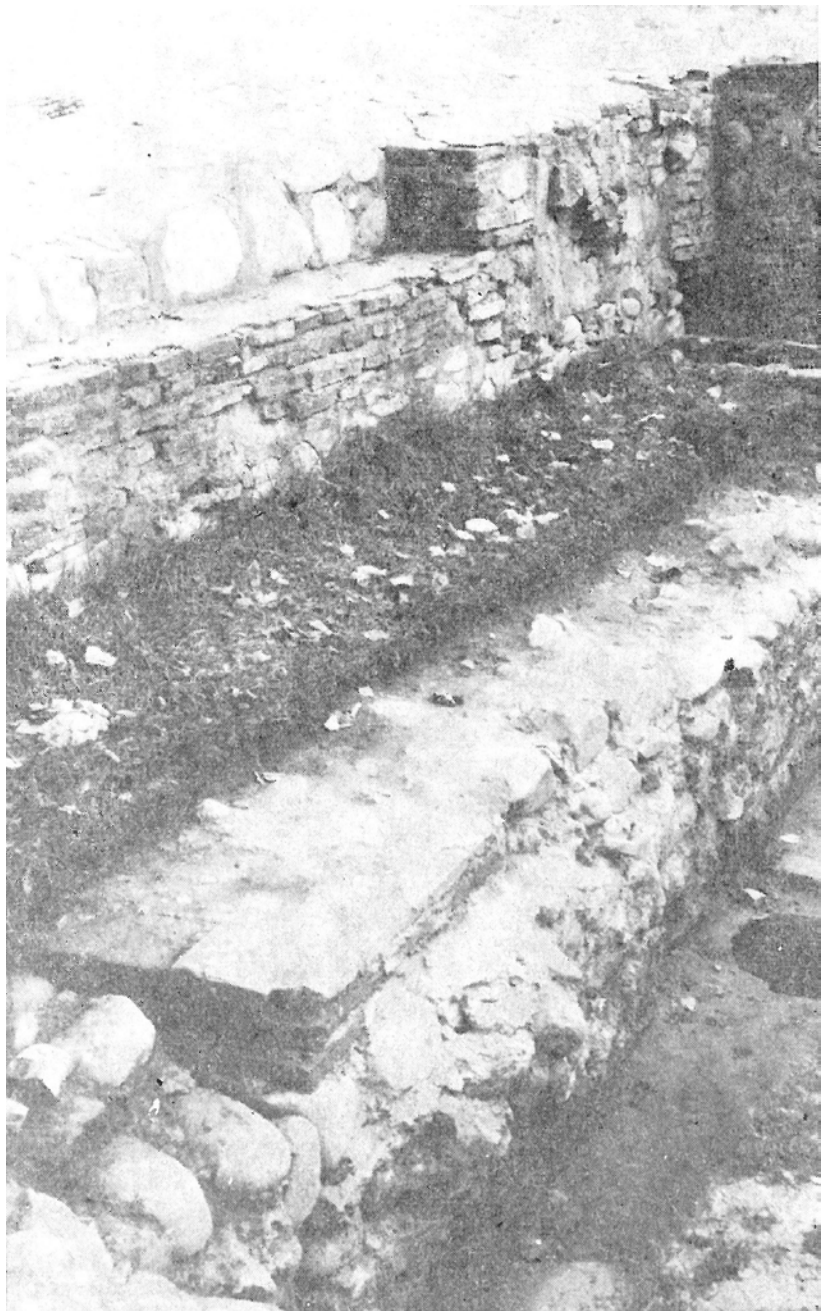

Fig. 3. Latura de nord a turnului nr. 1 de intrare (prima jumătate a sec. XIV); în stânga, sus, aceeaşi latură a turnului nr. 2 (începutul sec. XVI).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

(format 31 x 21 x 4,5 cm); după cât se pare, însăşi configuraţia planimetrică este diferită faţă de cea a turnului 2, deoarece la primul lipsesc urechile de zidărie care închid patrulaterul parterului (cu arcaturile porţii). Vechiul turn va fi dezvelit în întregime în cursul cercetărilor care urmează (fig. 2-3).

b) *Zona casei domneşti de sud.*

Spre deosebire de zona precedentă, în preajma casei domneşti de sud înregistrăm, peste pământul viu, un strat de depunere arheologică având nuanţa castanie, gros de 0,10-0,20 m şi în cuprinsul căruia am găsit mai multe fragmente ceramice - de care ne vom ocupa mai jos. În acest strat se află de asemenea îngropată o *fundaţie de piatră de râu* (fig. 6-7), orientată NE-SV. Aici consemnăm o observaţie importantă de natură stratigrafică: *atât stratul menţionat cât şi fundaţia de piatră sânt acoperite de un strat de pământ galben purtat* (secţiunea III) - pământ scos evident din săpătura pivniţei casei domneşti; în alte cuvinte, avem proba că *stratul castaniu şi construcţia preced în timp casei domneşti de sud.* De altfel, traseul construcţiei indică în afară de orice îndoială că ne aflăm în faze diferite: talpa fundaţiei prispei zace peste pământul galben purtat (secţiunea III). La rândul ei, prispa dinspre nord a fost adăugată mult mai târziu casei domneşti - cum s-a lămurit definitiv în secţiunile practicate, inclusiv în cea notată cu II şi în suprafaţa A (fig. 4-5), probabil în domnia voievodului Neagoe Basarab.

Cât priveşte casa domnească propriu-zisă (cu pivniţa longitudinală), stratul de construcţie este marcat de ceramică specifică primei jumătăţi a secolului al XIV-lea. Putem admite deci, că ea exista în timpul domniei lui Basarab I, fiind înconjurată de un zid de incintă, lucrat din piatră, cu un turn de intrare pe latura de est. În sfârşit, mai e de menţionat şi descoperirea unui complex arheologic, interceptat în capătul de est al secţiunii II - o groapă destul de mare (circa 4 m lungime), tăiat cu prilejul săpării pivniţei casei domneşti; până la noi verificări, interpretăm acest complex ca fiind o locuinţă-bordei, în fiinţă încă la începutul secolului al XIV-lea.

Materialul arheologic. Fără a fi prea bogat, cantitativ, materialul arheologic descoperit cu prilejul săpăturilor noastre prezintă totuşi o importanţă particulară; ne îngăduim a ne opri asupra ceramicii găsite în cel mai vechi strat arheologic (în treacăt, dar fără a avea temeiuri sigure, amintim că din culturile materiale anterioare feudalismului singurele fragmente ceramice - doar *două!* - aparţin probabil epocii dacice târzii).

Ceramica medievală veche de la Argeş prezintă următoarele trăsături: lucrată la roată rapidă, arsă relativ bine - cu tonuri roşietice şi cărămizii (în spărtură miezul fiind negru-cenuşiu) -, iar ca forme se întâlnesc deocamdată *borcanul, cana cu gura trilobată* şi *castronul;* probabil însă, se mai adaugă tipul de *ulcior cu toartă* şi *paharul.* Elementele decoraţiei sânt destul de sărace şi se reduc la liniile incizate orizontal, izolate sau în bandă.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

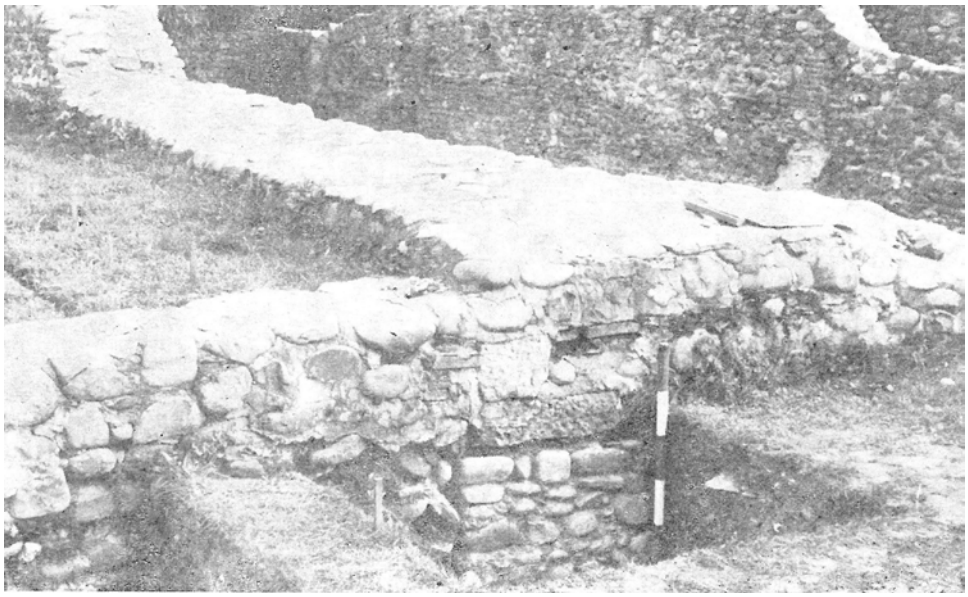

Fig. 4. Secţiunea II/1967 şi suprafaţa A;
vedere asupra laturii de vest a casei domneşti de sud.

Fig. 5. Pivniţa casei domneşti de sud (dreapta) şi fundaţia prispei adăugate (stânga).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Fig. 6. Secţiunea III/1967, vedere generală. În prim plan, temelia unei construcţii din a doua jumătate a sec. XIII. În spate, casa domnească de sud (cu scara şi prispa).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Fig. 7. Detaliu asupra temeliei construcţiei găsite în secţiunea III/1967.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

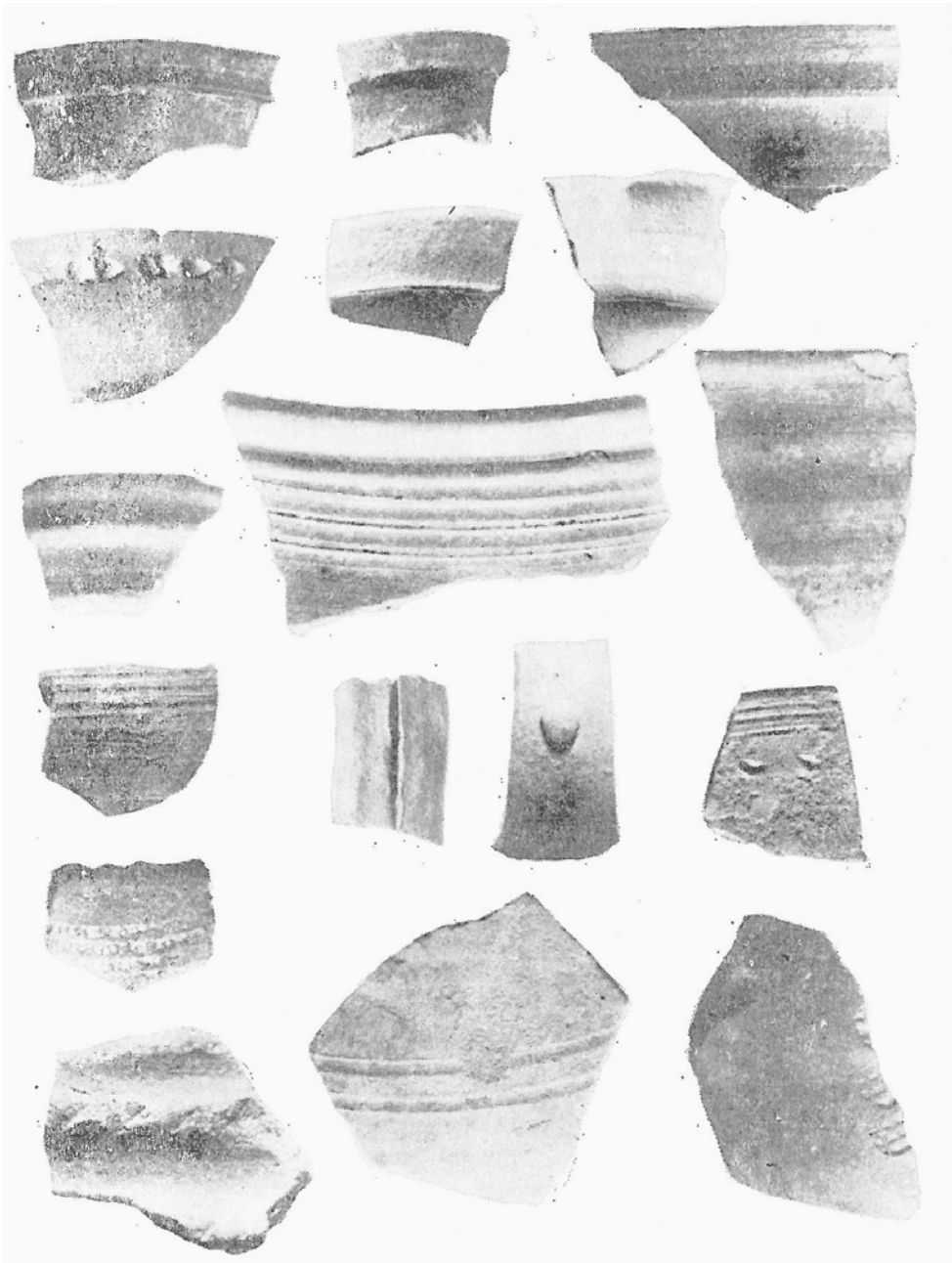

Fig. 8. Ceramică găsită în vechiul nivel arheologic descoperit la Curtea domnească din Argeş.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Reţine atenţia o categorie de fragmente ceramice acoperite cu o tentă roşiatică-violetă, *lustruite,* cum şi faptul că în acest mediu arheologic nu întâlnim mai de loc ceramică smălţuită. Pe considerente şi observaţii stratigrafice precise, prin factura stilistică a fragmentelor respective, datăm vechiul nivel arheologic de la Argeş în a doua jumătate a secolului al XIII-lea (fig. 8)[23].

Categoriei de mai sus îi urmează ceramica găsită mai ales în secţiunea II (în aşa-numita „locuinţă"); constatăm o gamă mai largă de tipuri de vase - de pildă, vase de format mare, cu pereţii groşi - iar decoraţia pereţilor se diversifică: brâuri crestate, scobituri făcute cu unghia şi chiar motive aplicate în serie - cu o ştampilă sau cu o rotiţă dinţată; de asemenea, se împodobesc şi torţile - la una fiind prezent un mic buton aplicat, o alta fiind străbătută longitudinal de o şănţuire. În sfârşit, apare - doar în această categorie - motivul valului incizat, iar un fragment este smălţuit în galben deschis şi verde oliv (fig. 8). Bazaţi pe aceleaşi considerente, încadrăm această categorie de ceramică la începutul secolului al XIV-lea, în orice caz înainte de construcţia casei domneşti de sud[24].

*

În concluzie, putem afirma că reluarea săpăturilor arheologice la Curtea domnească din Argeş permite să desluşim aspecte noi, în ce priveşte fazele de locuire pe acest teritoriu. Datele obţinute până în prezent sânt deci promiţătoare şi deschid perspective pentru lămurirea pe cale arheologică a altor aspecte pe care le ridică ansamblul monumental de aici - care, după cum credem că a reieşit, nu apare pe un teren „pustiu". Totodată, descoperirile din 1967 proiectează o lumină semnificativă asupra fazei de apariţie a bisericii domneşti, dar numai cercetarea viitoare va elucida problemele direct legate de acest edificiu (inclusiv a rostului incintei A). Odată în plus, se dovedeşte utilitatea metodei de cercetare arheologică în cuprinsul vechilor monumente de arhitectură din ţara noastră.

[23] Thomas Nägler, de la Muzeul Brukenthal din Sibiu, ne informează că în cetatea medievală de la Breaza-Făgăraş, în mediu arheologic de la sfârşitul secolului al XIII-lea, a găsit o ceramică absolut identică aceleia de la Curtea domnească din Argeş - inclusiv specia cu tentă roşiatică şi lustruită (informându-ne, de asemenea, că un vas întreg din această specie se află în colecţiile muzeului din Turnu Severin). Aici trebuie să menţionăm că pe teritoriul Curţii domneşti a mai fost găsită o veche monedă - anume una de la începutul secolului al XIV-lea, provenind din Bizanţul Paleologilor (informaţie de la prof. Bucur Mitrea, căruia îi mulţumim şi aici).

[24] În genere, analogiile pentru ceramica de la Argeş, se găsesc mai ales în aria transilvăneană - de pildă tot în zona Oltului superior, cf. Kurt Horedt, *Aşezarea de la Sf. Gheorghe-Bedehăza,* în MCA, II, 1955, p. 21 şi fig. 15/10, 14, 22, fig. 16/2, 4-5, 7 şi 14 - materiale datate de autor, *grosso modo,* în secolele XII-XIV. Într-o zonă mai apropiată, de pildă la Cetăţeni-Muscel - cf. D. V. Rosetti, *Şantierul arheologic Cetăţeni,* în *Materiale,* VIII, 1962, p. 73 şi urm., şi fig. 3/4, 7, 14. 25 ş.a.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

RECHERCHES ARCHEOLOGIQUES DE CURTEA DE ARGEŞ, DE 1967

Résume

L'ensemble architectural de la cour princière d'Argeş est en quelque sorte sorti de l'anonymat â la suite des travaux de restauration exécutés en 1911 et surtout après les recherches archéologiques de 1920-1923, qui se sont soldées avec des découvertes, des plus importantes pour l'histoire du monument, pour l'église princière surtout et même pour son époque. C'est le cas de la découverte du graffito, concernant la mort de Basarab Ier (1352), du tombeau, á riche mobilier d'orfèvrerie, attribue à Radu I^{cr} („Le prince noir"), etc. A cet égard les recherches de V. Drăghiceanu ont suscité des discussions des plus vives, surtout en ce qui concerne les étapes de constitution de cet ensemble princier.

L'auteur reprend le problème, en se fondant sur la recherche archéologique de 1967, entreprise à des fins d'information, dans la zone de l'enceinte n° 1. II présente premièrement la situation stratigraphique constatée - d'une part, dans la zone de la tour d'accès de l'est, sous laquelle on a trouvé une autre plus ancienne (fig. 2 et 3) et d'autre part, aux environs de la résidence princière du sud. Ont été vérifiées et confirmées les données établies alors par V. Drăghiceanu, selon lesquelles la terrasse de cet édifice aurait été ajoutée à une époque plus tardive, probablement du temps de Neagoe Basarab (fig. 4; fig. 5).

Enfin on a mis on jour des preuves incontestables que le territoire de la cour princière avait été habité, aussi avant le XIVe siècle. Il s'agit d'un fondement d'édifice (fig. 6 et fig. 7) qui, au point de vue stratigraphique, précède la cave de l'édifice princier et qui peut être date de la seconde moitie du XIIe siècle. Aux environs de cette ancienne construction on a trouve un matériel céramique caractéristique pour cette époque (fig. 8) se rattachant, du point de vue typologique, à l'aire transylvaine, mais aussi celle sud-carpatique de la civilisation matérielle médiévale.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

SCOM-Piteşti, seria istorie, Piteşti, 1969, p. 167-178.

SATELE MEDIEVALE DIN JUDEŢUL ARGEŞ PÂNĂ LA ANUL 1500. ÎNCERCĂRI DE GEOGRAFIE ISTORICĂ

O privire asupra întinderii actuale a judeţului Argeş - relevă de la început o constatare de adâncă semnificaţie socială şi economică: mijlocul, partea de nord şi de vest a judeţului sunt dens populate, pe când zona de sud, şi cu deosebire de sud-est, prezintă aşezări rare; prima arie habitativă corespunde unui relief muntos şi colinar, cea de a doua aşa-numitei Câmpii înalte a Piteştilor. Această disproporţionalitate nu este o caracteristică a epocii în care trăim căci, raportată istoric, o constatăm şi cu multe veacuri în urmă - respectiv, dacă încercăm o cartare a vechilor sate atestate documentar până la anul 1500 (precizăm aici că preocupările noastre în domeniul arheologiei se opresc deocamdată la finele secolului al XV-lea). Bineînţeles, nu ne îngăduim acum să întreprindem o analiză exhaustivă asupra acestui important aspect istoric şi geografic, care comportă un vast câmp de investigaţie; ceea ce ne propunem pentru moment este de a înfăţişa, pe baza unor izvoare, repartiţia geografică a unor vechi sate medievale din judeţul Argeş - sperând că în viitor unele din ele vor putea intra în orbita cercetării arheologice. De asemenea, se cuvine să punem în gardă pe cititor: 1) sursele documentare cu care operăm nu trebuie absolutizate ca valoare informativă; adesea ele sunt incomplete, uneori echivoce sau de-a, dreptul sărace în informaţii, iar multe acte ne lipsesc (pentru perioade întregi); dacă adăugăm şi faptul că ştirile se referă doar la 59 de sate existente în judeţ între anii 1350 şi 1500 (echivalând deci cu circa 1/10 din numărul total de 611 sate existente până la actuala arondare - 578 în prezent), vom înţelege mai bine de ce este necesară o elementară prudenţă când înscriem datele în domeniul statisticii; 2) în sfârşit, nu trebuie să scăpăm din vedere - tocmai pentru a respecta adevărul istoric - că actuala configuraţie şi întindere a judeţului Argeş nu este desigur totuna cu aceea din Evul mediu (e drept, nu ştim mare lucru asupra întinderii judeţului medieval al „Arghişului“)[1]; în zona

[1] *Prima menţiune documentară a judeţului este tocmai aceea care priveşte* satul „Lănjeşti din Arghiş“ (cf. Anexa, lista nr. 1/15) - în *DRH, B,* vol. I, (1247-1500), Edit. Academiei, Bucureşti, 1966 (întocmit de P. P. Panaitescu şi Damaschin Mioc), doc. nr. 86, p. 150-151. Aici vom folosi şi următoarele lucrări: *DIR*. B, veacurile XVI (vol. I-VI) şi XVII (vol. I-IV), Edit. Academiei, Bucureşti, 1951-1954 (ultimul volum se opreşte la anul 1625); *DIR, B,* veacurile XIII-XVI, *Indicele numelor de locuri* (întocmit de I. Donat şi colab.), Edit. Academiei, Bucureşti, 1956; RTR, I = I. Bogdan, *Documente privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi cu Tara Ungurească în secolele XV şi XVI..., vol. I, (1413-1508),* Bucureşti, 1905; 1835/PROM/ = Const. C. Giurescu, *Principatele Române la începutul secolului XIX. Constatări istorice, geografice, economice şi statistice pe temeiul hărţii ruse din 1835,* Edit. Ştiinţifică, Bucureşti, 1957 (din care extragem numărul de gospodării existente în satele recenzate în anul amintit, cf. Anexa, listele nr. 1-3, coloana 3). Au fost subliniate satele menţionate între 1350 şi 1450.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

de nord-est, Argeşul de azi preia o parte bună din fostul judeţ al Muscelului şi mai ales din puţin cunoscutul *judeţ al Pădureţilor*[2], iar la sud - din judeţele Teleorman şi Vlaşca (mănăstirea Glavacioc, de pildă, se situa în *vechiul* judeţ Vlaşca) etc.

1. *Izvoarele şi menţionarea satelor.* Principalele surse documentare sunt pentru noi actele de cancelarie domneşti, păstrate în originale slavone, în copii după ele, traduceri, rezumate etc. În această ultimă privinţă nu putem decât regreta faptul că satul cel mai vechi din secolul al XIV-lea (din întreaga Ţară Românească), *Bădeşti,* este menţionat mult mai târziu şi anume în transumptul din hrisovul lui Gavrilă Movilă, datat 13 noiembrie 1618 - menţiune care a fost chiar contestată ca autenticitate[3].

În mod obişnuit, sistemul folosit în epoca medievală de a numi şi indica satele era destul de lapidar şi de aceea poate da naştere azi la numeroase confuzii (mai ales în domeniul omonimiei). Se indica doar denumirea aşezării şi partea din aşezare care făcea obiectul emisiunii documentare (întreagă, jumătate, a patra parte ş.a.m.d.) - ca în aceste exemple: „să le fie jumătate din Lănjeşti din Arghiş şi Aninoasa de Sus şi Raugul şi Baloteşti şi Găureane“ (1437); „să-i fie satele anume: Corbii toţi, pe Arghiş în jos Corbii de Piatră toţi şi ocina de la Miceşti şi cu vaduri de moară şi jumătate din Malureni“ (1456)[4]. Adesea însă, în acte, se întrebuinţa un sistem de referinţă topo-geografic, în funcţie de o apă pe al cărei mal se situa aşezarea sau de o altă aşezare învecinată. Astfel, se pot cita: *Cieştii de la Codmeana* (situaţi adică pe apa Cotmenei), *Muşăteşti pe apa Vîlsanei, Ohaba pe Argeşel* - şi *Uieştii de la Baţcov* (deci de lângă satul Bascov), *Bogdăneştii de la Codmeana*[5]*, Iaşii de la Curteani,* etc. Mai adăugăm aici că satul *Veţicheşti* este lesne localizabil, deoarece prima lui menţiune documentară îl arată situat *„mai sus de Topoloveni“*. În sfârşit, identificarea unor sate este posibilă datorită unor informaţii documentare plasate cronologic după prima menţiune şi anume în privinţa hotarelor; astfel despre satul dispărut *Crîngarii* (în sudul judeţului) ştim că se aflau în hotar cu Mălineşti (şi acesta dispărut) şi cu *Vişana* (Vişina de azi, în jud. Dâmbovița).

[2] Cf. *Anexa,* lista nr. 5, 48/3. Despre acest judeţ, care se întindea între Argeş şi Muscel, cf. Const. C. Giurescu, *Istoria românilor,* vol. II, partea întâi, ed. a III-a, Bucureşti, 1940, p. 398-399. Mănăstirea Valea, de pildă, se afla în „*Judeţul Muscel şi Pădureţ*“ (*DIR,* B, XVII-IV, nr. 286, p. 270, doc. din 8 mai 1623).

[3] Vezi, în sprijinul autenticităţii, *DRH, B,* I. p. 11-12, note. Împotrivă, cf. Dimitrie Onciul, *Anul morţii Marelui Basarab voievod,* în BCMI, X-XVI, 1917-1923, Bucureşti, 1923, p. 104 şi nota 1.

[4] *DRH, B,* I, nr. 86, p. 150-151; nr. 113, p. 196-197.

[5] În cazul acestui sat poate fi luat în considerare şi primul sistem de referinţă (întrucât satul se situa pe apa Cotmenei) dar şi pe cel de-al doilea. Astfel, documente ulterioare primei menţiuni din 1494, vorbesc de *Bogdăneştii de lângă Cotmeana* (hrisov de la Neagoe Basarab pentru mănăstirea Bistriţa, datat 10 aprilie 1520 - *DIR, B,* XVI-I, nr. 155, p. 156). De notat că numele satului suferă avataruri (în 1523-25 apare denumirea „Vultureşti“, iar la 30 mai 1545, într-o poruncă de la Mircea Ciobanul, se arată: „să le fie /călugărilor, n.n./ satul Vîltureşti, care se chiamă Bogdanei, care este pe râul Cotmenei“ - *ibidem,* I, nr. 177, p. 174; II, nr. 323, p. 278).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

2. *Toponimia rurală medievală.* În bună parte, satele medievale din judeţul Argeş poartă numiri derivate de la nume de persoane, deci sunt topice cu originea în antroponimic (Călineşti, Muşăteşti, Miceşti, Baloteşti, Stroeşti, Bădeşti etc.) - considerându-se nu atât faptul că ele îşi trag originea dintr-un strămoş comun (fundatorul satului)[6], cât mai ales acela că topicele cu *nume la plural* ar putea ilustra organizarea socială pe bază de obşte a aşezării[7]. Un exemplu de aşezare care poartă nu numele strămoşului ci al unui stăpânitor feudal (care, probabil, nu locuia acolo) ni-l oferă fostul sat *Stănceşti* din aria oraşului Piteşti. Prima menţiune documentară din care putem desprinde existenţa satului datează din anul 1388 şi se referă la „*hotarul lui Stance Vranin*" (din sânul căruia o vie este întărită de Mircea cel Bătrân mănăstirii sale de la Cozia) - dar ulterior, în 1424, se menţionează pentru prima dată satul *Stănceşti* (întărit mănăstirii Cotmeana, metoh al Coziei)[8].

Alături de aceste topice plurale, cu sufix în - *eşti,* sunt de remarcat altele la care sufixul sună (i) - *ani* sau - *eni* (Curteani, Merişani, Cîrstiani, Izvorani, Alboteani, Tîrsenî etc.) - aşadar, sufixe patronimice care, aparent numai, ar putea indica *de unde vin* oamenii acelor sate (Merişanii - de la un ipotetic *Meriş,* Curteanii - de la o *Curte,* Izvoranii - de la *Izvor, Izvorul* etc.)[9]. Desigur, nomenclatura satelor medievale argeşene îmbracă şi alte aspecte - dacă o raportăm la *masa* menţiunilor documentare medievale (inclusiv deci din secolele XIV-XVIII); un alt fapt iese totuşi în evidenţă şi tocmai de aceea îl putem considera semnificativ: numirile de sate medievale din judeţul Argeş îmbracă forme locale, autohtone (lipsesc de pildă formele derivate din numirile de popoare alogene) - deşi trecute uneori prin filiera slavă sau slavizată, ca în exemplele: Izvorani, Topoloveni - care s-ar putea traduce cu *Plopeni,* căci *topol(a)* = specie de plop *(Populus alba)* şi Glavacioc, de la sl. *glava* = cap, deci topicul s-ar putea traduce *Pisculeţ* (vechiul lat. *picculeus*)[10].

3. *Vechimea satelor.* Listele de sate pe care le-am alcătuit (cf. *Anexa,* harta, fig. 1 şi diagrama menţiunilor documentare, fig. 2), scot în evidenţă că majoritatea menţiunilor documentare se plasează cronologic după anul 1425. E limpede însă că o menţiune târzie a unui sat nu înseamnă că aşezarea respectivă datează şi ea cu începuturile într-o epocă târzie. În alte cuvinte, prima menţiune documentară trebuie interpretată drept un relativ *terminus ante quem* pentru epoca de înfiinţare a satelor medievale din judeţul Argeş (lucru valabil de fapt oriunde). Mai mult, analizându-se datele informaţionale existente în documentele de după anul 1500 -

[6] Cf. Iorgu Iordan, *Toponimia românească,* Edit. Academiei, Bucureşti, 1963, p. 154-155.
[7] P. P. Panaitescu, *Obştea ţărănească în Ţara Românească şi Moldova. Orânduirea feudală.* Edit. Academiei, Bucureşti, 1964, p. 27.
[8] *DRH,* B-I, nr. 9, p. 25-27; nr. 50, p. 110-111. Boierul stăpânea şi o ocină la Balta Bistreţ, la apus de Jiu - numită şi ea *Stanciştor, Stăncişor,* devenită apoi prin apropiere de sunete Sălcişor, Sălcişoara *(ibidem,* nr. 8, p. 23-24).
[9] I. Iordan, *op. cit.,* p. 159.
[10] *Ibidem,* p. 20, 39. 95-96.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

constatăm că ele cuprind adesea şi referiri la stările de lucruri dinainte de acest an şi de aceea, în listele noastre am introdus două sub-grupe de sate care datează din veacurile XIV-XV dar care nu sunt menţionate decât în veacul al XVI-lea. Câteva exemplificări se impun, spre a înţelege mai bine realitatea istorică.

Dintr-un hrisov de la Vlad Vintilă voievod, datat 29 decembrie 1532, rezultă că satele Berivoeşti, Drăgăneştii de la Slănic (deci şi *Slănicul,* cf. *supra)* fuseseră ale boierului Pătru postelnic - citäm: „încă din zilele lui Vlad voievod Călugărul“ (1482-1495); de asemenea, în 1544, iulie 7, stă scris într-un act, Stroeştii din nordul judeţului au fost hotărniciţi încă „din zilele lui Mircea voievod cel Bătrân şi din zilele răposatului Basarab voievod“ (Neagoe, n.n.)[11].

Un caz particular îl prezintă Purcărenii de azi; prima menţiune a satului are loc în domnia lui Vlad Călugărul, deci spre finele secolului al XV-lea - şi anume într-o microzonă în care existau şi alte vechi aşezări ca Miceştii (1456) şi Tîrsenii (1497). În secolul al XVI-lea, Purcărenii aparţineau unor vârfuri feudale (diverşi boieri şi mănăstirea Vieroş)[12], iar la 1600, cum rezultă dintr-un document de la vicevoievodul Nicolae Pătraşcu, satul se chema *„Purcărenii de Sus, ce se chiamă Părăşăşti“*[13] - denumirea din urmă părîndu-ni-se interesantă, întrucât *„părăsişte“* ar putea să însemne că în viaţa satului intervenise cândva o perioadă de pustiire vremelnică[14].

În pofida acestor informaţii - o alta, din 1629, în domnia lui Alexandru Iliaş, arată că satul exista şi sub Mircea cel Bătrân deoarece *rumâni* din Purcăreni fuseseră încredinţaţi mănăstirilor Cozia şi Cotmeana la 1388! Una din două: ori informaţia respectivă[15] este exactă şi atunci Purcărenilor li se conferă o vechime nebănuită altfel, ori avem de-a face, pur şi simplu, cu o încercare de mistificare - vigilenţa divanului din 1629 fiind adormită de călugări, ştiut fiind că nu de puţine ori în afirmarea unor drepturi de stăpânire se invocau fapte petrecute anterior, dar ele nefiind acoperite de „cărţi“ ci numai de mărturii ad-hoc (jurători tocmiţi etc.).

E lesne de înţeles că numai o verificare arheologică, la faţa locului, poate elucida în întregime problema vechimii Purcărenilor.

---

[11] *DIR, B,* XVI-II. nr. 20, p. 115; nr. 322. p. 314-315.

[12] „Pricina lui Dan puşcarul“ din vremea lui Vlad Călugărul încă se mai judeca la 1510-12 (*DIR, B.* XVI-I. nr. 52, p. 56). în 1571 stăpânea aici Codrea logofătul din Bratia *(ibidem,* IV, nr. 23, p. 22-23 ş.a.). dar curând jupânița Anca a logofătului face danii din sat mănăstirii Vieroş *(ibidem,* nr. 241, p. 240-41, doc. din 17 august 1576), pentru ca Alexandru Mircea voievod să întărească satul în 1577, lui Ivaşco mare vornic (alături de Purcăreni, în aceeaşi situaţie se aflau: Viţicheştii, Goleştii, Vieroşul, Dobroeştii, Slănicul, Mărăcinenii, Izvoranii ş.a. - deci un întins domeniu feudal), *ibidem,* nr. 250. p. 250-51).

[13] *DIR, B,* XVI-VI. nr. 377. p. 367 (doc. din 14 ianuarie 1600, orig. slav).

[14] Un topic *Părăsişte* se află menţionat în zona satului vâlcean Cacova (azi Piscul Mare) - cf. *DIR. B.* XVII-III, nr. 285, p. 318 (doc. din 12 februarie 1619), iar un altul, *Părăsita,* în aria fostului sat Turcineşti din Mehedinţi (lângă Râpa) menţionat la începutul secolului al XV-lea (*ibidem,* XVI-III, nr. 193, p. 160. doc. din 1562).

[15] Cf. ASB, *M-rea Cozia-Cotmeana,* L/2-3. Satul Purcăreni este întărit mănăstirii Cotmeana de Constantin Brîncoveanu în 20 aprilie 1702 (*ibidem,* II/4).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

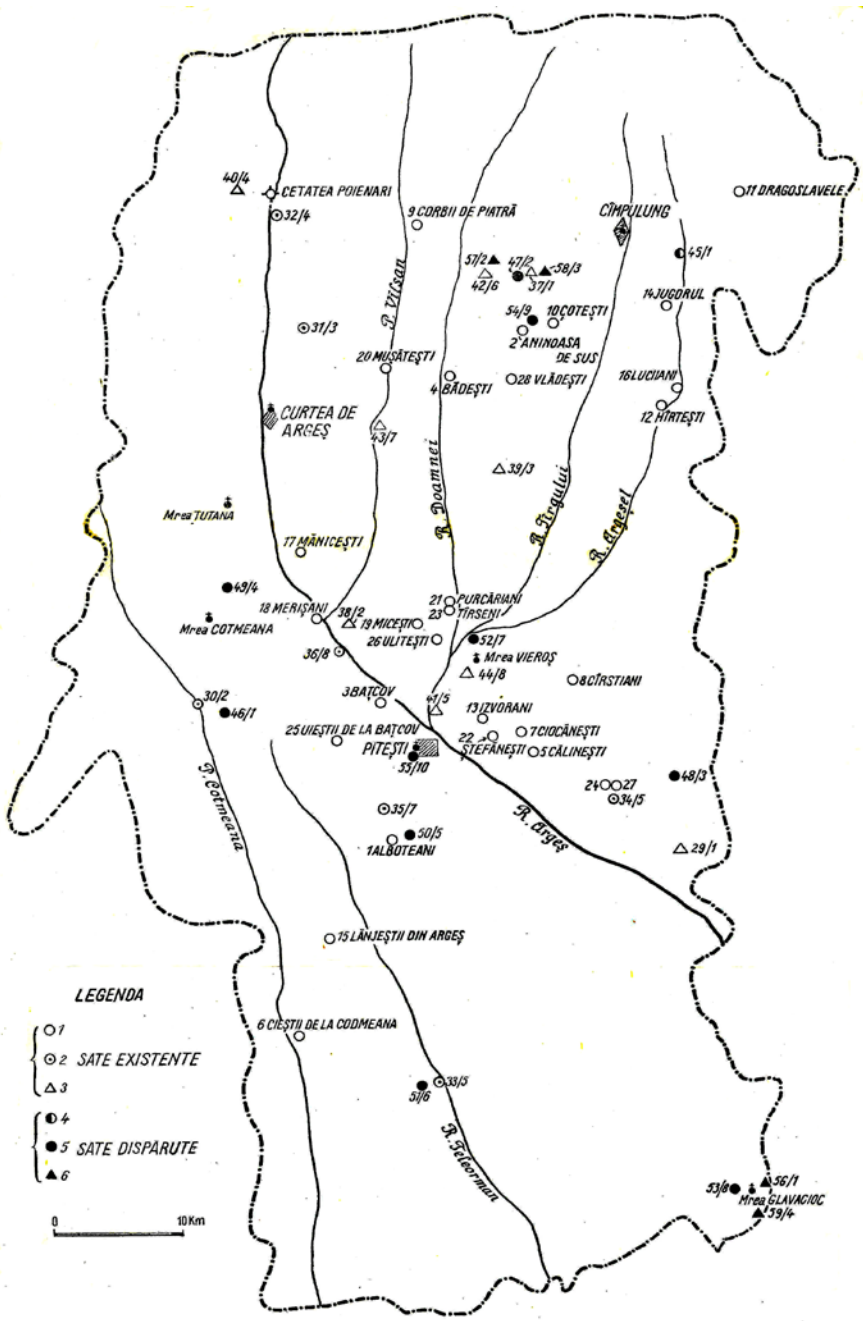

Fig. 1. Harta răspândirii satelor din jud. Argeş până la anul 1500.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

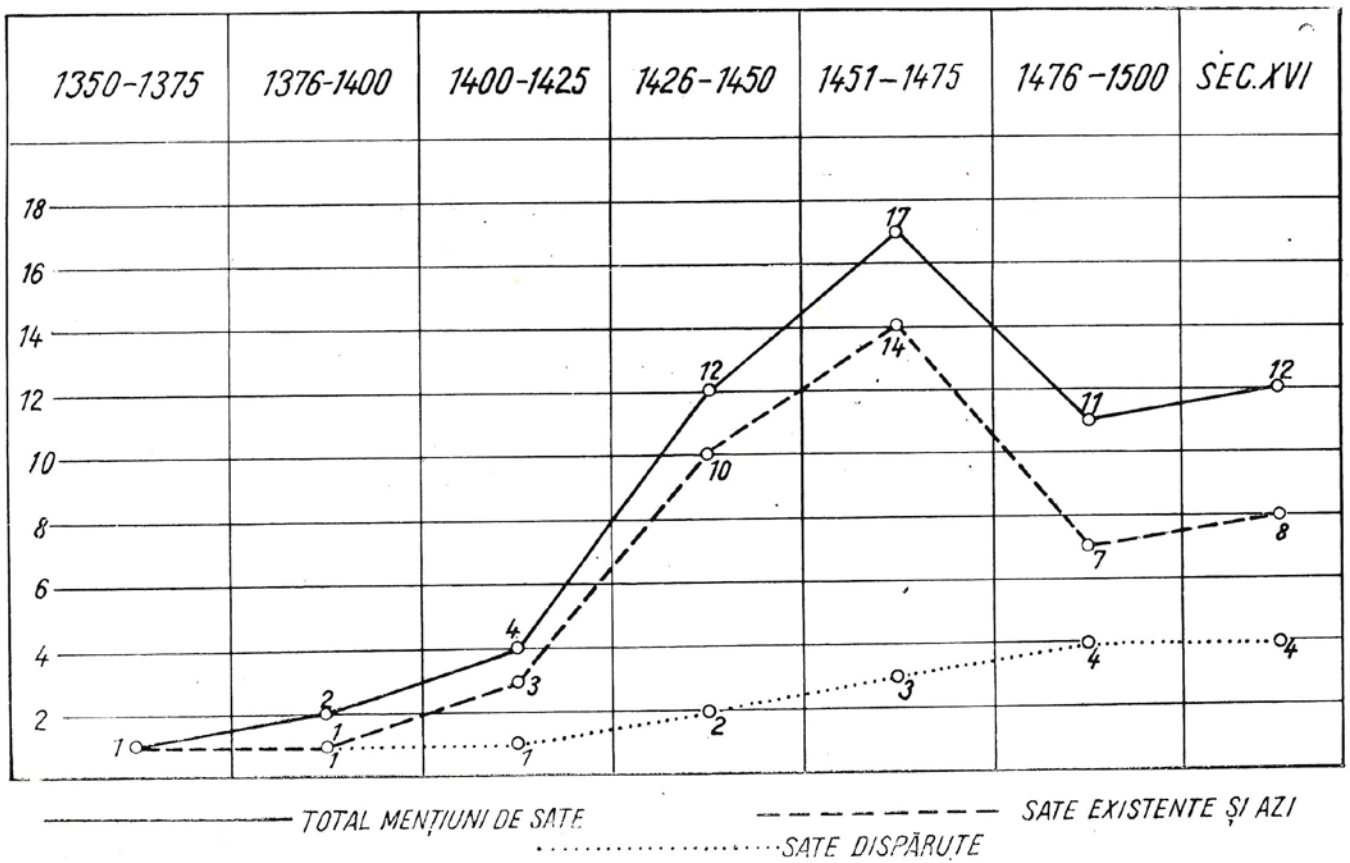

Fig. 2. Aceleaşi sate din judeţul Argeş (prime menţiuni).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Dar poate în cea mai stranie situaţie se află satul Hîrteşti; dacă luăm în considerare doar documentele scrise (prima menţiune - Hîrteşti pe Argheşel, 1475), faptul că satul fusese închinat mănăstirii athonite Cutlumuz[16] şi mai ales indicarea hotarelor (vecini: Gemenea, Boteni, Luciiani, Drăghici, Mihăeşti şi Bătieşti)[17] - o clipă nu ne mai îndoim că este vorba de aşezarea de azi Hîrtieşti, pe Argeşel. Şi totuşi, o aşezare omonimă - Hîrteşti (Hărăteşti, Herteşti) -, azi tot Hîrtieşti, uneori şi Hîrţieşti (harta A. C. R. 1929), ne întâmpină pe aceste meleaguri - dar nu pe Argeşel ci pe Râul Târgului, fiind un cătun al satului Ţiţeşti. Prima menţiune documentară a acestor din urmă Hîrteşti datează dintr-o epocă târzie şi anume din 1619, într-un document bănuit ca fals (de aici aflăm totuşi că numele satului nu are nimic comun cu *hîrtia,* ci cu un anume *Hărtea,* poate Hătrea - „hâtrul")[18]. Până aici nimic deosebit, deoarece se cunosc destule dublete şi triplete toponimice - *Corbii* pe Argeş, Corbii de Piatră, *Goleşti* (în trei locuri diferite: unul în com. Topoloveni, cf. lista nr. 2, 34/6, al doilea Schitu Goleşti, menţionat întâia oară în 1537, iar al treilea - Goleştii Vulparului, azi Goleştii Vulpaşi, situaţi pe Bratia, în com. Bălileşti, cf. lista nr. 3, 39/3) etc. Totuşi, în legătură cu Hîrteştii de pe Râul Târgului, intervin câteva date informative care scot satul nu numai din anonimat, clar îl aşează la loc de frunte: aici se păstrează unicul monument de arhitectură religioasă din Ţara Românească conceput şi realizat în *plan simplu de cruce greacă înscrisă,* înrudit deci cu celebra Biserică domnească din Curtea de Argeş, - monumentul din Hîrteşti datând, judecând după frumoasa pisanie - păstrată, din anul 7040 (1531/32), iar în cimitirul din jurul biserici fiind găsită o monedă emisă de voievodul Vladislav II (1447-1452)[19].

Iată de ce ni se pare ciudat că un sat atât de vechi şi cu o biserică ctitorită de fiii lui Badea Cotescul - acela care a stat în fruntea martorilor la hotărnicia celorlalţi Hîrteşti[20] - a rămas în umbra documentelor. Să fi fost cândva ambele sate în acelaşi trup de moşie? Greu de afirmat răspicat. Cert este că în Hîrteştii cu biserica amintită exista în secolul al XVII-lea şi o curte, cu case de piatră, cum ne informează un act din a doua parte a veacului[21].

---

[16] *DRH*, B-I, nr. 151, p. 250-253; nr. 214, p. 342-344 (doc. din 1489).

[17] Vezi, porunca lui Neagoe Basarab din 1512-13 în *DIR, B*, XVI, I, nr. 79, p. 81; un act asemănător *ibidem*, II, nr. 98, p. 98-99 (doc. din 1531).

[18] *DIR, B.* XVII-III, îndoielnice, nr. 3 (p. 627-628). O menţiune certă însă datează din 3 septembrie 1623 - un întins hrisov semnat de Radu Mihnea voievod pentru mănăstirea Valea (*ibidem*, IV, nr. 327, p. 311): satele „anume: Hărteştii toţi şi Rădeştii toţi şi jumătate din Mărgineni şi Ţiţeştii toţi".

[19] Vezi mai nou, Emil Lăzărescu, *Observaţii asupra bisericii din Hîrteşti* în SCIA, 2, 1962, p. 386-397 (corectează finalul pisaniei, semnalează moneda amintită, redată şi într-un desen, fig. 1, admite data de construcţie 1531-32, indică bibliografia principală). Prof. Virgil Vătăşianu, *Istoria artei feudale în Ţările Române,* I, 1959, p. 201-204, înclină însă să dateze biserica în perioada 1361-1380.

[20] *DIR, B*, XVI, I, II, 1. c. (v. nota 17).

[21] În 1670, aprilie 22, Despa, soţia lui Iane vistierul, închină satul Hîrteşti „cu casele de piatră, cu biserica de piatră" lui Şerban Cantacuzino (ASB, *M-rea Valea*, IV/8-9, apud. N. Stoicescu, *Bibliografia monumentelor feudale din Ţara Românească,* Craiova, 1966, p. 189).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

În sfârşit, chiar documentele din secolul al XV-lea permit unele clarificări asupra vechimii satelor. A patra parte din Alboteani şi două din Huhurez sunt schimbate de boierii Lumota şi Cernat cu mănăstirea Tutana (1497); actul respectiv este de fapt o reconfirmare a schimbului care a avut loc anterior, şi anume în domnia lui Basarab cel Tînăr (Ţepeluş), deci până la anul 1482[22]. Şi Cîrstiianii sunt oricum mai vechi decât prima menţiune din 1498, deoarece în hrisovul lui Radu cel Mare se precizează că mănăstirea Râncăciov primeşte drept despăgubire „în Cîrstiani, partea lui Cîrstian şi partea lui Albul. Pentru că Albul a ucis pe fratele său Cîrstian, astfel Cîrstian a murit, iar satele sfintei mănăstiri, ele au plătit trei duşegubine. De aceea, părintele domniei mele Vlad voievod (Călugărul, n.n.), el a dat sfintei mănăstiri partea lui Cîrstian şi partea lui Albul"[23]. Exemplele se pot înmulţi. Din toate cele de mai sus se poate aşa dar conchide că vechimea satelor nu trebuie judecată după anul primei menţiuni documentare, acesta fiind un relativ punct de reper cronologic şi că adesea precizările de vechime se limpezesc în chiar contextul documentar dat.

4. *Satele dispărute.* Un număr de 15 sate n-au putut rezista vicisitudinilor veacurilor scurse şi de aceea peste ele s-a aşternut ţărâna uitării - amintirea lor fiind prezentă doar în puţinele documente păstrate.

Problema dispariţiilor de sate este spinoasă şi complexă; să nu uităm că dispariţia poate fi temporar aparentă - întrucât un sat îşi putea schimba numele vechi şi să adopte unul nou (vezi Bogdăneştii de la Codmeana - Vultureşti, Viituri etc.). De asemenea, datorită aceleiaşi omonimii, se poate să considerăm un sat dispărut, când de fapt el vieţuieşte şi azi (de pildă, satul dispărut *Dobroeştii din judeţul Pădureţilor,* numit uneori şi Dobreşti, s-ar putea lesne confunda cu Dobreştii de azi, pe Pârâul Grecilor, şi ei menţionaţi încă din secolul al XVI-lea)[24]. Foarte probabil, satele de azi din jurul Piteştilor vor fi cândva efectiv înglobate în aria oraşului propriu-zis şi vor „dispare" (rămânând ca „uliţe",, cartiere, mahalale - cum s-a întâmplat cu satul Grozăveşti din Bucureşti), în acest fel, identificarea în teren a aşezărilor dispărute trebuie întreprinsă nu numai pe planul documentar al izvoarelor scrise, ci şi la faţa locului, prin investigaţii asupra toponimiei locale, tradiţiilor etc.

Numărul de sate existente în secolele XIV-XV şi apoi dispărute este destul de ridicat: el reprezintă circa 25% din totalul menţiunilor - aşadar revine un sat dispărut la alte trei oare îşi continuă existenţa. Despre o singură aşezare putem afirma că dispare chiar în veacul în care este amintită - *Ohaba pe Argeşel* (1401-

[22] *DRH, B,* I, nr. 274. p. 447.
[23] *Ibidem,* nr. 285, p. 465.
[24] Iată însă că se procedează şi contrar: într-un act de la Neagoe Basarab, datat 26 noiembrie 1520, i se întăresc unui anume Baldovin pârcălab ocine în preajma Albotei - cum şi „în Glămboc, stupina Stoicii din Dobreşti" (*DIR, B,* XVI-I, nr. 165, p. 166). *Glămbocul* este localizat lângă *Glimbocelul* de azi, dar dat ca sat dispărut, ceea ce este desigur discutabil (cf. *DIR,* veacurile XIII-XVI, *Indice,* p. 01). Să se reţină că mai la sud există şi *Glimbocata.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

1406). Interesant este că topicul poartă chiar numele termenului juridic care înseamnă *drept de imunitate (ohabă)* - astfel de aşezări fiind cunoscute cu acest nume şi în alte părţi ale Ţării Româneşti[25], dar şi mai interesant este că fostul sat se situa probabil în punctul numit azi *Hobaia* din vatra satului Suslăneşti (com. Mioarele), evident apropiată fonetic de *Ohaba*[26].

Sunt de remarcat câteva zone de „eroziune" (Aninoasa-Berivoeşti, zona de la vest de Piteşti şi mai ales zona sudică, din jurul fostei mănăstiri Glavacioc, unde dispar nu mai puţin de trei sate - fig. 1). În schimb, în jurul fostului oraş de scaun - Curtea de Argeş - nu se află nici un sat dispărut şi faptul trebuie corelat cu însăşi prezenţa Loviştei învecinate, unde iarăşi nu aflăm nici un sat dispărut. (Aici, Areful, Hareful medieval, este de altfel singurul sat din listele noastre care nu a fost aservit, era deci liber şi se întemeia pe o obşte liberă)[27].

Firește, este dificil să ne pronunţăm asupra cauzelor reale care au dus la dispariţia satelor în judeţul Argeş - ele fiind diferite de la caz la caz. Cu toate acestea, nu e greu de bănuit că fenomenul de pustiire în lumea rurală .medievală ţine de manifestarea structurilor sistemului feudal şi în consecinţă vor trebui distinse cauze sociale, economice şi politice. Documentele ilustrează pregnant lupta ţărănimii împotriva exploatării feudale[28] - fuga de pe moşie, părăsirea în masă a satelor, fiind tocmai aspecte ale acestei opoziţii. Să nu scăpăm din vedere şi desele războaie, incursiuni de pradă ş.a. abătute asupra satelor şi oraşelor, soldate de regulă cu incendii şi distrugeri masive.

În încheiere, doar un îndemn: satul medieval argeşean ar merita să intre şi pe făgaşul cercetării arheologice, presupunând că un prim repertoriu de obiective este deja fixat geografic în harta noastră şi în listele de sate. Trecând la lucru, în teren, vom înţelege poate mai bine câtă dreptate avea învăţatul Dimitrie Cantemir: „mapa (harta, n.n.) altă nu iaste fără numai istorie în şiruri însămnată, care decât istoriia în slove spusă, mai chiar şi mai aievea arată părţile locului şi ţinuturile ţării"[29].

[25] Vezi asupra acestei probleme, P. P. Panaitescu, *Obştea ţărănească,* p. 76-77.

[26] Localizarea o facem la sugestia lui D. V. Rosetti, care a descoperit în Hobaia urme de locuire datând din secolele XIV-XV (îi mulţumim şi aici pentru informaţiile oferite).

[27] Cf. cartea lui Mircea Ciobanul din 8 aprilie 1546: „Harişanilor câți sânt judeci, ca să le fie Hareşul tot, cu tot hotarul pre bătrânile hotară… Iar după aceia, oameni ce zic mai sus, Arăşani, au venit înaintea domniei mele dă ni s-au jăluit; şi au scos cartea răposatului Lăută */sic* !/ Băsărab voevod şi o am citit" (*DIR, B,* XVI, II, nr. 348, p. 336). *Judeci* = „mici proprietari în devălmăşie", oameni liberi evident - cf. P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 39. La 24 februarie 1613, Costeştii din Vâlcea erau aserviţi în întregime: *„să fie tot satul rumâni, să nu zic(ă) vreunul ca iaste judec"* (*DIR, B,* XVII-II, nr. 151, p. 157 - citat şi de P. P. Panaitescu, *op. cit.*).

[28] Cf. în această revistă, C. Dumitrescu, FI. Dumitrescu, *Lupta ţărănimii împotriva exploatării feudale în judeţele Argeş şi Vâlcea, în sec. al XVI-lea şi al XVII-lea,* I, 1968, p. 139 şi urm.

[29] *Hronicul vechimii a Romano-moldo-vlahilor,* ed. Gr. G. Tocilescu, 1901, p. 473.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Anexa

SATELE DIN JUDEŢUL ARGEŞ PÂNĂ LA ANUL 1500
(Pe baza menţiunilor documentare)

A. Numiri de sate păstrate până azi

Lista nr. 1. Sate medievale existente şi azi cu vechea denumire

Nr. crt.	Denumirea şi localizarea salului	Menţiuni documentare	
		Prima (DRH, B-I)	1835 (PROM)
0	1	2	3
1.	Alboteani (Albota)	274/1497	-
2.	*Aninoasa de Sus* (Aninoasa)	86/1437	52
3.	*Baţcov* (Bascov, în or. Piteşti)	58/1428	-
4.	*Bădeşti* (com. Pietroşani)	2/1351-52	75
5.	*Calineşti* (Călineşti)	9/1388	175
6.	Cieştii de la Codmeana (Cieşti, com. Lunca Corbului)	105/1451	-
7.	*Ciocăneşti* (com. Călineşti)	49/1421	-
8.	Cîrstiiani /Cîrstianeşti?/ (Cîrstieni, com. Călineşti)	108/1452? 285/1498	-
9.	Corbii de Piatră (Corbi)	113/1456	-
10.	Coteşti (com. Godeni)	108/1452	-
11.	Dragoslavele	/RTR, I, 89/1451-56 183/1482-85	87
12.	Hîrteşti /Hîrteşti pe Argheşel/,(Hîrtieşti)	151/1475-76	-
13.	Izvorani (com. Ştefăneşti)	241/1493	-
14.	Jugorul (Jugur, com. Poenari Muscel)	108/1452	82
15.	*Lănjeşti din Arghiş* (Lăngeşti, com. Lunca Corbului)	86/1437	-
16.	*Luciiani* (Lucieni, com. Hîrtieşti)	85/1437	-
17.	*Măniceşti* (com. Baiculeşti)	58/1428	55
18.	*Merişani*	58/1428	44
19.	Miceşti	113/1456	72
20.	Muşăteşti /- de pe apa Vîlsanei/	148/1475	-
21.	Purcăriani (Purcăreni, com. Miceşti)	208/1487-94	70
22.	Ştefăneşti (în or. Piteşti)	108/1452	-
23.	Tîrseni (în Purcăreni, com. Miceşti)	247/1497	-
24.	*Topoloveni*	49/1421	112
25.	Uieştii de la Baţcov (Uiasca, com. Bascov)	105/1451	-
26.	Uliteşti (Uliteasca, în Ciumeşti, astăzi Argeşelul, com. Măracineni)	178/1481	-
27.	*Veţicheşti mai sus de Topoloveni* (Viţicheşti, cătun în Topoloveni)	49/1421	59
28.	*Vladeşti* (Vlădeşti)	87/1437	127

TOTAL PENTRU ŢARA ROMÂNEASCĂ (Lista nr. 1) 229
Total pentru judeţul Argeş (Lista nr. 1) 28
În %: 12,2%

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Lista nr. 2. Sate medievale existente şi azi cu vechea denumire (identificări probabile)

Nr. crt.	Denumirea şi localizarea salului	Menţiuni documentare	
		Prima (DRH, B-I)	1835 (PROM)
0	**1**	**2**	**3**
29/1	*Baloteşti* (Baloteasca, com. Leordeni)	86/1437	-
30/2	*Bărbăteşti* (com. Cocu)	98/1445	68?
31/3	Cerbăreani (Cerbureni)	148/1475	76
32/4	Corbii pe Argeş (Corbeni)	113/1456	-
33/5	Curteani (Curteanca, com. Buzoeşti)	125/1464	-
34/6	Goleşti (Goleştii Badii, cătun în Topoloveni)	108/1452	92
35/7	Hinţeşti (com. Moşoaia)	256/1495	-
36/8	*Vezurari* (Vărzaru, com. Merişani)	58/1428	29

TOTAL PENTRU ŢARA ROMÂNEASCA (Lista nr. 2) 53
Total pentru judeţul Argeş (Lista nr. 2) 8
În %: 15%

Lista nr. 3. Sate din secolele XIV-XV, menţionate in secolul al XVI-lea, existente şi azi cu vechea denumire

Nr. crt.	Denumirea şi localizarea salului	Menţiuni documentare	
		Prima (DIR, B)	1835 (PROM)
0	1	**2**	**3**
37/1	Berivoeşti	XVI-II, 120/1532	112
38/2	Găleşeşti /Gălişişli/	XVI-I, 199/1525	81
39/3	Goleşti (com. Bălileşti)	XVI-I, 108/1515	55
40/4	Haref /Hareş, Hăreş, Harişani, Areşani/ (Arefu)	XVI-II, 348/1546	125
41/5	Mărăcineni (în or. Piteşti)	XVI-II, 49/1528	-
42/6	Slănic (com. Aninoasa)	XVI-II, 120/1532	-
43/7	Stroeşti (com. Muşăteşti)	XVI-II, 322/1544	78
44/8	Vierăşul /Virăş, Vierăş/ (Vieroşi, azi Făgetul, com. Colibaşi)	XVI-II. 49/1528	101

TOTAL PENTRU ŢARA ROMÂNEASCA (Lista nr. 3) 60
Total pentru judeţul Argeş (Lista nr. 3) 8
În %: 13,4%

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

B. **Aşezări (numiri) dispărute**

Lista nr. 4. Sate dispărute probabil până la anul 1500

Nr. crt.	Denumirea şi localizarea salului	Menţiuni documentare	
		Prima (DRH, B-I)	Ultima
0	**1**	**2**	**3**
45/1	*Ohaba pe Argeşel* (probabil Hobaia, silişte în Suslăneşti. com. Mioarele)	24/1401-1406	-

TOTAL PENTRU ŢARA ROMÂNEASCĂ (Lista nr. 4) 29
Total pentru judeţul Argeş (Lista nr. 4) 1
În %: 3,4%

Lista nr. 5. Sate dispărute după anul 1500

Nr. crt.	Denumirea şi localizarea salului	Menţiuni documentare	
		Prima (DRH)	Ultima (DIR, B)
0	**1**	**2**	**3**
46/1	Bogdăneştii de la Codmena /Bogdanei de la Codmeana, Vîltureşti, Vultureşti/ (pr. 1. Răchiţile, corn Cocu)	246/1494	XVI-V, 420/1589
47/2	Ceraşeni /Cereşani/ (1. Berivoeşti)	148/1475	XVI-IV, 134/1574
48/3	Dobroeştii din judeţul Pădureţilor /Dobroeştii de Sus. - de Jos?/ (pr. 1. Budişteni, com. Leordeni)	285 1498	XVII-IV, 484/1625
49/4	*Găureane* (1. Negreşti, com. Cotmeana)	86/1437	XVI-II, 113/1532 (silişte)
50/5	Huhurez (1. Albota)	247/1497	XVI-II, 316/1543
51/6	Iaşii de la Curteani (1. Curteanca. com. Buzoeşti)	125/1464	XVI-III, 386/1569
52/7	Măruleani /Mălureanii din Mal/ (1. Colibaşi)	113/1456	XVI-V, 279/1586
53/8	Neagra (1. Glavacioc, com. Ştefan cel Mare)	211/1488	XVII-III, 82/1617
54/9	*Raugul* /Răugeni, Răogeni/ (1. Aninoasa)	86/1437	XVII-IV, 372/1623
55/10	Stănceşti /Hotarul lui Stance Vranin/ (în or. Piteşti, Trivale)	9/1388 56/1424	XVII-III, 185/1618

TOTAL PENTRU ŢARA ROMÂNEASCĂ (Lista nr. 5) 139
Total pentru judeţul Argeş (Lista nr. 5) 10
În %: 7,1%

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Lista nr. 6. Sate din secolele XIV-XV,
menţionate în secolul al XVI-lea, ulterior dispărute

Nr. crt.	Denumirea şi localizarea salului	Menţiuni documentare	
		Prima (DIR, B)	Ultima (DIR, B)
0	**1**	**2**	**3**
56/1	Crîngarii /în hotar cu Mălineşti şi Vişana/ (I. Glavacioc)	XVI-I, 38/1507	XVI-V, 250/1586
57/2	Drăgăneştii de la Slănic (1. Slănic, com. Aninoasa)	XVI-II, 23/1526	XVI-II, 120/1532
58/3	Năpărteni /Năpîrteni/ (1. Berivoeşti)	XVI-II, 120/1532	XVI-IV, 313/1623
59/4	Sumărineşti /Sămărineşti/ (1. Glavacioc)	XVI-I, 38/1507	XVI-III, 426/1570-71

TOTAL PENTRU ŢARA ROMÂNEASCA (Lista nr. 6) 42
Total pentru judeţul Argeş (Lista nr. 6) 4
În %: 10,1%

LES VILLAGES MEDIEVAUX DU DEPARTEMENT D'ARGEŞ, JUSQU'EN 1500. ESQUISSE DE GEOGRAPHIE HISTORIQUE

Résume

Sur la foi des mentions dans les actes officiels de la Principauté de la Valachie - émis jusqu'en 1500 - d'une part, et des données du XVIe siècle concernant les villages des XIVe-XVe siècles, d'autre part, l'auteur dresse une liste comprenant un nombre de 59 villages (voir l'annexe et la carte, fig. 1). Ces villages sont surement attestes, ne prêtant donc â aucune confusion quant â leur existence au cours des deux siècles susmentionnés.

Du nombre total de ces villages, 15 disparaissent avec le temps l'un d'entre eux au cours du XVe siècle même, of la liste no. 4, 45/1, ce qui revient â un pourcentage de disparition de 25%, notamment un village sur trois de ceux qui existent encore de nos jours et même avec le nom qu'ils portaient au Moyen Age.
Evidemment, les listes dressées ne peuvent pas être considérées comme étant complètes, de même, les données concernant l'âge des villages en question ne sont que relatives, comme il en résulte aussi du contenu des nombreux documents cités. En conclusion on relève la nécessité d'une corroboration des recherches archéologiques - qui s'imposent impérieusement - aux recherches historiques dans les archives, afin d'éclaircir le problème du village médiéval dans le département d'Argeş.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

RESEE, tome VIII, 1970, n°. 1, Editions de L'Académie de la République Socialiste de Roumanie

LA RÉSIDENCE d'ARGEŞ DES VOIVODES ROUMAINS DES XIIIe ET XIVe SIÈCLES. PROBLÈMES DE CHRONOLOGIE À LA LUMIÈRE DES RÉCENTES RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES

Situé au centre de la petite ville de Curtea de Argeş, sur une terrasse en contrebas de la colline où se dressent les ruines connues sous le nom de Sîn-Nicoară, l'ensemble de la Cour princière (fig. 1) est formé aujourd'hui de deux enceintes distinctes: vers l'Ouest, suivant un axe en direction O.N.O. - E.S.E., se trouve l'enceinte 1, en forme de quadrilatère légèrement trapézoïdal, aux côtés mesurant 87 m (N.), 82m (E.), 98m (S.) et 81m (O.), et consistant en murailles épaisses de 0,80-1,20m, faites de grosses pierres provenant du lit de l'Argeş - murailles qui furent refaites lors des travaux de restauration des années 1930; accolée à l'angle N.E. de cette première enceinte se trouve l'enceinte 2, entourée vers le Nord d'un mur moderne et sur le reste de son pourtour d'une muraille de pierre et de brique, présentant un curieux tracé arrondi et caractérisée en outre par le fait qu'elle s'appuie extérieurement sur quelques contreforts (fig. 1).

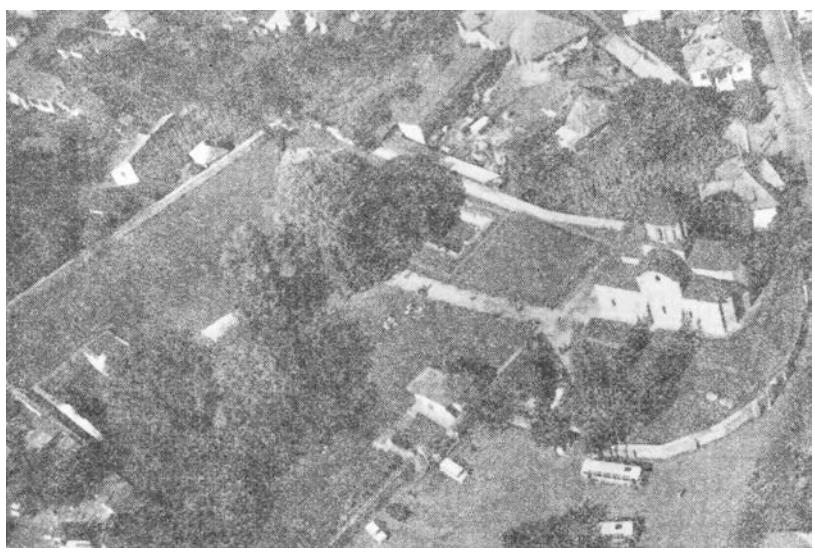

Fig. 1. La Cour princière d'Argeş, vue prise d'avion (photographie des Studios d'art photographique du Combinat polygraphique «La Maison de la Scînteia», Bucarest.

Dans l'enceinte 1, on voit les ruines de deux édifices qui se font face, situés l'un sur le côte nord, l'autre sur le côte sud, et que nous appellerons en

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

conséquence la demeure princière nord et la demeure princière sud; puis, les ruines d'une tour d'entrée située sur le côte est, avec une pittoresque maisonnette juchée sur son aile nord; enfin, dans la partie ouest de l'enceinte, on distingue à peine sous l'herbe les contours de l'ancienne maison Vilara, construite en 1876 et destinée à devenir ultérieurement une école primaire urbaine[1].

Quant à l'enceinte 2, elle abrite ce magnifique monument qu'est l'Église princière Saint-Nicolas. On y voit également les ruines d'une construction de plan rectangulaire (15 x 10 m), que nous nommerons au cours de cet exposé la *cellule* et dont l'angle S.E. a été tronqué par la muraille arrondie de l'enceinte 2, ce qui montre que celle-ci est postérieure à ladite construction. Jouxtant celle-ci, se trouve la tour de l'actuelle entrée: une construction carrée, pourvue dans l'angle N.O. d'un escalier à vis, élevée en 1838, ainsi qu'il ressort de la date en chiffres arabes inscrite sur son côté sud (autrefois, cette tour servait de clocher et avait deux niveaux au-dessus de son rez-de-chaussée voûté, comme on peut voir sur le dessin connu de Michel Bouquet, exécuté en 1843 et reproduit dans l'ouvrage *CDA*, fig. 3). Enfin, cette même enceinte 2 renferme les fondements, visibles à la surface du sol, d'une autre enceinte qui entoure strictement l'Église princière et que, pour les mêmes motifs de systématisation du matériel, nous nommerons l'enceinte A (fig. 2).

La littérature sur la Cour princière de Curtea de Argeş, et particulièrement sur les problèmes suscités par l'Église princière, est extrêmement abondante[2].

---

[1] Outre les abréviations habituelles, nous utiliserons ici les suivantes: *CDA* = Curtea domnească din Argeş [La cour d'Argeş], BCMI, X-XVI, 1917-1923, Bucarest, 1923; SCOM-Piteşti = «Muzeul din Piteşti. Studii şi comunicări. Istorie - Ştiinţele Naturii», vol. I, Piteşti, 1968; MO = «Mitropolia Olteniei. Revista oficială a Arhiepiscopiei Craiovei şi Episcopiei Râmnicului şi Argeşului»; GB = «Glasul Bisericii. Revista oficială a Sfintei Mitropolii a Ungrovlahiei», Bucarest.

[2] Une vue d'ensemble, jusqu'en 1935, est donnée pour la première fois par A. Sacerdoţeanu, *Mormântul de la Argeş şi zidirea bisericii domneşti* [La tombe de Curtea de Argeş et la construction de l'Église princière], dans BCMI, XXVIII, fasc. 84, 1935, pp. 49-57 (cité dorénavant *Mormântul de la Argeş*). Récemment, la bibliographie complète du problème a été consignée dans le très utile ouvrage de Nicolae Stoicescu, *Bibliografia monumentelor feudale din Ţara Românească* [Bibliographie des monuments féodaux de Valachie], Craiova, 1966 (Extrait de MO), pp. 125-134 et 459-461. Entre temps ont paru: Maria-Ana Musicescu et Grigore Ionescu, *Biserica domnească din Curtea de Argeş* [L'église princière de Curtea de Argeş], Edit. Meridiane, 1967; Emil Lăzărescu, *Biserica mănăstirii Argeşului* [L'église du monastèred'Argeş], Edit. Meridiane, 1967; Pavel Chihaia, *Data construirii casei domneşti de lângă biserica Sfântul Nicolae Domnesc din Curtea de Argeş* [La date de construction de la demeure princière près de l'Église princière Saint-Nicolas de Curtea de Argeş], dans GB, XXVI (1967), 9-10, pp. 967-1000 (cité Casa domnească); Idem, *Cele două locaşuri ale mitropoliei din Curtea de Argeş deduse din hrisoavele bisericii lui Neagoe Basarab* [Les deux églises métropolitaines de Curtea de Argeş à la lumière des documents de l'église de Neagoe Basarab], dans MO, XIX (1967), 7-8, pp. 597-612 (cité *Locaşuri*); A. Sacerdoţeanu, *Argeş - cea mai veche reşedinţă a Ţării Româneşti* [Argeş - la plus ancienne résidence de Valachie], dans SCOM-Piteşti, I, 1968, pp. 105-122 (cité *Argeş*); N. Constantinescu, *Cercetarea arheologică de la Curtea domnească din Argeş, 1967* [Les recherches archéologiques de Curtea de Argeş, 1967], dans SCOM-Piteşti, I, 1968, pp. 123-138 (cité *Cercetarea arheologică*).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

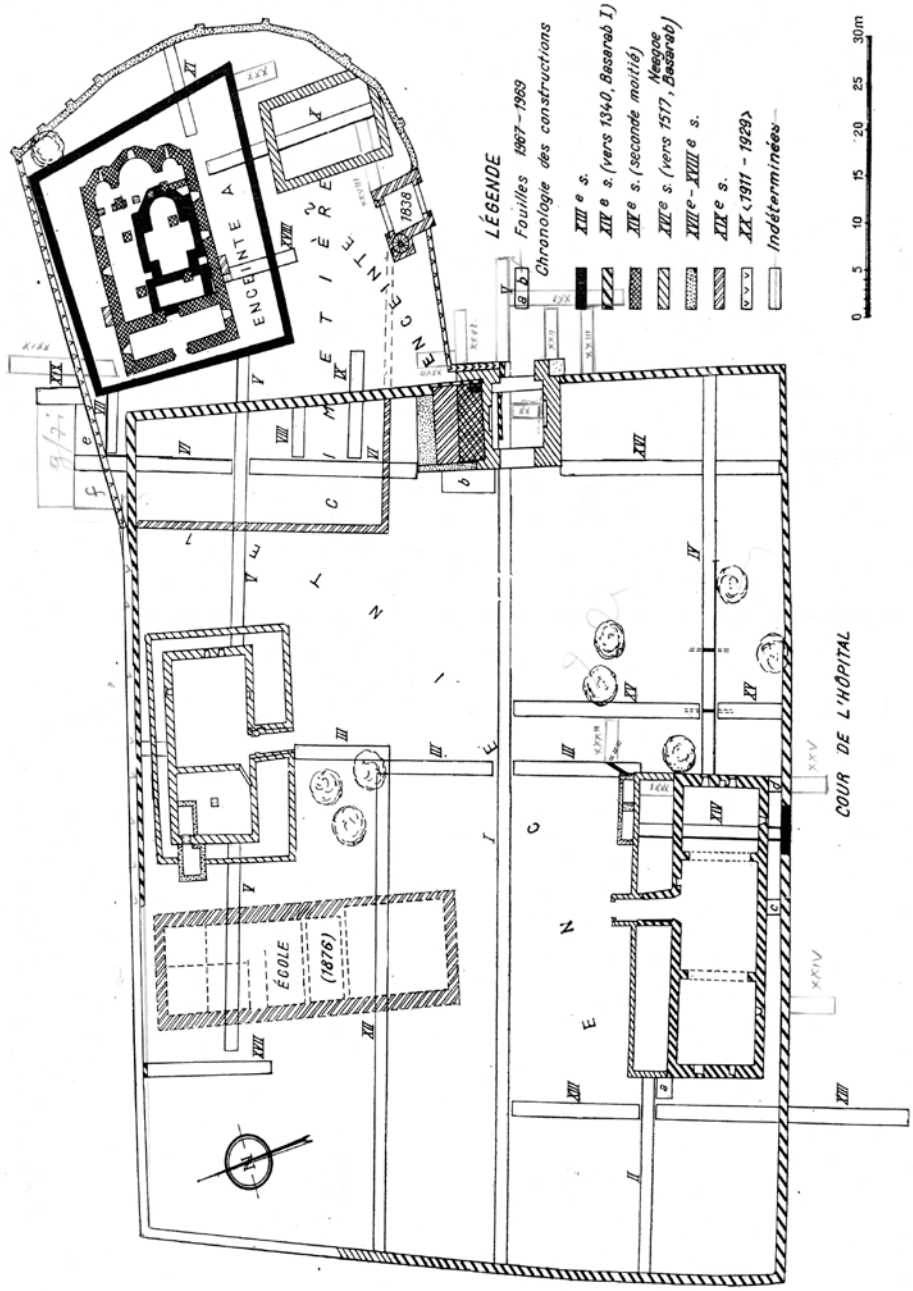

Fig. 2. Plan d'ensemble de la Cour princière d'Argeș, montrant les fouilles des années 1967-1969 (relevé topographique par Eusebiu Mironescu).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

C'est là, incontestablement, un sujet de prédilection pour les chercheurs, prédilection qui s'explique du reste aisément: il s'agit, en effet, non seulement de la plus ancienne résidence voïvodale connue ou même soupçonnée d'avoir existé au XIVe siècle en Valachie, mais - mieux encore - de l'unique monument d'architecture religieuse au sud des Carpates qui soit conçu et réalisé dans le style byzantin dit «en croix grecque inscrite», presque intact en outre et conservant les plus remarquables fresques de cette époque. Et pour accroître encore son prestige, ce monument n'est autre que l'église princière destinée dès l'origine à être le Saint-Denis des voïvodes valaques du XIVe siècle et de la première partie du siècle suivant, tout comme l'église Saint-Nicolas de Rădăuţi le fut pour les voïvodes moldaves jusqu'à Alexandru le Bon.

Il est, assurément, difficile de démêler en quelques pages l'écheveau d'affirmations - parfois gratuites! - d'hypothèses, d'arguments et de contre-arguments auxquels ont donné lieu des controverses poursuivies durant des dizaines d'années, de se rendre compte exactement comment le parfum de la légende a réussi à produire de véritables réincarnations… Nous devons même avouer que nous éprouvons un sentiment de gêne à l'idée que le présent exposé vient contredire ce qu'ont soutenu, au cours des générations, tant d'historiens, tant de représentants d'élite de l'érudition et de la pensée scientifiques.

En général, on peut dire que les discussions se sont engagées sur trois voies principales: a) ancienneté et fondateurs; b) fonctions de l'ensemble et de ses parties composantes; c) courants artistiques qui sont à la base de la conception et de la réalisation du monument. Ainsi qu'il est normal, le monument est surtout connu à l'heure actuelle par les travaux portant sur les problèmes du troisième groupe, auxquels ont pris part en égale mesure des architectes et historiens d'art réputés, tant étrangers que roumains. Aussi nous proposons-nous, pour notre part, de ne nous arrêter ici que sur les deux premiers groupes de problèmes.

a)*Ancienneté des constructions.* Nous passerons rapidement sur les opinions qui tendent à assigner à l'Église princière une ancienneté remontant aux IXe - XIe siècles (en tenant compte, bien entendu, de réfections ultérieures qui auraient en lieu «vers 1216-1220», du temps d'un prétendu prince Radu le Noir)[3]. On décèle ici, de même que dans d'autres écrits, l'influence des *Chroniques* valaques, dont nous estimons devoir reproduire le passage en question, en choisissant la version du chroniqueur Radu Popescu, plus détaillée que celle de la *Chronique des Cantacuzino.* On y lit qu'en l'année 6798 (1290), le prince Radu le Noir descendit du pays de Făgăraş et «*s'établit au bout d'un certain temps à Câmpulung, où il bâtit même un grand et beau monastère. Puis il se rendit à Argeş*

[3] P. Antonescu, *Arhitectura religioasă la români* [L'architecture religieuse chez les Roumains], dans LAR, IX, 1905, pp. 199-202 (L'église date du IXe siècle, au plus tard du XIe siècle); Stoica Nicolaescu, *Adevărul asupra importantelor descoperiri arheologice de la Curtea de Argeş* [La vérité sur les importantes découvertes archéologiques de Curtea de Argeş], Bucarest, 1923, pp. 16-17 (voir ci-dessous, note 30).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

et en fit sa capitale, bâtissant la cour princière et l'église qui s'y trouvent aujourd'hui encore… Sous le règne de ce prince, d'après la date, l'empereur de Constantinople était Michel Paleologue, celui qui reprit Constantinople aux Latins (lesquels s'en étaient emparés 70 ans auparavant)… Lors du départ de Hongrie de Radu le Noir, le roi hongrois était Ladislas; puis après un an de règne, le roi Ladislas mourut et fut remplacé par le roi André»[4].

Cependant, selon ces auteurs, l'Église princière aurait été construite plus tôt, soit avant, soit après l'invasion mongole de 1241. Certains auteurs précisent même la date a laquelle la peinture aurait été achevée: le 12 novembre 1262, suivant OrestTafrali,[5] après 1272 (année présumée de la mort du voïvode Litovoi), selon une hypothèse de G. I. Brătianu[6].

Il faut souligner que ces opinions furent formulées après 1911, date à laquelle GrigoreCerchez «osa s'attaquer» - comme il le dit si joliment - à la restauration de l'église menacée de démolition, et même après la parution, en 1923, de *CDA*, ouvrage qui faisait connaître la découverte par les peintres Norocea, Mihail et Teodorescu des fresques originales et du graffito consignant la mort en 1351-1352 de Basarab Ier. Toutefois, avant ces découvertes, en conclusion à un rapport commun de 1915, les historiens D. Onciul et I. Bogdan - auxquels devait se rallier N. Iorga - avaient déjà riposté en ces termes à la thèse de Tafrali: «Il est donc probable que l'église ait été peinte, sinon bâtie, par le fils et successeur de Basarab, Alexandru I[er](ou Nicola-Alexandru, comme il est nommé dans l'épitaphe de sa tombe, à Câmpulung)», les travaux n'étant achevés que sous le voïvode Radu Ier (environ 1377-1383), qui a été confondu avec le Prince Noir de la légende[7].

Les choses commencent à être envisagées sous un tout autre jour après la découverte - en 1920, grâce au peintre Norocea - de la célèbre inscription sur la

[4] Radu Popescu, *Istoriile domnilor Ţării Româneşti* [Histoires de princes Valachie], éd. C. Grecescu, 1963, pp. 5, 7; cf. *Istoria Ţării Româneşti. Letopiseţul Cantacuzinesc* [Histoire de Valachie. Chronique des Cantacuzino], éd. C. Grecescu et D. Simionescu, 1960, p. 2.

[5] *Biserica domnească. Datele clădirii şi decorării sale picturale* [L'Église princière. Date de sa construction et de son décor de peinture], dans RIAF, XVI, 1922, pp. 148-159; Idem, *Monuments byzantins de Curtea de Argeş,* Texte, Paris, 1931, p. 302-303 (cité *Monuments byzantins*).

[6] *Les fouilles de Curtea de Argesh,* dans «Revue archéologique», 5e série, t. XIII, 1921, p. 13; cf. Gr. G. Tocilescu, *Raporturi asupra câtorva mănăstiri şi biserici din ţară* [Rapports sur quelques monastères et églises de Roumanie], dans AARMSI, IIe section, 2e série, t. VIII, 1885-1886, Bucarest, 1888, p. 161: L'église est «plus ancienne d'au moins deux siècles que l'église de Curtea de Argeş c'est-à-dire que l'église de Neagoe Basarab, *N.C.*), en tout cas antérieure à Basarab Ier» (l'un et l'autre cités par A. Sacerdoţeanu, *Mormântul de la Argeş,* p. 49).

[7] D. Onciul, I. Bogdan et N. Iorga, *Raport înaintat Academiei Române cu privire la Biserica Domnească de la Curtea de Argeş* [Rapport à l'Académie Roumaine sur l'Église princière de Curtea de Argeş], dans BCMI, VIII, 1915, p. 141 sqq. (voir également Dimitrie Onciul, *Scrieri istorice* [Écrits historiques], éd. critique publiée par les soins de A. Sacerdoţeanu, Edit. Ştiinţifică, 1968, vol. II, p. 224); D. Onciul, *În chestiunea bisericii domneşti de la Curtea de Argeş* [Dans la question de l'Église princière de Curtea de Argeş], dans BCMI, IX, 1916, pp. 57-68 (et *Scrieri istorice, op. cit.*,pp. 226-240), où l'auteur considère pourtant que le vrai fondateur de l'Église princière est Basarab Ier.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

paroi nord de l'église où il est dit que «En l'année 6860 (1351-1352) le grand voïvode Basaraba s'est éteint à Câmpulung»[8]. Dorénavant, à de rares exceptions près, cette inscription, avec la date qu'elle renferme, devient la clef de voûte des arguments permettant de soutenir que l'Église princière était encore en construction en 1351-1352, ou en tout cas n'était pas encore peinte; que l'ouvre commencée par Basarab Ier, puis continuée par son fils Nicolae-Alexandru (mort le 16 novembre 1364) et par les successeurs de celui-ci, fut achevée sous le règne soit de Vladislav Ier (1364-env. 1377),[9]soit de son frère Radu Ier (qui, ainsi que nous l'avons déjà montré, ne peut être que la personnification du légendaire Prince Noir)[10]. De même, plus d'une fois, des rapprochements ont été faits entre le fondateur et le personnage princier inhumé dans le célèbre tombeau n° 10, découvert en 1920 par V. Drăghiceanu - personnage qui serait Vladislav Ier pour les uns[11], Radu Ier - père de Mircea l'Ancien - pour les autres.

L'intérêt suscité par l'Église princière - aisément compréhensible, tellement elle se détache du reste de l'ensemble, dont la structure et l'aspect sont infiniment plus modestes - à longtemps laissé dans l'ombre les problèmes de chronologie de la Cour princière proprement dite. Seul V. Drăghiceanu signalait en 1920 à Nicolae Iorga que «cette cour a été élevée sur l'emplacement d'un établissement beaucoup plus ancien»[12], mais sans insister sur ce fait, car il n'ajoute

[8] Virgil Drăghiceanu, dans *CDA*, pp. 31-32 et la photographie p. 9; D. Onciul, *Anul morţii marelui Basarab voievod* [L'année de la mort du grand voïvode Basarab], *ibidem*, p. 104 sqq.

[9] A. Sacerdoţeanu, *Mormântul de la Argeş,* p. 51; M. A. Musicescu et Grigore Ionescu, *op. cit.*, p. 10; plus récemment, dans *Istoria artelor plastice în România* [Histoire des arts plastiques en Roumanie], I. Bucarest, Edit. Meridiane, 1968, pp. 161-163; l'église, commencée sous Basarab, est achevée sous Nicolae-Alexandru, qui en commence probablement la peinture, laquelle ne sera achevée que sous le voïvode Vlaïco; «la date du plus ancienensemble de peinture de Valachie pourrait donc se situer entre 1352 et 1377» (M. A. Musicescu). Le prof. Virgil Vătăşianu formule une opinion différente dans *Istoria artei feudale în Ţările Române* [Histoire de l'art féodal dans les Pays roumains], Bucarest, Edit. Academiei, I, 1959, p. 148; à en juger par le plan et le système de construction, l'église aurait été bâtie après 1330 - «de préférence entre 1330 et 1340. La construction n'a certainement pas duré bien longtemps, car l'édifice n'est pas de dimensions trop grandes… Il est sûr, en tout cas, qu'entre la construction et l'exécution de la peinture plusieurs années se sont écoulées»; dans un autre passage, l'auteur dit qu'en 1351-1352 «la construction de l'église était achevée au moins partiellement, mais elle n'avait pas encore reçu son décor de peinture»; à la suite d'une ample analyse de cette peinture, l'auteur l'attribue à Nicolae-Alexandru (p. 389).

[10] V. Drăghiceanu, *op. cit., passim*; D. Onciul, *op. cit.*; C. C. Giurescu, *Istoria românilor* [Histoire des Roumains], vol. I, 5^{e}éd., Bucarest, 1946, pp. 426-427; P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân* [Mircea l'Ancien], Bucarest, 1944, p. 41.

[11] Parmi les premiers à avoir affirmé que la personne inhumée dans cette tombe est Vladislav Ier on compte C. Kogălniceanu, *Biserica Sf. Nicolae Domnesc de la Curtea de Argeş* [L'église princière Saint-Nicolas de Curtea de Argeş], dans CL, LIV (1922), pp. 723-730 et LVI (1924), pp. 759-766 (mais l'auteur s'embrouille dans ses propres théories, attribuant la fondation de l'église tantôt à Basarab Ier, tantôt à Nicolae-Alexandru, tantôt a Vladislav Ier), cité chez A. Sacerdoţeanu, *Mormântul de la Argeş,* p. 49.

[12] V. Drăghiceanu, *Ruinele curţilor domneşti de la Argeş* [Les ruines de la Cour princière d'Argeş], dans RI, VI (1920), 10-12, p. 258.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

rien à ce sujet dans *CDA*, si ce n'est qu'il a découvert dans le sanctuaire de l'église une monnaie à l'effigie du roi de Hongrie Ladislas IV le Couman (1272-1290), en vertu de laquelle il n'exclut pas la possibilité que la Cour d'Argeş ait été la résidence du voïvode roumain Seneslau, attesté en 1247[13].

Plus tard, en 1935, les discussions ont pris un cours nouveau à la suite d'une hypothèse audacieuse - surtout pour l'époque - formulée par le prof. Aurel Sacerdoţeanu. En s'appuyant sur le plan publié en 1923 par V. Drăghiceanu (*CDA*, fig. 30), ainsi que sur la présence autour de l'Église princière de l'enceinte. A (dont le tracé était pourtant à peine ébauché à cette date - *ibidem*, fig. 2 - et qui n'était même pas mentionne dans le texte), l'auteur arrivait à la conclusion que sous l'église actuelle il devait en avoir existé une autre, comprise dans le quadrilatère trapézoïdal, et que la tombe n° 10 devait appartenir à cette église-là et non à l'actuel édifice (rappelons à cette occasion que, ainsi que l'a consigné V. Drăghiceanu lui-même, le sarcophage M. 10 se trouvait à plus de 1 m sous le niveau du pavement de 1920 et qu'il fut amené ultérieurement au niveau d'aujourd'hui). Le personnage enterré dans cette tombe ne serait autre que Tihomir, le père de Basarab Ier; quant à la date de construction de la première église, dont l'auteur tentait de reconstituer le plan, elle devait se situer «après 1272 ou 1295»[14]. Ainsi qu'il fallait s'y attendre, cette nouvelle hypothèse - dont on peut maintenant, à la lumière de tout ce que l'on sait aujourd'hui, mesurer la valeur - ne fut admise au premier abord que par N. Iorga[15], tandis qu'en général elle fut accueillie *cum grano salis*[16], ou même rejetée catégoriquement, non sans véhémence parfois[17].

[13] Idem, dans *CDA*, pp. 27, 141.

[14] A. Sacerdoţeanu, *Mormântul de la Argeş,* pp. 52-57; *Argeş,* p. 111 et note 25 (la tombe a appartenu à Tihomir). L'éminent historien a bien voulu nous honorer de sa présence sur le chantier et nous donner de précieuses indications, pour lesquelles nous lui renouvelons ici nos remerciements.

[15] *Histoire des Roumains*, III, 1937, p. 220: «On a trouvé à Argeş, dans la nouvelle église qui s'éleva sur l'ancienne» (il s'agit de la tombe n° 10, qu'il attribue pourtant à Basarab Ier).

[16] Voir également V. Vătăşianu, *op. cit.*, p. 148 («peut-être y avait-il là une autre église, mais il peut s'agir aussi de quelque autre bâtiment ou de la cour de l'ancienne résidence, détruite en 1330, dont l'église princière Sîn-Nicoară, située sur la colline d'en face, aura été la chapelle»); voir également Gr. Ionescu, *op, cit.*, p. 68; M. A. Musicescu et Gr. Ionescu, *op. cit.*,p. 10 (l'église actuelle est d'au moins quelques dizaines d'années postérieure aux vestiges qu'elle recouvre). Nous devons avouer que, jusqu'à la découverte du mur de séparation de l'ancienne église et surtout de son sanctuaire, nous pensions nous-même que l'ancienne construction comprise dans l'intérieur de l'Église princière devait être une construction civile. A ce propos, nous tenons à évoquer ici les discussions fertiles que nous avons eues tant de fois avec nos collègues Trifu Martinovici, Cristian Moisescu et Eusebiu Mironescu, que nous remercions encore pour leurs précieuses suggestions.

[17] En premier lieu, ainsi qu'il fallait s'y attendre, par Virgil Drăghiceanu, dont la réplique ne vient pourtant qu'au bout de 20 ans: voir *În legătură cu biserica domnească de la Argeş* [Au sujet de l'Église princière de Curtea de Argeş], dans MO, VII (1955), 10-12, pp. 555-562. L'enceinte A - comme nous l'avons désignée - aurait eu pour but de consolider le terrain autour de l'Église princière («Cette sous-structure trapézoïdale, dont la pointe est dirigée vers la partie avancée de la colline, a été exécutée pour assurer la stabilité du sol autour des fondations», p. 559). Cependant, l'auteur avait

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Enfin, ces derniers temps, on a enregistré la plus audacieuse peut-être de toutes les opinions exprimées jusqu'à ce jour au sujet de la Cour voïvodale, due au chercheur Pavel Chihaia. Dans une ample étude, celui-ci tente de démontrer que l'enceinte 1 en entier (c'est-à-dire le mur d'enceinte, les demeures princières et la tour du côté est), ainsi que l'enceinteA datent de l'époque de Neagoe Basarab (1517-1521); que des réfections eurent lieu après 1678 (parmi lesquelles les porches des deux demeures princières); enfin, que près de l'église, en 1759, fut construit un clocher (il s'agit du bâtiment qu'à l'exemple de V. Drăghiceanu nous avons nommé la *cellule*) qui fut détruit par le tremblement de terre de 1830 en meme temps que l'enceinte A[18]. Nous montrerons plus bas, lorsque nous présenterons les données archéologiques, ce qui est à retenir dans cette hypothèse.

b) *Fonctions des monuments.* Le deuxième groupe de problèmes, concernant la fonction qu'avaient l'église et les autres bâtiments, a suscité des interprétations de tout autre ordre, mettant en doute que l'on se trouve en présence de l'ancienne Cour princière et, surtout, que l'église puisse représenter la chapelle de cette Cour. En vérité - fait-on remarquer- il est difficile de concevoir qu'une église aussi imposante ait pu servir de chapelle à des constructions aussi modestes que celles de l'enceinte 1[19]; en échange, lorsqu'en 1359 fut créé le siège métropolitain d'Argeş, où donc a pu se trouver la résidence de Hyacinthe de Vicina, si ce n'est près de l'église nouvellement construite? Et puis, relève-t-on, comment ne pas prendre en considération la colline de Sîn-Nicoară, où l'on pourrait plutôt soupçonner la présence de l'ancienne cour princière, étant donné que ce site est plus à l'abri, qu'il occupe une meilleure position stratégique et qu'il renferme en outre une église appropriée à la fonction de chapelle?[20] En résumé, cette hypothèse, telle que l'a soutenue notamment N. Iorga, suggère comme plausible que l'Église princière «ait eu pour but d'abriter la plus haute institution religieuse du pays, la métropolie. Dans ce cas, le fait que l'église a été construite dès 1351-1352 - c'est-à-dire à un moment où le prince avait auprès de lui un prélat

montré auparavant que parmi d'autres sous-structures de l'intérieur de l'église, on a trouvé «enfin, une masse de grosses pierres de 7 m de longueur, placée au centre de l'église, provenant d'un mur renversé, antérieur à la construction de l'Église princière, que les maçons ont laissé tel quel, sans l'utiliser» (p. 556). Il n'explique évidemment pas ce que représente cette masse de pierres, qu'il avait du reste signalée dans *CDA*, p. 143, lorsqu'il y soupçonnait l'existence d'une tombe. Au sujet de l'enceinte A, cf. P. Chihaia, *Casa domnească,* p. 972 et le plan p. 973: «Enfin, on peut prouver que le mur d'enceinte de l'église n'a pas appartenu à une église antérieure ou à des consolidations (mais, bien au contraire, a été élevée autour de l'église jusqu'en 1830, date à laquelle elle a été démolie)»!

[18] *Ibidem*, pp. 968-972, 992.

[19] Plus récemment, Emil Lăzărescu, dans *Istoria artelor plastice în România*, I, 1968, p. 151.

[20] L'idée qu'il y aurait eu une résidence princière sur la colline de Sîn-Nicoară se rencontre chez N. Iorga, *Istoria bisericii româneşti şi a vieţii religioase a românilor* [Histoire de l'Église roumaine et de la vie religieuse chez les Roumains], I, 1929, pp. 37-39; cf. aussi O. Tafrali, *Monuments byzantins*, p. 18 («Sîn-Nicoară était vraisemblablement la chapelle de la citadelle, que nous supposons avoir existé sur la même colline»), ainsi que P. Chihaia, *Casa domnească*, pp. 967-968 et *Locaşuri*, p. 597.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

dont l'autorité n'était pas encore reconnue - s'intègre dans l'action entreprise par le voïvode afin d'obtenir cette reconnaissance»[21].

Il est difficile, cependant, de n'admettre comme fonction initiale de l'Église princière que celle, toute provisoire, d'église métropolitaine,[22] d'autant plus que cette situation provisoire devait durer jusqu'à la construction du nouvel édifice que Neagoe Basarab allait démolir ensuite pour élever sur son emplacement l'église du monastère d'Argeş[23], c'est-à-dire en fait trois quarts de siècle, si l'on admet que ledit édifice n'a été bâti que sous Vlad le Diable (1436-1442, 1443-1446)[24].

C'est là, ramené bien sûr à ses lignes essentielles, le schéma des principales thèses formulées au sujet de l'ancienneté et des fondateurs de l'Église princière de Curtea de Argeş, ainsi que de la destination qu'ont eue les ruines conservées autour de l'Église princière et cette église même. Quant au dernier groupe de problèmes, celui en rapport avec les courants artistiques qui ont abouti à la réalisation de ce dernier monument, nous pensons ne pas avoir à nous y arrêter spécialement: il ressortira, en effet, des pages qui suivent que ce problème doit être envisagé sous un jour nouveau, à la lumière des données archéologiques fournies par les dernières recherches. Cependant, avant d'aborder la présentation proprement dite des résultats de ces recherches, nous avons cru nécessaire d'exposer quelques observations personnelles ayant trait directement à l'église.

1. *Problème de panneau des fondateurs peint dans le naos.* Malheureusement, ce panneau a été repeint en 1827 par le peintre Pandelimon. Il est permis toutefois de supposer que celui-ci a reproduit au moins les contours essentiels de l'image originale, mise à jour par la représentation des deux tours du pronaos - très exagérées comme hauteur - démolies par Grigore Cerchez lors de sa restauration. Or, au-dessus et exactement sur l'axe du panneau, se trouve un reste d'inscription, peinte sur trois lignes, où étaient inscrits les titres et les noms des personnages représentés: un couple portant, les mains tendues, le modèle de l'église. Il faut souligner que l'inscription a été écrite par-dessus un motif ornemental préexistant, partiellement effacé à l'endroit de l'inscription, mais bien conservé sur la moulure[25]. Qui sont ces personnages princiers? Les réponses

[21] Emil Lăzărescu, *op. cit.*, p. 151-152.

[22] Il faut souligner que M. A. Musicescu et Gr. Ionescu, *op. cit.*, p. 12, admettent que l'église métropolitaine d'Argeş a dû être construite «autour de l'année 1359»; voir également note 24.

[23] La source fondamentale est Gavriil Protul, qui fut présent à la consécration de l'église (le 15 août 1517): «Et il démolit l'église métropolitaine d'Argeş de fond en comble et bâtit à sa place une autre sainte église»; cf. *Viaţa şi traiul Sfântului Nifon* [La vie de saint Nifon], éd. Tit Simedrea, 1937, p. 30.

[24] P. Chihaia, *Locaşuri,* pp. 607-610; Emil Lăzărescu, *Biserica mănăstirii Argeşului,* p. 9; I. Ionescu, *Mănăstirea Argeşului în istorie şi artă* [Le monastère de Curtea de Argeş dans l'histoire et dans l'art], dans MO, XIX, (1967), 7-8, pp. 538-539.

[25] Voir la photographie dans *CDA*, fig. 264. Comment expliquer le fait que l'inscription a été peinte par-dessus cet ornement effacé? Selon nous, on avait pensé au début inscrire le texte slavon sur la partie supérieure du panneau, près des représentations des fondateurs; puis, voyant que le texte était

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

varient: les uns les identifient à Basarab Ier lui-même et à son épouse;[26]d'autres, à Radu Ier et à la princesse Ana, son épouse;[27] d'autres, enfin, au voïvode Vladislav Ier (dit aussi Vlaïco) et à la princesse Ana[28]. L'importance de ces identifications est d'autant plus grande qu'elles déterminent à leur tour celle du personnage reproduit dans une attitude de prière dans la représentation de la *Déisis*du pronaos - personnage jeune, à en juger par sa physionomie et, notamment, par sa chevelure et sa barbe.

Nous sommes en mesure d'affirmer que c'est la dernière des trois identifications qui est la bonne: ce fait ressort clairement de l'inscription et nous ne pouvons que marquer notre étonnement du peu d'importance qui lui a été accordée, bien qu'elle fût connue par une lecture - ancienne, il est vrai - de StoicaNicolaescu. Le fait est que le texte en question renferme des formulations rappelant celles usitées pour le titre princier à l'époque de Vladislav-Vlaïco; en outre, le nom du pays y est reproduit dans la graphie **вжгровлахыи**et non **ѵггровлахыи**, comme on le rencontre plus tard. Finalement, c'est la ligne du milieu qui fournit la clef du problème; en effet, il faut y lire non pas **вди гпоже въсеи области вди свwи**(formulation confuse qui, traduite, donne: «Prince de ses possessions et de toute la région de ses possessions»), comme l'a fait V. Drăghiceanu,[29]mais **Бдиню же въсеи области бди‹н›скwи** («*de Vidin et de tout le gouvernement de Vidin*»)[30].

---

trop long et comme, d'autre part, la moulure avait déjà été peinte en motifs géométriques, on aura décidé, afin de ne pas porter atteinte à l'unité du décor, de placer l'inscription ailleurs, à savoir sur la moulure, où elle se trouve aujourd'hui encore. Du reste, le fait que certaines modifications ont été effectuées au cours de la construction de l'église ressort aussi d'autres indices, par exemple la condamnation de l'entrée dans l'absidiole du diaconicon par un mur dont la face visible est couverte d'une peinture du XIVe siècle (alors qu'à l'intérieur le diaconicon n'a plus été peint).

[26] Voir Ştefan Ştefănescu, *Basarabii* [Les Basarab], dans MI, II (1968), 7-8, pp. 1-9 (la couverture même de la revue reproduit en couleur le panneau de l'Église princière, mais malheureusement à l'envers!).

[27] V. Drăghiceanu, dans *CDA*, pp. 47, 49, 50; C. C. Giurescu, *op. cit.*, pp. 427-428; P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 41; G. I. Brătianu, *Tradiţia istorică despre întemeierea statelor româneşti* [La tradition historique sur la fondation des États roumains], Bucarest, 1945, p. 108.

[28] A. Sacerdoţeanu, *Mormântul de la Argeş,* p. 55 et note; P. Chihaia, *Câteva date în legătură cu paftaua de la Argeş* [Quelques données sur la boucle de ceinture de Curtea de Argeş], dans *Omagiu lui G. Oprescu,* Bucarest, 1961, p. 117; Idem, *Contribuţii la problema identificării mormintelor din biserica Sfântul Nicolae Domnesc din Curtea de Argeş* [Contributions au problème de l'identification des tombes de l'Église princière Saint-Nicolas de Curtea de Argeş], dans GB (1963), 1-2, p. 49 etc.

[29] Cf. *CDA*, p. 50 et note 4.

[30] Ici une précision s'impose. La lecture de l'inscription en question est due à Stoica Nicolaescu, du moins c'est celui-ci qui l'a publiée - avant les découvertes - dans son article *Domnia lui Alexandru Aldea, fiul lui Mircea cel Bătrân, 1431-1435. Hrisoave şi cărţi domneşti de la Alexandru Vodă Aldea, fiul lui Mircea cel Bătrân, iunie 1431-iulie 1435* [Le règne d'AlexandruAldea, fils de Mircea l'Ancien, 1431-1435. Chrysobulles et documents princiers d'AlexandruAldea, fils de Mircea l'Ancien, juin 1431-juillet 1435], dans RIAF, XVI, 1922, pp. 225-270, avec un *supplément* ajouté par l'auteur après qu'il eût visité le monument, en décembre 1922 (cité par O. Tafrali, *Monuments byzantins,* p. 246 sqq.). Le fait est que Stoica Nicolaescu a publié sans l'autorisation de Drăghiceanu

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Or, on sait que Vladislav a entrepris, au cours de l'hiver 1369, une campagne contre Vidin, qu'il a pris cette citadelle au roi Louis le Grand de Hongrie et qu'il l'a gardée en sa possession près de six mois, jusqu'à la libération et au rétablissement sur le trône de son beau-frère, le tsar Stratsimir[31]. Ainsi donc, non seulement l'inscription confirme ces faits, mais elle prouve de façon péremptoire que les personnages peints sur le panneau sont bien, ainsi que nous l'avons déjà dit, le voïvode de Valachie qui était sur le trône en 1369 et son épouse, c'est-à-dire Vladislav Ier et la princesse Ana. Et ce n'est pas tout: l'inscription nous apprend encore que la peinture de l'Église princière d'Argeş ne fut achevée que vers la fin de la septième décennie du XIVe siècle, car il ne peut s'agir d'une scène introduite dans un ensemble pictural plus ancien, ni d'une inscription ajoutée après le règne de Vladislav Ier (env. 1377). Ces points une fois établis, il est évident que le panneau de fondateurs du naos de l'Église princière nous met sur la voie pour l'identification du personnage inhumé dans la tombe n° 10, qui - ainsi que le confirment plusieurs données (éléments d'inventaire, comme les boutons représentant l'écu héraldique, tradition d'un fondateur unique, coutume de commémorer le fondateur près du pilier N.O. de la nef etc.) - ne peuvent être que le voïvode Vladislav Ier.

2. *Problème des graffiti de l'intérieur de l'église*. Les observations que nous venons d'exposer nous ont incité à rouvrir les débats sur la valeur informative des quelques graffiti découverts à l'occasion des travaux de restauration effectués après la première guerre mondiale. Évidemment, c'est l'inscription consignant la mort de Basarab Ier qui tient la première place. Sa date présente, en effet, une importance exceptionnelle, car c'est elle qui a permis de préciser la limite chronologique entre la fin du règne de Basarab Ier et le début de celui de Nicolae-Alexandru (ou plutôt du début du règne personnel de ce dernier, car il avait été associé auparavant à son père). Les adeptes des thèses de Tafrali, et en premier lieu Stoica Nicolaescu, ne retenaient de l'inscription que sa date, 1351-1352: «Cela et

l'inscription placée au-dessus du panneau; on y trouve la restitution **Бдинюже въсеи области бди‹н›скыи**, adoptée par nous parce qu'elle correspond à la réalité (cf. *Monuments byzantins*, p. 246, avec d'évidentes fautes d'impression). Par ailleurs, autant St. Nicolaescu que O. Tafrali estimaient qu'il était question d'un certain «prince Radu le Noir» du XIIIe siècle, nom avec lequel ils ont complété l'espace vide de la première ligne. En ce qui concerne le problème de Vidin, voir l'étude approfondie de Maria Holban, *Contribuţii la studiul raporturilor dintre Ţara Românească şi Ungaria angevină (Rolul lui Benedict Himfy în legătură cu problema Vidinului*) [Contribution à l'étude des rapports de la Valachie et de la Hongrie angevine et du rôle de Benoit Himfy dans la question de Vidin], dans SMIM, I, 1956, pp. 7-62. La prise de possession de Vidin, par Vlaïco-Vladislav est évoquée dans le folklore balkanique, par exemple dans une vielle balade serbe où il est dit (en traduction): «A Vidin la ville blanche (*bijelome*) Où a vécu Vladislav le Vieux» (chez Al. Iordan, *Les relations culturelles entre les Roumains et les Slaves du Sud. Traces des voïévodes roumains dans le folklore balkanique*, dans «Balcania», I (1938), p. 174).

[31] Maria Holban, *op. cit.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

rien de plus. Quant à l'église, elle est plus ancienne et l'inscription en question ne présente aucun rapport avec son ancienneté»[32].

Si nous refusons d'admettre que l'église puisse avoir été construite avant 1351-1352, nous sommes d'avis, nous aussi, qu'il ne ressort nullement de l'inscription que la date de 1351-1352 soit celle de la construction. En effet, une analyse minutieuse de la couche sous-jacente montre que l'inscription de la paroi nord n'a pas été faite sur le mortier de construction proprement dit, mais sur une couche de crépi qui recouvre celui-ci, plus précisément sur une couche de finissage intérieur identique comme composition (chaux éteinte, sable fin, charbon de bois, plus une teinte extérieure de couleur jaunâtre) à la couche de finissage des façades. Autrement dit, au moment où l'inscription fut grattée sur le mortier frais, à demi sec, l'église était achevée dans son gros ouvre, et si les fresques n'en étaient pas encore peintes, cette opération ne pouvait tarder, puisque la couche support était prête.

Ce graffito, dont on a tellement discuté, n'est d'ailleurs pas le seul. V. Drăghiceanu signale que - toujours avant l'exécution des fresques - on avait écrit sur l'une des faces du pilier N.E.: «Moi… Akaki(e)…» - ou plutôt Makari(e) - et sur une autre face du même pilier **еврѣи́са гсжда** («donc le nom d'une princesse», ajoute Drăghiceanu),[33] qui se traduit: «La princesse juive». Au sujet de cette inscription, nous aurions une hypothèse à formuler.

Le terme *gospojda*désigne incontestablement une personne princière (il figure d'ailleurs sur la troisième ligne de l'inscription peinte mentionnée plus haut, où il s'agissait de la princesse de Valachie). Or, on ne connaît pas dans l'histoire de la Valachie de princesse juive, ni en tant qu'épouse d'un voïvode, ni en quelque autre qualité. En échange, on sait que le tsar Ivan-Alexandre de Tyrnovo a eu deux épouses prénommées *Théodora* et que si la première était la fille de Basarab Ier, mère des tsars Stratsimir et Michel Asen (ce dernier désigné comme successeur du tsar de Tyrnovo), la seconde était de race juive; cette Théodora juive s'est convertie au christianisme en prenant le nom de la première tsarine et elle a mis au monde celui qui devait succéder effectivement à Ivan-Alexandre, le tsar Chichman. Les deux tsarines sont mentionnées dans un grand nombre de sources médiévales, dont plusieurs bulgares, dans *l'Histoire byzantine* de Nicéphore Grégoras[34] etc. Dans l'obituaire de Tyrnovo, les deux tsarines - dont le destin fut si différent, puisque la première Théodora fut répudiée par le tsar et finit ses jours au couvent - sont mentionnées successivement: **Ѳеодѡрѣ блгочьстивѣи црци великааго црѣ Іѡанна**

[32] Stoica Nicolaescu, *op. cit.*, p. 230 (apud O. Tafrali, *op. cit.*, p. 244).

[33] Voir, *CDA*, p. 31 et fig. 18, ainsi que les précisions apportées dans *Adaose şi îndreptări,* p. X. En échange, O. Tafrali, dans *Monuments byzantins,* p. 236 et note 1, lit ἱερέησα, escamotant la lettre **ѣ**, qui est évidente, et rapportant le terme à une épouse de prêtre.

[34] Cf. *Historiae Byzantinae,* XXXVII, 51, éd. Bonn, vol. III, 1855, p. 558.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Алеѯандра въсприемшои мнишьскыи аггелскыи образь нареченѣ и Θеофана, вѣчнаа памѧт:

Θеодѡрѣ благочьстивѣи црци великааго црѣ Іѡанна Алеѯандра сѫщои ѡт рода евреиска. въсприемшѝ же на сѧ стое кръщенїе... вѣчнаа па:<мѧт>

(«A Théodora la très honorée tsarine du tsar Jean-Alexandre, qui est devenue pareille aux anges en prenant le voile et le nom de Théophane, éternelle miséricorde».

«A Théodora, la très honorée tsarine du grand tsar Jean-Alexandre, celle née de race juive et qui a passé à la sainte religion chrétienne…, éternelle miséricorde»)[35].

Il a été établi que le tsar Ivan-Alexandre a épousé la seconde Théodora «vers l'an 1345», donc avant le milieu du XIVe siècle[36]. Pourtant, une inscription de 1347-1348 sur une icône de saint Laurent omet de mentionner la nouvelle tsarine, ce qui est étrange, car le tsar et ses enfants y sont mentionnés[37]. D'où l'on peut déduire que l'officialisation du mariage n'avait pas encore eu lieu en 1348; du reste, à cette date, Michel Asen, l'héritier du trône, qui figure à cote de son père sur des monnaies dont certaines - ainsi que nous verrons plus bas - sont parvenues jusqu'à Argeş, était encore en vie et ne devait disparaître sur le champ de bataille qu'en 1355[38]. Par une curieuse coïncidence, c'est justement à cette date - en 1355 - qu'a lieu, à ce qu'il semble, la première mention documentaire de la seconde Théodora, sur *l'Évangéliaire de Londres,* dans le texte d'une longue inscription d'un certain moine Simon, où sont mentionnés successivement le tsar Ivan-Alexandre, la seconde Théodora et leur fils, *le tsar Chichman,* qui ne portait pas encore ce titre du vivant de Michel Asen[39]. Si l'on ajoute à tout ceci l'information de Nicéphore Grégoras, datée par le contexte de l'ouvrage en cette même année 1355 (l'année de la mort du despote serbe Etienne Douchan), on arrive à la conclusion que le second mariage du tsar de Tyrnovo a dû avoir lieu - officiellement du moins - vers l'année 1355, ce qui ne signifie évidemment pas que Chichman ne soit pas né avant cette date: de fait, il a pu naître n'importe quand entre 1345 et 1355. Ce qui est sûr, c'est que les mentions de la «nouvelle convertie» Théodora n'apparaissent - pour devenir de plus en plus fréquentes - dans les sources bulgares qu'à partir de 1355 et qu'elles sont on ne peut plus

[35] Iordan Ivanov, *Поменици на българските царе и царие* dans «Известия на историческото дружество въ София», IV (1915), p. 227. De même, avec de petites différences, chez I. Douitchev, *Изъ старата българска книжнина,* II, Sofia, 1944, pp. 156, 163 (n° LVI); voir aussi Hurmuzachi-Densuşianu-Kaluzniacki, *Documente,* I-2, Bucarest, 1890, pp. 806-807.

[36] P. Moutaftchev, *История на българския народъ,* II, Sofia, 1944, p. 211.

[37] I. Douitchev, *op. cit.*, pp. 134-135 (n° XLIII).

[38] Voir N. A. Mouchmov, *Монетите и печатите на българските царе* [Numismatique et sigillographie bulgare], Sofia, p. 1924, p. 119.

[39] I. Douitchev, *op. cit.*, pp. 151-152 (n° LIII); ici, la tsarine est nommée «la nouvelle très éclairée Kéra Théodora», évidemment dans le sens de «nouvelle chrétienne».

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

claires[40]. En conséquence, nous estimons que, normalement, une mention comme le graffito quasi ésotérique de Curtea de Argeş ne pouvait être faite qu'à partir de 1355, c'est-à-dire bien après la mort de Basarab Ier le Grand.

Encore une fois, toutes ces considérations supposent: d'abord, que la «princesse juive» de notre inscription soit bien la Kéra Théodora de Tyrnovo et, deuxièmement, que l'auteur de l'inscription - probablement un des artisans travaillant sur le chantier, peut-être même un des peintres, tel celui qui a inscrit son nom sur la façade sud du monument («*Accorde, Seigneur, ta grâce au pécheur Radila*») - fût au courant de l'origine juive de la nouvelle tsarine, ce qui indiquerait qu'il était venu lui-même d'outre-Danube. Mais une fois formulée, notre hypothèse doit être menée jusqu'au bout: si ces différentes inscriptions ont été faites à la même époque, peut-être par la même personne, en tout cas dans le même but, à savoir pour perpétuer le souvenir de certains événements, rien ne s'oppose à ce que l'on considère toute la construction de l'Église princière comme l'œuvre du même fondateur, Vladislav Ier. En admettant ce point de vue, on échappe à ce qu'il y a de difficilement croyable dans tant d'hypothèses qui tendent à reconnaître l'existence de trois ou même de quatre fondateurs, se transmettant les uns aux autres une œuvre dont la réalisation couvre un laps de temps d'un quart de siècle! Certes, on pourrait invoquer contre cette thèse le célèbre graffito consignant la mort de Basarab Ier. Mais c'est un faux argument, car rien ne dit que l'inscription soit contemporaine de l'événement relaté. Au contraire, on pourrait argumenter que s'il en avait été ainsi, l'auteur anonyme du graffito aurait dû, normalement, indiquer non seulement l'année, mais aussi le jour, ou du moins le mois où l'événement a eu lieu. Du reste, tous ces problèmes sont élucidés de la manière la plus nette par les données archéologiques.

Recherches archéologiques sur la cour princière d'Argeş 1967-1969

Le programme des recherches comporte en premier lieu la détermination des phases de réalisation de l'ensemble, donc la vérification des données historique qui ont fait l'objet de la première partie de notre exposé. En outre, étant donné les liens étroits qui ne pouvaient manquer d'exister entre la Cour princière et la ville de Curtea de Argeş, résidence princière et capitale d'autrefois du pays, les recherches devront s'étendre aux aspects liés au développement de celle-ci. Enfin, il ne faut pas perdre de vue que le site se trouve dans l'aire où, au XIIIe siècle, se trouvait un État en voie de formation, le voïvodat de Seneslau, attesté, à côté d'autres formations similaires, dans le célèbre diplôme accordé par le roi Béla IV de Hongrie, le 2 juin 1247, aux chevaliers de Saint-Jean: encore une raison pour tenter de déceler, au moyen des recherches archéologiques, tout ce que le site de Curtea

[40] *Ibidem*, pp. 154-155 (n° LV), une inscription de 1363-1364 sur une *Leastvitsa;* une autre mention, en grec, sur un *Stiherarion*, de 1368: χαὶ Θεοδώρας τής νεοφωτίστον, *ibidem*, p. 176 (n° LXIII).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

de Argeş peut fournir en fait de données pour cette période[41]. Il va de soi qu'il s'agit là d'un programme à longue échéance. Pour l'instant, les travaux ont dû se borner à l'exploration de la zone de la Cour princière proprement dite.

Stratigraphie et chronologie des constructions[42]. Dans la présentation du schéma stratigraphique, nous nous appuierons sur les observations enregistrées au cours des trois campagnes successives d'investigations archéologiques des années 1967-1969, en nous référant, au fil de l'exposé, à l'ensemble des sections et des surfaces explorées. Nous avons groupé les discussions autour de trois secteurs de fouilles, en renvoyant le lecteur, chaque fois qu'il sera nécessaire, aux illustrations respectives et au plan d'ensemble (fig. 2).

1. *Secteur sud de l'enceinte 1.* Dès 1967, nous avons pu repérer dans cette zone un niveau de sol ancien, consistant en un pavement de grosses pierres qui se rattache organiquement non pas à la tour en ruine du côté est, mais à une autre tour sous-jacente, que nous avons notée en conséquence tour n° 1, la tour existante qui la recouvre étant désignée comme tour n° 2. De même, les fouilles de 1967 ont établi que le porche de la demeure princière sud a été ajouté à une époque postérieure au XIVe siècle, à savoir au XVIe siècle. A proximité de cette demeure, nous sommes tombés sur une situation stratigraphique des plus intéressantes: une ancienne fondation de pierre, comprise dans la couche respective, se trouvait recouverte d'une couche épaisse de terre de remblai jaune extraite de la cave de la demeure, attestant qu'une habitation antérieure avait existé à cet endroit. Compte tenu de ces données, nous avons daté l'enceinte 1 - c'est-à-dire le mur d'enceinte, la tour n° 1 et la demeure princière sud - de l'époque de Basarab Ier, nous avons assigné la tour n° 2 à l'époque de Neagoe Basarab et, enfin, la couche ancienne à la seconde moitié du XIIIe siècle et au début du siècle suivant[43].

L'année suivante, en 1968, nous avons obtenu des résultats des plus concluants, particulièrement sur le tracé de la section IV (fig. 2). Là, à l'est de la demeure princière, nous avons retrouvé sur une surface considérable la couche massive de terre jaune, recouvrant tout ce qui était antérieur à la construction de l'enceinte 1. Au-dessus de la terre de remblai, nous avons relevé une bande continue de mortier, de fragments de briques, de charbons, de tessons céramique etc., qui constitue la couche correspondant à la phase de construction de l'enceinte 1; c'est dans cette couche que nous avons mis au jour les deux monnaies mentionnées plus haut, frappées sous Ivan-Alexandre et Michel Asen (1331-1355),

[41] N. Constantinescu, *Cercetarea arheologică,* pp. 127-128. Nous tenons, de même, à remercier par cette voie les organes officiels de Curtea de Argeş et de Piteşti, ainsi que les directions des musées de ces deux villes, pour le soutien permanent qu'ils nous ont accordé au cours de nos recherches archéologiques dans la Cour princière.

[42] Nous avons cru devoir nous étendre quelque peu, ci-dessous, sur les détails stratigraphiques de la recherche, et cela pour deux raisons: d'abord parce qu'ils constituent des preuves péremptoires du passé que nous tâchons de faire revivre et, en second lieu, parce que le manque d'espace nous interdit une présentation graphique; celle-ci sera incluse dans une publication ultérieure.

[43] N. Constantinescu, *Cercetarea arheologică,* pp. 128-131, 136 et fig. 3.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

qui venaient confirmer notre datation antérieure de la demeure princière, à savoir sous le règne de Basarab Ier (env. 1320-1352); en conséquence, nous avons attribué à cette couche le sigle *B.* Au cours de cette même campagne, nous avons également rouvert la section III/1967, où nous avons eu la chance de découvrir sous la couche de terre de remblai une autre monnaie, cette fois-ci une obole du temps de Charles-Robert d'Anjou (1308-1342), émise en 1338. La conclusion est facile à tirer: la demeure princière sud - ainsi que, pour sûr, toute l'enceinte 1 - est l'œuvre de Basarab Ier et cette étape prend fin après 1338, mettons vers 1340, une dizaine d'années après l'incursion de Charles-Robert en Valachie (1330)[44].

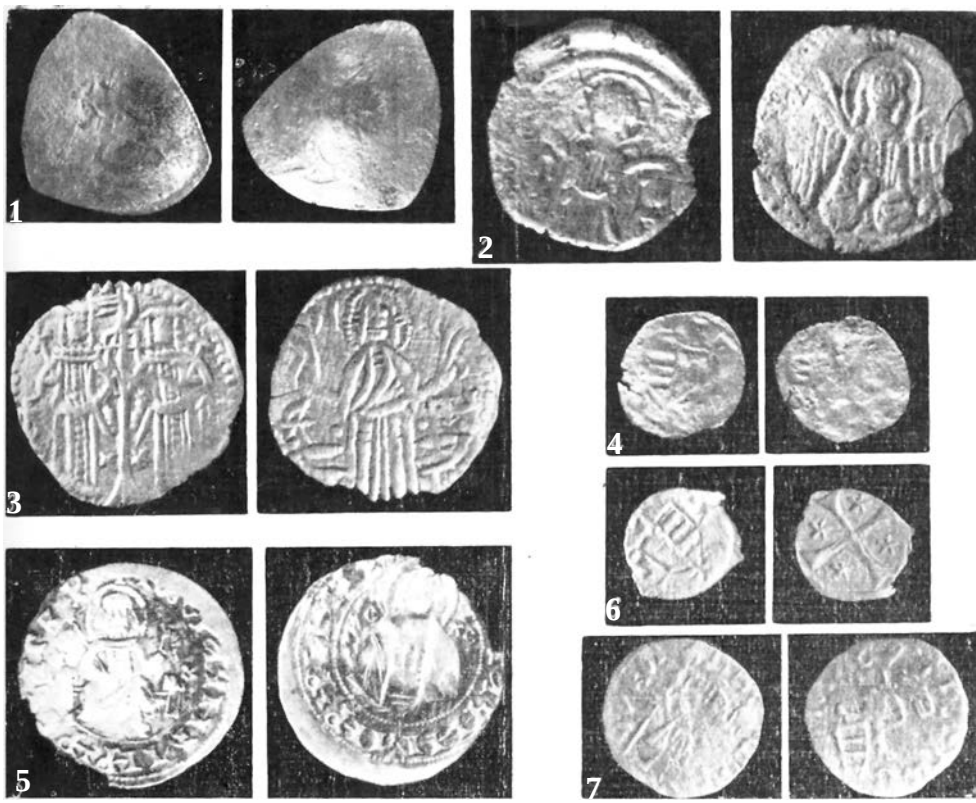

Fig. 3. Monnaies mises au jour au cours des fouilles des années 1967-1969: 1. Theodore l'Ange Doukas Comnène (1224-1230); 2. Les empereurs Paléologue Andronic II et Michel IX (1295-1320); 3. Ivan-Alexandre et Michel Asen de Tyrnovo (1331-1355); 4. Obole de (Charles-Robert d'Anjou - 1338); 5. Groschen du tsar Jean Stratsimir de Vidin (1360-1365; 1369-1396); 6. Sou d'argent de Radu Ier, prince de Valachie (variante inédite); 7. Ducat d'argent de Mircea l'Ancien (émission 1410-1418, série Petruslan).

[44] Cf. également M. A. Musicescu et Gr. Ionescu, *op. cit.*, p. 10.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Sous la couche de terre jaune se trouve donc - c'était maintenant une certitude - la couche de dépôts antérieure à 1340; il s'agit d'une couche consistante, d'un gris foncé et de 0,15 m d'épaisseur moyenne. Nous y avons mis au jour les vestiges d'autres fondations de pierres non jointes par du mortier, de nombreux tessons de poterie, autochtones ou d'importation (par exemple du sud du Danube), ainsi que deux monnaies de bronze: l'une, au niveau des fondations mises au jour dans la section IV/1968 (fig. 2), frappée sous les empereurs Andronic II et Michel IX Paléologue (1295-1320)[45]; la seconde, une *nomisma*creuse de forme approximativement triangulaire, émise par le despote de Salonique Théodore l'Ange Doukas Comnène (1224-1230)[46]. Ainsi donc, cette couche peut être assignée avec certitude au XIIIe siècle, aussi l'avons-nous désignée du sigle *ST* (phase Seneslau-Tihomir).

Les fondements de la maison princière se trouvent à 0,82 m de profondeur par rapport au niveau actuel du sol et reposent sur la partie supérieure de la couche *ST,* laquelle présente des traces visibles de brûlure et de destruction. Devant ce dernier fait, nous avons voulu nous rendre compte de la situation de la zone comprise entre la demeure princière et le mur sud de l'enceinte 1 (voir fig. 2, section XIV/1968), en dépit du manque d'espace, peu favorable à une investigation archéologique d'une certaine envergure. A notre grande surprise, nous sommes tombés sur un pavement de galets mêlés de briques et de grosses pierres, avec des traces de mortier, le tout coupé par les fondements de la demeure princière. En défaisant le pavement, nous avons constaté qu'il se rattache à une construction située plus au sud (dans l'espace occupé aujourd'hui par l'Hôpital de la ville) et dont il ne reste du côté nord que les fondements, qui ont servi ultérieurement d'assise pour le mur d'enceinte (fig. 2). Il est, par conséquent, permis d'affirmer que les bâtiments de l'époque de Basarab Ier ont été construits sur l'emplacement d'une *cour féodale antérieure,* qui se situe en plein XIIIe siècle.

Après la couche correspondant à la phase de construction de l'enceinte 1 et à l'aménagement du pavement, on trouve celle caractéristique pour la période d'habitation, mais cela seulement à l'ouest et à l'est de la demeure princière, car au nord le pavement ne dépasse pas un alignement marqué parce côté de la demeure

[45] W. Wroth, II, type 5 (p. 624 et pl. LXXV/12). Les identifications de monnaies sont dues à Octavian Iliescu, ainsi qu'au concours précieux de Mme E. Isăcescu.

[46] W. Wroth, *Coins of the Vandals, Ostrogoths and Lombards and of the empires of Thessalonica, Nicaea and Trebizond in the British Museum,* Londres, 1911, s.v. Théodorel'AngeDoukasComnène, type 2, p. 195 et pl. XXVI/4. Ainsi qu'il est connu, la domination byzantine sur Salonique cesse pour une courte période après la conquête latine de 1204, le royaume créé ici étant confié à Boniface de Montferrat. Celui-ci est tué en 1207 au cours de luttes contre les Bulgares, laissant après lui une période d'anarchie dont profite le despote d'Epire, Théodore, pour s'emparer du pouvoir, en s'arrogeant les trois titres impériaux. Rival de Jean III Vatatzès, l'empereur de Nicée, Théodore tombera à son tour dans des luttes contres ces mêmes Bulgares (à Klokotnitza, sur la Maritza, en 1230), lorsqu'il sera capturé et aveuglé (voir G. Ostrogorsky, *Histoire de l'État Byzantin,* Paris, 1956, pp. 454-474).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

princière et qui occupe par conséquent le reste de l'enceinte. Dans cette couche, riche en vestiges de culture matérielle, notamment de céramique, nous avons mis au jour différentes monnaies frappées sous le tsar de Vidin Stratsimir, Radu Ier et Mircea l'Ancien. Ainsi qu'il est bien connu, au cours du règne de ce dernier (1386-1418), la capitale de la Valachie fut transférée à Târgovişte et la Cour d'Argeş tomba au second plan. Et en effet, le pavement du XIVe siècle - là où il existe - a été recouvert avec le temps par une couche de terre et de décombres, signe de l'abandon de l'enceinte 1; puis, par-dessus, apparaît une couche massive de constructions, qui marque l'époque des réfections et des adjonctions de Neagoe Basarab. Sous cette couche de construction, désignée par le sigle *N*, nous avons découvert une monnaie frappée sous le roi de Hongrie Mathias Corvin, ainsi que, dans la terre déposée au-dessus, une monnaie du roi Sigismond II Auguste de Pologne (1548-1572). Il a été confirmé que le porche de la demeure princière sud est bien une adjonction de cette période et que la tour n° 2 date également d'alors. Enfin, les fouilles pratiquées dans cette zone ont permis de définir l'aspect stratigraphique d'autres travaux de réfection, pour la plupart d'époque avancée (XVIIe-XIXe siècle).

2. *Secteur nord et nord-est.* Avant d'exposer les résultats obtenus dans ce secteur, une remarque s'impose: le mur ouest de l'enceinte 1 (voir fig. 2, section XII/1968) ne conserve pas les fondations du XIVe siècle sur tout son tracé; ainsi, dans la zone de la section susmentionnée, il part directement du niveau *N*, d'où l'on peut déduire que, de ce côté, le mur s'était effondré et a été refait intégralement à l'époque de Neagoe Basarab. En échange, la section XVII/1969 a montré que sur le côté nord le mur d'enceinte conserve ses fondations du XIVe siècle.

Quant à la demeure princière du secteur nord, il ne fait plus de doute à l'heure actuelle qu'elle ne date pas du XIVe siècle, mais du règne de Neagoe Basarab. On a constaté, ainsi, que la couche de construction *N* est reliée organiquement au socle des fondations du plan incliné qui donne accès à la cave de la demeure, sans compter qu'une fosse renfermant des matériaux du XVe siècle se trouve aujourd'hui à l'endroit occupé aujourd'hui par les fondements du côté ouest du porche (voir fig. 2, section V/1968), alors que du côté opposé ces fondements reposent à même le pavement du XIVe siècle (*ibidem*): d'où il résulte qu'entre les deux demeures princières de l'enceinte 1 il s'est écoulé un laps de temps de presque deux siècles.

Cependant, l'objet primordial de notre attention dans ce secteur a été d'établir le rapport chronologique entre l'enceinte 1 et l'enceinte A. Les observations ont été concluantes: l'enceinte A part du niveau *ST* et est donc antérieure à l'enceinte 1 (voir fig. 2, section V/1968 et fig. 5/2); cette constatation a été vérifiée dans les sections VI et VII/1968, dans les sections VI (extra muros) et XIX/1969, ainsi que dans la surface e/1969 (voir fig. 2). Les fondations de l'enceinte A ont 0,70 m de profondeur et présentent généralement à leur partie supérieure un socle de 0,10 m de largeur; la couche de construction se trouve au

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

niveau du socle. A ce propos, nous devons mentionner un fait intéressant révélé par les recherches archéologiques de 1969, en rapport avec le milieu naturel du site à son origine. La terrasse où devait être aménagée l'enceinte A était recouverte d'une abondante végétation, qui fut défrichée par le feu, ainsi que l'atteste la bande mince de cendre relevée sous la couche de construction *ST*. On trouve ainsi à Curtea de Argeş un nouvel exemple d'essartage par le feu, pratique signalée par de nombreuses sources écrites et attestée notamment dans la zone des constructions médiévales de Moldavie. Cette observation est d'une grande portée pour le problème qui nous occupe, car il en ressort qu'il n'y a pas eu d'habitat antérieur - du XIIe siècle, par exemple - sur l'emplacement de l'enceinte A et que, si un tel habitat a existé, il faut en chercher les traces ailleurs.

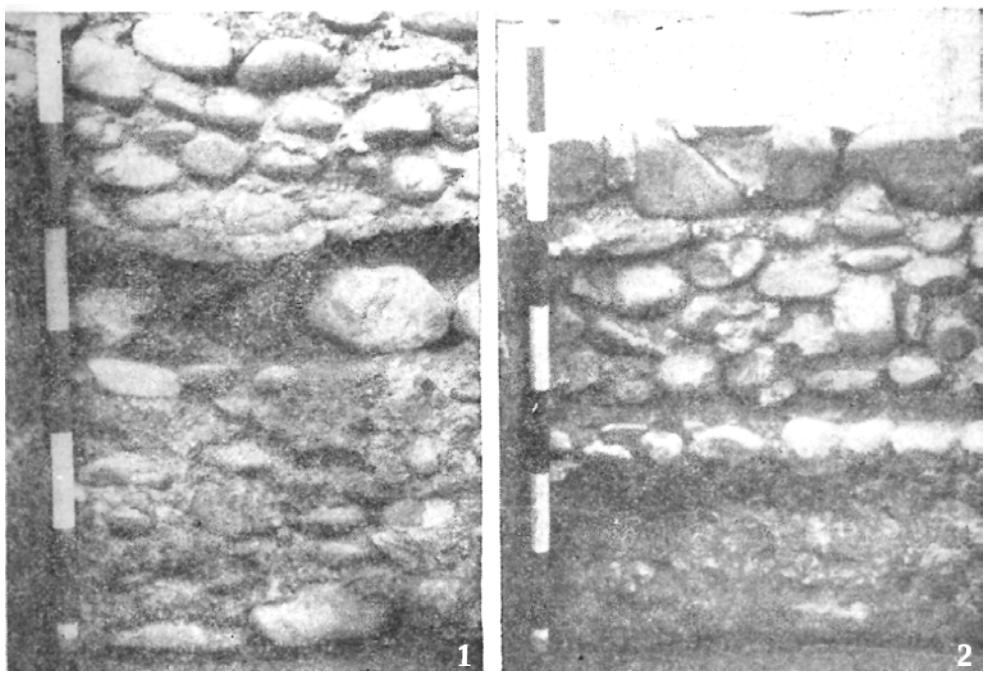

Fig. 4. La cour princière d'Argeş. Section V/1968: 1. Cote ouest de l'enceinte 1 (autour de 1340, avec des réfections du XVIe siècle); 2. Cote ouest de l'enceinte A (XIIIe siècle).

Malgré les immenses quantités de terre et de décombres enlevées, il y a des dizaines d'années, de la zone des sections VI et VII/1968, ainsi qu'autour de l'église, au point que le niveau du sol s'y trouve abaissé de près de 0,75 m, nous avons réussi, dans les deux sections susmentionnées et dans d'autres qui ont suivi en 1969, à déterminer stratigraphiquement le niveau de fondation de l'église: c'est l'habituelle couche de construction que l'on retrouve, mais d'une composition

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

caractéristique cette fois-ci, car elle renferme quantité de déchets provenant du tuf calcaire qui orne les façades. Or, le doute n'est pas permis: la couche de construction dont il s'agit - à laquelle nous avons donné le sigle *VL* (= phase Vladislav Ier) - repose sur un dépôt archéologique qui succède à la couche de l'enceinte 1: preuve péremptoire qu'on certain laps de temps s'est écoulé entre la phase de 1340 et celle de la construction de l'église (fig. 5/2).

Nous avons essayé de nous rapprocher des murs mêmes de l'église. Malheureusement, lors des restaurations, le corps de l'édifice fut consolidé par une ceinture de béton, au-dessus de laquelle, après décapage des différentes couches, on aménagea un dallage massif de roches volcaniques[47] qui rend impossible toute vérification archéologique à l'extérieur de l'église. Tout ce qu'il est permis d'affirmer, c'est qu'un vaste cimetière s'étend autour de l'église, dans toute la surface de l'enceinte A. Pour ce qui est de distinguer les inhumations anciennes de celles de date récente, seul l'examen du mobilier le permettra; pour l'instant, les monnaies mises au jour ont montré que les inhumations se sont poursuivies au moins jusqu'en 1875, tandis que les monnaies du XIVe siècle font entièrement défaut.

3. *Recherches à l'intérieur de l'Église princière. L'ancienne église du XIIIe siècle.* Il ressort du *Journal* de V. Drăghiceanu que les fouilles pratiquées à l'intérieur de l'Église princière furent faites dans toutes les directions; pourtant, dans le plan qu'il en a publié (*CDA,* fig. 30), il ne fait pas une description détaillée des fouilles, dont il se contente de communiquer les résultats (murs, sous-structures, tombes). Ainsi, le *Journal* commence par la mention suivante, datée du 20 juillet 1920: «Je creuse une tranchée longitudinale sur l'axe de l'église, depuis la porte d'entrée jusqu'à la fenêtre du sanctuaire»[48]; néanmoins, lorsque nous avons procédé à nos propres fouilles, nous nous sommes vite rendu compte que V. Drăghiceanu s'était arrêté un peu avant la marche qui précède le sanctuaire et que, dans cette pièces, la fouille n'avait pas été faite suivant un axe longitudinal, mais transversalement, entre la prothèse et le diaconicon[49]. Nous nous sommes souvenus alors de la réaction de V. Drăghiceanu devant l'hypothèse de A. Sacerdoţeanu… Le fait est - car il faut bien dire les choses comme elles sont - que cet auteur de tant de fouilles, de tant de recherches remarquables sur les nombreux monuments de Valachie n'a saisi à Curtea de Argeş ni la véritable configuration des sous-structures recouvertes par le pavement de l'Église princière, ni - moins encore - leur nature et leur portée: la preuve en est qu'à plus d'un endroit il les a tout simplement démolies (nous ne nous référons pas ici aux murs radiers de l'actuel

[47] Gr. Cerchez, *Lucrările de consolidare şi restaurare* [Travaux de consolidation et de restauration], dans *CDA,* p. 82; la tranchée creusée autour de l'église avait 0,70 m de largeur et 1,60 m de profondeur. Les fouilles faites dans l'église en 1969 ont montré que la base de ces fondations se trouve à 1,65 m de profondeur par rapport au dallage actuel de l'intérieur (naos).
[48] Cf. *Jurnalul săpăturilor* [Journal des fouilles], dans *CDA,* p. 134.
[49] *Ibidem,* p. 141 et fig. 30.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

édifice, qu'il a en général placés correctement, c'est-à-dire entre les colonnes du naos et les côtés de l'église).

Aujourd'hui, après quatre mois de recherches opiniâtres, nous sommes en mesure d'affirmer en toute certitude qu'*il a existé sur l'emplacement de l'Église princière Saint-Nicolas de Curtea de Argeş une église antérieure, comprise dans l'enceinte quadrilatère A.*

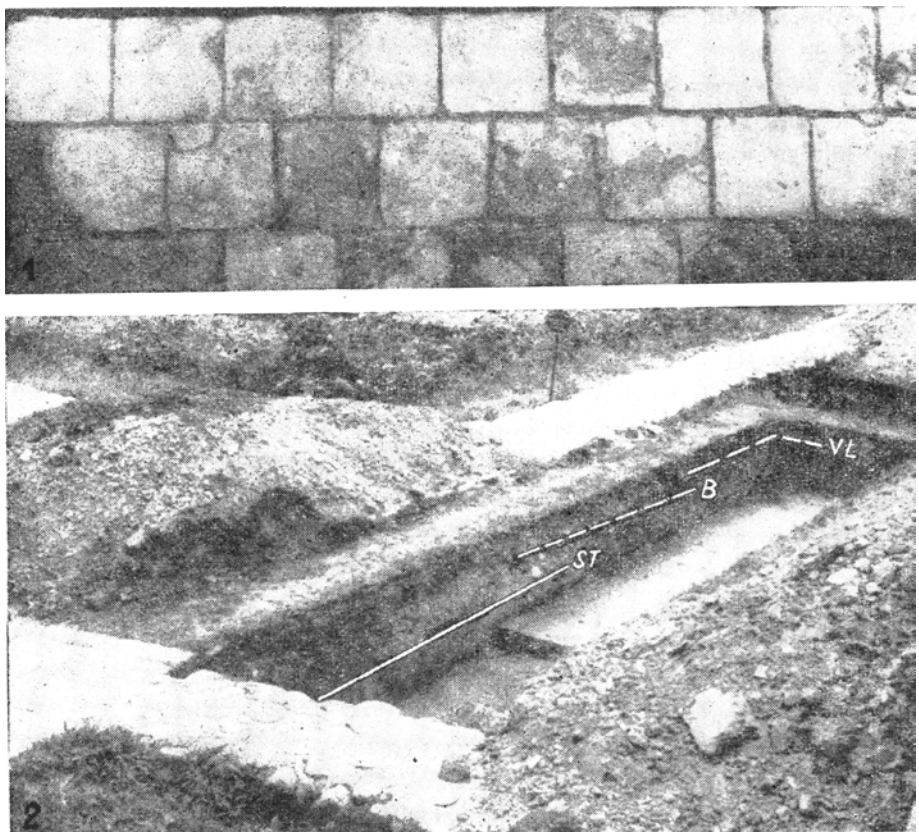

Fig. 5. Secteur nord-est: 1. Pavement de briques carrées, découvert dans la section VI/1968; 2. Vue de la section VII/1968 [sur la tranche sud sont marques les niveaux de fondation de l'enceinte A (ST), de l'enceinte 1 (B) et de l'Église princière (VL)].

L'ancienne église occupait approximativement, comme surface, la moitié de l'actuel naos, plus précisément la partie sud de la pièce et une portion de la partie nord; son extrémité est arrivée à la ligne correspondant à l'iconostase d'aujourd'hui (fig. 8), son extrémité ouest se perd presque entièrement dans l'épaisseur du mur actuel de séparation du naos et du pronaos (fig. 8).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

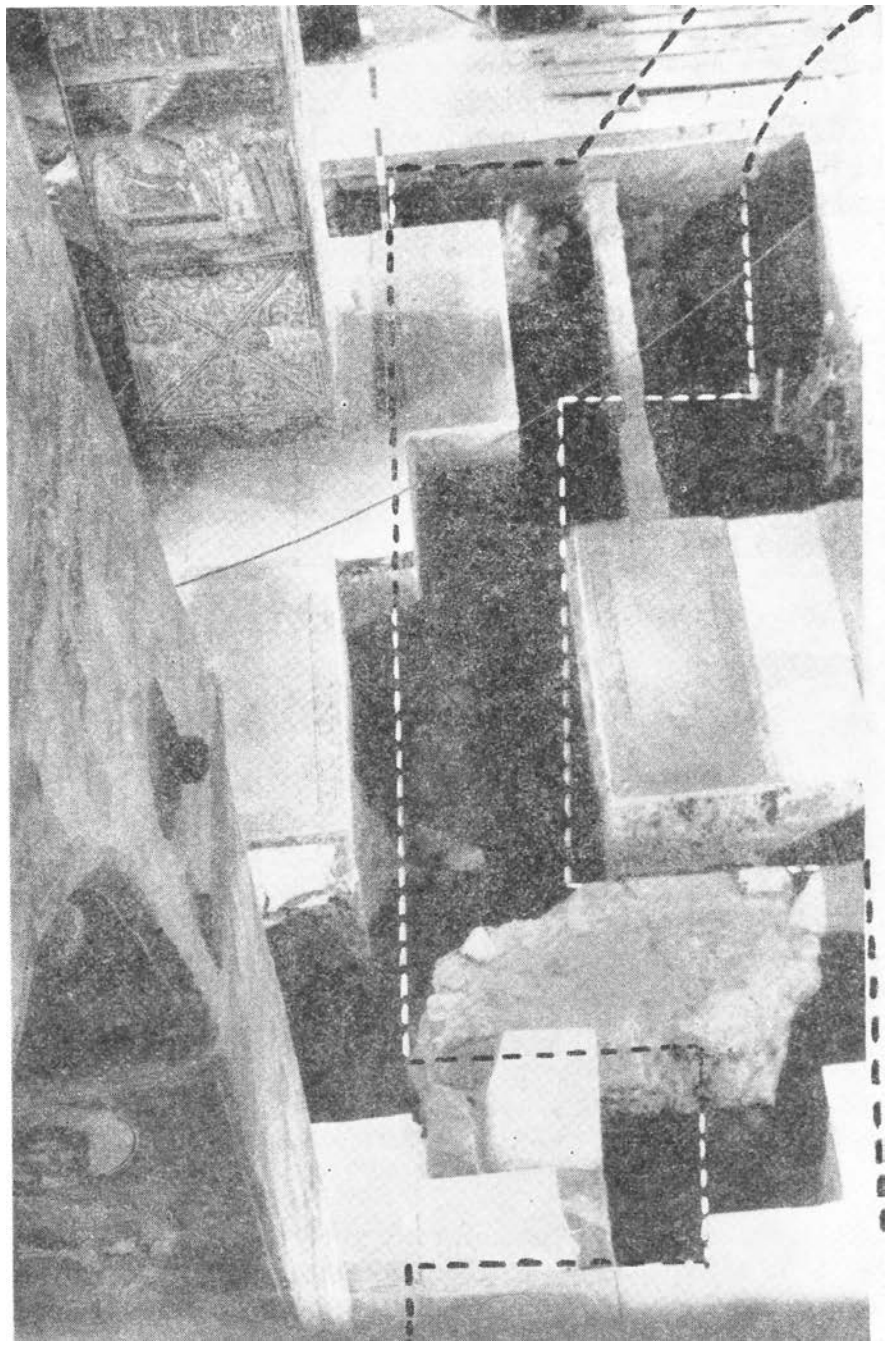

Fig. 6. Vue de l'Église princière pendant les fouilles de l'été 1969; on a marque les contours de l'ancienne église du XIIIe siècle (cote nord).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Les murs de l'ancienne église sont en mauvais état et ne sont conservés que par endroits (fig. 6 et 7); ce fait s'explique par plusieurs causes: destructions entraînées par la construction de l'actuel édifice (implantation des murs, des colonnes et des radiers, voir fig. 8), inhumations et ré inhumations pratiquées dans l'Église princière, violation des tombes et, surtout, la pose des échafaudages lors des différents travaux de réfection (en 1750, 1827, 1911 etc.). Pourtant, la chance a voulu que nous trouvions des fragments de mur à quelques points clefs (coins, alignements conservés comme par miracle) et, surtout, que l'iconostase en maçonnerie du XVIIIe siècle soit dépourvue de véritables fondations, sa base se trouvant à 0,20 m au-dessus de la cote de démolition de l'abside de l'autel. En général, les murs sont conservés sur une hauteur variant entre 0,12 et 0,72 m; ils sont faits de pierres provenant des carrières de la zone Oeşti-Albeşti, située au nord de Curtea de Argeş; ces pierres sont de couleur grise, elles sont assez friables et mêlées de galets, le tout joint par un mortier rougeâtre, composé de chaux, de sable et d'une grande quantité de briques pilées. L'épaisseur des murs est comprise entre 0,90 m (au sanctuaire) et 1,20 m (au pronaos); le mur de séparation entre le naos et le pronaos a exactement 1 m d'épaisseur. En ce qui concerne les procédés de construction, on remarque à la base des murs, surtout du côté nord, la présence de grosses pierres de rivière avec du sable entre elles; certaines portions de murs - par exemple le mur extrême du sanctuaire, le mur de séparation entre le naos et le pronaos, des deux côtés, ainsi que la partie intérieure du mur latéral nord - conservent les canaux longitudinaux où étaient logés les tirants.

L'ancienne église était de dimensions moyennes: 14 x 8 m, y compris l'épaisseur de 1 m environ de mur ouest. Le plan de l'édifice présente un intérêt particulier car, ainsi qu'il ressort clairement du contour des fondements du naos, on se trouve en présence d'une église du type «en croix grecque»; le sanctuaire était polygonal, à trois côtés à extérieur et arrondi à l'intérieur, mais sur ce dernier point il subsiste un doute, car ce qui reste des fondements de l'abside n'est pas nettement arrondi, mais formé de segments. Étant donné la structure en croix aux bras égaux - ou sensiblement égaux - du naos, les angles d'où part l'abside ont été épaissis (fig. 7 et 8), de façon à supporter les voutes: une calotte, probablement aplatie, pour le sanctuaire; des voûtes en berceau constituent les bras de la croix, dont les extrémités extérieures étaient sans doute fermées par des frontons; enfin, à l'intersection des bras s'élevait la tour, couronnée d'une coupole. Le pronaos est, de même, des plus intéressants, car ses murs latéraux prolongent ceux du naos par l'intermédiaire de ressauts parfaitement visibles (fig. 6, 7 et 8), disposition qui semble préfigurer les pronaos élargis qui apparaîtront en Valachie trois cents ans plus tard. Le pronaos était sans doute recouvert d'un berceau transversal.

Ce type *d'église en croix grecque* à nef unique, mais avec un pronaos à ressauts par rapport au naos, est inconnu à l'heure actuelle en Roumanie. Sans que l'on puisse parler d'une identité des plans, son architecture peut être rapprochée de celle d'une petite église de Nicopolis (R. P. de Bulgarie), datée des XIIIe-XIVe

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

siècles[50]; N. Ghika-Budeşti voyait même dans cette église, ruinée aujourd'hui, «le prototype d'où procède l'Église princière d'Argeş»[51].

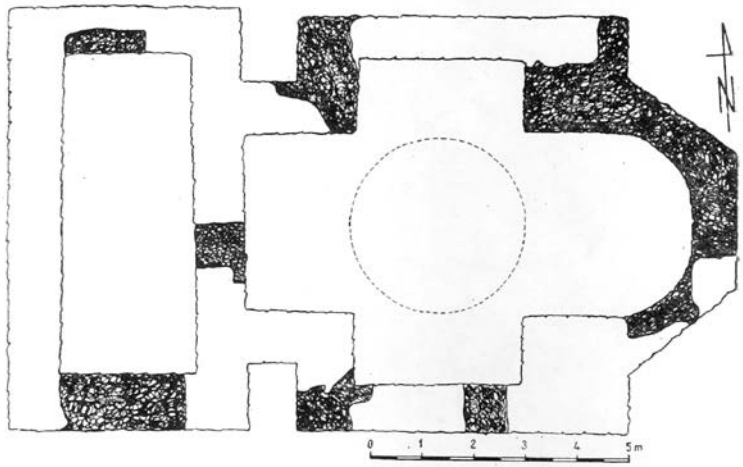

Fig. 7. Plan de l'ancienne église du XIIIe siècle.
Les portions hachurées représentent les murs conserves.

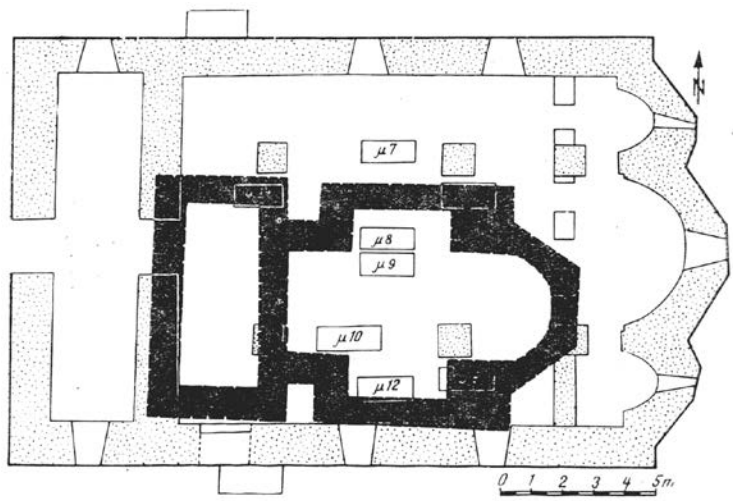

Fig. 8. L'ancienne église telle qu'elle s'inscrit dans la superficie de l'église actuelle (relevé topographique par Eusebiu Mironescu).

[50] Cf. Kr. Mijatev, *Архитектуравсредновековна България,* Sofia, 1965, p. 185 et fig. 207-208. C'est G. Balş qui étudia, pour la première fois, cette petite église et proposa la datation - voir *Mănăstirea din Nicopoli* (La monastère de Nicopoli), dans BCMI, VII, 1914, pp. 148-152.

[51] *Evoluţia arhitecturii în Muntenia* [L'évolution de l'architecture en Valachie], I, 1927, pp. 9, 12; du même auteur, *L'ancienne architecture religieuse de la Valachie. Essai de synthèse,* dans BCMI, XXXV, 1942, p. 16 et pl. V, fig. 37-39.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

A l'heure actuelle, étant donné l'état du terrain à l'intérieur de l'Église princière, nous ignorons si l'édifice dont nous venons de définir le plan abritait ou non des tombes.

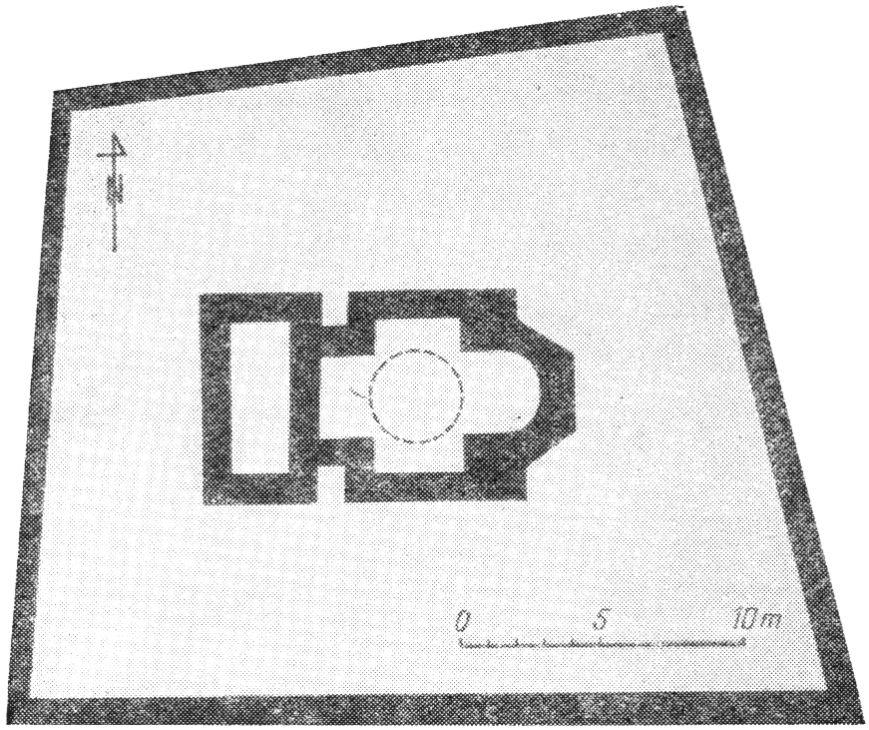

Fig. 9. L'ancienne eglise du XIIIe siecle et son enceinte.

Ce que nous pouvons certifier, c'est qu'il était orné de fortes belles fresques, dont nous avons trouvé d'importants vestiges, dans des conditions stratigraphiques des plus claires, au N.O. de l'actuelle église (voir fig. 2, sections VI, VII, XIX et surface *e*); mais les recherches dans cette zone ne sont pas achevées. Nous mentionnerons encore qu'en 1968, sur l'emplacement de l'actuelle ruine de la soi-disant cellule (fig. 2, section X), nous avons trouvé une grande quantité de décombres provenant de l'ancienne église, massés en cet endroit occupé jadis par le lit d'un torrent. Enfin, l'image reconstituée de l'ancienne église (fig. 9) montre que l'édifice occupait la partie centrale de l'enceinte A, qu'il était parfaitement à l'échelle de celle-ci (ce que l'on ne saurait dire de l'actuelle Église princière) et qu'il n'y avait aucune autre construction autour, telle qu'un clocher indépendant ou des cellules. Ces dernières observations demandent pourtant à être vérifiées.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

CONCLUSIONS

Les recherches archéologiques pratiquées à la Cour princière d'Argeş ont fourni, comme il fallait s'y attendre, de nombreuses données topographiques et chronologiques au sujet de la vie qui s'y est déroulée au long des siècles. Des preuves incontestables attestent que l'ensemble s'est constitué au cours d'étapes successives, que la Cour de Basarab Ier et la *residencia*de Vladislav Ier ne font que continuer un établissement antérieur, datant du XIIIe siècle. Il est, par conséquent, permis d'affirmer qu'au cours de ce XIIIe siècle, sur l'emplacement de la Cour princière formant l'actuel site, se trouvait la résidence du voïvode Seneslau - *in terra SzeneslaiwoiavodeOlatorum*, dit le diplôme de 1247 -, que le vieux Tihomir y aura vécu et que Basarab Ier y sera né. C'est là, de fait, de ce nid d'aigle des premiers Basarab, qu'a procédé l'ensemble développé ultérieurement comme on sait et dont le monument le plus important sera la grande Église princière, bâtie sur les fondements et en remplacement d'une première église. Auparavant, Basarab Ier avait établi son enceinte entre l'ancienne église et l'ancienne résidence, très probablement endommagées lors de l'incursion de Charles-Robert d'Anjou.

Fait curieux, le nom de Mircea l'Ancien ne semble pas figurer parmi les fondateurs successifs de la Cour d'Argeş (mais le dernier mot n'a pas encore été dit à ce sujet). En revanche, il convient de souligner l'activité de Neagoe Basarab, qui dépasse presque par le volume des travaux celle de Basarab Ier.

Enfin, il ne fait plus de doute aujourd'hui qu'entre la résidence de Curtea de Argeş, y compris celle du XIIIe siècle, et le monde environnant, notamment Byzance et les tsarats bulgares, il existait d'étroits rapports économiques et culturels. Il ne fait plus de doute que le monde roumain, engagé de plus en plus vivement sur la voie de la féodalité et de sa cristallisation politique, n'était pas isolé du reste de la civilisation médiévale du Sud-Est européen.

Vues sous cet angle, les recherches archéologiques de Curtea de Argeş ont contribué à lever le voile opaque qui masquait un passé trop peu connu, ouvrant de nouvelles perspectives pour la connaissance d'un monde qui, il y a sept siècles, se trouvait déjà en plein essor sur tout le territoire de la Roumanie.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

BCMI, XL, nr. 3, 1971, p. 14-23.

CURTEA DOMNEASCĂ DIN ARGEŞ, PROBLEME DE GENEZĂ ŞI EVOLUŢIE

De curând s-a împlinit o jumătate de secol de când Virgil Drăghiceanu a întreprins cercetările din interiorul Bisericii domneşti Sf. Nicolae din Curtea de Argeş; investigaţiile de atunci avuseseră loc sub egida fostei Comisiuni a Monumentelor Istorice, desfăşurându-se - între 20 iulie şi 10 septembrie 1920 - şi în restul ansamblului ce fusese odinioară Curtea Domnească precum şi în cuprinsul ruinei Sân-Nicoară. De asemenea, în acest an se împlinesc exact 60 de ani de când arhitectul Grigore Cerchez „se încumetase" (după propria-i afirmaţie) să restaureze Biserica domnească (1911) - memorabil eveniment, datorită căruia a fost salvat de la pieire lăcaşul cel mai de seamă păstrat din veacul întemeierii Ţării Româneşti.

Publicarea rezultatelor cercetării, în 1923, a coincis, după cum se ştie, cu reluarea apariţiei Buletinului Comisiunii Monumentelor Istorice (după pauza impusă de primul război mondial) - prin binecunoscutul volum dedicat în întregime Curţii domneşti din Argeş[1]. Dar ceea ce părea a fi atunci o punere la punct, ce gravita în jurul opiniilor istoricului Dimitrie Onciul, s-a dovedit în fapt că a trezit nu numai un val de interes legitim ci şi un şir de aprige dispute, mai ales în legătură cu problemele surselor de inspiraţie artistică şi cu cele de ordin cronologic. Ascuţişul polemicii din *CDA* era îndreptat în primul rând împotriva teoriilor lui Orest Tafrali, formulate de acesta îndată după restaurarea din anul 1911.

Timpul însă a cernut, implacabil, imensul evantai de probleme, opinii şi concluzii asupra celebrei ctitorii din Argeş. Numeroase aspecte necunoscute sau situate în umbră în primul sfert al secolului nostru au fost puse în lumină, graţie

[1] Vom folosi aici următoarele prescurtări ale lucrărilor citate mai des: *CDA*= Curtea domnească din Argeş, în BCMI, X-XVI (1917-1923), Bucureşti, 1923 (lucrarea fiind colectivă, de fiecare dată va fi menţionat autorul din care se citează); A. Sacerdoţeanu, *Mormântul de la Argeş* = Aurelian Sacerdoţeanu, *Mormântul de la Argeş şi zidirea bisericii domneşti,* în BCMI, XXVIII (1935), fasc. 84, p. 49-57; O. Tafrali, *Biserica domnească* = Orest Tafrali, *Biserica domnească. Datele clădirii şi decorării sale picturale*, în RIAF, XVI (1922), p. 145-161; idem, *Monuments byzantins* = Orest Tafrali, *Monuments byzantins de Curtea de Argeş*, I, Texte, Paris, 1931; M. A. Musicescu, Gr. Ionescu, *Biserica domnească* = Maria Ana Musicescu şi Grigore Ionescu, *Biserica domnească din Curtea de Argeş*, Edit. Meridiane, Bucureşti, 1967; P. Chihaia, *Casa domnească* = Pavel Chihaia, *Data construirii casei domneşti de lângă biserica sfântul Nicolae Domnesc din Curtea de Argeş*, în GB, XXVI (1967) nr. 9-10, p. 967-1000; idem, *Locaşuri* = Pavel Chihaia, *Cele două locaşuri ale mitropoliei din Curtea de Argeş deduse din hrisoavele bisericii lui Neagoe Basarab,* în MO, XIX (1967), nr. 7-8, p. 597-612; idem, Necropola = Pavel Chihaia, *Date noi despre necropola primilor Basarabi din Curtea de Argeş*, în SCOM-Piteşti, II (1969), Piteşti, 1969, p. 132-166; N. Constantinescu , *Résidence* = Nicolae Constantinescu, *La Résidence d'Argeş des voïvodes roumains des XIIIe et XIVe siècle. Problèmes de chronologie à la lumière des récentes recherches archéologiques,* în RÉSEE, VIII, (1970), nr. 1, p. 5-31.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

recentelor cercetări arheologice de la Argeş. Socotim că nu e de prisos să înfăţişăm mai întâi părerile exprimate în legătură cu ansamblul Curţii domneşti din Argeş, urmând ca în partea a doua a contribuţiei de faţă să prezentăm rezultatele obţinute pe cale arheologică.

I

În genere, discuţiile asupra ansamblului arhitectural de la Curtea de Argeş[2] au fost purtate în trei direcţii principale: 1. vechime şi ctitori; 2. funcţia ansamblului sau a părţilor componente şi 3. curentele artistice care au conlucrat la elaborare şi realizare, cu deosebire la Biserica domnească. În mod firesc, predomină discuţiile despre Biserica domnească şi bine s-a scris că aproape toate generaţiile de istorici, arhitecţi, istorici de artă - cel puţin prin glasul celor mai autorizaţi dintre aceştia - şi-au expus punctul de vedere. Vom aborda aici, deocamdată, problematica primelor două sfere de discuţii.

1. **Vechimea monumentelor**

Foarte numeroase sunt opiniile care încearcă să acrediteze Bisericii domneşti din Argeş o vechime mai mare decât o are în realitate. Aşa, de pildă, s-a afirmat că monumentul datează din secolele IX-XI (P. Antonescu); din secolul al X-lea, cu refaceri din anii 1216-1220, sub un pretins „Radu Negru Voievod“ (St. Nicolaescu); din 1192 (D. Caselli); din 1215-1241 (N. Argeş); din 1238-1240, cu pictura executată între anii 1262 şi 1272 (O. Tafrali) - sau din perioada de după invazia mongolă, cu pictarea terminată la 12 noiembrie 1262 (acelaşi); după 1272 (G. I. Brătianu); înainte de 1290 (G. Mandrea, Al. Lapedatu); în 1290 (C. Şt. Bilciurescu); oricum, anterioară lui Basarab I (Gr. Tocilescu) etc.[3]. Se poate afirma că în miezul acestor păreri se resimte şi influenţa din *Cronica ţării*: după ce coboară din Făgăraş, la leat 6798 (1290), Radu Negru Vodă se aşează mai întâi în Câmpulung „...unde şi mănăstire frumoasă şi mare au făcut. După aceea s-au dus la Argeş de au făcut scaunul acolo, făcând curţi domneşti şi biserică care şi până astăzi iaste“[4].

De subliniat că unele din aceste opinii au fost formulate după restaurarea din 1911 şi chiar după publicarea *CDA* în anul 1923, când erau deja cunoscute frescele originale precum şi însemnarea de pe peretele de nord al bisericii, prin care

[2] Pentru a nu reveni cu alte precizări, amintim că la Curtea domnească din Argeş se disting: incinta 1, în care sunt incluse cele două case domneşti situate pe laturile de nord şi de sud; incinta 2, aflată în continuare, la NE de prima, în perimetrul ei situându-se azi Biserica domnească precum şi aşa numita „chilie“; în sfârşit, numim incinta A împrejmuirea de plan trapezoidal, aflată în jurul Bisericii domneşti - dar despre a cărei semnificaţie reală vom referi mai jos.

[3] Cf. N. Stoicescu, *Bibliografia monumentelor feudale din Ţara Românească*, Craiova, 1966, p. 125 şi urm. (Extras din „Mitropolia Olteniei“).

[4] Radu Popescu, *Istoriile domnilor Ţării Româneşti*, ed. C. Grecescu, Bucureşti, 1963, p. 5; vezi şi *Istoria Ţării Româneşti, 1290-1690. Letopiseţul Cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu şi D. Simonescu, Bucureşti, 1960, p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

se consemna ştirea despre moartea lui Basarab I în anul 1351/52. O. Tafrali văzuse frescele (proaspăt spălate de D. Norocea) în 1915 şi în acel an a comunicat Academiei concluziile sale - apărute însă mult mai târziu[5]. Dar chiar de la început teoria lui a stârnit reacţia istoricilor D. Onciul şi I. Bogdan, cărora li se raliază N. Iorga, care întocmesc un raport comun a cărui concluzie sună: „Deci rămâne probabil că biserica a fost zugrăvită, dacă nu şi zidită, sub fiul şi succesorul lui Basarab, Alexandru I (sau Nicola Alexandru, cum îl numeşte inscripţia de pe mormântul său de la Câmpulung)“ - lucrările fiind terminate abia sub voievodul Radu I (c. 1377-c. 1383), confundat cu Negru Vodă al legendei noastre istorice[6]. La data apariţiei acestui raport nu era însă cunoscut grafitul cu ştirea morţii lui Basarab I.

Descoperirea acestui grafit o datorăm aceluiaşi D. Norocea şi ea a avut loc în anul 1920; însemnarea slavonă - în traducere: „În anul 6860 (1351-1352) la Câmpulung s-a stins marele Basaraba Voievod“ - devine (cu excepţiile pe care le vom înfăţişa îndată) cheia de boltă prin care s-a argumentat că biserica de la Curtea domnească din Argeş era încă în construcţie la 1351/52, că în orice caz în acel an pictura nu era aşternută; că opera, începută fireşte de Basarab I, este continuată de fiul acestuia Nicolae Alexandru (1351/52-16 noiembrie 1364) şi terminată de urmaşii acestuia, fiii săi, şi anume - ori de Vladislav I (1364-c. 1377)[7], ori de Radu I, tatăl lui Mircea cel Bătrân[8]. Îndată după descoperirea mormântului nr. 10 din

[5] O. Tafrali, *Biserica domnească* (unde se anunţă viitoarea tratare monografică din 1931); acest articol este precedat de acela al lui P. Caselli, *Biserica Sf. Nicolae domnesc din Curtea de Argeş* (p. 137-144), care corectează data văzută de O. Tafrali (6771 = 1262) în 6701 (1192).

[6] D. Onciul, I. Bogdan şi N. Iorga, *Raport înaintat Academiei Române cu privire la Biserica domnească de la Curtea de Argeş*, în BCMI, VIII (1915), p. 141 şi urm. şi în Dimitrie Onciul, *Scrieri istorice*, vol. II, ediţie critică îngrijită de Aurelian Sacerdoţeanu, Edit. Ştiinţifică, Bucureşti, 1968, p. 224. Vezi şi D. Onciul, *În chestiunea bisericii domneşti de la Curtea de Argeş*, în BCMI, IX (1916), p. 57-68 şi *Scrieri istorice*, II, p. 226-240 - unde se consideră că adevăratul fondator al bisericii este Basarab I. (Replica lui O. Tafrali, *Biserica domnească din Curtea de Argeş. Răspuns unui raport academic*, în „Noua revistă română“, XVIII (1916), nr. 1, p. 5 şi urm.).

[7] C. Kogălniceanu, *Biserica Sf. Nicolai domnesc de la Curtea de Argeş*, în CL, LIV (1922), nr. 10, p. 726-727; A. Sacerdoţeanu, *Mormântul de la Argeş*, p. 51; M. A. Musicescu, Gr. Ionescu, *Biserica domnească*, p. 10; mai nou M. A. Musicescu, în *Istoria artelor plastice în România*, I, 1968, p. 162-163: biserica începută sub Basarab voievod, este gata deja în timpul lui Nicolae Alexandru, care începe probabil şi pictura - terminată însă sub Vlaicu Vodă; *„data celui mai vechi ansamblu de pictură muntenească cunoscut s-ar putea deci situa între 1352 şi 1377“*. O opinie diferita este susţinută însă de prof. Virgil Vătăşianu, *Istoria artelor feudale în ţările române*, I, 1959, p. 148: judecând după plan, biserica ar fi putut fi construită între 1330 şi 1340; „E sigur însă că între perioada zidirii şi a zugrăvirii s-au scurs mai mulţi ani.“ Ampla analiză a picturii îl determină pe autor să atribuie ctitoria ei lui Nicolae Alexandru (p. 389). Desigur, s-ar cuveni să fie abordate şi problemele privitoare la fosta reşedinţă domnească din Câmpulung, întrucât se consideră că aceasta din urmă ar fi fost mai veche decât cea din Argeş. Rămâne ca discuţia să fie întreprinsă după o cercetare arheologică serioasă, la faţa locului.

[8] V. Drăghiceanu, în *CDA*, passim; D. Onciul, *ibidem;* C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, I, ed. a 5-a, Bucureşti, 1946, p. 426-427; P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, 1944, p. 41.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Biserica domnească (sâmbătă 31 iulie 1920) - şi aici socotim că merită să intre în antologia arheologică această descriere a momentului descoperirii: „Sub pulberea de raze ce se împrăştia de la fereastra din apropiere, apare întins pe un pat subţire de nisip, în toată maiestatea morţii scheletul unui domn“[9] - personajul înhumat în splendidul costum princiar a fost identificat cu ctitorul bisericii; şi, după caz, acesta putea fi Basarab I (cum afirma N. Iorga), Vladislav I, sau Radu I alias „cel Negru“[10]. Numai că de fiecare dată se nuanţează: este vorba de unul dintre ctitorii Bisericii domneşti şi mai ales de acela care termină lucrările (inclusiv pictura).

În scurt, este azi generalizată opinia că monumentul argeşean de care ne ocupăm este în întregime o operă din plin secol al XIV-lea.

Interesul manifestat cu atâta stăruinţă faţă de Biserica domnească - justificat cum se ştie, fiind unicul lăcaş păstrat în picioare din veacul al XIV-lea şi aparţinând tipului „în cruce greacă înscrisă“ - a lăsat multă vreme în umbră restul Curţii domneşti de la Argeş, mai exact vorbind, problemele de frazeologie ale acestei Curţi. Totuşi, chiar O. Tafrali - pe baza unei monede bizantine de la Ioan Tzimiskes (969-976), despre care se pretindea că a fost găsită „în zidul înconjurător al Bisericii domneşti“ (RIAF, 1922, p. 155), presupunea o fază de construcţie cu mult anterioară epocii în care, potrivit părerii sale, se clădise Biserica domnească. De asemenea, pornind de la observaţii în teren în zona casei domneşti de sud din incinta 1, V. Drăghiceanu semnala lui N. Iorga: „s-a ridicat această curte pe locul unde a fost o aşezare cu mult mai veche“; în această privinţă autorul cercetării din 1920 nu va mai insista, deşi găseşte în altarul bisericii o monedă ungară de la Ladislau al IV-lea Cumanul (1272-1290), pe care - fapt inexplicabil - o menţionează doar în treacăt, deşi în fruntea consideraţiilor sale istorice nu excludea ca Argeşul să fi fost capitala voievodului Seneslau[11].

Întregul eşafodaj de interpretări şi concluzii susţinut de V. Drăghiceanu în *CDA* este atacat frontal, în 1935, de către prof. A. Sacerdoţeanu; într-adevăr, ipoteza formulată atunci era nu numai deosebit de îndrăzneaţă dar şi justificată.

---

[9] V. Drăghiceanu, în *CDA*, p. 138

[10] Jurnalul săpăturilor, redactat de V. Drăghiceanu, se dovedeşte că a fost prelucrat înainte de a fi dat tiparului, deci nu putem şti ce gândea realmente descoperitorul când cerceta mormântul nr. 10. Atrage atenţia însă faptul că printre primii care au luat cunoştinţă de aceste descoperiri se număra şi Dinu C. Arion, care vizita şantierul în vara anului 1920 şi se întreba: „Rămâne de dezlegat enigma de a şti ce domn e acela al cărui locaş de odihnă se află tocmai la stâlpul, unde prin datina strămoşească, se face slujbă întru pomenirea ctitorului. Logica ar voi să fie însuşii ctitorul fondator al bisericii - nouă până acum necunoscut“ (O vizită la Curtea de Argeş, în CL, LII (1920), nr. 8-9, p. 564). E clar că în acel moment V. Drăghiceanu nu-şi formase încă opinia asupra descoperirilor, altfel i-ar fi comunicat-o şi vizitatorului amintit. Primul care afirmă că în mormântul nr. 10 se afla depus Vladislav I este C. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 726 (vezi şi planul distribuţiei mormintelor, la p. 730). După o serie de ezitări, acelaşi autor afirmă că în panoul cu ctitorii din naosul Bisericii domneşti figurează ctitorul Vladislav I şi Doamna sa, cf. *Voievozii înmormântaţi în biserica Domnească de la Curtea de Argeş*, în CL, LVIII (1926), nr. 7-8, p. 613-617.

[11] Virgil Drăghiceanu, în *CDA*, p. 27, 141 (anterior însă, *Ruinele curţilor domneşti de la Argeş*, în RI, VI (1920), nr. 10-12, p. 258).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Pornind de la Jurnalul săpăturilor din 1920 şi de la planul descoperirilor (*CDA*, fig. 30), prof. A. Sacerdoţeanu aducea în discuţie şi problema incintei **A**, cum o numim noi, doar schiţată punctat în planul general din *CDA*, fig. 2 şi totalmente ignorată în textul operei din 1923. A. Sacerdoţeanu afirmă că, sub Biserica domnească se afla cândva o altă biserică mai mică, închisă de patrulaterul incintei **A**. Aşa - numitele „substrucţii", semnalate de V. Drăghiceanu, sunt în realitate fundamente ale vechii biserici; se încearcă chiar o reconstituire a planului pe care l-ar fi avut vechiul locaş (este drept, diferit de ceea ce există în realitate). Mai mult, s-a afirmat că mormântul nr. 10 nu aparţine bisericii actuale ci celeilalte, identificându-se în personajul înhumat aici pe Tihomir, tatăl lui Basarab I voievod. În sfârşit, autorul ipotezei din 1935 se pronunţă şi în privinţa datării vechii biserici: la sfârşitul secolului al XIII-lea (*„posterior anului 1272 sau 1295"*)[12].

Cum era de aşteptat, noua părere - atât de remarcabilă dacă o privim din unghiul vremii în care s-a produs şi mai ales în ceea ce cunoaştem azi - nu a trecut neobservată; ea a fost admisă de îndată, de C. Grecescu mai întâi şi apoi de N. Iorga[13], dar a fost tratată totuşi cu maximă prudenţă[14] sau chiar respinsă de *plano*, desigur cu vehemenţă[15].

În sfârşit, în timpul din urmă luăm cunoştinţă de opinia care încearcă să dovedească următoarele: absolut întreaga incintă **1** de la Curtea domnească (deci casele domneşti, zidul împrejmuitor, turnul de intrare de pe latura estică), precum şi incinta **A**, sunt lucrări de construcţie datorate voievodului Neagoe Basarab

[12] A. Sacerdoţeanu, *Mormântul de la Argeş*, p. 52-57. Autorul îşi prezintă ipoteza şi la Congresul naţional de numismatică şi arheologie, Cernăuţi (30 septembrie - 3 noiembrie 1935), cf. RIR, V-VI (1935-36), p. 632. Într-un studiu recent îşi reafirmă opinia că personajul înhumat la mormântul nr. 10 este Tihomir, cf. *Argeş - cea mai veche reşedinţă a Ţării Româneşti* în SCOM-Piteşti, 1968, p. 111, şi nota 25.

[13] Vezi recenzia lui C. Grecescu, în RIR, V-VI (1935-36), p. 530; N. Iorga, *Istoria românilor*, III, Bucureşti, 1937, p. 182

[14] V. Vătăşianu, *op. cit.*, p. 148: „poate era acolo o altă biserică, dar putea fi şi o altă clădire sau curte a vechii reşedinţe, distrusă în 1330, căreia îi putuse servi ca biserică domnească Sân Nicoară de pe dealul din faţă". Ipoteza Sacerdoţeanu este admisă de Gr. Ionescu, *Istoria arhitecturii în Români*, I, Bucureşti, 1963, p. 68, precum şi de M. A. Musicescu, Gr. Ionescu, *op. cit.*, p. 10 (actuala biserică este cel puţin cu câteva decenii mai nouă decât vestigiile ascunse sub ea).

[15] În primul rând de V. Drăghiceanu, *În legătură cu biserica domnească de la Argeş*, în MO, VII (1955), nr. 10-12, p. 555-562. Despre incinta A: „S-a executat această substrucţie trapezoidală, cu vârful îndreptat spre botul dealului, pentru a asigura stabilitatea pământului în jurul temeliilor (Bisericii domneşti)" (p. 559); totuşi, afirmă mai înainte: între alte ziduri din interiorul Bisericii domneşti există „... în fine, o masă de bolovani lungă de 7 m, aflată în mijlocul bisericii, provenită dintr-un perete răsturnat, existând înaintea zidirii bisericii domneşti şi pe care zidarii bisericii l-au lăsat aşa cum l-au găsit, fără a-i da vreo întrebuinţare" (p. 556) (vezi în articolul de faţă, fig. 6 şi 7). Fireşte, nu explică rostul acestei mase de bolovani, semnalată de altfel şi în *CDA*, p. 143 (unde presupunea că ar fi putut fi un mormânt). Tot despre incinta A, cf. P. Chihaia, *Casa domnească*, p. 972 şi planul de la p. 973: „în sfârşit, se poate dovedi că zidul de incintă al bisericii nu a aparţinut unui locaş religios anterior celui actual sau unor consolidări (ci dimpotrivă s-a înălţat deasupra solului, înconjurând biserica, până la 1830, când a fost dărâmat)".

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

(1512-1521); că ne întâmpină adaosuri şi refaceri de după 1678 (de pildă prispele caselor domneşti) şi că o „clopotniţă“ este datată la sud de Biserica domnească şi anume în jurul anului 1759 („chilia“ cum o numim, urmându-l pe V. Drăghiceanu), dărâmată în cele din urmă la 19 iunie 1830 (o dată cu incinta **A**)[16]. Se va vedea mai jos ce trebuie să reţinem din aceste afirmaţii.

2. **Funcţia monumentelor**

Nu toţi cei care s-au ocupat de vestigiile de la Argeş au fost de acord că ele reprezintă o reşedinţă voievodală şi mai ales că Biserica domnească a putut servi de capelă acestei Curţi domneşti. Căci, se afirmă, o biserică atât de impunătoare nu este în nici un chip potrivită cu funcţia de capelă a unor atât de modeste construcţii din incinta **1**; dimpotrivă, pare mult mai probabil faptul că incinta **1** se potriveşte cu o reşedinţă mitropolitană, iar Biserica domnească era însăşi Mitropolia ţării, creată în 1359 de către Nicolae Alexandru, prin aducerea la Argeş a lui Iachint de Vicina[17]. Pe de altă parte, se argumentează, nu se ia în considerare bisericuţa Sân Nicoară, adică locul unde am fi mai în drept să bănuim existenţa adevăratei Curţi domneşti, situată într-un punct ferit, chiar strategic, şi unde există deja o construcţie perfect adecvată funcţiei de capelă domnească[18].

Argumentele invocate, trebuie s-o spunem, nu sunt solide. Mai întâi fiindcă pe lângă Sân Nicoară (care pare a fi un monument mai târziu decât din secolul al XIV-lea) nu există loc (şi nici urme!) pentru o reşedinţă a voievodului din fruntea ţării. În al doilea rând este straniu că se admite doar un provizorat în ce priveşte funcţia pe care ar fi avut-o Biserica domnească iniţial, aceea de locaş mitropolitan - provizorat ce ar fi durat nu mai puţin de circa *trei sferturi de secol!* Deoarece teoria la care ne referim afirmă: este cunoscut că Neagoe Basarab află vechea mitropolie din Argeş „dărâmată şi neîntărită“ şi ca atare o dărâmă de-a binelea, clădind pe locu-i frumoasa biserică, terminată în 1517[19].

---

[16] P. Chihaia, *Casa domnească*, p. 968-972, 992; vezi *Necropola*, p. 150, nota 71, unde afirmaţiile despre clopotniţă sunt totalmente altele; topografic, clopotniţa mai nouă s-ar afla pe locul turnului actual de intrare, iar cronologic, clopotniţa este o clădire din 1812, dărâmată în 1830 şi reclădită în 1838. Vechea „chilie“ rămâne deci în cumpănă. De asemenea, întrucât autorul fusese deja pus la curent cu cercetările noastre, admite în interiorul Bisericii domneşti o „rămăşiţă de boltă de la această (veche) construcţie“, apoi „masa de bolovani care făcea parte din temelia construcţiei anterioare bisericii Domneşti“ (p. 145,151), citând însă studiul amintit al prof. A. Sacerdoţeanu. Acest joc pendulatoriu al opiniilor este adesea dezarmant.

[17] Vezi mai nou, Emil Lăzărescu, în *Istoria artelor plastice în România*, I, Bucureşti, 1968, p. 151-152.

[18] O. Tafrali, *Monuments byzantins*, p. 18 („San-Nicoară était vraisemblablement la chapelle de la citadelle, que nous supposons avoir existée sur la même colline“); N. Iorga, *Istoria bisericii româneşti şi a vieţii religioase a românilor*, I, 1929, p. 37-39; idem, *Istoria românilor*, III, 1937, p. 190. Cf. şi P. Chihaia, *Casa domnească*, p. 967-968 şi *Locaşuri*, p. 597

[19] Izvorul de bază este mărturia lui Gavriil Protul, prezent la sfinţirea bisericii (15 august 1517): „Şi sparse mitropolia din Argeş den temeliia ei şi zidi în locul ei altă zvântă besearică“ (cf. *Viaţa şi traiul sfântului Nifon*, ed. Tit Simedrea, 1937, p. 30).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

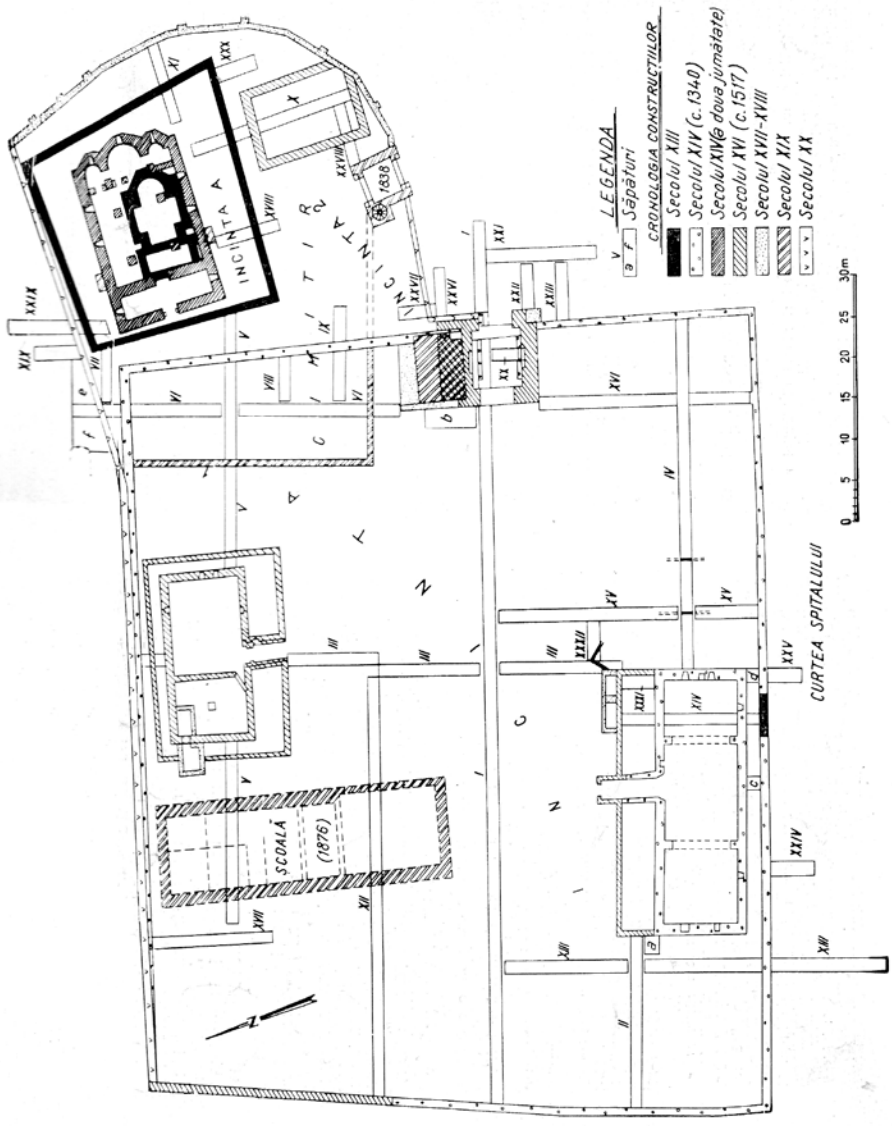

Fig. 1. Curtea domnească din Argeș. Plan de situație și cronologia construcțiilor în lumina cercetărilor arheologice 1967-1970. (Ridicarea topografică de E. Mironescu).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

De când data biserica mitropolitană? Nu din secolul al XIV-lea, sună răspunsul, ci abia din timpul domniei lui Vlad Dracul voievod (1436-1442, 1443-1446), stabilindu-se chiar şi faptul că „sfinţirea bisericii Mitropoliei, ctitorită de el, a avut loc la 15 august 1439“[20].

Ne ferim să insistăm mai mult în problema de faţă, considerând că arheologia nu şi-a spus încă părerea asupra locului ctitoriei lui Neagoe Basarab. Dar chiar în ciuda acestei oprelişti, suntem de părere că în topografia vechiului Argeş trebuie să admitem, chiar din secolul al XIV-lea şi distinct de Biserica domnească, existenţa locaşului mitropolitan în care a slujit Ioachint de Vicina. Dacă acest locaş este opera lui Nicolae Alexandru sau mai vechi de cât acesta[21] - e o altă problemă, dar în orice caz el se află situat pe locul Bisericii episcopale din secolul al XVI-lea.

Iată, redusă la liniile sale de substanţă, cum se înfăţişează schema interpretărilor asupra ansamblului arhitectural de la Curtea domnească din Argeş - în ce priveşte problemele vechimii, ctitorilor şi funcţiei monumentelor. Desigur, era de aşteptat ca investigaţia arheologică recentă să contribuie şi ea la elucidarea unor fapte. Înainte de a trece la prezentarea datelor arheologice, ne permitem să reamintim cele ce urmează:

a) *În problema panoului cu ctitorii din naosul Bisericii domneşti.* Din păcate, acest panou a fost repictat la 1827 de către zugravul Pandelimon. Avem dreptul să presupunem - şi se admite - că meşterul din secolul trecut s-a inspirat din vechile reprezentări, îngăduindu-şi aducerea „la zi“ (costumaţia personajelor, imaginea bisericii - cu cele două turle de pe pronaos, evident exagerate în înălţime etc.). ca revers, din fericire, Pandelimon zugravul n-a inventat inscripţia (şi nici măcar n-a refăcut-o) situată, perfect centrată, deasupra panoului amintit. De subliniat e faptul că inscripţia, în slavonă, pictată pe trei rânduri, a fost aşternută *ab origine* peste un motiv ornamental geometric, şters (nu prea bine) în spaţiul rezervat inscripţiei, păstrat însă în rest pe acel ciubuc din interiorul naosului[22]. Cine erau aceste personaje domneşti - Domnul şi Doamna ţării, ţinând biserica în mâini, deasupra acesteia fiind pictat bustul lui Hristos binecuvântând? Răspunsul, potrivit părerilor deja arătate, a fost diferit. Unii îi văd aici pe însuşi Basarab I şi pe soţia sa, alţii pe Radu I şi Doamna Ana, şi în sfârşit mai puţini acceptă că este vorba de Vladislav şi Doamna Ana. Dificultatea identificării sporeşte, dacă avem în vedere că un alt chip al ctitorului se află în pronaos, în cunoscuta scenă Deisis[23], că un chip - bănuit a fi tot al ctitorului - a fost zugrăvit pe stâlpul NE din naos, şi, cum

[20] P. Chihaia, *Locaşuri*, p. 597, 607-610; Emil Lăzărescu, *Biserica mănăstirii Argeşului*, p. 9; Pr. I. Ionescu, *Mănăstirea Argeşului în istorie şi artă*, în MO, XIX (1967), nr. 7-8, p. 538-539.
[21] Zidit în „*jurul anului 1359*“, cum presupun M. A. Musicescu şi Gr. Ionescu, *op. cit.*, p. 12.
[22] Vezi reproducerea în *CDA*, fig. 264.
[23] Am indicat bibliografia în *Résidence*, p. 14, notele 26-27. S-ar mai adăuga aici opinia lui N. Iorga: „Chipul refăcut la uşă îmi pare a fi al lui Nicolae Alexandru“ (RI, X (1932), nr. 10-12, p. 195).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

am arătat deja, trebuie să existe o corelaţie între voievodul-ctitor din panou şi mormântul nr. 10.

Afirmăm şi aici că la identificarea ctitorului din panou rolul esenţial îl are inscripţia pictată, ea ne aduce lămurirea care ne trebuie şi anume că este vorba de Vladislav I şi doamna Ana. Este de mirare că nu s-a acordat atenţie acestei inscripţii păstrate (lacunar, mai ales în rândul I, unde era menţionat numele voievodului) şi nici lecturii pe care, pentru întâia oară, o aflăm la Stoica Nicolaescu şi nu la Virgil Drăghiceanu. Într-adevăr, regăsim în această inscripţie formulări care coincid cu cele din titlul lui Vlaicu Vodă, ceea ce nu este desigur de ajuns, ştiută fiind labilitatea intitulării acestui domn - în funcţie de anumite circumstanţe politice[24];în schimb, în rândul din mijloc inscripţia nu sună **вди гпожє въсєи области вди свwи** formulare confuză, tradusă „stăpâniri Domn şi al întregului ţinut al stăpânirii sale“)[25], ci, aşa cum a văzut şi Stoica Nicolaescu şi cum bine se poate vedea şi azi - **вдиню жє въсєи области вдискwи** („al Vidinului precum şi al întregii cârmuiri a Vidinului“)[26]. Aşadar, este cu totul limpede că inscripţia consemnează un anumit moment, o situaţie dată, ceea ce corespunde nu numai cu domnia lui Vladislav I; acesta este voievodul care, în primele luni ale anului 1369, întreprinde campania asupra cetăţii Vidinului, o eliberează din mâinile regelui Ungariei, Ludovic cel Mare, o stăpâneşte circa şase luni - încredinţând-o apoi cumnatului său, ţarul Sraţimir, eliberat din captivitate şi reînscăunat pe malul Dunării[27].

---

[24] Vom stărui mai mult în această privinţă într-o lucrare mai amplă, aflată în pregătire. Deocamdată, amintim că reprezentările domneşti din panou (Doamna în stânga, voievodul în dreapta) se regăsesc aidoma în ferecătura de argint a icoanei Sf. Atanasie de la Marea Lavră din Athos (danie a lui Vladislav I), cf. fotografiile în „Boabe de grâu“, V (1935) nr. 11 între p. 648-649; Marcu Beza, *Urme româneşti în răsăritul ortodox*, ed. a II-a, Bucureşti, 1937, între p. 40-41. Inscripţiile explicative sunt însă plasate greşit de către gravor adică inversate: textul pentru Doamna Ana se află în dreapta (privitorului), celălalt în stânga - vezi ultima lectură, corectă în *Aux origines des relations roumaino-athonites: L'icône de Saint Athanase de Lavra du voïvode Vladislav*, în „Actes du VIe Congrès d'Études Byzantines, Paris 1948“, t. II, Paris, 1951, p. 308.

[25] Cf. *CDA*, p. 50 şi nota 4.

[26] Precizăm ceea ce nu am putut face în articolul nostru, *Cercetarea arheologică*, p. 125, unde credeam că doar V. Drăghiceanu citise, primul, inscripţia. În realitate, inscripţia fusese văzută şi citită în anul 1922 de către Stoica Nicolaescu (acesta, este drept, o publică fără autorizaţia descoperitorilor, fapt ce a determinat o jenantă campanie de presă). Cum în 1922 Stoica Nicolaescu avea sub tipar un articol despre Alexandru Vodă Aldea (RIAF XVI, 1922, p. 225-270), dar unde nu se aminteşte nimic de inscripţie, i-a fost uşor autorului, într-un *Supliment* adăugat numai extraselor, să discute inscripţia şi să propună restituirile pe care le folosim şi noi, în rândul citat. O. Tafrali foloseşte tocmai un *Extras* din articolul lui Stoica Nicolaescu (cf. lectura inscripţiei în *Monuments byzantins*, p. 246, şi urm., cu vizibile greşeli de tipar). În rest, atât St. Nicolaescu, cât şi O. Tafrali credeau că în rândul 1 al inscripţiei era menţionat un „Radu Negru voievod“, din prima parte a secolului al XIII-lea etc.

[27] Maria Holban, *Contribuţii la studiul raporturilor dintre Ţara Românească şi Ungaria angevină (Rolul lui Benedict Himfy în legătură cu problema Vidinului)*, în SMIM, I, 1956, p. 7-62. (Aici, ERRATUM la articolul nostru, *Cercetarea arheologică*, p. 126, nota 15: mitropolitul Vidinului, refugiat în Ţara Românească după 1365, se numea Daniil şi nu Ioasaf).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Casa domnească de sud (suprafaţa a/1967). Se distinge adaosul prispei din sec. XVI, precum şi stratul de pământ purtat (X).

Secţiunea III/1967. Temelia de piatră din sec. XIII.

Inscripţia de la Argeş prezintă deci o importanţă dublă: mai întâi, ea este unicul document intern care atestă stăpânirea Vidinului de către Vladislav I; în al doilea rând, inscripţia noastră reprezintă unul din cele mai vechi monumente de limbă slavonă de la noi, fiind precedată strict cronologic doar de inscripţia, din 16 noiembrie 1364, de pe mormântul lui Nicolae Alexandru voievod de la Câmpulung. Ea trebuie deci să intre în atenţia specialiştilor, putând fi confruntată cu grafitele şi cu inscripţiile religioase - contemporane - din Biserica domnească. Faptul că episodul cuceririi Vidinului fusese trecător, explică de ce în titulatura voievodului nu se mai menţionează această stăpânire după 1369, de pildă în documentul latin din 1372, sau în actul slavonesc pentru Mănăstirea Vodiţa, din anul 1374[28].

[28] *DRH, B,* vol. I, (1247-1500), Bucureşti, 1966, doc. Nr. 5, p. 14-16.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

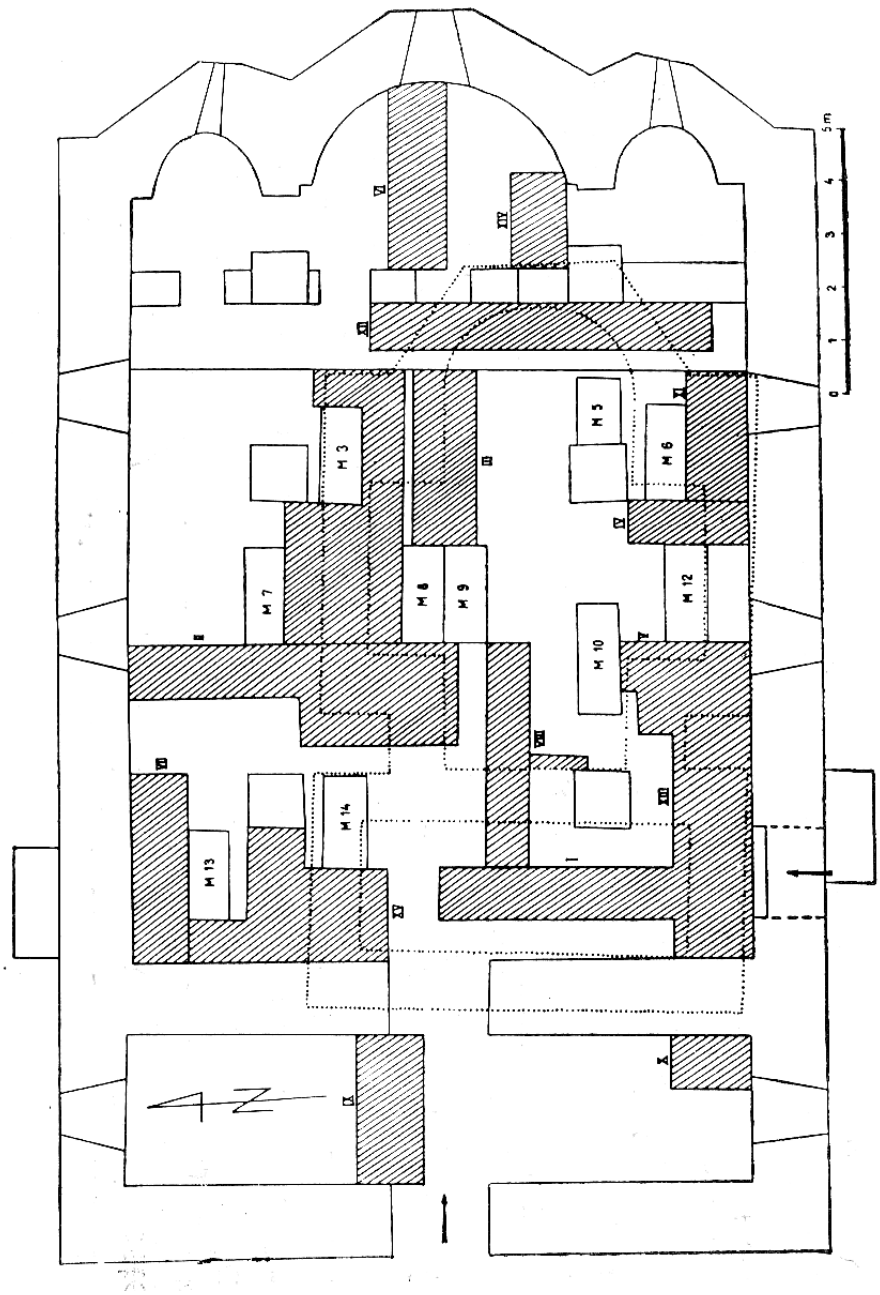

Fig. 4. Biserica domnească. Planul săpăturilor din anul 1969.
Au fost marcate contururile vechii biserici din secolul al XIII-lea.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

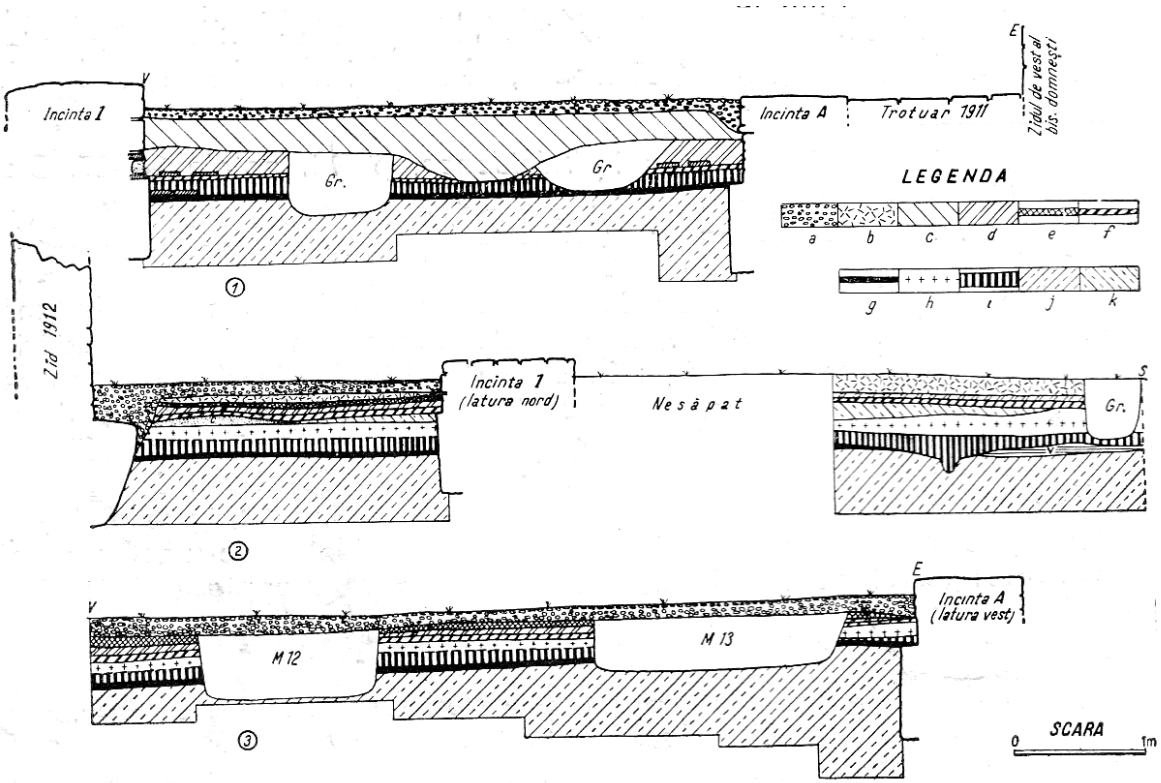

Fig. 5. Profile stratigrafice: 1, secţiunea V/1968 (fragment), peretele nord; 2, secţiunea VI/1968 (fragment), peretele est; 3, secţiunea VII/1968, peretele nord. Legenda: a) prundiş (actual); b) moloz de la vechea biserică din secolul al XIII-lea; c) strat sec. XIV-XV; d) strat sec. XIV (1340-1369); e) strat de construcţie, Bis. domnească (c. 1369); f) strat de construcţie, incinta 1 (1340); g) strat de construcţie, incinta a (prima jum. A sec. XIII); h) strat de cenuşă şi arsură (ante 1340); i) strat sec. XIII; j) pământ viu; k) pământ galben purtat. În profilul 2: c=cenuşă masată; v=vatră puternic arsă.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Prin urmare, putem trage concluzia că inscripţia datează chiar din 1369, dată la care pictura Bisericii domneşti era terminată - căci nu putem admite că panoul cu ctitorii a fost înserat într-un cadru pictural mai vechi decât domnia lui Vladislav I şi nici că, eventual, inscripţia numai ar fi fost adăugată după domnia acestui voievod. Prin prisma acestor constatări, este lesne de văzut că identificarea în mormântul nr. 10 a voievodului Vladislav I este singura care poate fi susţinută şi acesta este consensul tradiţiei; (despre un ctitor unic, pomenit lângă stâlpul SV din naos), al elementelor de inventar din mormântul nr. 10 (nasturii cu reprezentarea scutului heraldic, aşa cum îl vedem şi pe primele monede româneşti datorate lui Vladislav I, inelele cu inscripţii - inele de investitură, cum aprecia cu totul plauzibil Dinu C. Arion etc.).

b) *Valoarea informativă a grafitelor*. Descoperirea, cu prilejul restaurărilor, a celor câteva însemnări zgâriate pe pereţii interiori ai Bisericii domneşti a trecut în genere neobservată - exceptând grafitul cu anul morţii lui Basarab I, singurul care a ajuns celebru întrucât preciza un important reper cronologic din istoria ţării. Adepţii teoriei lui O. Tafrali reţineau numai data: „Atât şi nimic mai mult. Biserica e mai veche şi inscripţia de mai sus n-are nicio legătură cu vechimea ei“[29]. Am văzut însă că de partea cealaltă stau cei care afirmă că data din grafit are totuşi o legătură cu edificarea bisericii.

În ce ne priveşte, nu putem admite fireşte că biserica este mai veche decât anul 1351/52, dar considerăm totodată că însemnarea ca atare nu oferă nici cel mai slab indiciu că este strict contemporană cu evenimentul relatat şi că, deci, atunci s-ar fi aflat în curs de zidire Biserica domnească. Analiza stratului subiacent nu lasă nicio umbră de îndoială în această privinţă, însemnarea a fost făcută nu peste stratul de mortar care servea la clădirea bolovanilor şi cărămizilor, ci peste un alt strat, de tencuială, care este o pojghiţă suprapusă primului şi care constă din var gras, nisip fin, fragmente de cărbuni de copac şi prezintă la exterior o tentă gălbuie, iar o asemenea tencuială de finisare se mai păstrează şi azi la exteriorul Bisericii domneşti. Cu alte cuvinte, biserica era terminată „de roşu“ - cum spun constructorii - în momentul în care se executa însemnarea de pe peretele nordic, iar faptul că aceasta se află peste un strat de finisare interioară este perfect explicabil, întrucât rostul acestei finisări era acela de a permite o bună aderare a frescelor - operaţie iminentă în momentul însemnării. Trebuie deci să eliminăm din discuţie posibilitatea ca între clădirea propriu-zisă a bisericii şi aşternerea frescelor să intercalăm o pauză, timp în care, locaşul ar fi intrat deja în funcţiune.

Există şi alte grafite în interior şi anume, pe laturile stâlpului NE din naos, unde V. Drăghiceanu citea (în traducere): „Eu… Akaki(e)“ - dar mai de grabă se poate citi: Makari(e) - iar în alt loc **евръиса гсжда** („deci numele unei domniţe“)[30],

[29] O. Tafrali, *Monuments byzantins*, p. 244 (citează pe St. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 230).

[30] *CDA*, p. 31 şi fig. 18 (cu precizările din *Adaose şi îndreptări*, p. X). În schimb, O. Tafrali desluşea aici ἱερέησα (*op. cit.*, p. 236, nota 1. Vezi şi N. Iorga: „Grafitul cu doamna „Ievreica“ îmi pare, cu toată fotografia curios: o „Evreică“a intrat însă pe acest timp în dinastia din Târnova“ (recenzie la

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

dar care se traduce „Doamna evreică“. Acest ultim grafit ascunde, credem, o mică enigmă, şi de aceea merită să stăruim aici sub forma unei ipoteze.

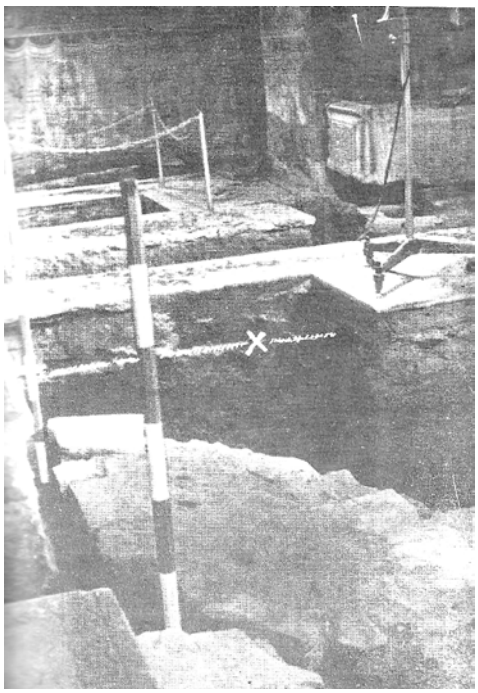

Fig. 6. Biserica domnească, secţiunea II/1969. În prim plan, fundaţia colţului NV al naosului vechii bisericii. A fost marcat (x) patul de mortar al primului pavaj din actuala Biserică domnească. În ultimul plan, mormântul lui Vladislav I.

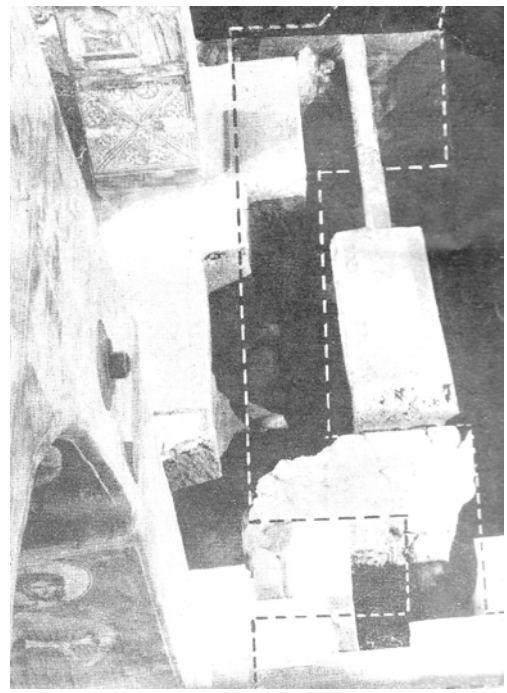

Fig. 7. Vedere asupra săpăturilor din interiorul Bisericii domneşti, marcându-se contururile părţii de nord ale bisericii din secolul al XIII-lea. Mormântul lui Nan Udobă (mijloc, stânga) a afectat latura nord a vechiului naos.

Termenul *gospojda* ne indică faptul cert că se referă la un personaj feminin dintr-o familie domnitoare (se află consemnat şi deasupra panoului amintit, în rândul al treilea, unde se menţiona „binecredincioasa Doamnă a Ţării Româneşti“). Dar nu se cunoaşte la noi o soţie de voievod care să fi fost din neam evreiesc. În schimb, se ştie că ambele soţii ale ţarului Ivan Alexandru din Târnovo au purtat numele de Teodora; prima, fiica lui Basarab I, i-a născut pe ţarii Sraţimir şi Mihail Asen - ultimul desemnat să-i urmeze la tron lui Ivan Alexandru, dar este silită să se retragă la o mănăstire unde a purtat numele de Teofana; cea de a doua era însă evreică, se creştinează luând numele primei ţarine şi se ştie că este mama aceluia

CDA, în Revista istorică, IX, 1923, nr. 10-12, p. 195). Am depistat această informaţie după predarea la tipar a studiului nostru, *Résidence*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

care într-adevăr a urmat la tronul din Târnovo, ţarul Sişman. Ambele ţarine sunt menţionate în izvoarele medievale, inclusiv bulgare. Am arătat şi în alt loc pentru ce noua căsătorie a lui Ivan Alexandru nu a putut fi *oficializată* decât după moartea moştenitorului Mihail Asen (1335), dată care coincide de fapt cu prima menţiune a noii ţarine[31]. De aceea am opinat, şi ne menţinem ipoteza, că inscripţia esoterică de la Biserica domnească din Argeş permite identificarea „Doamnei evreice" cu „nouprealuminata" (în sensul de „noucreştinata") Kera Theodora de la Târnovo. Dar în acest caz, în lumina afirmaţiei noastre, e limpede că o astfel de menţiune a noii ţarine nu putea să ajungă la Argeş decât după căsătoria oficială din 1355, deci după anul morţii lui Basarab I, 1351-52; şi trebuie să amintim că şi acest grafit se află pe acelaşi suport-tencuială de finisare interioară.

Repetăm, cele de mai sus pornesc dintr-o ipoteză. Dar aceasta trebuie dusă până la capăt. Căci, dacă astfel de însemnări - făcute probabil de meşterii care au ridicat şi zugrăvit biserica, ca acela care îşi are însemnat numele pe faţada sudică a pronaosului, la exterior (în traducere): „Mântuieşte doamne pe greşitul Radila" - sunt fapte de memorie (de aceea şi sunt lapidare, chiar în cazul grafitului de pe peretele nordic, unde nu este consemnată, de pildă, ziua sau măcar luna morţii lui Basarab I); dacă admitem că la edificarea monumentului s-a procedat în acel ritm normal de lucru, adică fără o atât de mare pauză între terminarea zidirii la roşu şi pictarea interioarelor (ce atinge după unele păreri circa un sfert de secol!) - ce ne mai împiedică să afirmăm că întreaga operă aparţine unui singur voievod şi anume lui Vladislav I?

Independent însă de cele de mai sus - care nu ne-au influenţat cu nimic la realizarea programului nostru de cercetare arheologică - cum vom vedea îndată, problema datei când a fost ridicată Biserica domnească de la Argeş a fost rezolvată şi pe cale arheologică.

II

Cum am avut prilejul să precizăm, cercetarea arheologică de la Curtea Domnească din Argeş răspunde unei necesităţi stringente de informare istorică şi în consecinţă nu este o replică dată investigaţiei de acum o jumătate de secol. S-a afirmat, nu o dată, că Argeşul ascunde încă multe necunoscute în vatra sa, ceea ce este cu totul adevărat.

Stratigrafia. În discutarea schemei stratigrafice ne vom sprijini pe observaţiile înregistrate prin reţeaua de secţiuni şi suprafeţe practicate în perimetrul incintelor de la Curtea domnească precum şi în afara acesteia (fig. 1). Pentru prima oară vom prezenta câteva din profilele stratigrafice întocmite în cursul cercetărilor din anii 1968-69.

[31] Vezi mai pe larg în *Résidence*, p. 17-18 (cu bibliografia indicată în notele 34-40). Bazat pe o veche părere a lui P. A. Sârcu (1898), istoricul bulgar Al. Burmov, *Критички бележки върху съобщението на Иван Александьр*, în „Избрани ироизведения", vol. I, Sofia, p. 293 şi urm. - afirmă totuşi că Ivan Alexandu se căsătoreşte cu a doua Teodoră „nu mai târziu de anul 1339".

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

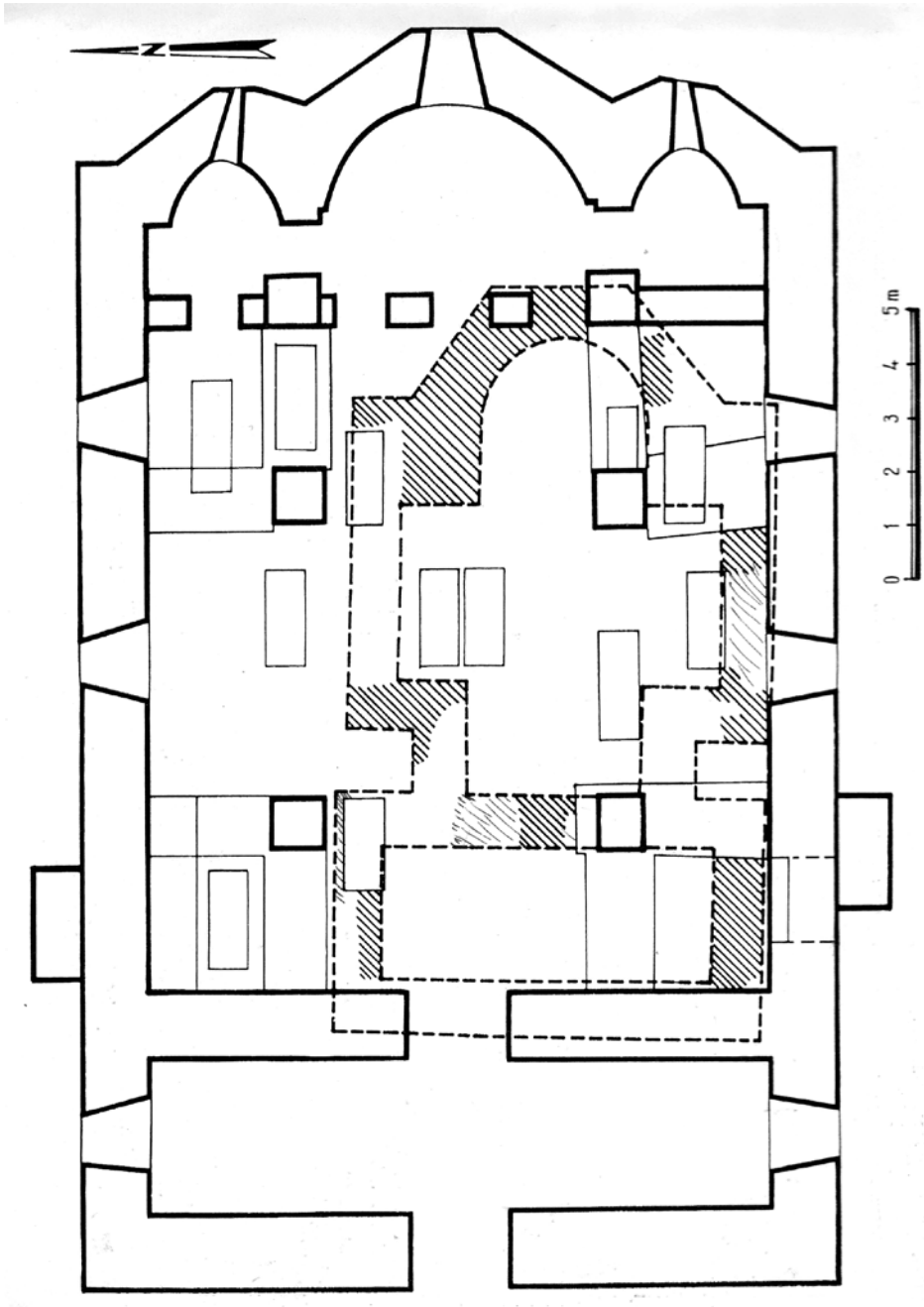

Fig. 8. Situarea vechii biserici din secolul al XIII-lea în interiorul actualei Biserici domneşti.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

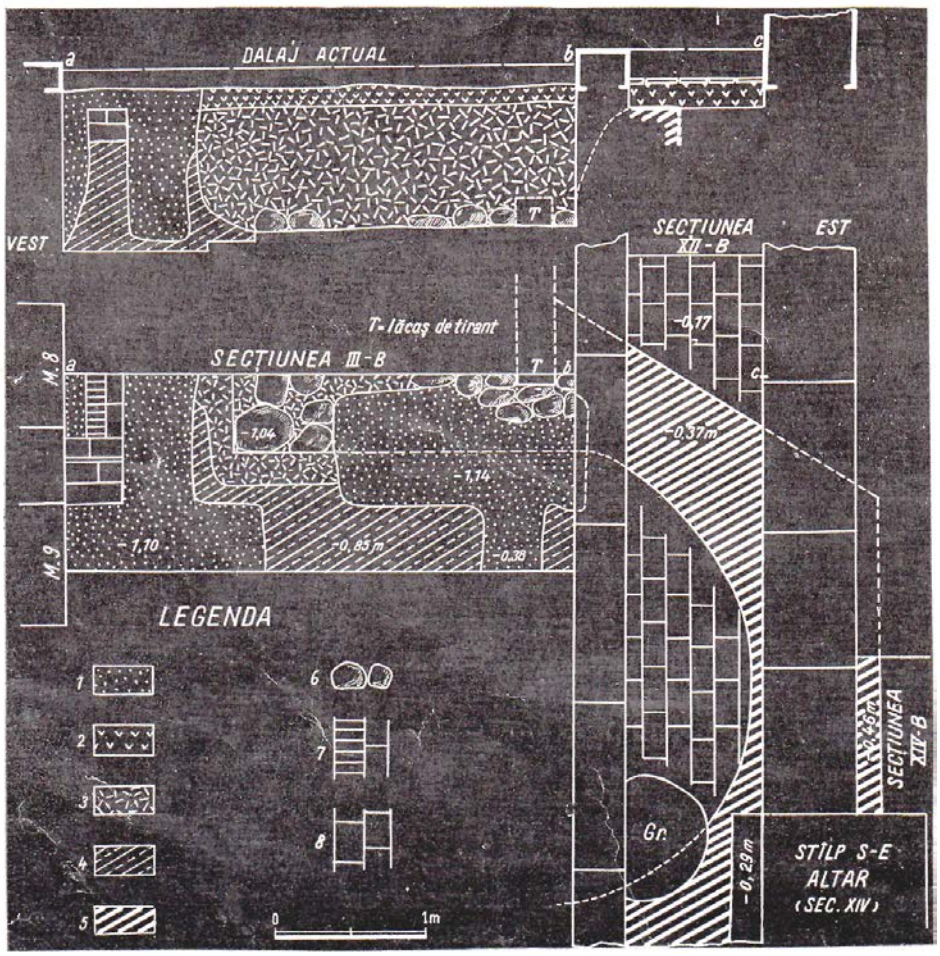

Fig. 9. Biserica domnească, secţiunile III, XII şi XIV/1969. Legenda: 1) săpături 1920; 2) strat de nivelare (sec. XIV); 3) moloz şi pământ (demolare, sec XIV); 4) pământ viu; 5) fundaţia bisericii din sec. XIII; 6) bolovani de râu (din aceiaşi fundaţie, la bază); 7) bordură din cărămizi (mormânt); 8) pavaj din cărămizi (sec XIV)=treapta altarului.

1. *Sectorul de sud al incintei* **1**. Încă din 1967 am avut posibilitatea să definim la Curtea domnească un vechi nivel de călcare, reprezentat de un pavaj din piară de râu, legat funcţional nu de turnul de intrare ce se păstrează azi în ruină pe latura de est a incintei 1, ci de un altul aflat sub actuala ruină; în consecinţă, am notat turnul vechi cu nr. 1, iar pe celălalt cu nr. 2. De asemenea, săpăturile din 1967 dovediseră cu claritate că prispa nordică a casei domneşti de sud fusese adăugată într-o epocă târzie, respectiv la începutul secolului al XVI-lea (fig. 2).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

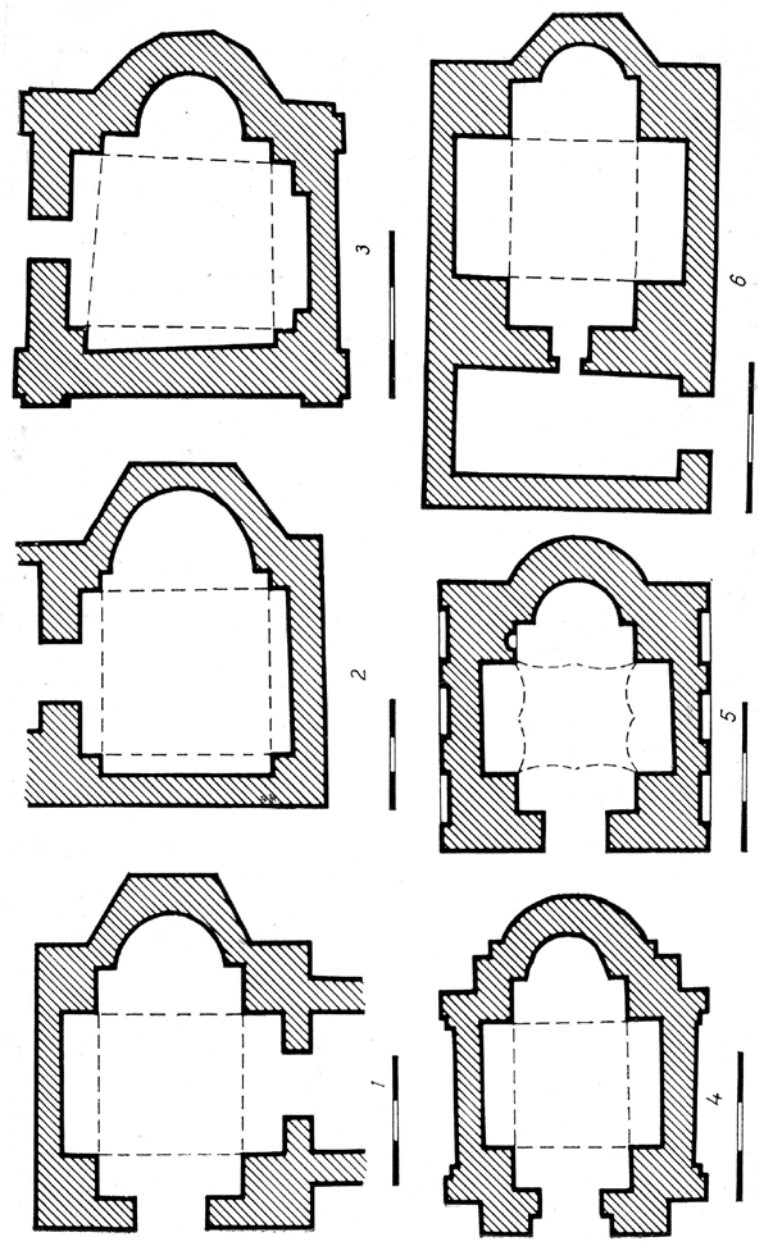

Fig. 10. Tipuri de lăcaşuri în cruce greacă din aria balcano-dunăreană;
1. Varna (sec. VI); 2. Pridop (sec VI); 3. Dinogeţia (sec. XI-XII);
4. Saparevo Banija (sec. XII-XIII); 5. Boiana (sec XI);
6. Nicopole (sec. XIII-XIV) - ap. N. Mavrodinov, I. Barnea şi Kr. Mijatev.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

În sfârşit, în preajma casei domneşti amintite, către NE, a fost înregistrată o situaţie stratigrafică de maximă importanţă: o veche temelie de piatră de râu, fără mortar, zăcea într-un strat de depunere arheologică, fiind acoperită de o masivă lentilă de pământ galben - scos evident cu prilejul săpării pivniţei casei domneşti; era prima dovadă că edificiul casei domneşti fusese construit într-o zonă de locuire anterioară. Pe baza acestor constatări şi a materialului arheologic, am încadrat incinta 1 în prima jumătate a secolului al XIV-lea (epoca lui Basarab I) - respectiv, zidul de împrejmuire, turnul vechi de intrare (nr. 1) şi casa domnească de sud, pavajul din bolovani de râu - am fixat în vremea lui Neagoe Basarab adaosul prispei la casa domnească ca şi construcţia turnului de intrare nr. 2, iar în ceea ce priveşte stratul de depunere amintit şi temelia din piatră de râu, consideram că acestea aparţin secolului al XIII-lea[32].

Cele de mai sus au fost confirmate prin săpăturile din anul 1968, când au devenit posibile precizări cronologice substanţiale, cu deosebire pe traseul secţiunii IV (practicată între casa domnească şi curtina de est a incintei **1**). Astfel, am regăsit aici stratul masiv de pământ galben purtat, care acoperea ca un sigiliu tot ceea ce ascundea terenul înainte de înălţarea incintei **1**; a fost chiar înregistrat, cu extremă claritate, stratul de construcţie aşternut - ca o şuviţă - peste pământul galben purtat şi în care am găsit două monede de argint, emise între 1331 şi 1335 de ţarul din Târnovo, Ivan Alexandru, asociat cu fiul său Mihail Asen[33]. În acest fel a fost asigurată datarea incintei **1** şi a casei domneşti aferente în vremea lui Basarab I (c. 1315-1352). Întrucât însă am reluat cercetarea şi în secţiunea III/1967, aici am avut şansa să descoperim sub stratul de pământ galben purtat o altă monedă de argint, anume un obol emis în anul 1338 de regele Ungariei Carol Robert de Anjou (1308-1342). Concluzia s-a impus de la sine: construcţiile din vremea lui Basarab I au apărut după anul 1338, deci după invazia regelui angevin în Ţara Românească (1330) - aşadar cu circa zece ani mai târziu. De aceea admitem că ridicarea incintei **1** de la Argeş s-a desfăşurat în jurul anului 1340.

În registrul stratigrafic corespunzător fazei de locuire dinainte de anul 1340 - într-un strat de depunere gros în medie de 0,15 m şi având nuanţă cenuşie închisă - au fost găsite şi alte fundaţii din piatră de râu (fig. 1, secţiunea XV), precum şi numeroase alte urme de cultură materială şi mai ales ceramică (autohtonă şi de import); către partea superioară a stratului (secţiunea IV/1968) am aflat o monedă de bronz, emisă de împăraţii din Constantinopol Andronic II şi Mihail IX din dinastia Paleologilor (1295-1320)[34], iar la baza stratului, deasupra unei dungi subţiri de prundiş, se afla o *nomisma* de bronz, schifată, emisă de despotul din

[32] N. Constantinescu, *Cercetarea arheologică*, p. 127-128. Se cuvine să mulţumim şi aici forurilor care au sprijinit cercetarea de la Curtea de Argeş, colegilor noştri cu care am purtat discuţii, precum şi lui C. Săvulescu, care a executat numeroase fotografii documentare pe şantier.

[33] Toate monedele de la Curtea de Argeş au fost identificate de Octavian Iliescu, cu concursul binevoitor al Elenei Isăcescu - cărora le mulţumim şi pe această cale.

[34] W. Wroth, II, tipul 5 (p. 624 şi pl. LXXV/12).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Salonic Theodor Anghelos Ducas Comnenos (1224-1230)[35]. În acest mod, iese pregnant în evidenţă că locuirea anterioară epocii lui Basarab I se situează în plin secol al XIII-lea, dar vom reveni în această ultimă privinţă. Deocamdată, vom mai semnala faptul că nivelul de fundare al casei domneşti de sud este situat la -0,82 m faţă de nivelul actual de călcare, respectiv pornind de la partea superioară a stratului vechi de depunere, marcat evident cu urme de arsură şi de dărâmături - între acestea din urmă numărându-se şi un complex de pietre şi cărămizi, cu urme de mortar, retezat de fundaţia casei domneşti (secţiunea XIV/1968) o dovadă în plus că Basarab I construieşte pe locul unei mai vechi curţi feudale (de altfel, o rămăşiţă dintr-un vechi zid a fost depistată pe traseul sudic al incintei **1**) (fig. 1).

După înălţarea incintei **1** şi amenajarea pavajului din curtea propriu-zisă, înregistrăm depunerile arheologice aparţinând fazei de folosire a incintei **1**, din cuprinsul cărora semnalăm doar monedele găsite: emisiuni ale ţarului din Vidin, Sraţimir, ale lui Radu I şi ale lui Mircea cel Bătrân. După cum se ştie, în vremea acestuia din urmă capitala ţării se mută la Târgovişte, iar Argeşul trece pe un plan secundar şi, în consecinţă, Curtea domnească intră într-o perioadă de paragină ce durează aproape un secol, explicându-se refacerile şi adaosurile din vremea lui Neagoe Basarab. În rest, pe verticală, se află depunerile arheologice aparţinând veacurilor târzii, al XVII-lea şi al XVIII-lea, apoi celor moderne.

2. *Sectorul de nord-est*. În centrul atenţiei cercetării noastre au stat aici casa domnească de nord precum şi problema raporturilor cronologice dintre incinta **1** şi incinta **A** (fig. 1). Săpăturile au demonstrat neîndoielnic că stratul **N** de construcţie se leagă organic de gârliciul de intrare în pivniţa casei domneşti de nord şi prin urmare, aceasta din urmă datează din vremea lui Neagoe Basarab şi nu din secolul al XIV-lea, cum se presupunea de obicei (alte probe materiale în privinţa datării: o groapă cu materiale din secolul al XV-lea se află sub talpa laturii de vest a prispei înconjurătoare, iar pe latura de est fundaţia prispei zace direct peste pavajul din secolul al XIV-lea, semn evident că între pavaj şi construcţie există o diferenţă mare de timp).

Cât priveşte stabilirea raporturilor temporale dintre incintele **1** şi **A**, observaţiile din secţiunile practicate în zona de nord-est au fost cât se poate de concludente: cotele de fundare ale acestora sunt diferite ca nivel, incinta **A** fiind mai veche decât incinta **1** (fig. 4). Fundaţia incintei **A** este adâncă de 0,70 m, are un soclu lat de 0,10 m, iar ca material de construcţie a fost folosită piatra de râu legată cu un mortar foarte consistent. Judecând după indiciile oferite de cercetările din secţiunea V/1968, se pare că faţadele exterioare ale împrejmuirii erau simple, lucrate deci numai din piatră (fig. 5/1) dar aceasta este doar o presupunere. În schimb, putem însă afirma că incinta **1** - a cărei fundaţie este adâncă în medie de

[35] W. Wroth, *Coins of the Vandals, Ostrogots and Lombards and of the Empires of Tessalonica, Nicaea and Trebizond in the British Museum*, Londra, 1911, s. v. Theodor Anghelos Ducas Comnenos, tipul 2, p. 195, şi pl. LXXVI/4.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

0,65 m - era împodobită cu registre de bolovani încastraţi cu cărămidă, după străvechiul model bizantin (fig. 5/1).

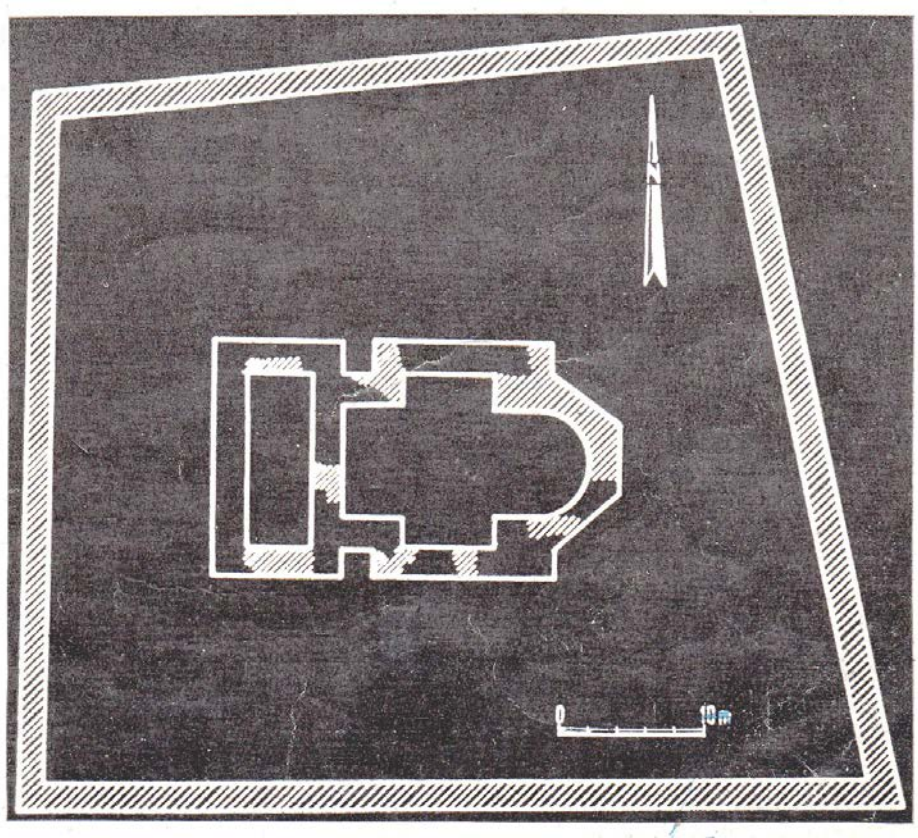

Fig. 11. Biserica din secolul al XIII-lea şi incinta ei (A).

În ciuda faptului că în această zonă au fost operate în anii 1911-1912 masive decapări ale solului, în jurul Bisericii domneşti (nivelul de călcare fiind coborât cu circa 0,75 m), s-a putut defini stratigrafic şi nivelul de fundare al actualei Biserici domneşti, la nord-vest de aceasta: este vorba de obişnuitul strat de construcţie, în a cărui componenţă, specifică de această dată, se găsesc deşeuri rezultate din prelucrarea tufului calcaros - material folosit, cum este ştiut, la faţadele bisericii; acest strat de construcţie zace peste o depunere arheologică ce ţine de incinta **1**, pe de o parte, şi incinta **A** pe de alta (!) (vezi fig. 5/1-3). Avem de-a face cu proba cea mai concludentă că Biserica domnească succede în timp incintei **1**, deci nu este strict contemporană cu aceasta, iar în al doilea rând, că incinta **1** a coexistat un timp (după 1340) cu incinta **A**. De ce anume, vom vedea mai jos.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

3. Cercetările din interiorul Bisericii domneşti. Vechea biserică din secolul al XIII-lea

Din parcurgerea Jurnalului lui V: Drăghiceanu reiese că săpăturile din Biserica domnească au fost practicate aproape în întreg cuprinsul monumentului, dar în planul publicat (*CDA*, fig. 30) se consemnează numai descoperirile din 1920 (aşa-numitele „substrucţii" şi morminte). Jurnalul începe astfel (20 iulie 1920): „Sap un şanţ longitudinal prin axul bisericii, de la uşa de intrare până la fereastra absidei altarului"[36]. Cu toate acestea, în cursul săpăturilor din 1969, ne-am dat seama că V. Drăghiceanu nu realizase o secţionare longitudinală unitară, ci una fragmentară, întrucât de pildă nu operase în faţa tâmplei de zid, iar săpătura din altar nu urmase axul vest-est ci, dimpotrivă, un ax perpendicular pe acesta (între proscomidie şi diaconicon). În genere, explorările din 1920 pot fi identificate cu relativă uşurinţă (fig. 9).

În lumina constatărilor noastre din interiorul Bisericii domneşti, observaţiile şi interpretările lui V. Drăghiceanu sunt cu totul lacunare. Este drept, autorul cercetării din 1920 a sesizat just câteva „substrucţii" şi rolul acestora - acela de ziduri de tălpuire la nivelul fundaţiilor, legând stâlpii din naos cu laturile acestei încăperi (aşa numitul *radier*). În rest, s-a înşelat complet asupra altor ziduri iar pe unele le ignoră cu totul.

Săpăturile din Biserica domnească au durat, cu unele întreruperi, între 19 mai şi 10 septembrie 1969. Au fost practicate în total 15 secţiuni, deschizându-se unde se impunea şi suprafeţe de lucru (fig. 4). Rezultatul a fost că în cuprinsul naosului actual au ieşit la iveală fundamentele unei mici biserici, ocupând în întregime suprafaţa limitată de zidul despărţitor actual şi grosimea tâmplei de zid a altarului, pe de o parte, şi spaţiul dintre stâlpii nordici şi latura de sud a naosului - pe de alta (fig. 8).

Vechile temelii se păstrează numai pe anumite porţiuni; latura extremă de vest a fost aproape în totalitate distrusă în momentul construirii zidului despărţitor al Bisericii domneşti; de asemenea, părţi din vechile ziduri au fost distruse în locurile unde au fost fixate fundaţiile stâlpilor dinspre sud precum şi zidurile-radier aferente; firește, au contribuit la dispariţia vechilor temelii şi mormintele săpate ulterior în Biserica domnească - ca să nu mai vorbim de jafurile practicate, de gropile schelelor din interior (secolul al XIV-lea, 1750, 1827, 1911) ş. a. m. d. Din fericire, totuşi, sunt păstrate tocmai porţiuni-cheie: aliniamente din latura de nord, din vechiul zid despărţitor, din latura sudică, dar mai ales se păstrează partea de nord a absidei altarului, şi aceasta datorită faptului că tâmpla de zid din secolul al XVIII-lea nu are o fundaţie prea adâncă (fig. 9).

Temeliile vechii biserici prezintă următoarele date dimensionale şi tehnice: grosimea oscilează între 0,90 m (altar) şi 1,20 m (latura de sud a pronaosului) - zidul despărţitor având exact 1 m; înălţimea păstrată variază între 0,12 şi 0,72 m; în

[36] *CDA*, p. 134.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

total vechea biserică măsura 14 m de la vest la est (calculând o grosime medie de 1 m pentru latura de vest) şi 8 m pe axul nord-sud. În construcţie a fost folosită cărămida şi piatra de carieră (provenind, se pare, din bazinul Oeşti-Albeşti de lângă Curtea de Argeş), o rocă vineţie, destul de friabilă, dar şi bolovanii de râu sunt prezenţi, cu nisip între ei, la talpa fundaţiilor. Mortarul este îndeajuns de consistent şi prezintă o compoziţie de var, nisip şi prundiş, precum şi cărămidă pisată - de unde şi culoarea roşietică pe care o are. În tehnica de construcţie trebuie să distingem şi procedeul de a se fi asigurat stabilitatea zidurilor prin tiranţi longitudinali şi transversali, fixaţi la bază (de pildă, la altar în exterior, pe ambele laturi ale zidului despărţitor etc., vezi şi fig. 9).

Ceea ce atrage atenţia asupra vechii biserici din Argeş este însă planul; compartimentarea interioară este cea obişnuită pentru un locaş ortodox - pronaos, naos şi altar - ultima încăpere fiind poligonală, în trei laturi, la exterior şi rotunjită în interior (de precizat totuşi că, având în faţă doar fundaţia, aceasta se prezintă uşor segmentată). Naosul apare sub forma unei singure nave - pornită însă din fundaţie în chip de cruce cu braţele sensibil egale, cel de est terminându-se cu absida amintită; colţurile de NE şi SE sunt îngroşate. Braţele crucii erau desigur boltite în semicilindru iar la intersecţia lor se înălţa probabil o turlă încoronată de o mică cupolă. Pronaosul era la rându-i acoperit de o boltă semicilindrică. Realmente însă, noutatea pe care ne-o aduce această interesantă biserică rezidă în chipul în care se înfăţişează legătura exterioară naos-pronaos, şi anume, nu printr-un zid drept ci printr-o decroşare *á ressauts* - astfel încât imaginea cruciformă a naosului este subliniată la exterior, prin braţul de vest (fig. 4, 7 şi 8, 11).

Vechea biserică era împodobită în interior prin splendide picturi murale, iar faţadele prezentau elemente decorative constând din piese ceramice smălţuite (unele în formă de trompetă, altele cvadrilobate), cum atestă masivele lentile de moloz aflate în trei locuri, în jurul Bisericii domneşti (vezi planul general, fig. 1, secţiunile VI, VII, XXIX şi suprafeţele **e, f**; secţiunea X; secţiunile din aria turnurilor de intrare în incinta **1**). De notat amănuntul că vechea pictură prezenta pe alocuri urme de foiţă de aur, iar unele fragmente dovedesc refaceri - semne ale unei îndelungate existenţe a lăcaşului.

În privinţa datării acestei biserici, vom sublinia faptul că la nivelul stratului de construcţie aferent incintei **A** (suprafaţa **f**/1970) am găsit o monedă de bronz, emisă de împăratul bizantin Alexios III Anghelos (1195-1203); piesa a circulat probabil şi după căderea Bizanţului sub latini şi de aceea considerăm că poate fi coroborată cu cealaltă, descoperită în secţiunea IV/1968 (cf. supra); considerăm, aşadar, că edificarea vechii biserici şi a incintei nu poate fi plasată decât înainte de năvala tătară din 1241, posibil în jurul perioadei 1220-1235. Întrucât în vechiul strat din secolul al XIII-lea aflăm monede şi de la Andronic II şi Mihail IX şi cum Virgil Drăghiceanu găsise la rându-i o monedă de la Ladislau IV Cumanul în interiorul Bisericii domneşti - am putea presupune că vechea biserică

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

va fi refăcută către finele veacului, cum sugerează de altfel şi fragmentele de pictură cu două straturi suprapuse.

Deocamdată, monumentul de la Argeş - înscris, cum bine se poate vedea, în incinta **A** (fig. 11) - este unic la noi, dar nu este exclus ca investigaţiile ulterioare să arunce lumini noi şi în legătură cu alte locaşuri similare sau, eventual, să descopere chipul cum evoluează un asemenea tip de biserică. Dacă avem în vedere numai naosul vechii biserici, atunci este lesne de constatat că tipul de plan este întâlnit la o serie de monumente mai vechi de la sud de Dunăre, începând încă din secolul al VI-lea (fig. 10)[37]. În apropiere, la Nicopole (R. P. Bulgaria) există chiar o veche biserică din secolele XIII-XIV, care prezintă cel puţin o imagine planimetrică apropiată şi trebuie avută în vedere când studiem vechea biserică de la Argeş[38]. Reputatul arhitect N. Ghika-Budeşti vedea în biserica de la Nicopole „prototipul din care purcede Biserica domnească din Argeş“[39] - şi ne dăm seama că el ar fi afirmat acelaşi lucru, dacă ar fi avut cunoştinţă de planul real al vechii biserici de sub ctitoria lui Vladislav I.

Având în vedere documentarea arheologică prezentată, putem afirma că vechea biserică din secolul al XIII-lea a existat în picioare în toată domnia lui Basarab I şi, ca atare, luând în considerare proporţiile lăcaşului, îi putem conferi acestuia rolul - păstrat - de capelă a Curţii domneşti de după 1340. Cum, foarte probabil, invazia din 1330 a afectat zona Argeşului şi construcţiile voievodale de aici şi în special vechea Curte feudală - apare cu totul normal ca Basarab I să fi considerat necesar să înalţe mai întâi o altă reşedinţă, păstrând încă locaşul mai vechi (probabil având mai puţin de suferit în 1330). Situaţia va fi aceeaşi sub Nicolae Alexandru şi abia o dată cu Vlaicu Vodă s-a procedat la dărâmarea

[37] Literatura la N. Mavrodinov, *Едноко рабната и крьстовидната цьрква по българскить земи до края на XIVв*, Sofia, 1931.

[38] Vezi G. Balş, *Mănăstirea din Nicopoli*, în BCMI, VII, 1914, p. 148-152 (o datează în secolul XIII-XIV; prezintă, după Kanitz, un plan analog de la biserica din Vratarniţa pe Valea Timocului). Despre vechile biserici din Bulgaria cf. şi Kr. Mjatev, *Архитектура в средневековна България*, Sofia, 1965. de asemenea, în ce priveşte monumentele Serbiei medievale, cf. Al. Derako, *Arhitecture monumentale et décoration dans la Serbie au Moyen-Âge*, ed. a II-a, Belgrad, 1962 (în limba sârbă cu rezum. franc. şi engl.) - în special capela Sf. Gheorghe de la Zvećan (sec XII), p. 294 şi fig. 219; Kraljeva ţrkva de la Studeniţa (1313), p. 128-130 şi fig. 189, 213; biserica din Spasovića (lângă Velbujd-Küstendil, 1330), p. 174, 284 şi fig. 283, b. Extrem de interesant ni se prezintă planul bisericuţei din Donja Kamenića (sec. XVI), care datează din sec. XIV (C. 1323-1330)! (Mihail Şişman) - vezi D. Panajotova, în Byzantino Bulgarica, IV, Sofia, 1973, p. 275-294, p. 243-44 şi fig. 414 - la care braţul de vest al naosului (în cruce greacă simplă) pătrunde în spaţiul rezervat pronaosului.

[39] *Evoluţia arhitecturii în Muntenia*, I, 1927, p. 12; acelaşi, *L'ancienne architecture religieuse de la Valachie. Essai de synthèse*, 1942, p. 16 şi pl. V, fig. 37-39. o prezentare a bisericii vechi de la Argeş a fost făcută recent de I. Barnea, *Monumenti bizantini in Romania frai l VII ed il XIII secole.* Extras din „Corsi di cultura sull'arte ravennate e bizantina“, Ravenna, 1971, Faenza (1971), p. 91 şi fig. 4 (în n. 38 se citează articolul nostru, *Résidence*).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

construcţiei străvechi, clădindu-se actuala Biserică domnească, terminată deja (inclusiv pictura) la 1369.

CONCLUZII

Cercetarea arheologică de la Curtea domnească din Argeş decurge din cerinţele actuale care stau în faţa ştiinţei istorice româneşti. Ea aduce lămuriri esenţiale, topografice şi cronologice, asupra acestui important ansamblu de arhitectură medievală - în care stă încrustată o bună parte din istoria poporului român dintre Carpaţi şi Dunăre, în perioada de sfârşit a feudalismului timpuriu şi în secolul constituirii şi consolidării statului feudal muntean.

Au fost aduse probe incontestabile că ansamblul amintit este de fapt o continuare, organică, a unei locuiri anterioare. Curtea lui Basarab I (construită în jurul anului 1340), *residencia* din 1372 a lui Vladislav I (alături de care era deja terminată ctitoria acestuia, Biserica domnească) - preiau şi duc mai departe viaţa desfăşurată în secolul al XIII-lea în cuprinsul Vechii Curţi feudale din Argeş. Aşadar, ni se dezvăluie la Argeş existenţa palpabilă a unei aşezări feudale timpurii, modestă fireşte, dar fiind întruchiparea unei ordini locale statornicite şi nu expresia unei proaspete implantări venite din exterior. În această ordine trebuie să distingem clar două componente: una este cea laică, feudală, cealaltă fiind tot feudală, dar de natură eclesiastică. Avem de-a face la Argeş cu o veche reşedinţă de caracter feudal timpuriu - din nefericire pierdută pentru istoria noastră, întrucât a fost complet distrusă în vechime, iar ultimele resturi au dispărut în epoca modernă - reşedinţă având alături nu numai biserica de închinare ci, eventual, chiar locaşul ierarhului ce sta alături de puterea laică.

Interpretăm vechea Curte feudală din Argeş drept locul de reşedinţă al voievodului român Seneslau - „in terra Szeneslai woiawode Olatorum“, cum stă scris în diploma din 1247. În acest vechi cuib se poate presupune că va fi trăit Tihomir Bătrânul şi tot aici se vor fi născut Basarab I şi apoi Nicolae Alexandru. Ar rezulta deci nu numai o continuitate teritorială şi cronologică, ci şi una dinastică.

Pare ciudat, dar se pot ivi noutăţi în această privinţă, numele unui voievod de importanţa lui Mircea cel Bătrân nu pare a figura printre ctitorii de la Curtea domnească din Argeş. În schimb, este remarcabilă, prin proporţiile sale, activitatea constructivă din epoca lui Neagoe Basarab - explicabilă în totul, dacă avem în vedere substratul politic care a prezidat la opera din Argeş a acestui voievod care nu se trăgea totuşi din sânge domnesc.

În sfârşit, se dovedeşte - o dată în plus - că între vechea Curte feudală din Argeş din secolul al XIII-lea, Curtea de după 1340, pe de o parte, Imperiul bizantin şi ţările din Balcani pe de alta, au existat strânse raporturi economice şi spirituale, adesea dublate pe planul politic şi al relaţiilor de rudenie. Este de subliniat infuzia permanentă venită din aria de civilizaţie bizantină, direct sau prin intermediul altor

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

centre sud-dunărene. Cu alte cuvinte, lumea românească din secolele XIII-XIV nu era izolată de restul civilizaţiei sud-estului european şi chiar, cum se dovedeşte în a doua parte a secolului al XIV-lea, de Occident. Totodată, monumentele de la Argeş atestă că nu am fost doar tributari relaţiilor cu exteriorul - ci am creat în condiţiile existenţei noastre proprii, prin contribuţii originale, specifice poporului român.

Cercetarea arheologică de la Argeş dă la o parte un văl imens, se deschid noi perspective către cunoaşterea acelei lumi de la noi care, acum 6-7 secole, se afirma tot mai puternic pe întregul pământ românesc.

Résumé

L'ensemble voïvodal de Curtea de Argeş est sorti de la pénombre à l'occasion de la restauration, en 1911, de la célèbre Église Princière et, particulièrement, à la suite des recherches faites dans l'intérieur du monument et publiées en 1923 dans le volume „La cour princière de Curtea de Argeş". L'auteur passe en revue les opinions sur l'ancienneté du monument et le rôle tant de l'ensemble que de ses parties composantes. Il formule des conclusions nouvelles assignant l'Église princière au règne du voïvode de Valachie Vladislav Ier (1364-env. 1377), surtout à la lumière de l'inscription conservée sur le panneau des fondateurs qui se trouve dans le naos.

Dans l'établissement de la chronologie des différentes pièces de l'ensemble, un rôle important revient aux recherches archéologiques pratiquées au cours des années 1967-1970, (voir fig. 1). En ce qui concerne les fouilles effectuées dans l'intérieur de l'Église Princière, le principal résultat a été la mise au jour d'une église plus ancienne, datant du XIIIe siècle et possédant une enceinte propre (fig. 1, 11). Par ses éléments de plan fort intéressants, cette ancienne église se situe dans le groupe d'édifices des l'espace balkano-danubien au plan en forme de croix grecque simple (fig. 10). Sur la base des données archéologiques, l'église a été assignée à la première partie du XIIIe siècle, vraisemblablement entre 1220 et 1235. L'auteur considère que l'ancienne Cour féodale d'Argeş était la résidence du voïvode Seneslau, attesté par le célèbre diplôme du 2 juin 1247. La Cour nouvelle est l'œuvre du voïvode Basarab Ier, qui l'a élevée dix ans environ (vers 1340) après l'invasion en Valachie du roi de Hongrie Charles-Robert (1330). De même, en ce qui concerne l'Eglise Princière, les fouilles archéologiques ont établi qu'elle a été bâtie après l'année 1340, à savoir sous le règne de Vladislav Ier (voir fig. 5).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Documente noi descoperite şi informaţii arheologice (material documentar în sprijinul cadrelor didactice şi catedrelor de ştiinţe sociale), Bucureşti, 1977, p. 41-45.

AŞEZAREA VOIEVODALĂ DE LA CURTEA DE ARGEŞ

S-au împlinit mai bine de şase decenii de când Grigore Cerchez se „încumetase", după nobila-i expresie, să restaureze (1911) un monument care ameninţa cu prăbuşirea - biserica Sf. Nicolae Domnesc din Curtea de Argeş - salvând astfel, de la pieire, cea mai de seamă ctitorie din veacul întemeierii Ţării Româneşti. De asemenea, peste o jumătate de veac a trecut de când fosta Comisiune a Monumentelor Istorice, avându-l în frunte pe istoricul Dimitrie Onciul, a iniţiat o amplă investigaţie în vatra voievodală din Argeş (1920-1921). Dar, ceea ce atunci părea o punere la punct, gravitând în jurul opiniilor lui Onciul, s-a dovedit ulterior că a stârnit - pe lângă interesul oferit de spectaculoasele descoperiri din interiorul bisericii, în special în cuprinsul necropolei voievodale - şi un şir de aprige dispute, dăinuind în bună parte şi astăzi: despre vechimea ansamblului sau a părţilor componente, despre ctitorii respectivi, despre funcţia (destinaţia) pe care a avut-o fosta vatră voievodală în viaţa capitalei, a Ţării Româneşti, despre curentele artistice care au conlucrat la elaborare şi realizare etc. De fapt, pentru a preciza mai bine lucrurile, discuţiile au fost purtate mai ales în legătură cu locaşul religios amintit, lăsând pe un plan secundar - dacă nu în umbră - Curtea propriu zisă şi rolul acesteia în decursul veacurilor. Mai mult, investigaţia arheologico-istorică din anul 1920, condusă de Virgil Drăghiceanu, nu şi-a propus abordarea unor probleme esenţiale, de pildă de cronologie, iar alte probleme au fost atinse în treacăt sau rezolvate expeditiv, generând o seamă de concluzii eronate care şi-au croit apoi drumul în istoriografie. Un exemplu în acest ultim sens este edificator: printr-o fericită întâmplare, în anul 1920 a fost descoperită însemnarea de pe peretele nordic al bisericii, celebrul grafit în slavoneşte, care sună în tălmăcire „*În anul 6860 (1351-1352), la Câmpulung, a murit marele Basarab voievod*"; în acest fel, unul din importantele repere istorice privind domnia Întemeietorului era astfel elucidat, permiţând punerea în ordine a unor desfăşurări asupra cărora istoriografia noastră se ostenise îndelung, prin felurite ipoteze. Întrucât însă, însemnarea amintită fusese făcută pe un strat de mortar (tencuială) proaspăt, s-a tras şi concluzia că edificiul era atunci în lucru, ceea ce desigur că era just, dar concluzia mergea mai departe, afirmând că: monumentul a fost fundat chiar de Basarab I şi, nefiind terminat, opera este desăvârşită abia de urmaşii săi. Realitatea, cum vom vedea îndată, a fost cu totul alta.

În vatra voievodală din Argeş, s-a realizat, în ultimii ani, un amplu volum de lucrări desfăşurate atât în perimetrul Curţii, cât şi în interiorul bisericii domneşti. În linii mari, actualul ansamblu se dovedeşte închegat în etape cronologice

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

distincte. Ceea ce vedem astăzi este rezultatul refacerilor şi adaosurilor din veacurile târzii, îndeosebi datorate voievodului Neagoe Basarab (c. 1517). Probe arheologice indiscutabile, precum şi alte surse documentare, arată că biserica domnească a fost clădită *din temelie* de voievodul Vladislav I (sau Vlaicu Vodă) (1364-c. 1377) şi anume în jurul anului 1369, alături de Curtea propriu - zisă, ridicată de bunicul său Basarab I, în jurul anului 1340. *Ambele, însă, au înlocuit clădiri mai vechi* - şi aici rezidă importanţa deosebită a descoperirilor arheologice de la Curtea de Argeş.

Într-adevăr, cercetările actuale au definit existenţa unui nivel de locuire începând cu sfârşitul veacului al XII-lea şi continuând în veacurile XIII-XIV, cuprinzând:

- *O veche curte feudală,* cu construcţii în piatră şi cărămidă, pavaje, anexe lucrate în lemn pe fundaţii de piatră etc., situată la sud - est de actualele ruine (pe locul unde astăzi se înalţă Spitalul orăşenesc Curtea de Argeş);

- *O biserică* din piatră şi cărămidă, de stil bizantin, adăpostită într-o incintă de piatră pe plan trapezoidal, situată la c. 100 m nord de vechea curte, *respectiv pe locul unde s-a înălţat ulterior ctitoria lui Vlaicu Vodă.*

În ce priveşte datarea acestui vechi nivel de locuire, materialul arheologic descoperit este deosebit de preţios: *monede din perioadele 1195-1203, 1224-1230, 1272-1290, 1295-1320 ş.a., ceramică, diverse obiecte din metal, os etc.* Pe astfel de criterii, inclusiv stratigrafice, Curtea veche a fost datată, la sfârşitul secolului al XII-lea, iar biserica (pe care o numim ARGEŞ - I, spre a o deosebi de biserica ARGEŞ - II, cea actuală) la circa 1200. Acest locaş religios a durat o vreme relativ îndelungată, peste un secol şi jumătate, aşadar *inclusiv în lunga domnie* (c. 1310-1352) *a lui Basarab I,* a urmaşului său Nicolae Alexandru (1350-1364) şi abia Vlaicu Vodă îl dărâmă, spre a clădi pe locu-i impunătoarea biserică păstrată şi azi. Iată aşadar, că grafitul de care am amintit reprezintă altceva, şi anume *un fapt de memorie* consemnat ca atare de constructorii lui Vlaicu Vodă (şi să notăm aici că nu este şi singura însemnare de acest gen din interiorul bisericii ARGEŞ - II).

Din acest tablou arheologic - istoric mai rezultă un lucru: faptul că Basarab I înalţă la c. 1340 Curtea voievodală, aşadar aproximativ 10 ani după invazia lui Carol Robert de Anjou, din 1330, îndreptăţeşte afirmaţia că marele voievod a folosit o vreme şi vechea curte feudală, că s-a născut desigur în mai vechiul aşezământ voievodal de la Argeş; cum invazia angevină a afectat vechea reşedinţă - fapt dovedit pe cale arheologică - apare normal ca în scurt timp să se înalţe o nouă curte, renunţându-se la cea anterioară. Problema principală care se ridică acum este: *ce* şi *pe cine* reprezintă vechea curte feudală de la Argeş?

Întreaga noastră istoriografie a subliniat, pe bună dreptate, rolul coagulant al Argeşului pe drumul cristalizării vieţii de stat de caracter feudal pe teritoriul dintre Carpaţi şi Dunăre. Însăşi tradiţia noastră istorică, consemnată de letopiseţele munteneşti din veacul al XVII-lea, îl aşează pe miticul Negru Vodă (sau Radu Negru) - pornit din Făgăraş, la 1290 - mai întâi la Câmpulung „… unde şi

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

mănăstire frumoasă şi mare au făcut. După aceea s-au dus la Argeş de au făcut scaunul acolo, făcând curţi domneşti şi biserică care şi până astăzi iaste". Bineînţeles, data pretinsului „descălecat" din munţi nu poate fi acceptată ca atare; o serie de izvoare - necunoscute tradiţiei noastre istorice - şi în primul rând inestimabilul document care este Diploma Ioaniţilor (2 iunie 1247), ilustrează pregnant că în cuprinsul veacului al XIII-lea, oricum înainte de invazia mongolă din anul 1241, teritoriul extracarpatic era împânzit de cnezate şi voievodate - formaţiuni teritoriale, social-politice, adevărate temelii ale viitoarei alcătuiri statale a Basarabilor. Or, istoriografia este unanimă în a identifica la Argeş vatra voievodatului lui Seneslau - „*terra Szeneslai woiawode Olatorum*" (ţara lui Seneslau voievodul românilor) - cum stă încrustat în Diploma Ioaniţilor, în mod cert strămoşul lui Basarab I.

Dar înainte de Seneslau? - căci, este limpede, realităţile arheologice de la Curtea de Argeş definesc un aşezământ voievodal mai vechi cu cel puţin o jumătate de veac!

De această dată intrăm în domeniul răspunsurilor ipotetice, deşi aceleaşi izvoare scrise cu care operăm pentru prima parte a veacului al XIII-lea ne dau certitudini că afirmaţiile noastre nu mai sunt simple ipoteze. Să pornim tot de la vechile monumente argeşene.

Astfel, considerăm că biserica Argeş - I era locaşul de închinare al voievodului (conducătorului feudal local) care rezida în vechea curte, dar al cărui nume nu îl cunoaştem, nefiind înregistrat de izvoare. Mai mult, acest lăcaş trebuia să fie în grija unui înalt ierarh, ştiut fiind că - în condiţiile vieţii feudale - *puterea laică* era în chip necesar dublată de organizarea ierarhiei bisericeşti. Or, nu numai Diploma Ioaniţilor din 1247 atestă această organizare („drepturile arhiepiscopilor şi episcopilor pe care se ştie că le au"), dar arhiva noastră istorică este îmbogăţită de un document tot aşa de important - acela din 1234 - prin care cancelaria papală se arată îngrijorată de activitatea „pseudoepiscopilor" de rit ortodox (adică episcopi nerecunoscuţi de biserica catolică), care oblăduiau sub coroana Carpaţilor peste români, bineînţeles *alături* de cnezii şi voievozii locali. Aşa fiind, este lesne de dedus că un astfel de episcop se afla la Argeş chiar la începutul veacului al XIII-lea, că după primul voievod-ctitor de aici a urmat un altul cel puţin, până la conul de lumină pe care documentul din 1247 îl aruncă aşa de semnificativ, şi de puternic, asupra lui Seneslau, voievodul românilor.

Putem rezuma cele de mai sus în felul următor:

Vatra voievodală din Argeş atestă o continuitate cronologică, teritorială şi politică, de la organizarea prestatală de caracter feudal incipient la statul feudal al Ţării Româneşti, recunoscut ca atare sub Basarab I, în prima parte a veacului al XIV-lea. Construcţiile argeşene, prin evoluţia lor, însoţesc procesul de consolidare şi afirmare pe scena Europei sud-estice a Ţării Româneşti - un rol eminent avându-l voievozii acestei ţări, între care şi Vladislav I (Vlaicu).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Se dovedeşte, o dată în plus, că între vechea curte feudală din Argeş, curtea de după c. 1340, imperiul bizantin şi ţările din Balcani - au existat strânse raporturi, pe planuri multiple; lumea românească dintre Carpaţi şi Dunăre, din restul teritoriului locuit de români, nu a stat în izolare, ci s-a afirmat cu putere. Mărturie a capacităţii creatoare a poporului nostru, monumentele de la Argeş, înălţate uneori în condiţii vitrege, se situează la un loc de cinste în conştiinţa naţiunii noastre.

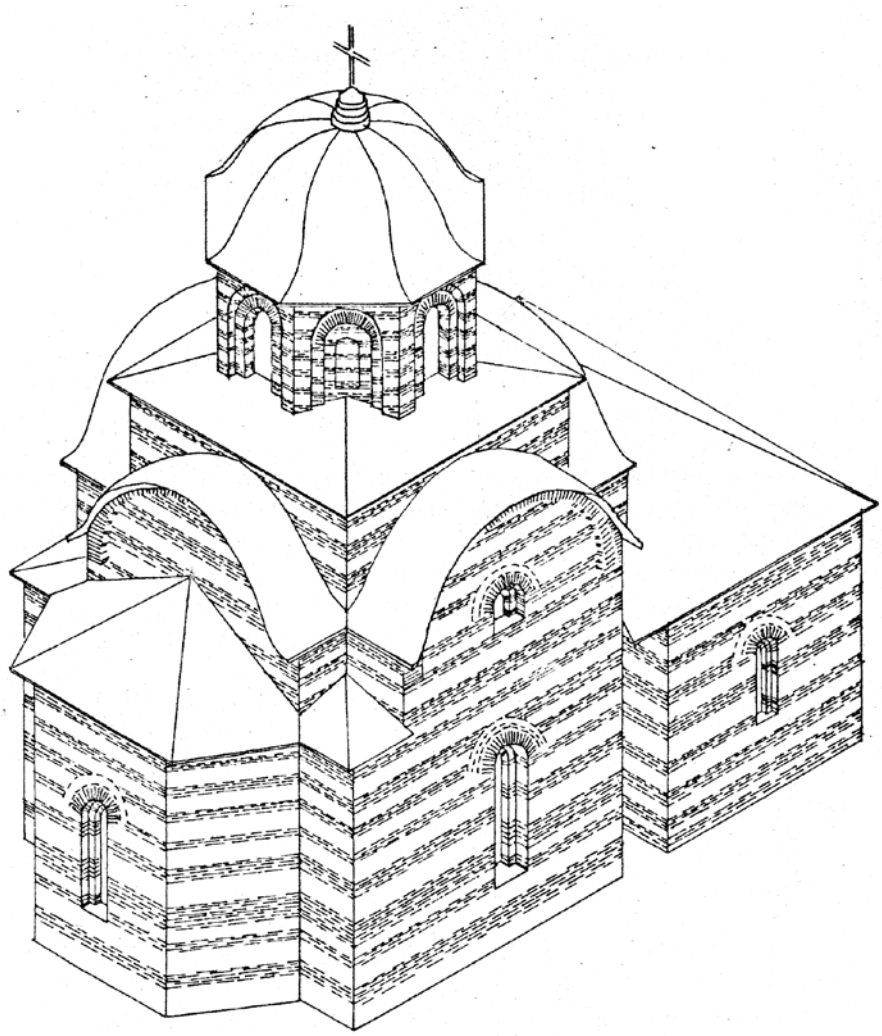

Biserica Argeş I (circa 1200)
Reconstituire - perspectivă de arhitect Monica Mărgineanu

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Auszug aus dem „Dacoromania**.** Jahrbuch für Östliche Latinität“, 4, 1977-1978. Herausgegeben von Paul Miron. Verlag Karl Alber-Freiburg-München, S. 257-282 //hier eine Sonderausgabe/Durchsicht vom Verfasser und eine Wortfolge- Korrektur von Prof. Hulda Constantinescu, 1980//.

DIE CHRONOLOGIE DER DENKMÄLER AM FÜRSTENHOF VON ARGEŞ (13.-14. JH.) UND IHRE HISTORISCHE BEDEUTUNG

Das in Form von Ruinen rings um die Fürstenkirche Hl. Nicolaus (Abb. 1-3) aufbewahrte architektonische Gesamtbild von Curtea *de Argeş*[1] lenktfast seit einem Jahrhundert die Aufmerksamkeit der Geschichtsschreibung auf sich und ist der Anlaß von Studien, Anmerkunden, Resenzionem, Antworten, Gegenläuterungen (viele von ihnen *ab irato*) - die alle das Interesse rechtfertigen, das in den Reihen der Fachleute (Historiker, Architekten, Kunstgeschichtler, u. A.) für die Denkmäler aus dem Umkreis des früheren Fürstenhofs von Curtea de Argeş bekündet wird. Gesteigertes Interesse wurde insbesonders nach 1911 bekündet als der Architekt Grigore Cerchez es „gewangt” hatte, die vom Einstürzen bedrohte Fürstenhofkirche zu restaurieren und dann, nach den Entdeckungen vom Jahre 1920 und der Veröffentlichung des den dortigen Forschungen gewidmeten Werks (1923)[2], oder, wie es wohl bekannt ist, nach Erscheinen der heftigen Entgegnung seitens des Kunsthistorikes Orest Tafrali, dem der schöne Bau in byzantinischem Stil am Herzen lag[3].

Um die Dinge besser festzulegen, muss gesagt werden, daß sich die Erörterungen hauptsächlich um die genannte Religiönsstätte betreffen, während der eigentliche Fürstenhof und dessen Rolle im Lauf der Jahrhunderte mehr oder weniger übergangen wurde. Viel mehr hatte sich die historische und archäologische Forschung aus dem Jahre 1920 (die auch im nächsten Jahr fortgesetzt wurde), und die Virgil Drăghiceanu zu verdanken ist und von dem gelehrten Historiker Dimitre Onciul - damals Vorsitzender der Rumänischen Akademie und der Komission für Historische Denkmäler /CMI/, unter deren Obhut die Forschungen stattfanden - angelegt wurde, nicht die Inangriffnahme wesentlicher Fragen - z. B. die der Chronologie - zum Ziel gesetzt. andere Fragen

[1] *Curtea de Argeş, ou la´Cour d`Árgeş´, la seule place de la Roumanie qui porte ce nom de «Cour», représentant une résidence princière,* N. Iorga, *Histoire des Roumains et de la Romanité Orientale,* III (Les fondateurs d`État), Bucarest, 1937, p. 193. Hervorzuheben ist, daß der Ortsname als solcher zum ersten Male am 24 April 1510 erwähnt wird siehe *DRH, B,* Band II (1501-1525), Akademie Verlag, S. 143-44) und daß er sich erst in der Neuzeit durchsetzen wird.

[2] *CDA* (Der Fürstenhof von Argeş), in *BCMI*/ (*Bulletin der Komission der Historischen Denkmäler*), X-XVI, 1917-1923, Bucureşti, 1923.

[3] *Les monuments byzantins de Curtea de Argeş,* 2 Bd., Paris 1931.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

wurden in dessen nur vorübergehend berührt oder flüchtig gelöst und führten demzufolge zu irrtümlichen Sclußfolgerungen, deren Widerhall heute noch in der rumänischen Geschichtsschreibung zu vernehmen ist. Ein Beispiel in diesem Sinne ist sehr aufschlußreich und bezieht sich auf den berühmten slawonischen *grafitto* der im Jahre 1920 an der Nordwand des Mittelschiffs /Naos/ der Hl. Nikolauskirche entdeckt wurde, dessen Text folgendermaßen in Übersetzung lautet: *„Im Jahre 6860* <1351-52> *starb in Câmpulung der große Wojewod Basarab"*. Die Entdecker zogen selbstverständloich den Schluß, daß die Kirche während der Aufzeichnung sich noch in Bau befand - was auch der Fall war; sie gingen mit der Deutung jedoch noch weiter und behaupteten, daß die Aufzeichnung sogar im an der Wand angegebenen Jahr stattgefunden habe, woraus die Schlußfolgerung daß der Bau der Fürstenkirche von Basarab I. begonen worden wäre, der gestorben ist, ohne sein Werk vollendet zu haben, was jedoch unter seinen Nachfolgern, die den Fürstenthron von Argeş bestiegen haben - zu Stande gebracht wurde. Dies ist die in unserer Geschichtsschreibung fastgeläufige These. Daß die Dinge ganz anders vor sich gingen - geht aus dem Folgenden hervor.

Anderseits ist es erstaunlich festzustellen, daß trotz allem publizistischem Rummel um daqs Denkmal von Argeş die geführten Debatten nicht die Hypothese des Vorhandenseins einer früherer Kultusstätte an dem Ort der Fürstenkirche berücksictigt hatten - welche Hypothese im Jahre 1935 vom gestorbenen Prof. Aurelian Sacerdoţeanu in Umlauf gebracht und, *cum grano salis*, nur von wenigen Vertretern der Geschictsschreibung, einschließlich Nicolae Iorgas[4], zugelassen und dann von unseren archäologischen Forschungen (1967-1973) bestätigt wurde. Einige Erläuterungen hinsichtlich der Topographie des wojewodalen Sitzes, mit dem wir uns befassen, drängen sich hier notgedrungen auf.

Was ist also beim Fürstensitz von Argeş zu sehen?

Wir befinden uns auf einer Terasse am linken Ufer des Argeş-Flusses, am Fusse des Hügels mit den unter dem Namen von *Sân Nicoară* (einem Kirchlein späteren Datum, z. 15. Jh.) bekannten Ruinen. Man unterscheidet heute zwei einander grenzende Umfassungen (Abb. 1), eine sehr geräumige, ***Umfassung 1***, ist ein Viereck (vag trapezförmig, Abb. 1/1 **b** gezeichnet), mit Seiten, die zwischen 81 und 98 M messen, während die andere, ***Umfassung 2*** - an die NO-Ecke der ersteren angeschloddrn ist (und teilweise auch derselben überlagert ist, Abb. 1/2), und durch eine bogenartige Führung der Ost-u. Südseiten gekennzeichnet ist; im Umfang der letzeren besteht noch heute eine dritte Gründung, die wir ***Umfassung A*** (Abb. 1! A und Abb. 5/1) benennen wollen, mit trapezförmigem Grundriß (Abb. 5), die anscheinend funnktionell in Verbindung mit der Fürstenkirche steht - die aber in Wirklichkeit die von A. Sacerdoţeanu intuitiv erkannte Kirche früher

[4] A. Sacerdoţeanu, *Mormântul de la Argeş şi data construirii Bisericii Domneşti* (*Der Grab von Argeş und das Datum der Errichtung der Fürstenkirche*), in BCMI, XXVIII; 1935, S. 49-57 - positive Echo: C. Grecescu, in RIR („Rumänische historische Zeitschrift"), V-VI, 1936-36, S. 530; N. Iorga, *op. cit*., S. 220 (gemäß auch BCMI, 1939, S. 141).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

beherbergt hatte**.** Um deshalb die in Frage stehenden Denkmäler leichter unterscheiden zu kennen werden wir die Bezeichnungen: **Argeş-I** (für die alte, verschwundene Kirche, s. infra), und **Argeş-II** (für die derzeitige, bewahrte Stätte, Abb. 2) verwenden. Ferner werden wir hier einen Teil der auf archälogischem Wege festgesetzten chronologischen Merkmale vorwegnehmen.

Umfassung 1 - oder der eigentliche Fürstenhof - datiert vom 14. Jahrhundert, mit Umbauten und Zusätzten aus 16. -18. Jh. Heute erscheint uns das Bild der Ruinen aus dessen Umfang etwas einförmig den Konsolidierungen zufolge (Plomben, Erhöhungen, usw) aus den zwanziger Jahren. Die Mauern des Vierecks (von einer beträchtlichen inneren Fläche: za. 7300 Qm) waren 1-1. 20 M stark und als Mauerschicht nach byzantinischen Muster ausgeführt, wobei Flußsteine abwechselnd auch Backsteinschichten verwendet wurden. Ursprünglich (und dies bedeutet etwa A. D. 1340) bestand ein einziges **Fürstenhaus** und zwar an der Südseite (Abb. 1/1 **b,** Abb. 2/4), ebenso wie ein **Eingangsturm** /Nr. 1/ (Abb. 1/1 und Abb. 2/3), der an der Ostseite verankert war. Beide Bauten wurden in der gleichen Technik errichtet. Nachträglich, im 16. Jh. (etwa 1517) wird dem genannten Haus an der Nordseite ein breiter Vorbau (rum. *prispă*) hinzugefügt, während an der entgegengesetzten Seite der Umfriedung ein zweites Fürstenhaus errichet wird.; gleichfalls wird der Eingangsturm durch den viereckigen ersetzt, der heute eine Ruine ist (Nr. 2), die Mauer der Umfriedung werden wieder hergestellt, usw. Im Laufe des 18. Jh. (etwa 1750) finden endlich Zusätze zu den beiden Fürstenhäusern statt.

Was die ***Umfassung 2*** - der Fürstenkirche (Abb. 1/2,) - anbelangt, so ist deren Datierung auf einen späten Zeitpunkt (etwa 1750) unbestreitbar; außer dem erwähnten Denkmal sind hier noch die Grundmauern eines Gebäudes aus dem 16. Jh. (etwa 1517) erhalten, während die Südseite durch den jetzigen Eingangsturm (Abb. 2/1) gekennzeichnet wird - einen Glockenturm, der im Jahre 1838 erbaut wurde (vgl. die Zeichnung von Michel Bouquet aus dem Jahre 1840)[5]. Wir haben jedoch erwähnt, daß sich im Bereich dieses Umfangs auch viel ältere Bauten befinden. In welchem Zusammenhang standen dieselben zum früheren Wojewodenhof?

Die Anfänge. Geschichtliche Tradition. Leider haben wir keinerlei Kenntnis von irgend einer alten Beschreibung dieser Stätte - sei sie auch voller Phantasie, die mittelalterliche Manuskripte oder Drucke belebt hatte. Die erste Erwähnung des Ortes, eines *castrum Argyas* datiert vom Jahre 1336 - in Zusammenhang mit dem unseligen Einfall in die Walachei / *Terra Transalpina*, später *Ţara Românească Valahia, Muntenia* / des Königs von Ungarn, Karl

[5] Siehe ***Albume Valaque****.Vues et costumes pittoresues de la Valachie dessinés d'après nature par Michel Bouquet et lithographiés par Eug.Ciceri, Ferogio et M. Bouquet,* Paris, 1843.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Roberts von Anjou (1330)[6], und später, die einzige *expressis verbis* aus dem 14. - 16. Jh. der Residenz von Argeş besitzen wir nur aus der Zeit des Wojewoden **Wladislav I.,** oder **Vlaicu Vodă** (16. XI. 1364-1377), bzw. eine vom 16. Juli 1372 datierte lateinische Urkunde: ***„datum in Argies, in nostra residencia"[7].***

Wenn auch die Stadt Argeş (oder ***Arghiş***) dennoch nicht in Schweigen gehüllt wurde -dem Umstand zum Trotz, daß sie im Vergleich zu anderen Siedlungen des gleichen Rangs nie Zustand eines provinzielle Marktfleckens überschritten hatte - so ist dies dem erwähnten Umstand zu verdanken: von allem Anfang an war sie dazu auserlesen, einziger Sitz der Wojewoden für die gesamten Walachei zu sein, bis zum Entstehen des Fürstresidenzes von ***Târgovíşte*** (etwa 1400) unter dem Wojewoden Mircea dem Alten (rum. *cel Bătrân*, 1386-1418). Wenn wir ferner von de Ruhm dieser Stadt sprechen dürfen, so wird derselbe viel später zustandekommen und zwar gleichzeitig mit Neagoe Basarab (1512-1521), sowohl dem Stifter des berühmten Klosters von Argeş, als auch dem Wiederhersteller des Fürstenhofs (etwa 1517), das den Geist derjenigen beflügelt hat, die es besucht haben, und auch das Rüstzeug unserer geschichtlichen Tradition ist, derjenigen, die späterhin dort eine der denkwürdigen Taten des mythischen ***Negru Vodă*** sehen wollte. Es ist übrigens bezeichnend, daß noch im vorigen 19. Jahrhundert Verwechslungen zwischen der Grunderschafts-Neagoes vom Jahre 1517 und der Fürstenkirche von Curtea de Argeş vorkamen, die über den sogenn. ***Radu Negru*** zugeschrieben wurde[8].

Im Laute der Zeit hat sich in der Tat eine *Tradition* in Zusammenhang mit der Stadt Argeş und mit dem hiesigen Wojewodensitz kristalisiert - wobei alles auf dem spontalen Erscheinen des feudalen Staates zwischen den Karpathen und der Donau fußte, der - so glaubte man - einem *´descensus`* aus Făgăraş, also aus Siebenbürgen, verdankt werde. Die Daten der Tradition (mit Ausnahme ihres volkestümlichen Kleides, der volkskundlichen Linie) finden sich in einem gewissen Schema in Zusammenstopplungen von Chroniken aus Walachei /Muntenien/, welches Schema schon im 17. Jh. festgelegt und in der beiden wichtigsten Darstellungsarten wiedergegeben wurde: die als *Chronik der Cantacuzino* bezeichnet wurde und aus der Gegenpartei - namens die *Chronik der Băleanu*[9].

---

[6] *DRH, D*. Relaţii între Ţările Române (Beziehungen zwischen den Rumänischen Ländern), Akademie Verlag, Bd. I (1222-1456), S. 58.

[7] *DRH*, B., Bd. I (1247-1500), S. 15.

[8] So ist der Jugendarbeit des großen rumänischen Staatsmans und Historikers Mihail Kogălniceanu - siehe Michel de Kogalnitchan, *Histoire de Dacie, des Valaques transdanubiens et de la Valachie*, I, Berlin, 1854, S. 114-115 (erste Auflage, 1837).

[9] Vgl. Petre P. Panaitescu, *Începuturile istoriografiei în Ţara Românească*. (*Der Beginn der Geschichtsschreibung im Walachischen Land*), in SMIM („Studien und Materialien mittlerer Geschichte"), Akademie Verlag, V, 1962, S.195-255; derselbe, in *Istoria literaturii române* (*Geschichte der rumänischen Literatur*), Akademie Verlag, I, 1964, S.414-432.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Zu betonen wäre diesbezüglich, daß die erste Chronik zuerst eine andere *`Landnahme´* zitiert - dienige der von den *Römern* getrennten Rumänen, die nach Severin gelangen, dann nach Transsilvanien (*„auf den Wassern des Mureş und auf den Wassern der Tisa gelangten sie bis nach Maramureş“*) - welches Thema /‚Probe'…/ dann von de Gegnern unserer Kontinuität ausgenützt wurde, nämlich von Robert Roesler[10]. Die neu Angekommenen, besagt die Chronik, haben sie daraufhin überall ausgebreitet: sie wählten sich ihre *Bojaren* und von ihnen die *banovetzi* aus altem Geschlecht - beziehungsweise **die Basarabs** in Oltenien /Kleine Walachei/, mit aufeinanderfolgenden *Herrschersitzen* in Severin, Strehaia und schließlich in Craiova.

"*Und als die Jahre seit Adam 6798 zählten* <1290> - setzt die *Chonik der Cantacuzino* fort - *da im Ţara Ungurească ein mit Namen Radul Negru Wojewod, Großherzog von Almaş und von Făgăraş war, da erhob er sich von dort mit seinem ganzem Haus und mit vielen Leuten: Rumänen, Papsthänger, Sächsen, Leute aller Art, kamen herunter zu den Wassern der Dâmboviţa, begann ein neues Land zu gründen. Zuerst gründete die Stadt, die da heist Câmpulung /Langenau/. Dort baute er auch eine grosse, schöne und hohe Kirche. Von dort liess er sich in Argeş nieder, und wieder baute eine grosse Stadt und errichtete den Herrscherstuhl, indem er Höfe aus Stein und Fürstenhäuser und eine grosse und schöne Kirche baute. Daraufhin erhoben sich* ***die Basarabs*** *samt allen Bojaren, die vorher am Olt waren, und alle kamen zu Radul Voda, beugten sich unter seinen Befehl. und nur er solle über alle sein“*[11]. (Unsere Unterstr. , N. C.).

Die andere Chronik gab die Dinge ganz andernfalls: sie ignoriert völlig der erste Landnahme und selbstverständlich die Sache mit den Basarab westlich des Olts (trotzdem sie zugibt, daß Radul Wojewod aus Făgăraş von den *„Ahnen und Urahnen der Rumänen herstammt, die von Rom kamen in den Tagen des Kaisers Trajan von Rom…“*); das Datum des ´Niederlassung´ von Făgăraş her ist das Gleiche, und die Reihenfolge der Taten des Gründers - ebenso, besagte dennoch: *„und sie begannen sich das Land einzurichten und nach Gerichtsbezirken mit*

[10] *Romänische Studien.Untersuchungen zur älteren Geschichte Romäniens*, Leipzig, 1871, S. "68 ff. Man muß zu kennen, daß Roesler indem er M.Kogalniceanu betreffend der Verwechslung zwischen dem Kloster Neagoe Basarabs und der Fürstenkirche berichtigt (die von der Roesler noch nichts erfahren hatte), auch schreibt: *„weil es in der Walachei kein Gebäude gibt, das nachweisbar älter ist, als das 15.Jahrhundert“* - s. *Die Anfänge des walachischen Fürstentums*, Wien, 1867, S. 13-14.

[11] *Istoria Ţării Româneşti 1290-1690* (*Die Geschichte des Walachischen Landes*), her. von Constant Grecescu und Dan Simonescu, Akademie Verlag, 1960, S.1-3. Indem der sächsische Chronist Johann Filstich (Anfang des 18.Jh.) derselben Verwechslung zum Opfer fiel, die ich schon erwähnt habe, weil schreibt er:“ (Rudolphus Niger…). *Post hoc aliud non procul a flumine Argisch, ea qua potuit arte, erexit, cui id nominis, nempe Argisch imposuit, sedisque suae adaptavit, partim ornatu undique conquisito, partim ambitu murorum ubi peregrini habent, sive in templo ex marmoreis lapidibus extructo, sive in Monasterio scite fabricato quod admirentur“ - vgl.* ***Tentamen Historiae Vallachicae***, her. von Adolf Armbruster und Radu Constantinescu /Übersetzer/, Akademie Verlag, 1979, S. 98. (Unterstr. d. Verf.).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Rittern (mit Bojaren) und mit Anderen zu ordnen, was zum Nutzen der Herrschaft und des Landes war"[12] - ohne die durch die erste Chronik übermittelte Nachricht zu berücksichtigen und zwar, daß der Wojewod, nach einer Herrschaft von 24 Jahren (die von der Chronik der Băleanus anerkant wird), *„in seiner Kirche von Arges"*[13] beigesetz worden war. (Unterstr, d. Verf.).

Die Geschictsschreibung hat sich lange um die Entzifferung und Deutung der Machwerke dieser Tradition bemüht (hier muss gesagt werden, daß es auch ´regionale´ Tradizionen gibt, dies ist der Fall derjenigen, die gerade aus Câmpulung stammt, die sich vor der Herrschaft des Wojewoden Matei Basarab, aus Oltenien geboren /1632-9. IV. 1654 / kristallisiert hat: eine Steininschrift aus dem Jahre 1636 an der hiesigen Fürstenkirche gibt uns ein anderes Datum der angeblichen Niederlassung von Radul Negru an - das Jahr ***1215***, also eines um 75 Jahre früher als dasjenige der erwähnten Chroniken[14]. (Unterstr. d. Verf.).

Der derselbe Historiker D. Onciul hat dieser Frage zwei grundverschiedenen Abhandlungen gewidmet und für einen Aspekt der Sache eine Lösung vorgeschlagen mittels der Gleichung Radul Negru = Radu I. (der Wojewod den Jahren 1377-1383, Bruder des Vlaicu und Vater Mirceas den Alten). Es wurde sich also eine von der Tradition vorgenommene Verwechslung zwischen einer von derselben eingebildeten Person und einer, die wirchlich vorhanden war, handeln. . D. Onciul hat meisterhaft den widersprechenden Sinn der Tradition aufgedeckt: *„alles* - scrieb er schließlich -, *ausgenommen das chronologische Datum* <der Staatsordnung>, *ist in ihr, in gewissem Sinne, wahrhaft, nichts jedoch in dem Zusammenhang, in dem es wiedergegeben wird"*[15]. (Unterstr. d. Verf.). Leicht zu verstehen ist die Einstellung, die derselbe, zwei Jahrzehnte später haben wird: als, am 31. Juli 1920, V. Drăghiceanu berühmte Wojewodengrab (No 10) in der St. Nikolauskirche von Curtea de Argeş entdeckte - wer niemand anders konnte der im Sarkophag beigesetzt sein als Radu I. (alias *der Schwarze*), der Stifter dieser Kirche? Oder, richtiger gesagt, derjenige, der, gemäß der Deutung des erwähnten *grafitto*[16] das von seinem Großvater Basarab I. begonnene Werk vollendete. Dann

[12] Radu Popescu (Vornicul), *Istoriile domnilor Ţării Româneşti* (Die Geschichten der Fürsten des Walachischen Landes), her. C. Grecescu, Akademie Verlag, 1963, S. 3-5, 7.

[13] Zitierte Ausgabe, S.3. Siehe auch Giaccomo di Pietro Luccari, *Copioso ristretto di annali di Rausa libri quatro,* Venedig, 1605, S.49: *„(Negro Voevoda…). Il quale morendo fu sepelito in Argis"*.

[14] N. Iorga, *Inscripţii din Bisericile Românie*i Inschriften aus den Kirchen Rumäniens), I, Bukarest, 1905, S. 128-29 und die Betrachtungen von S. 130-32.

[15] D. Onciul, *„Radul Negru şi originile Principatului Ţării Româneşt"i* (Radul Negru und die Ursprünge des Fürstentums der Walachei, 1891-92), in *Scrieri istorice* (Historische Schriften), I, her.A.Sacerdoţeanu, Bukarest, 1969, S. 428; idem, *Originile Principatelor Române* (Die Ursprünge der Rumänischen Fürstentümer, 1899), ibid., S. 672.

[16] Bei seinem Vortrag zur Geschichte der Rumänen vom 16.November 1920, sagte D.Onciul seiner Studenten von der Universität Bukarest: „… *Bevor ich jedoch zu dem angezeigten Gegenstand übergehe, möchte ich Ihnen etwas über die letzten in Argeş gemachten Ausgrabungen mitteilen…"*, worauf er die Umstände der Entdeckung des Grabmals /Nr.10/ des erwähnten Woijewoden beschreibt

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

allerdings die Tradition wurde derart durch die im Innern des Denkmals selbst gemachten Entdeckungen berichtigt…

Was übrigens auch die Historiker aus de Zeit D. Onciuls und die nach ihm hervorgenhoben hatten ist. daß die Tradition durch anderen Quellen widerlegt wurde, von denen diese keinerlei Kunde haben konnte. Mehr als zweihundert Jahre später (im 1774) brachte Georgius Pray jene Urkunde von unschätzbarem Wert für die mittelalterliche Geschichte der Rumänen ans Licht - das *Diplom des Johanniterrittern* vom 2. Juni 1247, durch welches der König von Ungarn, Bela IV. , den Rittern Rechte im Westen des Olts (Land von Severin, die Knesate Iohanns und Farkaschs), abtrat; ausgenommen die Länder /*terrae*/, an deren Spitze der Wojewod Litovoi stand (*„excepta terra kenezatus Lytuoy woiavode, quam Olatis relinquimus, prout iidem hactenus tenuerunt“*) - auch im Osten dieses Flusses (namens *„a fluvio Olth et alpibus Ultrasilvanis totam Cumaniam*“, aber und hier *„excepta terra Szeneslai woiavode Olatorum, quam eisdem relinquimus, prout iidem hactenus tenuerunt sub eisdem etiam conditionibus per omnia, que de terre Lytua sunt superius ordinate*“)[17].

Nun ist es heute fast allgemein anerkannt, daß sich selbst Seneslau in seiner territoriale Gestaltung im Becken des oberen Argeş befand (welche Gestaltung sich auf die Făgărascher Berge stützte und sich auch auf die Nordhänge erstreckte - in dem *Făgărascher Land* oder Land des Olt /rum *Ţara Oltului* /. Nicht zufällig, wie es der persische Chronist Rashid-ed-Din versichert, gelangt im Jahre 1241 das von Bugek angeführte tatarische Heer *„an die Grenzen Mishelavs“* /***behudud-e Mishelav***/, kämpft mit demselben /d. i. ***Senesslau***!!/, zerstört usw[18].

Der alte Fürstenhof. Neuerliche archäologische Forschungen haben es in der Tat gestattet, den vielfältigen Komplex von Fragen und Gesichtspunkten zu klären und deuten, die den Sitz von Argeş betreffen, einschließlich der Phasenanreihung der heute in Ruinen aufbewahrten oder aufrecht stehenden Bauten, wobei uns diese gleichzeitig eine Bewohnungsebene aufdecken, die viel älter als diejenige der Zeit und Macht Basarabs I. (z. 1310-1351/52) ist.

So es hinsichtlich der Anfänge der mittelalterlichen Bewohnung außer allem Zweifel, daß die Siedlung von Arges im Laufe des 12. Jh. bestand, trotzdem wir noch besonderer und methodischer Forschungen in dieser Hinsicht ermangelt

---

und sich über den äußert: *„Der Fürst aus dem Grab ist also (von) nach dem Jahre 1342. Alexander kann es nicht sein; denn er ist in Câmpulung begraben. Basarab ist es auch nicht, weil die Kirche nicht beendet war. Und es ist auch nicht Wladislav, weil man anderswo, auf einem Grabstein, folgende Inschrift aufgefunden hat: LA.IS…, also (V)LA(D)IS(LAV). Das Grab est also Radus, Sohn des Alexander, der von Tradition als Erbauer der Kirche angesehen wird“* - siehe *Studii de istorie* (Historische Studien), her. A. Sacerdoţeanu, Albatros Verlag, 1971 /Sammlung Lycaeum/, S. 267 ff.

[17] Georgius Pray, *Dissertationes historico-criticae in Annales veteres Hunorum, Avarum, et Hungarorum*, Vindobonae, 1774, S. 134-37; *DRH, B*, I, S. 3-11.h.

[18] A. Sacerdoţeanu, *Marea invazie tătară şi sud-estul european* (Die große tatarische Invasion und der europäischen Südosten), Bukarest, 1933, passim; Vgl. Aurel Decei, *„L´invasion des Tatars de 1241/1243“*, in RRH, XII, 1973, 1, S. 118-119.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

(und wir ziehen hier den Umkreisn der heutigen Stadt selbst in Betracht). Jedenfalls, bestand ein alter feudaler Sitz etwa 100 M südlich der Fürstenkirche (unglücklichrerweise, völlig oder zum größten Teil zerstört, da heute /die Jahre ´70, N. C./ das städtische Spital darstellen /*siehe Abb. 1 mit dem Pfeil der sich nach Süd-Osten gerichtet*/, deren Standort vorderhand eine archäologische Erforschung verhindert). Ferner muss auch die Tatsache nicht außer Acht gelassen werden, daß das Gelände - ein rundlicher Hügel - von den Arbeiten aus dem verflossenen 19. Jh. betroffen wurde, als die heutige Hauptverkehrsader der Stadt ausgerichtet wurde. (Unterstr. d. Verf.).

Wenn auch der Kern des alten Sitzes noch unbekannt für uns ist (was die Ausmasse und den Umriss der Bauten anbelangt: denn ein von einer Mauer umzogenes Gebäude /Wohnhaus/ eventuell bestanden haben), so wissen wir doch zuversichtlich, daß gewisse Wirtschaftsgebäude im NW haben wir gefunden; und es handelt sich hauptsächlich um einen Bau mit Steinfundament dessen Nordseite mindestens 10 M lang war und auf dessen Führung nachträglich gerade die Südmauer der *Umfassung 1* (Abb. 1/**a**) überlagert wurde. Pflasterungen und mit Steinen gepflasterte Wege /rum. *cărare*/ standen mit diesem Bau in Verbindung. Die betreffende archäologische Schicht ist verhältnismäßig reich an materiellen Spuren - Keramik, verschiedene Gegenstände und insbesondere Münzen: von letzeren ist das älteste Stück eine *Bronzenomisma*, die vom byzantinischen Kaiser Alexios III. Angelos (1195-1203)[19] geprägt wurde, und die folgende in chronologische Reihenfolge - gleichfalls eine andere byzantinische Münze, diesmal geprägt vom Despoten von Thessaloniki, Theodor Angelos Komnenos Dukas (1224-1230)[20]. (Unterstr. d. Verf.).

Aber die wichtigste von unsere Forschung erbrachte Neuigkeit bezieht sich jedoch auf den Andachtsort des alten Sitzes - die erwähnte Kirche **Argeş-I**, deren Fundamente zum Teil im Innern der Hl. Nikolauskirche /**Argeş-II,** Abb. 4/1-2/ aufbewahrt werden. Von mittleren Ausmassen, 14 x 8 M mit Fundmenten, deren Stärke zwischen 0, 60- 0, 80 M und 1 - 1, 20 M misst - wurde das alte Gebäude aus ortseigenem Stein aus Steinbrüchen (einemblau-grauen Schiefen und aus Backsteinen (einschließlich römischen, von einem *castrum* des *Limes alutanus* /*sive Transalutanus* jenseits des Olts/ herstammenden Ziegeln - die beide Befestigungsysteme auch die Argeşzone durchziehen); das verwendete Bindemittel besteht aus Mörtel rötlicher Tönung zufolge des Umstands, daß außer Kalk, Sand, Schotter in der Zusammensetzung auch Backsteinsstaub verwendet wurde (wir betonen erst jetz, daß das Bindemittel des Nebenbaus den wir erwähnt haben, die gleiche rötliche Tönung aufweist, also ungefähr dieselbe Zusammensetzung). An der Sohle der Gründungen und, in ihrem Kern befanden sich Verbindungsstränge die zur Standfestigkeit der Mauern (insbesondere gegen von Erdbebenstössen

[19] W. Wroth, *Catalogue*…, II, London, 1908, Type 4 (Bestimmung seitens Octavian Iliescu).
[20] *Ibidem*, III, London, 1911, Type 2 (Bestimmung seitens O.Iliescu).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

herrührenden Beanspruchungen) dienten. Die Fassaden, die sicherlich aus einander abwechselnden Schichten von Steinen und Backsteinen bestanden, waren mit in grün, gelb und braun glasierte Monumentalkeramik geschmückt**,** und im Innern waren die Wände miteiner schöner farbig untersciedlichen Malerei in *al fresco*-Technik ausgestattet. (Untestr. d. Verf.).

Bemerkenswert des Umriß dieser Kirche (Abb. 4-5): typisch byzantinisch, mit einem rechteckigen Raum im Westen (Vorraum, *pronaos*), der mit dem Mittelraum *(naos*) von kreuzförmigen Umriß vereint und im Osten durch eine Apsis von bogenförmigem Umriß im Innern und vieleckig, mit drei Seiten von außen (Altarraum) beendet ist. Eine Eigenheit des Grundrisses bezieht sich auf die Art und Weise wie von außen die Verbindung zwischen Vorraum und Mittelraum hergestellt wird und zwar durch eine interessante ´Modellierung´ der Nord-und Südseiten, so daß, auf diese Weise das kreuzförmige Gestaltung des Innern klar auch von außen erscheint. Mittels der Kirche **Arges-I** so zeigt uns und unbedenklich dokumentiert eine Variante (lokale) des Typs byzantinischer Kultstätte in freien Kreuz. Ohne inneren Stützpunkt für die Wölbung des Kirchenschiffs (Aqbb. 5/1) allenfalls ein *typologisches Einzelstück* in der alten Architektur des karpatisch-. balkanischen Raums[21].

Was die Datierung anbelangt, so ist hervorzuheben, daß sich diese gerade der Umfassung A bezieht, deren Bestimmung jetzt deutlich haben wir eine erwähnte Bronzemünze vom Alexios III. Angelos aufgefunden - was uns veranlasst hat anzunehmen, daß die alte Kultstätte etwa aus dem Jahre 1200 stammt? Wahrsscheinlich aus derselben Zeit, als Nebenbau, stammt auch der vergängliche Kern des alten Fürstenhofs von Argeş. (Unterstr. d. Verf.).

Schließlich wissen gleichfalls durch archäologische Forschungen, daß die Kleinzone von wirtschaftlichen obererwähnten Nebenbauten in der zweiten Hälfte des 13. Jh. erweitert wurde (was aus der stratigraphischen Anordnung einer Bronmünze von den Kaisern Andronikos II. der Paläologe und Michael IX (1295-1320) hervorgeht - die als *terminus ante quem.* darstellt)[22]. Es ist nicht ausgechlossen, daß damals gleichfalls eine Wiederherstllung der Malerei aus der Kirche Argeş I stattgefunden habe; denn einige Freskofragmente weisen überlagerte Malereischichten auf; eine Münze von Ladislau IV. dem Kumanen

[21] Maria Ana Musicescu und Grigore Ionescu, *Die Hofkirche in Curtea de Argeş*, Verlag Meridiane, B., 1967, S. 13 ff.; N. Constantinescu, *„La résidence d'Argeş des voïvodes roumains des XIII-e et XIV-e siècles. Problèmes de chronologie a la lumière des récentes recherches archéologiques"*, in RESEE, VIII, 1970, 1, p. 28-29; I. Barnea, *Monumenti bizantini in Romania fra il VII et il XIII secolo*, Auszug aus *Corsi di cultura sull ´arte ravennate e bizantina*, Ravenna /Faenza, 1971-1972, S. 91, Abb. 4; R. Theodorescu, *Bizanţ, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale româneşti (secolele X-XIV)* (*Byzanz, Balkan, Okzident in den Anfängen der rumönischen mittelalterlichen Kultur*), Akademie Verlag, 1974, S. 270-74.

[22] W. Wroth, II, Nr. 49 (Bestimmung seitens Oct. Iliescu).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

(1272-1290), die am Innern de Hl Nikolaus Kirche[23] aufgefunden wurde, könnte darauf hindeuten, daß eine deratige Bau-Unterphase in di 70-er - 80-er Jahre des 13. Jh. würde.

Auf Grund dieser Festlegungen in Verbindung mit der Chronologie der ältesten bekannten Denkmäler von Argeş können wir uns nun über deren historische Bedeutung äussern. Wir haben gesehen, daß das Diplom von 1247 schon die Zerstückelung um die Südkarpathen in ***terrae*** /„Ländern"/ verzeichnet, d. h. in territoriale u. - sozial-politische Strukturen der Rumänen, die auf dem Leben in dörflichen Gemeinschaften fussten, und als Knesat u-Wojewodschaften bekannt sind, über deren Ursprung und Bestimmung sich die rumänische Geschichtsschreibung schon seit dem vorigen Jahrhundert von hier aus Licht kommen[24] und nicht weniger auch in der jetziger Zeit geäußert hat spezifische. [25] So können wir diesbezüglich nicht weiter darauf bestehen, heben dagegen einen wesentlichen Gesichtspunkt hervor und zwar den betreffend das Alter dieser rumänischen Formationen. Tatsächlich bringt die erwähnte Urkunde diesen Vorstellung durch die sichtbare und doppelte Formulierung: *„prout iidem hactnus tenuerunt"*, was bedeutet, daß an die Karpathen auf der einer, und des anderen Seite angrenzenden rumänischen Besitzungen dort seit tiefem Altertum andauerten und als solche vom arpadische König annerknt. **Die alten Denkmäler von Curtea de Argeş tragen zur Bestätigung dieser geschichtlicher Wahrheit bei.** (Unterstr. d. Verf.).

Unglücklicherweise hat die Geschichte nicht die Namen der Woiwoden verzeichnet, die - den alten Kern und dann die Kirche Argeş I (etwa 1200) dargestellt wird, errichten. Es erfö- rdert jedoch nicht allzu komplizierte Berechnungen, um die Schlußfolgerung zu ziehen, daß der Wojewode Seneslau /alias ´Mishelav´ der Jahre 1241-1247 nicht der Gründer der alten Bauebene sein konnte; andere waren es, die wenigstens zwei Generationen (zwei oder drei Wojewoden) vor Seneslau wohnten oberhalb des Argeş-Flußgebietes und dort die ersten Bauten errichten. Es soll nicht vergessen, daß am Anfang des 13. Jh. schon eine Behauptung des rumänischen Elements im europäischen Zusammenhang war greifbar angelegt, auf der Ebenen der Kultur und der Zivilisation, mit unmittelbarer auf politischer und militarischer Struktur - so wie, z. B., Niketas Choniates uns berichtet (über der Zeit vom Jahre 1186, des rumänisch-bulgarischen Reiches /der Asseniden/)[26]. Wir können übrigens fragen, ob nicht sogar die Kirche Argeş-I mit der Hilfe des Johannes Kaloian (1197-1207) stattgefunden hat, zum Zeichen der guten Beziehungen, die zwischen den Rumänen an beiden Ufern der Donau

[23] Constantin Moisil, in *CDA*, 1923, S. 150, Nr. 16.

[24] D. Onciul, zitierte Ausgabe, passim (mit der betreffenden Bibliographie).

[25] Siehe P. P. Panaitescu, *Introducere la istoria culturii româneşti* (Einführung in die Geschichte der rumänischen Kultur), B., 1969, S. 156 ff, 174. 184/.

[26] *Historia…"*, 1-5. in *Fontes Historiae Daco-Romanae*, III. *Scriptores Byzantini saec. XI-XIV*, her. Al. Elian und N. Ş. Tanaşoca, Akademie Verlag, 1975, S. 290-91 (unter Jh. 1199).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

bestanden. [27]Es ist auch unmehrdeutig, daß gegen 1210, als in Widin eine Empörung gegen den Zaren Boril ausbricht, sich in dem vom ungarischen König Andreas II. zur Hilfe gesandten Heer (das von dem Grafen Joachim aus Sibiu /Hermannstadt/ befehligt wurde), auch Rumänen befanden: *„associatis sibi Saxonibus, Olacis, Siculis et Bissenis“*[28]. Endlich, wenn da so ist, muß auch erwähnen warum der Papst Gregor IX. in seinen Brief vom Jahre 1234 an den Prinzen Bela von Ungarn, der künftigen König, richtet: der Einfluß der Rumänen auf die Völkerschaftem ringsherum, sonder auch der Umstand, daß damals eine hohe orthodoxe Hierarchie vorhanden /“*pseudoepiscopis Graecorum ritum tenentibus“/*[29].Vielleicht ein derartiger Bischop auch in der Gegend von Argeş neben dem Wojewode vorhanden war, der im Land regierte und von dem / **Seneslau**!!/ wir gesprochen haben[30] (Unterstr. d. Verf.).

Aber die Anordungen´ des Diploms vom Jahre 1247 nachgerade in Widrigkeit bekhtungsamen, und als erste Wirkung das Verschwinden *in aller Still* der Ritter aus der Zone Severins zur Folge. Vergessen wir nicht, daß dasselbe Königsreich Ungarn damals durch eine (innere und außere) Krisenperiode erlebte, da der Katholizismus selber, dessen Pfeiler in Mitteleuropa war, jetzt eine widerhallende Niederlage erlitt, derzufolge Byzanz, gleichzeitig der Paläologen (1261) neu erstehen wird. Die innere Krise in Ungarn drang sogar bis in das Königshaus selbst - Beweis hierfür die Kämpfe zwischen Bela IV. und seinem Sohn Stephan, die nach 1272 noch zunahmen, als sich auf dem Arpadshron de minderjahrige Ladislau IV. der ´Kumane´, befand.

Während der Herrschaft des Letzren (der die ungarische Geschictsschreibung die Vollendung der Zugrunderichtung des Königreichs zuschreibt), findet die vom Wojewoden man schon den Kern eines großen Gedankes unterscheiden konnte, der unerbittlich durchdrang: das Bestreben der politischen Freiheit der rumänischen ´Länder´. Das von *Litovoi* und seiner Bruder, *Bărbat* (laut der Urkunden. *„pro se occuparet“* /1285, 1288), unterommene Wagnis scheiterte jedoch, wobei ersterer im Kampfe fiel, während *Bărbat*, als Nacfolger, die Wiedereinführung des Tributs annahm[31]. (Unterstr. d. Verf.).

---

[27] Die hat nichts gemeinsam mit der Theorie der Herrschfat des südlichen Reiches in Norden der Donau (deren Befürwörter derselbe Historiker D. Onciul war. Theorie die von den Quellen verleunet wurde, wie dann von N. Iorga, P. P. Panaitescu u. A., gezeigt haben).

[28] *DRH, D*, Bd. I, S.28-29 /Urkunde vom 1250/. Deutung*en* bei Ilie Minea, *Românii inainte de 1222. Noi contribuţiuni* (*Die Rumänen vor 1222. Neue Beiträge*), in RIAF, XIII, 1912, S. 228-29; vgl. P. P. Panaitescu, *Introducere*, S. 258-59.

[29] *DRH, D*, Bd. I, S. 20. 21.

[30] N. Iorga, *Histoire*, III, S. 137-38; vgl. Radu Constantinescu, *Note privind istoria Bisericii române în secolele XIII-XIV* (Anmerkungen betreffend die Geschichte der rumänischen Kirche in 13.-14. Jh.), in SMIM, VI, 1973, S. 173.192.

[31] *DRH, D*, Bd. I, S. 30-34 /1285/ u. S. 34-35 /1288/. Vgl. A.Sacerdoţeanu, *Comentarii la Diploma din 1285 privind pe magistrul Gheorghe* (Betrachtungen zum Diplom von 1285 betreffend den

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Die koagulierende Rolle von Argeş. Nicht lange nach dem Namen von *Litovoi* verbundenen Ereignissen wurde im wojewodalen Hort von Argeş /der Kern, die Umfassung A u. a./, wo *Tichomir* herrschte, sein Sohn *Basarab* geboren (vgl infra), und wenn schon eine Gestaltung der sich ***Das Rumänische Land*** /*Terra transalpina, ´Wlaschka…´;* rum. ***Ţara Românească***/ wird genannt. Wie angeblich dem auch sei bei Annahme der Behauptung der Tradition, musste nicht nur ein ´Radul Negru´ von nach 1290, Tihomir treffen - denselben von der Szene zu verjagen und seinen Platz einnehmen - aber es war nicht mehr erforderlich, daß er *„Höfe aus Stein und eine Kirche gründete"* /die Chronik…/, da dieselben schon von hundertjährigen Bestand vorhanden waren!

Sicherlich sind die Ausmasse der Rolle, die Tihomir bei der Schaffung des feudalen Staates südlich der Karpathen gespielt hat, noch in Dunkel gehüllt. Jdenfalls, wenn dieser die Leiitung des Prozesses der politischen Vereinigung der territorialen Formationen auf sich genommen hätte - waren ihm um die Wende des Jahrhunderts zum 14. Jh. die äusseren Umstände günstig. die Erlöschung der Arpadendynastie in Ungarn, das Verschwinden des ehrgeizigen Tatarenkhan Noqai /Nogai /, der Verfall des bulgarischen Tzarats der Terteriden usw[32]. Und sicherlich ist auch, daß die Vollendung des erwähnten Prozesses unter ***„Bazarab, filium Thocomery"*** (wie aus einer eindeutigen und einzelnen Diploms aus dem Jahre 1332 hervorgeht)[33] stattfand., derselbe mit langanduernder Herrschaft, mit dessen Namen die vollständige Schaftung des Rumänischen Landes /Walachei/. verbunden ist. Auf ganz natürliche Weise wird Argeş auch die Hauptstadt des im Südosten Europas neu entstandenen Staates.

Der neue Fürstenhof (z. 1340). So war also die Schaffung des Staates südlich der Karpathen und an dem Donau, unzweifelhaft feudalen Charakter, weder spontan erfolgt noch hatte sie einen Lauf ohne Hindernisse. Die Anerkennung Basarabs I. als *einzigem Wojewoden* über ein einziges und umfassendes Land wird in Allgemeinen auf friedlichem weg vor sich gegangen sein, trotzdem wir annehmen dürfen, daß sie stellenweise mit Gewalt erzwungen wurde. Der entgültige Sieg gehörte jedoch dem Wojewoden von Argeş an - und dies ist der Sinn der späten geschichtlichen Tradition, die, in Umkehrung der Dinge, von einer *´Kniebeugung´ der Basara*bs von jenseits des Olt vor dem mythischen Radul Negru spricht, also von der Unterwerfung der anderen Wojewoden. Ferner muss gesagt werfden, daß sich die neue Staatsgründung - als Ausdruck auf

Magister Georgius), in AUB /Annalen der Universität Bukarest/, Ştiinţe sociale, 9, 1957, S. 27-43. (Deutungen über ***pro se occuparet*** /1285/ von P. P. Panaitescu, *Introducere*, 1969, S.306-307).

[32] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, S. 292 ff („Die Gründung der rumänischen Staaten. Der Übergang vom ´Land´ zum Staat").

[33] *DRH, D*, Bd. I, S. 50. Im Zusammenhang wird der Eifall von 1330 und dessen Niederschlagung zitiert: *„cum exercitum nostrum, regio edicto convocatum, movissemus, et quedam confinia regni nostri, que in terra Transalpina, per Bazarab, filium Thocomery, scismaticum, in nostrum et sacre corone non modicum derogamen detinebantur…"*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

überstrukturaler Ebene der ständiger Entwicklung befindlichen wirtschaftlichen Grundlage feudalen Charakters - im ganzen Verlauf des 14. Jahrhunderts konsolidierte. Wenn wir sie mit den Bestandteilen eines Gebäudes ergleichen würden: Die Knesen (Adligen) und ihre Wojewoden des 12-13 Jh bereiten das Baumaterial vor, Basarab I. (vielleicht auch Tichomir) legt den Grundstein und errichtet das Gebäude, aber erst die Nachfolger auf dem Thron von Argeş befestigen den Dachstuhl. (Unterstr. d. Verf.).

Indem wir die bildlichen Sinne verlassen ist es selbstverständlich unzweifelhaft, daß ein großer Teil der Hebel des ´Mechanismus´ des Staatslebens als solches während der Herrschaft Basarabs I. wirkten, und wir beziehen uns hiermit auf die inneren und äusseren Funktionen. ***Das vorrangige Verdienst Basarabs I. , ist, daß er derjenige war, der den Gedanken hatte, die Mittel auszunützen wußte, damit dem in Südosten Europas neu errichteten Staatswesen seine historische Identität annerkannt werde***. Und dies wurde durch politische, diplomatische-u. wirtschaftliche Mittel erreicht, jedoch hauptsächlich auf dem Schlachtfeld bestätigt. (Unterstr. d. Verf.).

Da sich König Karl Robert von Anjou nicht mit den neuen politischen Gegebenheiten im Süden der Karpathen zufrieden geben wollte und denselben ein Ende bereite wollte, unternahm er den unanstelligen Feldzug gegen Basarab I. , dessen Ausgang bekannt ist: die schmachvolle Niederlage in der Nähe von Argeş (9. -12. November 1330)[34] - bei *´Posada´*, wie sich (**ganz fälschlich !**) in der rumänischen Geschichtsschreibung eingebürgert hat. Basarab I. trug nicht nur einen glänzenden Sieg davon, sondern er errang die Bewegungsfreiheit, die Loslösung von der ungarischen Oberherschaft oder das Recht auf selbständiges Bestehen der *Terra transalpina* (Wallachei). Eines der Attribute der rumänischen wojewodalen Titels - ***autokrator*** /*samoderzhavnyi*/ ´Selbstherscher´ wird auch durch den von Basarab I. im Jahre 1330 errungenen Sieg gerechtfertigt. (Unterstr. d. Verf.).

Wir kommen jetz jedoch auf den wojewodalen Sitz von Argeş, und ein erster Gesichtspunkt bezieht sich auf das Schicksal des alten Fürstenhofs. Wie aus den Zeitquellen ersitlich ist, haben sich die Ereignisse von 1330 topographisch rings um die fürstliche Rezidenzstadt Argeş abgespielt; gegen diese richteten sich die von Karl Robert angeführten Heere (supra, Anm. 6), und gegen die Residenz Basarabs (niemand anders als eines ordinäre *latibulum*, laut vom *Chronicon*

[34] Laut dem *Chronicon Pictum Vindobonense*, her.G.Popa-Lisseanu, in *Fontes Historiae Daco-Romanorum*, XI, B. 1937, S. 108 ff. (Text) und S.233 ff. (Übersetzung). Deutungen von Maria Holban, *„Despre raporturile lui Basarab cu Ungaria angevină şi despre reflectarea campaniei din 1330 în diplomele regale şi în Cronica pictată“* (Über die Beziehungen Basarabs mit dem angevinischen Ungarn und über die Wiederspiegelung des Feldzugs von 1330 in den königlichen Diplomen und in der ´Gemalten Chronik´), in „Studii. Revista de istorie“ /Studien/, 20, 1967, 1, S. 3-43 (fundamentales Studium; Neue Folge:eadem, *Din cronica relaţiilor româno-ungare în secolele XIII-XIV*, B. 1981).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Pictum)[35], zweifellos konnte der alte Fürstensitz von Argeş sein - weil dort, wie die archäologischen Daten verzeichneten, ein starker Brand stattgefunden hatte. , was bedeutet, daß der Sitz von Argeş selbst angegriffen worden war, woher die zerschmetternde Entgegnung desselben.

Sicher ist, daß die Wirkungen des angevinischen Einfalls schnell beseitigt wurden, so daß, erst nach etwa einem Jahrzehnt da sich Basarab den ***neuen Fürstenhof*** (=Umfassung 1, Abb. 1/1) zu erbauen, den wir heute in Ruinen sehen. (Abb. 7). Die Datierung von *etwa 1340* fusst auf archäologisch-stratigraphischen Bestimmungen und insbesonders auf dem numismatischen Material: in der Bauschicht der Umfassung 1 Münzen aufgefunden wurde, von der chronologische Merkmal *post quem* stellt ein Obolus von Karl Robert dar, der im Jahre 1338 geprägten wurde (und unter völlig eindeutigen stratigraphischen Bedingungen - unter einem massiven Erdhaufen, der von der Grabung des Kellers des südlichen Hauses Basarabs herstammte[36] (Unterstr. d. Verf.).

Der zweite Gesichtspunkt bezieht sich auf das Datum der Kirche Argeş-II. Wenn Basarab I. auf den alten Fürstenhof verzichtete (trotzdem er ihn sehr gut hätte beibehalten können, welche Frage gleichfalls die Aechäologie lösen wird), so kann nicht dasselbe hinsichtlich der Kirche Argeş-I behauptet werden. Die nähere archäologischen Angaben haben ergeben, daß die alte Kirche unter angevinischem Einfall von 1330 nicht zu leiden gehabt hätte, da sie sowohl unter der restlichen Herrschaft Basarabs I. als auch unter seinem Sohn-u-Nachfolger Alexander andauerte. (Unterstr. d. Verf.). Es muß eine Bemerkung topographischer Ordnung /Verwertung hervorgehoben werden un zwar betreffend den Standort der Umfassung 1 (etwa 1340) sowie dessen morphologischen Bestandteile. (Unterstr. d. Verf.).

So muß erstens die Lage im Gelände des Eingangsturms Nr. 1 beachtet werden: dieser befand sich nicht ´zentriert´ (in der Mitte der östlichen Seite), sondern näher der SO-Ecke der Umfassung 1 - genauer gesagt etwa in halber Entferung von dieser Ecke und derjenigen vom SW der Umfassung A. Die Tatsache an sich würde eine Erklärung durch den Standort des Südhauses finden - da der Eingang diesem näher war. Es muß jedoch auch die Führung der gesamten Ostseite beachtet werden; nun stellt der Nordabschnitt derselben eine ausgesprochene Abweichung dar, die gerade vom Eingangsturm Nr. 1 anfängt,

[35] Siehe Anm. 34 (*Chronicon,* S. 234). Daß der Feldzug und das königlichee Heer nach Argeş gelangte, geht auch aus der Urkunde Ludwigs I. von Anjou vom 30. Juni 1347 hervor: „(Carolus) cum valido suo exercitu accedendo, ante castrum Argyas castra metatus fuisset etc.“./ lt. *DRH, D*, Bd. I, S. 65 /. Siehe M. Holban, *op. cit*., (die Mission Bakos, des Bruders Thatamers /Nutzniesser des Diploms von 1336/, mit seines „geheimes Botschaften“ die in unenwartet schneller Weise durchfeführt wurden).

[36] Ausführliche Angaben in unseren Werk, *Curtea de Argeş în secolele XII - XIV. Asupra începuturilor Ţării Româneşti* (Curtea de Arges im 12.-14. Jh. Über die Anfänge des Walachischen Fürstentums) /in Vorbereitung/.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

anderfalls wäre die erwähnte Seite genau an der NW-Ecke der Umfassung A zu stenen gekommen! (Abb. 1). Dies bedeutet, daß im Augenblick der Umfassung 1 (etwa 1340) noch das von Umfassung A dargestellte Hindernis bestanden hat. So erkärt sich auch die Gestaltung des Umrisses der Umfassung 1, deren Nordseite um 16. M kürzer im Vergleich zu der Südseite ist.[37].

Aber es bestehen auch noch andere Beweise, daß die von Basarab I. errichtete Umfassung 1 und deren der Kirche Argeş-I sozusagen zusammen gelebt haben, und wir beziehen uns hier auf das Vorhandensein *jener stratigraphischen Schichten, die sich gleichzeitig auf die beiden Umfassungen stützen.* Derartige archäologische Lagen könnten sicherlich auch im Sinne der These gedeutet werden, die Basarabs I. Beitrag zur Errichtung der Füürstenkirche Argeş-II in Anspruch nimmt: es war normal, daß beide Umfassungen gleichzeitig bestanden, da die Stiftung der Letzeren gegen 1351-52 stattfindet. In Wirklichkeit stehen die Dinge anders, und der Beitrag der neuen historisch-archäologischen Forschungen ohne Zweifel bleibt entscheidend. (Unterstr. d. Verf.).

Die Kirche Argeş-II (z. 1370). Entgegen den Behauptungen derjenigen (namentlich der Kunsthistoriker), die nichtsdestoweniger das Bestehen eines Gebäudes anerkennen, das vor der Fürstenkirche bestand - die aber der Meinung sind, daß Ersteres 1330 zugleich mit dem Fürstenhof völlig zerstört wurde und derart Basarab I. nötigten, den Wojewodensitz nach Câmpulung /Langenau / zu verlegen[38] (weil dieselbe von Argeş eine Wüstung bleibte), hat uns die archäologische Forschung der Jahre 1969-1971 gestattet, eine viel logischere Entwicklung der Dinge herauszufinden, einschließlich den Zeitpunkts der Errichtung der Kirche Argeş-II betreffend. Zu diesem tragen in vollem Maß auch die informativen Daten bei, die uns das Denkmal selbst bietet.

Erstes Postulat: ***der Niederreiser der Kirche Argeş-I ist der gleiche mit dem Erbauer /Stifter / der Kirche Argeş-II.*** In dieser Hinsicht muß betont werden, daß die Einreissung der alten Kirche und deren Bereich systematisch erfolgte - der sich ergebende Schutt /rum. *moloz*/ wurde sortiert, wobei ein Teil des Baumateriale rückgewnnen wurde, um bei der Errichtung des neuen Gebäudes zu dienen, während der Großteil des Schutts dann auf dem Ort der alten Kirche befördert wurde und zur Auffüllung von Gräben, im Allgemeinen zur Ebnung des Gelände diente. Fünf derartige Kleinzonen wuden aufgespürt - von denen drei sich im innern der Umfassung 1 selbst befinden. Nirgendwo konnte irgendeine archäologische Ablagerung, selbst eine sterile, festgestellt werden, die Schlußfolgerung gestattet hätte, daß zwischen dem Einressen und dann der Errichtung der neuen Kirche eine Zeit verstrichen wäre. Im Gegenteil, in der

[37] Eine Bemerkung bei Pavel Chihaia, *Din Cetăţile de scaun ale Ţării Româneşti* (Aus der Hauptstädten der Walachei), B., 1974, S. 78-79 (aber mit einer irrtümlichen Deutung: daß die Kirche Argeş-II die Funktion einer Metropolitenkirche erfullt hat…).

[38] Vgl. *CDA*, 1923, S. 16 (Theorie bis noch heute gestützt werde).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Umgebung der Kirche Argeş-II, in der sich gleichfalls große Mengen von Schutt befinden, lagert die derselben zugehörige Bauschicht entweder über Schutthaufen oder ist von derartigen Schutthaufen umgeben. Daraus geht davor, daß die Einreissung der alten Kirche under Bau der anderen in einer normale Aufeinanderfolge, jedoch ohne Unterbrechung stattgefunden hat.

Jedoch kann der Gründer der Kirche Argeş-II nicht Basarab I. sein, wie es auch heute behauptet (auf Grund der Deutung des Datum *„1351-52“* des erwähnten *grafitto), weil gemäß seiner Zeit, sowie, zweifellos, an dem seinem Gedanke (halbwegs Katholiker?) wissen wir, daß er in keiner Beziehung in einem Verhältnis mit Byzanz wäre, also nicht ein solches Denkmal erbauen könnte - **aber ein Wojewod der da, nach A. D. 1360-65, Argeş regierte***!! Als Probe (unanafechtbare): wir haben unter einem von der Kirche Argeş-I herstammenden Schutthäufchen eine Silbermünze von Zaren aus Widin, Ivan Sracimir (1360-65, 1369-96) aufzufinden. Die Münze stellt eines der hauptsächtlisten chronologischen Referenmerkmale dar (weil die andere, finden wir im Innern der Kirche /vgl. infra/), und sie zu den ersten geprägten des Zaren von Widin gehört, beziehungsweise vor 1365, das Jahr, in welchem Sracimir vom donauischen Thronstuhl wurde vom König Ludwig I. von Ungarn vertrieben (selbst ihn gefangen nimmt!)[39]. (Unterstr. d. Verf.).

Zweites Postulat: ***Einziger Stifter.*** Eine zwischen 1360 und 1365 geprägte Munze konnte selbstverständlich jederzeit in dieser Zeitspanne nach Argeş gelangen, woraus die Deutung erfolgen kann: der Bau der Kirche Argeş-II beginnt entweder unter Alexander (richtig: Nikolaus Alexander) oder unter Wladislav I. - Vlaicu, beide Zeitgenossen der ersten Herrschaft Sracimirs. Leider hat die Numismatik noch nicht die genaue Chronologie der Ausgaben dieses Zaren ermittelt (wichtige Einzelheiten wurden dennoch durch die rumänische Forschung gewonnen); denn wenn bewiesen werden könnte, daß die genannte Münzentype[40] nach dem 16. November 1364 - dem Todesdatum Nikolaus Alexanders - ausgegeben wurde, so könnte auch dessen Namen nicht in Zusammenhang mit der Errichtung der Kirche Argeş-II vorgebracht werden.

Welche Anzeichen bietet uns dieses Denkmal?

Die Hofkirche (rum. ***Biserica Domnească***) ist im Umriß in griechischem Kreuz - *„ein Baudenkmal von reinen Linien, entworfen nach dem klassischen Beispiel der Kreuzkuppelkirche mit dem Quadrat eingefügten Kreuz, der*

[39] Laut Svetozar Dusanic, *Nalaz srednjovekovnog novca u Djerdapu*, in Starinar, XXI/1970, Belgrad, 1972, S. 112 /die Schatzfunde von Gospodijn Vir/; vgl D. M. Metcalf, *„Some comments on the metrology of coins of Ivan Alexandur and Ivan Stratsimir“*, in „Studii şi cercetări de numismatică“ /SCN /, VI, 1975, S. 135 (textgemäß: *„The Gospodijn Vir hoard is plausibly dated to Lajos attack on Vidin in 1365“* - Unterstr. d. Verf. N. C.).

[40] Siehe Ileana Băncilă, *„Din numismatica lui Sracimir“* (Aus Sracimirs Numismatik) in SCN, II, 1858 /Type oder Klasse I, Variante 1, Gruppe D, Zeichenerklärung 17, 19; unter Thron nichts'/.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Schöpfung jener Meister der byzantinischen Architektur"[41] (Abb. 3), das mit einer bemerkensverten Genauigkeit der Fassadenplastik eingetragen ist und der die Abwechslung von Ziegeln und Stein eine angenehme Färbung verleht, während die Fresken im Innen zu den eindruckvollsten des gesamtes byzantinischen Kulturbereichs aus dem 14. Jh. gehören[42]. Die Arbeitstechnik zeigt uns, daß es im Laufe einer einzigen *Bauphase* errichtet wurde - aber wir sehen hier Abänderungen und Zusätzen ab (z. B., noch im Bauphase:die Hinzufügung einer Ziegelmauer, ohne eigene Gründung und die den Zugang nach Diakonikon verschloss; dann, der Fall der Altarvorderwand /*Ikonostasis*/ aus Mauerste im 18. Jh., äußere Strebenmauern aus dem 19 Jh u. A.). Originalfresken (die Meister der Malerei: weniger ein Grieche und ein Slawe) bedecken jedoch auch die Oberfläche dieser Mauer[43], aber eine gezierte Fatum auf den originale Votivbild im 19. Jh. gleichfalls wartet.[44]. (Unterstr. d. Verf.).

Wahrhaftig, auch ein Zusatz erweist sich die in slawonisch gemalte Inschrift (Abb. 8), die oberhalb des Votivbilds an der Westwand der Kirchenschiffs /*Naos*/ gelegen ist: unter den Lettern unterscheidet man auch heute noch einen geometrisch-ornamentierenden Motiv[45]. Auf dem Votivbild (das leider im Jahre 1827 /von einem unbedeutend-Pandelimon/ radikal wiederhergestellt wurde), sehen wir die Stifter abgebildet: rechts (vom Zuschauer) einen Woiwoden und links seine Gattin - beide mit der Krone und sie halten in Händen das Modell der Kirche (sicherlich so, wie dieselbe zum Zeitpunct der angeblichen Restaurierung, also im Jahre 1827, und dann gegen 1851 erschien). Da die fragmentarische Inschrift, in drei Reihen, erhalten ist, geben wir hier den gesamten, wieder Wortlaut /Abb 3/ in Übersetzung: *„[+ Ich Wladslav, der in Christus Gott treugläubige]* ***Wojewod und einziger Beherrscher Fürst des Walachischen Landes, Widins und der gesamten Regierung Widins*** *[+ Einzige Herrscherin Kera An]****a, in Christus Gott treugläubige Fürstin des*** Walachischen ***Landes und der gesamten*** *[Regierung Widins]"*[46]. Demzufolge zeigt uns diese wichtige Zeitquelle, selbst fragmentarisch, einen wichtigen *politischen Moment* aus der Herrschaft eines walachischen Fürsten

[41] Ana Maria Musicescu, Gr.Ionescu, *op.cit*., S.13. Siehe außer der Arbeit von O. Tafrali /supra, Anm. 3/: N. Ghica-Budeşti, *L'ancienne architecture religieuse de la Valachie. Essai de synthèse*, Bucarest, 1942, p. 16 / = BCMI, XXXV /; Gr. Ionescu, *Histoire de l'architecture en Roumanie. De prehistoire a nos jour*, Bucarest, 1972, p. 143-45; Ausführlich auch bei Virgil Vătăşianu, *Istoria artei feudale în Ţările Române*. (Geschichte der feudalen Kunst in den Rumänischen Ländern), I, B., 1959, S. 141-43 /Architektur/, 340-391 (Malerei).

[42] Charles Diehl, *Manuel d'art byzantin*, Paris, 1910, p. 709: *«par son plan en forme de croix et son parement, un édifice de style purement byzantin»*.

[43] *CDA*, 1923, Album Photo.

[44] *Ibidem*, Abb. 37, 264.

[45] *Ibidem*, Abb. 39 /Photo/ und eine teilweise - irrtümliche Tranliteration. Ausführlich (mit fast richtiger Lesart des Stoica Nicolaescu 1922 und mit anderen Festlegungen in unserer Arbeit - supra, Anm. 36).

[46] Siehe weiter, unten, Anm. 58, 60.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

an - die Tatsache, daß dieser gerade die Festung und das Gebiet Widins, die Sracimir gehörten, beherrschte ! Heute wissen wir sehr woll, daß *dies nur während der Herrschaft Wladislavs I. und zwar im Jahre 1369 stattland (bis spät in den Herbst hinein)*. [47] (Unterstr. d. Verf.).

Sollte aus diesen - archäologisch/historischen u. -kunstgeschichtlichen - Beweisen hervprgehen: **a**) daß die Kirche Argeş-II von Nikolaus Alexander, nach 1360, begonnen, *in Rotbau* beendet, aber noch nicht ausgemalt wurde; **b**) daß die Kirche von Wladislav I. -Vlaicu geerbt wurde (der die Mauer vom Diakonikon hinzufügt und die Ausmalung, sicherlich vor 1369, durchführt, damit dann, **c**) gleichfalls zu seiner Zeit auch im Jahre 1369, die genannte Inschrift aufgetragen werde? (Unterstr. d. Verf.).

Wenn die Dinge so gestanden hätten, es ist ohne Lösung und unerklärlich ist, warum in der Votivtafel nicht auch derselbe Nikolaus Alexander abgebildet worden, wäre, als einer, der unbesreitbare Hauptverdienst gehabt hätte, das Stiftungswerk Argeş-II veranlasst zu haben. Als es der Fall war, zum Beispiel bei der rumänischen Stiftung von Kutlumus (Athos) - hat Vlaicu den früheren Beitrag seines Vaters anerkannt (vgl das Urkunden-Konzept vom September 1369)[48]. Also, warum hätte er nicht auch in Argeş getan?

Trotzdem eigentlich das Postulat angenommen worden war: zwei Stifter, einer für das Mauerwerk und ein anderer für die Malerei? - hat sich die Forschungsgruppe aus den zwanziger Jahren nicht die Frage gestellt, ob nicht etwa auch *der Stifeter des Mauerwerks* in den Argescher Fresken wiedergegeben wurde. Erst später taucht diese Frage auf, beziehungweise die Identifizierung der fürstlichen Gestallt die in der Szene **Deisis /** griechisch *Bitte*; rum. *rugăciune* / aus dem Vorraum /Pronaos/ wiedergegeben wird: eine junge Gestallt, muß hervorgehoben werden, der das von seinem Vater begonenne Werk beendet, aber es noch unausgemalt läßt. [49] Dennoch bemerkte mit gutem Recht der Hauptrestaurateur aus dem Jahre 1911, der Architekt Grigore Cerchez, diesbezüglich, unter Bezugnahme sicherlich auf Radu I.: *"So wird der Stifter, entgegen der Gewohnheit in unseren Kirchen, daß heißt anstatt stehen, die Kirche, die er gebaut hatte, in der Hand haltend, dargestellt zu werden, kniend* /aus *Deisis*, unsere Bemerkung, N.C. /. *Jesus anbetend, gezeigt, genau so wie Metokites in Kahrye-Djami dargestellt wird. . Was bezeugt, daß die als Stifter am Eingang gemalte Person, nicht diejenige ist, welche die Kirche erbaut hat, sondern diejenige, die sie ausgemalt hat, ebenso wie Metokites dargestellt wude, der die*

[47] Paul Lemerle, *Actes de Kutlumus*, Paris, 1945, S. 103-105, Nr. 26.

[48] Fast laufende These in unsere Geschichtsschreibung, vgl. supra, Anm. 41; *„Nicolae Alexandru, zu sehen ist. Die Figur, die den Lilienkranz trägt, kann nur dieser Fürst sein (dessen Gemahlin als Katholikin nicht in einer orthodoxen Andachtsstätte dargestellt werden durfte)* - A. M. Musicescu, Gr. Ionescu, *op. cit*., S. 15….

[49] *CDA*, 1923; S. 92-94.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Mosaiks von Kahrye-Djami gemacht hat"[50] Ebenso dachte auch V. Drăghiceanu[51], ebenso denken auch wir - mit der Berichtung, daß sowohl in der Szene *Deisis* wie auch auf der Votivtafel im Kirchenschiff /Naos/ ein derselbe Wojewod/Stifter dargestellt ist und zwar Wladislav I. - Vlaicu. Als Abstattung, das Denkmal Argeş-II muß in der Tat im Ganzen angesehen werden; denn sämtliche Referenzdaten, die weiter oben, zusammengefesst, aufgezeigt wurden, weisen auf *die einige Lösung*: es gab einen einzigen Gründer/Stifter - derselbe, der sich wenigstens zweimal, in den Fresken der Kirche dargestellt hat. (Unterstr. d. Verf.).

Übrigens wird heute wie auch in der Vergangenheit allgemein anerkannt, daß zwischen Mauerwerk und Malerei eine enge Einheit als Raum und Volumen besteht, welcher Umstand nicht mehr so auffallend hervorgenen wurde, wenn man eine große Zeitspane (über zwei Jahrzehnte!) zwischen den Handwerkern annehmen würde, die das Mauerwerk und die die Malerei gestaltet haben (Hypothesen Basarab I. - Nikolaus Alexander-Radu I.). Die Dinge stellen sich im Gegenteil so natürlich wie möglich dar, wenn wir uns nur bemühen, die voreingenommenen Thesen oder den als Wirchlichkeit ausgegebenen Shein auszuschalten. Dies ist auchder Fall mit dem berühmten *grafitto* mit der Nachricht des Todes Basarabs I -letzten Endes der Eckstein des ganzen Aufbaus von Deutungen, *einschließlich geschtlicher Ordnung*, die es dazu gebracht haben, daß ein Denkmal der Bedeutsamkeit desjenigen von Argeş nicht im wahren Zusammenhang seiner Zeit aufgefasst werden konnte. Denn allen geäußerten Meinungen um Trotz wurde die Aufzeichnung auf der Nordwand nicht auf dem Mörtel, mit dem gebaut wurde, vorgenommen, sondern auf der nachträglichen Tünche oder ´Glättung´ - welcher Vorgang überall der Auftragung der Fresken vorangeht. Woraus hervorgeht, daß die Nachricht (eine nur keine Redensarten verspricht) - jedoch ein wesentliches Merkmal für die Geschichte der Rumänen: endlich /! /, erst im Jahre 1920 erfuhr man das genaue Todesdatum Basarabs I. ! Also, näher dem Zeitpunkt der Auftragung der Malerei, eingetragen wurde, folglich nicht gleichzeitig mit dem berichteten Ereignis ist. (Unterstr. d. Verf.).

Sodaß wir nach diesen Klarlegungen nun zusammenfassen können.

Die neue Kirche ersetzt die alte in Verlauf von **etwa 4-5 Jahre** und zwar im 7-ten Jahrzehnt des 14. Jh. : nach 1365 (Merkmal die Münze Sracimir), und vor 1369 (Frühling-Herbst, als Wladislav I. -Vlaicu Beherscher von Widin war), chronologisches Merkmal: die slawonische gemalte Inschrift über dem Votivbild /Naos/. Es ist zur Gänze das Stift und Werk des Wojewoden Wladislav I. -Vlaicu und seiner Gattin, Fürstin Anna. Am 31. Juli 1920 die Grabstätte Wladislavs. I. (voraus seiner Gemahlin) entdeckt wurde / = dasGrabmal Nr10, mit seinem Gold-Geschmeide, an deren Spitze die berühmte Schnale steht /. Lange Zeit wussten übrigens die Alten die in Argeş vorgegangenen Tatsachen zu unterscheiden - zu

[50] *Ibidem*, S. 46 und Zeichenerklärung Abb. 36.
[51] *Ibidem*; siehe auch P. Chihaia, *op. cit*., S. 20.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

einer Zeit, als nichts und niemand es verhindert hat, daß Wladislav I. , so wie es auch tatsäclich war, als Stifter der schönen byzantinischen Kirche angesehen wurde. Dies beweist auch so deutlich wie möglich das Seelenmessenregister / rum. *Pomelnic* / der Hofkirche von Argeş; denn selbst dessen späte Verfassung (Kopie aus dem Jahre 1863) beginnt mit ***„Vădislav Vo***: [evod] ***Kerana Do:*** [amna]" (*Wladislav Wojewod, Kerana* / d. h. Kera Anna ! / *Fürstin*) - also nicht mit „Radul Vvd…usw", wie unbedenklich V. Draghiceanu gedacht hatte, wobei die Letzeren nach 1863 eingefügt wurden[52]. (Unterstr. d. Verf.).

Hervorzuheben ist die onomasiologische Form *Kerana Doamna* - eigentlich eine Tautologi, deren Quelle gleichfalls aus dem Innern der Fürstenkirche stammt und zwar aus dem falschen Lesen der gemalten/erwähnten slawonischen Inschrift (und wo, am Ende der Reihe 2. stand *Kera* / gr. Herrin, rum. *Doamna /*, aber zu Anfang der 3. stand *Anna* /s. Abb. 9 /), mit der Zeit glaubte man, daß der Name der Stifterin *Kerana* gewesen sei[53].

Schließlich ist es bedeutsam, daß dieselbe Votivtafel aus dem Kirche Argeş-II andere Darstellungen beeinflußt hat - sei es desselben Wojewodenpaares, wie es die Silberziselierung der Ikone des Hl. Athanasse beweist, eine Gabe für die **Megali Lavra** von Athos /vor 1369-70/ seitens Wladislav I. (rechts) und der Fürstin Anna (links) wie auf der Votivtafel dargestellt sind[54], sei es als Wirkung der Unterlegung des Namen des Stifters mit demjenigen des mythischen Gründers ´Radul Negru´ - mit der Darstellung des Letzteren. So erklärt sich die täuschende Ähnlichkeit zwischen den Figuren und der Haltung der Personen aus der Votivtafel der Fürstenkirche mit demjenigen aus dem Innern der Kirche des **Klosters Argeş** / Gründer: Neagoe Basarab, z. 1517 / und die zum größten Teil durch die Restaurierung des Lecomte du Noüy zerstört wurden (aber im Jahre 1860 von G. Tattarescu kopiert wurden, der auf einer Zeichnung vermerkte: *„Radu Negru Vv. 1290"*. . .)[55].

Also was hat Wladislav I. veranlaßt?

In dem Gesamtbild die Antwort uns zeichnet, daß eine bemerkenswerten Persönlichkeit in seiner Zeit anerkannt hatte, seiner Rolle, die. derselbe walachische Wojewod in der Gesamtheit des politisch-u. wirtschaftlichen Lebens im Südosten Europas der 60-er/70-er Jahren des 14. Jh. gespielt hat, sowie auch

---

[52] *´Cherana´* bei V. Drăghiceanu (*op. cit.*, 44) und Ilie Minea, *„Cherana sau Cheraţa?"*, in CI /Historische Forschungen), I, Iaşi, 1925, S. 412-414 übernommen..

[53] Siehe: Erklärungen der /griechischen/ Inschriften, Datierung /1372-74/ und andere Betrachtungen bei Petre Ş. Năsturel, *„Aux origines des relations roumano-athonites: l´icône de Saint-Athanase de Lavra du voïvode Vladislav", in Actes du VI-e Congres International des Etudes Byzantines (1948, Paris)*/Actes-CIEB/, t. II, Paris, 1951, S. 307-314. Eine, leider teilweise Wiedergabe der Silberziselierung bei A. Xiggopoulos, *The Holy Mountain Athos (963-1963)*, edited by G. Varlamos, Athens, 1963, p. 24.

[54] P. Chihaia, *op. cit*., S. 131 ff und Abb. 37.

[55] Ausführlich ins unserer Arbeit *Vladislav I. 1364-1377*, Edit. Militară /Domni şi Voievozi, 15/, B, 1979.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

anderen Faktoren Rechnung tragen muß, unter denen an erster Stelle damals der Gegensatz zwischen Orthodoxie und Katholizismus stand.

Trotzdem Wladislav I. -Vlaicu in den 13 Jahren seiner Herrschaft zum großen Teil von den äußeren Umständen in Anspruch genommen war, die ihn vollauf bedrängten, wußte er dennoch, sich mit den inneren Angelegenheiten seines Landes zu befassen. Es bestand ein enger Zusammenhang zwischen seiner Außenpolitik und derjenigem im Innern - wobei Tatsachen aus dem äußeren Medium Rückwirkungen auf die innere Politik des Wojewoden auslösten und umgekehrt. Sicherlich hindert uns der Mengel an Urkunden, seine gesamte inländische Tätigkeit im Einzelnen aufzuklären. Jedenfalls muß jedoch das alte Klischee, womit wir gewohnt sind (*´das erste Kloster, die erste Kanzleiurkunde, die erste rumänische Münze´*) verlassen werden. Denn Vlaicu / *Lajk, Ladislaus* gemäß der Urkunden / war nicht unbedingt ein Neuerer sondern ein Fortsetzer, der, soweit es in seiner Macht stand und in der Grenzender feudalen Ordnung, das Werk seiner Vorgänger in der Staatsgestaltung, im wirtschaftlichen und kulturellen Leben vollendet hat[56] (Unterstr. d. Verf.).

Eine der wichtigsten geerbten Institution war **die Metropolie,** als solche seit 1359**,** zum *Jakint von Vicina*, und als Folge der Schritte anerkannt, die *kyr Alexandros* beim *Kallistos*, Patriarche von Constantinopel unternommen hatte. Es ist bekannt, daß der zweite Metropolitenstuhl der Walachei gerade dank der Bemühungen Wladislavs. I beim Patriarchen *Philotheos* (1370) erlangt wurde[57], aber bis 1370 dahin mußte unser Woiwod einer Gesamtheit von bedeutsamen Ereignissen die Stierne bieten. und später hat er vielsagend lernen müssen. .

So stand, trotzdem sich vom Süden her die otomanische Gefahr immer mehr abzeichnete, an erster Stelle der äußeren Beziehungen der Gegensatz zum mächtigen Nachbarn vom Nordwesten - König Ludwig I. von Ungarn, (1342. - 1382), ein kriegerischerer Monarch: verfolgte und erweiterte sogar die Expansionspolitik seines Vaters Karl Robert von Anjou, da er sich nicht mit den im Süden der Karpathen entstandenen Gegebenheiten zufrieden geben wollte. Übrigens, am 5. Januar 1365, eine Proklamation gegen den Wojewode zweifellos gesprah: der Sohn Alexanders - *„Ladislaus…pravos mores imitatus paternos“*, die schwachen politischen Beziehungen mit dem König verdarb weil nimmte *„in eadem terra nostra Transalpina“* einen *„ titulum fictum“, „ que iure et ordine*

[56] Bibliographie bei Pr/iester/ Gh. Moisescu, Pr. Șt. Lupaș, Pr. Alex. Filipaşcu, *Istoria Bisericii române*, Manual pentru *Institutele teologice*, (Geschichte der rumänische Kirche), I, (- 1632), B., 1957, S. 155 ff und, als Deutung, insbesondere S. 151 (Übersetzung): *„Auf keinen Fall befand sich der Metropolitensitz von Arges in der Fürstenkirche Hl.Nicolae. Dort war das Fürstenpalais, und deswegen heißt die Kirche so. Zwischen dem Fürstenhof und dem Metropolitensitz muß ein gewisser Abstand sein. So war es die Sitte, damit sich an Feiertagen der Aufzug /* rum. **Alai,** Anm.N. C./ *entfalten könne” /*Unsere Unterstr., N. C./.. Siehe auch, P. Ș. Năsturel, *La partition de la Métropole de Hongrovalachie (1370),* in BBR (vol. VI/X - Neue Folge), 1977/1978, Freiburg, 1978, S. 293 ff.

[57] *DRH, D*, Bd. I, S. 78-80.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

geniture nobis debetur" etc.[58] Aber die Realität andere war, weil man weiss, daß der geplante Einfall sich dennoch nach ganz anderer Richtung wandte und zwar gegen den erwähnten Widin, wo organisierte König Ludwig das zeiwelige *´Banat Bulgariens´* unter der Führung besonders der Brüder Himfy, Benedikt und Peter[59].

Erst im Jahre 1368 findet auch der Einfall in Walache statt - jedoch ebenso wie vormals, im Jahre 1330 - wird er von den Heeren Wladislav I. zurückgeschlagen, trotzdem derselbe auf zwei Fronten kämpfen mußte, im oberen Becken der Ialomiţa-Dâmbovţa, sowie bei der Festung Severin. [60] Als Folge des glänzenden Sieges - und es muß betont werden, auf Hilferuf der Widiner, die zufolge der Bedrückungen de Eroberer und des zwangmäßigen Eindringen des Katholizismus sehr unfrieden waren, überschreitet der Wojewod die Donau und erobert Widin samt dem umliegenden Gebiet (Frühling des Jahres 1369)[61]. und macht derart dem ungarisch. /angevinischen Abenteuer ein Ende. So sich lässt geschitlich die Eintragung der slawonischen Inschrift aus der Kirche Arges-II erklären - die einzige inländische Quelle, die das Ereignis von 1369 erwähnt. (Unterstr. d. Verf.).

Auf diese Weise haben wie durch das oben Gesagte auch die spezifischen Bedingungen umrissen unter denen die Kirche Argeş-II errichtet wird. Es sind die einzigen, die zwischen gezogen werden müssen. Denn es steht außer Zweifel, daß Wladislav I. -Vlaicu für die Verteidigung seines Landes zu kämpfen wußte, jedoch hat er durch sein Werk von Argeş der intensiven katholischen Propaganda, die mit Heftigkeit von Papst Urban V. betrieben und von König Ludwig selbst unterstützt wurde (vgl. Anm. 58), eine unmißvertständliche Antwort erteilt. Mehr noch diese Propaganda erhält eine starke Unterstützung aus dem Innern des wojewodalen Hauses selbst: durch die katholische Doamna Clara, die Witwe des Vaters, Alexander Wwd und, gekannt ist, Stiefmutter Wladislavs I. Beweis hierfür die häufigen Briefe, die ihr der Papst sendet.

Sicherlich ist, daß diese katholische Offensive verstärkte sich nach dem militarischen Kampf Ludwigs I. bei Widin, wobei sie plötzlich äußest brutale

[58] Maria Holban, *Contribuţii la studiul raporturilor dintre Ţara Românească şi Ungaria angevină. (Rolul lui Benedikt Himfy în legătură cu problema Vidinului)* (Beiträge zum Studium der Beziehungen zwischen der Walachei und dem angevinischen Ungarn. Die Rolle Benediukt Himfys in Verbindung mit der Frage Widins), in SMIM, I, 1956, S. 7-62. (Neue Folge, 1981 - supra, Anm. 34).

[59] Laut *Joannis de Tworocz Chronica Hungarorum ab origine gentis, inserta simul chronica Joannis Archidiaconi de Kikullew ad annum usque Christi MCCCCLXXIV*, her. I. G. Schwandtner, I, Vindobonae, 1766, S. 239-240, mit den wichtigen chronologischen Festlegungen betreffend die nachträglichen Erreignisse von Severin (wo, **schließlich im Kampf** auch Wladislav I.-Vlaicu, 1377, fällt, Anm. N. C.!), siehe M.Holban, *op.cit.*, S. 42 (Anm.2) und S. 55-56.

[60] *Ibidem*, S. 43-44. Ausführlich in unserem Werk (supra, Anm. 55).

[61] Vgl. Oskar Halecki, *Un empereur de Byzance a Rome. Vingt an de travail pour l´union des eglises et pour la defense de l´empire d´Orient (1355-1375)*, Varsovie, 1930, S.84 (´Der Kongress der Könige` von Krakau) und S. 104 (der Einfall Ludwigs I. In Widin), S. 111-137 (die Reise Johanns V. Nach Buda).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Formen annahm - kleidete sich auch in verschiedenen Gewänder in Transsilvanien und im Banat 1366 traf, als er die Unterdrückung der ´Schismatiker´ und insbesondere der Rumänen /*specialiter Olacis*/ anordnete. Zu derselben Zeit war der unglükliche Kaiser von Byzanz, Johannes V. Paläolog in die Schlingen des Katholizismus geraten; gar so ist sich seine Reise nasch Buda (1365-66) zu erklären, die voller Wechsellfälle und gleichzeig erfolglos war, wie auch seine persönliche *Uniatio* mit Rom (1369)[62]. (Unterstr. d. Verf.).

In Byzanz hatte sich jedoch die sogenannte gegen Katholizismus ***„orthodoxe Opposition“*** kristallisiert, eingeführt vom Patriarchen **Philotheos Kokinos** und mit weitem Anhang in den Masen des Volkes. Unter diesen Umständen war die ***Wahl*** des Wojewoden **Wladislav I. -Vlaicu** unzweideutig; er trat gerade mit der „orthodoxen Opposition“, in Verbindung unterstützte sie und wurde von ihr durch den genannten Philotheos unterstützt, gewährte Athos Hilfe und besonders, indem er in Argeş schon die Hl Nikolauskirche in byzantinischen Stil erbaute. Ohne Zweifel es ist klar, daß dieses Bauwerk außer den anderen vom rumänischen Wojewoden angeführtem Taten, so konkret wie möglich das von Wladislav I. -Vlaicu ausgedackte und in die Tat umgesetzte **politische Programm** ausdrückt. Daher auch wird er eine Personalität von großen Ansehen bei seinen Zeitgenossen. (Unterstr. d. Verf.).

Als Schlußfolgerung, werden uns begnügen, eine Wahrheit hervorzuheben, welche das wissenschaftliche Verhalten bedingt: gleichgültig welcher Art sie sind, können Streifragen nur durch Ausschaltung von Vorurteilen gelöst werden. Wir sind der Ansicht, daß die geschichtliche und archäologische Forschung von Curtea de Argeş /Rumänien/ das Feld derselben bedeutend eingeengt hat, indem wir den Jahrhunderten und Persönlichkeiten, welche den geschichtlichen Bestand des wojewodalen Sitzes von dort gekennzeichnet haben, das ihnen Gebührende gewähren.

//Nötige Beimessung. Die aufzeichneten Photo-Abbildungen „F. D. ” nach dem Reiseprospekt von Architekt Florica Dimitriu, *Curtea Domnească de la Argeş* (etwa 1965) hier übergenommen//.

[62] N. Iorga, *Condiţiile de politică generală în cari s-au întemeiat Bisericile româneşti înveacurile XIV şi XV* (*Die Bedingungen der allgemeinen Politik unter denen die rumänischen Kirchen im 14. und 15. Jh. gegründt wurden*), in AARMSI („Annalen de Rum.Akad.. Die Memorialien der Hist. Abteilung“), II, Bd. XXXV, 1912-1913, S. 387-88 ff.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

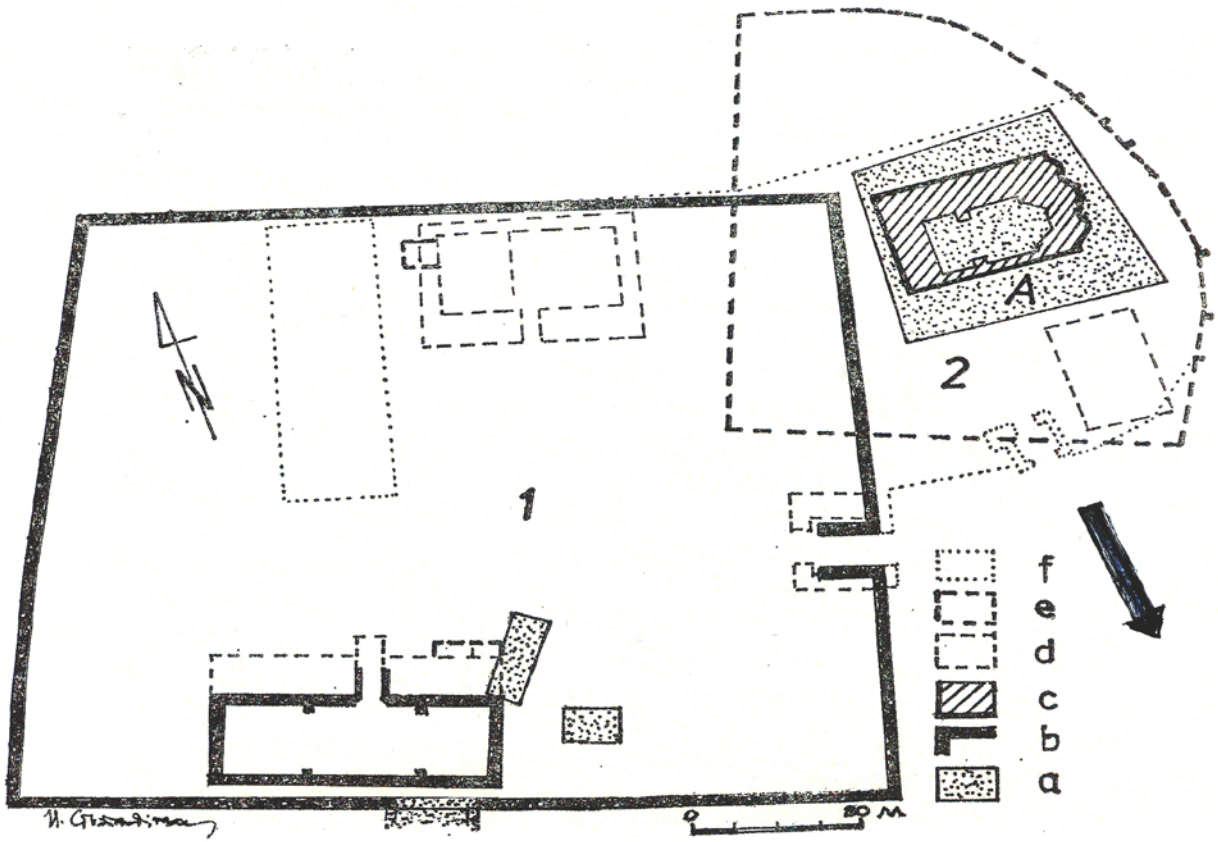

Abb. 1. Curtea de Argeş. Der Fürstenhof. - Grundriß der Denkmäler /Skizze/. . Zeichenerklärung: A- Umfassung der Kirche Argeş-I /etwa 1200 /; 1- Umfassung Basarabs I. . und der Nachfolger; 2- später Umfassung / 18 Jh. /. *Phasenchronologie der Bauten:* a, 13. Jh /etwa 1200-1280 /; b, 14. Jh. /etwa 1340 /; c, 14. Jh / die Kirche Argeş-II, etwa 1365-1369 /.; d, 16. Jh. /etwa 1517 /; e, 17. -18 Jh.; f, 19. -20. Jh. Rechts-unten, sich der Pfeil nach dem Alten Fürstenhof gerichtet.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

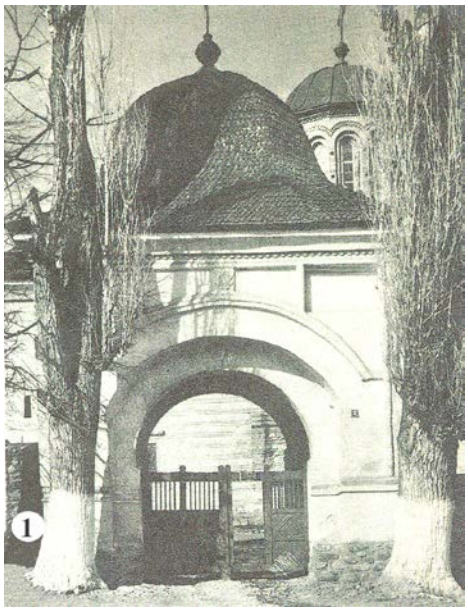

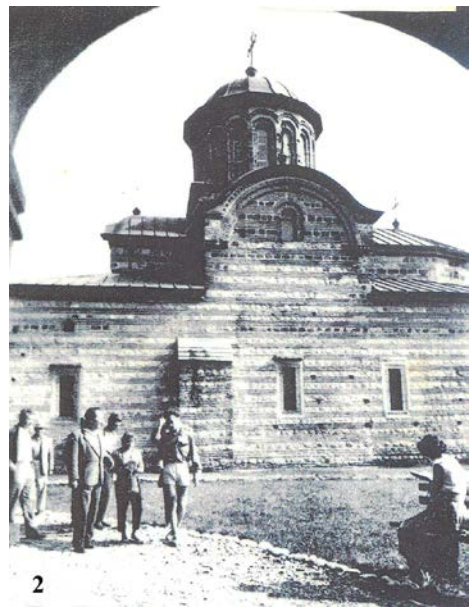

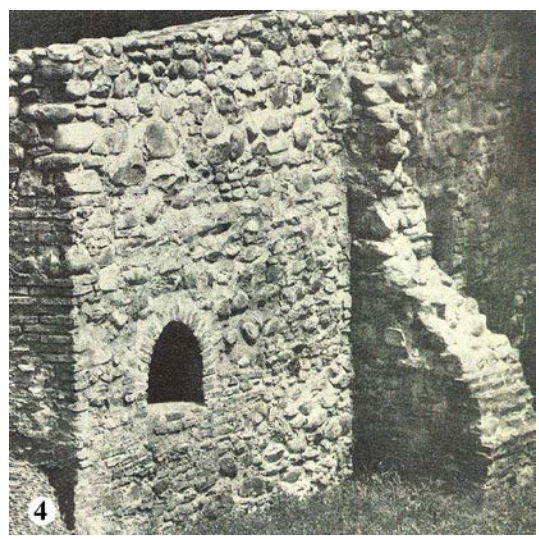

Abb. 2. 1). Eingangsturm, 1838 (Photo F. D.); 2). Ein Blick durch derselbe (Postkarte mit einem unerwarteten Postiur des Verfassers: Fremdenführung, etwa 1970);3). Übereinander-gelegen Eingangstürmer an der Ost-Seite der Umfassung 1: oben, aus dem Jahre 1517, unten - von Basarab. I, etwa 1340, erbaut; archäologisch im Jahre 1967 gefunden; 4). Das Fürstenhaus Basarabs I. , /Keller, Nordwand, Detail / (nach F. D.).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

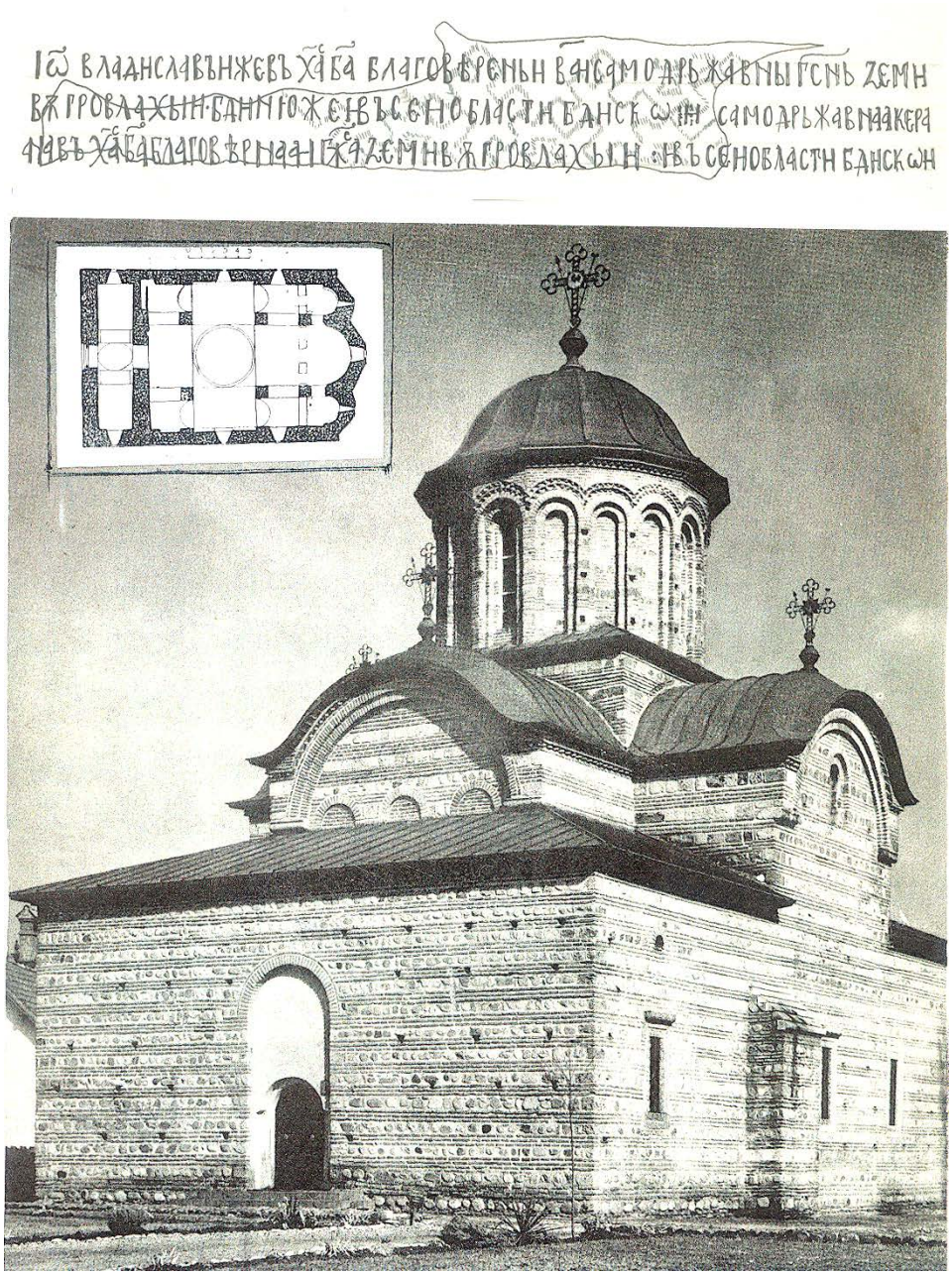

Abb. 3 Die Fürstenkirche Hl. Nikolaus (nach. F. D.) - Grundriß von Ana-Maria Musicescu, Arch. Gr. Ionescu, 1967). Oben:Die gemalte slawonische Inschrift aus dem Jahre 1369 über dem Votivbild (*Naos*, Westwand). /*Wiederherstellung* /.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

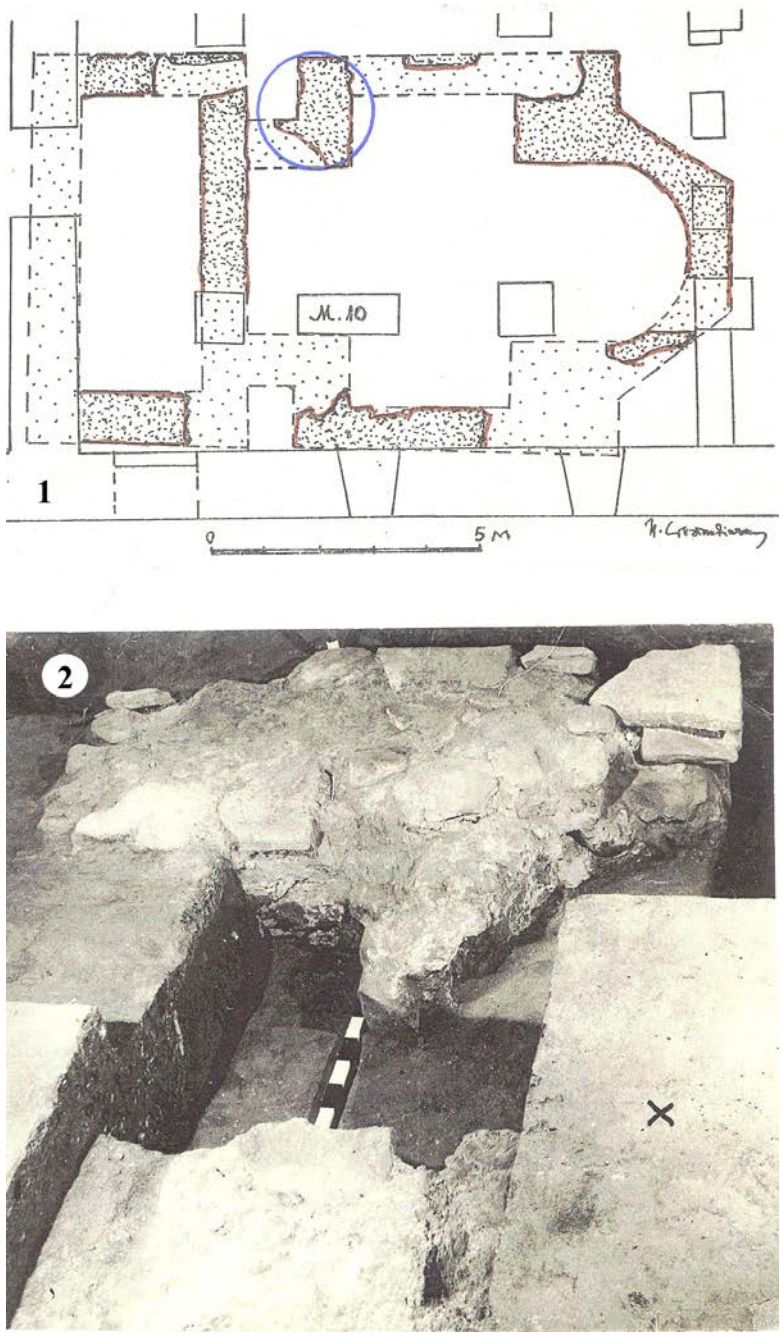

Abb. 4. 1). Die Kirche Argeş-I /etwa 1200 -1365. /, Grundriß (Forschungen 1969-1971); 2). Grundmauer, Detail (oben umkreiset); *x* - Lage des Fußbodens Argeş-II.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

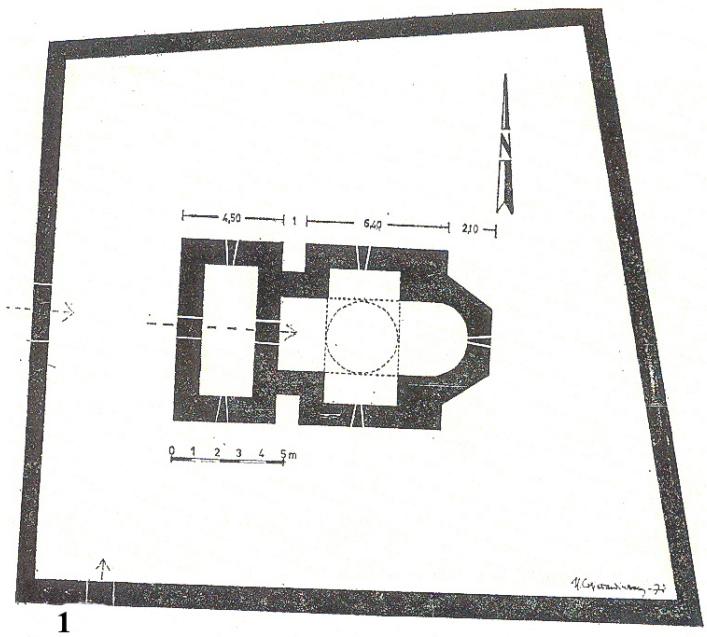

Abb. 5 1). Die Kirche Argeş-I und seine Umfassung A. / *Wiederherstellung* /; 2)- Die Umfassung A, West-Seite (archäologische Grabung, 1968)

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Argesis, XI, 2002, p. 137-146.

NICOLAE ALEXANDRU VOIEVOD - IACHINT DE VICINA SAU DESPRE ROSTURILE ARGEŞENE ALE MOMENTULUI ISTORIC 1359

Moştenitorul scaunului voievodal de la Argeş, al lui Basarab I (c. 1310-1351/52)[1] a fost fiul său - probabil întâiul născut - numit Alexandru Voievod (c. 1352-16 XI 1364), ştiut ca atare de contemporani: Alexander Bassarati (adică Alexandru fiul lui /al lui/ Basarab), kyr Alexandros, puţin cunoscut îi era numele-dublu, săpat după trecerea-i din viaţă pe insolita lespede de mormânt din biserica Adormirii de la Câmpulung, ctitorită de voievod: Nicola /sic/ Alexandru (sintagmă prosopografică menită să genereze mai târziu, îndeosebi în pomelnicele din secolele XVII-XVIII, confuzii, crezându-se în existenţa a doi şi chiar trei domni diferiţi - Alexandru, Nicolae, Nicolae Alexandru!)[2].

Altminteri, strict cronologic indiscutabil este că Alexandru Vv. a apărut pe scena politică a Ţării Româneşti şi în plan extern, împins în faţă de tatăl său, înainte de urcare pe tron, cu siguranţă pe la începutul anilor '40 ai veacului. El era deja căsătorit - a doua oară - cu o prinţesă catolică (din Ungaria, cu ascendenţă spaniolă?), Clara de Kukenus - faimoasa *noverca* a lui Vladislav I - Vlaicu (născut din prima căsnicie a lui Alexandru Vv., cu Maria, o ortodoxă)[3]. Dar la acest aspect care priveşte starea civilă a voievodului nostru, un altul se dovedeşte mult mai relevant: bătrânul Basarab, cu aura de organizator al statului sud-carpatic şi de învingător, în 1330, rămas în veghe continuă faţă de vecini şi mai ales faţă de regatul angevin condus atunci de Ludovic 1 (1342-1382) slăbise în puteri (moartea, din întâmplare, îl ajunse chiar la Câmpulung) şi ca atare există suficiente temeiuri să admitem asocierea la domnie a tânărului Alexandru Vv. Ambele ipostaze - consoartă catolică şi asociat la domnie - pot explica împrejurarea că, înainte de 17 octombrie 1345, din Avignon, papa Clement VI găsea nimerit să adreseze o

[1] Punctul nostru de vedere despre rolul istoric al lui Basarab I este înfăţişat în recentul tratat academic *Istoria Românilor*, vol. III, *Genezele Româneşti,* Edit. Enciclopedică, Bucureşti, 2001, p. 571-582; amplu şi cu detalii, în AIIAI, 23 (1986), 2, p. 553-570.

[2] Pe larg la Pavel Chihaia, *Din cetăţile de scaun ale Ţării Româneşti,* Edit. Meridiane, Bucureşti, 1974 - *passim* (cu remarcabile contribuţii, alături de opinii inacceptabile). Nu este cazul să răspund recenziei (?) din BBR, vol. XIV (XVIII) - Serie nouă, Freiburg, Br. Germania, 1987/88, p. 103 şi urm. - deocamdată. În rest, pentru problemele abordate în articolul de faţă, v. Petre Ş. Năsturel, *La partition de la Métropole de Hongrovalachie,* în BBR, vol. VI (X) - Serie nouă, 1977/1978, p. 293-326 (cu bibi. la zi); Daniel Barbu, *Sur le double nom du prince de Valachie Nicolas-Alexandre,* în RRH, XXV (1986), 4, p. 287-300 - reeditat, cu ajustări: cf. id., *Byzance, Rome et les Roumains. Essais sur la production politique de la foi au Moyen Âge,* Edit. Babei, Bucureşti, 1998, p.103 şi urm.

[3] D. Barbu, *Byzance,* p. 104; cf. Al. Iordan, în „Balcania", I (1938), p. 151. Vezi şi lucrarea noastră, *Vladislav I (1364-1377),* Bucureşti, 1979, p. 18-19, 32 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

scrisoare în zece exemplare unor personalităţi apte să sprijine consolidarea frontului antităţar, unul dintre cei zece fiind chiar Alexander Bassarati (un altul, ca să fie menţionat de pe acum: episcopul Dimitrie de Oradea) - demers epistolar şi intenţii de viitor ca şi ratate, căci documentul purtat de curierul papal a fost confiscat, prin abuzul regelui din Vişegrad, toate acestea fiind înfăţişate în scrisoarea adresată de această dată lui Ludovic I, la 17 octombrie 1345, cu nelipsita dojana din partea lui Clement VI, un document arhicunoscut şi dezbătut în chip felurit în istoriografie[4].

În sfârşit, dar fără a risipi ceaţa ce stăruie asupra etapei premergătoare urcării pe tron, la Argeş, a lui Alexandru Vv., este de presupus că asociatul la tron îşi va fi ales el însuşi locul de reşedinţă, sau a fost sfătuit: de tatăl său ori mai degrabă de soţia sa şi e vorba de Câmpulung - aşezarea de pe râul Târgului, situată la drumul mare ce lega Transilvania cu Gurile Dunării, de unde şi prezenţa timpurie a meşteşugarilor şi negustorilor, a saşilor în primul rând, care încă în jurul lui 1300 îşi aleseseră pe greav-ul lor, pe acel *comes Laurencius* şi zidiseră importante locaşuri de cult[5]; în acest mediu catolic, de înţeles de la sine, Doamna Clara era mai aproape de casă… La rându-i, Alexandru Vv. a ridicat biserica de care am amintit, iar alături de ea, spre est, o casă de zid (descoperită, în pofida a ceea ce s-a afirmat şi comentat de peste un secol, abia în zilele noastre, acum doi-trei ani)[6]. Acest statut - pasager - de *sedes secundaria* al aşezământului voievodal de la Câmpulung şi-a aflat ecoul în spusa de mai târziu a *Istoriilor* lui Radu Popescu despre „Alixandru vodă, carele zic să fie fost de feliul lui câmpulungean“[7]. Informaţia, uşor nesigură („zic /unii/“) ne poate sugera contaminarea cu elaboratele câmpulungene despre pretinsul „descălecat“ al lui Radu Negru Vv., plasat cronologic la 1215, pe când letopiseţele munteneşti ne dau data 6798/1289-90, iar în plus indică doar Argeşul drept scaun domnesc.

Oricum, documentaţia de care azi dispunem ne arată limpede că rolul istoric al lui Nicolae-Alexandru Vv. începe chiar din 1351-52. odată cu preluarea frânelor domniei din Argeş - un rol ce ne dezvăluie pe un om matur şi înzestrat cu reale calităţi de negociator în planul relaţiilor externe, cu atât mai necesare cu cât el moştenise de la tatăl său şi încărcatul contencios cu regalitatea ungară. De altfel, chiar atunci, în 1351, Ludovic I de Anjou proclamase propria-i cruciată împotriva păgânilor tătari (îi chemase alături şi pe regii Boemiei şi Poloniei, acceptând de formă şi patronajul papei Clement VI), rezervând spaţiului românesc extracarpatic un loc însemnat în planurile sale ascunse - de subordonare politică înainte de toate,

[4] *DRH, D,* vol. I, p. 60-61.
[5] Emil Lăzărescu, *Despre piatra de mormânt a comitelui Laurenţiu,* în SCIA, V, 1957, 1-2, p. 109-128.
[6] Cercetări conduse de dr. Gh. I. Cantacuzino (vezi o primă prezentare a recentelor descoperiri în *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2000,* Cimec, Bucureşti, 2001, p. 64).
[7] Radu Popescu, *Istoriile domnilor Ţării Rumâneşti, e*d. Constant Grecescu, Edit. Academiei Române, Bucureşti, 1963, p. 11.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

inclusiv de cucerire, planuri îmbrăcate de regulă în nevinovate iniţiative de bunăvoinţă regală. Să amintim, în context, că încă din 1349 (deci în vremea „popasului câmpulungean“ al lui Alexandru Vv.) când Ludovic I făcea călătoria de inspecţie în Transilvania, în suita acestuia se găsea şi episcopul amintit, Dimitrie de Oradea (numit în funcţie la 15 iulie 1345), martor la emiterea actului regal dat la 2 septembrie 1349, din Alba Iulia[8], personaj-cheie, care, probabil încă de atunci a fost folosit de rege în politica sa atât de versatilă, de a da aparenţă de normalitate climatului politic dintre regatul său şi Ţara Românească. Căci, iată, odată cu urcarea pe tronul din Argeş al lui Nicolae-Alexandru se ajunge la o reconciliere româno-ungară - rezultă aceasta din diploma de răsplătire a episcopului, ajuns sol regal, act datat 18 februarie 1355 şi întărit pentru meritele lui Dimitrie de Oradea „după dobândirea slujbei episcopale, <când> a purces de mai multe ori la Alexandru al lui Basarab, voievodul nostru din Ţara Românească, cu prilejul dezbaterii, aşezării şi întăririi păcii şi înţelegerii între noi şi dânsul *(occasione pacis et concordie inter nos et eundem tractande, disponende et firmande)*“[9]. Din nefericire, actul propriu-zis de reconciliere, ca document diplomatic, nu ne este cunoscut (iar dacă există, stă undeva în arhive aşteptând lumina zilei).

Nu vom înţelege conţinutul real al acestei reconcilieri ivite între 1352 şi 1355 (şi atât de asemănătoare cu aceea din 1324, între Basarab I şi Carol Robert, când mijlocitor a fost Martin, comitele de Sălaj), dacă nu vom lua în considerare ceea ce a fost deja sugerat mai sus: în acei ani, de tensiune cvasi-generală în sud-estul Europei monarhul Ungariei îşi făurea politica orientală, cu miză mare în ce priveşte ţinuturile de la Dunărea de Jos, în scurt, o politică expansionistă prin excelenţă. Aici însă, în această parte a continentului tocmai se consumau evenimente şi desfăşurări contradictorii, în planuri diverse, cu implicaţii de ordin militar, politic şi economic, deopotrivă şi de aspect cultural, chiar confesional pe alocuri; împrejurări şi condiţionări care, inevitabil, l-au cuprins în angrenajul lor şi pe cel ajuns în fruntea Ţării Româneşti - mai mult, determinând de la sine opţiunile politice, de durată, ale lui Nicolae Alexandru Vv. şi transmise urmaşilor ajunşi Domni ai Ţării Româneşti. Este vorba şi de contextul specific în care, alături de Domn, se iveşte, ca o noutate absolută, Mitropolitul Iachint de Vicina.

Rezumativ (căci există adevărate *literaturi* pe temele evocate aici), cu privire la cele petrecute în acel mijloc al veacului al XIV-lea şi îndată după aceea, în prim plan se detaşează criza ivită atunci în Imperiul bizantin şi în bazinul vest-pontic/dunărean; criză profundă şi de multă vreme răscolitoare în Bizanţ, atingând dimensiuni catastrofale: împărat minor dar legitim, alungat de pe tron (1341, Ioan V Paleologul) de marele său domestic (şi apoi socru!) Ioan VI Cantacuzino, autoproclamat împărat la Didymoteichos; război civil între adepţii minorului, conduşi de regenta Ana de Savoia şi cei ai uzurpatorului, care îi chemă în sprijin -

[8] *DIR, C*, sec. XIV, vol. IV, p. 498.
[9] *DRH, D*, vol. I, p. 69-72.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

s-a zis, şi a fost ironia soartei! - pe turcii osmani, care pun mâna pe Gallipoli; împrejurări de care profită vecinii slavi, Ştefan IV Duşan al Serbiei şi Ivan Alexandru al Bulgariei[10]. De asemenea, în configuraţia crizei din Bizanţ se distinge o interesantă componentă italiană, mai exact: din partea puterilor maritime care îşi disputau supremaţia, pe de o parte în Mediterana (Veneţia), iar pe de alta în Marea Neagră (Genova), inclusiv la Constantinopol, unde grecii şi veneţienii asaltau poziţiile solide ale genovezilor (aceştia din urmă, se ştie, erau de multă vreme instalaţi în puternicul lor centru numit *Galata* sau, potrivit denumirii oficiale bizantine, *Peră).*

Asalt la propriu, căci izbucnise atunci un război veneto-genovez, cu dedesubturi puse în lumină încă de contemporani - între aceştia şi cronicarul bizantin Nicephor Gregoras -, căci Ioan VI Cantacuzino voia să-şi construiască o flotă dar s-au opus genovezii; în ajutorul basileului săriseră veneţienii şi catalanii, dar bătăliile din anii 1349-1352 au fost favorabile genovezilor, care îşi menţin şi chiar îşi consolidau poziţiile la Constantinopol şi în Marea Neagră (cu excepţia Caffei, în Crimeea, unde ei întâmpinară dificultăţi, de moment, din partea tătarilor)[11].

Drept urmare, Bizanţul a pierdut şi poziţiile sale de la Gurile Dunării, în spaţiul românesc, de fapt lovite de aceiaşi tătari încă din anii '40, inclusiv Vicina, cum atestă un izvor din epocă[12]. Dar lovitura de graţie o primeşte scăpătatul Imperiu din partea aceloraşi genovezi, căci după 1349 administraţia bizantină de la Vicina, Chilia şi Licostomo a fost pe rând înlocuită cu una genoveză[13]. Iar dacă mai luăm în considerare şi faptul, că aliaţii de nădejde ai politicii angevine la Dunărea de Jos au fost aceiaşi genovezi - înţelegem mai bine şi mai conturat canevasul general de care s-a ancorat procesul reconcilierii mijlocite de episcopul

[10] Ioannis Cantacuzeni eximperatoris, *Historiarum libri IV,* ed. Bonn, vol. II (1831), p. 551-52; cf. A. A. Vasiliev, *Histoire de l'Empire byzantin,* II, Paris, 1932, p. 298-302, J. Meyendorf, în „Actes-CIEB", XIV - Bucarest, *Rapports,* I, 1971, p. 54,72; cf. Ernst Wcrner, *Die Geburt einer Grossmacht - Die Osmanen (1300-1481). Ein Beitrag zur Genesis des türktschen Feudalismus,* ed. a 3-a, Berlin, 1978, p. 142 şi urm.

[11] Nicephori Gregorae *Byzantina istoria,* ed. Bonn, vol. II (1830), p. 841-42, 855-56, 877; cf. N. Iorga, *Latins et Grecs d'Orient et l'etablissement des Turcs en Europe,* în BZ, XV (1906), p 208; A. A. Vasiliev, *op. cit.,* p. 309-313; mai nou: Helene Ahrweiler, *Byzynce et la mer. La marine de guerre, la politique et les institutions maritimes de Byzynce au VIIe-XVe siècles,* Paris, PUF, 1966, p. 385-86; Michel Balard, *La Romanie génoise (XIIe - début du XVe siècles).* Roma, 1978, p. 69-81. Pentru rivalitatea veneto-genoveză şi reflexul ei în bazinul pontic - pe larg la Ş. Papacostea, *Quod non iretur ad Tanam. Un aspect fondamental de la politique génoise dans la mer Noire au XlV-e siècle,* în RESEE, XVII (1979), 2, p. 201-217 (cu privire la anii 1347-50: p. 212-237).

[12] Hurmuzaki-Iorga, *Doc.,* XIV-1, p. 1. cf. *DIR, B* veac. XIII, XIV şi XV, p. 12 (situaţia mitropolitului Macarie al Vicinei pe la 1340).

[13] Oct. Iliescu, *Contribuţii numismatice la localizarea Chiliei,* în SCIVA, 29 (1978), 2, p. 208 şi urm; M. Balard, *op. cit.,* p. 143-150 (precizăm că privilegiul acordat de Ludovic I genovezilor, citat la p. 144, n. 94 sub a. 1349 (cf. *DIR, C,* XIV-XV, 486) se datează iunie 1379, cf. V. Eskenasy, *Din istoria litoralului vest-pontic: Dobrolici şi relaţiile sale cu Genova,* în RI, 34 (1981), 11, Extras, p. 11, n. 61).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Dimitrie de Oradea înainte de 18 februarie 1355. În ce condiţii? Le bănuim sau le cunoaştem indirect prin documente de mai târziu, care îl incriminau pe voievodul român ca „infidel“, cum vom vedea îndată.

Astfel, cu certitudine, Nicolae-Alexandru Vv. a trebuit să recunoască din capul locului suzeranitatea regelui Ludovic I - era o condiţie *sine qua non* a acelor „înţelegeri /*pacta/*“ dintre cei doi suverani, aşa cereau uzanţele vieţii feudale. în schimb, regele va fi încuviinţat vasalului său stăpânirea asupra Severinului, dar impunând totodată angajamente în plan militar de exemplu pe frontul antitătar, posibil şi în plan confesional, la cererea episcopului Dimitrie (care şi mai târziu, în 1369, se bucura de protecţia lui Vlaicu Vodă). Au existat şi stipulaţii de ordin economic, material: când, la 5 ianuarie 1365, acelaşi Ludovic I vestea războiul împotriva lui Vladislav I - Vlaicu, regele găsea nimerit să-i ocărască părintele: acesta încălcase „scrisorile întocmite între noi şi el, cu privire la anumite înţelegeri, dări şi … */lacună în doc./* cuvenite nouă în temeiul stăpânirii noastre fireşti /*super certis pactis, censibus et an… nostri domini naturalis nobis debitis, inter nos et ipsum initam et emanatas/*“[14].

În afară de îndoială, de asemenea, se dezvăluie documentar un alt aspect, poate esenţial: cei doi pactizanţi au înţeles fiecare în mod diferit cele convenite prin repetatele solii ale lui Dimitrie de Oradea - regele mizând pe genovezi şi pe politica sa de anvergură, iar voievodul român constrâns să apeleze doar la forţele proprii, căutând sprijin - şi recunoaştere, trebuie spus - chiar în Bizanţ. Curând după 1355 relaţiile cu regalitatea angevină încep să se deterioreze; o diplomă regală din 29 august 1359, cu referire la anii '56-57 şi la un boier din Lovişte, Ladislau fiul lui Zarnă, supus unor vexaţii din partea voievodului din Argeş şi fugit peste munţi, mai arată că acestea se petrecuseră „în vremea când Alexandru Basarab, voievodul Ţării Româneşti, nu voia să ne recunoască de domn al său firesc *Inos pre domino naturali recognoscere renuebat/*“[15]. Pretenţiile regelui, de stăpân peste Ţara Românească, se explicitează clar şi prin acel scurt document din 1358, iunie 28: prin câteva rânduri, negustorilor braşoveni li se „îngăduie“ să treacă slobozi pe teritoriul situat „între Buzău şi Prahova, adică locul unde se varsă în Dunăre râul numit Siret şi să nu vă poată opri nimeni pe nedrept în această trecere a voastră“[16].

Fapt este că opţiunile lui Nicolae Alexandru Vv. se vădesc de îndată şi ele vor marca veacuri întregi de-acum încolo politica Ţărilor Române faţă de răsăritul ortodox. Noua orientare nu însemna doar o redimensionare a existenţei de-sine-

[14] Maria Holban, *Din cronica relaţiilor româno-ungare în secolele XIII-XIV,* Bucureşti, 1981, p. 126 şi urm., 136 şi urm., 146-148.
[15] *DRH, D,* I, p. 78-79.
[16] *DRH, D,* I, p. 72. Problemă dezbătută în istoriografie, cf. N. Iorga, *Istoria comerţului românesc,* I (1925), p. 38; P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân,* Bucureşti, 1944, p. 95; G. I. Brătianu, *Les rois de Hongrie et les Principautés Roumaines au XlV-e siècle. A propos du livre de B Homan sur «Les Angevis de Naples en Hongrie»,* în „Academie Roumaine Bull. Sect. Hist“, t. XXVIII, I (1947), p. 67-105 (şi Extras). Pentru detalii, M. Holban, *Relaţii* (1981), p. 148-152, cu concluzia: actul din 1358 exprimă limpede „un conflict foarte acut cu domnul Ţării Româneşti“ (v. infra n. 34).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

stătătoare promovată şi impusă pe câmpul de luptă de Basarab I, ci mai cu seamă de un făgaş nou şi necesar pe al cărui parcurs să acţioneze, cu mijloace specifice, puterea laică şi Biserica, respectiv înalta ei ierarhie. Într-adevăr, trecuseră timpurile acelor „pseudoepiscopi ce ţin de ritul grecilor“ (1234), departe era şi epoca Diplomei ioaniţilor cu acei „episcopi şi arhiepiscopi“ anonimi ai românilor (1247). Ordinea de stat trebuia pusă în acord cu cea ecleziastică - aceasta era expresia în plan instituţional a opţiunii pentru ortodoxie din partea lui Nicolae Alexandru Vv., căci domnul din Argeş, cumpănind politic lucrurile, s-a decis să ceară Constantinopolului, Patriarhiei ecumenice, recunoaşterea ierarhii ecleziastice din Ţara Românească de rang mitropolitan. El a pornit cu demersurile din vreme, cu probabilitatea între 1355 şi 1358, stârnindu-şi suzeranul şi accentuând deteriorarea relaţiilor cu acesta.

Nu este de insistat aici de ce şi cum exercita încă Bizanţul, chiar în declin fiind, o atracţie pentru cei din jur şi de mai departe - o fascinaţie; modelele bizantine, preluate ca atare sau adaptate mediului receptor se regăsesc peste tot în sud-estul Europei - în sfera instituţiilor politice, administrative, fiscale, juridice etc. şi mai ales în sfera artelor, a arhitecturii, picturii monumentale etc. - inclusiv în spaţiul românesc, cu deosebire chiar la Argeş. Suverani din preajma Imperiului, mari şi mici, observa St. Runciman, cugetau zi şi noapte că ar putea, şi ei, domni pe malul Bosforului şi al Cornului de Aur[17]. În scurt: a intra în legătură cu Bizanţul, a fi în vederile acestuia era un titlu şi totodată o chezăşie la care mulţi râvneau în veacul al XIV-lea. Acest lucru era valabil şi pentru Nicolae Alexandru Vv.

Bineînţeles, rodat în decursul secolelor şi învăţând din propria-i experienţă (vezi cucerirea latină din 1204 şi faimoasa *„partitio Romaniae*“), Bizanţul nu recunoaşte orice stare politică statornicită sau ivită în orbita sa de interese. Mai mult, cum s-a observat de multă vreme, Imperiul bizantin, care trimitea cândva coroane şi purpură (practică părăsită chiar în veacul de care ne ocupăm), acum condiţiona ca stările politice instituite în aria ortodoxismului să depindă numai de Patriarhia ecumenică din Constantinopol, respectiv prin ierarhiile „naţionale“ (iată de ce, alt fapt bine ştiut, nu a recunoscut vreodată Imperiul Asăneştilor şi, deci, Patriarhia din Târnovo). Dacă se îndeplinea o astfel de condiţie, Bizanţul lua act de existenţa unui Stat; aceasta era mentalitatea bizantină, de fapt feudală - numai Biserica, prin reprezentanţii ei, ai Patriarhului îi putea consacra ca suverani.

Astfel privite lucrurile, rezultă că un voievod - un Mare voievod şi Domn - de prestigiul lui Basarab I nu putea fi considerat în Bizanţ un şef de stat, câtă vreme Biserica acestuia nu era oblăduită de Marea Biserică a Constantinopolului[18]; său

[17] St. Runciman, *Căderea Constantinopolului -1453,* trad. de Al. Elian, Bucureşti, 1971, p. 16-17.

[18] *Istoria Bisericii Române.* Manual pentru Institutele teologice, vol. I, Bucureşti, 1957 (în continuare IBR), în red. pr. prof. Gh. I. Moisescu, pr. prof. Ştefan Lupşa, pr. prof. Al. Filipaşcu, p. 139 - cu vechea bibl. Vezi îndeosebi N Iorga, *Condiţiile de politică generală în care s-au întemeiat bisericile româneşti în veacurile XIV-XV*, în AARMSI, seria II, 1913, p. 387 (precizarea în legătură cu lucrarea lui N. Dobrescu, *Întemeierea Mitropoliilor,* 1906).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

cum atât de expresiv se pronunţa N. Iorga: nu era posibilă sub Basarab I „inserarea românilor în ierarhia imperială şi în familia monarhilor“[19].

Prin prisma celor înfăţişate până aici trebuie privită şi iniţiativa lui Nicolae Alexandru Vv. (care, trebuie precizat, îl avea deja alături pe mitropolitul Iachint - şi nu ar fi de neglijat ipoteza că însuşi vlădica îi va fi deschis ochii, evidenţiind avantajele imediate ale demersului pe lângă Patriarhia ecumenică).

Procedural, se ştie că voievodul român a adresat cel puţin două scrisori patriarhului Calist I şi sinodului constantinopolitan, arătând că el şi Biserica ţării sale se supun Patriarhiei ecumenice; mai cerea, cu insistenţă ca mitropolitul Iachint de Vicina, aflat de câtva timp în Ţara Românească, să fie deocamdată strămutat /*Itò paròn metatethë/*, urmând ca după trecerea sa din viaţă să fie numit un alt „legiuit arhireu“. Dând curs acestor scrisori, în mai 1359 se întocmeşte o *synodiké prāxis* - act sinodal prin care se încuviinţa transferul lui Iachint, aprobat în prealabil şi de basileul Ioan V Paleologul; pe deasupra, un *pitákion* al lui Calist I era adresat special lui *kyr Aléxandros*, fapt ce dădea un şi mai pronunţat relief aprobării imperiale, votului patriarhal şi sinodal[20]. De nicăieri, scrutând cele două acte, nu rezultă că încuviinţările respective îl priveau pe un proaspăt convertit la ortodoxie. Să stăruim asupra unor formulări.

De pildă, rezultă limpede recunoaşterea patriarhală (implicit imperială), respectiv stăpânirea şi titlul: „marele voievod şi domn a toată Ungrovlahia“ (ultimul termen era uzual în cancelaria patriarhală, fiind preluat şi de aceea a Ţării Româneşti, respectiv cu sensul „Vlahia dinspre unguri“), sau: „Marele voievod, în scaunul a toată Ungrovlahia şi al stăpânirii şi domniei sale“ - iar acestea ca urmare a angajamentelor asumate de voievod, în scris, inclusiv printr-un jurământ (valabil şi pentru urmaşii săi), cum că „de acum şi în viitor întreaga lui stăpânire şi cârmuire să fie sub jurisdicţia şi conducerea preasfintei mari biserici“; reprezentantul acesteia fiind mitropolitul Iachint. Este redat în acest pasaj cheie sensul şi se explicitează rezolvarea întregului demers întreprins de domnul din Argeş, care îşi vede astfel legitimă nu doar Domnia personală ci şi existenţa statului feudal Ţara Românească.

Cu toate acestea, de observat că o doză oarecare de reticenţă - de drămuire, mai exact - se strecoară printre formulările din cele două documente constantinopolitane, ştiută fiind isteţimea diplomatică a cancelariilor bizantine, a

[19] N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. III, *Ctitorii*, Bucureşti 1937, p. 340; cf. Al. Elian, *Postfaţa* la I. o; v. şi Val. A. Georgescu, *Bizanţul şi instituţiile româneşti până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, Edit. Academiei Române, Bucureşti, 1980, p. II şi urm.

[20] Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XIV-1, p. 1-4, 4-6; trad. în *DIR, B*, veac. XIII, XIV şi XV, p. 13-14, 14-16.

alte precizări la J, Darrouzes, *Les regestes des actes du Patriarcat de Constantinople*, I. Les actes des Patriarches. Fasc. V. Les regestes de 1310 a 1376, Paris, 1977, p. 338-40 (nr. 2411, *synodikè prāxis),* p. 340-41 (pittakion). Pentru problemele privind Mitropolia Vicinei, v. P. Ş. Năsturel, *Les Fastes épiscopaux de métropole de Vicina,* în „Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher“, XXI, (1976), p. 33-42.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

celei patriarhale în speţă, cu privire la percepţia alterităţii de alt neam - a „barbarilor“ /*non-graeci/* în mentalitatea elină. Căci, revenind, formulările menţionate privind titlul voievodal şi atributele sale par mai degrabă o interpretare sui-generis a cancelariei menţionate; din ele lipseşte complet menţiunea despre atributul principal din titlu, cu siguranţă înfăţişat în scris de voievodul Nicolae-Alexandru: acela de singur-stăpânitor /*samoderjavnyi/*. În această privinţă nu mai era nimic de făcut, căci corespondentul grecesc - *autokrátor* (ultimul o fiind omega) era rezervat, oricând şi peste tot în Imperiu, basileului, iar cancelaria patriarhală se conforma în chip desăvârşit. Cu o excepţie absolut notabilă, grafic mai ales: modul de adresare către ginerele lui Alexandru-Nicolae Vv., ţarul Sraţimir din Vidin, includea şi pe *autokrátor* (fără omega! - o fineţe excepţională, remarcată de specialişti)[21].

Se poate trage concluzia: mobiluri adânci, politice mai ales îl determină pe voievodul Nicolae-Alexandru să solicite Bizanţului, prin Patriarhia ecumenică o rezolvare de circumstanţă în plan ecleziastic - politic a răspuns şi Bizanţul prin rezolvarea favorabilă a cererii voievodului privind strămutarea lui Iachint, mitropolit de Vicina, recunoscând totodată, nedisimulat, existenţa Ţării Româneşti şi a Marelui voievod şi Domn din fruntea ei - Imperiului şi Patriarhiei ecumenice nefiindu-le indiferent că un stăpânitor nord-dunărean le cere oblăduirea pe linie ecleziastică. El era un Domn /*authéntes/*, iar Domnia sa o *arhè*.

Evident, în mai 1359, Alexandru-Nicolae Vv. nu a fost investit cu titlul menţionat mai sus *(authéntes* sau *avthéntis,* cum se pronunţa deja în secolul al XIV-lea) nefiind totuna cu „singurstăpânitor“, cum printr-o scăpare de condei a crezut D. Onciul[22]: nimeni din afara Ţării Româneşti nu avea căderea să confere acest titlu[23].

Legalizarea ierarhiei mitropolitane din Ţara Românească a contribuit în mare măsură la consolidarea puterii domneşti şi, deci, a construcţiei statale care continua între Carpaţi şi Dunăre. Moment istoric cu atât mai semnificativ, cu cât la est de Carpaţi prindea contur al doilea stat feudal - Ţara Moldovei (şi aceasta în dispută cu regalitatea angevină)[24]. În alte cuvinte: aliindu-şi Biserica în opera de guvernare şi apropiindu-se de Bizanţ, Alexandru-Nicolae Vv. şi-a înscris ţara „într-un complex de drept şi prin aceasta în conştiinţa politică a lumii“, cum considera acelaşi N. Iorga (supra, n. 19).

Ne rămâne să ne pronunţăm şi asupra rolului jucat de Iachint însuşi în textura evenimentelor din jurul anului 1359. Se cunosc din nefericire prea puţine

---

[21] J. Darrouzès, *Ekthésis Néa. Manuel despittakia du XIVe siecle. Edition critique et commentaire par* R. pentru…, Paris, 1969, p. 62 şi comentariul de la p. 120, n. 47.

[22] D. Onciul, *Originile Principatelor Române* /1899/, ed. A. Sacerdoţeanu, vol. I, Bucureşti, 1968, p. 643. Corectat de Em. Vârtosu, *Titulatura domnilor şi asocierea la domnie in Ţara Românească şi Moldova până în secolul al XVI-lea*, Edit. Academiei Române, Bucureşti, 1960, p. 197 şi urm.

[23] Em. Vârtosu, *op. cit.,* p. 206-207. Critica lui Val. A. Georgescu, *Bizanţul…*, p. 22.

[24] Mai nou, Victor Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV,* Chişinău, 1994, p. 307 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

lucruri despre el, ca persoană (origine, unde s-a călugărit ş.a. absolut nici o ştire) şi chiar în legătură cu localizarea sediului mitropolitan de unde venise la nord de Dunăre - Vicina - subzistă încă neclarităţi, opiniile oscilând între Isaccea - Macin şi insula Păcuiul lui Soare, spre malul drept al Dunării, în aval şi la mică distanţă de Dorostolon/Dristra, Silistra, cu o puternică cetate bizantină (localizare plauzibilă)[25]. Cert, înainte de mai 1359, ei se găsea deja alături de voievodul Nicolae-Alexandru - era un refugiat -, iar ca întâistătător în eparhia sa dobrogeană, la Vicina, aceasta se întâmpla după 1347/48; mai ştim că Iachint a păstorit peste toată Ţara Românească mai bine de un deceniu - mai exact: până în august-octombrie 1370 -, după care prin voinţa voievodului Vladislav I - Vlaicu (şi mai ales datorită răcirii relaţiilor lui Iachint cu stăpânul patriarhal - acum Filotei Kokkinos, vezi pitacul mitropolitului din circa 1370), el ajunge doar peste o parte din ţară, cealaltă fiind încredinţată noului consacrat şi numit, fostul dicheofilax Daniil Critopulos care şi-a luat numele de Antim; şi e de reţinut că în actul sinodal de numire a acestuia din urmă amintirea Vicinei încă era prezentă la Constantinopol: eparhia lui Iachint e indicată drept „cealaltă jumătate rămasă având ca ierarh pe cel strămutat mai dinainte de la Vicina /*héñontos arhieréa tón metatethénta próteron apó Bitzinis*/"[26]. Din pitacul amintit, adresat patriarhului, s-ar putea deduce că eparhia „rămasă" era la vest, în Oltenia, căci Iachint invocă în sprijinul stării sale de suferinţă şi de amărăciune spusele şi mărturia „fratelui meu", mitropolitul Vidinului[27].

Revenind însă la momentul mai 1359, se pune întrebarea unde anume, în ce loc i s-a fixat lui Iachint locaşul de închinare, sediul propriu-zis mitropolitan? Că era vorba de capitala Ţării Româneşti - Argeşul - nu mai încape discuţie, mărturiile documentare istorico-arheologice o atestă[28], dar unde se găsea vechea Mitropolie în cuprinsul fostei capitale?

S-a crezut şi se mai crede că locaşul mitropolitan încredinţat lui Iachint era chiar Biserica Domnească Sf. Nicolae din Argeşul istoric (apelativul *Curtea de Argeş,* indicând „oraşul cu o curte domnească" fiind mai nou, cu începuturi cam în vremea lui Neagoe Basarab) - s-a combătut şi am adus argumente împotriva acestei localizări; solide şi coerente observaţii le face arh. Cristian Moisescu, printr-o

[25] Cf. P. Diaconu, *Păcuiul lui Soare - Vicina*, în „Byzantina", 8 (1976), p. 407 şi urm. Recent, Constantin Rezachevici, *De unde venea şi unde a păstorit primul mitropolit al Ţării Româneşti?,* în „Argessis"- Piteşti, t. VIII (1999), p. 63 şi urm. Crede că e vorba de Măcin (p. 63, n. unde e invocat N. Dobrescu, 1906). Din păcate, absolut fără probe, autorul crede că Iachint a fost instalat la… Câmpulung!

[26] P. Ş. Năsturel, *La partition…* p. 306 (cf. *DIR, B,* veac. XIII, XIV şi XV (1247-1500), p. 22: cu omisiunea „cealaltă jumătate rămasă").

[27] P. Ş. Năsturel, *op. cit.*, p. 301-304 (cf. *DIR, op. cit.*, p. 20-21).

[28] N. Constantinescu, *Curtea de Argeş 1200-1400. Asupra începuturilor Ţării Româneşti,* Edit. Academiei Române, Bucureşti, 1984 (Biblioteca de Arheologie, XLIV), p. 26-27, în special p. 149-150.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

recentă contribuţie la discutarea de care ne ocupăm aici[29]. Căci, în afară de îndoială, locaşul unde a slujit mitropolitul Iachint se găsea la nord de fosta curte domnească de la Argeş, chiar pe locul unde acelaşi Neagoe Vv. va construi (între circa 1513/14 şi 15 august 1517) faimoasa Mănăstire a Argeşului; topografic aşadar, distanţa dintre Curte şi Mitropolie era de circa 1,5 km. A fost şi este tradiţia Bisericii noastre: „între curtea domnească şi Mitropolie trebuia să fie o oarecare distanţă. Aşa era obiceiul ca să se poată desfăşura alaiul în zilele de sărbătoare“[30].

Dar decisivă în această privinţă este însăşi spusa voievodului Neagoe Basarab - şi aceasta în cuprinsul celei de a doua pisanii slavone aşezată de el pe peretele de vest al bisericii sale, care, de reţinut, păstra hramul Adormirii Precistei, al vechii Mitropolii. Iată: „Acestea dar văzându-le şi noi, cu dorinţă şi osârdie am poftit către sfintele şi dumnezeieştile biserici a le zidi şi a le înălţa şi înfrumuseţa, după cum le-au făcut şi le-au înălţat şi le-au înfrumuseţat sfânt răposaţii noştri moşi şi strămoşi şi s-au făcut ctitori şi sfinte biserici au înălţat şi au înfrumuseţat. Asemenea şi noi, urmând lor, având dorinţă şi osârdie *către preasfântul şi dumnezeescul hram şi lăcaş al preasfintei, curatei şi preabinecuvântatei Stăpânei noastre Născătoare de Dumnezeu şi pururea Fecioară Maria, cinstitei Adormiri, pe care l-am găsit domnia mea şi la Curtea de Argeş dărâmat şi neîntărit* şi cu darul lui Dumnezeu şi îndemnarea Preacuratei Maici a lui Dumnezeu s-au deschis ochii inimii noastre, *am gândit ca pe acest mai sus numit hram, din nou să-l clădim şi să-l înălţăm şi să-l întărim;* şi i-am dăruit sate şi aţigani şi bălţi cu peşte şi vămi şi obiecte de aur şi de argint şi mărgăritare şi pietre nepreţuite“[31], (s.n.).

Mai clar nici că se putea - o biserică a înlocuit-o pe cealaltă pe acelaşi loc, hramul ambelor fiind acelaşi. De acord - zic adepţii teoriei care situează la Curte vechea Mitropolie: biserica dărâmată de Neagoe Basarab fusese clădită de voievodul Vlad Dracul (se indică şi data sfinţirii: 15 august 1439), reieşind că sediul - pasager - din ambianţa fostei Curţi domneşti se mută într-adevăr, dar abia în 1439, la nord pe locul viitoarei mănăstiri, un argument palpabil fiind reprezentat şi de stema săpată în piatră, emblema dragonului, aparţinând lui Vlad Dracul Vv., găsită în cuprinsul acareturilor mănăstireşti[32]. Nu putem extinde argumentaţia şi să risipim ideile noastre - contracarând şi această faţetă a teoriei înfăţişate sumar aici - întrucât avem în pregătire o lucrare despre Curtea domnească din Târgovişte - prilej de a sublinia un efort remarcabil din partea voievodului Vlad Dracul, care, exact în vremea când se pretinde că la Argeş se edifica un locaş mitropolitan, în

[29] Cristian Moisescu, *Unde a funcţionat primul lăcaş al Mitropoliei Ţării româneşti?,* în Argessis, t. VII (1999), p. 55-61, cu interesante observaţii şi puncte de vedere (inclusiv în privinţa terenului ales pentru construirea Mitropoliei vechi şi apoi a Mănăstirii lui Neagoe. Vor servi investigaţiei viitoare).
[30] IBR, I (1957), p. 151. Cf. Cr. Moisescu, *op. cit.*
[31] Vezi mai nou Constantin Bălan, *Inscripţii medievale şi din epoca modernă a României. Judeţul istoric Argeş (sec. XIV - 1848),* Edit. Academiei Române, Bucureşti, 1994. p. 210 (= 1232). Altminteri, rămâne actuală, prin acurateţe în exprimare, lucrarea binecunoscutului medievist Emil Lăzărescu, *Biserica Mănăstirii Argeşului,* Edit. Meridiane, Bucureşti, 1967.
[32] P. Chihaia, *op. cit.,* p. 46-65.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

cealaltă capitală a Ţării Româneşti dărâma la rându-i o parte din nucleul Curţii vechi (a lui Mircea cel Bătrân/Mihail Vv.), clădind impozanta clădire, păstrată şi azi în ruină, reamenaja clopotniţa paraclisului (transformată în ceea ce astăzi e denumit Turnul Chindiei!), înconjura totul cu un uriaş şanţ de apărare etc. Aşa cum s-a afirmat deja, stema adusă în discuţie poate ilustra o etapă de reparaţie la turnul de intrare în vechea Mitropolie[33].

Încheiem acest demers ce s-a voit să scoată în relief firele unei reglementări canonice ce legau sudul bizantin cu vatra voievodală argeşeană - reglementare într-un fel sui-generis, cum s-a şi observat: refugiatul Iachint de Vicina, un transferat /*metatetheis*/ era totodată, potrivit actului sinodal, un *restabilit* /*apokatastàs*/, detaliu mai puţin observat, care denotă aceeaşi nedezminţită, în finețuri, practică a cancelariei patriarhale; actul sinodal (şi nici pitacul lui Calist I) nu indică nimic despre vreo înfiinţare de scaun mitropolitan la nord de Dunăre. Acest subtil mod de exprimare, care vădeşte ponderea crescândă a Patriarhiei ecumenice în materie ecleziastică (cum se va dovedi în continuare şi în privinţa pământului românesc extra-carpatic)[34], explică înainte de toate de ce, odată cu plecarea lui Iachint, scaunul mitropolitan dobrogean este radiat din listele patriarhale. Dar mai este vorba de altceva: ca oriunde la marginile Imperiului bizantin, şi în cazul Vicinei întâistătătorul îl reprezenta deopotrivă şi pe basileu; prin reglementarea oficializată în mai 1359, restabilitul Iachint mitropolitul purta cu sine povara reprezentării imperiale, dar transmisă - nici nu se putea altfel - lui Nicolae-Alexandru Vv., care, inevitabil, îşi va fi asumat de pe atunci patronajul politic asupra teritoriului dintre Dunăre şi Mare şi, în general, asupra Dunării de Jos[35], curând ajunsă în mâinile românilor.

[33] Cr. Moisescu, *op. cit.,* p. 56.

[34] D. Barbu, *Byzance…*, p. 106-107: consideră noua politică patriarhală, a lui Filotei Kokkinos, îndreptată cumva împotriva celei imperiale, iar despre semnificaţia întregului moment - 1359, textual: „une insurréction féodale dirigée contre Louis de Hongrie".

[35] N. Iorga, *Istoria bisericii româneşti şi a vieţii religioase a românilor,* vol. I, Bucureşti, 1929 (pe foaia de titlul: 1928), p. 32-33; cf, Pr. prof. Ion Ionescu, în GB, XXXVII (1978), 9-12, p. 1065. Mai conturat însă, cf. Răzvan Theodorescu, *Bizanţ, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale româneşti (secolele X-XIV),* Edit. Academiei. Bucureşti, 1974 (Biblioteca Istorică, XLI), *passim.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Argesis, XII, 2003, p. 165-176.

SĂPĂTURI DE SALVARE LA CURTEA DE ARGEŞ (1983-1984)

În cadrul unui proiect elaborat de Institutul de Proiectare Argeş, un ansamblu de locuinţe urma să fie realizat la Curtea de Argeş în partea centrală a oraşului - mai exact, la vest, în imediata apropiere, de ansamblul fostei reşedinţe domneşti, de-a lungul străzii L. Catargiu (fostă Râului). În anul 1982, de altfel, s-a trecut la faza de execuţie a unui bloc (P + 4), săpându-se groapa şi turnându-se betoanele de fundaţie. Întrucât proiectul amintit a stârnit controverse (cu un anume ecou şi în presă), dat fiind faptul că amplasarea construcţiei nu a ţinut seama de realităţile patrimoniului cultural naţional statornicite în zonă în decursul secolelor, de rezervaţia arheologică implicată potrivit legii în vigoare - o comisie lărgită a analizat situaţia la faţa locului (februarie 1983), lucrările de construcţie au fost sistate, cerându-se totodată investigaţii arheologice în zonă. Cerinţă cu atât mai necesară, cu cât, - odată cu excavaţiile începute - au fost distruse numeroase vestigii de cultură şi civilizaţie medievală românească (cum probează resturile recuperate pe parcurs[1]), aspect neglijat şi chiar negat cu totul de către autorii, beneficiarii şi executanţii proiectului.

Drept urmare, în planul centralizat pe anul 1983 a figurat şi cercetarea arheologică de salvare de la Curtea de Argeş, tot astfel şi în anul 1984, colaborând la aceasta Institutul de Arheologie, Muzeul Judeţean Argeş, Muzeul Orăşenesc Curtea de Argeş, ambele instituţii muzeale asigurând fondurile[2]. Totodată, din cele ce urmează suntem convinşi că datele cercetării arheologice din zonă, alături de cele deja cunoscute prin cercetări sistematice, evidenţiază cât se poate de limpede necesitatea de a stărui îndeaproape asupra conceptului „rezervaţie arheologică“, la coordonatele sale reale, topografice şi nu abstracte.

Configuraţia terenului în discuţie (în continuare: EMV, extra muros-vest, luând ca reper topografic Curtea domnească, respectiv zidul de incintă de vest) este de terasă: ne aflăm pe malul stâng al râului Argeş (am amintit deja de vechea denumire a străzii), pe terasa mijlocie, uşor înclinată de la nord la sud, locuită şi valorificată infrastructural. Către est, însă se înalţă terasa majoră (+ circa 6 m faţă de cealaltă), pe care se afla ansamblul monumental voievodal, la circa 50 m distanţă. La vest de fruntea terasei înalte, aşadar la exterior de incintă, pantele coborau mai lin odinioară, cum reiese din martorul păstrat către strada Mitroplit Ghenadie, în rest, eroziunea naturală şi intervenţia omului lăsând urme vizibile azi, rezultând pante repezi şi chiar abrupte.

---

[1] Lucrările de fundaţie au fost supravegheate arheologic chiar de proprietarul locului, prof. Trifu Martinovici, ulterior domnia sa participând, în răstimpuri, la cercetarea propriu-zisă.

[2] Colectivul de cercetare: N. Constantinescu (responsabil), Spiridon Cristocea, Romeo Maschio, N. Moisescu. În anul 1983, la cercetarea cuptorului de ars oale, am beneficiat de aportul binevoitor al arh. Cornel Ionescu şi arh. Ene Miron.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

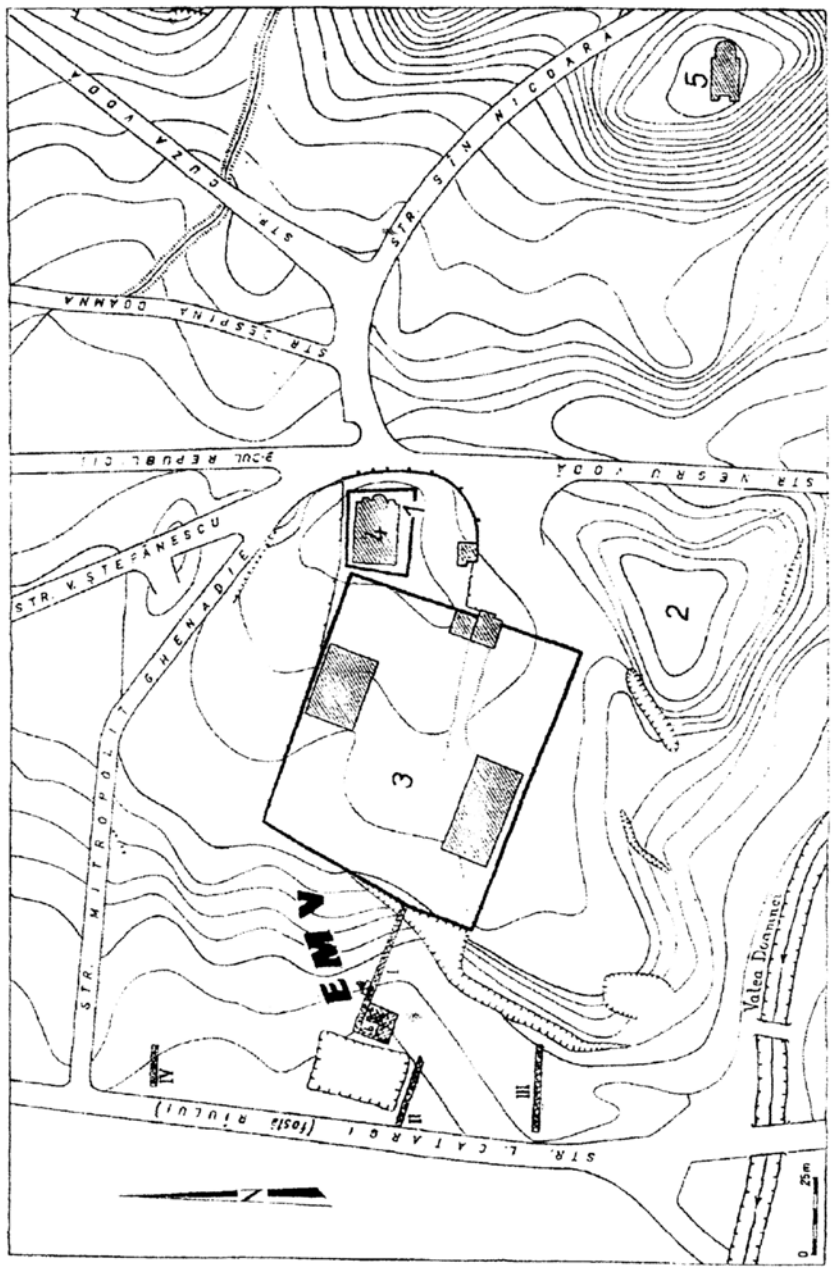

Fig. 1. Curtea de Argeş, zona Curţii Domneşti - plan de situaţie; săpături de salvare în anii 1983-1984 (= microzona EMV). Desen Iuliana Barnea.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

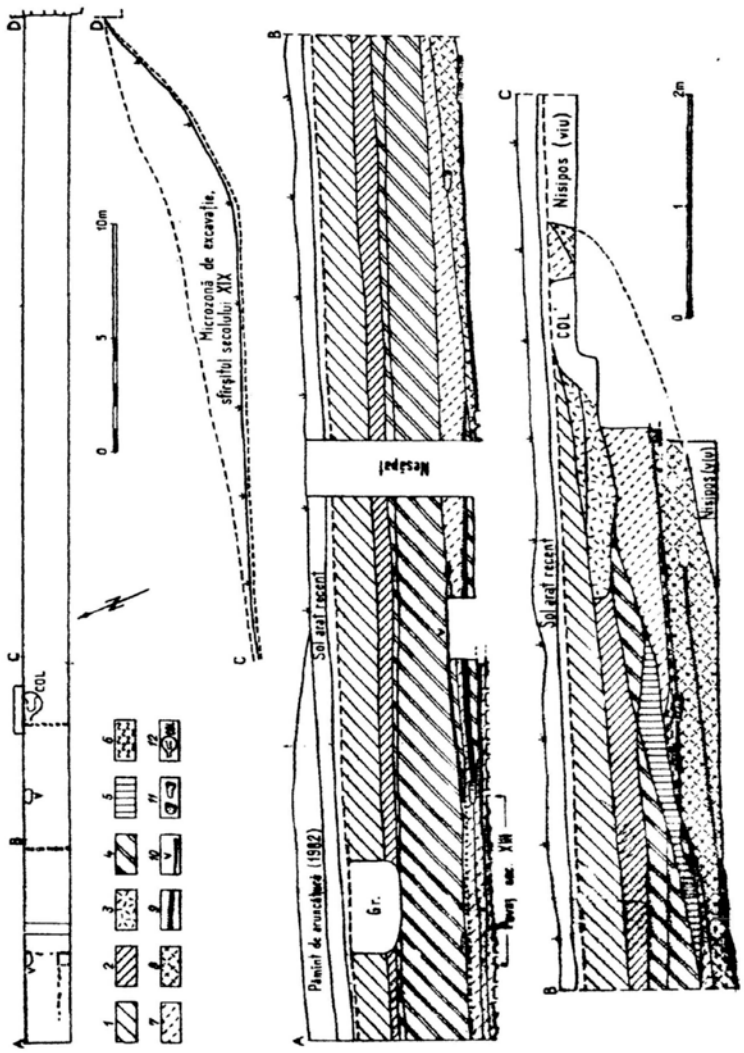

Fig. 2. Curtea de Argeş, zona fostei Curţi Domneşti, secţiunea EMV-I/1983, profilul peretelui de nord. Legenda: 1) Pământ negru-cenuşiu compact/strat sec. XV-XVII; 2) Pământ cenuşiu, cu pigmenţi de mortar, cărbuni, arsură/nivel de locuire sec. XIV; 3) Umplutura groapei de deservire COL/sec. XIV-XV; 4) Pământ galben purtat/= faza de construcţie a incintei domneşti, c. 1340/; 5) Pământ negru cu cărbuni, cenuşă, zgură de fier/sec. XIV/; 6) Pământ negru-cenuşiu /sec. XIV/; 7) Pământ galben-cenuşiu, cu cărbuni, oase, fragmente de cărămizi, ceramică /sec. XIV/; 8) Pământ cenuşiu cu chirpici, pigmenţi de mortar, cărbuni, ceramică/strat şi nivel de locuire sec. XIII/; 9) Podele lutuite/= nivel de locuire sec. XIII; 10) Arsura la roşu/vatră, sec. XIII/; 11) Bolovani de râu/= tălpi de locuinţă/; 12) cuptor de ars oale, sec. XIV - epoca lui Mircea cel Bătrân.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

În această ultimă privinţă, nu e de prisos a preciza un fapt petrecut la finele secolului trecut şi începutul celui actual: când, din triajul gării, s-a prelungit o linie ferată spre nord, antreprenorul (Lessel?) a excavat o bună parte din panta terasei majore, folosind pământ la rambleul căii ferate[3]; tăietura Lessel se distinge clar în zonă (fig. 1-2).

Cercetările din 1983 (4 iulie - 13 august). Analizând depunerile şi complexele afectate de excavator în 1982 (cât a fost posibil acest lucru, ţinând seama că malurile gropii de fundaţie erau deja zdrenţuite, iar apa de infiltraţie - prezenţă nedorită pentru cercetarea arheologică - a împiedicat analiza pe verticală, la baza depunerilor vechi), am stabilit primul punct de lucru aici, în microzona 1, realizând secţiunile EMV -I şi EMV - II, sondând totodată superficial, ici şi acolo, în cuprinsul gropii de fundaţie, printre betoane, sau încercând o mică suprafaţă în colţul de SE, unde se vedea un rest de zid, databil stratigrafic în secolul XIV-lea. De asemenea, am efectuat un mic sondaj în microzona 2 (secţiunea EMV - IV), precum şi o secţiune în microzona (EMV - III) - (fig. 1). Desigur, atenţia principală am acordat-o microzonei centrale.

Microzona 1. Cele două secţiuni practicate - orientate V-E, prima de 45 m x 2 m (aproximativ în prelungirea secţiunii I/1967 din incinta voievodală), a doua de 25 m x 2 m, la 22 m sud de cealaltă (în prelungirea ideală a zidului de incintă S al Curţii domneşti) - au oferit suficiente date şi materiale arheologice în măsură să direcţioneze o amplă cercetare sistematică a întregii zone. Pe baza profilului stratigrafic de nord EMV - I (fig. 2), am constatat două mari registre ce oglindesc două faze de locuire în zonă - una veche, cu 4 niveluri de vieţuire, succesive, databile în secolele XIII-XIV (circa 1340), alta nouă, cu mai multe niveluri de vieţuire, databilă începând cu a doua jumătate a secolului al XIV-lea (post circa 1340) şi durând până azi. Reamintim aici, este vorba de ceea ce, efectiv, am putut înregistra în cursul săpăturilor, atâta vreme cât nu ne-a împiedicat pătrunderea în săpături a apei de infiltraţie, altminteri, în întreaga zonă, nu se poate coborî sub adâncimi de 1,80 m - 2,20 m; or tocmai cele mai vechi depuneri arheologice se află sub aceste cote. Astfel încât, rezultă de la sine că noţiunile de „nivel I“, etc. cu care operăm în continuare sunt fatalmente arbitrare.

Nivelul I. Solul virgin, un lut nisipos, pe alocuri cu prundiş este înregistrabil strategic doar către est, unde se observă de altfel că panta originară a terasei înaltă a fost remaniată prin excavaţie din vechime, înregistrându-se apoi o depunere: pământ gălbui, cu vagi nuanţe cenuşii, conţinând resturi de chirpici, ceramică, fragmente de cărămidă şi pigmenţi de mortar, oase de animale etc. Două sub-nivele, respectiv două locuinţe de suprafaţă (tălpi din piatră de râu şi, desigur, tălpi de lemn ca şi podele de pământ bătătorit - caracteristică tehnico-tipologică a tuturor locuinţelor găsite în microzona I marchează acest nivel de locuire, databil potrivit ceramicii în prima jumătate a veacului al XIII-lea.

[3] Informaţie (neverificată documentar) Trifu Martinovici.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

***Nivelul II*.** Este reprezentat de un solid pavaj din piatră de râu (în structura acestuia se afla şi o ceramică de epocă romană - fig. 3/2), care are o mare întindere, spre vest şi nord (a fost dislocat şi de groapa de fundaţie), legându-se probabil, funcţional, de o construcţie mai mare, eventual chiar zidită din piatră şi cărămidă, cum denotă pigmenţii de mortar de pe suprafaţa pavajului (aflat la adâncimea medie de 1,80 m). O altă locuinţă, de tipul evocat mai sus, marchează şi ea acest nivel de locuire, databil în a doua jumătate a veacului al XIII-lea.

Fig. 3. Secţiunea EMV - I/83 - suprafaţa B/84. 1) Locuinţă de suprafaţă (în stânga), ante 1340 şi locuinţă de suprafaţă (în dreapta), sfârşitul secolului XIV; 2) Pavaj din bolovani de râu (secolul XIII - circa 1340).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

***Nivelul III*.** Peste pavaj şi mai ales la est de acesta se găseşte o depunere compactă de nuanţă cenuşie, conţinând multă cenuşă, cărbuni, fragmente de cărămizi, ceramică numeroasă etc. Două sub-nivele (mai probabil: o locuinţă reamplasată, mutată mai la est) marchează acest nivel de locuire, încadrabil cronologic către sfârşitul veacului al XIII-lea şi începutul celui de-al XIV-lea.

***Nivelul IV*.** Stratigrafic se leagă organic de cel precedent (ca de altfel şi nivelurile I-II între ele), cu diferenţa că stratul aferent prezintă în compoziţie mai multă arsură. Nu era o locuinţă chiar obişnuită, iar aceasta datorită prezenţei unei sobe cu cahle oală, de care vom vorbi mai departe. Datarea nivelului de locuire: prima parte a veacului al XIV-lea (înainte de circa 1340), dispariţia acestuia datorându-se - cert - evenimentelor din cursul invaziei angevine din 1330 (fig. 3/1; 4).

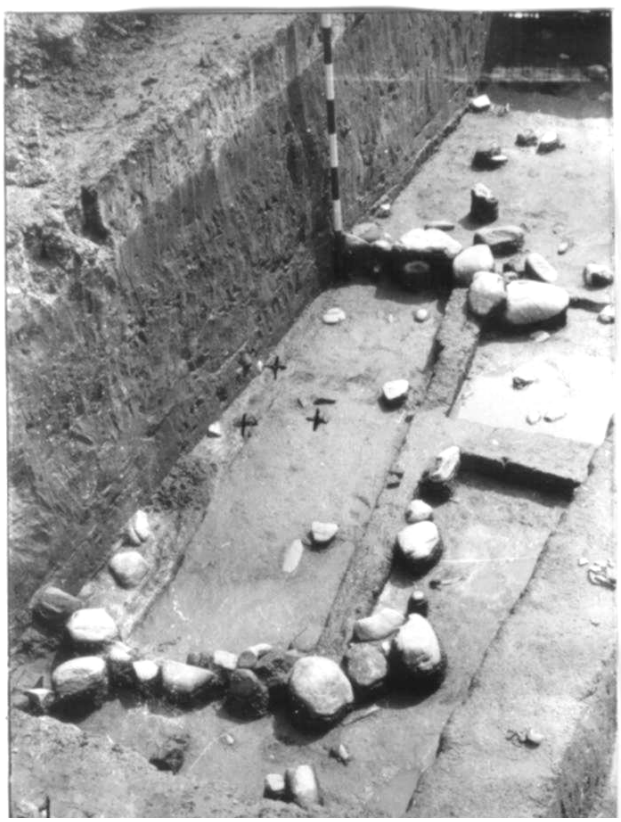

Fig. 4. Aceeaşi locuinţă (ante 1340): 1) Resturi din conturul tălpilor, iar în dărâmătură, deasupra podelei de lut, cahle-oală de sobă; 2) Un exemplar de cahlă-oală (ante 1340).

Că este vorba de o scurtă întrerupere a locuirii în microzona I faptul rezultă şi din altă constatare stratigrafică: tot ceea ce fusese cândva locuit, acoperit de construcţii, pavaje etc. a fost apoi acoperit de o masivă pătură de pământ galben purtat, subţiată către est şi atingând grosimi de 0,50 m - 1 m către vest şi sud-est (EMV - II; lipseşte în EMV - III). Provenienţa acestei masive lentile de pământ

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

purtat nu este greu de identificat: este vorba de pământul scos din şanţurile de fundaţie şi de la groapa (imensă) pivniţei din incinta domnească, ridicată în jurul anului 1340, cum a fost demonstrat arheologic[4].

Astfel încât, vieţuirea din microzonă nu este imediat recurentă, în funcţie de reperul cronologic menţionat, dar ea nu a întârziat; o dovedeşte şi depunerea arheologică de nuanţă neagră-cenuşie, caracterizată îndeosebi prin numeroasele fragmente de zgură de fier - semn al unei activităţi productive specifice în zonă, în a doua parte a veacului al XIV-lea şi la începutul celui de al XV-lea. Altminteri, în aceeaşi privinţă, am avut norocul să descoperim şi un splendid cuptor de ars oale (fig. 5) - iată încă o şansă oferită de cercetarea noastră din 1983. Prezentarea acestei instalaţii o vom face însă, în forme cuvenite, în partea finală a articolului. În rest a doua fază de vieţuire în microzona I este ilustrată nu numai stratigrafic (fig. 2), ci şi prin complexe de locuit - cazul construcţiei din sec. XV-XVI (EMV-II), alte amănunte în legătură cu cele de mai sus oferindu-le odată cu prezentarea cercetărilor din 1984.

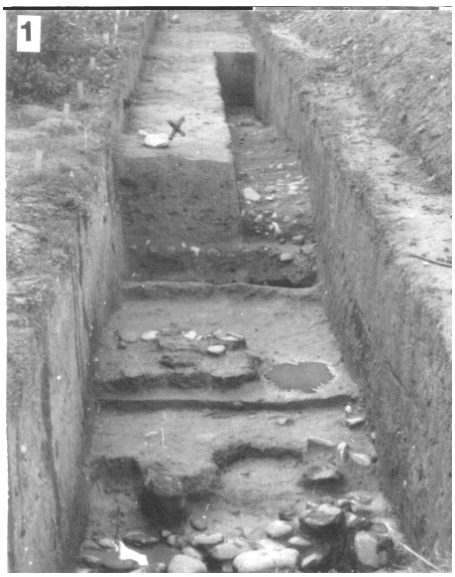

Fig. 5. Secţiunea EMV - I-83. 1) Locul cuptorului de ars oale /COL x/; 2) Acelaşi cuptor dezvelit şi conservat in situ.

Microzonele 2-3. Ele ridică deocamdată unele probleme, nerezolvate de cercetarea din 1983. Să menţionăm totuşi descoperirea unui pavaj din piatră de râu. La adâncimea de 1,60 m (EMV-IV) - poate o uliţă orientată N-S; de asemenea, trebuie subliniate descoperirile din cealaltă microzonă (EMV - III), ceramice îndeosebi - inclusiv unelte de olar din sec. XV- XVII. O descoperire neaşteptată: un complex osteologic (bovideu, un alt

[4] Datarea circa 1340 şi alte detalii la N. Constantinescu, *Curtea de Argeş 1200-1400. Asupra începuturilor Ţării Româneşti*, Edit. Academiei Române, Bucureşti, 1984, p. 54 şi următoarele.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

animal mai mic), în asociere cu ceramică la roată, cenuşie, un fragment de cărămidă, complex situat la adâncimea de 1,34 m. Dacă a avut sau nu caracter ritual-funerar, nu este sigur, oricum pare-se că datarea ar privi către secolele IV-VI (?). Cercetarea de aici va fi reluată în viitorul apropiat.

Cercetarea din 1984 (19 iulie - 15 august). Cunoscând, cel puţin în linii mari, complexele şi depunerile din veacurile XIII-XIV, în campania următoare a săpăturilor de salvare de la Curtea de Argeş am insistat asupra celor înregistrate în capătul de vest EMV - I, deschizând spre sud o suprafaţă (9 m x 8 m), notată b/1984, în cuprinsul căreia am coborât în adâncime doar pe latura de nord, în parte şi pe latura de vest. Am dat mai întâi de o locuinţă aparţinând fazei a doua de locuire, respectiv din epoca lui Mircea cel Bătrân. Din locuinţă se păstrează doar laturile de nord, vest şi probabil est - lipsind latura de sud, distrusă; locuinţa este contemporană cu cuptorul de ars oale (fig. 3/1).

În colţul NV al suprafeţei, la adâncimi de 1,39 - 1,57 m, am dezvelit resturile locuinţei nr. 7 (respectiv nr. 2, potrivit notării de pe şantier), care prezintă următoarele date tipo-dimensionale: latura de circa 4,50 m x 3,80 m, cu tălpi de stejar sesizate la sud şi în colţul SV; în colţul NE se amenajase o sobă, cu cahle oală (găsite întregi sau în stare fragmentară), de dimensiuni variabile, predominând tipul înalt de 15,6 cm cu diametrul gurii de 11 cm, şi diametrul fundului de 7,2 cm (fig. 3/1, 4/1-2). Podeaua consta din pământ bătătorit, pe suprafaţa acesteia, între altele, găsind şi un frumos exemplar de cercel din argint aurit (fragm.), cu incrustaţii de email vernil, piesă în curs de prelucrare şi studiu[5].

Alte resturi de locuinţe, pavaje, vetre, ş. a. au fost descoperite mai ales în partea de vest şi sud-vest a suprafeţei b/1984, toate încadrabile în nivelurile II-IV de locuire.

Materialul arheologic recoltat în cursul celor două campanii este numeros, variat şi reprezentativ: ceramică de uz curent (borcane, oale cu toartă, farfurii, ulcioare), în parte întregibile; cahle oală; numeroase unelte (dornuri, topor, toporaş de mână), inclusiv de olar (os), lacăte - inclusiv un lacăt cilindric (sec. XIV), piese de armură şi de harnaşament, arme (vârfuri de săgeţi, suliţe, posibil o lamă de sabie sau de spadă), accesorii de îmbrăcăminte (nasturi de argint, globulari), cercel din argint aurit etc., ca să nu mai amintim de numeroase cuţite de fier, scoabe ş. a.

Descoperirea în 1983 a unui cuptor de ars oale (fig. 6) pune în evidenţă potenţialul productiv, mereu în creştere, străvechi, diversificat şi pe alocuri specific al ţinutului străbătut de valea Argeşului, din acest potenţial făcând parte organică şi meşteşugul olăriei[6].

[5] Institutul de Arhelogie „Vasile Pârvan“, Bucureşti, Tezaur, Proces verbal 28. XI. 2001, *Podoabe*, poz. 1-9.
[6] Cf. Şt. Olteanu, în SCOM-Piteşti, 1972, p. 271 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

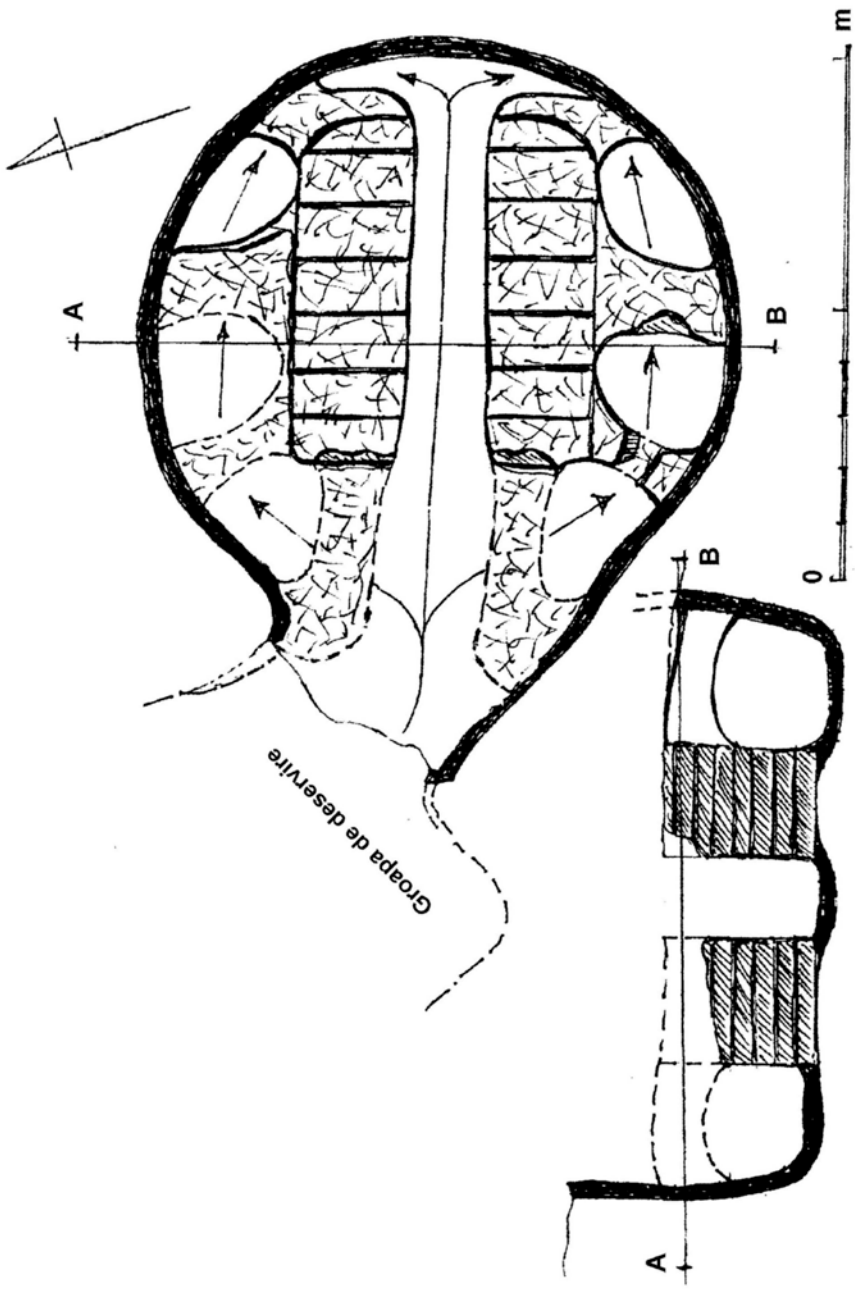

Fig. 6. Secţiunea EMV-I cuptor de ars oale (sec. XIV).
Plan şi secţiune prin camera de ardere.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

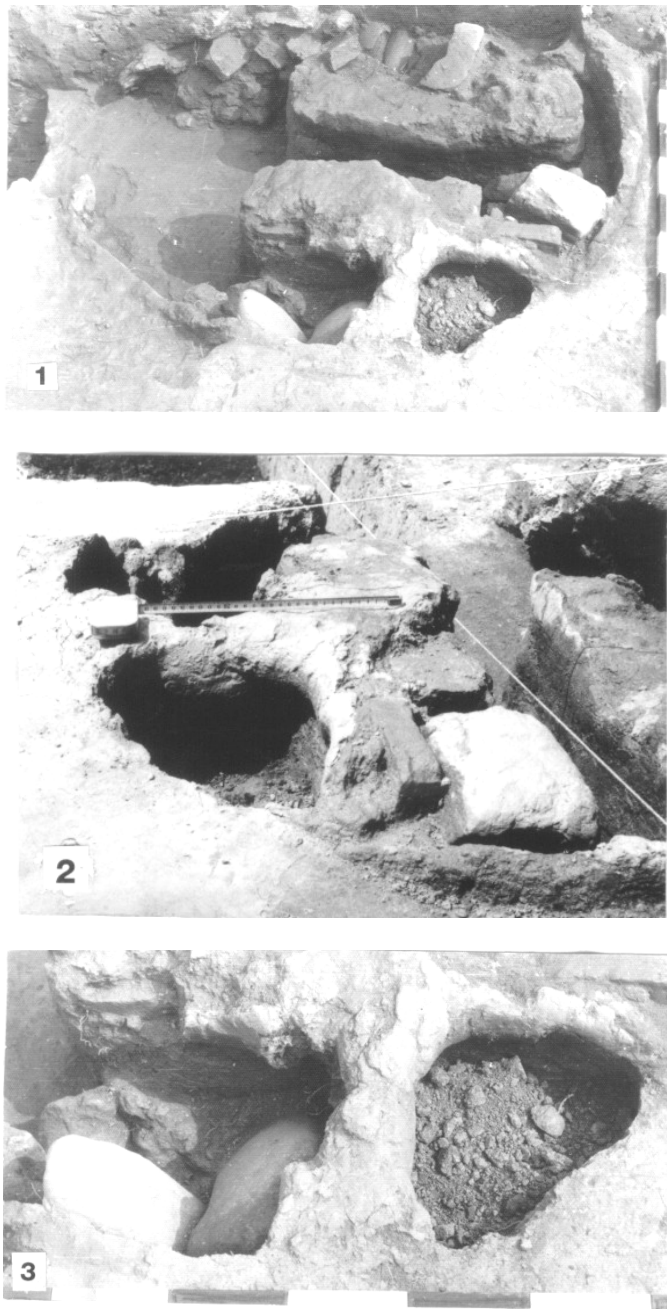

Fig. 7. Resturi din cuptorul de ars oale (sfârşitul sec. XIV) - detalii de construcţie.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Lucru bine ştiut, zona Argeşului superior se remarcă în această privinţă prin felurite descoperiri (de pildă cele de la Cerbureni, valorificate încă de Barbu Slătineanu, de la Curtea de Argeş, de Virgil Drăghiceanu)[7], datând însă din veacurile mai târzii (XVI şi XVII). Pentru vremea şi mai târzie (deşi pe baza realităţilor de demult) Ion Cruceană stabilise, cu mulţi ani în urmă, drumuri comerciale de pământ în zona sudică a judeţului Argeş, între acestea şi un *drum al olarilor* către Valea Mozacului şi mai departe pe drumul Giurgiului, în relaţie desigur cu centrele de olărie de la Curtea de Argeş, de pe Râul Doamnei (Coşeşti-Poieniţa) ş. a., cu târgul de oale din Piteşti etc.[8].

Fapt este că în Curtea de Argeş, cel puţin, unde există şi un cartier „Olari" şi un locaş de cult cu aceeaşi denumire (datând probabil din veacul al XV-lea) nu erau cunoscute cuptoare de ars oale datând din evul mediu, acestea fiind doar „anunţate" de descoperirea, în răstimpuri şi îndeosebi în perimetrul fostei Curţi Domneşti, a numeroase crăiţe tripode din lut ars, probe evidente ale meşteşugului propriu-zis[9].

Oferim aici o prezentare succintă a descoperirii, cu detalii de ordin tehnic:

Tip - cuptor de ars oale, cu două platforme simetric zidite, canal central şi circular, cu braţe dispuse radiar

Orientare - est-sudest/vest-nordvest (camera de ardere)[10]
probabil nord-sud (groapa de deservire)

Dimensiuni - diametrul maxim (camera de ardere) 1,10 m.
platformele paralelipipedice
0,72 0,22-0,25 0,27 m
L l h
6 r. cărămizi formate diverse:
? x 13,5 x 4,2; ? x ? x 5,3;
? x ? x 3,7; ? x 14,2 x 3,5
- canal central: 1 (medie) 0,16 m
- braţele radiare (6 la număr), dimensiuni variabile - cel central-sudic: secţiunea plan-convexă de 13,5/5,5 cm, pe osatură de lemn (lut cu paie şi pleavă)
- platformele rotunjite la colţuri (cea nordică parţial distrusă), pomestite

[7] V. Drăghiceanu, în BCMI, X-XIV/1923 (= Curtea Domnească din Argeş); N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 123.
[8] Ion Cruceană, în SCOM-Piteşti, 1972, p. 309 şi urm.
[9] V. Drăghiceanu, *op. cit.*, fig. 302; v supra, n. 7.
[10] Diferit ca tehnică de construcţie - cuptorul argeşean se înscrie totuşi tipologic în grupul cuptoarelor de ars oale înregistrate arheologic în epoca lui Mircea cel Bătrân / c. 1400/ - de pildă la Coconi, pe Mostiştea - v. N. Constantinescu, *Coconi…*, 1972, p. 82 şi urm., f. 42-43.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

- pietre mari şi mijlocii (cu urme de ardere) în camera de ardere /pietre de râu/
- groapa de deservire în unghi obtuz faţă de axul cuptorului / L c. 147/
- funcţionare îndelungată: arsura pe contur de 6-7 cm

Datare: Sec. XIV (epoca Mircea cel Bătrân)[11]

Concluzii. Zona situată la vest de incinta voievodală de la Curtea de Argeş a fost intens locuită în veacurile XIII-XIV şi următoarele, cu siguranţă şi în epoca mai veche decât anul 1200. Locuirea s-a „lipit" de panta terasei înalte, amenajată continuu şi folosită ca atare, inclusiv pentru instalaţii productive (cazul cuptorului de ars oale, sec. XIV). Descoperirile din anii 1983-1984 ilustrează, înainte de toate, aspecte ale vieţii de târg-oraş în veacurile XIII-XIV, în strânsă legătură cu viaţa de caracter feudal ilustrată de reşedinţa voievodală învecinată, iar apoi de Curtea domnului din fruntea Ţării Româneşti (după circa 1340), cu anexe gospodăreşti situate probabil în apropiere de zona cercetată, la NE.

Date fiind natura, răspândirea topografică şi importanţa descoperirilor arheologice din anii 1983-1984 (inclusiv din 1982), considerăm necesară continuarea şi amplificarea (extinderea) cercetărilor sistematice la întreaga zonă de rezervaţie arheologică.

De asemenea, considerăm că detaliul de sistematizare în zonă - care nu implică neapărat noi construcţii - trebuie să ţină seama de vestigiile istorico-monumentale existente sau scoase la lumină de cercetarea arheologică din zonă, acestea în primul rând trebuie să fie puse în valoare.

[11] Descoperirile prezentate în materialul de faţă au fost semnalate la Conferinţa Naţională de Arheologie (Târgovişte, 20 III 1985).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Argesis, seria istorie, XII, 2003, p. 177-187.

COMPLETĂRI ÎN PROBLEMATICA FOSTEI CURŢI DOMNEŞTI DIN ARGEŞ

Acum 120 de ani, pozitivismul şi ştiinţele experimentale bântuiau în Apus şi tot atunci - mai exact: în 1883 - se adresa Alex. D. Xenopol studenţilor săi din Iaşi: „aflarea adevărului, scopul oricărui demers în cercetarea istorică este de cele mai multe ori un lucru anevoios, adesea chiar greu de îndeplinit"; „În istorie - arăta savantul -, experienţa nu este cu putinţă. Istoricul nu are de stabilit un adevăr viitor, ci de restabilit un adevăr trecut. Adevărul este unul şi numai unul…"[1].

Semnificativă, dacă nu simptomatică, ne apare gândirea ulterioară a celui care, spre apusul vieţii, considera că în absenţa probelor în demonstraţii ajunge şi un dram de intuiţie /v. infra/. Altminteri, să reţinem că A. D. Xenopol, printre primii care s-au angajat în combaterea teoriei imigraţionist-negativiste a lui R. Roesler, considera că tocmai spaţiul românesc intracarpatic - Ardealul - a reprezentat leagănul vieţii de stat româneşti. Erau acolo, din adâncă vechime, voievozi români - adevăraţi „seniori teritoriali şi capi ai unor mici state" ajunşi apoi sub suzeranitatea cuceritorilor maghiari; lângă voievozi dăinuiau şi cnejii - un aşezământ oarecum asemănător voievodatului: „cu care el pare a fi fost amestecat", exemplificându-se chiar din Diploma Ioaniţilor/1247 respectiv „*terra kenazatus Lytuoy woiavode*"[2].

Altfel spus, nu e de mirare că A. D. Xenopol, poate cel mai consecvent adept al „descălecatului" din Făgăraş putea afirma: „începuturile de organizare nouă a vieţii româneşti cad deci dincolo de Carpaţi şi de acolo ne-au venit în Valahia şi Moldova tipurile care au dat naştere vieţii de stat a acestor două ţări. Voevodul, boierii cnezii, organizarea comunală, toate aceste elemente, deşi numai rudimentare, ne-au venit de peste Carpaţi"[3]. Nu au fost capabili românii să aspire şi să treacă la forma superioară de organizare - cea statală, de caracter feudal -, neavând o nobilime proprie (cum persifla în pamfletul său din 1883 Pal Hunfalvi - *Românii şi pretenţiile lor*: „artă de a amesteca falsul cu adevărul", va categorisi îndată Xenopol[4])? Răspunsul limpede al acestuia din urmă îl va da şi chiar va încerca să-l dezvolte în primul volum al sintezei sale din 1888: „Aceste două

[1] A. D. Xenopol, *Lecţiunea de deschidere a cursului de Istoria Românilor de la Universitatea din Iaşi*, 1883 - apud Pompiliu Teodor, *Evoluţia gândirii istorice româneşti*, Edit. Dacia, Cluj, 1970, p. 235 (subl. ns., N. C.). Cf. Al. Zub, *A scrie şi a face istorie (Istoriografia română postpaşoptistă)*, Edit. Junimea, Iaşi, 1981 (Humanitas-21), p. 188 şi urm., 227 şi urm.

[2] A. D. Xenopol, *Teoria lui Rösler. Studii asupra stăruinţei Românilor în Dacia Traiană*, Iaşi, 1884, p. 147 şi urm.

[3] Idem, *Întemeierea Ţărilor Române*, în RIAF, IV, Bucureşti, 1885, p. 4.

[4] Cf. Pál Hunfalvi, *Die Rumaenen und ihre Ansprüche*, Wien, 1883 (caracterizarea lui Xenopol, *Teoria lui Rösler*, 1884, p. 15).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

aşezăminte: voevodul /,/ adică conducătorul şi nobilii, *clasă ce se desface de la sine şi după un proces de alegere social cunoscut, din sânul unui popor, trebuiau să existe chiar înainte de înjghebarea societăţilor organizate / de tip statal, N. C./ , întrucât ele sunt chiar condiţia oricărei organizări*"[5]. - (s. n., N. C.).

Dar iată că o tentă de justificată prudenţă transpare din ultima ediţie - vol. III, ed. a 3-a /postumă/ -, unde chiar de la început, referitor la *Descălecarea Munteniei*, A. D. Xenopol lăsa mai mult câmp liber adevărului pasager, adică ipotezelor: „Istoria românilor înfăţişează mari greutăţi în expunerea ei, din pricina lipsei izvoarelor /…/ Acum, cu prilejul descălecării, mai ales a Munteniei, întunerecul se lasă din nou pe evenimente şi nu este străbătut decât de licăriri ce trebuie prinse din toate părţile pentru a înmănunchia din ele câteva raze de lumină. Numai rareori avem siguranţa istorică; *cele mai adese, numai interferări ipotetice ce trebuie să-şi aştepte confirmarea prin descoperiri documentare posterioare. Acest principiu logic, că pentru faptele individuale, cum sunt îndeobşte faptele istorice, argumentarea poate cele mai adeseori numai să izvodească ipoteza fără a o putea însă şi adeveri*, este prea adeseori uitat de istorici şi de aceea este bine a-l aminti la pragul chiar al cercetării ce voim să întreprindem. Atât stabilirile noastre, cât şi acelea ale învăţaţilor ce cred altfel decât noi, *nu sunt, în ceea ce priveşte descălecarea Munteniei, decât stabiliri ipotetice*, şi viitorul, dacă va aduce vreodată la lumină un document hotărâtor, va arăta de a cui parte a stat adevărul, afară dacă nu cumva ne va da pe toţi de greş, arătând că lucrurile s-au petrecut altfel decât cum cu toţii le închipuiserăm"[6].- (s. n., N. C.).

Eşafodajul demonstraţiei lui Xenopol, care punea preţ pe izvoare - fie că era vorba de data descălecatului din Făgăraş (1290), de persoana descălecătorului (Radu Negru, oglindit nu numai de naraţiunile cronicăreşti, ci şi de acte de cancelarie - sub forma „Negru Vodă" - sau de cunoscuta pisanie din 1636 de la Biserica domnească din Câmpulung)[7] şi mai cu seamă privind etapele descălecării: mai întâi la Câmpulung, iar apoi la Argeş etc., toate acestea ţineau seama nu numai de stadiul istoriografic atins în vremea sa, Xenopol rezistând şi ripostând multiplelor obiecţii venite din partea unor somităţi ca Hasdeu, Onciul, Iorga ş. a., dar se supuneau unui fir interpretativ specific savantului. O spune el însuşi, când afirmă că în tratarea faptelor istoriceşi în concluziile asupra acestora s-a bazat şi pe intuiţie, pe aşa-numita *inducţie individuală* sau *inferenţă*[8]. Numai că - vai! - întreaga epopee a descălecatului din Făgăraş a stat sub semnul improbabilităţii ca realizare de fapt, de vreme ce Xenopol considera Carpaţii nu ca o punte de legătură între elementele despărţite ale neamului nostru, ci din contra, drept „cauza

[5] A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, I, Iaşi, 1888, p. 465.
[6] Idem, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. III, ed. III-a - respectiv: vol. II, ed. a IV-a, ed. N. Stoicescu, Maria Simionescu, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986, p. 14.
[7] *Ibidem*, p. 16 şi urm.
[8] *Ibidem*, p. 24 (n. 28).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

geografică“ de căpetenie a dezbinării acestui neam[9].

După acest ocol, care a avut scopul să sugereze că marile spirite îşi pot provoca, adesea involuntar, capcane insurmontabile, să ne fie îngăduit să ne pronunţăm asupra celor enunţate în titlul articolului de faţă.

*
* *

1. Mai întâi, se cuvine să stăruim în legătură cu litera şi spiritul Cronicilor munteneşti, izvoare de bază care ar demonstra că în 1290 ar fi avut loc descălecatul lui Radu Negru voievod.

a) De nicăieri nu rezultă / în pofida redacţiilor repetate, cu adstraturi şi tăieturi (omisiuni) potrivit intereselor de moment, partizane poruncite sau asumate / că primul scaun voievodal al viitoarei Ţări Româneşti a fost fixat întâi la Câmpulung şi abia pe urmă la Argeş. Altul e sensul tradiţiei istorice ţesute în legătură cu aşezarea de pe Râul Târgului: este cea mai veche din ţară, are deci drepturi mai multe (vezi pe rând: 1636, pisaniile Bisericii domneşti / Uspenia /, Crucea jurământului, Crucea pârgarilor - 1676; de reţinut mai ales predoslovia din 1636 a Molitvelnicului slavon / tipărit „în primul oraş din cele care s-au aşezat în ţara noastră, Câmpulungul“/)[10]. De altfel, Matei Basarab Vv. a avut grijă să mai întărească orăşenilor câmpulungeni două acte privilegiate - la 12 Aprilie şi 3 Mai 1636, scutirile acordate făcând referire şi la pisania Uspeniei: „după cum scrie şi în piatra pe care o am pus domnia mea deasupra porţii bisericii“[11].

b) Altminteri, elaboratele tradiţiei câmpulungene se oglindesc suficient de limpede în redacţia târzie a Cronicilor munteneşti:

- *Letopiseţul Cantacuzinesc* (a doua jum. sec. XVII): 6798/1290, Radu Negru Vv. „pogorându-se pre apa Dâmboviţei, început-au a face ţară noao. Întâi au făcut oraşul ce-i zic Câmpul Lung. Acolo au făcut şi o biserică mare şi frumoasă şi înaltă. De acolo au descălecat la Argeş şi iar au făcut oraş mare *şi şi-au pus scaunul de domnie făcând curţi de piiatră şi case domneşti şi o biserică mare şi frumoasă*“[12].- (s. n., N. C.).

- *Letopiseţul Bălenilor* (a doua jum. sec. XVII): 6798/1290, Radul Negru Vv. „s-au socotit ca să-şi mute scaunul dencoace, peste plai /…/ ci dar Radul vodă s-au aşăzat în câtăva vréme la Câmpul-Lung, unde şi mănăstire frumoasă şi mare

[9] *Ibidem*, p. 50 (critica editorilor de azi la p. 65, sub. n. 111; la bibliografia indicată a fost omis, din păcate tocmai principalul promotor al ideii centrale a istoriografiei româneşti, că Munţii Carpaţi au reprezentat din totdeauna o punte de legătură între elementele răzleţite ale neamului românesc - cf. N. Iorga: „Carpaţii munteni se deschid spre Ardeal şi nici o piedică nu se întâmpină spre văile moldoveneşti“ - *Istoria Românilor*, vol. III, *Ctitorii*, Bucureşti, 1937, ed. V. Spinei, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1993, p. 19).

[10] A. Sacerdoţeanu, *Predosloviile cărţilor româneşti*, I, Bucureşti, 1938, p. 69.

[11] Hrisovul lui Matei-Vodă din 12 aprilie 1636 la Ioan Răuţescu, *Câmpulung-Muscel. Monografie istorică, Câmpulung*, 1943, p. 363-365.

[12] Ed. Constant Grecescu, Dan Simonescu, Edit. Academiei Române, 1960, p. L-3.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

au făcut. *După acéea s-au dus la Argeş de au făcut scaunul acolo, făcând curţii domneşti şi bisérică, care şi până astăzi iaste*“[13]. - (s. n., N. C.).

În ambele redacţii - versiuni, mai limpede - ca suport informaţional - nici că se putea: scaun domnesc, aievea, a fost hărăzit doar Argeşului…!

c) Mai mult, avem avem deja suficiente probe documentare - izvoare scrise, interne - care nu numai că vorbesc de „aşezarea / întemeierea“ Ţării Româneşti (ot sezdania zemlev, 1517), cei interesaţi fiind nu mănăstiri şi biserici domneşti, ci moşnenii[14], dar ele se completează organic cu primele straturi ale alcătuirilor cronicăreşti din veacul al XVI-lea, unele operând deja cu miticul „Negru Vodă“; or, lesne de observat, acestea din urmă nici măcar nu menţionează Argeşul ca loc în care Negru Vodă ar fi construit ceva: altfel nu ne-am putea explica de ce un Luccari, de pildă, în cartea sa apărută în 1605, preluând şi consemnând tradiţia descălecatului de peste munţi, cu inerentele confuzii de nume şi persoane (potrivit surselor de care s-a folosit şi poate nu le-a înţeles deplin), atribuie descălecătorului construcţii ctitorite în (Câmpulung?), Bucureşti, Târgovişte, Floci şi Buzău - nu şi în Argeş[15].

Cu ani în urmă, o fericită întâmplare a confirmat peremptoriu existenţa unei vechi versiuni cronicăreşti muntenească, în româneşte, tradusă în greceşte şi descoperită de patriarhul Macarie Zaim al Antiohiei cu prilejul călătoriei sale în Ţara Românească în deceniul 6 al veacului al XVII-lea (mai exact: 1653-54, 1656-1658). În versiunea arabă a lui Macarie Zaim se consemnează: „Istorii şi ştiri pe scurt despre domnii Ţării Româneşti şi despre petrecerea lor şi vremea şederii lor în domnie precum am putut culege şi aduna. Şi începutul este în anul 6800/1292 al lumii. Cel dintâi care a cucerit Ţara Românească a fost Ankrovoievod (Ankro însemnează pe limba românească «negru», căci era negru, de aceea s-a şi numit pe turceşte ţara Kara Falakh, sau Valahia Neagră, după numele lui - nota explicativă fiind (chiar a lui Macarie Zaim). Venit-a din Ţara Ungurească, adică al-Mağar, şi s-a pogorât pe râul Dâmboviţa şi a început cucerirea Ţării Româneşti. Şi a zidit o biserică măreaţă şi foarte înaltă şi foarte frumoasă în oraşul Câmpulung. Şi a stat în domnie ani 24 şi a murit“[16]. Nimic, aşadar, despre etapa argeşeană a descălecătorului din Făgăraş în această versiune cronicărească, atribuită mediului boieresc din prima parte a domniei lui Matei Basarab[17]. Aceeaşi omisiune a Argeşului, în treacăt fie spus, se poate constata şi în *Hrismologhion*-ul lui Paisie (Pantelimon) Ligaridis, dascăl la *Schola graeca et latina* (1650) din Târgovişte[18].

[13] Ed. C. Grecescu, Edit. Academiei Române, Bucureşti, 1963, p. 3-5, 7.
[14] *DRH, B*, vol. II, p. 300-301 (10 iul. 1517).
[15] Giacomo Di Pietro Luccari, *Copioso ristretto degli annali di Rausa*, Venezia, 1605, p. 49.
[16] Virgil Cândea, *Letopiseţul Ţării Româneşti (1292-1664) în versiunea arabă a lui Macarie Zaim*, în RdI, 23 (1970), 4, p. 681.
[17] Pavel Chihaia, *De la Negru-Vodă la Neagoe Basarab. Interferenţe literar artistice în cultura românească a evului de mijloc*, Edit. Academiei Române, Bucureşti, 1976, p. 22 şi urm.
[18] Al. Elian (comunicare din 27 iunie 1945) - apud Gh. I. Brătianu, *Tradiţia istorică despre întemeierea Ţării Româneşti*, Bucureşti, 1945, p. 240.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Ce concluzie de prim ordin putem trage mai întâi din cele de mai sus? Nimic alta decât ceea ce am şi sugerat cu alt prilej: *O vreme Argeşul nu a simţit nevoia să-şi afirme rolul istoric în viaţa statului feudal Ţara Românească, prin monumentele sale şi mai ales prin personalităţile / voievozii munteni / implicaţi în realizarea acestora*. Drept urmare, nu putem decât să ne exprimăm îndoiala - dacă nu chiar justificata mefienţă - şi anume, că în preajma anului 1517, când un diac din cancelaria lui Neagoe Basarab Vv. consemna în finalul hrisovului pentru Mănăstirea Govora: „Şi eu, Florea, am scris în scaunul vechilor domni, în Curtea Argeşului“[19] - la mai puţin de un deceniu mai apoi un cronicar din partea Craioveştilor să consemneze la rându-i că Argeşul a fost descălecat de cineva, cu două veacuri în urmă[20]. Dimpotrivă, să reţinem ca semnificant faptul, că în aceeaşi cancelarie a Ţării româneşti, în 1508 şi apoi în 1510, încă era cunoscut numele lui Vladislav Vv. cel Bătrân - şi aceasta chiar în acte pentru Tismana, invocate mai târziu ca fiind întărite de miticul Negru Voevod. Lesne de dedus, mormântul ctitorului din Biserica Domnească de la Argeş, inscripţiile şi chipul zugrăvit în pridvor şi pronaos - astfel de dovezi palpabile, alături de altele, nu îngăduiau încă substituirea unui personaj real, existent cândva, cu ficţiunea instituită pe calea - fermecătoare - a legendei, devenită apoi tradiţie consolidată.

2. Într-adevăr, tocirea memoriei - cauza principală fiind chiar faptul că Argeşul cade rapid în desuetudine pe parcursul veacurilor XVI-XVII (când se prefigura tulpina solidă a Cronicilor munteneşti proeminent fiind scaunul domnesc din Târgovişte, la concurenţă cu cel din Bucureşti), ca şi lipsa de grijă din cuprinsul Curţii şi locaşului de acolo de unde şi ruinarea treptată a monumentelor voievodale (concurate tot mai mult de Mănăstirea Argeşului, a lui Neagoe, atribuită apoi aceluiaşi „Negru Vodă“) - toate acestea au pregătit terenul pentru cristalizarea în inima Argeşului istoric a propriei legende. Explicabil, ea gravita tot în jurul Bisericii Domneşti, dar în textura ei se constată un element nou: împletirea cu o altă legendă, hagiografică, privitoare la Sf. Muceniţă Filofteia, cu relicve aflătoare de la sfârşitul veacului al XIV-lea chiar în interiorul locaşului ctitorit de Vlaicu Vodă. Astfel constată lucrurile, în 1746, mitropolitul Neofit Cretanul, în vizita sa canonică din acel an[21], aşa se justifică şi prezenţa scenelor cu viaţa Sfintei, zugrăvite de Radu sin Mihail, pe la 1759[22].

3. Un pas mai trebuia făcut, ca substituirea de care vorbeam să se şi producă: identificarea celui zugrăvit pe pereţii Bisericii Domneşti cu Negru Vodă, alias Radul Negru Vv. Acest lucru nu rezultă explicit că s-a întâmplat ca atare - doar tradiţia orală, consemnată în veacul trecut (în legătură cu un locaş care îşi pierduse pur şi simplu identitatea, în bună parte datorită modificărilor, adaosurilor

[19] *DRH, B*, vol. II, p. 315, 321 (orig. slav.).
[20] Pavel Chihaia, *Interferenţe*, p. 95.
[21] Cf. D. R. Mazilu, *Filoteia de la Argeş*, AARMSL, s. III, t. VI, Bucureşti, 1933, p. 17, 33-34.
[22] Bibliografia şi alte precizări în lucrarea noastră *Curtea de Argeş 1200-1400. Asupra începuturilor Ţării Româneşti*, Edit. Academiei Române, Bucureşti, 1984, p. 14.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

turlelor de tinichea şi mai ales jalnicelor zugrăveli din 1827 ale lui Pandelimon), această tradiţie voia cu tot dinadinsul ca enoriaşii, credincioşii să se reculeagă la mormântul lui Negru Vodă… (cf. mărturiile culese de un Al. Pelimon, dincoace de mijlocul veacului).

În schimb, este indiscutabil că reprezentările ctitoriceşti din Biserica Domnească - ale cuplului voievodal Vladislav I-Vlaicu / Ana Doamna (ordinea lor în tablourile votive este inversă)[23] - au inspirat pe cele din ctitoria lui Neagoe Basarab Vv., cum rezultă din schiţele lui Gh. Tattarescu (1860), anterioare operei demolatoare a lui Lecomte du Noüy.

4. Dar toate acestea, absolut toate, capătă cu totul o altă coloratură şi consistenţă dacă le privim din unghiul datelor arheologice, rezultatele investigaţiilor din anii '60-70 aruncând lumini noi asupra vetrei istorice a Argeşului voievodal[24]. Am avut prilejul să publicăm astfel de date şi rezultate - cu ecou prelungit şi, desigur, diferit în sânul obştei cititorilor, specialişti[25] sau nu (am constatat şi reţineri[26] - adică pur şi simplu ignorarea investigaţiilor de la Argeş privitoare la realităţile din veacul al XIII-lea). Fapt este că vatra Argeşului istoric comportă un amplu efort de organizare a cercetării arheologice - nu doar sondaje şi săpături de salvare, obiectivele fiind numeroase, inclusiv în ce priveşte aria locaşului cândva mitropolitan, înlocuit de Mănăstirea lui Neagoe Basarab.

5. Voi încerca acum să completez - prin lămuriri suplimentare - o parte, măcar din faţetele unor probleme strict legate de configuraţia şi morfologia fostei Curţi Domneşti din Argeş, ca şi de istoria încorporată acolo. Lesne de înţeles, astfel de probleme s-au ivit îndeosebi după publicarea cărţii prin care, în 1984, valorificam cercetările arheologice întreprinse acolo şi care, de bună seamă, contrariau opinii şi eşafodaje interpretative venite în special din partea istoricilor de artă, dar şi a altor specialişti, inclusiv istorici medievişti. Demn de reţinut este îndeosebi evantaiul de obiecţii în materie de cronologie a construcţiilor - aspect luat în considerare, în chip necesar, fiind vorba până la urmă de identificarea şi

[23] Cum, de altfel, se prezintă şi mai puţin cunoscutele reprezentări de pe ferecătura în argint a icoanei Sf. Athanasie - danie a voievodului Vladislav I Marii Lavre de la Athos / c. 1370? /, reprezentări miniaturale, dar poziţionate exact ca în tabloul votiv din Biserica Domnească: Doamna Ana în stânga (privitorului), Vladislav în dreapta.

[24] În afară de menţiunea din n. 22, v. *Basarab I şi contribuţia sa la consolidarea Ţării Româneşti*, în AIIAI, XXIII, 2, 1986, p. 553-570; *Nicolae Alexandru Voievod - Iachint de Vicina sau despre rosturile argeşene ale momentului istoric 1359*, în Argesis, XI, 2002, p. 137-146 (ambele fiind capitole din lucrarea publicată în 1984); Supra n. 22. Altminteri, despre realităţile din Ţara Făgăraşului - v. acum documentata Teză de doctorat elaborată şi tipărită de Antal Lukács, *Ţara Făgăraşului în Evul Mediu, secolele XIII-XVI*, Edit. Enciclopedică, Bucureşti, 1999.

[25] Daniel Barbu, *Sur le double nom du Prince de Valachie Nicolas-Alexandre*, în RRH, XXV, 4, 1986, p. 291-293 (*également post 1360 fut fondée 1'église St. Nicolas de Curtea de Argeş*); idem, *Byzance, Rome et les Roumains-Essais sur la production politique de la foi au Moyen Âge*, Edit. Babel, Bucureşti, 1998, p. 63, 109, 121.

[26] Respectiv, ignorarea investigaţiilor de la Curtea de Argeş sau prezentarea lor trunchiată (v. recent, *Istoria Românilor*, vol. IV, 2001).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

nominalizarea ctitorilor; în fine, nu pe ultimul plan se situează opiniile în răspăr - ca să zic aşa - faţă de teza curentă: vestigiile de lângă Biserica Sf. Nicolae Domnesc şi ea însăşi ar întruchipa vechiul sediu mitropolitan al Ţării Româneşti şi nicidecum o reşedinţă voievodală[27].

La un astfel de înnoitor - în ultimă privire - şi de solid punct de plecare în direcţia reevaluărilor în plan general istoric şi, de adăugat, strict local, argeşean[28] - e de înţeles de ce breşa stârnită în istoriografie de demersul subsemnatului, în unire cu o neaşteptată adeziune (limitată, dar semnificativă) din partea unui istoric al artelor, Dr. Daniel Barbu (supra n. 25) provoacă reacţia, din păcate marcată de o posacă aroganţă (vecină pe alocuri cu grosolănia) din partea lui Pavel Chihaia. Reputatul literat, istoric de artă şi publicist (la curent, cât a fost prezent în ţară, cu cercetările subsemnatului de la Curtea de Argeş, chiar pe şantier) a binevoit să se năpustească împotriva cărţii apărute în 1984 (*Raport de săpături*, potrivit domniei sale, deşi e vorba de o monografie în regulă), găsindu-i cusururi (unele îndreptăţite: cazul decodării siglei L17, referitoare la aria de răspândire a molozului provenit de la biserica Argeş I; corect, afirm aici, legenda de la p. 48, fig. 16, trebuie să fie „17, moloz cu pictură murală şi ceramică decorativă (provine ca atare doar de la biserica Argeş I când este localizat), passim: moloz cu pictură murală“).

Desigur P. Chihaia îşi apără opiniile mai vechi (unele asezonate treptat - trebuie să recunoască! - funcţie de descoperirile de la Argeş…). Nu este cazul ca aici şi acum să îi demontez toate obiecţiile (una din ele, că „avansez şi o serie de consideraţii de istoriografie, istorie de artă, paleografie etc.“ depăşindu-mi competenţele, fiind strigătoare la cer! În ultimul domeniu, cel puţin, fără a mă aventura - am confirmarea unui specialist reputat, Dr. Constantin Bălan: vezi, *tale-quale*, prelucrarea şi republicarea inscripţiei de deasupra tabloului votiv din naos/inscripţia din 1369, cu menţiunea stăpânirii Vidinului…)[29]. Altminteri, P. Chihaia - ignorând datele istorico-arheologice, încearcă (şi nu e primul) să urce datarea vechiului aşezământ voievodal de la Argeş - Curtea Veche, cum o numesc eu: ar fi vorba nu de la începutul veacului al XIII-lea, cum cred şi azi, ci de finalul acestuia („Argeş I a fost probabil înălţată între anii 1272-1290“), datare pe care o propusese de altfel şi A. Sacerdoţeanu[30], iar foarte recent şi arh. Cr. Moisescu[31].

---

[27] *Curtea de Argeş* (1984), p. 23-27; mai nou, despre sediul mitropolitan, arh. Cr. Moisescu, în Argessis, VIII, 1999, p. 55-61.

[28] Cf. Gh. I. Cantacuzino, *Cetăţi medievale din Ţara Românească, sec. XIII-XVI*, Bucureşti, 1981, p. 155-160 şi ed. recentă, Edit. Enciclopedică, Bucureşti, 2001, p. 217 şi urm.

[29] Constantin Bălan, *Inscripţii medievale şi din epoca modernă a României. Judeţul istoric Argeş (sec. XIV-1848)*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1994, cu o introducere… etc. de Constantin Bălan, p. 256-258, sub nr. VII 288, 1369. Fig. 25 ne aparţine, fiind corect citată.

[30] Cf. BCMI, XXVIII, 1935, p. 49-57.

[31] Infra, n. 35. Aici avem însă în vedere nota polemică datorată lui Pavel Chihaia, *Despre Biserica Domnească din Curtea de Argeş şi confesiunea primilor voievozi ai Ţării Româneşti*, rotaprint, în BBR, Studii şi documente româneşti, XIV (VIII) serie nouă, Freiburg, i. Br. Germania, 1987/88, p. 103-138 (cu un plan h. t., din lucrarea subsemnatului). Diatribele ascunse de acest titlu sibilinic se

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

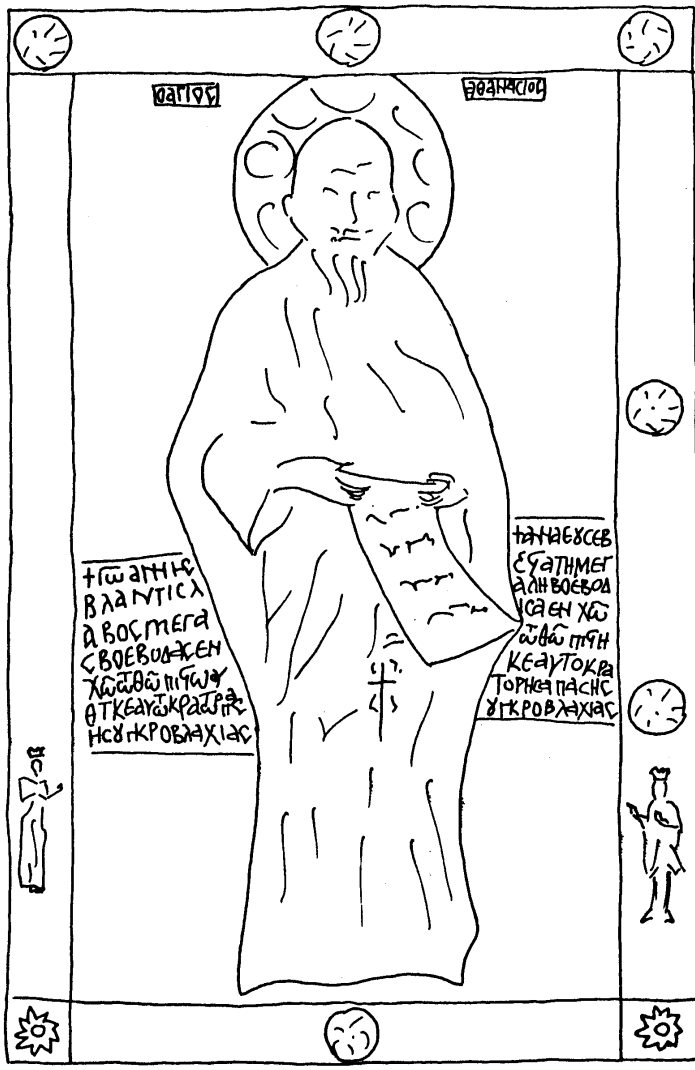

Fig. 1. Icoana Sf. Athanasie, circa 1370-1374, danie pentru Marea Lavră de la Athos a voievodului Ţării Româneşti, Vladislav I Vlaicu. De reţinut inscripţiile în greceşte (inversate însă), laterale, precum şi siluetele şi poziţiile donatorilor, inspirate neîndoielnic din tabloul votiv pictat în naosul Bisericii Sf. Nicolae Domnesc (Schiţă după o fotografie publicată de Marcu Beza, Urme româneşti în Răsăritul ortodox, Bucureşti, 1935).

revarsă şi asupra lucrării lui D. Barbu, *Pictura murală din Ţara Românească în secolul al XIV-lea*, Edit. Meridiane, Bucureşti, 1986.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

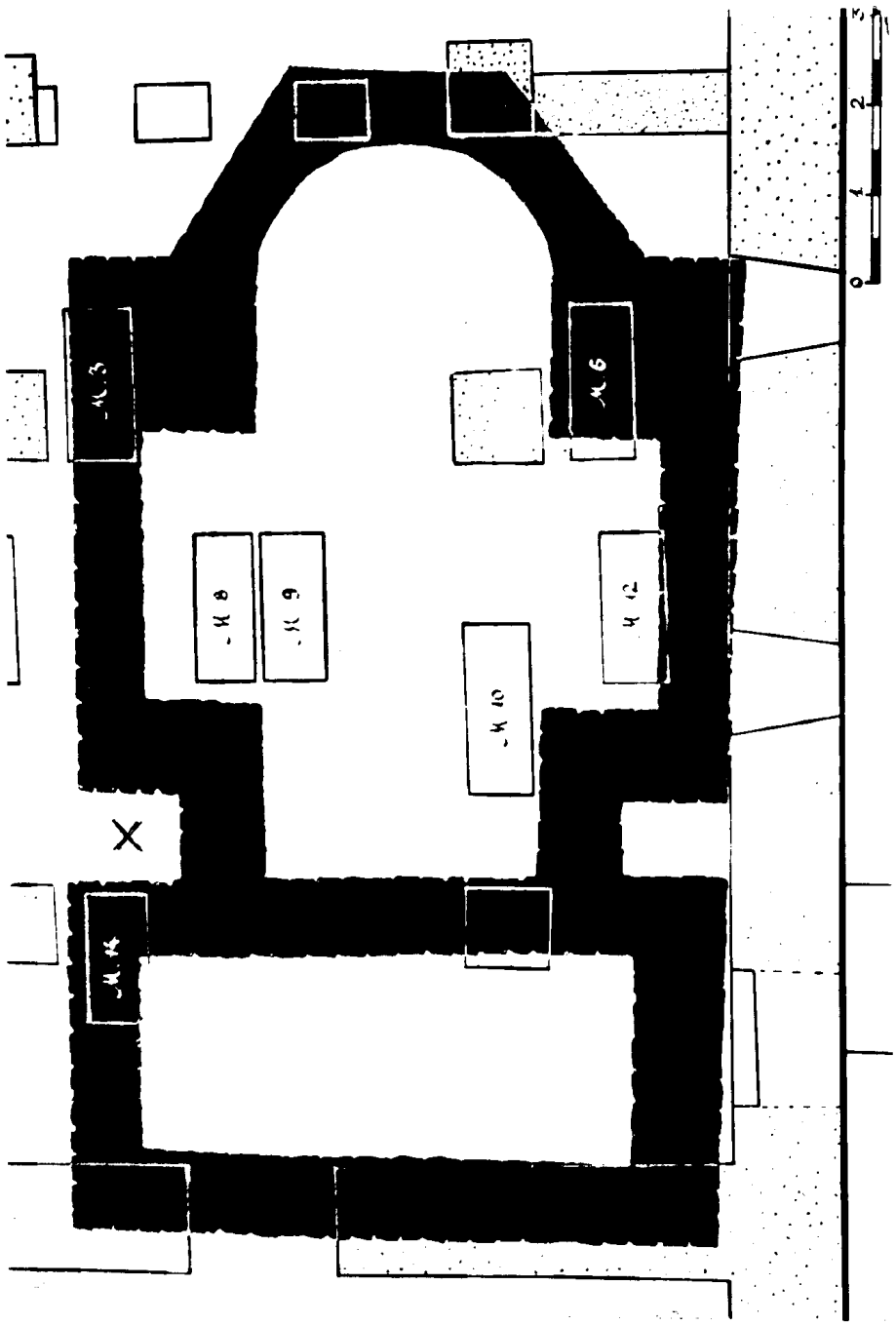

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

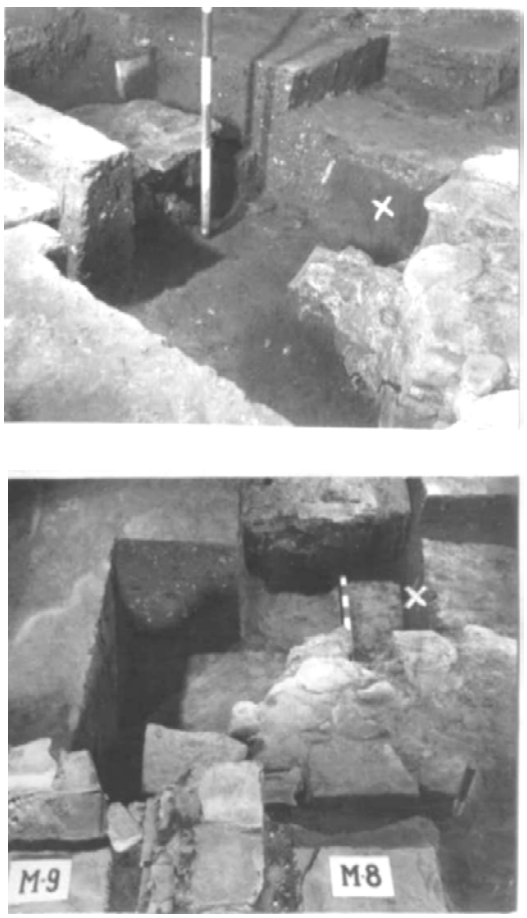

Fig. 2. Curtea de Argeş. Biserica Sf. Nicolae Domnesc - naos. Planul Bisericii Argeş I (circa 1200), reconstituit şi trei înregistrări foto (cercetări arheologice, 1969): este probat limpede, in situ, detaliul planimetric de pe latura nord (marcat X), unde nu există spaţiu zidit (fundaţie şi elevaţie), ceea ce justifică şi decroşarea planimetrică.

În context istoric, ar fi vorba de cunoscutul episod Litovoi-Bărbat, evocat în 1285 cu referire însă la începuturile domniei minorului Ladislau IV /Cumanul/ al Ungariei; foarte probabil: falsă legătură, căci am arătat la rându-mi că faimoasa învinuire a arpadianului / „*pro se occuparet*“ / are altă semnificaţie, fără să implice trecerea lui Litovoi Voievod la Est de Olt[32]. Dar autorul inexistentei „Cronici despre Radul de la Afumaţi“ combate şi afirmaţia subsemnatului că în Deisis / din luneta de deasupra intrării pronaos-naos / şi în tabloul votiv (radical refăcut de Pandelimon, 1827) ar fi vorba de acelaşi personaj istoric - voievodul ctitor, al Bisericii Domneşti - Vladislav I. Cu ostentaţie, P. Chihaia reia povestea tribulaţiilor tabloului votiv din naos, perindat pe parcursul veacului al XVI-lea şi readus sub

[32] Vezi cele înfăţişate în *Istoria Românilor*, vol. III, *Genezele Româneşti*, coord. Acad. Ştefan Pascu, Acad. Răzvan Theodorescu, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2001, p. 564-565 (cu remarca: „este posibil ca Litovoi voievod să fi acţionat tot în dreapta Oltului“ - deci nu la Argeş, unde stăpânitor era altcineva).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

identificarea „Negru Vodă - Ana Doamna“ în 1827. Eu am spus şi spun altceva: de la bun început, ctitorul a fost redat în pictura din anii 1365-1369, fiind vorba de Vladislav I-Vlaicu şi soţia sa Ana Doamna, cum evidenţiază ceea ce s-a mai păstrat din inscripţia menţionată. Argument în plus - şi ignorat de preopinenţii mei: icoana dăruită de Vlaicu Vodă (fig. 1), Marii Lavre de la Athos, reprezentându-l pe Sf. Athanasie, redă prin cizelura de argint exact, dar absolut exact chipurile înfăţişate îndată după 1369 / ca în tabloul votiv - domnul în dreapta (privitorului), doamna în stânga; orfăurarul, însă, a plasat invers inscripţiile în greceşte[33]; oricum, învinuirile primului că prin observaţiile şi concluziile subsemnatului l-am atras în capcană pe cel de al doilea sunt ignobile. Voi reveni, indiscutabil.

Răgazul acordat demersului de faţă nu-mi permite să mă ocup în amănunţime de curioasa intervenţie asupra planului bisericii Argeş I, care şi-a făcut loc în lume prin contribuţiile mele, începând cu anul 1970, dar prezentat recent de arh. Cr. Moisescu cu un aproape imperceptibil „retuş “ - absolut gratuit şi, deci, fals. Distinsul specialist din istoria vechii arhitecturi medievale româneşti crede că decroşurile (sau rezalitele) înfăţişate în planul publicat de mine - preluat apoi de o multitudine de publicaţii ştiinţifice -, adică pe laturile de Nord şi Sud (aici lipsă, datorită sarcofagului Vladislav I) au fost inventate de mine. Textual: „În cazul acestui monument dispărut, s-a considerat discutabilă apartenenţa sa la tipul structural «cruce greacă cu braţe libere», deşi braţele crucii nu erau riguros egale, segmentul fiind sensibil mai lung. În schimb, decroşul amintit care punea în evidenţă către Vest forma liberă a braţelor absidelor laterale rectangulare, pe lângă faptul că ar fi fost un spaţiu insalubru, era practic imposibil de realizat. Analizând planul bisericii (fig. 2) reconstituit de cercetarea arheologică, observăm că la nivelul fundaţiilor pentru crearea decroşului respectiv dintre naos şi pronaos, se impune săparea a două şanţuri de fundare late de circa 1 m, având între ele un făgaş de pământ cruţat, de aceeaşi lăţime“ - oricum o stare de fapt planimetric / structivă diferită de platformele de zidărie continuă existente la N-E şi S-E etc. Autorul prezintă şi o reconstituire din perspectivă axonometrică, apoi un plan de situaţie (al bisericii I cu totul ireal) şi evident, planul propriu, cu respectivele „umpleri“ haşurate peste rezalite[34]. Cu regret, dar documentaţia pe care o am la îndemână (inclusiv fotografică - şi e cazul să amintesc aici: arh. Cr. Moisescu a fost pe faţă în momentul descoperirilor!) dezminte total restituirile propuse de d-sa. Cel puţin acolo unde s-a păstrat *in situ*, la Nord, decroşul în fundaţia bisericii Argeş I este liber de orice şant de fundare şi, deci, de orice zidărie. Detaliul planimetric observat şi înfăţişat de cercetarea arheologică din anii 1969-1973 se află la locul lui (afectat însă către interior de nefericita intervenţie din anul 1920). Atât, deocamdată.

[33] Am avut ocazia să văd icoana, la faţa locului, în mai 1973.
[34] Cristian Moisescu, *Arhitectura românească veche*, I, Editura Meridiane, Bucureşti, 2001, p. 28 (cu fig. 19-20), 29 (cu fig. 21. 1, 21. 2 şi 21. 3).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Argesis, XIII, 2004, p. 177-194

FICTION CHRONOLOGIQUE - DESTIN HISTORIOGRAPHIQUE: ROVINE, le „17 mai 1395"

(I)

Autour du célèbre combat dit de Rovine, ce tournant qui à la fin du XIV-e siècle rehausse non seulement l'histoire des Roumains, mais aussi du Sud-est européen subsiste encore des pénombres - parfaitement explicables, tout de même, par la pénurie documentaire[1]. Rien d'étonnant, en effet, que depuis longtemps s'entassent dans l'historiographie des confusions, mythes et préjugés - d'où un véritable échafaudage d'opinions contradictoires (il faut ajouter: maintes fois, par une incroyable ignorance des sources sinon par leur interprétation ad libitum). Même le toponyme Rovine semble plutôt une sorte d'indicatif géographique admis, mais sans localisation réelle sur les cartes; toujours fuyard, il restait chaque fois présumé. Quant à la chronologie - hélas! - les choses vraiment s'embrouillent: le moment historique Rovine - est assigné soit en 1391-92, l393, soit en 1394 ou l395 (parfois en 1396 ou même au delà de 1400) - les saisons, elles, en différant: l'été, l'automne et, à son aise, au printemps. Aujourd'hui encore il y a une véritable zizanie parmi les historiens, car les uns admettent la datation traditionnelle, le 10 octobre 1394[2], que nous la partageons - tandis que depuis plus d'un siècle les autres introduisirent dans l'historiographie une prétendue datation: le "17 mai 1395" (sur les circonstances, v. infra)[3].

Simple querelle routinière? Quand eut lieu l'acharnée confrontation de Mircea l'Ancien, voïévode de Valachie avec le bey (soultan) ottoman, Bajazet (Bayezid) I-er? Quelles sont, au demeurant, les 'preuves' dont s'appuie la datation "17 mai 1395"? Notons que pour la dernière datation plaide dans le camp historiographique roumain d'aujourd'hui un courant forgé à la hâte dès l'année 1986 (à l'occasion du 6-ème centenaire de l'intronisation de Mircea l'Ancien)[4]. Vu que ce courant maintient passionnément une sorte de surenchère en ce qui concerne la 'vérité' historique - nous nous soit permis des mises au point, dès maintenant plus que nécessaires.

---

[1] L'étude reproduit de près mon article paru dans la nouvelle série d'une fameuse publication, jadis patronnée par N. Iorga - v. RI, I (1990), 7-8, p. 782-802 (en roum.).

[2] Bien sûr, Jovan Rajić calculait á tort (en 1794-95) - „10 X 1395", car il extrait de l'année 6903 un ciffre-norme, 5508, et non pas 5509, selon la chronologie byzantine, c'est à dire pour l'interval 01. IX - 31 XII, v. J. Rajić / archimandrite de Kovilje/, *Istorja razn. slov. narodov*…, vol. III, éd. Vienne, 1823, p. 88-89. Cf. la note suivante.

[3] „Das Datum der serbischen Annalen, 10 Oktober 1394, ist wohl nicht in Zweifel zu ziehen" - C. Jireček, „Archiv f. slaw. Phil.", XIV/1892, p. 269; „La bataille de Rovine eut lieu, non le 10 octobre 1394, comme on l'admettait autrefois, mais le 17 mai 1395…" - G. Ostrogorsky, *Histoire de l'État byzantin*, Payot, Paris, 1969, p. 573 (n. 1).

[4] Cf. infra, n. 28.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

1. Sources historiques et interprétations

En quête de son propre chemin, on voit qu'après Rajić l'historiographie du Sud-est européen s'enrichit constamment dès la première moitié du XIX-ème siècle, et ce sont notamment les annales serbes à tour de rôle publiées qui contribuèrent ensuite à l'apparition du problème historique qui nous y retient – la datation exacte de la bataille de Rovine. Même si lacunaires – de telles sources serbes nous indiquent en premier lieu l'année du combat, seulement l'année byzantin: 6903 / = 1 IX 1394 – 31 VIII 1395/. Mais tout à coup les choses changent après 1851, car c'est alors, en effet, que le savant tchèque Pavel J. Safarik fit paraître la chronique de Sečenik / = Sečenički/, datable env. 1500 et où on lit clairement (en trad.du slavon): "L'année 6903 /1394/, Mircea, le voïévode valaque a vaincu le tzar Bajazet à Rovine. Et Marco Craljevitć et Costadin et Dragaš moururent, octobre 10"[5].

À peu de différences stylistiques, nou retrouvons cette information dans le groupe de 10 variantes chronistiques serbes qui, outre la date complète, chaque fois nous indique aussi juste ces trois personnages qui seraient tombés – ensemble – sur le camp de Rovine (une variante nous parle de Dragoch = le roum. Dragoş; un autre ajoute aux trois héros un Andréa et un Comnène); à l'instar d'un groupe massif de variantes (29 au total) qui se contentent d'indiquer seulement l'année 6903, tandis que les tombés seraient cette fois deux : Marco et Costadin. Toutes ces variantes (au moins 39), selon la fameuse classification, valable encore de Ljubomir Stojanović, procèdent d'un ou deux archétypes qui se constituèrent vers 1460 et pour cela appelées comme "chroniques jeunes"[6]. En bref, d'ores et déjà il faut retenir: aucune de ces sources serbes n'indique pas un nommé 'Costadin /i.e. Constantin/ Dragaš' parmi les tombés à Rovine; circonstance désagréable –certes – pour la théorie pro-1395…

D'ailleurs, on dirait que cette théorie commençait avec le savant viennois Franz Miklosich – en tout cas c'est lui, en 1858, qui publiait quelques notices slavonnes provenant de Chilandar, le célèbre couvent athonite des dynastes serbes (Nemanja). Succinctes et -à une exception- en indiquant seulement le mois et le jour, commémoratives ensuite, car ces notices font mention chaque fois de la mort d'un fondateur chilandarite (en fait: bienfaiteur / bienfaitrice) – les listes nécrologiques ont la date complétée par Miklosich: avec l'année, selon d'autres sources connues d'une manière certes, ou du moins avec le siècle; en tout cas, le savant marquait correctement entre parenthèses son amendement chronologique[7]. Nous intéresse de près la notice No 214, la voici:

[5] P. J. Šafařik, Památky dřevniho písemnictvi Jihoslovanův, Prague, 1851, p. 74 (II-e éd. : 1873).

[6] Lj. Stojanović, *Stari srpski hrisovuli, akti, biografije, letopisi, tipici, pomenici, zapiski i dr*., „Spomenik", III, Belgrade, 1890, p. 93-157; idem, *Stare srpski rodoslovi i letopisi*, Belgrade-Srem Karl., 1927, p. XLI et suiv. (Cf. infra, n. 33).

[7] Fr. Miklosich, *Monumenta serbica spectantia Historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii*, Viennae, 1858, p. 71, 84, 115, 177, 231, 246, 266, 549.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

"CCXIV (1395).17 Mai
Constantinus Dragaš moritur
/trad.du slav. / Le mois du mai, le jour 17 est mort Costandin Dragaš
E Vukii typico Chilandarensi"[8]

C'est ainsi qu'une banale opération éditoriale va ouvrir une page controversée dans l'historiographie européenne! Certes, néanmoins, nous ignorons les raisonnements de Fr. Miklosich (celui-ci ne reviendra jamais sur le cas mentionné et d'autant plus il n'a pas justifié cette insertion de l'année "1395" dans la notice chilandarite)…Autrement, une notice reconstituée en substance temporelle – mais qui dément d'autres sources serbes ci-dessus mentionnées.

Mais de premier abord cette inadvertance fut aussitôt signalée par certains savants et parmi eux, un Djuro Daničić[9] et un Sime Ljubić[10] (à l'instar de Constantin Jireček, qui a constamment ignoré la notice No 214 de Miklosich et qui plus est, n'a jamais utilisé la formule onomastique largement répandue ensuite dans l'historiographie, celle de 'Constantin Dragaš')[11]. En effet, un homme (ou deux, ou trois) ne peut pas mourir une fois le 10 octobre et une prochaine fois, le '17 mai' (ou vice versa); en admettant l'une des dates liées à la mort de Constantin (Dragaš) – l'autre indubitablement doit être erronée et en conséquence ne s'attache aucunement à la bataille de Rovine.

Ce dilemme presque insurmontable est pourtant résolu à l'époque par le savant roumain, Bogdan P. Hasdeu (démarche malheuresement restée longtemps à l'ombre). Fait curieux, dans son livre Histoire critique des Roumains fait absolument défaut le term. top. Rovine et même la bataille (non datée!) est regardée surtout à travers les propos de Luccari, d'où sa localisation "près de Craiova"[12]. En 1877, toutefois, le savant semblait choisir –décidément mais à contre poil face au stade historiographique de l'époque, comme nous le verrons. Non seulement les dires dignes de foi d'Orbini et Luccari, ou celles des annales serbes d'où parvient l'année de la bataille: "6903/1395" (sic !, correctement : 1394-95)[13]- sont encourageantes, croyait Hasdeu, qui continuait: il y a pourtant une source plus précise (sinon unique) et qui nous montre la vérité historique, notamment que à côté de Marco tombèrent aussi à Rovine Constantin et Dragaš: "Grâce à eux, nous pouvons clarifier non seulement le mois, mais aussi le jour

[8] *Ibidem*, p. 227.
[9] Cf. *Rječnik iz književnih starina srpskih*, I-III, Belgrade, 1863-64 (reprints: Graz-Austria, 1962) - resp. I, p. VIII et suiv., 298-99 (Dragaš), 472 (Konstantin); III, p. 51 (Rovine).
[10] Cf. *Opis jugoslovenskih novca*, Zagreb, 1875, p. 157, 188 (n. 2: Rovine - 10 X 1394, Ljubić citait un livre de Majkov, *Ist. srpsk. narod.*,…/1858/, p. 91, pour moi encore inaccessible).
[11] C. Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, Prague, 1876, p. 353-354 (Rovine, 10 X 1394; idem, *Geschichte der Serben*, II-1, Gotha, 191), p. 130-131.
[12] B. P. Hasdeu, *Istoria critică a românilor* / *Histoire critique des Roumains* / (1875) - éd. Gr. Brâncuş, Bucureşti, 1984, p. 218, 273.
[13] Hasdeu invoquait une source serbe, publiée auparavant par A. Vukomanović, „Glasnik", XI/1859, p. 149.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

même ou se passait cette superbe victoire" (de Mircea) - v.n.13. Or la source invoquée par l'érudite roumain n'est pas l'autre que la notice No. 214 de Fr. Miklosich, reproduite d'ailleurs en original, avec une traduction (notons en passant, que Hasdeu considérait qu'il lui est permis d'émender la source chilandarite citée ci-dessus, en introduisant un "i" (slav = conj. et) entre les deux noms, pour aboutir ainsi aux dires des annales serbes; mais l'on a vu déjà que les dernières font la dite mention seulement par les variantes à date complète, respectivement le 10 octobre 1394…). En bref, Hasdeu concluait: "Par conséquence, l'illustre victoire de Rovine, dont l'éclat se répand sur Craiova avait eu lieu le 17 mai 1395"[14]. Conclusion – sans faute – forgée aussi à la hâte et dépourvue dès lors d'une analyse sérieuse des sources (curieusement, cet insatiable en matière d'informations qui ait été Hasdeu - il a ignoré en fait l'édition-1873 de Jagić, que nous la citerons ci bas); plus encore, une conclusion entièrement passagère dans son oeuvre si gigantesque[15], et juste cette démarche quasi-solitaire explique, peut-être, un laps de temps, l'anonymat de la datation Rovine, le "17 mai 1395" dans l'historiographie[16].

Il va de soi, d'autre part, qu'on observe à l'époque un véritable essor dans la recherche scientifique du Sud-est européen – et c'est grâce spécialement aux travaux de Constantin Jireček que s'impose la datation 10 octobre 1394 (supra, n. 11), ensuite confirmée par la découverte de Ioan Bogdan[17]. D'ailleurs, la nouvelle source mise en valeur par le savant philologue et historien roumain fournit aussitôt l'occasion d'entamer une discussion sérieuse parmi les historiens, et juste le même Jireček fut celui qui acceptait les interprétations de Bogdan (quelquefois, bien sur, non pas sans correctifs); en tôt cas, le savant viennois maintient la datation 10 octobre 1394 en introduisant comme argument une source nouvelle (seulement mentionnée, comme nous l'avons précisé, par Grigorovitch – supra, n. 15): il s'agit d'un acte de donation impériale en faveur du monastère St. Jean en Petra de Constantinople, d'octobre 1395 (v. infra, n. 57); la munificence impériale,

[14] Cf. CT, vol. VIII, 1877, p. 666-69 (et brochure, Bucureşti, 1878).

[15] Certes, Hasdeu n'eut jamais l'occasion de réexaminer son opinion (en 1884, les *Oltenescele* reprenaient comme telle l'étude de 1877); ni même en 1878, dans *Cuvente den bĕtrâni*, où il publiait le Chronographe de Michael Moxa/1620/: il se content, seulement, de mentionner la découverte par Vassili Grigorovitch et l'ouvrage de celui-là („aujourd'hui très rare"), sans autre détails. En réalité, le petit-livre de V. Grigorovitch, *O Serbii v ejo otnošenijah k sosednim deržavam*, Kazan, 1859, c'est un véritable - pour l'époque - „tiroir" plein d'informations concernant les XIV-e et XV-e siècles (Rovine, localisation, date 1394; Constantin Déjanović; lettres - Bajazet à Sigismond de Hongrie, le patriarche Antoine IV à Mircea l'Ancien - 1394 etc. „Sur ce Constantin - écrit-il - il y a une mention dans les Protocoles patriarcales de Constantinople, mss. No. 48, fol. 103. Elle se réfère a le commémoration établie au couvent du Podrome du …/ suit un passage en grec…/ 6904 (1396)" (*sic!*) - p. 75. Et cela avant Miklosich-Müller…).

[16] Vraiment, fortuit ou non, aucun écho chez-par ex. - A. D. Xenopol, Gr. Tocilescu - v. aussi Ioan Bogdan, *Ein Beitrag*…, „Arch. f. slav. Phil.", XIII/1891, Extrait, Leipzig, 1891, p. 521 et suiv. / version roum. Dans *Scrieri alese*, éd. G. Mihăilă, Edit. Academiei Române, Bucureşti, 1968, p. 266, sous (h) et n. 3.

[17] Ci-dessus, n. 11.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

concluait Jireček, arrivait exactement à une année distance depuis la mort de kyr Constantin sur le camp de bataille de Rovine[18] - opinion à laquelle consentit ensuite Stojan Novaković[19].

Mais dans ces discussions (qui s'avéraient déjà si fertiles) s'inscrivit de nouveau un savant roumain – cette fois-ci il s'agit du byzantinologue Constantin Litzica, père d'une théorie sur une guerre à deux combats successifs (tentative évidente d'entasser les deux datations – 1394/1395), et celui qui pour ainsi dire a le mérite indiscutable de rappeler aux historiens que B. P. Hasdeu proposait jadis une datation 'exacte' sur la bataille de Rovine. Comme point d'appui, Litzica invoquait aussi la donation impériale d'octobre 1395, mais à l'instar de Jireček, notre savant décelait dans la source constantinopolitaine un contenu tout à fait différant comme signification chronologique. "Mais la partie finale de l'acte – soulignait Litzica – nous mène vers une autre conclusion, car voilà ce qu'il dit: «Nous avuons encore que nous avons reçu» …/ et le passage s'ensuit, ainsi comme nous le reproduiront dans cette étude, v. infra, n.58-59 /. Si nous supposons - continuait Litzica – que cet acte serait même du 31 octobre 1395, il en résulte que 3 mois auparavant, c'est-à-dire le 31 juillet, Constantin était mort mais qu'il vivait encore 6 mois auparavant, c'est-à-dire le 30 avril; par conséquent, la lutte dans laquelle Constantin est mort a eu lieu entre 30 avril et 31 juillet l395, et non pas le 10 octobre. Heureusement, nous pouvons préciser le jour même de la bataille. M. Hasdeu a attiré l'attention sur une notice publiée par Miklosich /…/, aujourd'hui nous ne pouvons pas douter que M. Hasdeu devinasse bien: la bataille de Rovine a eu lieu le 17 mai 1395". Et encore: "En guise de conclusion pour tout ce que j'ai dit jusqu'ici, on peut affirmer: /…/ l'automne de l394, Bajazet envahit la Valachie, peut-être il défait Mircea le 10 octobre, à Arges, le remplaçant en tout cas avec Vlad, mais il est battu le 17 mai 1391 (sic; faute d'impr. pour 1395), à Rovine, et chassé au delà du Danube…". Et finalement: "Ce sont les points de marque sûrs, l'espace vide d'entre eux doit être rempli à des suppositions, et je suis le premier prêt à renoncer aux parties hypothétiques exposées ci-dessus, puisque de nouvelles sources viendront mieux éclairer les points restés en obscurité"[20].

Illusion - hélas! – de la vérité,on peut dire en fin de compte (en nous rappelant de Nicolas Jorga, v.ci-bas); une crasse injustice, aussi, vu que ni le nom de C. Litzica n'est aucunement invoqué dans la littérature internationale dédiée au problème de Rovine! En revanche, ce dernier a tour à tour été contredit – et cela dans la même revue historique bucarestoise, comme une sorte de réplique.

---

[18] Idem, dans „Arch. f. slaw. Phil.", XIV/1892, p. 268-269 (n. 38): „Konstantin war also schon vor diesem Datum / Okt. 1395 / gefallen und die Stiftung wurde vielleicht zum Jahrestaug seines Todes errichtet"; v. aussi l'éd. serbe, dans *Zbornik K. Jirečeka. I*, éd. M. Dinić, Belgrade, 1959, p. 404-405.

[19] Cf. *Srbi i Turci XIV i XV* veka, Belgrade, 1893, p. 241, n. 1 (v. aussi l'éd. allem., Semlin, 1897, p. 382).

[20] C. Litzica, CL, 35/1901, 4, p. 377-78, 382-83. Juste la partie finale de l'étude rédigée par Litzica est - chose étrange! - complètement ignorée dans l'historiographie pro - 1395…

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Vraiment, N. Jorga d'abord, qui dès années 1899-1900 se prononçait décidément pour la datation – 1394 (infra, n. 82) et ensuite, face aux considérations de Litzica ne devit es guère sensible, au contraire: la notice de Chilandar n'est pas de la même qualité probante par rapport aux annales serbes qui indiquent la date complète - et d'ailleurs, accentuait Jorga, "la notice ne fait pas partie du typicon qui se fait imprimé et où la date '1395' est ajoutée par Miklosich"; quant à la donation impériale d'octobre 1395, l'acte fait mention de messes qui suivront à faire – "mais il n'en résulte pas que nous avons quand même de termes calculés immédiatement de la mort " (de Constantin); en plus, du reste," c'est même la date exacte du combat que les parents du défunt Constantin pourraient la ignorer dès 1395. Il est en fait impossible confondre les combats de Mircea à Rovine et Arges" etc.[21]. Certes, il y a des observations pertinentes – si judicieuses! – qui échappèrent, malheureusement, à l'attention des historiens…

Un scénario différent est imaginé par Dimitrie Onciul – évidemment, toutefois, capté par les théories Hasdeu-Litzica mais dominé pas d'elles. Avec sa prudence connue, le savant médiéviste supposait trois possibles combats successifs lors de l'invasion de Bajazet en Valachie: "une victoire de Mircea à Rovine (10 octobre 1394), où tombait Marco Craljevitć, ensuite une défaite à Arges, après laquelle on voit Mircea se retirer en Transylvanie; en fin, une victoire de Mircea en collaboration avec les Hongrois du roi Sigismond, le 17 mai 1395, lorsque périrent Constantin et Dragaš"[22].

Mais, sans doute, nous savons qu'au début du 20-ème siècle les connaissances devenaient solides au fur et à mesure les diligences de la recherche scientifique européenne s'approchaient, proprement dit, des protagonistes, en fouillant aux archives – en premier lieu dans les archives vénitiennes; c'est-à-dire là où se croisaient l'intérêts, si divergents, des participants aux événements (voire au soi-disant 'problème oriental'), dans cette Europe terriblement menacée par Bajazet[23]. D'ailleurs, une acquisition historiographique notable c'est l'ouvrage d'un autre médiéviste roumain, Ilie Minea, dont l'opinion en quelque sorte semblable à celle de Litzica, prendrait aussi en considération une campagne sultanale en Valachie (1394), suivie d'une autre en 1395 (l'été - l'automne) – la

[21] N. Iorga, CL, 35/1901, 5, p. 473-476 (reprint, dans *Studii asupra evului mediu românesc*/ Études sur le Moyen Âge roumain/, éd. Ş. Papacostea, Edit. Ştiinţifică, Bucureşti, 1984, p. 141-143).

[22] D. Onciul, „Convorbiri Literare", 37/1903, 1, p. 215 (n. 228). Plus tard, le savant ne parlera guère d'un «Constantin Dragach» - v. *Mircea cel Bătrân*, (1918), dans *Scrieri istorice*/*Écrits historiques*/, II, éd. Aurelian Sacerdoţeanu, Edit. Ştiinţifică, Bucureşti, 1968, p. 127, 250-52 (n. 18-19).

[23] Max Silberschmidt, *Das orientalische Problem zur Zeit der Entstehung des türkischen Reiches nach venezianishen Quellen. Ein Beitrag zur Geschichte der Beziehungen Venedigs zu Sultan Bajezid I., zu Byzanz. Ungarn und Genua und zum Reiche von Kiptschak, 1381-1400*, Leipzig-Berlin, 1923, p. 97-98 (selon Huber). Cf. surtout: Franz Babinger, *Beginn der Türkensteuer in den Donaufürstentümern (1394 bzw. 1455)*. Mit einem Anhang: Die osmanische Unterwerfung Ostbulgariens (1393), SOF, VIII/1943, 1-2, Brünn-München-Wien, p. 1-35. / L' ex-professeur à l'Université de Jassy s'est à plein familiarisé avec l'historiographie roumaine/.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

seule "sérieuse" et à des conséquences fatales pour Constantin (on invoquait toujours l'acte d'octobre 1395: "la série des obits peut aussi s'harmoniser avec cette date", etc.)[24].

Enfin, nous connaissons - à propos de l'acquis historiographique au troisième décennie – une étape inégale pour notre sujet : d'abord, une impressionnante contribution de Max Silberschmidt – en fait, un approfondissement du soi-disant 'problème oriental' mentionné; du reste, pour l'historien allemand le moment-Rovine n'est qu'un épisode quelconque[25]. Ensuite, à coup sûr vient peut-être la plus discutable (stricto sensu) démarche due cette fois au savant serbe Djurdje Sp. Radojičić. En effet, le prétendu exploit scientifique de celui-ci n'est l'autre – hélas! – que, presque mot à mot et par une étrange manque d'information (?) l'opinion forgée en 1901 par C. Litzica. Selon Radojičić, la bataille de Rovine (du "17 mai 1395") coïncidait à l'entrée du roi Sigismond de Hongrie au sud de Carpathes, chose totalement erronée (v. infra, n. 91-101) ; et comme jadis Litzica, le future académicien serbe va invoquer aussi l'acte de donation impériale d'octobre 1395 – avec les mêmes comptes fallacieux…De toute manière, cette 'contribution' de Dj. Radojičić (malheureusement la seule connue et exploitée dans la littérature européenne de spécialité puisque a été rédigée et publiée en français; et cela grâce à une revue roumaine de grand prestige !) n'a aucunement le mérite de la nouveauté scientifique[26].

Toutefois il va sans dire que la nouvelle datation (l'on pourrait maintenant la dénommer fort bien Hasdeu-Litzica-Radojičić) provoquait aussitôt quelques changements d'opinion, bien sûr par le biais du dernier, le seul cité[27], tandis que parmi les historiens roumains le véritable écho viendra plus tard et enveli quand même en protochronisme, vu qu'on requérait (en faisant de l'éclat), tout simplement, la priorité de Hasdeu-Litzica. Qui plus est, la datation '17 mai 1395' aurait été indéniable, uniquement "vraie", "correcte", "résolue", "réelle" etc.[28].

---

[24] Cf. *Principatele Române şi politica orientală a împăratului Sigismund - Note istorice*, Bucureşti, 1919, p. 64-65, 69-70 (n. 1).

[25] Ci-dessus, n. 23.

[26] Dj. Sp. Radojičić, *La chronologie de la bataille de Rovine*, RHSEE, V, Bucarest, 1928, p. 136 et suiv.; cf. P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân* / *Mircea l'Ancien*/, Bucureşti, 1944, p. 242 (n. 21).

[27] Parmi les premiers qui souscrirent à la „nouvelle" restitution chronologique - Denis Zakythinos, *Le Despotat grec de Morée. Histoire politique*, I, Paris, 1932, p. 153 (n. 3); v. aussi l'éd. revue et augmentée par Chrysa Maltézou - D. Zakythinos, *Variorum Reprints*, Londres, 1975. Cf. G. Ostrogorsky, *op. cit.*, (ci-dessus, n. 3); Raymond J. Loenertz, O. P., *Pour l'histoire du Peloponnèse au XIVe siècle, 1382-1404*/ „Étud. Byz.", I /1943/, dans *Byzantina et Franco-Graeca*. Articles parus de 1935 à 1966 réédités avec la collaboration de Peter Schreiner, Rome, 1970, p. 227 et suiv., spéc. p. 243, 254 etc. etc.

[28] N. Stoicescu, *Bătălia de la Rovine (17 mai 1395)*, Bucureşti, 1986, p. 34 (n. 21); v. surtout - à propos des *résultats* d'une séance spéciale organisée, le 27 janvier 1986, à Bucarest et où se décidait l'adoption (forcée!) de la datation „17 mai 1395" pour la bataille de Rovine - les „adnotations" de S. Iosipescu, AIIAI, XXIII, 1986, 2, p. 707 (note préliminaire) et suiv.; cf. *Istoria militară a poporului român*, II, Bucureşti, 1986, (chap. IV, auteur N. Constantinescu, p. 151 et suiv. - Rovine, 10 oct.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Drôle attraction pour cette pénétrante théorie en matière d'une datation historique! Les choses, pourtant, semblent décidément plus cruelles, car les constats nous dévoilent un aspect rudement saillant, en tout cas moins attractif: une regrettable légèreté dans l'analyse des sources. Quant à nous, il reste aisément une seule solution: d'entrer au-dedans, c'est-à-dire dans le vif du sujet. Appelons, donc, aux dires des sources.

2. 'Le typicon de Roman' (133l/1382) - une source sans liaison avec ROVINE.

Grâce au savant croate Vatroslav Jagić, nous connaissons aujourd'hui d'où a extrait Fr. Miklosich la notice No 214: il s'agit d'un manuscrit slavon provenant du Chillandar et gardé ensuite, sous le No 49, dans la Bibliothèque Royale de Berlin[29]. Le manuscrit (un parchemin in 8 à 275 feuilles - l'incipit manquant - chaque page à 18 lignes écrites) c'est un typicon, comme précisait Jagić, et pourquoi? Tout simplement, parce que le manuscrit chilandarite contenait des règles (indications obligatoires) en vue des services religieux (obits, etc.), ordonnés par mois et jours selon le calendrier byzantin observé au Mont Athos; d'ailleurs, comme notait Jagić, le texte conservé commençait avec le 2-ème jour du mois septembre. Mais des notices ultérieures s'ajoutèrent au bas des pages et correspondant aux dates du calendrier: ce sont des notices qui consignent le décès de plusieurs personnalités serbes (saints, ou bienfaiteurs / bienfaitrices) au Monastère de Chilandar; c'est ainsi qu'on écrit entièrement à de lettres dorées (seule exception dans l'original slavon) de la mort du tsar Stephan IV Douchan. Fait explicable, soulignait aussi Jagić, puisque le typicon servant au commémorations des défunts a été rédigé juste au commencement du règne de Douchan, ainsi en résulte si clairement de la notice ultime du manuscrit: on mentionnait l'an 6839 /1331, l'indiction 14, aussi l'higoumène Gervaise de Chilandar qui ordonnait la rédaction, enfin le moine copiste *Roman* (d'où même la dénomination connue du manuscrit athonite)[30].

1394, mais à l'insertion abusive d'une note (par. Al. V. Diţă?) à la p. 167: on invoquait *Tipiconul lui Romanov* (*sic!*), les dires de Hasdeu-Litzica-Radojičić etc, donc: Rovine, „le 17 mai 1395" etc.). Le corollaire, semble-t-il, c'est le volume collectif paru en 1987: *Marele Mircea Voievod*, coord. I. Pătroiu, Éd. de l'Académie Roumaine, Bucureşti, 1987 - notamment les études de: Anca Ghiaţă (p. 229), Al. Diţă (p. 256 et suiv.), D. Zamfirescu (p. 291), M. Maxim (p. 378), V. Veliman (p. 428-429) - tous en utilisant la formule (aussi imposée) *Mircea cel Mare* / *Mircea le Grand* /et, entendu, la date „17 mai 1395"… Les échos débordent jusqu'à nos jours, par les livres / pamphlets parus en 1995 (auteur: Al V. Diţă, préface et éditeur: D. Zamfirescu).

[29] V. Jagić, *Tipik Romanov. Rukopis nekoć hilandarski, sada berlinski / Le Tipicon de Roman. Le manuscrit autrefois à Chilandar, maintenant à Berlin* /, „Starine na svjet izdaje Jugoslovenska Akademije znanosti i umjenosti", V, Zagreb, 1873, p. 3-7. Dans l'historiographie roumaine (v. n. 28), ce titre est fautivement traduit - resp. „tipicul lui Romanov"!; on oublie de la désinence du nom pers. *Roman* / i. e. *Romain*/ - ov chez les sud slaves; j'exprime et maintenant ma gratitude MM. les professeurs Dorin Gămulescu et Mile Tomić pour l'aimable concours à la traduction du texte en serbo-croate de V. Jagić.

[30] V. Jagić, 1, c., p. 4.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

D'autre notices, ajoutées, se trouvent dans ce manuscrit – à savoir: l'une sur la f. 270 se référant à Vouk Brankovitch – une messe devait se faire chaque semaine, le lundi, de son vivant et après sa mort[31] (donc une notice introduite avant 1398, lorsqu'on admet habituellement la disparition de l'infortuné et maudit beau-fils du prince Lazare); l'autre, plus large, à la f. 271, c'est un zapis nous dit Jagić, contenant des textes et de listes nécrologiques avec les fondateurs / donateurs (saints serbes) à Chilandar (ces listes furent utilisées en 1858 par Fr. Miklosich). Mais qu'est-ce que y observait de près le même Jagić, à propos de cette insertion tardive à la f. 271 du manuscrit? Rien que de choses essentielles, malheureusement ignorées depuis plus d'un siècle dans la dispute sur le problème historique à l'égard de Rovine.

Premièrement, que l'écriture n'était pas unitaire – malgré la constatation indubitable q'une seule main écrivit sur les ff. 270 – 271, mais des distinction paléographiques s'imposent nécessairement en analysent le zapis. Il s'agit, en fait, d'un acte solennel – "une rénovation solennelle en souvenir des fondateurs serbes de Chilandar" – rédigé à l'occasion d'une convocation spéciale du concile monacale athonite, à Chilandar, en " 6861/1353" (sic !; il fallait, correctement: 1352 – pour précision v. infra), la date étant mentionnée à sa place, en achevant proprement – dit l'acte solennel. Ainsi donc, deuxièmement, il va de soi que les lignes (i. e. notices) qui suivent dans le zapis après cette date inscrite représentent des additions (il parait qu'après "1353" selon Jagić) – même si "les premières trois lignes appartiennent probablement toujours à la main qui écrivit aussi le reste du document, bien qu'ils peuvent appartenir à une époque ultérieure"[32]. (Il y a de bonnes raisons pour ces soulignements: la notice No 214 se trouve juste en tête du cet additif….).

La science doit remercier en tout cas V. Jagić pour de tels éclaircissements, un peu lacunaires ou hésitants, parfois erronés – la restitution "1353" (voire 1352), par exemple, qui forcément le menait vers un contexte historique inadéquat, plein de suppositions et de contraintes interprétatives à propos des personnages y mentionnés. En revanche, plus tard, le même Lj. Stojanović, lui, rétablit la date exacte de la source chilandarite – l'années 6891/1382; de plus, il se servit à cette occasion de la technique d'édition observée pour les nombreux zapiski qu'il publiait, en numérotant chaque texte unité – donc le zapis se trouve sous les Nos 5000 – 5013 -, toutefois en gardant (indûment) le titre déroutant de Typicon de Roman[33]. En effet, ce title devait être remplacé, vu que l'acte solennel de 1382 a été patronné, en fait, par un autre personnage – l'higoumène de Chilandar, Sissoè

[31] *Ibidem*. Cf. Fr. Miklosich, *op. cit.*, p. 231 (v. infra, n. 33).
[32] V. Jagić, *op. cit.*, p. 5.
[33] Cf. Lj. Stojanović, *Stari srpski zapisi i natpisi* / *Notes et inscriptions serbes anciennes* /, III, Belgrade, 1905 (reprint: Belgrade, 1984), p. 67-70: „Romanov tipik 1382 g(odine)"/Le typicon de Roman de l'anée 1382/; livre (et révision chronologique) absolument inconnues aux protagonistes des l'anées 1986-1987…

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

(v. ci bas); d'autant plus fautif se montre maintenant le title utilisé pour la source chilandarite au sein de l'historiographie roumaine récente: 'tipiconul lui Romanov' (le typicon de Romanov), sans tenir compte de la désinence du nom pers. Roman, -ov chez les Slaves du Sud (v. supra, n. 28)… De toute manière, d'ailleurs, l'édition Stojanović – 1905 restait absolument inaperçue chez nous (et cela jusqu'à nôtre communication de 23.03.1988) et voilà pourquoi nous y reproduisons la substance de l'acte solennel de 1382 et de son additif, des passages tale-quale ou en résumant (les restitutions chronologiques en parenthèses selon Fr. Miklosich, 1858). Donc, (en. trad.):

5000. Préambule: "des nombreux et grand dons /…/ ils se sont soignés de ce sacré et illuminé patron /…/, que donc selon leur nom nous y montrons le jour de leur mort".

5001. Juillet 21, est morte la monaque Anastasie[34].

5002. Octobre / ok (tobra) / 29, est morte le roi Etienne Ouroch (1321)

5003. Novembre 7, est morte la monaque Eugénie (XIV – e s.)

5004. Novembre 13, est mort le roi Etienne Ouroch III (1336)[35]

5005. Décembre 3, est mort le tsar Etienne Ouroch II (1371)[36]

5006. Décembre 20, est mort le tsar Etienne (1355)[37]

5007. Mars 12, l'an, 1316, est mort le roi Etienne, le moine Teoctiste[38]

5008. Décision du concile monacal réuni à Chilandar: y sont nominalisés plusieurs participants – en tête avec "moi, alors / togda / higoumène, hiéromoine Sissoè" - au total 25 (métropolites, "starets", ex-higoumènes / voire prohigoumènes / économes, proéconomes, popes, confesseurs et d'autres); décision en vue d'observer rigoureusement, désormais, les procédures accoutumées concernant les commémorations des fondateurs / bienfaiteurs de Chilandar: "ces ci-dessus inscrits <i. e. Nos 5001 - 5007> princes régnants et fondateurs de notre couvent /…/. Cette règle / oustavï / pour la commémoration des saints fondateurs a été écrite par l'ordre de tous les frères, en l'année 6891 / 1382 /, au mois du novembre 13, l'indiction 6".

5009. "Le mois du mai, le jour 17 est mort Constantin Dragaš " (1395)[39]

5010. "Le mois du juin, le jour 15 est mort l'honorable cnèze Lazare" (1389)

5011. "Le mois d'octobre / ohtobrïa / le jour 6 est mort Vlk Brankovitch" (1398)[40].

---

[34] Miklosich omet cette notice ; il s'agit-là d'Anne-Anastasie, épouse d'Etienne I Némanja, trépassée au commencement du XIIIe siècle -Dj. Daničić, *op. cit.*, I, (1863), p. 10.

[35] Fr. Miklosich, *op. cit.*, p. 115: 3 novembre.

[36] *Ibidem*, p. 177: 1367; cf. G. Ostrogorsky, *Histoire* (1969), p. 565.

[37] Fr. Miklosich, *op. cit.*, p. 155: 1356 (probable, faute d'impression).

[38] C'est le frère (détroné, mort à Belgrade) de celui mentionné sous le No 5002 - Milutin, v. Leonida Mavromatis, *La fondation de l'Empire serbe. Le kralj Milutin*, Thessalonique, 1978, p. 66.

[39] Supra, n. 7-8.

[40] Vlk (Vouc) Brancović, sans titre! Le malheureux gendre de Lazare était de son vivance un maudit: accusé de lâcheté, en abandonnant l'armée serbe a Cosovo - il meurt, probablement empoissonné par

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

5012. Novembre 11, est morte la monaque Éphrosine (1405)[41].

5013. Janvier 18, est mort mgr. le despote Maxim (1516)[42]

Cette source athonite nous indique d'abord le nom du supérieur de Chilandar au temps duquel avait été convoqué le concile monacal (togda 'alors') – l'higoumène Sissoè, qui devait sans doute présider. Nous supposons, par conséquence, que celui-ci était à l'époque le teneur du manuscrit (ç. a. d. du réel Typicon de Roman) et qu'il fut aussi celui qui introduisit sur la f. 271b la décision du concile, voire l'acte solennel – la règle (oustavĭ) de l'année 1382. Donc, ce Sissoè est la main qui écrit aussi la notice de la f. 270a à propos de Vouk Brancovitch (à retenir que cette dernière sonne comme si elle appartenait au contexte No. 5008: "Nous avons décis de commémorer Vouk, le lundi…" etc., cf. Jagić, 4; Stojanović, 70). Ainsi en résulte, clairement, que cette insertion dans le manuscrit plus ancien (1331) se situe après le 13 novembre 1382 et avant la mort de Vouk (en 1398; on admet aussi les années 1397, 1395-1396). La clef c'est donc l'additif de l'acte solennel, en commençant avec la notice No 5009. Quand furent ajoutées les trois premières lignes (cf. ci – dessus, Jagić)?

Les réponses doivent tenir compte de la nature spéciale de l'acte solennel et de son additif: la source dont nous nous occupons n'est aucunement un obituaire (pomelnik; synodikon), mais un acte normatif imposé en 1382 au sein de Chilandar, en vue des commémorations et donc à l'allure d'une typicon selon le calendrier orthodoxe byzantin. En effet, à l'exception de la notice No 5001 (v. n. 34), les notices (mentions) Nos 5002-5007 sont ordonnées vraiment en concordance avec l'année ecclésiastique byzantin, pas donc en ordre historique; ce fut le critère normal de la première liste nécrologique, de l'année 1382, présentée comme un "paquet".

Mais l'additif? Même si aujourd'hui est impossible une expertise paléographique proprement - dite, on peut aisément démontrer que cet additif se constitua pas à pas, en étapes, donc en ordre historique: Nous ignorons d'emblée les deux dernières notices (Nos 5012, 5013), tardives et sûrement écrites (ajoutées) par de mains différentes - mais les trois premières? Correspondent-elles aux "trois premières lignes" et appartiennent à la main qui écrivit le zapis, comme supposait (dubitatif) Jagić? Dans ce cas est difficile d'expliquer les variations orthographiques du même scribe, par exemple: "Vuk" (f. 270a) – "Vlk" (No 5011); "ok (tobra)" (No 5002) – "ohtobrïa" (No 5011). Passons au delà de ces détails.

---

les Turcs, cf. Čedomil Mjatović, *Despot Djuradj Branković gospodar Srbima, Podunavlju i Zetskom Primorje*, I, Belgrade, 1880, p. 20 (n. 5). V. ci-bas, n. 42.

[41] Milica, veuve de Lazare.

[42] Jagić omet la notice - v. cependant Fr. Miklosich, *op. cit.*, p. 549. Sur ce Maxime (l'ex despote Georges Brancović, devenu caloyer et ensuite métropolite de Belgrade) - v. N. Iorga, *Istoria bisericii româneşti şi a vieţii religioase a Românilor / L'histoire de l'Eglise roumaine et de la vie religieuse des Roumains* /, I^2, Bucureşti, 1928/29, p. 126-128. (C'est M. Andrei Pippidi qui nous fit atention sur ce sujet).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Car si ces trois premières lignes de l'additif correspondent aux notices Nos 5009 – 5010, alors, juste leur place dans la source chilandarite se constitue en preuve capitale que un "Constantin Dragaš " était déjà mort au moment de l'insertion de la notice relative au cnèze Lazare (on peut pas s'imaginer que les caloyers attendèrent-ils l'année "1395" pour commémorer selon le typicon l'héros de Kosovo). Coïncidence: l'ordre historique et consécution ménologique du calendrier ecclésiastique caractérisent les notices Nos 5009 – 5010. En revanche, si nous admettons que ces lignes du manuscrit équivalent aux notices Nos 5009 – 5010, qui furent ensemble insérées comme additif au l'acte solennel de 1382 (donc après la mort de Vouk, 1398!), évidemment par la même main, il est absolument étrange que le typicon ne soit pas respecté: selon le calendrier, le mois d'octobre précède le mois du mai et par conséquence l'ordre des notices dans l'additif serait Nos 5011 – 5009 – 5010.

En dehors de telles considérations spéculatives, d'autres preuves solides nous permettent d'affirmer qu'un "Constantin Dragaš" mourût tout proche de l'année 1382, et donc cette source chilandarite n'est aucunement l'une pour la datation de Rovine en "1395". La seconde liste nécrologique – l'additif – nous montre jusqu'à l'évidence que les bienfaiteurs / fondateurs de Chilandar moururent exactement dans l'ordre historique indiqué par l'additif, c'est – à – dire en 1389, 1398 (soit 1395-1398), 1405 et 1516! Pourquoi, donc, une exception de cette ligne chronologique normale pour le mort du "1395"? Réponse: il s'agit non seulement d'une année fautivement présumée par Miklosich (1858), mais aussi d'une intéressante substitution de personnages historiques, involontaire. Comme il arrive souvent dans l'histoire, une confusion de noms a mené à une substitution de personnes. Qui, donc, est mort réellement le 17 mai 138... Réponse plausible: le despote Ioan Dragaš, frère aîné de Constantin Déjanović.

Il s'agit, en effet, de la famille du sébastocrator Déjan (ou Dean)[43] – maître en Macédoine de NE, a Stroumitsa et à Velboužd, dont les fils (Ioan Dragaš ou simplement Dragaš, Constantin et Dimitrije) heritèrent leur père[44], un temps avec la mère-veuve, Jevdokia, probablement une soeur du tsar Douchan[45]. On voit,

[43] Cf. L. Chalcocondyle / Chalcocandyle: éd. E. Darkó, I, 1922, p. 34, 45, 75 / mais l'athénien - transfuge se trompait en confondant Dejan avec *Žarko*, le gouverneur du tsar Doušan en Macédoine - v. aussi P. Schreiner, BZ, 60 / 1967, 71 (n. 6).

[44] St. Novaković, „Glasnik-SKA", 78/1908, s. II, 47, Belgrade, 1908, p. 237-240 (infra: *Vizantijski činovi / Rangs byzantins/*); V. Laurent, „Revue des Études Byzantines", Paris, V / 1947, p. 177-178 (*Un acte grec*); Dj. Stričević, „Starinar", 7-8 / 1956-1957, p. 114-115, 129-130 (rés. fr.) (*Jedna hipoteza*); B. Ferijančić, *Despoti u Vizantii I Južnoslovenskim zemljama / Die Despoten in Byzanz und den südslavischen Ländern* /, Belgrade, 1960, p. 154, 173-174. Voir aussi: G. Ostrogorsky, *Serrska oblast posle Dušanove smrti*, Belgrade, 1965, chap. II.; idem, „Zbornik Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu", VII, 1 / 1963, reprint: *Sabrana dela Georgija Ostrogorskog* (urednik Ž. Stojković), kn. IV, Belgrade, 1970, p. 271 et suiv. (*Gospodin Konstantin Dragaš*).

[45] Voir Dr. Aleska Ivić, *Rodoslove tablice srpskih dinastija i vlastele*, Zagreb, 1919 („Vjesnik zem, Arkiv" za god. 1919), tabl. 2 (Théodora, fille de Déjan, mariée premièrement avec Žarco);

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

d'ailleurs, que Dragaš avait une position préeminente, es tant que premier né; une donation au couvent athonite St. Pantéleimon (Roussikon), en 1377, fait mention sans équivoque: "Moi l'honorable et touteaimante du Christ, princesse et tsarine Jevdokia, et avec mes bienaimés et impériales fils, le despote Dragaš et Constadin"- quoique dans subscriptio – on fasse seulement la signature précise du "bien croyant despote Ioan Dragaš"[46]. Une autre donation, du 1-er juin 1377, pour l'église de Lesnovo nous prévoit les rangs (titles réels) des frères Déjanović: "Moi, despote Ioan Dragaš et mon frère, Costadin"[47] – possible omission sur ce-dernier, car env. 1378, la donation pour le même Roussikon précisait dans subscriptio: "Les biencroyants despote Dragaš et seigneur / gospodinĭ / Costadin"[48]. On discute, nonobstant, en contradictoire, si Constantin Déjanović portait ou non le titre de despote (les opinions avisées rejettent cette possibilité)[49].

À la fin du huitième décennie (env. 1380; Jireček, lui, admettait l'année 1379)[50], le despote Ioan Dragaš s'éteint; une donation octroyée le 28 mai 1380 au couvent de Chilandar est déjà faite seulement par Constantin – mais la mémoire du frère défunt restait intacte: "également et moi, en Christ Le Dieu, le bien croyant seigneur / gospodinĭ / Costadin" (dispositio), et, finalement "Costadin, en Christ Le Dieu, le bien croyant seigneur / gospodarĭ / des Serbes, frère du despote Ioan"[51]. Nous croyons, ça s'entend, qu'il y a une connexion entre la mort de Dragaš et cet acte pieux - à savoir le choix du moment pour la donation de Constantin; car ce 28 mai 1380 peut aussi signifier une commémoration du frère défunt, même si l'acte proprement-dit ne montre pas le cas échéant. D'autant plus on comprenait mieux comment un tel act puisse, à Chilandar, provoquer de confusion quant-aux frères Déjanović, et notamment sur Dragaš (imbroglio paradoxalement muni par

(Cependant, Jevdokia, elle-même, s'appelait auparavant aussi Théodora… d'ou peut-être la confusion de Chalcocandyle).

[46] St. Novaković, *Zakonski spomenici srpskih država srednjega veka*, Belgrade, 1912, p. 510-512 (No. 6).

[47] *Ibidem*, p. 452-453 (No. 50).

[48] *Ibidem*, p. 512-515 (No. 7); v. Grigorovitch, *op. cit.*, p. 72-75 (Additif 4: „env. l'an. 1380). Pour Dimitrije, le troisième fils du Déjan, v. ci-dessous, n. 51.

[49] Constantin - despote: Novaković, *Viz, činovi*, p. 240; Laurent, *Un acte grec inédit du despote Constantin Dragaş* (title complet); contrairement: Stričević, *Jedna hipoteza*, p. 130 (en succédant à son frère, en 1378, „Constantin… ne porta jamais le titre de despote"); Ferjančić, *Despoti*, p. 154, 173-176 (n. 97, 105); Ostrogorsky, *Gospodin*…, p. 273, 277. Cette différence nette entre les deux frères Déjanović est accentuée par le fait, moins connu, que seulement Ioan Dragach frappa sa propre monnaie - cf. Balduin Saria, „Starinar", s. III, kn. III/1924-1925, p. 76, 80, 90. Les émissions assignées par Ljubić au Constantin, appartiennent à l'autrui, le despote Constantin, fils d'Ouroch II - B. Saria, 1. c., (n. 1).

[50] Jireček, *Gesch. d. Bulg.* (1876), p. 333 (n. 53, d'après C. Hopf).

[51] Novaković, *Zak. spom.*, p. 457 (No 53). Plus tard encore, en 1389 (20 juin), cette mémoire pieuse n'est pas moins transparente: une donation de Constantin au couvent de Chilandar (dans l'acte est mentioné, aussi, Dimitrije le voivode) est signée par „… Constantin, seigneur / *gospodinĭ* / des Serbes et de Podunavlje, frère du despote Ioan Dragach" - *ibidem*, p. 456-457 (No 52); Cinq jours après Kosovo…

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Constantin lui – même à l'égard de ce couvent athonite, cf. ci-dessus, n. 51).

"Le mois du mai, le jour 17 est mort Ioan Dragaš" – cela veut être, donc, la notice ajoutée au Typicon chilandarite, c'est –à dire en tête de l'additif à la règle / oustavĭ / imposée en 1382. Alors, même, ou peu après, l'insertion se fit malheureusement au prix d'une erreur involontaire – un lapsus de copiste; c'est ainsi qu'on arrive à ce "Constantin Dragaš" inventé, dont il n'y aucune trace dans l'onomastique médiévale serbe, au moins dans les sources concernant à ce propos l'histoire de Macédoine serbe (v. infra, n. 54).

Cette confusion entre les deux frères Déjanović (si diffèrents par leur propre destin historique, mais réunis, l'un à l'autre, en tant que donateurs dans leur pays et ailleurs) ne durera pas longtemps. Au XVe siècle lorsque se constituaient les branches des chroniques jeunes – l'une, seulement, parlera du "Constantin et Dragaš " (supra, n. 5-6), et un Chalcocondyle possédait déjà des éclaircissements[52] (limitatifs, puisqu'il nommait Déjan comme "Zarko" v. supra, n. 43).

En tout cas, le nom pers. Dragaš (roum. Dragoş) ne s'avère point du tout un nom de famille[53], de sorte que, d'autre part, personne sous le nom de celui-là ne tombait à Rovine – à côté de Constantin, comme s'affirme dans la source serbe citée; celle-ci influencée probablement d'une source byzantine / grecque par excellence /, mais ou existait la syntagme onomastique à nom-double, donc sans disjonction: Constantin Dragaš[54]. En effet, il paraît que justement ces milieux grecs eurent pris propension pour ce nom-double, y compris au Mont Athos. Georges Ostrogorsky, déjà, fait mention du gramma signé par le patriarche Antoine IV (Juin 1393: on octroye le titre de patriarcal au monastère de Kutlumus, comme privilège – cela à la requête des caloyers, protégés par le "fondateur", hó kỳr Konstantínos hó Dragáses)[55], en considérant pour toute réponse: "Ce document officiel, émis pendant la vie de Constantin, éloigne toute doute sur le fait qu'il avait le nom de Constantin Dragaš"; le savant, à l'appui de son opinion, invoque aussi les deux mentions du Chronicon majus / i. e. . Phrantzès / sur le même Kyr Constantin Dragaš[56]. Certes, faut-il ajouter, mais ce sont exactement des sources (mentions) byzantines / grecques qui prouvent indiscutablement sur un fait réel: d′autres, spécialement les byzantins (grecs) le (sur) nommaient ainsi, avec ce nom double –

[52] Éd. Darkó, L. I. (p. 34, 22-23; 45, 14-15), L. II (p. 75, 13-20). V. infra, l'épisode Serrhès.

[53] Cf. Ostrogorski, *Gospodin…*, p. 274 et suiv. („Jelena Dragaš" etc., pour expliquer un aspect onomastique insolite: le surnom du dernier empereur de Byzance, un Paléologue toutefois, le fils de Manuel II et d'Helène - Constantin XII Dragassès).

[54] S. Iosipescu, in MMV (1987), p. 445-446 (sauf les hypothèses douteuses - n. 84 - et le non-fondement du dernier alinéa, p. 446).

[55] Paul Lemerle, *Actes de Kutlumus*, Paris, 1945, No 40, p. 148-149 - cf. P. Ş. Năsturel, *Le Mont Athos et les Roumains, Recherches sur leurs relations du milieu du XIVe siècle à 1654*, Rome, 1986, p. 53 (n. 97).

[56] *Gospodin…*, p. 273-274 (n. 11-12, 15). Bien entendu, dans cette étude le savant tentait de valoriser au maximum les documents publiés autrefois par Novaković et d'autres, mais - on le voit bien - partiellement à tort.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

à des inévitables confusions par endroits, les cas serbe-chilandarite: à l′instar de Constantin lui même, qui n′utilisait guère ce nom-double (v. d′ailleurs l′acte grec pour le couvent de Vatopedi / oct. 1393 /, publié par V. Laurent, où le donateur s′intitulait simplement "Egò Konstantínos / Moi, Constantin /" – ci dessus, n. 44).

Pour conclure autour du soi-disant Typicon de Roman, il n′en résulte aucunement qu′il représentait une source proprement-dite (plus ou moins "fondamentale" on croit de temps en temps) pour la datation, en 1395, de la bataille de Rovine. Une passagère et défectible méthodologie, des interprétations par conséquent forcées (parfois mi-artificielles) et, principalement, la méconnaissance frappante des sources – toutes celles-ci contribuèrent inutilement au l′abattement (sinon au véritable blocage) de la recherche historique européenne. Un obstacle interprétatif, obstinément défendu plus d′un siècle, s′écroule formellement par la force des arguments. Il y a bien sûr beaucoup d′autres à discuter.

3. Interprétations d'une donation – celle d'octobre 1395

L'acte de donation au bénéfice du couvent St. Jean le Baptiseur en Petra (quartier tout proche, au SO, du palais impérial de Constantinople) provient, en fait, du registre patriarcal où il a été (obligatoirement) transcrit (au préalable signé par le cathigoumène Germanos et d'autres, puis sanctionné par le patriarche Antoine IV) – comme en résulte partiellement de la formule diplomatique finale: "Et pour l'accomplissement de cette chose / …/ notre gramma a été inscrit aussi dans le saint code / … / et a signe par nos signatures autographes, pour ne pouvoir être contesté, au mois d'octobre du quatrième indiction, l'année 6904 / 1395"[57]. Chose curieuse, il y a immédiatement un texte contigu, comme une sorte de justification – réellement un appendice (et nous devons préciser, que les exégèses d'antan de Liztica et de Radojičić tournoyèrent auprès de cet appendice, malgré l'effort du dernier, qui résumait – avec omissions notables – le gramma…).

Pourquoi cette insertion dans un acte de donation si solennel - c'est de toute évidence: le couple impérial donnait en fait, et successivement, deux sommes, l'une de hyperpères et qui fait l'objet du gramma, la seconde de 100 hyperpères, mentionnée seulement dans l'appendice; l'une et l'autre devaient servir au même but, c'est – à dire pour les dépenses en vue de commémorer kyr Constantin, père de la basilisse Hélène. Mais, chose aussi importante (et spécialement pour le couvent bénéficiaire), les procédures d'utilisation pour chaque somme étaient toutefois différentes.

Car le hauts donateurs, eux mêmes, désiraient par cette pia fundatio initiale que la somme de 500 hyperpères devait être lucrative: le monastère s'obligeait dépister une propriété dans la capitale, l'acheter et ensuite l'affermer à un revenu

[57] Fr. Miklosich, J. Müller, *Acta Patriarchatus Constantinopolitani*, II, Vienne, 1862, No 499, p. 260-264 / MM /. Nous remercions M. N. S. Tanaşoca, pour sa bienveillante sollicitude *depuis 1986-1987*, quand il a traduit pour nous, intégralement, ce document.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

annuel de 50 hyperpères; voilà, donc, la somme réelle, d'un revenu escompté destinée à couvrir les dépenses futures pour les commémorations du défunt kyr Constantin. En revanche, bien sûr, celui-ci devait être inscrit dans l'obituaire et des obits l'on prévoyèrent / chaque vendredi et le samedi, puis, de surcroît, une messe par an suivie d'un repas pour les pauvres, le jour même de la mort de Constantin. C'est exactement ce qu'on écrit dans le gramma, qui n'oublie pas de préciser les jours fixes pour les messes (les jeudi, mardi, samedi) etc., et puis: "Nous décidons aussi et nous sommes d'accord de faire, chaque année le jour où le père de notre puissante et sainte dame et déspine est mort, c'est – à dire en… (place restée en blanc, N, C.), commémoration avec 16 prêtres etc.". Cette lacune dans l'acte transcrit du registre patriarcal constantinopolitain (soulignée par Radojičić, mais sans bénéfice pour la vérité historique) est, probablement, à l'origine de l'intuition géniale de Jorga: à la date du gramma (et de la transcription dans la chancellerie patriarcale) personne, ni ceux du palais impérial et spécialement la basilisse Hélène, la plus intéressée, ne connaissaient guère la date exacte de la mort de Constantin Déjanović.

Au contraire, si l'utilisation de ces 500 hyperpères restait encore en perspective – à longue haleine - la seconde somme de 100 hyperpères devait dépensée plus vite, dans un délai d'au moins neuf mois, car voilà ce qu'on précisait dans l'appendice: "Nous avouons encore d'avoir reçu de nos puissants et saints maîtres et empereurs 100 hyperpères , pour faire dorénavant / apò toû nŷn / quatre commémorations pour l'âme du père de notre puissante et sainte dame, deux immédiatement, comme pour 40 jours et pour trois mois / tà mèn dýo artíos hôs tessárakonta kaì triménia / et deux de suite aux six et neuf mois à partir de la mort de celui-là[58]; car la commémoration annuelle sera faite du revenu de la propriété, comme on l'a déjà dit. Il est, donc, de notre devoir pour tout faire soigneusement et honnêtement, comme nous l'avons promis par notre gramma de face"[59] – (nos soulignements, N. C.).

Ce passage, loin d'être absconse, incitait quand même les fameux calculs de Litzica, ensuite de Radojičić (sur ceux du dernier, bien sûr: "démonstration, déjà convaincante par elle-même"…, v. G. Ostrogrosky). Mais rien d'erroné que l'idée directrice de tels calculs, à croire notamment que les repères chronologiques des anciens coïncident aux préjugés des exégètes du XX-e siècle, car ces derniers ont oublié l'essentiel: on octobre 1395, personne ne s'imaginait d'où commence en fait la série des commémorations annuelles - à partir du quel jour? Situation mésavenante, exprimée d'ailleurs juste dans l'acte de donation, au lieu où - faute de précision - nous trouvons du blanc…

Toutefois la coutume s'imposait d'être respectée, en s'agissant du culte des morts selon le rite orthodoxe. Voilà pourquoi les procédures accoutumées sont

[58] Ici s'arrêt le passage traduit par Litzica (1901).
[59] MM, *op. cit.*, p. 262.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

expressément mentionnées dans le document: toute de suite - voire “dorénavant”, c'est - à - dire par rapport à la date du gramma et de son appendice: - devait commencer la suite des quatre commémorations symboliques habituelles, en guise / h ô s 'comme si, pour ainsi dire', cf. supra / de 40 jours, de 3 mois, ensuite de 6 et 9 mois; cet hôs vaut mieux que des dizaines de pages spéculatives, superficielles. C'est ainsi que à partir d'octobre 1395, Manuel II et Hélène payèrent par leur ultime donation les quatre 'sărăcuste'[60] pour commémorer l'âme du défunt Constantin Déjanović.

Concluons, en affirmant, d'abord que s'inscrivent en faux ceux qui, adonnés aux calculs inopérants, se basent sur l'acte de donation d'octobre 1395 en acceptant ad litteram les mentions du gramma: “de temps de la mort de celui-là”, ou “à partir de la mort de celui-là” - toute ça sur le fondement fragile qu'il y a une corrélation entre la notice 214/5009 chilandarite et la fiction chronologique 'Rovine, le “17 mai 1395”. Le caractère spécial de cet appendice au gramma d'octobre 1395 a été, donc, démontré - un autre échafaudage interprétatif, fallacieux, peut quitter tranquillement la scène historiographique, car la fondation pieuse impériale reçoit maintenant son vrai signe historique. Autrement, rien ne s'oppose à l'hypothèse Jireček-Novaković-Iorga: c'est ça, il y a une coïncidence entre cette donation pieuse et l'achèvement d'un an entier depuis la mort de Constantin Déjanović, bien que dans la capitale de l'empire et alors, l'automne 1395, les circonstances exactes qui entouraient la mort tragique de “celui-là” sur la champ de bataille de Rovine étaient encore inconnues; et elles restèrent pour toujours ensevelies dans l'oubli.

- (à suivre) –

[60] Du grec *téssarakonta* 'quarant' gr. *tessarakoste* 'quarantième' > roum. *sărăcustă* 'pomenire a morţilor' (parastas, *mnemósynon*) - donc: *obit*. Nous remercions aussi l'historien / P. Ioan Ionescu, de la paroisse Mărţişor-Bucarest, pour les précieux renseignements à ce sujet. Du reste, v. l'acte moldave de 1562 (slavon) à une notice ultérieure en roumain: „5 sărăcuste Indreica, 4 sărăcuste Pop, 3 sărăcuste Bîrlibaş /…/ 1 sărăcustă Grigore, 2 sărăcuste Nistrea“ - *DIR, A*., XVI-II, N° 156, p. 160. A en croire la théorie Litzica-Radojičić, ces hommes nommément évoqués auraient eu, chacun, au moins un mort dans sa famille et c'était chaque fois l'un dont on peut supposer que mourût pendant les dernières 40 jours (par rapport à la date de la notice, faite indubitablement par un prêtre, ou un moine), Mais il i a des chiffres: 1, 2, 3, 4 et 5 (pas plus!) - et c’est absurde de croire qu'il s'agit-là de 2-5 morts dans la même situation… En réalité l'explication c'est l'autre: ces hommes, *selon leurs moyens*, ont payé un nombre d'obits - commémorations habituelles, symboliques, exactement à la manière du couple impérial de l'année 1395, et c’est notre Indreica, avec ses 5 *sărăcuste* qui dépassa, d'emblée, la même procédure d'autrefois, c'est-à dire „comme pour 40 jours et pour trois mois, et deux de suite aux six et neuf mois“, ensuite l'obit (symbolique) annuel.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

ANNEXE

V. JAGIĆ.

Агаѳонь, и доухов'никь попь Григориѥ, попь Лаврен'диѥ, попь Никодимь, попь Григориѥ, попь Илиси — и проче в'се братьство, сь ихь згоорѡмь и сь сьвѣтѡмь сице и ми оустависмо, ꙗкоже бѣ прѣд(и) оуставлѥнно ѡтьци и братиꙗми нашими, ми нынꙗ не разорисмо нь паче потврьдисмо и глаголѥмо ѡб'ще в'си ѥдинѣми оусти, по оуставлѥнию прѣжде писан'номоу да боудеть: вечерь да поѥт' се, п'шеници сь свѣщами в'сѡи брати и сь прилив'кѡмь и наоутрниꙗ литоургиꙗ на меси, в'сакомоу вь дьнь оуспениꙗ ѥго, на коѥждо лѣто, ꙗкоже пишеть вь семь типицѣ выше и дьнь мѣсеца, до н'дѣже богоу хотещоу и сьи монастирь стѡить. Ктѡ ли по нась настоѥи сиѥ разорить више писан'ноѥ, ѡбрѣтаѥи се начельствоуѥ вь светѣи ѡбытѣли сеи, или нагоорѡмь нѣкиихь или своимь небрѣженииѥмь, такоаго да разори господь богь и прѣчиста ѥго мати и да ѥсть на нѥмь заповѣдь светыихь ктиторь выше писан'ныхь ѡбитѣли сее, и да нѣсть благословень ѡдь в'сего сьбора хилан'дарскога, нь да ѥсть клеть и трьклеть здѣ и вь боудоущии вѣкь, аминь.

Си оуставь ѡ поменоу светыихь к'титѡрь писа се повелѣниѥмь все братиѥ. Вь лѣто, ,ѕѡѯа, мѣсеца ноѥб(ра) .гі., ин'дикта .г.

Мѣсеца маıа .ꙁі. дьнь прѣстави се Костандинь Драгашь. Мѣсеца юниꙗ .еі. дьнь прѣстави се благоч'ьстивии кнезь Лазарь. Мѣсеца ѡктобрıꙗ .ѕ. дьнь прѣстави се Вльнь Бранковикь.

Мѣсеца ноѥврıꙗ .аі. дьнь прѣстави се монахи Ѥѵфросинии подроужиѥ светаго кнеза Лазара.

Ovdje je očevidno sve, što sliedi iza godine ,ѕѡѯа (6861—1353), kasniji dodatak, ali prva 3. redka pisa još, kako se čini, ista ruka koja sav zapis, samo može biti u drugo vrieme; nasuprotiv je spomen smrti Efrosinije upisan puno kasnije, kako se zna da je i umrla istom na početku 15. vieka.

K ovomu zapisu dodajem: U tekstu samoga rukopisa, na dnu, pod 7. novembrom pominje se ime prve carice srpske, evo ovako: прѣстави се прьва царица срьп'ска Єлисавеѳа. — U Mikl. Mon. Serb. br. XCVIII str. 115 pogrješno je naštampan dan smrti Uroša III „ноѥбра .г.“ mjesto „ноѥбра .гі.“

Da skoknemo na časak iz Berlina u Peterburg. Razumije se, da i ovdje ima naših tipika, bar dva što ja znam, jedan iz XIII, drugi iz XIV—XV vieka. Ja imah u rukama onaj prvi stariji, koji već Vostokov upotrebi kao izvor za svoj rječnik. To je rukopis riedke krasote, pisan na koži, u formatu srednje četvrtine, ima sada još 265 listova; na svakoj strani po 24 redka krupna, razgovietna pisma. Čim je ta dragocjena starina bliže onomu vremenu, kada sv. Sava osnova crkvu srpsku i probudi u njoj život literarni, tim prije mogosmo se nadati, da će se ovdje naći puno tragova živa spomena narodnieh svetitelja. Može biti, da bi to i bilo tako, da nije neka zlobna ruka nemilostivo haračila po tom veleliepnom spomeniku. Evo, što nadjoh:

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

ЗАПИСИ О СМРТИ ВЛАДАЛАЦА, АРХИЈЕПИСКОПА И ПАТРИЈАРАХА.

Рукописи у којима су забележени дани смрти владалаца јесу типици. Најстарији од њих је

Романов Типик од 1382 године у Берлинској библиотеци (St. V, 5), у коме су доцније додавате белешке о смрти личности доцније умрлих.

Други је *Данилца Левооког* од 1416 године у Нар. Библ. бр. 590 чије су белешке издане у Archiv-у Јагићеву XXIII 630, и у коме су и владаоци и архијепископи са патријарсима.

Од оба је стари *Никодимов Типик* писан 1319 године, у Нар. Библиотеци бр. 6 (Гл. XI, 94) али се не зна кад су у њега уношене те белешке. Он се потпуно слаже са белешкама Данилчевим, сем што у њему нема три последња патријарха који су тамо.

Даље се ове белешке налазе у рукописима:

Румјанцевског Музеја бр. 1458 (Сев. 51);

Манастира Савине (Шем. Б. К. 1882, 33);

Прашког музеја (Шаф. Рук. 37), и још у неким.

Ниже се штампају записи прва два рукописа у целини, а у напоменама одступања по другим рукописима. Што се налази у другим рукописима ван ова два, штампа се даље у продужењу.

Романов типик 1382. г.

5000 Многїихь и великиихь даровь насладыв'ше се штъ в'седрьжителы бога, и на земли под'виг'ше се и земльниимь царьствомь небесное полоучише, глаголю же светаго и прѣподобнаго штца нашего Сумешна, новаго муроточьца, и по пльти сына его великаго вь светителехь светаы(го) Савоу, бившимь вь началѣ

70 ПОЗНИЈИ ЗАПИСИ

хилая'дарскога, нь да есть клеть и трьклеть, здѣ и вь боудоущи вѣкы, аминь.

Си оуставь ш поменоу светыихь к'титорь писа се повелѣниемь все братие вь лѣто ӿ·ѕ·ѿ·ҁ·а·, мѣсеца ноебра ·г·і·, ин'дикта ·ѕ·

5009 Мѣсеца маїа ·зі· дьнь прѣстави се Костандинь Драгашь.

Le Typicon de Roman – ou errer dans le maquis chronologique / cf. l'éd. Jagić – 1873 vizavi de l'éd. Stojanević – 1905/1984 (inconnue pour NMV/1987)

- Extraits -

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

FICŢIUNE CRONOLOGICĂ – DESTIN ISTORIOGRAFIC ROVINE, 17 MAI 1395 (I)

Rezumat

Articolul repune în discuţie problema datării bătăliei de la Rovine dintre Mircea cel Bătrân şi Baiazid I. Dintre datele propuse în istoriografie (1391-92, 1393, 1394, 1395, 1396 sau chiar după 1400), două s-au impus: una tradiţională, împărtăşită de autorul articolului - 10 octombrie 1394 (datarea Jireček-Novaković-Iorga), cealaltă 17 mai 1395 (datarea Hasdeu-Litzica-Radojičić). Printr-o minuţioasă şi pertinentă analiză a izvoarelor istorice (în primul rând analele sârbeşti, apoi Tipiconul lui Roman şi donaţia imperială pentru Mănăstirea Sf. Ioan din Petra) şi a interpretărilor acestora relative la bătălia de la Rovine, arătând că Tipiconul lui Roman de la Mănăstirea Hilandar nu este nici pe departe, aşa cum s-a crezut, o sursă fundamentală pentru datarea bătăliei la 1395 (neavând, practic, nici o legătură cu Rovine), autorul demonstrează că datarea „17 mai 1395“ este o ficţiune cronologică.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Argesis, XIII, 2004, p. 177-194

FICTION CHRONOLOGIQUE - DESTIN HISTORIOGRAPHIQUE: ROVINE, le „17 mai 1395“ (II)

4. Les sources orientales - un apport indécis

Nulle part, peut-être, les confusions de toutes sortes et les lacunes ne se mêlent tellement que dans ce domaine strictement spécialisé, des sources orientales - notamment ottomanes[61] - à vrai dire un véritable maquis sinon un vaste terrain à défricher. On se souvient à cet égard d'une subtilité (même d'une méfiance!) de R. P. Vitalien Laurent à propos de la 'contribution' chronologique proposée en 1928 par Dj. Radojičić (v. I-ère partie, 2004, p. 182, n. 26):„Avant d'en décider, il faut attendre que les orientalistes aient dit leur dernier mot“[62]. Quel mot et comment?

D'abord, une diversité des opinions.

On s'avère que le même Fr. Babinger, dont on connaît la solidité de sa démarche, cependant il prenait à contresens les repères chronologiques des sources ottomanes. En effet, comme jadis Litzica, Onciul (en partie) et Minea - soigneusement cités par lui - l'ex-professeur de Jassy admettait à son tour une guerre à deux combats, en se détachant par sa chronologie. Ainsi, il considérait une première bataille le 10 octobre 1393/h. 795, 17 X 1392 - 5 XI 1393 /, lorsque périt Marco Craljevitch[63], ensuit l'autre qu'eut lieu plus tard, le «17 mai 1395» - quand mourût Constantin Dragachevitch /sic/[64], et ce sont aussi des distinctions qui ne furent aucunement au profit de ceux qui même aujourd'hui s'appuient sur Fr. Babinger. Ajoutons aussi que la datation Rovine-1395 est acceptée (sans aucune preuve administrée) par le savant turc Halil Inalçik[65].

Il y a lieu de mentionner l'influence qu'exerçait le savant Aurel Decei, notamment par son article (paru en 1953), qui dénichait alors les circonstances du raid de Mircea l'Ancien en Karinovasi (1393) et qui offrit au Bajazet le prétexte pour l'invasion en Valachie et qui culminait avec la bataille de Rovine, le 10

[61] Fr. Babinger, *Türkensteuer, 1394 bzw. 1455*, passim; cf G. T. Denis, BZ, 57/1964, p. 59, n. 24, in: Byzantium and the Franks, 1350-1420, Variorum Reprints, London, V.
[62] Vit. Laurent, *Un acte grec*, p. 181, n. 3.
[63] Fr. Babinger, *op. cit.*, p. 12 et suiv.
[64] *Ibidem*, p. 14-15, n. 58, 60-61. Une opinion différente sur la chronologie nous offert Andrei Pippidi, in: RESEE, 24/1986, p. 327-328 (sur une inscription de Silistra de l'année 6901/1392-93).
[65] H. Inalçik, *The Ottoman Empire. The Classical Age 1300-1600*, N. Y. - Washington, 1975, p. 16. Le savant annonçait en 1957 un document officieux (XV-e s.) selon lequel l'invasion de Bajazet en Valachie s'était faite du côté Ouest, le long du Danube, en 1395 (Slankamen, Orsova etc.) - hypothèse admise par A. A. Bolşakov, ensuite dans mon ouvrage - v. *Coconi*, 1972, p. 153, n. 208-210, certes à tort; cf. Aurel Decei, in: RRH, 13/1974, 3, p. 395 et suiv.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

octobre 1394 - vraiment une contribution historiographique remarquable[66]. En fin, d'autres orientalistes roumains d'aujourd'hui prônent soit la datation «17 mai 1395»[67], soit se rattachant à celle proposée par Minea: la bataille principale eut lieu en 1395 (fin de l'été - l'automne)[68].

Mais il ne peut oublier, non plus, une curieuse surenchère: en dépit des faits (v. infra, 4-5.), on prétend avec ostentation que les desiderata de V. Laurent se sont accomplis et cela d'une manière plus que heureuse pour la science historique, grâce aux efforts de relire les Histoires d'Ibn Kemal (chroniqueur ottoman, m. en 1535); on nous dit décidément que cette source tardive vient „confirmer ce que, jusqu'à présent, nous savions seulement des source 'chrétiennes': que la victoire roumaine de Rovine a été obtenue par les Roumains conduits par Mircea le Grand, le 17 mai 1395"[69]. Certes, de fois à d'autres le désir est pris pour réalité historique, vu que la prétendue expertise sur Ibn Kemal n'est pas qu'une sorte de confirmation, pas à pas, inhabilement de la datation juste mentionnée. Mais qu'est-ce que nous fournit en fin de compte cet Ibn Kemal?

Avant tout, une nouvelle qui ne sort du commun: Bajazet, tracassé par les dissidents d'Anatolie (il se préparait d'attaquer Kastamonu/Sinope/, selon Enveri; on parle aussi de l'émirat de Karaman, selon Orudj)[70] lorsqu'il apprend du pillage de Mircea en Karinovasi; c'est alors qu'il se voit obligé se changer en vengeur car il passe rapidement en Roumélie et (attention !: «Se trouvant dans la saison de l'hiver et étant donné que les jours n'étaient pas favorables à l'expédition /…/ il (Bajazet) est arrivé à Edirné, la maison du royaume. Cet hiver en faisant halte, il s'est arrêté dans le très plaisant endroit mentionné. Il s'est préoccupé de l'armée et de l'ordre pour l'expédition, pendant l'été /prochaine/, dans le pays de Valachie »[71]. (Nous soulign., N. C.).

Ainsi, donc, pendant l'été - c'est alors que Bajazet pensait de frapper le voïévode roumain (bien sur: l'été-1395, d'après les calculs fastidieux de Veliman). En fait, Ibn Kemal nous montre clairement que Bajazet „est parti vers le lieu de bataille /…/ il a lutté contre l'insoumis qu'il appèlent Mircea /…/. C'était au

---

[66] A. Decei, in «Revue des Etudes Roumaines», I, Paris, p. 130 - version roum.: A. Decei, *Relaţii româno-orientale*, Bucureşti, 1978, p. 140 et suiv.; v. Babinger, *op. cit.*, p. 11, n. 43 et A. Pippidi, RESEE, 24, 1986, 3, p. 295/compte-rendu/: Karinovasi = peut-être Karnava, Karvonas, Kavarna.

[67] Voir I-ère partie, 2004 (M. Maxim, V. Veliman etc.; *erratum*: p. 194, en bas /légende/ - MMV/1987).

[68] Tahsin Gemil, RRH, 25/1986, 1-2, p. 3 et suiv. (spec. p. 15-18).

[69] Al. Diţă, in : MMV/1987, p. 259, n. 22.

[70] Enveri (env. 1465), Orudj (fin XV-e s.) - v. *Cronici turceşti despre ţările române. Extrase*, I, sec. XV - mijlocul sec. XVII, de M. Gublogu şi M. Mehmed, Bucureşti, 1966, p. 38-39, 48-49. Selon Neşri Bajazet ajourna l'expédition contre Kastamonu pour envahir la Valachie - *ibidem*, p. 113; cf. Nagy Pienaru, „Revista Istorică", N. S., I, 1990, 1, p. 100-102 (sur Yaşar Yùrcel, *Anadolu beylikleri...*, I-II, Ank, 1988-89), ap. Const. Rezachevici, *Rolul Românilor în apărarea Europei de expansiunea otomană, secolele XIV-XVI / The Romanians Role in defending Europe from the Ottoman expansion.../*, Albatros, Bucureşti, 2001, p. 99, n. 17 (ouvrage riche en bibliographie).

[71] Ibn-i Kemal, *Tevarih-i Osman,* v. V. Veliman, MMV/1987, p. 410-11.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

printemps de l'année sept cent quatre vingt quatorze, lorsque, dans le quart habité de la terre, avec le printemps plein des signes du nouveau, eut lieu le départ bénéfique"[72].

Il s'agirait - nous assure le commentateur - „du printemps de l'année 1392 ou, toujours en vertu du procédé de l'antédatation /une particularité de la chronistique ottomane, N. C./ - du printemps de l'année 1395"[73]. Ce sont en fin de compte le 'nouveautés' offertes par Ibn Kemal et voilà en définitif l'information clef de celui-ci, croit Veliman - le dernier en s'appuyant, hélas! Sur les dires l'autrui[74]. En dépit du thésisme observé ci-dessus, en réalité, comme qui dirait, on peut vraiment dénicher autre chose en ce qui - selon Ibn Kemal - ait été la campagne sultanale contre Mircea l'Ancien. Car les exégètes d'aujourd'hui ne mentionnent guère du fait qu'une expédition ourdie pour l'été de l'année (admettons: soit 1395) est pourtant réalisée en devancement et notamment: au printemps; et d'une telle manière, que aussitôt après la bataille (presque indécise, selon Ibn Kemal) le sultan se voit contraint se retirer à la hâte au sud du Danube - mais en ayant l'intention d'une nouvelle expédition: „Les très heureux monarque est rentré heureusement à la maison de son royaume. Cet hiver-là, en séjournant à Edirné, il s'occupait des armes pour que, pendant l'été, passer de nouveau en Valachie"[75]. Tout est sans équivoque: après la bataille, Bajazet hivernait à Adrianopole et selon les dires d'Ibn Kemal en résultait que la fameuse campagne contre le voïévode valaque se déroulait non pas au printemps, mais après l'été, donc l'automne!

Presque la même substance 'probatoire' en résultait d'autres sources orientales prétendues comme liées au moment Rovine: le cas d'une lettre (non datée) de Timur Lenk /Tamerlan/ adressée au Bajazet et où il s'agirait juste de la campagne sultanale contre Mircea, de l'année 1395 - l'été/l'automne[76], ou bien, croit-on, du printemps de cette année, selon les opinions de ceux qui accordant une „importance exceptionnelle" à cette fameuse source[77]. S'il est difficile de concilier les deux directions interprétatives (au point de vue chronologique) et cela sur un document peu connu dans l'historiographie, en revanche il faut observer un détail: le khan mongol, certes, fait allusion à „la guerre sainte" de Bajazet - une guerre menée (explicitement!) contre les 'gyaours', plus précisément envers „les gyaours francs /bâ - küffâr-i Ferenk/"; or, dans l'époque, '*ferenk*', cette dénomination signifiait parmi les orientaux seulement les occidentaux de l'Europe (et par extension: les chrétiens catholiques)[78], jamais donc les roumains! D' ailleurs, on

[72] *Ibidem*, p. 412 (l'an h. 794/29 XI1391-16 X 1392).
[73] *Ibidem.*
[74] *Ibidem*, p. 423-29 (à comparer: Al Diţă, MMV/1987, p. 270).
[75] *Ibidem*, p. 413.
[76] T. Gemil, l. c.; idem, MMV/1987, p. 346-47, n. 71-73.
[77] N. Stoicescu, *Bătălia de la Roivine*, p. 49-50.
[78] T. Gemil, l.c.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

sait précisément qu'après la bataille en Valachie le sultan, conseillé, dirigeait ses armées exactement vers la Morée[79], et c'est notoire qu'alors cette presqu'île grecque fourmillait des 'francs' (par endroit encore les maîtres de pays grec[80]). De tels déroulements avaient comme fond politico-militaire les mesures à caractère punitif / préventif, d'intimidation que Bajazet, impitoyable, les décidait envers les peuples des Balkans[81], mais aussi d'autres stratégies - comme étaient dès lors les pénibles préparatifs pour la croisade attendue et donc le promoteur était le roi Sigismond de Hongrie (supra, part. I, n. 24; v. infra. 5). Il faut franchir le seuil d'une avalanche réelle de sources péremptoires en ce qui concerne la bataille de Rovine.

5. Une chaîne logiquement ordonnée /cf. fig. 1-3/

De toute façon, à l'égard d'un tel moment historique européen on peut constater avec beaucoup d'aisance que la suite des événements (jusqu'à la confrontation Mircea - Bajazet et spécialement après Rovine) n'était pas à l'imprévu; au contraire, une logique inéluctable s'aperçoit de cette véritable chaîne processuelle et dont les heurts si violents frappèrent également le nord et le sud du Danube (ici, tout d'une longue haleine, pour des siècles…). Embrouiller ou changer les mailles - y compris à l'échelle chronologique, ça n'est d'autre chose que traquer la vérité historique. De laquelle vérité?

Il est surprenant, en effet, qu'un repère tellement saillant - Rovine - soit entassé (sinon même dissimulé) dans cette datation forcée, le „17 mai 1395"; un jour quelconque, si l'on envisagerait les circonstances réelles (c.à.d. les mailles rigoureusement connues et, heureusement, datées!), par exemple du fameux traité de Braşov. Car, nous devons désormais rappeler les preuves irréfutables: sans

[79] «*Mora illeri*» /Landschaft von Morea/-v. Fr. Babinger, *op. cit.*, p. 16, 9, 70. Voir la note suivante.

[80] Pour ce qui suive dans cet article, voir: G. Beckmann, *Der Kampf Sigismunds gegen die werdende Weltmacht der Osmanen, 1392-1543. Eine historische Grundlegung*, Gotha, 1902; W. Miller, *The Latins in the Levant. A history of Frankish Greece (1204-1566)*, London, 1908 / chap. XI, p. 334 et suiv./; N. Iorga, *La politique vénitienne…*, II, in: Acad. Roum. „Bull. Sect. Hist.", s. II, No. 3, Bucureşti, 1914, p. 289 et suiv. - et la version en roum., *Veneţia la Marea Neagră*, II, 1914, Annexe (cit.: misti); Max Silberschmidt, *Das orientalische Problem,* 1923; Denis Zakythinos*, Le Despotat grec de Morée*, t. I, Paris, 1932 - v. l'Edition revue et augmentée par Chrysa Maltézou, Variorum Reprint, Londres, 1975; Oscar Halecki, *Rome et Byzance au temps du Grande Schisme d'Occident,* Lwow, 1937; Raymond - J. Loenertz, O. P.; *Pour l'histoire du Péloponnès au XIVe siècle,1382-1404* /in: «Etud. Byz.», I/1943/ - éd. nouvelle dans *Byzantina et Franco-Graeca.* Articles parus de 1935 à 1966 réédités avec la collaboration de Peter Schreiner, Rome, 1970; voir aussi: Fr. Thiriet, *Régestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Romanie*, t. I-III, Paris- La Haye, 1958-1961. Enfin, Antoine Bon, *La Morée franque. Recherches historiques, topographiques et archéologiques sur la Principauté d'Achaïe (1205-1430)*, Paris, 1969 et à coup sûr, l'ouvrage /fondamental/ de P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân /Mircea l'Ancien/*, Bucureşti, 1944.

[81] «Misera fatalità de'Cristiani sempre tra loro discordi /.../ La ferocia dello spirito di Baiazet...», voilà une circonstance tragique valable pour la fin du XIVe siècle, cf. *Memorie istoriche de Monarchi ottomani* di Giovanni Sagredop Patriarca di Venetia, e Primate della Dalmatia, etc., Venetia/1963 ?/, p. 20-21.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

aucune doute, très tôt après la bataille Mircea l'Ancien, quoique vainqueur, perdit son trône d'Argeş (où accédait l'inconnu Vlad Ier, maître dans la capitale de Valachie et sur un demi-territoire du pays, probablement l'Ouest /Olténie en principal/, le reste du territoire, avec Dobroudja /du nord/ se gardait encore dans les mains du voïévode légitime)[82]. On devine ainsi pourquoi à Braşov - le 17 mai 1395 - et comme achèvement des (rude, certes) délibérations, entre Mircea et le roi Sigismond on concluait un traité politique et militaire, en fait un pacte d'alliance anti-ottomane visant des actions en commun, pour l'avenir; un pacte à toute évidence à pied d'égalité[83]. D'autant plus était nécessaire cette alliance, vu le moment si dangereux pour le prince valaque et voilà pourquoi ce traité de Braşov se distinguait d'abord par sa applicabilité immédiate (pourtant, comme nous préciseront les actions en vue de la récupération - pour Mircea - du trône d'Argeş aboutirent à peine en 1396, v. infra) et il y a déjà une vaste littérature sur ces problèmes d'ordre historique[84].

Naturellement, de tels événements (ou mailles de la chaîne mentionnée plus haut) n'ont pas été évités (ou bien: louvoyés…) par les partisans pro-1395, mais au prix d'une colossale inversions de faits: dans leur vision, l'alliance consentie à Braşov entre Mircea et Sigismond ait été suive par la bataille de Rovine (effet devançant la cause, ou vice-versa; sûrement, c'est une facette méthodologique envisageant une partie de la recherche roumaine mais d'habitude, les spécialistes étrangers sont peu attentionnés à de tels repères; d'autant moins au point de vue géographique…)[85].

D'ailleurs, en voici une preuve de démonstration pro-1395: „Il est clair qu'en fonction de la date du combat, les évènements politiques, diplomatiques et militaires des années 1394 - 96 s'enchaînent: si, par exemple, la bataille de Rovine eut lieu le 10 octobre 1394, le traité de Braşov ait été signé-là par un prince victorieux mais également l'un fugitif, donc incapable fructifier sa victoire; si le combat est daté en 17 mai 1395 - alors le traité de Braşov le précède (sic! N. C.) et Mircea était prince souverain incontestable dans son pays"[86]. Vraiment, on peut constater que juste de pareils raisonnements sont rares dans l'historiographie (conséquence bizarre d'une vision triomphaliste sur la bataille de Rovine…). Quiconque, d'ailleurs, qui s'efforce de saisir les circonstances réelles du traité ne peut pas ignorer qu'aucune polissure n'étouffait pas les clauses consenties; chose

[82] N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii Albe*, Bucureşti, 1900, p. 65 et suiv. Cf. infra. n. 103.
[83] *DRH, D* (Relations entre les Pays Roumains), I, No 87, p. 138-142.
[84] P. P. Panaitecsu, *op. cit.*, p. 252 et suiv.; Viorica Pervain, in: AIIAC-N/ Annuaire-Cluj-Napoca/, XVIII/1975, p. 89 et suiv.
[85] Loenertz, p. e., plaçait Rovine en... Bulgarie (*op. cit.*, p. 243). D'ailleurs, le savant assignait pour la bataille une date indécise: «1393, X, 10?» - influencé probable par Babinger - mais ensuite, comme Zakythinos, acceptait l'apparente 'invention' chronologique de Radojičić (on citait pourtant G. Ostrogorsky, *Gesch*., München, 1963, 455) - *op. cit.*, 383, n. 3.
[86] Const. Căzănişteanu, *Pe urmele lui Mircea cel Mare*, Bucureşti, 1987, 101.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

explicable, car les réalités se présentaient plus amères pendant ce printemps de l'année 1395! Et voilà pourquoi et en toute nécessité, des éclaircissements - faits et documents - doivent être ordonnés et bien sûr, considérés selon leur importance.

D'abord, s'impose visualiser d'une façon quelconque notre opinion en présentant: une carte du sud-est européen (aux commencements des années '90 du XIV-è s.), fig. 1; un sorte de diagramme en vue d'expliciter - ou bien: poursuivre - faits et événements en contournant le moment Rovine, leur cohérence, fig. 2; en fin, un carte spécialement constituée (en première) et où sont tracés les curieux mouvements des protagonistes des années '93-96 (Mircea, Sigismond, Bajazet), fig. 3. Tous les trois - destin! - se rencontreront, ensemble, à peine en sept. 1396, à Nicopolis.

Regardons maintenant le diagramme (où se fait aussi mention de la chronologie byzantine): c'est qu'après la chute du Tyrnovo (fig. 2/T, 17 juillet 1393) eut lieu le raid de Mircea l'Ancien, en Karinovasi (K, plus que probable vers l'automne 1393 et en connexion avec les déroulements près du Danube - notamment en Dobroudja, resp. Silistra)[87]. Les sources ottomanes en parlent expressément de la vengeance immédiate du sultan, donc il s'agit d'un délai assez court jusqu'à la bataille de Rovine - autrement, entre la décision de Bajazet de frapper le 'gyaour' valaque et le début proprement dit de la campagne sultanale. Pour cela, chose explicable, le sultan se préparait de longue main: il convoqua ses vassaux (obéissants ou contraints) a Serrhès /Serez/, en Macédoine grecque[88] et là, l'hiver 1393/94, il ordonnait le rassemblement de l'armée d'invasion à Andrinople. Cet événement (fig. 2/SER) eut lieu avec certitude avant le 20 février 1394 comme a éclairci Loenertz[89].

Mais Sigismond de Hongrie?

Ce «ruhiger Zuschauer» /cf. Beckmann, p. 5 /menait en réalité sa politique hégémoniste; jusqu'en 1392 il se préoccupait de sa propre croisade (mi-acceptée a peine depuis 1394-95, cf. Halecki, 1397, p. 20 et suiv.); un laps de temps, Sigismond se complait presque indifférent vis-à-vis de son voisin du «Terra transalpina», menacé, au moins en 1394 et cela pour de motifs entièrement particuliers: car il ne faut pas oublier que Mircea voïvode et Sigismond de Hongrie

[87] A. Decei, *op. cit.*, p. 145 et suiv. (date: 1393); idem, *Istoria Imperiului otoman până la anul 1656* /L'histoire de l'Empire ottoman jusqu'en l'année 1686/, Edit. Academiei Române, Bucureşti, 1978, p. 63-64 (Rovine: 10 X 1394).

[88] Source principale (et exceptionnelle!) - *Lógos epitáphios* / Oraison funèbre/ pour Theodore I Paléologue, despote de Mystrà (1407), par l'empereur Manuel II, v. J. P. Migne, P. G., vol. 156/221-228; cf. L. Chalcocondyle, éd. Eug. Darkó, I, 1922, L. II (p. 74/23-75/6). Sur Mamonas, v. infra); v. aussi, Sphrantzès sive Makarios Melissenos, *Mémoires*, *1401-1417* /resp. la trad. roum. Memorii…, de Vasile Grecu, Bucureşti, 1966, p. 199. Chose importante pour les lecteurs du transfuge d'Athènes, L. Chalcocondyle: ses récits (avec une si «much criticised chronology», Miller, 347/1) sont à rebours: Nicopolis-96, /Rovine/, Serrhès etc., v. Loenertz, 243. L'empereur Manuel II - comme dit lui-même - échappait par miracle a Serrhès, «de la gueule du loup /Bajazet!t» - *op. cit.*, 1. c.

[89] Le fondement c'est la lettre de Corinthe, v. *op. cit.*, p. 246, n. 2/v. infra, n. 110/.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

étaient des ennemis déclarés au début des années '90 (une fois, par exemple, le 6 juillet 1391, lorsque Mircea renouvela le traité d'alliance - contre le roi de Hongrie - avec Ladislas II de Pologne) et on devine comment la passivité du roi de Buda est on non justifiable. C'est vrai, une lettre du 26 mai 1394 (fig. 2), alambiquée, parle d'une ambassade chez Mircea[90], mais elle dévoile plutôt les réticences du roi. Limpides sont en échange les mouvements ou les itinéraires de celui dans l'espace roumain (cf. fig. 2/SIG et surtout fig. 3!): en résulte sans doute, Sigismond de Luxembourg resta alors impassible en préférant l'expectative, l'été - automne 1394, se cantonnant dans l'Ouest roumain[91].

Ainsi, à Rovine, le 10 octobre 1394 Mircea l'Ancien se donnait la peine de lutter seul et sans aucun secours (fig. 2/ROV)[92]. D'ailleurs, si tant est que la bataille eut lieu le '17 mai 1395' - rien n'explique pas, pourquoi le traité de Braşov (signé antérieur !) ait été louvoyé par le roi Sigismond. Une documentation entière vient nous convaincre de l'inanité chronologique déclenchée par Fr. Miklosich et personne, en commençant avec Hasdeu n'essayait répondre à une question justifiée: l'absence du roi sur la champ de bataille de Rovine en 1395[93], tandis que, néanmoins et preuve historique du fait que le traité eut applicabilité immédiate, après 7 mars 1395, c'est exactement la présence de l'armée royale en Valachie.

Déjà, le 6 avril 1395, Sigismond annonçait: „j'ai décié maintenant envoyer les grands hommes, l'ex-ban Etienne de Losoncz et Francois, fils de l'ex-comte Etienne de Bubek et d'autres barons, chevaliers et nos notables, dans notre expédition armée que nous la faisons contre les Turcs en Valachie /nunc pro nostra expeditione exercituali contra Turcos habita, ad partes Transalpinas/"[94]. Des Turcs en Valachie, plus d'un mois devant ce '17 mai 1395'? Question justifiée: fort possible, car il s'agit des Turcs restés en Valachie après le combat du 10 octobre 1394 et ce sont les ennemis communs, lesquels devaient les écarter les nouveaux allies; tache confiée au détachement/'les 400 lanciers', v. ci-bas/ en tête avec Losoncz et Bubek (fig. 2/SL)[95]. Malheureusement, il s'agit d'un sacrifice, car Et. Losoncz et les siens seront écrasés[96] (selon une hypothèse plausible, en Olténie,

[90] *DRH*, *D*, I, No 80, p. 129.
[91] Sur ces itinéraires (un peu inattendues) du roi - v. Mályusz Elemér, *Zsigmundkóri okleveltár* 1 (1387-1399), Budapest, 1951, passim (voir ci-bas fig. 3, légende).
[92] D. Onciul, *Mircea cel Bătrân* (1918), p. 240-242, n. 20, p. 250; cf. Panaitescu, *op. cit*., p. 240 et suiv. Pour une localisation possible - v. la carte, fig. 1, Rovine au sud de la capitale - Argeş.
[93] Supra, I-ère partie, 2004, n. 28.
[94] *DRH*, *D*, I, No 93, p. 149-150. S'inscrivent donc en faux ceux qui affirment: dès lors (le 6 IV 1395) on „connaissait" /sic!/ à Buda (ou Višegrad) le projet turc d'envahir la Valachie - cf. N. Stoicescu, *Bătălia*, p. 58.
[95] Voir ci-dessous, *Chronique de Saint-Denis*, cf. *Chronique* de Thorocz, in: I. G. Schwandtner, SRH, I, Vindobonnae, 1766, p. 290-91 (chap.16).
[96] *DRH, D*, I, No 105, p. 171-174 (23 III 1399): „videlicet tempore Stephani, bani de Losonch!...ipse Stephanus cum suis hominibus armigeris /.../ Turchorum gladis perierunt, tunc quoque Wolahia perdita et Danobius in potestatem hostium est redactus" V. note suivante.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

entre Severin et le Jiu), le mois du mai 1395 ou proche[97]. Circonstance qu'impose au roi d'intervenir en personne: déjà, en 6 juillet, il campait près de Câmpulung, en Valachie /propre villam Hozyvmezeu vocatam/[98], en empruntant donc une route nord-sud, orientée vers le Danube (resp. Nicopolul Mic /Nikapol, etc./= Turnu Măgurele, cf. fig. 2/SIG, TUR; fig. 3/V-VI). Je dois insister sur ce descendus royal, pour mieux comprendre qu'il est impossible de confectionner une bataille de telle résonance, entre Mircea et Bajazet, d'autant plus qu'en mai 1395 trônait aussi sur la scène valaque un voïévode Vlad Ier, installé a Argeş…

On soupçonne juste raison que l'ex-ban Et. de Losoncz /i.e. de Lučenec /lutta avec ce voïévode, aidé effectivement par les Turcs (v. fig. 2/SL, VL?; fig. 3/VLAD 1395), événement qui eut lieu plus que probable en mai 1395[99].Même le roi Sigismond eut maille à partir avec Vlad Ier; un document sur lequel on glisse parfois nous-y retient par ses détails surprenants: dès sa descente en Valachie, on voit le roi faire face aux „puissantes armées de Roumains et de Turcs /Olahorum et Turcorum/ se rirent en marche, /et/ qui cherchaient et s'efforçaient à nous endommager" - et en particulier devant la forteresse de Petit Nicopolis „qui se trouvait dans leur mains", ensuite conquise par le roi - „après avoir pourchassé ces Roumains et ces Turcs, avec tous leurs notables et leurs capitaines"[100]. Qu'ils fussent, ces gens, les Roumains de Mircea? - c'est évidemment exclu! Ils étaient les soumis de Vlad Ier et les mêmes lutteurs /multitudo Olahorum/ qui plus tard frappèrent le roi en retraire, près de Severin[101]; on précisait encore: se retournant vers Buda - le combat eut lieu aux montagnes, à Posada I /wlgo Pazzata dicta/[102] (cf. fig. 3/VII-VIII). Pour conclure, c'est l'apparition inattendue de Vlad voïévode, liée au moment Rovine/1394 qu'incitait les efforts communs pour une alliance Mircea - Sigismond et les luttes subséquentes. D'ailleurs, Vlad n'était pas, en fin de compte, un 'Usurpateur'; vu son rôle historique - il faut rappeler qu'il avait sa propre armée, frappait de monnaies, se servit d'un sceau fastueux sur le traité qu'il concluait avec le même Ladislas II de Pologne[103]. En fin, il convient rappeler cette fois-ci la fameuse «Chronique de Saint-Denis» - une source contemporaine[104] dont

[97] Viorica Pervain, *Relaţiile*, p. 101-103 (p. 102, n. 66: en 16 IX 1395, la veuve d'Etienne Losoncz prenait une *possessio*).
[98] *DRH*, *D*, I, No 94, p. 150-51.
[99] P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 253-55; Viorica pervain, *Relaţiile*, p. 103.
[100] *DRH*, *D*, I, No 100, p. 158-60 (8 XII 1397, diplôme pour les Kanisza).
[101] *Ibidem*, No 95, p. 151-52 (25 VIII 1395 - une lettre de Sigismond; signalée par Viorica Pervain, *op. cit.*, Annexe, p. 115-16).
[102] *DRH*, *D*, I, No 99, p. 154-58 (6 VI 1397 - diplôme pour le ban Nicolas de Gara); v. No 112, p. 182-83 (12 VII 1408).
[103] Hurmuzaki, *Documente,* 1-2, p. 374-75; cf. Octavian Iliescu, *Vlad Ier, voïévode de Valachi le règne, le sceau et les monnaies,* RRH*,* 27/1988, 1-2, P. 73-105 (avec la bibliographie). Une étude approfondie, en dehors de quelques aspects discutables.
[104] *Chronique du religieux de Saint-Denis contenant le règne de Charles VI,* éd. L. F. Bellagnet, *Collection de documents inédits sur l'histoire de France*, t. III, Paris, 1840, p. 386-87; v. P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 253 et suiv.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

l'information, croit-on tout récemment, nous permettent de dénicher „le vrai moment historique consigné", notamment Rovine - '1395' etc[105]. De nouveau et anormalement des préjugés qui dominent l'analyse historique: depuis long temps les dires du moine - chroniquer de Saint-Denis ne sont pas absolutisés; ses informations arrivèrent via - Venise et c'est ainsi en fin de compte que s'explique certaines discordances dans son récit (on parle de 'Lamorat' et de sa mort /=Murad Ier, 1389; d'une Bulgarie soumise - mais aussi d'une Valachie etc.). Des mélanges - mais, grosso modo, à retenir: une intervention du « Turc» Bajazet, une riposte de Sigismond de Hongrie /i.e. l'expédition des 400, suive d'une l'autre conduite par le roi/, (fig. 2/SD).

Avec celles-ci, nous nous raccordons chronologiquement au moment - octobre 1395 (insertion normale dans le canevas de faits du gramme constantinopolitaine et où se fait mention explicite du défunt Constantin /dit 'Dragaş' - cf. I-ére part., 2004, p. 189 sq.), fig. 2/C, autrement dit en nous approchant de l'an 1396, décisif pour Mircea l'Ancien. C'est vrai, aussi pour Vlad Ier: une lettre épiscopale (Maternus de Transylvanie, le 21 mars 1396) atteste encore une fois la politique duplicitaire envers Mircea[106], mais plus important c'est que Vlad obtient facilement le soutien polonais par le traité du 28 mai 1396[107]/IV. fig. 2/MAT, VL/. Enfin, hélas! c'est la croisade échouée a Nicopolis (25 sept. 1396) et on sait qu'après défaite (fig. 2/NIC), le roi et les siens ont été empêches /par le même Vlad Ier !/ passer sur la rive gauche du Danube et voilà pourquoi Sigismond se voit contraint naviguer vers les bouches du fleuve (il laisse à Lycostomo son voïévode de Transylvanie, Stibor /qui passe vite dans le royaume et c'est ainsi qu'il pouvait ensuite lutter et capturer Vlad Ier - v. fig. 2/STIB-VL /et puis, par Constantinople et pendant environ trois mois arrive en Dalmatie !)[108]. Bien entendu, Mircea l'Ancien se voit de nouveau installé, souverain, dans la capitale, Argeş (fin de l'année 1396)[109].

Il nous reste éclaircir le va-et-vient de Bajazet /v. fig. 3/.

Pour sa *expedito pontica* (v. Leunclavius, 1591, col. 319-20) Ie sultan vient d'Anatolie, en passant par Gallipolis /Gelibolul/, peut-être: l'automne-l'hiver 1393 et s'installe à Serrhès où l'attendaient ses vassaux; en tout cas, quoique subsiste

[105] Cf. *Locul Românilor în istoria universală* /Prof. Buzatu coord./ t. III-I, Jassy, 1988, p. 453 et suiv. (auteur: Al. Diţă; vision entièrement triomphakiste).
[106] *DRH*, *D*, I, No 97, p. 153-54: „per dominum nostrum regem in certis et sollennibus legationibus ad Wlad vaivodam..."etc.
[107] Supra n. 103.
[108] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 259-261.
[109] *DRH*, *D*, I, No 101, p. 101-169 - une long et important document: diplôme pour le dévoué Stibor /de Stiboricz/, voïévode de Transylvanie (8 XII 1397, Timişoara): „...retorsum fecimus, vigente adversitate, et demum in fluvio Danubii, in galeis, diucius descendendo, prefatum dominum Styborium, cum nonnullis allis baronibus nostris, in nostra absencia, pro custodia et conservacione regni nostri, de loco ubi T <hetis> et flumen Danubii undis maris in proximo conjungitur et intrat, remissimus ad regnum nostrum prenotatum..".

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

encore une sorte d'incertitude - cet événement se produit avant le 20 février 1394: c'est la date d'une lettre de Corinthe expédiée à son frère Donato Acciaiuoli, par le Duc d'Athènes Renier /Nerio/ qui répand une nouveauté affreuse - Bajazet se trouve dans la terre grecque, qui plus est il occupait le comté de Salone, envoyant dans son harem la comtesse Hélène /fille de l'ex-empereur Jean VI Cantacuzène et veuve de Louis Fadrique d'Aragon, dernier comte de Salone, aujourd'hui Amphissa, près de Delphes/ et aussi sa fille, Marie[110]! Simple explication, car tout éclata auparavant, à Serrhês…

Là, parmi les 'invités' du sultan apparaît, soudain, un nommé Mamonas, archonte de Monembasie /ou Malvasie/ en Péloponnès et qui se plaint au Bajazet que son fief ait été usurpé par le despote Theodore /Paléologue, de Mystrà, frère de l'empereur Manuel II, lui, se déclare prêt faire don la cité au Bajazet. «Allons, donc !», a dit le sultan et ça s'explique son exploit grec - et c'est ici qu'il faut citer les dires de Loenertz: „Ayant extorqué au despote Théodore cette première concession, Bajazet se mit en route à travers la Thessalie, emmenant avec lui le Paléologue plus ou moins prisonnier, auquel il avait promis de le relâcher quand Monembasie serait entre ses mains. Arrivé en Héllade (Grèce Centrale), l'armée turque campa sur les bords du Spercheios…"[111] (v. fig. 3) - et une nuit, nous dit cette fois-ci le frère-empereur dans son Oraison funèbre pour Théodore le despote (en 1407) ce dernier avait réussi s'évader: „Cette évasion sauva le Péloponnèse de l'esclavage qui se profilait à l'horizon…"[112]. Et Loenertz conclut: „Cette descente en Grèce Centrale est la seule que l'histoire mentionne dans la vie de Bajazet"[113].

Il y a aussi une autre voie de dénicher les déplacements du turbulent Yilderim - celle surveillée par Venise! En vérité, cette puissance de l'époque, en dispute avec les Génois, les Grecs et les Turcs (mais, avec ces derniers à de connivence passagère: dans l'archipel d'Egée Venise détenait Euboie et Ténédos; en plus, au Péloponnèse, elle guettait presque tout par ses châteaux-forts de Modon et Coron…, v. fig. 3). Rien d'étonnant par conséquent que les *misti* du Sénat vénitien enregistraient avec scrupulosité juste les informations des ses espions ou messagers, par cette formule stéréotype „capta"[114].

[110] «Caro frate /.../ le gran turcho e venuto a Salonichi, e a preso per moglie la figlia della donna della Sola, et apresso a preso tutto lo suo paese...» - v. Loernetz, p. 246, n. 2. Cf. Giovanni Segrado, *op. cit.*, /sous l'an 1394/: «*la Vedoua Principessa di Delfo, gl'oferi in moglie vna sua figlis di rara bellezza, per assicuraesi lo Stato, e la libertà*».
[111] Loenertz, *Péloponnèse,* p. 245 et suiv.
[112] Lógos...1. c.
[113] Loenertz, *op. cit.*
[114] Supra n. 80 /N. Jorga, Fr, Thiriet etc./.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Des exemples pour les années 1394-95:

Date/événement/source	**Source/littérature**
/20 II 1394, lettre de Corinthe/	- Loenertz, 1943/1970, p. 246, n. 2.
5 III 1394 (misti): Monembasie et les malversations de Bajazet	- Silberschmidt, 90/12; Zakythinos, 127-28/4; Loenertz, I. c., 246-47, 251-52; Thiriet, I, 844.
19 III 1394 (misti): sur les intentions de Bajazet /Achaïe, Morée	- Jorga, Veneţia II, 1085, 1111(err.: 1393); La polit., 325-25; Silberschmidt, 9012 (sous 19 V); Zakythinos, 151, 154 (19 V); Loenertz, 252/5; Halecki, 1937, 499/186 (19 III).
6 IV 1394 (misti): panique en Golfe! Imminence d'une invasion de Bajazet	- Silberschmidt, 91/1; Thiriet, I, 846
/21 IV 1394: présence de Bajazet à Salonique/	Neşi-ap. Babinger, 1943, 16; 171-72; T. Denis, 1964, 59-60/25
4 V 1394 (misti): Bajazet menace	- Silberschmidt, 91/1; Thiriet, I, 849
21 V 1394 (misti): C-ple, „propter malam disposicionem Basiti"	Jorga, Ven. II, 1085; La polit. 326-27; Silberschmidt, 85/1-2; Loenertz, 249; Halecki, 497/74; Thiriet, I, 85 1.
/Env. Juin 1394, Bajazet semble s'écarter vers Andrinople/	
/24 VI 1394 (misti): Theodore demande secours; désarmement Negroponte, Nauplie et Argos motivation: retraite de Bajazet.	- Jorga, Venet. II, 1 08712, 98-99; Silberschmidt, 89-4, 91-2, 92-4; Loenertz, 253/1; Thiriet, I, 858.
(ATTENTION!)	
6 IX 1394 (misti): Sén. Ven. /de Hongrie:/ „propter invasionem Thurcorum in regno suo" *Commentaire.* Sigismond - comme toujours les rois de Hongrie, Arpadiens ou Angevins, considérait aussi que les pays roumains au-delà de Carpathes appartiennent *de jure* au royaume hongrois (chaque voïévode roumain était *noster, nostrum* etc.); ainsi s'explique, donc l'allusion *regno suo* - en fait, certes, s'envisageant l'attaque de Bajazet en Valachie.	- Monumenta spectantia, IV/1874, 476; Beckmann, 5/3; Silberschmidt, 47-48, 104-107; Pervain, 93/24.
/15-30 X 1394: Rome, Boniface IX proclame la croisade/	- Raynaldus, ap. Halecki, 491-592 /et Silberschmidt, 104 sq.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

17 II 1395 (misti): ambassade à Bajazet (…!)	- Silberschmidt, 114/2
25 II 1395, Evrenos-bey défait Théodore I Paléologue sous les murailles de Corinthe;	- Loenertz, 253-54 /Chr. Maltézou, 344
5 III 1395, Venise (misti) ambasssade Hongr. /nouveautés? 'Rovine'?!/	- Mon. Spect., IV, 486 - *Ibidem,* 488 /cf. Silberschmidt, 107/1, /ETC/.
10 III 1395, idem.	

Conclusion?

Exit - hélas! - une fiction historiographique: Rovine le '17 mai 1395'. Les preuves documentaires sont irremplaçables - cela va de soi - elles doivent servir la vérité historique sans parti pris et surtout sans accents triomphalistes. Certes, il y a lieu pour éclaircir des facettes en pénombre, tâche que sera probable aussitôt assumée par d'autres historiens.

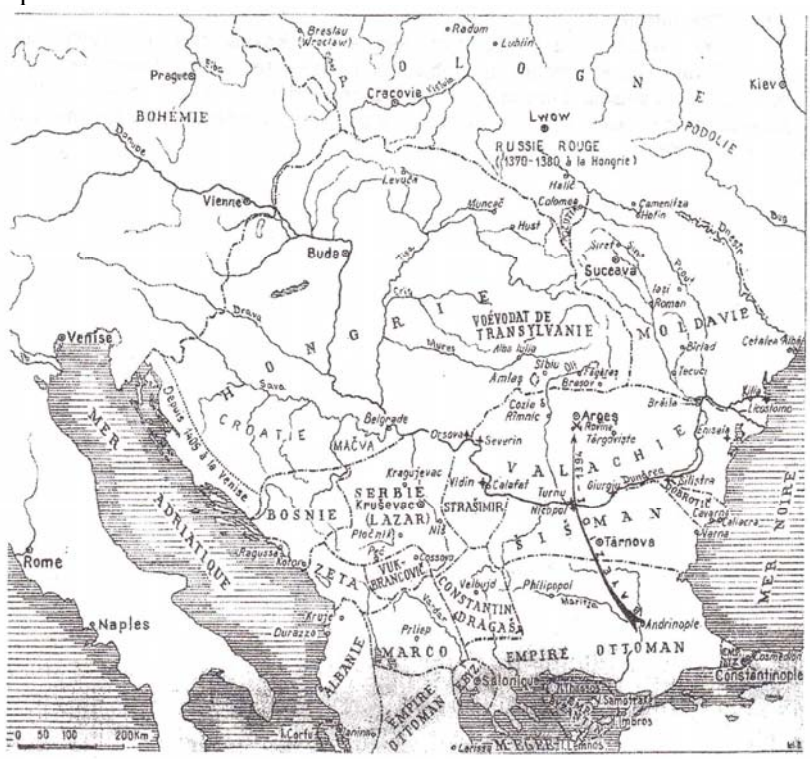

Fig. 1. Le sud-est européen au commencement du règne de Mircea l'Ancien /env. 1390-93/ - adaptation ap. P. P. Panaitescu, Mircea cel Bătrân, 1944 (par Iuliana Barnea).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

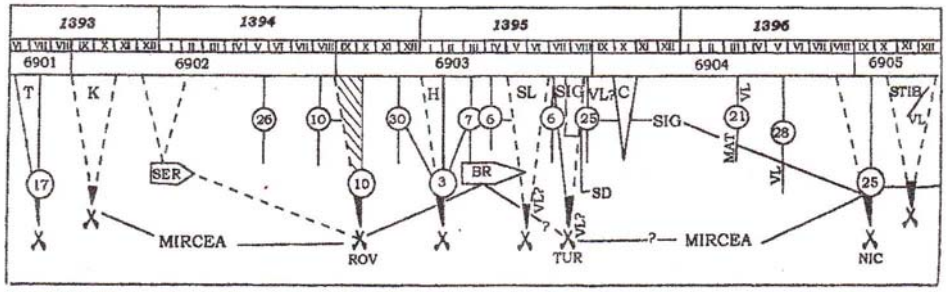

Fig. 2. La bataille de Rovine (10 octobre 1394) au milieu des événements à la fin du XIV-è Siècle (diagramme-dessin Iuliana Barnea, Copyright N. Constantinescu).

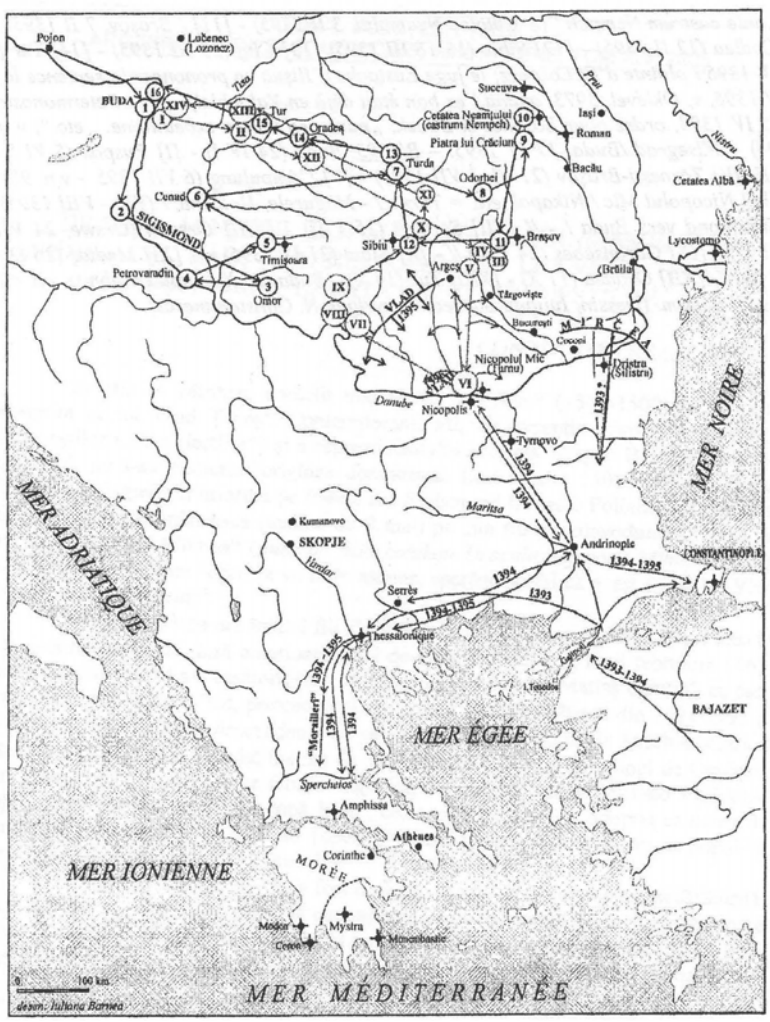

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Fig. 3. Les protagonistes des années 1393-96 et leurs routes. Pour le roi Sigismond de Hongrie - les étapes /itinéraires: A. /1394. [1] Pojon (Bratislava) - Buda (4 I, 16 VI) - [2] Pécs (23 VI) - [3] Omor (19 VIII) - [4] Waradino Petri (16 VIII) - [5] Timişoara (12 IX, 13 X!!) - [6] Széged (23 X) - [7] Turda (24-26 XII) - [8] Cristur (9 I 1395) - [9] Karachonkw (= Piatra lui Crăciun = Piatra Neamţ, 9 I 1395) - [10]„ante castrum Nempch" (=Cetatea Neamului, 3 II 1395) - [11] /Braşov, 7 II 1395! /, Codlea (12 II 1395) - [12] Sibiu (15-18 III 1395) [13] Cluj (25 III 1395) - [14] Tur (4 IV 1395 /plainte d'Et. Losoncz; le juge Eustache d'Ilişua va prononcer la sentence le 8 V 1395, v. Oklevel, 3973, quand l'ex ban était déjà en Valachie!) - [15] Petermonostor (15 IV 1394, ordre pour Losoncz et Bubek: „nunc pro nostra expeditione… etc.", v. n. 94) - Wisegrad /Buda, 17 IV 1395. - B/1395. Buda (24 IV I) - [1] Puspok (5 VI !) - [III/IV] Zărneşti-Braşov (21 VI, 3 VII 1395) - [V] Câmpulung (6 VII 1395 - v. n. 98) - [VI] Nicopolul Mic /Nikapol, etc. = Turnu / - Măgurele, Holăvnic /(VII-VIII 1395) /Sigismond vers Buda /-// [VII] Severin (25 VIII) - [VIII] Orşova (Orswe, 24 VIII 1395) - [IX] Caransebeş (24 VIII) // - [X] Sibiu (21 X 1395) - // [XI] Mediaş (26 IX - 2 X) // - [XII] Oradea (11 X) - [XIII] Tur (14 X) - Buda (25 X) - apud Mályszop. cit., 1951, passim. (Dessin, Iuliana Barnea. Copyright, N. Constantinescu).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Argesis, XV, 2006, p. 219-228.

O EVOCARE: DIMITRE ONCIUL ŞI VATRA ISTORICĂ A ARGEŞULUI

Remember: 150 de ani de la naşterea savantului (26 X/7 XI 1856)

S-a observat mai de mult că receptarea savantului bucovinean Dimitre Onciul[1] - adică prezenţa aievea, sesizată ca atare de contemporani, în câmpul istoriografic românesc nu s-a produs fulminant, ci mai degrabă pe încetul, în pas deloc alert - dar, cum au constatat îndată şi preopinenţii săi, decis şi metodic (în consonanţă cu formaţia sa ca istoric, trecută prin şcoala germano-austriacă, vieneză - în scurt: Geist und Methode).

Şi, într-adevăr, acela care a văzut lumina zilei într-un ţinut curat românesc - în Straja Rădăuţilor, peste apa Putnei şi în apropiere de falnica Mănăstire[2] şi-a încrucişat traiectoria, zbuciumată fiziceşte (era un om masiv, dar suferind, cu un beteşug la picior care l-a însoţit până la moartea sa din 20 III 1923)[3] dar cu atât mai impresionantă în plan uman, căci a făcut faţă, strălucit, unei adevărate constelaţii de istorici. Şi era vorba de mai vârstnicii - în afară de M. Kogălniceanu (1817-1891) - V. A. Urechia (n. 1834), Al. Odobescu, 1834; cel dintâi care i-a recunoscut valoarea, propunându-l pe Onciul membru corespondent al Academiei Române, în 1889), dar mai cu seamă B. P. Hasdeu (1838; eruditul savant afirma despre preopinentul său: „Critica istorică e reprezentată în Bucovina cu multă demnitate de tânărul român Onciul")[4], şi mai apropiat ca vârstă, Gr. G. Tocilescu (1850) - ca să nu mai vorbim de Al. D. Xenopol (n. în 1847; adversar redutabil ale cărui opinii

---

[1] Informaţii ample şi consideraţii în remarcabila culegere Dimitre Onciul, *Scrieri istorice,* ed. critică, îngrijită de Aurelian Sacerdoţeanu, vol. I-II, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968; de asemenea, în micul volum Dimitre Onciul, *Studii de istorie,* ed. A. Sacerdoţceanu, Albatros, Bucureşti, 1971 (col. Lyceum), editorul, spre deosebire de uzul onomasticii obişnuite din istoriografie - a respectat localismul bucovinean în materie, redând (ca şi Onciul însuşi) prenumele Dimitre, în loc de un Dumitru sau Dimitrie (ultimul, cel puţin, folosit de Cantemir…).

[2] N. Iorga, *Neamul românesc în Bucovina*, Bucureşti, 1915, p. 148, 154 („Straja… comună bucovineană model", casa lui Onciul etc.).

[3] În tuşe uşor îngroşate, vag-ironice dar pline de simţământ uman - evocările lui N. Iorga - despre A. D. Xenopol: „… am urmărit la Copou pe omul mărunt şi pătrat, cu faţa rasă între lungile favorite roşcate, cu ochii clipitori şi şterşi, care, tremurând din picioarele bolnave, suia dealul…"; sau despre D. Onciul: venit din «Pedagogiul» lui de la Cernăuţi, unde-şi istovea puterile unui trup masiv, dar bolnăvicios şi infirm", vezi *O viaţă de om aşa cum a fost,* ed. Sanda şi Valeriu Râpeanu, Rdit. Minerva, Bucureşti, 1972, p. 141, 242. Impresionante mărturii despre magistrul „încruntat, dur, violent, hirsut, tunând în explozii de indignare tragică pentru o virgulă uitată de speriaţii învăţăcei" (V. Pârvan, *Memoriale,* Bucureşti, 1923, p. 87), dar atent totuşi cu cei la care constata „aurul noutăţii" (*ibidem* - v. infra, n. 6), la A, Sacerdoţeanu, *ed. cit*., I, p. 12 şi urm.

[4] A. Sacerdoţeanu, *ed. cit*., I, p. 15 (n. 2).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

vor fi pe primul plan în preocupările lui Onciul, de unde şi ranchiuna perpetuă faţă de acesta din urmă, exprimată între altele prin întârzierea accederii ca membru plin la Academie, întâmplată abia în 1905, după două tururi de scrutin…). Dar mai era şi generaţia de aur, adevăraţi lupi-tineri iviţi în aceeaşi constelaţie în ultimul sfert al veacului 19 - după N. Iorga (n. în 1871) şi I. Bogdan (1864): I. Ursu şi C. Giurescu (ambii n. în 1875), Alex. Lapedatu: (1876), I. C. Filitti (1879) şi, desigur nu pe ultimul loc. Ilie Minea (1881) - toţi aceştia însoţindu-l pe Dimitre Onciul în veacul abia trecut, savant în fine recunoscut, ajuns după Primul Război Mondial Preşedinte al Academiei, al Comisiunii Monumentelor Istorice, director al Arhivelor Statului (1900-1923) profesor universitar de renume[5] etc. îl va însoţi, ca fost student, şi chiar până la mormântul magistrului un savant, istoric şi arheolog, de talia lui Vasile Pârvan (n. în 1882) - acela care în acea zi de 23 III 1923, la cimitirul Bellu, va rosti despre Onciul: „Când cel acum adormit a fost să-şi aleagă piatra de încercare a talentului său de cetitor în cărţile sybilline ale istoriei, el nu a întârziat la întrebări uşoare, la rezumări de documente limpezi, ci, în romantică îndrăzneală, a atacat problema cea unică; misterul originei noastre în ţările de azi. Şi cuminţenia sa, tactul său, învăţătura sa, n-au fost mai prejos de îndrăzneala sa. El a înţeles că problema era mai mare decât marginile unei singure vieţi omeneşti şi de aceea a dăruit tot ce avea în puterile sale statornicia întregii sale vieţi întru lupta cu sfinxul“[6].

Cum şi cât anume din astfel de interogaţii din partea istoricului medievist D. Onciul - înainte încă de contactul său cu ambianţa universitară ieşeană şi apoi bucureşteană (dominată în pragul anilor 1899-1900 de două personalităţi marcante: „Titu Maiorescu în amurg şi N. Iorga în auroră“, potrivit evocării din 1942 a nu mai puţin reputatului critic-literat E. Lovinescu, cf. Anonymus Notarius) - se raportează, prin opiniile şi direcţiile sale de interpretare, la vatra istorică a Argeşului?

De reţinut, înainte de toate, că opera scrisă de D. Onciul nu este voluminoasă - necum să umple rafturi; este în schimb - au recunoscut-o şi adversarii săi - solidă în idei şi formă, deci fundamentală în plan istoric deschizătoare de drumuri. Pe de altă parte, în completare a faţetelor ei exemplare: în plan metodic şi expozitiv, scrierile lui D. Onciul se remarcă prin precizia frazei, a exprimării - fără înfloriturі de prisos, fapt ce se explică şi prin seriozitatea cu care a folosit sursele istorice, de tot felul (fără a le absolutiza ca valoare informativă, de unde şi enunţurile ipotetice presărate în opera sa). Antologică în istoriografia problemei rămâne fraza de încheiere a studiului său atât de meticulos întocmit, despre Radu vodă Negru, despre valenţele tradiţiei istorice cu privire la „descălecatul“ din Făgăraş tăgăduit ca fapt istoric real de Onciul şi pe bună dreptate: „Modul cum s-a format această tradiţie e unul din cele mai interesante

[5] *Ibidem,* p. 19 şi urm.; v. şi D. Onciul, *Studii istorice, ed. cit.*, p. 5 şi urm., 272-280 (Cronica).
[6] V. Pârvan, *op. cit.,* p. 85-90 *(In memoriam. La moartea lui Dimitre Onciul).*

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

fenomene în istoria basmelor istorice: tot, afară de data întemeierii - statului muntean, n.n., este, în oarecare înţeles, adevărat în ea, nimic însă în legătura în care e dat“[7]. Autorul studiului, să amintim, era atunci un simplu profesor de gimnaziu cernăuţean…; abia în urma concursului din toamna anului 1895 (la laşi) şi susţinut - interesant! - de A. D. Xenopol, preia din februarie 1896 catedra universitară din Bucureşti[8]. Am anticipat însă, astfel că e cazul să revin la preocupările lui D. Onciul, ca istoric al Evului Mediu românesc şi al locului ocupat de Argeşul istoric.

Toate aceste preocupări - ţinte/teme în plan istoriografic - au un punct de pornire: teza de doctorat intitulată *Ueber die Anfänge des romänischen Staatswesens I Despre începuturile existenţei statale româneşti,* redactată sub conducerea profesorilor J. Loserth şi F. Zieglauer (Univ. din Cernăuţi), după un stagiu de student pe care Onciul îl trecuse cu bine la Universitatea din Viena (1879-1881) - teza susţinută la 27 VI 1884; lucrare pierdută, din păcate (adică nepublicată vreodată de Onciul, dar conţinutul ei a fost cunoscut de Teodor Bălan - editorul de mai târziu al celor şase volume de documente câmpulungene din Moldova, cel care ne redă concluziile principale formulate în Teză)[9].

De reţinut: ca abordare tematică din partea lui Onciul (impulsionat evident de profesorii menţionaţi), momentul istoriografie central-european era într-un fel captat, şi încă în mod serios, de teoriile lui Roesler (care ducea mai departe, sistematizând şi scriind cu totul altfel decât predecesorii Sulzer, Engel şi Eder) privitoare la „imigrarea“ târzie a romanilor la nord de Dunăre şi la faimosul *argumentum a silentio* - „tăcerea“ („impresionantă“ - v. F. Lot şi răspunsul doct al lui Gh. I. Brătianu…) cu referire la prezenţa românilor în izvoarele primului mileniu p. Chr. De altfel, să amintim, R. Roesler a publicat încă înainte de cea mai cunoscută lucrare a sa - *Romänische Studien. Untersuchungen zur älteren Geschichte Romäniens,* Leipzig, 1871 - o broşură pregătitoare, cu un titlu care aproape că îl anunţa pe acela al lui Onciul: *Die Anfänge des walachischen Fürstenthums,* Viena 1867; se prefigurau aici punctele de vedere din cea următoare, cu particularitatea că, în chip oarecum inexplicabil, Roesler îl ataca pe M. Kogălniceanu, care credea că splendida ctitorie - zisă a lui Negru Vodă - de la Curtea de Argeş, adică Mănăstirea lui Neagoe Basarab, este chiar opera lui Radul Negru Vv. (o şi descrie, citându-l pe Wilkinson etc.); explicabil, în schimb, de ce Roesler, intrat şi el într-o penibilă confuzie (şi neinformat suficient, căci nu ştia de existenţa Bisericii Domneşti Sf. Nicolae!), jubila: „Cum însă Radu Negru a clădit o biserică în Argeş, care trebuie socotită şi azi drept cea mai frumoasă operă

[7] D. Onciul, *Radul Negru şi originile Principatului Ţării Româneşti,* 1891, *ed. cit*., I, p. 428; uşor modificată, aceeaşi concluzie în *Originile Principatelor Române*, 1899, *ed. cit*., I, p. 672.

[8] A. Sacerdoţeanu, *ed. cit*., I, p. 22-23 (precizez abia aici: este vorba de nepreţuitul studiu al regretatului profesor şi arhivist (a condus ani în şir Arhivele Statului), *Viaţa şi opera lui Dimitre Onciul,* ca *Introducere* la vol. I (p. 11-86). Prezenţă memorabilă la Sesiunile Muzeului Judeţean Argeş.

[9] A. Sacerdoţeanu, *ed. cit*., I, p. 21-22 şi precizarea din n. 20 (p. 23).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

arhitectonică din Valahia, ne putem totuşi îndoi de personalitatea lui? Afirmaţia lui Kogălniceanu şi a înaintaşilor săi este, în faţa oricărui examen, îndoielnică, întrucât nu există încă în Valahia vreo clădire, care să fie în chip doveditor mai veche decât secolul al XV-lea (weil es in der Walachei wohl kein Gebäude gibt, das nachweisbar älter ist, als das 15. Jahrhundert). „Pentru a ne linişti - continuă Roesler - suntem în situaţia de a poseda chiar în legătura cu biserica din Argeş informaţii mai precise asupra altor construcţii ale Principatului. Ctitorul actualei biserici mănăstireşti s-a pomenit, el însuşi“ etc. Roesler stabilind că este nimeni altul decât Neagoe Vv[10].

De reţinut, în sfârşit: cele două lucrări ale lui Roesler, precum şi cele două ediţii (din 1837 şi 1854) ale lui M. Kogălniceanu erau cunoscute lui D. Onciul încă din etapa susţinerii Tezei sale de doctorat (v. serialul din Conv. Lit. XIX (1885), nr. 1 p. 60 şi urm. până la nr. 7, p. 589 şi urm. - resp. ed. Sacerdoţeanu, I.,1968, p. 131 şi urm., fiind vorba de ampla recenzie la Teoria lui Roesler… de A. D. Xenopol (1884, Iaşi, 300 p.); dar, cu certitudine, savantul bucovinean probabil că nu era încă familiarizat cu realităţile argeşene - cel puţin *de visu* -, dovadă că nici măcar în 1891, când încă mai era la Cernăuţi şi întocmea întinsul studiu despre *Radu Negru voievod* el nu se pronunţa în privinţa confuziei menţionate referitoare la Mănăstirea Argeşului.

Într-adevăr, se vădeşte în acest studiu o elaborare de cabinet - o întinsă şi subtilă confruntare de opinii (şi autori) cu spusa documentelor, a izvoarelor în general, a celor autohtone în particular. „După zisa cronicilor noastre se împlinesc acum şase secoli de la întemeierea Principatului Ţării Româneşti prin Radul Negru. în contra autorităţii cronicarilor s-au ivit însă, chiar la cele dintâi cercetări *cuvinte de îndoială* şi istoria n-a spus încă cuvântul de pe urmă în această chestiune. întrebarea ce ne propunem a discuta are astăzi, pe lângă interesul ştiinţific, întrucâtva şi un interes actual, întrucât poate fi vorba de aniversarea seculară a întemeierii.

Dar pentru a ne pronunţa asupra ei, să vedem mai întâi ce spun cronicile“[11], (subl. n., N.C.). Urmează, pe parcursul a c. 100 de pagini, o analiză nemaiîntâlnită în istoriografia noastră, într-atât de diversificată şi de deschizătoare de drumuri s-a dovedit ulterior (unii istorici au şi considerat demersul drept „hipercritic“[12]. Deocamdată, însă, deşi e vorba aici de Seneslau şi de Diploma ioaniţilor / 1247, de Băsărăbeştii de peste Olt şi închinarea acestora faţă de Radul Negru, de Câmpulung (se insistă mai ales în legătură cu această primă etapă a pretinsului „descălecat“) - Argeşul rămâne în oarecare umbră. Fapt este că fraza de început a studiului (v. supra) este completată de începutul părţii a doua, în formularea explicită (şi

[10] R. Roesler, *Die Anfänge* (1867), p. 13-14 (a folosit ed. 1854, Berlin a lucrării lui M. Kogălniceanu, *Histoire de Dacie…*etc.) - cf. şi lucrarea subsemnatului, *Curtea de Argeş (1200-1400). Asupra începuturilor Ţării Româneşti,* Edit. Academiei Române, Bucureşti, 1984, p. 15-16.
[11] *Radul Negru...*, ed. cit., I, p. 328.
[12] A. Sacerdoţeanu, *Comentarii. Studiile lui D. Onciul, ed. cit*., II, p. 386.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

consecventă, ca opinie) a lui Onciul: „Tradiţia despre descălecatul lui Radul Negru nu află adeverire în mărturiile contemporane, precum se ştie despre descălecatul Moldovei. Din contră, ele arată că statul român din stânga Dunării are fiinţă înainte de data cronicelor 1290, mai întâi în forma de două voievodate, unul în dreapta şi altul în stânga Oltului, adeverite îndată după invazia tătarilor de la 1241 ca dependinţe de coroana Ungariei“. Iar mai departe după momentul de la începutul domniei regelui Ladislau IV Cumanul - episodul Litovoi/Bărbat, când primul a încercat o desprindere din suveranitatea ungară, dar cade în luptă cu magistrul Gheorghe (potrivit diplomelor din 1285, şi 1288)[13] -, Onciul se pronunţă: „De acum înainte nu se mai află două voievodate în Ţara Românească, ci un singur stat sub dinastia Basarabilor originari din Oltenia“[14]. în această ultimă privinţă, este vădit că istoricul a dat la rându-i credit tradiţiei endogene cu privire la „Basarabeştii de peste Olt“.

De fapt, tocmai cu referire la aceştia din urmă s-a poticnit D. Onciul căci izvoarele şi stadiul istoriografie al vremii nu i-au permis să se pronunţe mai limpede. Şi, într-adevăr, totul părea o sumedenie de confuzii ţesute şi sedimentate - respectiv în istoriografiile din jurul Ţării Româneşti, cu referire la perioada primilor şi adevăraţilor dinaşti ai acestei ţări. Se explică de ce Onciul a trebuit să ţină seama de apariţia pe scena istorică a lui Basarab Vv („Ivanko Basarab“ în diplomatica sud-dunăreană, socru al lui Ivan Alexandru de la Târnovo, participant la lupta de la Velbujd (1330), menţionat în diplomatica ungară încă din 1324: „Basarab Woyvoda noster Transalpinus“ etc.), fiu al lui Tihomir (Tugomir - potrivit ortografierii constante din partea lui Onciul) potrivit menţiunii din doc. angevin datat 26 XI 1332: „Per Bazarab, filium Thocomerii, scismaticum“[15]. Cu toate acestea, în 1891, D. Onciul considera că Alexandru Basarab este învingătorul lui Carol Robert în ţinutul argeşean (la „5-9 noiembrie“ 1330, în loc de 9-12 noiembrie, potrivit Cronicii Pictate), postulând totuşi corect; Tugomir; tatăl învingătorului din 1330, a fost „şi predecesorul în domnie al acestuia[16]. Fatalitate, în plan onomastic şi, cert, in acela de ordin cronologic! Dimitre Onciul - şi alături de el istoriografia europeană - au trebuit să mai aştepte 29 de ani pentru a lua cunoştinţă despre un reper cronologic cardinal din istoria Ţării Româneşti şi a ţinutului argeşean…

[13] „Pro se occuparet“, - faimoasa incriminare din actul regelui arpadian (*D.R.H., D*, I, p. 30-34, orig. lat.), vezi opinia subsemnatului în *Istoria Românilor*, III, *Genezele româneşti,* coord. St. Pascu, R. Theodorescu, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 2001, p. 564 şi urm.

[14] *Radul Negru..., ed. cit*, I, p. 343-44, 354-55.

[15] *D.R.H., D*, I, p. 50-51 (orig. lat.), în Arhiva Naţională Ungară - MOL 2733; posed o copie-foto, prin amabilitatea prof. G. Gyorffy. Despre menţionarea - cu totul întâmplătoare! - a lui Tihomir Vv. în acest act-privilegiu (care adună la un loc alte cinci, *litterae patentes,* fără vreo astfel de menţiune), v. N. Constantinescu, *Basarab I şi contribuţia sa la consolidarea Ţării Româneşti,* în AIIAI, XXIII/2, 1986, p. 561 (n. 43-44); idem, în *Istoria Românilor*, *ed. cit*., p. 568 şi în special p. 577.

[16] *Radul Negru…, ed. cit.,* I, p. 358.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Între timp, cum am precizat mai înainte, odată cu anul 1896 cariera lui Dimitre Onciul e ancorată tot mai strâns de capitala Vechiului Regat (la finele lui ianuarie din acel an bucovinenii sărbătoresc în toată regula plecarea spre Bucureşti…). Trei ani încheiaţi şi istoricul medievist publica o *Istorie a Bucovinei* (1899), aproape simultan cu *Originile Principalelor Române.* Stabilimentul de arte grafice „Elzevir", /Bucureşti/, Pasajul Român, 12, 1899, în ed. Sacerdoţeanu, I, 1968, p. 560-715 prima lucrare a lui Onciul de sine stătător tipărită. Una fundamentală, întrucât priveşte geneza statelor feudale Ţara Românească şi Ţara Moldovei, în conexiune cu spaţiul românesc intracarpatic, inclusiv bucovinean/dobrogean şi sud-dunărean.

În linii generale, s-ar putea spune că el îşi păstrează direcţiile asupra cărora îşi îndreaptă atenţia, dar nuanţări şi corecturi intervin - în special cu privire la realităţile veacului al XIV-lea. Ce-i drept, îşi menţine opinia că Basarabii se leagă de Oltenia, ca o clasă conducătoare dominantă - încă mai admite că Litovoi (Lython la Onciul) a condus „ţara transalpină (Muntenia)", urmat la domnie de fratele său, Bărbat Vv. („pe la 1279" - *Originile,* 1899, p. 52; ed. Sacerdoţeanu, I, p. 654), urmat de Tugomir („până pe la 1310, tatăl „marelui Basaraba Voievod" care are celebrul război cu regele Ungariei etc. - ibidem). Onciul se lămurise asupra descendenţei Tihomir-Basarab-Alexandru, pagini întregi din acest studiu fiind dedicate acestei probleme (ed. 1899, p. 53-55; ed. Sacerdoţeanu I, 1968, p. 635-645), epitetul ce însoţeşte numele lui Basarab („mare voievod") preluându-l neîndoielnic din inscripţia de pe mormântul lui Nicolae Alexandru Vv. de la Câmpulung (decedat la 16 XI 1364)[17].

Odată cu începutul sec. XX, se vede că activitatea ştiinţifică a lui D. Onciul tinde să se fărâmiţeze - să nu scăpăm din vedere, că din 1900 a preluat Direcţia Arhivelor Statului, instituţie reorganizată de el şi care l-a absorbit apoi până la moarte; se adaugă catedra universitară (iar în această privinţă memoriile lui Al. Lapedatu sunt de nepreţuit, ca şi ale altor foşti studenţi ai săi)[18]. Legat în continuare de revista junimistă „Convorbiri Literare" (strămutată din Iaşi la Bucureşti, în 1885), Onciul îşi îndreaptă atenţia specială asupra unui descendent al lui Basarab I, fiind vorba de răstrănepotul Mircea cel Bătrân - un studiu din păcate neterminat, dar în care regăsim toate ideile directoare, anterioare, privind istoria Ţării Româneşti în veacurile XIII-XIV. Pentru întâia oară, cu referire la *tema-Lovişte* (Loysta, în diplomatica ungară), Onciul remarcă: geografic, Loviştea ţine de dreapta Oltului, adică de nordul judeţului Vâlcea până la gura Lotrului - dar şi de judeţul Argeşului; odinioară, cum constata banul Minai Cantacuzino în *Istoria*

[17] O va face şi în ultimul articol, publicat postum - infra n. 29.

[18] Al. Lapedatu, *Scrieri alese. Articole. Cuvântări. Amintiri,* Prefaţă, ediţie îngrijită, note şi comentarii de Ioan Opriş, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, p. 165 (ca student al lui D. Onciul - „Cel mai documentat şi temeinic argumentat era însă, cursul prof. D. Onciul), 166 (Onciul, „ca metodă şi disciplină ştiinţifică…"), 176 (în consonanţă cu Pârvan, supra n. 3: „M-a cunoscut şi recunoscut chiar din prima şedinţă de seminar din nişte reflecţii mai judicioase ce făcusem…" etc.).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Ţării Româneşti (1774), judeţul Argeşului ajungea (prin Loviştе) până în judeţul Gorjului, „Faptul că partea de peste Olt a Loviştei - comentează Onciul - aparţinea judeţului Argeş, iar nu Olteniei, din care geograficeşte face parte, este un semn incontestabil că Loviştea de lângă Lotru în 1233-1311 arătată în stăpânirea ungurilor, a fost anexată de Ţara Românească după întemeierea Principatului, *adică după unirea voievodatului din Oltenia cu cel din stânga Oltului într-un singur stat al cărui punct de gravitaţie era în Argeş, judeţul cu capitala* ţării“[19]. (Subl. N.C.).

Bineînţeles, abordând domnia lui Mircea cel Bătrân în paginile „Convorbirilor Literare“ din 1901, D. Onciul era la curent deja că într-un număr anterior elenistul C. Litzica, preluând datarea mai veche a lui B. P. Hasdeu, considera că lupta decisivă dintre Mircea şi Baiazid (momentul - Rovine) a avut loc de fapt la 17 V 1395, când Mircea e victorios dar mai avusese loc o bătălie, la/pe Argeş, în 10 X 1394, voievodul fiind învins şi silit să se retragă în Transilvania (pe tronul din Argeş se iveşte, pus de turci, Vlad I)[20].

Desfăşurările acelui moment dramatic din istoria Ţării Româneşti sunt altfel privite de D. Onciul: în faţa lui Baiazid, „Mircea trebui să ţină piept el singur, învingător la Rovine (lângă Craiova) în 10 octombrie 1394, el pierdu apoi lupta la Argeş, şi fu nevoit să se retragă în Transilvania“ (unde va încheia cu Sigismund de Luxemburg, regele Ungariei, tratatul de alianţă de la Braşov / 7 III 1395). Dar opinia reală a lui Onciul se întrevede în întinsa notă de subsol ce urmează, unde savantul prezintă documentele vremii de atunci şi interpretarea lor, neocolind nici opinia lui Litzica - în scurt, credea Onciul, „După aceste date trebuie să admitem o victorie a lui Mircea la Rovine (10 octombrie 1394 unde a căzut Marco Cralevici; apoi o înfrângere la Argeş, după care Mircea s-a retras în Transilvania; în fine o victorie a lui Mircea în unire cu ungurii la 17 mai 1395, când au murit Constantin şi Dragaş“[21].

În sfârşit, de ce nu am evoca, aici şi acum, legătura mai strânsă ivită în activitatea multilaterală a lui Dimitre Onciul - cu vatra propriu-zisă a Argeşului, cu vestigiile voievodale de acolo, din vechiul cuib al descendenţilor lui Tihomir Vv.? Indiscutabil, savantul istoric avusese ocazii destule să viziteze Curtea de Argeş (deşi nu am probe documentare, el era un demnitar, ca Director al Arhivelor Statului, astfel încât va fi participat la înmormântările regale, din 1908 şi 1914 (regina Elisabeta, respectiv Carol I). De asemenea, ca membru al Academiei

[19] *Titlul lui Mircea şi posesiunile lui,* 1901-1903, ed. cit., 11, p. 82, Ulterior s-a dovedit falsitatea actului din 1311, cu referire la cel din 1233 şi la corniţele Corlard de Talmaciu - v. A. Sacerdoţeanu, *Andreanum şi alte acte,* 1935.

[20] C. Litzica, în CL, 35 (1901), 4 p. 382-83. Am demontat întreg eşafodajul cronologic şi faptic în RI, s.n., 1/1990, 7-8, p. 782-802, iar mai nou, în Argesis, XIII, 2004, p. 177-194 şi XIV, 2005, p. 301-314.

[21] D. Onciul *op. cit.*, p. 126-27. Ciudat, Onciul ignoră contribuţia lui N. Iorga - decisivă - cu privire la comemorarea din octombrie 1395 a lui Constantin Dejanovici, cf. CL, 35/1901, 5, p. 473-76.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Române, însărcinat de aceasta, Onciul se pronunţa - alături de I. Bogdan, apoi cu adeziunea lui N. Iorga - în privinţa semnificaţilor oferite de „inscripţiile pe care Orest Tafrali le depistase anterior în anumite locuri din pictura Bisericii Domneşti Sf. Nicolaie, tot astfel şi în legătură cu identificarea unor „chipuri" pictate[22]. Se ştie, în anul 1911, prin Comisiunea Monumentelor Istorice, arh. Grigore Cerchez în colaborare cu arh. Ghica-Budeşti şi arh. lancovici „s-a încumetat" (după propria-i afirmaţie) să procedeze la restaurarea Bisericii Domneşti - aflată atunci într-o inimaginabilă stare de degradare; operaţie care a implicat, evident, şi lucrări interioare, inclusiv de spălare/restaurare a splendidei picturi murale în stilul Renaşterii Paleologilor, sarcina din urmă revenind pictorului localnic Dimitrie Norocea, agreat de Comisiune. Astfel se explică şi interesul manifestat de istoricul de artă ieşean O. Tafrali, care - crezând în continuare în descifrarea inscripţiei de pe un veşmânt de sfânt „12 noiembrie 6771/1272" - a ripostat concluziilor negative din Raportul menţionat, coborând sau reconsiderând astfel vechimea locaşului domnesc[23].

Dar Onciul nu s-a mulţumit cu redactarea acestui Raport, dimpotrivă incitat de aserţiunile-Tafrali şi mai ales de noua faţă a monumentului argeşean, ca rezultat al restaurării-Cerchez, el se apleacă în mod special asupra problematicei istorice rezultate din analiza monumentului.

Astfel apare - în 1916 - articolul *în chestiunea Bisericii Domneşti de la Curtea-de-Argeş*. De înţeles, reia discuţia despre amintita „inscripţie", disecând până şi aspectele grafiei închipuite de Tafrali - concluzionând: „nu sunt decât nişte ornamente de bordură". Stăruie apoi: „Data conjecturată 1262 ar fi, se crede (în cercuri insuficient informate), o dovadă pentru vechimea voievodatului român în regiunea Argeşului, a cărui „descălecare" cronicile noastre (din secolul al XVII-lea) o pun în 1290. Contrar tradiţiei cronicilor (a căror dată a „descălecatului" - subl. D. O. - e dovedită de mult greşită), vechimea voievodatului muntenesc (în partea de răsărit de Olt) înainte de 1290 este bine constatată / prin documente contemporane, care încă de la 1247 arată la răsărit de râul Olt şi la miazăzi de Alpii Transilvani, cuprinzând deci regiunea Argeşului (unde apoi se găseşte prima capitală a Ţării Româneşti - subl. n., N. C), un voievodat român care exista acolo de mai înainte, ca şi altul în Oltenia[24].

Altminteri, acest studiu, mai cu seamă, ne prezintă (alături de Raportul/1915) două concluzii - sau mai degrabă: direcţionări de interpretare - care vor capta curând şi cursul istoriografie de profil de la noi; în plan artistic, asocierea reprezentărilor picturale din biserica Sf. Nicolae cu reprezentări în mozaic de la M-rea Chora /Kahrye Djami/ din Constantinopol, ctitorie a lui Theodor Metochites, datate c. 1310-1320 - un indiciu că la Argeş avem de-a face mai degrabă cu imitaţii

[22] BCMI, VIII/1915, p. 141-43 (în ed. Sacerdoţeanu II, p. 221-25).
[23] O. Tafrali, în NRR, XVIII/1916, p. 5 şi urm.
[24] Ed. Sacerdoţeanu II, p. 22.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

ulterioare; în plan strict cronologic, dar şi cu referire la atribuirea ctitoricească, locaşul s-ar lega de domniile lui Basarab I sau ale urmaşilor, până la Radu I. Ieşind din ezitările de moment, D. Onciul se pronunţă totuşi: „Basarab, întemeietor al principatului şi dinastiei, este cel dintâi domn care poate fi admis ca fondatorul Bisericii Domneşti din capitala sa Argeş, atribuită de tradiţie descălecătorului /Radu/ Negru-Vodă“[25]. Abstracţie făcând, de o aşa regretabilă eroare de atribuire - în epocă -, un amănunt (şi tot din unghi cronologic) îi mai trebuia lui Onciul spre a fi zdruncinat deplin în credinţa sa despre rolul lui Basarab I în edificarea Bisericii Domneşti: când anume s-a stins din viaţă Marele Voievod?

Acest lucru îl va afla peste patru ani şi merită a fi redate aici impresiile sale, din vara anului 1920, când a luat cunoştinţă de celebrul grafit de pe peretele de nord al bisericii: „Leat 6860/1351-52 la Câmpulung, a murit Marele Basarab Voievod“ (descoperirea lui D. Norocea).

Era dată peste cap aproape toată cronologia primei jumătăţi a veacului al XIV-lea şi nu numai - iată mărturia lui D. Norocea, transmisă prin părintele-scriitor şi teolog, Gala Galaction: „Duminică 25 august 1935. (împreună cu arh. Robert Mihăescu şi «pretorul» /sic? pictorul? - n. N. C./ la Curtea de Argeş).

„Norocea are în vechiul târg domnesc o vilă originală, sub Sf. Nicolae Domnesc şi deasupra zăvoaielor Argeşului“ […] (Norocea urma să primească 50.000 lei pentru lucrările la catedrala din Sulina). „Am revăzut Curtea de Argeş cu vechea încântare de acum un sfert de veac şi de acum douăzeci de ani şi zece ani. Am cercetat arhaicul tezaur al catedralei Sf. Nicolae Domnesc. Aici l-am cunoscut pe Norocea, acum douăzeci de ani (deci în 1915, n. N.C.), urcat pe schele şi dezmormântând vechea pictură a bisericii voievodale. Norocea îmi spunea despre celebrul grafitto slavonesc de pe peretele nordic: «*Când l-am scos la iveală, primul care a venit să-l studieze a fost Profesorul Onciul. O după-amiază întreagă s-a plimbat în sus şi în jos pe dinaintea revelatoarei însemnări murale, gesticulând şi trecându-şi mâinile prin păr. Deocamdată, această notiţă i s-a părut inacceptabilă. De-abia a doua zi, probabil după o noapte de friguri, a capitulat şi a acceptat învăţăturii zidarului din veacul al patrusprezecelea*». Am fost şi la ctitoria lui Neagoe… etc.“[26].

Să reamintesc aici că descoperirea grafitului slavonesc a avut loc exact la încheierea cercetărilor arheologice din interiorul Bisericii Domneşti - începute de către Virgiliu N. Drăghiceanu, „Miercuri, 20 iulie 1920 -, mai exact, în prima decadă a lunii septembrie 1920“; Drăghiceanu, lapidar în însemnările sale publicate, menţiona: „10 septembrie. Se termină săpăturile din Biserica Domnească şi se încep săpăturile din biserica Sf. Nicoară. Lucrările sfârşite fură încununate de

[25] *Ibidem*, p. 237.

[26] Gala Galaction, *Jurnal*, ed. Teodor Vârgolici, Edit. Minerva, Bucureşti, 1977. p. 182. (Observaţie: Norocea îi va fi comunicat vizitatorului cele redate aici, ori în 1935, ori cu prilejul vizitei anterioare, aceea de acum „zece ani“, deci din 1925; aşadar, nu în 1915. când e cunoscut de Gala Galaction şi când - evident - grafitul era necunoscut ca atare).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

descoperirea inscripţiei morţii lui Basarab, datorită d-lui Norocea şi ajutoarelor sale, d-nii Mihail şi Teodorescu“[27].

Într-adevăr, memorabil eveniment informaţional!

Dimitre Onciul, de înţeles, s-a ocupat de această descoperire senzaţională chiar odată cu deschiderea cursului universitar de *Istoria Românilor,* la 10 noiembrie 1920, anunţând studenţilor că va continua expunerea propusă anterior şi oprită la anul 1374 (moartea lui Vladislav I - Vlaicu - potrivit datărilor curente în istoriografia vremii; Vlaicu, însă, a murit mai probabil în luptă, la Severin în 1377).

Citatele ce urmează sunt ale unui student, care a notat (cu câteva erori) spusele magistrului (de fapt întreaga lecţie inaugurală din acel an): „înainte de a trece la subiectul enunţat, ţin să vă comunic ceva cu privire la ultimele săpături făcute la Argeş. […] Săpăturile făcute la Biserica domnească […] au scos la iveală rezultate surprinzătoare şi hotărâtoare […]. Basarab e cel care a zidit biserica, pictura a fost făcută sub Alexandru şi probabil terminată sub Radu. Această concluzie se confirmă pe deplin prin descoperirea de la Argeş. În biserică, spre nord, pe perete s-a descoperit o inscripţie făcută cu un obiect ascuţit în tencuiala proaspătă (grafit, înainte de zugrăvire etc. etc.“[28].

Va relua el însuşi firul interpretativ pe marginea însemnării în cele câteva pagini - adevărat cântec de lebădă, căci au apărut postum reunite sub titlul: *Anul morţii Marelui Basarab Voievod.* „Această mărturie - recunoştea cu probitate - modifică părerile emise până acum cu privire la durata domniei lui Basarab“; „Acest grafit mai dovedeşte că primul ctitor al Bisericii domneşti a fost Basarab, cum am susţinut […] şi că la moartea lui biserica încă nu era terminată, iar zugrăvirea ei nici măcar începută, grafitul fiind făcut în cărămida netencuită. Zidirea a fost terminată sub Nicolae Alexandru (1352-1364), întemeietorul mitropoliei de Argeş (1359), în a cărui domnie biserica, închinată hramului Sf. Nicolae a şi fost negreşit sfinţită. Zugrăvirea ei nu s-a terminat însă decât în domnia lui Radu (1374-1384) […] care Radu e înfăţişat ca ctitor, atât în tradiţie cât şi în pictura bisericii. Ultimele descoperiri confirmă această părere“[29].

Astfel a fost direcţionat cursul istoriografie - decenii întregi, inclusiv în sânul istoricilor de artă şi al arhitecţilor - de încheierile lui Onciul. Dar tocmai noi descoperiri (în parte, datorate echipei conduse de Drăghiceanu dar evident disimulate, cazul locaşului de cult existent anterior celei păstrate în picioare şi al incintei aferente, reconsiderate în vremea noastră) au dus la alte încheieri, de asemenea în concordantă cu alte probe documentare care ni-l arată nu pe Basarab I, ci pe nepotul său, Vladislav I - Vlaicu Vv. ca adevărat şi unic ctitor al Bisericii Domneşti din Curtea de Argeş. Am demonstrat toate acestea, cu argumente de

[27] Virgiliu N. Drăghiceanu, *Jurnalul Săpăturilor, în Curtea, Domnească din Argeş*, în BCMI, X-XVI/1917-1923, Bucureşti, 1923, p. 134 şi 147, Volumul era îndoliat de pagina cernită dedicată stingerii din viaţă a lui Dimitre Onciul (20 III 1923) - Lămuritorul Originilor Principatelor Române.
[28] Studii, 1971, p. 267-68.
[29] *Curtea domnească din Argeş*, 1923, p. 101-104, şi ed. Sacerdoţeanu, II, p. 326-29.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

nedezmințit, la timpul cuvenit, fără a ştirbi în vreun fel memoria marelui savant care a fost Dimitre Onciul.

UNE EVOCATION. DIMITRE ONCIUL ET LE FOYER HISTORIQUE, D'ARGES

Remember: 150 ans de sa naissance (26 X/7 XI 1856)

Résume

Le futur historien naquit à Straja, près du monastère de Poutna, en Bucovine, alors une province de l'Autriche-Hongrie. Etudiant d'Université à Cernăuți, il continua à Vienne et Berlin un stage pour sa thèse de Doctorat - en 1884 présentée à Cernăuți, et où ensuite est nommé professeur de lycée, en commençant toutefois publier des études immédiatement se remarquant par leur niveau scientifique, par ex, *Radu le Noir et les origines de la Principauté de Valachie* (1891-92) - une étude qui, sans doute, couronnait sa thèse de Doctorat (restée inédite, ensuite perdue!). Son talent de chercheur, et méthodicien, son sérieux du travail firent d'appeler D. Onciul à la chaire d'Histoire des Roumains à l'Université de Bucarest (en 1896). Plus tard, il reçut une charge administrative - mais parfaitement s'accordant avec sa propension pour l'analyse des documents: celle de Directeur général des Archives de l'État (1900-1923). Membre de l'Académie Roumaine (correspondant - 1889, plein - 1905), et Président (1920-1923), se remarque aussi dans la Commission des Monuments Historiques, dont le Président devient en 1919. II décédait à Bucarest, le 20 Mars 1923, marqué toute sa vie par une impitoyable souffrance physique.

L'étude présente poursuit, même de façon sélective, les opinions du savant médiéviste sur les commencements de la vie d'état entre Carpates et le Danube, notamment sur la Valachie et, spécialement, sur le foyer historique - le nid proprement dit - qui se constituait autour de la contrée homonyme d'Argeş, avec le centre historique homonyme, aux XIII-e - XIV-e siècles, et d'ou provint les dynastes, connus historiquement comme des „Basarabs“ (en commençant avec Seneslau / env. 1241-47 et suiv., Tihomir /, env. 1290-1310 et son fils le vrai Basarab I-er, env. 1310-1351/52 etc.).

C'est pour lui, et spécialement, pour ses déterminations chronologiques vis-à-vis de la tradition historique et l'évolution de l'état de Valachie, q'une chance exceptionnelle s'apparaît en 1920, par une inattendue découverte: Basarab I-er mourut à Câmpulung en 6860/1351-52… ce qui changeait tout â coup la chronologie du XIV-e siècle.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Argesis“, XVI, 2007, p. 103-126

BASARAB I ŞI CONTRIBUŢIA SA LA CONSOLIDAREA ŢĂRII ROMÂNEŞTI*

Ţara Românească era deja o realitate politică în geografia Europei de sud-est a anului 1300 - un corolar pe plan suprastructural al procesului de unificare sesizabil în veacul al XIII-lea în sânul formaţiunilor teritoriale de rang voievodal (ele însele, de reţinut, constituite din vechime prin voinţa electivă a stăpânilor de pământ, *a cnejilor* - clasa dominantă feudală în devenirea ei istorică)[1]. A fost aşadar un proces intern, de durată, precipitat totuşi spre finalul veacului amintit, căci conjunctura relaţiilor internaţionale din centrul şi sud-estul continentului s-a dovedit a fi atunci favorabilă românilor de la sud de Carpaţi[2]. Focarul genezei statale se localizează la Argeş[3], unde rezida de altfel (în *Curtea Veche*, v. nota preliminară) voievodul-unificator, recunoscut de ceilalţi de o seamă cu el ca *Mare Voievod*; personaj învăluit însă în umbră, fapt care a încurajat mai târziu (în secolele XVI-XVII) ţesătura tradiţiei istorice munteneşti despre „Negru Vodă“ şi „Radu Negru“, ca fondator al statului[4], în realitate fiind vorba de *Tihomir* (v. infra).

Noul stat feudal - o contribuţie românească la însăşi construcţia politică a Europei medievale - sau, ca să respectăm oglinda izvoarelor: *terra Transalpina*,

---

* Din partea de interpretări istorice (respectiv cap. VII, *Mari voievozi din veacul al XIV-lea şi opera lor*, 1. *Rolul istoric al lui Basarab I*) a lucrării noastre, *Curtea de Argeş (1200-1400). Asupra începuturilor Ţării Româneşti,* Bucureşti, 1984 - în al cărei sumar iniţial a fost inclus şi conţinutul articolului de faţă, dar care, din motive ce nu interesează aici, nu a văzut lumina tiparului (v. infra, n. 4).

1 P. P. Panaitescu, *Obştea ţărănească în Ţara Românească şi Moldova. Orânduirea feudală,* Bucureşti, 1964, p. 29 (distincţia cnezat-voievodat), 66 („Cnejii ca nobilime prestatală“); idem, *Introducere la istoria culturii româneşti*, Bucureşti, 1969, p. 169, 179 şi urm., 292 şi urm., 309 şi urm. Cf. C. C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, I, Bucureşti, 1974, p. 267-268. De reţinut şi opinia lui N. Iorga, *Istoria românilor*, III (*Ctitorii*), Bucureşti, 1937, p. 172 („Ca *ordine internă,* în ţara care acum s-a întemeiat solid, osebirea de clase nu e încă netedă, cu atât mai puţin profundă“).

2 Vezi articolele din 1962, 1967 ş.a. ale Mariei Holban, reunite în volumul *Din cronica relaţiilor româno-ungare în secolele XIII-XIV*, Bucureşti, 1981 - cu atente analize pe baza izvoarelor scrise; cf. Sergiu Iosipescu, în vol. *Constituirea statelor feudale româneşti* [= *CSFR*], Bucureşti, 1980, p. 41 şi urm. În ceea ce ne priveşte, am înfăţişat unele interpretări istorice în articolul din *RdI*, 34, 1981, p. 681-701.

3 C. C. Giurescu, D. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 268-270; cf. Şt. Ştefănescu, *Ţara Românească de la Basarab I «Întemeietorul» până la Mihai Viteazul*, Bucureşti, 1970, p. 28-30. v. infra, n. 21.

4 N. Iorga, *op. cit.*, p. 163. Recenta încercare a lui N. Stoicescu de a pune lucrurile la punct (v. *CSFR*, 1980, p. 97-164) este neconvingătoare, în pofida bogatei bibliografii folosite - v. critica lui Şt. S. Gorovei, în AIIAI, XX, 1983, p. 89-105. În problema datelor tradiţiei istorice munteneşti, punctul nostru de vedere a fost exprimat în cap. VI (*Repere istorice înainte de anul 1300. De la «ţări» la Ţara Românească*) din partea de interpretări istorice menţionată (supra, n. preliminară) - v. şi *Curtea de Argeş* (1984), p. 11 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Ungrovlahia („Vlahia dinspre unguri"), *Walachia* etc., a trebuit să parcurgă în mod necesar etape de acumulări şi experienţe pe planuri multiple în direcţia consolidării mecanismului complex al vieţii de stat organizate şi în primul rând să se apere de pericolul extern. În această ultimă privinţă, un moment cardinal se situează în anul 1330, în domnia voievodului Basarab I - considerat şi el ca întemeietor al Ţării Româneşti; de fapt, a fost *un continuator* şi vom încerca să definim aici rolul său în consolidarea statului feudal muntean, înfăţişând desfăşurările care au precedat sau au însoţit momentul istoric din 1330, unele cunoscute, altele reclamând clarificări, dacă nu chiar nuanţări interpretative, - doar în măsura posibilului, fireşte, date fiind lacunele numeroase din baza documentară de care dispunem. În orice caz, nu este vorba aici de o istorie a Ţării Româneşti în primele sale decenii de existenţă ci, mai degrabă, de o încercare de a sistematiza puncte de vedere exprimate în istoriografie, riscând totodată şi opinii personale. De la sine înţeles, chiar dacă întâmpină rezistenţă (de rutină) în receptarea lor datele investigaţiei noastre arheologice de la Curtea de Argeş vor fi ancorate planului interpretativ de aici, întrucât se raportează direct şi fără dubii la dimensionarea memorabilului moment istoric din 1330, la urmările sale, la personalitatea voievodului Basarab I.

1. Începuturile domniei lui Basarab I. Opţiuni politice

Un fiu de voievod român. Basarab - sau *Basaraba*[5] - era fiul lui Tihomir, astfel preciza un preţios document angevin într-o vreme când cel dintâi era denunţat ca „infidelis Olacus noster", izvor de care ne ocupăm în § 2 (*infra*, n. 44). Dacă este acceptabil scenariul istoric propus pentru finalul veacului XIII, în textura acestuia trebuie să facem loc unui eveniment familial petrecut în casa voievodală de la Argeş, în *Curtea Veche* de acolo, stăpânită de Tihomir [voievod]: prin 1280 sau în jurul acestui reper cronologic a văzut lumina zilei viitorul cârmuitor al Ţării Româneşti. Oricum, Basarab s-a născut cu cel puţin un deceniu înainte de 1300, afirmaţie care se verifică, documentar, pe două căi. Prima ţine seama de faptul că Basarab era deja în fruntea ţării sale în anii '20 ai veacului XIV şi că, în 1351-52 (rotund: 1352), se stinge din viaţă la Câmpulung, cu siguranţă la o vârstă destul de înaintată. A doua priveşte însăşi familia lui Basarab: fiica sa, Teodora, se căsătorise cu Ivan Alexandru *înainte* ca acesta să fie proclamat ţar la Tîrnovo (1331); întrucât mai ştim că întâiul născut din această căsnicie a fost Mihail Asen (desemnat succesor al ţarului, dar care a murit de timpuriu, în 1355), şi că vlăstarul româno-bulgar avea în 1338 vârsta de 15 ani[6] - însemna că ţariţa îl adusese pe lume în anul 1323 şi că ea însăşi, pentru a fi nubilă la această dată, trebuia să se nască nu mai târziu de anii 1305-1308. În scurt, admiţând acest canevas cronologic - ar mai rezulta că Basarab era cam de aceeaşi vârstă cu acela care va fi chemat pe tronul

[5] *Infra*, n. 9.
[6] Gregoras, *Byzantina Historia*, ed. Bonn, I (1829), p. 546. Cf. Al. Burmov, *Izbrani proizvodenija*, I, Sofia, 1968, p. 290 (cu semnificative, totuşi, tăceri).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Ungariei: Carol Robert de Anjou, născut în anul 1288, potrivit *Cronicii Pictate*[7].

Succesor în domnie: de când anume? Şi în această privinţă, penuria documentară ne obligă la reconstituiri ipotetice, de lucru, căci au rămas cu totul obscure împrejurările şi data dispariţiei „domnului necunoscut" al anului 1300, de care aminteşte N. Iorga în ultima sa sinteză (semnificativ, totuşi, savantul vorbea cândva de „Basarab, fiul *necunoscutului* «Thocomerius»")[8] [subl. ns.]. Altminteri, opinia că Basarab a preluat scaunul domnesc de la părintele său este de mult acceptată în istoriografia românească (în pofida incongruentelor care au dominat o vreme aspectul onomastic, propriu-zis, al acestei succesiuni)[9]. Când s-a putut petrece transmiterea tronului voievodal al Ţării Româneşti?

În general, istoricii au pornit de la reperul cronologic sigur: menţionarea lui Basarab I în anul 1324 (v. infra), ceea ce înseamnă că el era domn înainte de această dată. Astăzi, după publicarea unor documente angevine necunoscute vechii istoriografii, putem afirma: voievodul se afla în fruntea ţării transalpine în anii 1319-1321, oricum înainte de 29 oct. 1321 - astfel rezultă din datele care privesc *problema Mehadiei,* asupra căreia trebuie să stăruim încă de pe acum, deoarece este în strânsă legătură nu numai cu debutul domniei lui Basarab I, ci şi cu fluxul relaţiilor sale cu regele angevin, în parte chiar cu ansamblul situaţiei politice din Peninsula Balcanică premergătoare momentului 1330.

Astfel, dintr-o diplomă datată 16 martie 1322 aflăm că Dionisie Széchy, pe atunci „castelan de Jdioara şi de Mehadia", era răsplătit de regele Carol Robert pentru felurite merite - între altele, el dând dovada de vitejie în războiul purtat împotriva lui „Uroş, răposatul rege schismatic al Rasciei [*Vrosius quondam rex scismaticus Rascie*]"[10], fiind vorba aşadar de conflictul sârbo-ungar despre care ştim că a avut loc în anul 1319 (ca o prelungire, de fapt, a unor alte conflicte locale

---

[7] G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei Românilor* [=*IIR*], XI, Bucureşti, 1937, p. 100, 224; v. şi ed. Szentpétery Imre, *SRH-I* (1937, Al. Domanovszky), p. 195.

[8] N. Iorga, *op. cit.*, p. 152, 154; idem, în CL, XXXIV (1900) - articol republicat recent în vol. N. Iorga, *Studii asupra evului mediu românesc,* ed. Şerban Papacostea, Bucureşti, 1984, p. 124.

[9] Avem în vedere stadiul istoriografie din veacul trecut şi de la începutul celui actual, când avea o largă circulaţie teoria lui Bogdan P. Hasdeu despre „dinastia Basarabilor" - v. *Istoria critică a Românilor,* II, Bucureşti, 1875, p. 137 („Tugomir Basarab (1300)"); idem, *Negru Vodă. Un secol si jumătate din începuturile Ţerii-Românesci,* Bucureşti, 1898, p. 268 (în Oltenia, 1298-1310: „Mircea Basarabă"). Însuşi Dimitrie Onciul vorbea de „Ioan Tugomir Basarab", până la 1330, iar după această dată de „Alexandru Basarab", învingătorul lui Carol Robert de Anjou - v. *Radul Negru şi originile Principatului Ţării Româneşti* (1891-1892), în *Opere,* ed. A. Sacerdoţeanu, I, Bucureşti, 1968, p. 358-360, 362 etc. În bună parte, lucrurile s-au lămurit abia după descoperirea celebrului grafit din Biserica Domnească de la Curtea de Argeş (1920) - v. D. Onciul, în BCMI, X-XVI (1923), p. 101- 104, rămânând totuşi în totală umbră figura şi personalitatea lui *Tihomir* (un nume personal, ca de altfel şi al lui Basarab).

[10] Györffy Gy., *Adatok a románok XIII. századi történetéhez és a román állam kezdeteihez* (Contributions à l'histoire des Roumains aux XIII-e siècle et aux origines de l'État roumain), II, în TS, 3-4 (1964), p. 548-549; cf. M. Holban, *Relaţii* (1981), p. 93 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

- rebeliuni etc. - de după anul 1312)[11]. Mai târziu, la 27 martie 1329, o nouă diplomă regală acordată aceluiaşi Dionisie (atât de amestecat în evenimentele de care ne ocupăm aici) relua, în transumpt, diploma din 1322 şi adăuga acest amănunt: „Şi, în sfârşit, când l-am pus pe acest magistru Dionisie […] (mai mare) peste cetatea noastră numită Mehadia, aflată la margine, pentru a sta împotriva bulgarilor, a lui Basarab, voievodul Ţării Româneşti, a regelui schismatic al Serbiei şi a tătarilor [*contra Bulgaros, Bazarab, woyuodam Transalpinum, regem Rascie scismaticum, ymo et Tartaros… constituissemus*] […], el, cu grija priceperii sale obişnuite“ etc.[12]. Evident, conţinutul celor două acte angevine se completează reciproc: în momentul numirii lui Dionisie Széchy la Mehadia (să mai notăm că acesta era deja castelan de Jdioara la 16 decembrie 1320) - doi dintre cei nominalizaţi şi vizaţi în egală măsură de regele angevin, ca inamici potenţiali, erau strict contemporani; unul era *kralj-ul* sârb, menţionat încă în 1322, iar celălalt era voievodul român, menţionat însă abia în 1329. Întrucât se consideră că ambele documente s-ar referi la craiul sârb Uroş III Dečanski[13] şi nu la tatăl acestuia Uroş II Milutin, cum stau lucrurile în realitate (de altfel, se crede că Milutin a murit în 1320, când de fapt, evenimentul a avut loc la *29 octombrie 1321*)[14] - să încercăm schiţarea cursului aşa-zisei probleme a Mehadiei, care, neîndoielnic, prefigurează *problema Severinului* etc.

Sunt binecunoscute peripeţiile drumului către tronul ungar cărora a trebuit să le facă faţă regele Carol Robert: nerecunoscut, în 1302, de către o bună parte a marilor feudali (de „oligarhie“, cum apreciază istoriografia maghiară, chiar cea actuală), Angevinul a fost silit să lupte din răsputeri pentru a se impune, în 1308, având totuşi de înfruntat în continuare adversari de temut; între aceştia din urmă se număra şi voievodul Transilvaniei, Ladislau Kán, care s-a opus noului rege ani în şir, până la destituirea din 1315; mai mult, o fiică a voievodului urma să devină soţia lui Uroş III - împrejurare care a alimentat la rându-i înverşunarea lui Carol Robert împotriva craiului Milutin şi a lui Ladislau Kán[15]. De asemenea, stări de revoltă se manifestă în Banat şi tocmai de aceea regele este nevoit să stea o vreme la Timişoara, unde semnează zeci de acte în acei ani. Într-adevăr, se răsculase un ban, pe nume Teodor Voyteh, iar fiul acestuia - Ioan Voyteh - deţinea cu forţa chiar cetatea Mehadiei (1315-1317), refuzând supunerea[16]. Cetatea se afla în partea

[11] S. Iosipescu, în *CSFR* (1980), p. 62 şi urm.
[12] Györffy Gy., *op. cit.*, p. 551-552; *DRH, D*, I, p. 41.
[13] Györffy Gy., *op. cit.*, p. 552 (n. 80); M. Holban, *Relaţii* (1981), p. 94 (n. 14).
[14] M. Holban, *op. cit.*, p. 100; v. însă Leonida Mavromatis, *La fondation de L'Empire Serbe. Le kralj Milutin*, Thessalonique, 1978, p. 72 (n. 218), 83 (încoronarea lui Uroş III Dečanski: 6 ianuarie 1322) - în continuare: *L'Empire Serbe* (1978).
[15] B. Hóman, *Gli Angioini di Napoli in Ungheria, 1290-1403*, Roma, 1938, p. 80 şi urm., 100-118, 125-126; cf. L. Mavromatis, *op. cit.*, p. 55 (n. 151).
[16] Györffy, Gy., *op. cit.*, p. 547-548 (la p. 541, se afirmă fără temei: *Basarab a fost instituit* voievod de către rege, în 1316; v. şi p. 568: „C'est á partir de 1316 qu'on tient compte du règne de Bazarab de

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

apuseană a Banatului de Severin - căci partea răsăriteană a acestei formaţiuni politico-administrative, creată de regele Andrei II, fusese deja pierdută de regatul Ungariei în anii '90 ai veacului XIII, odată cu ascensiunea voievodului-unificator din Argeş, Tihomir, fiind încorporată aşadar Ţării Româneşti[17]. Este lesne de explicat strădania Angevinului de a rezolva, cu armele, situaţia tulbure de la Mehadia: nu era vorba doar de restabilirea autorităţii regale faţă de un mărunt rebel, ci de un plan politic şi militar mult mai cuprinzător, care viza redobândirea Severinului şi, desigur, asaltarea Ţării Româneşti. Dar însuşi faptul că, în acei ani ai deceniului al doilea, regele Carol Robert a trebuit *să plănuiască* astfel de acţiuni împotriva unei ţări vecine, asupra căreia avea pretenţii de stăpânire - ne demonstrează că la Severin şi în restul Ţării Româneşti nu se afla un *vacuum de autoritate* (cu atât mai puţin putea fi vorba aici de un teritoriu mobilat cu dregători regali, sau cu tătari - cum încearcă să prezinte lucrurile unele curente istoriografice)[18], ci un voievod român - un Domn - în stare să reziste acestor planuri de expansiune, iar acesta nu putea fi decât Basarab I. Şi nu era singurul care stătea în calea strategiei angevine.

Căci în Balcani şi la Adriatica se ridicase de mai multă vreme *kralj-ul* Uroş II Milutin, unificatorul ţinuturilor sârbeşti - cel mai puternic monarh din Peninsulă[19]; nu întâmplător, regele Carol Robert îl considera pe Milutin, în 1322: „în acea vreme duşmanul nostru de căpetenie [*eo tempore noster emulus*

Valachie, soumis à la mouvance du roi de Hongrie"); cf. M, Holban, *Relaţii* (1981), p. 97-98. care pune lucrurile la punct.

[17] „Între 1291 şi 1330, când seria banilor ungureşti de Severin constataţi prin documente este întreruptă, Basarabii izbutiră să recucerească Severinul: în 1330 el se găseşte în posesiunea lui «Basarab fiul lui Thocomer», voievodul Transalpin, de la care regele Carol Robert îl lua atunci" - D. Onciul. *Titlul lui Mircea cel Bătrân şi posesiunile lui* (1901-1903), *ed. cit.*, II, 1968. p. 65. Oricum, savantul medievist vedea stăpânirea Severinului de către domnii români în alt context istoric, potrivit teoriei sale despre preexistenta unui Banat românesc anterior penetraţiei ungare (*ibidem*, p. 45 şi urm.), aşadar Severinul nu reprezenta o feudă pentru Basarab; o afirmase anterior: „Regii Ungariei, neputând să izbutească prin arme a supune pe domnii români, caută a-şi menţine titlul de suzeranitate prin cesiunea de teritorii ardeleneşti ca feuduri ungureşti. Astfel ei salvau măcar aparenţa unei suzeranităţi asupra principatelor române, pe când în realitate suzeranitatea nu era decât pentru feudurile ungureşti din Ardeal, date domnilor români" (Almaşul, Făgăraşul, n. ns.) - v. *Originile Principatelor Române* (1899), ed. cit., I, p. 653. În consens cu D. Onciul este şi P. P. Panaitescu, *Introducere* (1969), p. 313-314 (v. şi p. 261-262, 267-268). Pentru detalii, pe baza unei minuţioase analize a izvoarelor - v. M. Holban, *Relaţii* (1981), p. 49-89 (*Despre Ţara Severinului şi Banatul de Severin în secolul al XIII-lea*) cu concluzia: în 1233 a fost doar o înjghebare a Banatului de Severin (p. 67: „banatul efemer din 1233") şi tot astfel în 1243 sau 1247; abia în împrejurările dramatice din 1260 (agresiunea bulgară a lui Rostislav), odată cu numirea magistrului Laurenţiu (fost voievod al Transilvaniei) ca ban de Severin, se poate vorbi de existenţa reală a acestui Banat (p. 85, 89). „Când se va mai pomeni de acest banat, va fi în legătură cu stăpânirea reală a domnului Ţării Româneşti, care într-o anumită etapă va fi socotit şi ban de Severin printr-o ficţiune de cancelarie în urma compromisului cu regele angevin de la Buda, obligat să se mulţumească cu iluzia că Severinul este o feudă a coroanei sale" (p. 89).

[18] *Supra*, n. 16.

[19] L. Mavromatis, *L'Empire Serbe* (1978), p. 16, 52-55, 65-67.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

specialis]“ (supra, n. 10). Decis să-l înfrunte pe Milutin, regele Ungariei trece fără zăbavă la fapte: îi pune în mişcare pe oamenii săi din Bosnia şi de pe litoralul adriatic, se aliază cu Filip de Taranto (pretendent la tronul Constantinopolului) şi, după câteva eşecuri răsunătoare, izbuteşte până la urmă să ocupe Belgradul şi să reînvie astfel banatul de Maćva (toamna anului 1319; pe litoral, Durazzo - cucerit de Milutin în 1315 - a fost reocupat de rege în anul 1321) etc.[20].

Tocmai aceste desfăşurări, alături de altele, şi-au aflat ecoul în documentele regale din anii 1322 şi 1329; avusese loc cândva recuperarea Mehadiei, posibil după 1317, când cetatea, se mai aflase în mâinile răzvrătitului Ioan Voyteh şi înainte de încheierea expediţiei din 1319 împotriva lui Milutin - mai probabil, însă, între 1319 şi 29 octombrie 1321, data morţii craiului sârb; se îndeplinise, aşadar, condiţia necesară ca un dregător regal, om de nădejde, să fie instalat de rege la Mehadia şi acesta era Dionisie Széchy. Rezultă limpede, *post factum,* potrivit literei şi spiritului diplomei din 1329, că voievodul Basarab I se afla în fruntea Ţării Româneşti la pragul dintre deceniul al doilea şi al treilea. Este o ipoteză hazardată să admitem că debutul în domnie al acestuia se va fi situat cu un deceniu înainte, *către c. 1310*? Nicidecum. Ipoteza are toate valenţele unui fapt real, ca reper cronologic şi istoric, ea urmând desigur să fie verificată ulterior prin publicarea altor izvoare scrise, care îşi aşteaptă, cu siguranţă, rândul.

Opţiuni politice. Ţara stăpânită de Basarab I nu s-a născut prin cuceriri teritoriale în dauna altor state şi popoare, ci prin *adunarea* teritoriului locuit de români sub o singură cârmuire („Într-o lume de văi - scria N. Iorga - în care românii trăiseră până acuma răzleţi, cu toate cuprinderile, mai mult teoretice, în «ţeri», valea Argeşului a ajuns a-şi impune voevodul, care e acuma Domn românesc, cu tendinţa de a ocupa tot teritoriul locuit de neam“)[21]. Acest dat istoric şi-a pus amprenta pe osatura întregii vieţi politice, interne şi externe, a Ţării Româneşti în veacul XIV şi mai departe, el explică în ultimă privire şi opţiunile politice ale lui Basarab I.

Fireşte, încă nu suntem în situaţia de a decela cu exactitate programul intern de guvernare în prima parte a domniei voievodului, avem numai câteva licăriri documentare în acest sens - de pildă, în legătură cu faptul că în timpul său mai existau forţe centrifugale, stăpânitori de pământ gata să se desprindă de autoritatea domnului din Argeş (fugari, până la urmă, în regatul Ungariei, cum vădeşte o sursă de mai târziu); aşa încât, ca să amintim tot o remarcă a lui N. Iorga, autoritatea lui Basarab I a fost indiscutabilă („încunjurată de un mare prestigiu intern“, desigur, mai ales după epopeea victorioasă din 1330)[22], dar programul său de guvernare a stârnit şi împotrivire, nu s-a bucurat deci de linişte absolută în interiorul ţării, ceea ce se potriveşte de altfel cu natura orânduirii feudale, a statului

[20] *Ibidem*, p. 67 (n. 197-201); cf. B. Hóman, *Gli Angioini* (1938), p 126-130.
[21] N. Iorga, *Istoria românilor*, III (1937), p. 159.
[22] *Ibidem*, p. 158.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

feudal incipient şi în curs de consolidare.

Altminteri, nu încape îndoială că Basarab I a fost preocupat de organizarea ţării - administraţie, fiscalitate, putere armată etc. - şi îndeosebi de asigurarea hotarelor. Două din hotarele Ţării Româneşti erau stabile - Carpaţii şi Dunărea (în pofida unui curent istoriografic, care pune în cauză hotarul dunărean, răstălmăcindu-se unele izvoare)[23], dar ameninţarea plutea asupra hotarului de vest, la Severin, iar cel răsăritean se prezenta oarecum difuz, către Milcov şi Siret, din cauza presiunii tătărăşti din spre ţărmul de nord al Mării Negre şi dinspre Gurile Dunării; oricum, nu întâmplător îl lăuda papa Ioan XXII pe voievodul român, în anul 1327, considerându-l pe acesta „cucernic principe catolic" (sic !), învrednicit cu fapte „de laudă", împotriva „duşmanilor crucii, veniţi din îndepărtatele meleaguri ale Germaniei şi Poloniei şi din ţinuturile înconjurătoare [*et circumpositis regiombus*]" etc.[24], sugerându-ne că Basarab I era de pe atunci angajat în lupta împotriva acelor „hostes crucis" care erau în primul rând tătarii păgâni[25].

Dar sensul major al opţiunilor politice ale lui Basarab I ni se dezvăluie, în al treilea deceniu, în relaţiile cu regatul Ungariei, care ajung repede pe primul plan. Este semnificativ faptul că în decurs de un an, şi anume după implicarea voievodului român în conflictul dintre bizantini şi bulgari (1323: conflict grefat, trebuie precizat, pe criza dinastică ivită în Bizanţ - în 1320, răscoala lui Andronic III împotriva bunicului său Andronic II)[26], în anul 1324 se profilase deja o punte de înţelegere între regele angevin şi voievodul român. La 26 iulie 1324, un dregător regal - Martin, fiul lui Bugar, comite de Sălaj; bănuit că şi-a adus contribuţia la rezolvarea problemei Mehadiei, în sensul că l-a convins pe Ioan Voyteh să predea cetatea prin bună învoială[27] - era răsplătit de regele Carol Robert pentru meritele de care a dat dovadă, inclusiv „în purtarea soliilor noastre, în mai multe rânduri, la Basarab, voievodul nostru al Ţării Româneşti [*in deferendo pluribus vicibus nostra‹s› legaciones ad Bazarad, woyuodam nostrum Transalpinum*], unde şi-a

[23] De pildă, Ivan Bojilov, în BB, IV, Sofia, 1973, p. 113-119 (răstălmăcindu-se pasaje din Gregoras, ed. cit., I, p. 390 şi din Geograful Anonim, 1308); ar fi vorba, cel puţin de teritoriul aflat în aval de Orşova - p. 118: „wenigstens von Orşova bis zur Donaumündung". Altminteri, cf. *Istoria României,* II, 1962, p. 163 (Şt. Ştefănescu).

[24] *DRH, D*, I, p. 39-40.

[25] S. Iosipescu, în *CSFR* (1980), p. 72-73 se îndoieşte de „colaborarea militară probabilă a Ţarii Româneşti cu forţele Transilvaniei angevine din 1326", împotriva tătarilor, război care „ar fi avut ca rezultat întinderea stăpânirii Ţării Româneşti la Dunărea de Jos până la Chilia" (p. 73, cu bibl. indicată în n. 212); într-adevăr, lipseşte fondul documentar în sprijinul ipotezei de mai sus, dar nu încape îndoială că politica externă a lui Basarab I trebuia în chip necesar să fie direcţionată şi împotriva pericolului tătar (cf. opinia lui P. P. Panaitescu despre pământul românesc - „pământ de cruciată", *op. cit.*, p. 248-250); nu întâmplător, mai târziu, Basarab I va fi acuzat de regalitatea ungară de „colaborarea" cu păgânii - o răsturnare, de fapt, a realităţilor.

[26] Cantacuzino, ed. Bonn, I (1828), p. 173-175.

[27] M. Holban, *Relaţii* (1981), p. 94-96, 127-130. Evident, în lumina celor de faţă, nu poate fi acceptată afirmaţia (p. 100) că Mehadia încă nu era recuperată de rege în primăvara anului 1322.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

îndeplinit slujba soliei sale în chip credincios şi vrednic de laudă[28]. Acesta este documentul care, pentru prima dată la scară cronologică, îl aminteşte pe Basarab I ca voievod al Ţării Româneşti. Atunci, însă, în 1324, voievodul era vasal al coroanei angevine - acesta este sensul expresiei „woyuodam nostrum Transalpinum". Episodul - lesne de înţeles - a fost larg discutat în istoriografie.

Este de observat, mai întâi, că misiunea comitelui Martin nu a fost prea uşoară, căci acestuia (respectiv regelui) i-au trebuit câteva demersuri pe lângă voievodul din Argeş; „în mai multe rânduri" au fost făcute călătoriile-solii ale celui amintit, aşadar cel puţin două sau trei au avut loc înainte de 26 iulie 1324 (şi, evident, după instalarea lui Dionisie Széchy la Mehadia, c. 1320). De reţinut, cu alte cuvinte, iniţiativa regală, durata tratativelor cu voievodul român şi, nu pentru ultima oară, numele castelanului de la Mehadia. Într-adevăr, cum s-a afirmat recent, a existat o legătură între tărăgănarea voievodului şi soarta de moment a lui Dionisie Széchy: Basarab I va fi fost de acord cu acceptarea suzeranităţii angevine, cu condiţia ca acel om intrigant şi belicos de la Mehadia să fie îndepărtat (s-a constatat, de altfel, că Dionisie mai este menţionat în funcţia de castelan de Mehadia la 22 februarie 1324, pentru ca ulterior să fie menţionat doar ca mare stolnic, *magister dapiferorum*)[29], ceea ce s-a şi întâmplat, căci îl vedem pe acelaşi dregător, *cu ambele funcţii,* menţionat iarăşi abia la 27 martie 1329, în diploma de care ne-am ocupat[30].

Dacă aşa au stat lucrurile, înţelegem mai bine de ce au fost necesare mai multe solii ale comitelui Martin: o vreme, cererea voievodului a fost socotită inacceptabila, căci ştirbea prestigiul regal şi sacrifica unul din principalii pioni ai strategiei angevine faţă de Ţara Românească; au primat însă, până la urmă, interesele politice majore de moment şi acestea au condus spre realizarea unui compromis. Ultima misiune a solului regal perfectase probabil detaliile; aşa se explică de ce regele Carol Robert se deplasează în vara anului 1324 în Transilvania (îl întâlnim acolo, la Deva şi pe Târnave, semnând şi diploma pentru comitele Martin, căci la 10 august 1324 se afla deja la Sibiu)[31]. În scurt, rezultatul: Basarab I era recunoscut de rege în fruntea Ţării Româneşti, ca Domn al acesteia, iar voievodul, la rându-i, în calitate de stăpânitor al Severinului, ca feudă concedată (fictiv desigur), recunoştea suzeranitatea angevină. Acesta era conţinutul compromisului din 1324, atât de discutat în istoriografie[32]. Va fi prestat Basarab I şi omagiul feudal cuvenit? Pare puţin probabil[33].

[28] *DRH, D*. I, p. 36-37.
[29] *DIR, C*, XIV-II, p. 111; cf. M. Holban, *op. cit*, p. 100-101, 128-131.
[30] M. Holban, *op cit.*
[31] *DIR, C*, XIV-II, p. 126 şi urm. Cf. Ilie Minea, în CI, V-VII, 1929-1931, Iaşi, 1932, p. 328 - în continuare: *Basarab* (1932).
[32] M. Holban, *op. cit.*, p. 101.
[33] „Vom atrage atenţia şi asupra repulsiei pentru omagiu pe care o arată toţi domnii români pe rând. Pentru refuzul de omagiu şi de tribut se luptă şi cade Litovoi. Pentru ace laşi motiv Basarab provoacă intervenţia militară a regelui Ungariei…" - scria N. Iorga (1915-1916), v. *Studii* (1984), ed. cit., p. 61;

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Altminteri, fragilitatea acestui compromis a ieşit îndată în evidenţă, iar aceasta datorită politicii diferite a celor două părţi - *strategia ofensivă* a Angevinului, cu nădejdea că planurile ascunse, *de supunere necondiţionată a întregii ţări transalpine,* se vor realiza curând, în contrast cu *strategia apărării, a neatârnării politice,* promovată de voievodul român. Puse faţă în faţă, cele două opţiuni nu puteau crea decât o stare conflictuală.

De altfel, în regat existau destule forţe ostile unei înţelegeri cu Basarab I - dregători, din anturajul regelui (în afară de castelanul de Mehadia, un promotor al politicii de forţă mai era şi Toma Szécsenyi, voievodul Transilvaniei) care, cu siguranţă, nu au aprobat cele convenite în anul 1324 şi cu atât mai puţin acceptau unele curente de simpatie faţă de voievodul Ţării Româneşti. Ilustrativ în această ultimă privinţă este un act al capitlului de Tytel (18 iunie 1325): un anume Ştefan, fiul comitelui Parabuh, fusese pur şi simplu denunţat că îl lăudase (*conlaudasset*) pe „Basarab transalpinul, necredincios al sfintei coroane", afirmând că „puterea domnului nostru regele nu poate întru nimic să stea împotrivă şi să se compare cu puterea lui Basarab [*potentie ipsius Bazarab non in aliquo posset contraire et equari*]" - curată ponegrire (*delaudatio*)[34]. Chiar dacă actul respectiv nu provine din cancelaria regală, el vădeşte totuşi existenţa acelui grup ostil lui Basarab I la curtea regală şi, desigur, în afara acesteia. Ceea ce înseamnă că îndată după 1324, voievodul găsise deja un prilej, sau mai multe, de a-şi afirma opţiunea politică de căpetenie precizată mai sus şi a devenit astfel, potrivit normelor vieţii feudale, un „necredincios" (*infidelis*) - culpa cea mai gravă.

Se explică, aşadar, de ce abia la 27 martie 1329 a găsit de cuviinţa regele Carol Robert să dezvăluie sensul ascuns al unei măsuri administrative luate cu un deceniu mai devreme: după 1324, se acumulaseră destule fapte care, în ochii regelui, cântăreau în aşa măsură încât punerea în practică a planurilor ofensive împotriva Ţării Româneşti şi a lui Basarab I să nu mai întârzie. Restaurarea situaţiei la Mehadia, prin reaşezarea acolo a lui Dionisie Széchy, arăta limpede că în 1329 lucrurile se prezentau la fel ca în anii 1320-1322: aceleaşi erau ţelurile strategice ale Ungariei angevine, aceiaşi erau duşmanii potenţiali ai regatului (cu deosebirea că în 1329 era vorba într-adevăr de Uroş III Dečanski), inclusiv Basarab I.

Am atrage deci şi noi atenţia asupra unei trăsături caracteristice a politicii angevine, relevată ca atare de către Maria Holban: ori de câte ori, faţă de Ţara

---

v. şi p. 83-84 (dar cu opinia despre Severin: „*Aceasta era singura adevărată feudă ungurească, de la 1234* încă, până la această vreme când cetatea împlinea un veac de existenţă tulburată şi plină de vicisitudini"). În aceeaşi privinţă, inclusiv asupra noţiunii medievale acoperite de cuvântul „independenţă" (noţiune care „nu exista atunci") - v. *Istoria Romanilor* III, 1937, p. 166-167.

[34] *DRH, D*, vol. I, p. 37-38; comentarii la M. Holban, *Relaţii*, 1981, p. 101-103 (ne raliem totuşi lui Györffy Gy, *Adatok* II, p. 549-550: aprecierea că Basarab era „necredincios" în 1325 nu aparţine denunţătorului, Pavel fiul lui Iwanka de Ugal, ci chiar emitentului, magistrul Ladislau, prepozitul capitlului de Tytel).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Românească, se urzesc planuri de cucerire - acestea coincid totdeauna cu momentele în care voievozii Ţării Româneşti îşi manifestă pe diverse căi şi cu diferite mijloace (politice, economice, militare etc. - ceea ce s-a întâmplat deseori pe parcursul veacului XIV) voinţa de a exista şi cârmui de sine-stătători - astfel de planuri reprezintă contramăsuri, represalii, inclusiv *manu militari;* iar preliminariile se circumscriu în Banat sau în Transilvania (unde se deplasează de regulă şi regalitatea din Vişegrad sau Buda), debutând cu instalarea (reinstalarea) unor dregători belicoşi - cazul lui Dionisie Széchy, la Mehadia (ulterior, rolul acesteia va fi luat de Orşova, iar ca persoane, sub Ludovic I, de către fraţii Himfy). În 1329, într-adevăr, suntem în preajma unui conflict armat, în ajunul invaziei împotriva Ţării Româneşti.

2. **Războiul de apărare din 1330**

În bună parte, evenimentele din anul 1330 s-au desfăşurat sub semnul alianţelor, cu excepţia celor petrecute pe teritoriul Ţării Româneşti şi legate de invazia angevină, ceea ce este cazul să precizăm de pe acum. Tocmai datorită acestui joc al alianţelor, îl vedem pe Basarab I angajat în conflictul ce izbucnise în Balcani, de data aceasta intre sârbi şi bulgari, sfârşit cu bătălia de la Velbujd (28 iulie 1330).

Înrudit cu casa dinastica bulgară, voievodul sărise şi atunci în ajutor, pe când sârbii erau sprijiniţi de raguzani[35]. În această privinţă, prezintă un interes deosebit acea pagină din scrierea raguzanului Luccari care, deşi apărută la peste un sfert de mileniu mai târziu, arunca semnificative lumini asupra momentului 1330, căci în ea ni se vorbeşte chiar de acest conflict din Balcani, cum a remarcat încă D. Onciul[36]. Desigur, sursele folosite de autorul târziu nu i-au îngăduit acestuia să afle numele voievodului român din 1330 - el procedând prin digresiune, introducând în naraţia sa un mic pasaj despre „Negro Voevoda", despre construcţiile sale etc., ba chiar şi despre „fiul" său („Vulaico") -, voievod despre care Luccari credea că *nu a participat* la luptele din Balcani. Contextul scrierii raguzanului ni-l arată pe acest voievod - Basarab I, firește - ca pe un suveran de care se ţinea seama în politica generală din sud-estul Europei. Căci nu avem nici un motiv să ne îndoim că un *ambasciadore* fusese trimis în Ţara Românească (la Argeş, fără doar şi poate) de către *Dussan,* cum preciza Luccari (este vorba de viitorul Ştefan IV Duşan, asociat de timpuriu la domnia tatălui său Uroş III Dečanski)[37] - şi acest sol nu era nimeni altul decât un strămoş al autorului: *Niccolò Luccari*[38]. Misiunea acestuia - una

[35] Gregoras, ed. cit., p. 391, 394; cf. L. Mavromatis, *L'Empire Serbe* (1978), p. 80; S. Iosipescu, în *CSFR* (1980), p. 74-75 (cu data luptei: 18 iulie).
[36] *Originile* (1899), ed. cit., p. 636-637 (n. 83).
[37] L. Mavromatis, *op. cit.*, p. 72.
[38] Pe acest *patrizio raguseo* îl aflăm, de altfel, în calitate de sol la curtea sârbească din Skopje în 1323 - v. *Cronica Ragusino Iunii Restii* (*ab origine urbis usque ad annum 1451*), ed. Sp. Nodilo, în MSHSM, XXV, Zagreb, 1893, p. 112, 118.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

dintre cele mai timpurii înregistrabile documentar cu privire la raporturile noastre cu sârbii şi cu cetatea de la Adriatica - avea menirea să-l convingă pe „Vulaico“ să stea alături de sârbi, sau măcar să rămână neangajat în conflict (*star neutrale in quella guerra*); cu atât mai mult, cu cât însuşi Niccolò Luccari putuse constata *la faţa locului* că şi bulgarii acţionau în aceeaşi direcţie (*gli Ambasciadori Bulgari lo sollecitavano a fare lega con esso loro*); grea dilemă pentru voievodul român, arată Luccari, acesta afirmând că voievodul ar fi promis neutralitatea[39].

Cert lucru, în pofida confuziilor în jurul numelui, amintita pagină istoriografică trebuie reţinută căci ea redă ecoul târziu al unor fapte şi desfăşurări petrecute aievea, în preziua invaziei angevine din 1330. Ea vădeşte, dacă mai e nevoie să o subliniem, ascensiunea lui Basarab I, ponderea sa în contextul politic al sud-estului european - implicit deci creşterea în importanţă a Ţării Româneşti. Cât de ferm a fost atunci terenul pe care a crescut şi s-a dezvoltat acest stat feudal, se va vedea din cele următoare.

Izvoare privitoare la invazia angevină din 1330. Pe fundalul evenimentelor din Balcani, regele Carol Robert pregătea minuţios atacul împotriva Ţării Româneşti, scopul fiind să-l alunge din scaunul domnesc pe Basarab (*expelleret,* potrivit Cronicii Pictate), de fapt să supună întreaga ţară - ţelul strategiei politice angevine. În afară de izvorul citat - care nu este strict contemporan cu evenimentele -, dispunem de alte surse documentare, unele de valoare inegalabilă pentru istoria noastră, iar ele ne vin din trei direcţii : 1) acte emise de însăşi cancelaria regală ungară, începând cu anul 1331, conţinând referiri directe sau aluzii la expediţia angevină; în fapt, avem de-a face cu *versiuni* asupra acestei expediţii şi ele, ca atare, pot fi lesne recunoscute ulterior, întrucât au fost preluate (mai exact: prelucrate) de Cronica Pictată, iar prin intermediul acesteia de către alte compilaţii, inclusiv *cronici germane*; 2) acte de adeverire, emanând din cancelariile unor capitluri (de ex., cel din Alba Iulia, 1331) sau ale unor mănăstiri (de ex., cel din Szekszard, 1331); 3) continuatorul operei din 1326 a lui Petru de Dusburg (foarte probabil, chiar cronicarul însuşi), respectiv adaosurile contemporane, din 1330, la *Cronica terre Prussie.* Altfel spus, izvoarele provin mai ales din mediul ungar dar nu exclusiv din acesta, dovadă fiind şi documentele papale (chiar dacă ele respiră poziţia ideologică a regalităţii angevine).

Oricum, să reţinem *versiunile* cancelariei regale - definite şi ordonate ca atare de către Maria Holban. Într-adevăr, după eşecul suferit în Ţara Românească, regele Carol Robert şi anturajul său au fost siliţi să evoce faptele petrecute, să explice scopurile şi să justifice rezultatele dezastruoase ale expediţiei din 1330.

[39] Giacomo di Pietro Luccari, *Copioso ristretto degli annali di Rausa, libri quatro,* Veneţia, 1605, p. 49-50. Despre participarea lui Basarab I la lupta de la Veibuyd, v. Radojčić, *Zakonik cara Dušana 1349 i 1354,* Belgrad, 1960, p. 142 (ap. Anca Iancu, în *Studii istorice sud-est europene,* I, Bucureşti, 1974, p. 15); v. şi L. Mavromatis, *op. cit.,* p. 80-82. Deznodământul luptei, se ştie, a fost fatal ţarului bulgar Mihail Şişman - v. şi *Cronica Ragusino Iunii Restii,* ed. cit., p. 120 (exaltă contribuţia raguzanilor la victoria sârbilor: „per opera particolare dei soldati italiani…“).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Lesne de înţeles, asemenea versiuni - trei la număr - se bat cap în cap, dar explicaţia rezidă în faptul că destinaţia lor era diferită, chiar dacă ele s-au conturat aproape simultan şi sunt înregistrabile documentar la câteva luni - un an de la dezastru. Astfel, *prima versiune*, de uz extern, se referă la o expediţie împotriva tătarilor (!), ar fi fost - evident - victorioasă, dar că o „cursă mişelească [*proditoriis…in regressu insidiis*] îi fusese pregătită regelui la întoarcere, cum aflăm din scrisoarea de răspuns a papei Ioann XXII (5 august 1331)[40]. Celelalte versiuni sunt de uz intern: *a doua,* în ordinea substanţei plăsmuite, prezenta expediţia regală ca o simplă „plimbare paşnică" prin Ţara Românească, regele fiind însoţit doar de o mică escortă - „cursa" fiind doar sugerată; versiunea este întâlnită frecvent *în formulele de repecetluire* a unor acte regale anterioare, respectiv *cu al treilea sigiliu regal* (căci al doilea sigiliu fusese pierdut chiar cu prilejul expediţiei)[41]. în sfârşit, *a treia versiune* prezintă şi cel mai înalt interes, pentru simplul motiv că, de această dată, regele Carol Robert nu a mai putut ocoli adevărul: existau prea mulţi martori ai dezastrului suferit, ei ştiau prea bine care au fost scopurile expediţiei, cunoşteau dimensiunea oastei regale etc. - aşadar nu puteau fi înşelaţi; de aceea, versiunea se întâlneşte în diplomele regale care răsplăteau pe participanţii la invazie, *deci pe veteranii scăpaţi cu viaţă* (sau *mai ales* pe aceştia, căci există şi documente cu versiunea a doua referitoare la veterani)[42].

De ce am insistat în această privinţă? Mai întâi, pentru că, procedural (metodologic) izvoarele şi îndeosebi cele ungare comportă o triere a lor, ele nu pot fi privite global, nediferenţiat - ci în funcţie de cele ce afirmă prin substratul lor, aşadar prin schema celor trei versiuni stabilite de Maria Holban (v. n. 42). în al doilea rând, pentru că în circuitul emisiunilor de acte referitoare la invazia angevină din 1330 s-au ivit şi situaţii neaşteptate, cazuri particulare - şi unul dintre acestea ne interesează îndeaproape.

De pildă, corniţele Pavel de Nagymárton, judele curţii regale şi fratele său Laurenţiu, castelan de Pîncota şi comite de Zarand - ambii participând la expediţia din Ţara Românească -, au adresat regelui rugămintea ca un număr de cinci scrisori patente (*littere patentes*), privitoare la stăpânirea şi bunurile unor moşii din Austria, să fie reunite în una singură, privilegială (*littere privilegiales*), confirmată de rege; ceea ce se şi întâmplă, căci patentele celor doi (din iunie-august 1332) sunt reproduse întocmai în diploma din *26 noiembrie 1332*, act întărit, desigur, cu al treilea sigiliu regal. Întâmplare fericită şi pentru istoria noastră, ştiut fiind că drumul de la patentă la privilegiu era atunci, în mod obişnuit, mai lung decât apare

[40] *DRH, D*, vol. I, p. 44-45.
[41] *Ibidem*, p. 47 (doc. din 2 noiembrie 1332, o confirmare a altuia din 6 nov. 1325; în actul renovat se menţionează numele celui ce purtase cu el al doilea sigiliu regal: Andrei, vicecancelar şi prepozit de Alba, omorât în războiul din 1330).
[42] *Ibidem*, p. 52-54 (2 ianuarie 1333), 57-58 (19 mai 1335) ş.a. Despre versiunile cancelariei ungare - v. M. Holban, *Relaţii* (1981), p. 107-113, 131-136.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

în cazul de faţă, el măsurându-se adesea în ani de zile[43]. Fără îndoială, regele a făcut atunci o excepţie, abătându-se de la procedura de rutină, luând în considerare faptele de arme ale celor doi şi, mai probabil, statutul dregătorului său (Pavel era în funcţie cel puţin din 1328 - o va deţine de altfel până prin 1348; ambii fraţi sunt menţionaţi în documente încă din 1319). Or, doar în ultima parte a diplomei privilegiale din 26 noiembrie 1332, către final, găsim formula incriminatorie la adresa voievodului Ţării Româneşti: „am ajuns în nişte ţinuturi de margine ale regatului nostru, ce erau ţinute pe nedrept de către Basarab, schismaticul, fiul lui Tihomir [*per Bazarab, filium Thocomerii, scismaticum*], spre marea noastră nesocotire şi a sfintei coroane, acest Basarab, necredinciosul nostru român, etc.“[44]. Dacă beneficiarii diplomei nu s-ar fi grăbit cu reunirea patentelor şi nu ar fi găsit înţelegerea suveranului angevin, cine ştie dacă azi am cunoaşte numele tatălui lui Basarab I, căci mai târziu multe amănunte legate de invazie s-au stins din memorie, reclamând mărturii pentru reconstituirea faptelor[45]. Atunci, însă, în 1332, anul „neuitatei înfrângeri“ (N. Iorga) era prea apropiat, aşa încât şi preţiosul amănunt istoric se află la locul său.

Traseul şi etapele invaziei angevine. Scenariile propuse în această privinţă sunt numeroase, de altfel în acest sector de analiză şi interpretare situându-se şi principalele controverse în legătură cu desfăşurarea şi deznodământul invaziei angevine din 1330. Recenta încercare de a pune lucrurile la punct, a lui C. Rezachevici[46], temerară prin chiar titlul ei, va stârni, desigur, noi controverse. În ceea ce ne priveşte, nu oferim aici o reconstituire a scenariului real, de odinioară - stadiul actual de cunoştinţe nu îngăduie decât aproximaţii -, ci o schiţă de tablou susceptibilă de a căpăta contururi mai limpezi în viitor. Vom apela, desigur, la izvoarele scrise şi, repetăm, la datele investigaţiei arheologice de la Curtea de Argeş.

---

[43] Cf. Francisc Pali, *Diplomatica latină cu referire la Transilvania (sec, XI-XTV),* în *DIR, Introducere,* II (1956), p. 228, 231-235 şi îndeosebi p. 254-259 (cu precizarea: fiind acte cu dispoziţii juridice de caracter provizoriu, *littere patentes* sau *l. aperte* erau ulterior transcrise în *l. privilegiales, privilegia* - dar transcrierea „se face după un interval de timp, uneori de câţiva ani sau chiar zeci de ani“ şi numai în cazul când nu se iveau contestaţii în legătură cu acţiunea juridică, de ex., danie, împărţire de moşii etc.; procedură diplomatică valabilă, evident, pentru întregul regat).

[44] *DRH, D,* I, p. 50-51. Posedăm o fotocopie după originalul actului (aflat la Arhiva Naţională Ungară /MOL 2733), ca şi alte fotocopii, datorită bunăvoinţei prof. Györffy György din Budapesta, căruia îi adresăm mulţumiri şi pe această cale.

[45] Vezi actul datat 18 ianuarie 1357: în motivare se arată că tatăl beneficiarilor (magistrul Laurenţiu, fiul lui Emeric, din neamul Ossul) luptase în 1330 împotriva lui Basarab şi „a fost ucis prin vărsarea sângelui său, *precum ştim din arătările şi spusele neîndoielnice* împărtăşite nouă de credincioşii noştri baroni“ (subl. ns.) - *DRH,* C, XI, p. 79, transumpt în actul lui Ludovic I din 4 februarie 1364.

[46] Cf. AIIAI, XXI (1984), p. 73-87 (I), bogat în indicaţii bibliografice (deşi incomplet în această privinţă); la data predării articolului de faţă (25 iulie 1985), nu cunoşteam conţinutul părţii a II-a a contribuţiei autorului. În orice caz, suntem în dezacord cu d-sa în ce priveşte localizarea bătăliei din 9-12 noiembrie 1330 în partea apuseană a Ţării Româneşti (tot astfel cum nu se justifică nici idiosincrazia faţă de *logica* unor desfăşurări legate de invazia angevină din 1330).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

1) Conform practicii vremii, mobilizarea oastei ungare de invazie s-a făcut din ordinul regelui (*regio edictu*, cf. diploma din 1332, n. 44), trupele urmând să-i stea la dispoziţie pe o durată determinată, fiind lăsate apoi la vatră (*residencia exercitus*). Deşi se cunoaşte că în anul 1330 regele angevin era angajat şi pe alte fronturi de luptă (*infra,* Petru de Dusburg; v. şi Cronica Pictată), actul la care ne referim îndată a avut, socotim, o strânsă legătură cu debutul expediţiei lui Carol Robert împotriva Ţării Româneşti. Este vorba de un act de adeverire al capitlului de Cenad (1 august 1330): gâlceava pentru stăpânirea unei moşii de pe Mureş, în comitatul Cenad, lua sfârşit prin buna înţelegere dintre părţi (*în grabă,* putem adăuga), cu toate că „a fost amânată pentru a cincisprezecea zi după lăsarea la vatră a oastei domnului nostru regele“[47]. Rezultă, aşadar, că un ordin de mobilizare fusese dat din vreme (oricum, cu cel puţin o lună-două înainte de 1 august 1330, deci cam pe timpul preliminariilor luptei de la Velbujd), iar faptul că pricina amintită se referă la Banatul actual şi că ea a fost stinsă repede, fără complicarea celor în litigiu, ne convinge că oastea mobilizată de rege trebuia să se adune în acest ţinut şi că de aici urma sa pornească mai departe, împotriva Ţării Româneşti. Presupunem, în consecinţă, că regele şi-a convocat oastea la Timişoara (ca mai târziu, sub Ludovic I, împotriva lui Vlaicu Vodă, 1365), sau poate la Mehadia, mai aproape de ţinta imediată a invaziei - Severinul.

2) Într-adevăr, potrivit Cronicii Pictate aceasta debutează cu ocuparea Severinului, *în septembrie* - încearcă să precizeze compilatorul târziu al naraţiei, care mai adaugă: „… regele a cuprins Severinul şi fortăreaţa lui [*Zeurim et castrum ipsius*]“, fiind instalat acolo, ca ban, Dionisie Széchy. Întrucât este singurul izvor care aduce astfel de precizări (inclusiv afirmaţia despre plata regulată a tributului vasalic din partea lui Basarab, ca şi despre binecunoscuta ofertă de pace a acestuia, respinsă cu trufie de către rege), inexistente ca atare în actele de cancelarie, au fost decelate în toate acestea unele elemente provenite din *tradiţia orală anonimă* şi ajunse la cunoştinţa compilatorului din vremea lui Ludovic I, cu fireasca lor încărcătură de dojană la adresa regelui Carol Robert; alături de această tradiţie, a existat probabil şi o sursă paralelă de informaţie, datorată chiar celui menţionat în Cronica Pictată, comitelui Donch de Zvolen[48]. De asemenea, o sursă putea fi şi Pavel de Nagymárton, judele curţii regale (până în 1348, iar apoi prin arhiva moştenită de la el).

Pe deasupra umbrelor de îndoială care planează asupra acestei *etape severinene* a invaziei[49] - ea a existat oricum, itinerarul dinspre vest al regelui Carol

[47] *DIR, C*, XIV-II, p. 333.

[48] *Ed. cit*., p. 108-109, 233-234 (şi ed. *SRH*, I, p. 496-498). Comentarii la M. Holban, *Relaţii* (1981), p. 116 şi urm., 131 şi urm.

[49] Datorită necunoaşterii întinderii exacte a Banatului de Severin (*supra*, n. 17). Ar fi destule motive să presupunem că regele a stat mai multă vreme la Severin, pentru a explica durata ulterioară a expediţiei, pe care am vedea-o mai scurtă. Cât priveşte solia de pace din partea lui Basarab I, aceasta probabil că nu a existat ca atare. Să fie vorba cumva de o scrisoare adresată regelui - prevenitoare dar

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Robert fiind indiscutabil -, rămâne stabilit un fapt: ocuparea părţii răsăritene a Banatului de Severin a avut loc fără lupte, altminteri actele oficiale ar fi abundat în informaţii, amplificând victoria ca o contrapondere a dezastrului final. Se explică, aşadar, tăcerea documentelor în legătură cu începutul invaziei şi, desigur, „umplutura" din contextul amintit al Cronicii Pictate.

3) Oastea regală pătrunde în adâncul Ţării Româneşti, ţinta fiind de această dată chiar capitala - Argeşul. Această etapă a invaziei este prezentată lapidar în Cronica Pictată (Argeşul nu este în nici un fel menţionat), iar actele de cancelarie o evocă la fel de fugitiv (*accessissemus, perambulassemus,* etc.)[50]. Referinţa Cronicii Pictate - oastea întreagă, oameni şi cai, cuprinşi de foamete „în ţară necunoscută, între munţi şi dealuri cu păduri" - nu este chiar întâmplătoare: deşi era vreme de toamnă, cu recolta în bună parte strânsă, nu este exclus ca totul să fi fost ascuns sau pârjolit în calea invadatorilor (o tactică de tradiţie la români); de asemenea, s-ar putea ca anul 1330 să fi fost marcat de o recoltă mai slabă, datorită calamităţilor naturale din anii anteriori[51]. Altminteri, pasajul citat ne poate sugera şi traseul străbătut de regele Carol Robert după etapa Severinului: *ţinutul subcarpatic,* adică drumul prin culoarul depresionar Tismana-Tîrgu Jiu-Horezu, apoi Râmnicul Vâlcea şi de aici, peste Olt şi dealuri, direct la Argeş; simplă supoziţie, pe considerentul că oastea de invazie trebuia să se grăbească către Argeş pe un drum mai scurt - şi nu de ocol, admiţând traseul pe marginea Podişului Getic, prin Craiova-Slatina, iar de aici prin Piteşti către Argeş.

4) În orice caz, *etapa argeşeană* a invaziei este relativ limpede documentată şi vom stărui asupra ei întrucât firele dezastrului final al aventurii angevine *de aici* au pornit. Un episod - insolit şi misterios întrucâtva - a fost considerat de istoriografie că se înscrie în etapa precedentă, a străbaterii ţării, dar episodul *Bakó*, la care *ne oprim*, se poate mai organic lega de evenimentele petrecute la Argeş[52].

Astfel, cum ne înfăţişează diploma pentru vicecancelarul Thatamer şi fratele său Bakó (*16 noiembrie 1336* - v. n. urm.), un tandem comparabil cu acela al fraţilor Pavel şi Laurenţiu din 1332, regele îi răsplătea pe cei doi şi îndeosebi pe Bakó - care copilărise la curtea regală, iar în campania din 1330 se aflase în slujba

---

decisă - înainte de invazie (voievodul fiind la curent cu pregătirile acesteia), episod plasat însă de compilatorul Cronicii Pictate în con textul amintit? Răspundeţi-i în scrisoarea voastră /*per vestras litteras*/ cu favoarea bunătăţii regale", ar fi rostit între altele nobilul din suită - împrejurare ce se putea ivi, de bună seamă, şi anterior, la Vişegrad sau Buda, la Timişoara sau Mehadia. Îndoiala persistă, în sfârşit, cu privire la angajamentele (oricum exagerate) pe care şi le-ar fi asumat voievodul român; *acestea nu-şi mai aveau, rostul după începerea invaziei!*

[50] *DRH, D,* I, passim (cf. p. 53: *fuissemus,* 1333; 58: *visitassemus,* 1336).

[51] Indicaţii imprecise (şi mai ales pentru *Europa,* în anii 1328, 1331/32) la Dr. Réthly Antal, *Idöjarasi események és elemi csapások Magyarországon 1700-ig* (Fenomene climatice şi calamităţi naturale înregistrate în Ungaria până la 1700), Budapesta, 1962, p. 41-42.

[52] I. Minea, *Basarab* (1932), p. 333 (Bakó ar fi fost trimis să ia legătura cu adversari ai voievodului); cf. M. Holban, *Relaţii* (1981), p. 134-133 şi S. Iosipescu, în *CSFR* (1980), p. 82-84.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

voievodului Toma al Transilvaniei; el îşi primejduise de multe ori viaţa, „mai ales atunci când am cercetat cu toată puterea oastei noastre Ţara Românească, şi ‹când› el, din porunca măritului bărbat Toma, voievodul Transilvaniei, stăpânul său, s-a grăbit după noi şi după stăpânul său, cu puţini oameni, în nişte solii şi treburi tainice [*post nos et ipsum dominum suum, in occultis legationibus et factis cum paucis personis hominum… properavit*], apărându-se de duşmani şi de primejdia morţii prin iscusinţa sa isteaţă şi mântuindu-se printr-un noroc şi o întâmplare vrednică de mirare, şi ne-a ajuns tocmai sub cetatea Argeş [*et recte sub castro Argyas nos adiunxit*], unde noi şi întreaga noastră oaste am rămas uimiţi de sosirea lui neaşteptată şi unde şi-a îndeplinit în chip vrednic de laudă însărcinările ce i-au fost date şi pe care el şi le-a luat asupra sa. Totuşi, după acestea, la întoarcerea sa de acolo, nu a scăpat fără a se alege cu o rană grea, iar de pe urma marii pierderi de sânge şi a crâncenei lupte, el a pierdut cu timpul lumina ochiului drept“[53].

Ciudată şi interesantă postură a acestui Bakó, pe care trebuie să-l vedem, potrivit pasajului de mai sus, mai degrabă ca pe un căpitan de *comando* (ierte-ni-se anacronismul) decât ca pe un „sol“ înzestrat cu rafinament diplomatic, să zicem de talia comitelui Martin din 1324. Bakó a fost un luptător, înainte de toate, a dat şi a primit lovituri, iar misiunea sa nu a putut fi decât militară, destructivă. Problema este *când* şi *unde* şi-a îndeplinit el rolul încredinţat în fruntea cetei sale. S-au făcut felurite presupuneri în această privinţă, opiniile fiind convergente îndeosebi asupra următorului fapt: Bakó rămăsese în urma oastei regale, şi-a îndeplinit misiunea şi i-a ajuns pe rege şi voievodul Toma într-un moment când întreaga oaste se afla deja tăbărâtă în faţa Argeşului[54]. Dar pasajul de care ne ocupăm - întregul episod-Bakó - comportă şi o altă interpretare, un scenariu diferit (ca să revenim la cele spuse în paginile precedente), care încearcă să reconstituie cele petrecute realmente *la Argeş*. Căci acolo, de prisos să demonstrăm, se afla Basarab I.

a) Oastea de invazie ajunge într-adevăr la Argeş, îşi organizează tabăra, foarte probabil pregătindu-se de asediul acelui „castrum“, care nu putea fi decât oraşul-capitală, mai exact *Curtea Veche* de acolo, reşedinţa voievodului Basarab[55]. Cine cunoaşte topografia aşezării, îşi poate imagina chiar ambianţa taberei regale,

[53] *DRH, D*, I, p. 58. Datarea documentului este controversată: 17 oct. 1336 (Györffy Gy., *Adatok* - II, p. 560-561); 1336 ‹după 11 noiembrie› (ed. cit.), întrucât conţine în transumpt şi judecata din această zi a judelui Pavel de Nagymárton; adoptăm aici datarea - 16 nov. 1336 - după Fr. Pali, în *DIR, Introducere*, I (1956), p. 461 (n. 5).

[54] *Supra*, n. 52.

[55] Pentru interpretarea termenului „castrum“ trebuie să luăm în considerare spiritul vremii - v. Gy. Györffy, *Civitas, castrum, castellum*, în AAASH, XXIII, 3-4 (1975), p. 332: „Um die Mitte des XII. Jh. wurde *civitas* (und manchmal *urbs*) in dem Sprachgebrauch durch *castrum* ersetzt; von dieser Zeit an wird *Ujvár* mit *Novum Castrum* übersetzt, und die Hauptstädte der Komitate bzw. die Residenzstädte der Gespane, die bis dahin *civitates* genannt wurden, werden bis zur Auflösung der Burgorganisation im XIII. Jh. *castra* genannt“; iar mai departe: „In den ungarländischen lateinischen Urkunden des XIII-XIV Jh. verbreitete sich der Gebrauch von *castellum* in der Bedeutung 'kleinere Burg oder Festung“.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

identificând locul acesteia: nu în jurul reşedinţei domneşti de pe terasa înaltă din stânga râului Argeş, ci în faţa acesteia, pe malul drept („Peste Râu", cum zic localnicii), unde - coincidenţă întâmplătoare? - debuşează tocmai drumul dinspre Vâlcea, prin Tigvenii de pe Topolog. Acelui loc se potriveşte expresia din documentul - 1336: „sub castro Argyas" şi mai ales formularea dintr-un document de mai târziu - „ante castrum Argyas" (*în faţă* implicând şi o bariera naturală, care nu era alta decât râul Argeş).

b) Extenuată şi înfometată, pândită şi poate chiar împresurată de oştenii lui Basarab I - oricum *hărţuită,* cum indica diploma din 30 iunie 1347 pentru Ştefan Lackfi: „pe când pomenitul tatăl al nostru […] şi-a aşezat tabăra în faţa cetăţii Argeş [*ante castrum Argyas castra metatus fuisset*], acelaşi Ştefan, acum voievod (al Transilvaniei), atunci fiind mare comis şi comandant al oştirii tatălui nostru […], prinzând şase dintre necredincioşii schismatici, care i-au atacat pe oamenii credincioşi tatălui nostru, i-a adus tatălui nostru, iar pe cei mai mulţi dintre aceştia i-a ucis, etc."[56], *soluţia unei păci cu Basarab I* era singura alternativă din partea regelui angevin.

Este *pacea* convenită, la Argeş desigur (deşi nici un izvor nu precizează acest lucru) - *o pace făţarnică,* va proclama îndată regele, după dezastru (*sub ficte pacis astucia,* 1332), învinuindu-l pe Basarab I; *un armistiţiu,* cum scria mai târziu compilatorul Cronicii Pictate, care brodează pe marginea realităţii: „De aceea, s-a ordonat o împăcare cu Basarab [*Quo facto treuga ordinata cum* Bazarad], dându-şi acesta cuvântul că va asculta de rege şi că va da regelui şi tuturor oamenilor săi siguranţa de a se întoarce acasă şi că-i va arăta un drum drept; şi astfel regele se întorcea în siguranţă punând temei pe credinţa perfidă a schismaticului"[57]. Aşadar, au avut loc tratative între rege şi voievodul român (cu siguranţă, ei nu s-au văzut *atunci* faţă în faţă; tratativele s-au făcut prin delegaţi); nici vorbă nu putea fi de supunerea lui Basarab I - ci numai de ceea ce, în formularea menţionată şi cu

[56] *DRH, D,* I, p. 65-66.

[57] Cronica pictată, ed. cit., p. 110, 234 (ed. *SRH,* I, p. 498). Interpretarea lui Györffy Gy., *Adatok* - II, p. 568 („le voïvode Bazarab capitula auprès du château-fort d'Argeş") a fost respinsă, pe bună dreptate, de M. Holban, dar d-sa a trecut în extrema cealaltă - respingând *de plano* vreo înţelegere oarecare intervenită între rege şi voievodul român la Argeş: „Intervenţia recentă a capitulării de la Argeş - scrie distinsa autoare - e o încercare de a întregi şi confirma *invenţia mai veche* (subl. ns.) a păcii făţarnice a lui Basarab, pusă în circulaţie de *Chronicon pictum* pe la sfârşitul deceniului al 6-lea al secolului al XIV-lea, adică aproximativ patruzeci de ani după eveniment" - *Relaţii* (1981), p. 115. Desigur, M. Holban identifică şi analizează mobilurile care l-au îndemnat pe rege să ticluiască propria-i versiune despre „pacea făţarnică", „premeditată", „viclenia" etc. din partea lui Basarab, învinuiri ce cresc progresiv, inclusiv sub Ludovic I (*ibidem,* p. 111 şi urm.); or, tocmai proaspetele evenimente consumate în 1368 (comparabile într-un fel cu cele din 1330) l-au putut contamina pe compilatorul Cronicii Pictate, care elabora chiar atunci descrierea campaniei din 1330 *(ibidem,* p. 117 şi urm.) - *cu destule inconsecvenţe,* constată M. Holban, pentru ca episodul „suspensiunii de arme" să apară nefiresc, inventat (*ibidem,* p. 119-120). Nu este cazul să stăruim; Cronica Pictată descrie fapte reale, alături de altele închipuite şi nu este singurul izvor medieval fără cusururi. Problema nu este alta decât a explica: *de ce, în final, s-a ajuns la teribila încleştare din 9-12 noiembrie 1330*?

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

văditul scop de a apăra prestigiul regal, înfăţişează Cronica Pictată: spargerea taberei regale şi întoarcerea oastei invadatoare pe un drum indicat de voievodul român, ceea ce regele angevin a fost silit să accepte.

d) A început retragerea oastei regale - dar în prealabil se va fi petrecut tocmai episodul legat de numele lui Bakó: însărcinat din vreme de voievodul Toma (fireşte, cu aprobarea regelui), poate chiar în cursul tratativelor şi ţinându-se seama de dârzenia lui Basarab I - misiunea lui Bakó era într-un fel de sacrificiu, căci viza atacarea reşedinţei domneşti. El şi cu oamenii săi au putut rămâne, ascunşi, după ridicarea taberei regale, s-au putut strecura până la reşedinţa de sus şi să pună focul acolo, nescăpând totuşi de încăierarea cu străjile domneşti - reuşind, deşi rănit, să se descurce şi *să-i ajungă din urmă* pe rege şi pe Toma voievodul; în chip miraculos, mai repede decât se aşteptau cei din oastea regală, care încă se afla *în preajma Argeşului*, sensul derivat al expresiei din documentul - 1336 (*sub castro Argyas*). Misiune specială, fără îndoială, căci a şi fost considerată „tainică", ştiută de puţini oameni, iar mai târziu, după dezastru, nu a fost explicitată de cancelaria regală pentru simplul motiv că venea în contradicţie cu afirmaţia despre „perfidia", „făţărnicia" lui Basarab I! Cu alte cuvinte, misiunea lui Bakó va fi avut caracterul unui *raid de pedepsire* - de pe urma căruia au căzut pradă focului anexe ale Curţii Vechi, cum demonstrează cercetarea arheologică recentă[58], inclusiv din microzona de vest, dinspre râul Argeş, unde se documentează un orizont de locuire distrus prin incendiu, aparţinând târgului existent în 1330 (cercetări inedite). Acest raid, în sfârşit, a putut grăbi declanşarea ripostei zdrobitoare din partea lui Basarab I.

5) Căci legile războiului de cotropire se întorc întotdeauna împotriva celor ce îl provoacă - aşa s-a întâmplat şi în 1330. Nu ni-l închipuim pe Basarab I şi ai săi stând cu braţele încrucişate, privind la oastea invadatoare care se retrăgea pe drumul indicat (admitem traseul prin Loviştе, aşadar: Argeş-Tigveni-Sălătruc etc., cf. *infra*), ci dimpotrivă decis să-i dea o lecţie usturătoare fostului său suzeran. Este tocmai epopeea crâncenă dar victorioasă pentru voievodul român, finalizată prin celebrele lupte care au avut loc pe drumul de întoarcere al regelui angevin.

Luptele au durat câteva zile: de vineri (9) până luni (12) noiembrie 1330 (*feria sexta in vigilia beati Martini et post in sequenti ‹feria secunda›*), cum precizează Cronica Pictată[59], care descrie în amănunţime proporţiile dezastrului suferit de rege, îi numeşte pe oamenii de vază care au căzut (nobili şi feţe bisericeşti), pe cei care l-au ajutat pe rege să scape (aici procedează selectiv, ieşind în evidenţă acel magistru Donch de Zvolen), vorbeşte de trofeele capturate de Basarab, etc. Compilatorul intenţiona să dezvolte şi unele idei moralizatoare la

[58] Cf. *Curtea de Argeş* (1984), p. 56 (şi fig. 19/2), 145. Rezultatele cercetărilor arheologice din anii 1983-1984 au fost comunicate la Conferinţa naţională de arheologie (Târgovişte, 22 martie 1985).

[59] *Ed. cit.*, p. 111 (ed. *SRH,* I, p. 499). Numai în ultima ediţie, într-o variantă, se găseşte precizarea: *feria secunda*. În prelucrările germane ale Cronicii Pictate se indică, mai precis, intervalul *vineri-luni* („von freytag uncs an den montag") - v. *Chronicon Henrici de Mügeln germanice conscriptum,* în *SRH,* II (1938, Eug. Travnic), p. 221.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

adresa ungurilor, dar capitolul respectiv, ca şi Cronica în întregul ei, se curmă brusc, nu înainte de a mai preciza: scăpat teafăr, regele înfrânt s-a întors la Vişegrad[60].

Localizarea bătăliei din 1330. În general, încercările de localizare a celebrei bătălii din 1330 au ţinut seama de traseul invaziei, de poziţia geografică a Argeşului şi, desigur, de descrierile lapidare (de fapt, crâmpeie scoase în treacăt la lumină) în cuprinsul actelor de cancelarie, sau, mai ample şi însoţite de miniaturi, din Cronica Pictată, privind natura terenului. Obsesiv, aceste izvoare vorbesc de „un loc crângos şi păduros cu dese întărituri [*in quodam loco nemoroso et silvoso indaginumque densitate firmato*]", sau un „loc strâmt şi întunecos [*condenso et obscuro*]", în fine - „atacul duşmănos a pornit cu cruzime în nişte locuri strâmte şi păduroase, împrejmuite de întărituri puternice, o dată şi a doua oară [*semel et secundo*]", sugerându-ne că Basarab I şi oastea sa lovise de mai multe ori, în atacuri succesive[61]. O singură dată, în acel interesant act de adeverire al capitlului de Alba Iulia (16 martie 1331, cel mai timpuriu document original păstrat, care menţionează şi data dezastrului final) ni se evocă ţinutul muntos: regele ajunsese „pe când se întorcea, sub o stâncă oarecare", în oaste găsindu-se şi fraţii Nicolae şi Martin, care se duşmăneau cu saşii din Mediaş şi Şeica Mare pentru o moşie (cei doi purtau cu ei privilegiul regal); „Şi deoarece aceiaşi saşi […] se aflau împreună cu domnul rege sub aceeaşi stâncă, însă deoarece soarta nefiindu-le favorabilă, luni [*feria secunda* (12 noiembrie 1330)], pe când aceia împreună cu alţii au fost învinşi şi supuşi sub aceeaşi stâncă, au pierdut amintitul privilegiu etc."[62]. Evident, asemenea menţiuni nu ne ajută să identificăm cu exactitate locul desfăşurării bătăliei din 1330 - dar nici nu le putem ignora, considerându-le simple elemente ornante în spusa actelor de cancelarie; altminteri, ar trebui să respingem, nejustificat, şi referirile la acele *indagines* (cf. doc. din 1332), despre care Cronica Pictată vorbeşte mai clar: calea de întoarcere a regelui „era cotită şi închisă de amândouă părţile de râpe foarte înalte de jur-împrejur şi pe unde această cale era mai largă acolo vlahii în mai multe locuri o întăriseră împrejur cu prisăci [*et ante unde erat dicta uia patencior indaginibus in pluribus locis fortiter fuerat circumsepta per Vlachos*][63].

În sfârşit, de ce nu am acorda credit şi interesantului pasaj din Cronica lui Petru de Dusburg? Căci examinarea acestuia ne oferă preţioase informaţii cu privire la oastea lui Basarab şi mai ales la tactica de luptă: atragerea oastei de invazie într-o *ambuscadă* dinainte pregătită. Iată ce ne spune cronicarul teuton: „19. *De vindicta Domini.* Medio tempore, quo Ungari terram Colmensem

[60] Cronica Pictată, ed. cit., p. 111-112 (şi *SRH*, I, p. 499-500). Nu cunoaştem vreun izvor care să îndreptăţească afirmaţia că regele s-a întors, prin Timişoara, la Vişegrad (cf. N. Iorga, *Istoria românilor*, III, p. 1801 în afară de compilaţia târzie a lui Ioan Thurocz.
[61] *DRH, D*, I, p. 47 (v. *infra*, n. 73), 53-54, 57 (doc. din 1333 şi 1335).
[62] *Ibidem*, p. 41-42.
[63] Ed. cit., p. 110, 234 (ed. *SRH* - I, p. 498).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

destruerunt[64], rex Ungarie cum maximo exercitu processit contra regem quendam subditum suum. Dum regnum illius invadaret, rustici illius regionis arbores sylve, per quam oportebat Ungaros, redeundo transire, serris previderunt per medium, ut dum una caderet, tangendo aliam deprimeret, et sic deinceps. Unde factum est, ut dum in reditu intrassent Ungari dictam sylvam, et rustici predicti moverent arbores, cecidit una super aliam, et sic cadentes omnes ex utraque parte oppresserunt magnam multitudinem Ungarorum. [19. *Despre pedeapsa Domnului.* În răstimpul când ungurii nimiceau ţara Culmului, regele Ungariei porni împotriva unui oarecare rege, supus al său. Tocmai năvălise asupra stăpânirii aceluia, (când) ţăranii acelui ţinut tăiară pe jumătate, cu ferăstraie, copacii pădurii prin care trebuia (regele) să-i treacă pe unguri la întoarcere, (dar în aşa fel) încât de ar cădea unul să-l atingă pe altul şi să-l doboare şi tot aşa în continuare. De unde (şi) faptul, că tocmai intrau ungurii în pomenita pădure, că şi suszişii ţărani mişcară copacii ca să cadă unul peste altul şi astfel toţi cei doborâţi dintr-o parte şi cealaltă striviră gloata mare a ungurilor]“[65].

Evident, cheia întregii probleme - a localizării marii bătălii din anul 1330 - constă în identificarea drumului de întoarcere urmat de rege după etapa argeşeană a invaziei. Cronicarul teuton îl evocă laconic - *in reditu* (cf. scrisoarea papei: *in regressu*, n. 40), fără alte precizări toponimice, care lipsesc de altfel şi din naraţia ulterioară a Cronicii Pictate (*rex revertebatur* etc., n. 57)[66], singurul izvor care specifică: potrivit celor convenite cu voievodul român, era vorba de „un drum drept [*iter rectum*]“, în subtext: *un drum direct către regat.* Ceea ce, să recunoaştem, nu este cazul cu drumul de invazie al regelui, de la Severin către Argeş, urmat apoi în sens invers şi la capătul căruia s-ar fi desfăşurat marea bătălie - cum ne îndeamnă să credem C. Rezachevici. Dimpotrivă, am anticipat deja, *itinerariul prin Ţara Loviştei, către Sibiu,* cum consideră cea mai mare parte dintre istoricii români, *este singurul plauzibil* şi asupra acestuia stăruim aici pe scurt.

Într-adevăr, nu putem înţelege finalul dezastruos al invaziei angevine dacă nu luăm în considerare un fapt care ţine deopotrivă de geografia fizică şi de geografia istorică: existenţa din adâncă vechime a drumului care lega Transilvania

[64] Cronicarul avea în vedere războiul iscat în 1327 între Cavalerii Teutoni, Brandenburg şi Boemia, pe de parte şi Wladislaw I Lokietek, regele Poloniei, pe de alta (conflict evocat de altfel în cap. 9-10, 17). Calitatea de ginere al regelui polon l-a obligat pe Carol Robert să-i trimită în ajutor o oaste (8000 de oameni, conduşi de Vilmoş Drugeth), care în 1330 tocmai devasta ţara Culmului (pe Vistula, lângă Torun, azi Chelmno). Lesne de înţeles, deci, unda de satisfacţie ce răzbate din relatarea cronicarului teuton cu privire la înfrângerea regelui angevin, văzând în aceasta o pedeapsă divină, cum indică şi titlul capitolului. Pentru desfăşurările din nord, cf. B. Homan, *Gli Angioini* (1938). p. 142 şi urm.

[65] *Cronica terre Prussie,* ed. Max Toppen, în *SRP* [Scriptores rerum Prussicarum], I, Leipzig, 1861, p. 218-219 - izvor semnalat de Emil Lăzărescu, în RI, XXI (1935), p. 241-246, cu importante precizări (originalul cronicii, adaosurile contemporane etc.). Îi mulţumim şi aici colegului C. Petolescu pentru ajutorul dat la traducerea acestui pasaj.

[66] Vezi si observaţia lui C. Rezachevici, *op. cit.,* p. 73 (mediul curţii maghiare nu era familiarizat, dacă nu chiar dezinteresat „de amănuntele de mică toponimie locală românească“).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

de Ţara Românească pe valea Oltului. Numai că, din pricina îngustimii defileului (pe dreapta râului: munţii Cindrel-Lotrului, iar peste Ţara Loviştei, în aval, munţii Căpăţânii-Sturului; pe stânga râului: masivul Făgăraş - muntele Cozia), drumul de la Sibiu trecea Oltul la Câineni (în epoca romană: *Pons Vetus*), străbătea Ţara Loviştei pe direcţia sud-est, prin Grebleştii-Boişoara-Titeştii-Perişanii-Poiana-Sălătruc şi Şuicii de azi (multe din acestea, se ştie, sunt vechi sate medievale), iar de aici drumul continua: la sud către Argeş (prin Cepari şi Tigveni; sau prin Cepari-Verneşti-Valea Danului), la vest din nou către valea Oltului, răzbătând (prin Rădăcineşti-Salătrucelul) la Jiblea şi Călimăneşti. Mult mai târziu, în timpul ocupării Olteniei de către austrieci, acest vechi drum loviştean („drumul bătrânesc“) trece pe plan secundar, căci în 1719 căpitanul-inginer Fr. Schwanz construieşte în defileul Oltului aşa-numita „Via Carolina“, corectând astfel traseul către şi dinspre Sibiu[67]. Altminteri, în Lovişte mai exista o cale de acces către malul Oltului: era drumul de la Titeşti către sud-vest, prin Bradu-Clocotici şi Copăceni, care răzbătea în Loviştea vâlceană (respectiv Gura Lotrului-Brezoi).

Aşadar, nimic nu se opune interpretării că tocmai acest „drum drept“ a fost silit să-l urmeze regele angevin (un itinerar care, de altfel, nu este deloc exclus să fi intrat în calculele strategico-tactice ale invaziei, referitoare la drumul de retragere; fapt intuit din vreme şi de Basarab I, prin organizarea cumplitei capcane pe acest traseu). Practic, potrivit viziunii noastre, care ia în considerare ipoteza drumului de venire prin Râmnic - Tigveni, ajungem la concluzia: de la Argeş, regele s-a întors (peste Dealul Momaia) la Tigveni, a urcat pe Topolog la Şuici, ajungând la vechiul drum către Lovişte; a trecut prin Sălătruc şi prin defileul omonim din Muntele Poiana Spinului, iar apoi prin Perişani-Titeşti-Câineni la Pasul Turnu Roşu şi de aici la Sibiu. Unii au complicat lucrurile, admiţând fie ocuparea Argeşului (se vorbeşte chiar, nejustificat, de „cetatea Curtea de Argeş“) - ceea ce nici un izvor nu confirmă, altfel istoria ar fi consemnat probabil marea bătălie chiar la Argeş -, acceptând în consecinţă retragerea prin Valea Danului-Verneşti, fie asediul cetăţii de la Poienari (identificată cu acel *castram Argyas*) - deşi, cu siguranţă, în 1330 nu exista nucleul patrulater al acestei cetăţi[68] - drept care şi drumul de întoarcere al regelui este urcat la Capăţâneni-Arefu-Şuici[69].

Cât priveşte locul bătăliei din 9-12 noiembrie 1330, în pofida atâtor încercări de identificare în teren - şi de mai multă vreme atenţia a fost concentrată

[67] Ion Conea, *Ţara Loviştei. Geografie istorică,* Bucureşti, 1935, p. 78-82, 83.
[68] Cum afirmă Gh. I. Cantacuzino, *Cetăţi medievale din Ţara Românească. Secolele XIII-XVI*, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981, p. 113-114 („turnul pătrat, în orice caz anterior celei de a doua jumătăţi a secolului al XIV-lea, poate data din prima parte a veacului amintit“); dimpotrivă, pe baza materialelor arheologice cunoscute, acest vechi nucleu al cetăţii datează din a doua parte a veacului al XIV-lea. Să mai notăm că şi N. Iorga admitea traseul Râmnic-Argeş (recte *Poienari*), v. *Istoria românilor*, III (1937), p. 177.
[69] Cf. revista „Argeş“, 3 (70) 1972, p. 17.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

asupra microzonei Pripoare-Perişani (azi în judeţul Vâlcea)[70] - este limpede că discuţia nu poate gravita în jurul unui topic, denumit sau nu „Posada“ (de altfel, un asemenea toponim nu este înregistrat de vechile hărţi ale Loviştei şi nici de documentele medievale, sau mai târzii, referitoare la acest străvechi ţinut românesc)[71]; cu atât mai puţin, în sfârşit, poate fi acceptată imaginea unei „Posade“ lungi de aproape 30 km, cum se acreditează recent[72] - o interpretare *sui-generis* a peisajelor-miniaturi din Cronica Pictată (care, evident, sunt fanteziste) în corelaţie cu realităţile din Lovişte, oricum altele decât cele înfăţişate.

Căci, de bună seamă, trebuie să luăm în considerare şi cele mai vagi indicii care, într-un fel sau altul, ne-ar putea ajuta să identificăm locul de desfăşurare a marii bătălii din 1330 - şi asemenea indicii există, mai mult, ele sunt chiar îndeajuns de explicite, întrucât regele însuşi, la numai doi ani după dezastrul suferit, a lăsat să-i scape şi acest preţios amănunt şi anume, *că Basarab l-a lovit lângă hotarul ţării invadate* - „şi la ieşirea noastră de acolo [*in exituque nostro abinde*]“ (la 2 şi 22 noiembrie 1332), „la ieşirea noastră din aceeaşi ‹ţară› [*in exitu nostro de eadem ‹terram›*]“ (la 25 noiembrie 1333)[73]. Astfel încât, dacă pe drumul de întoarcere, prin Lovişte, oastea de invazie a putut fi mereu hărţuită - inclusiv în defileul Pripoare-Perişani -, de ce nu am putea admite că bătălia finală, *decisivă* (*poate din 11-12 noiembrie 1330*), să fi avut loc pe traseul nordic al drumului loviştean, apropiat într-adevăr de graniţa politică dintre Transilvania şi Ţara Românească (reper geografic: *Râul Vadului*, pe dreapta Oltului)? De altfel, în acest sens ar pleda şi informaţia căpătată mult mai târziu, în 1574, de călătorul polon Maciej Strykowski: bătălia s-ar fi desfăşurat „la două zile de drum de Sibiu“[74] - ceea ce se potriveşte, în spaţiu şi timp, cu microzona de nord a Ţării Loviştei. În consecinţă, considerăm că atenţia trebuie îndreptată asupra microzonei *Boişoara-Câineni* - acolo s-a dat probabil lupta din 1330, o ipoteză de geografie istorică verificabilă documentar şi, desigur, în teren.

3. **Semnificaţii** şi **urmări ale momentului istoric din 1330**

Eveniment istoric de referinţă pentru Europa de sud-est, adevărată piatră de hotar pe plan politic şi militar pentru Ţara Românească - victoria repurtată de Basarab I în anul 1330 a însemnat, înainte de toate, *verificarea trăiniciei statului*

---

[70] La bibliografia cunoscută, de adăugat: Ing. Mihai Rada. *Posada, 1330 - localizare prin interpretarea fotogramelor aeriene,* în AIGFCOT, III, 1983, p. 91-98. Atragem însă atenţia, că fortificaţiile marcate în fig. 4, de la Perişani, reprezintă - o intuieşte, dubitativ, şi autorul, p. 95 - urmele celor amenajate *ad-hoc* de austrieci, în timpul războiului ruso-turc - cf. C. Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei supt Austriaci*, III (1733-1739), publicat de Constantin C. Giurescu, Bucureşti, 1944, doc. nr. 116 (1737), 221 (1738), 263, 269, 287-288, 290 (1739).

[71] În pofida celor afirmate (*supra*, n. 69).

[72] N. Stoicescu, col. Fl. Tucă, *1330 Posada*, Bucureşti, 1980, p. 124.

[73] *DRH, D*, I, p. 47-48 ; Györffy Gy., *Adatok* -II, (1964), p. 555, 557.

[74] *Călători străini,* III, p. 451; cf. S. Iosipescu, în *CSFR* (1980), p. 85-86, 91 şi 95. Ne putem întreba dacă nu cumva informaţia căpătată de Strykowski a putut veni chiar din mediul sibiian!

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

feudal muntean. În cursul invaziei din 1330, în faţa unei oşti impunătoare - în pofida ticluirilor ulterioare, remarca şi N. Iorga, atunci „a fost vorba de una din cele mai largi concentrări de forţe din noua Ungarie şi cea d'intăiu mare campanie, cea d'intăiu încercare într-o luptă desperată a regalităţii angevine“[75] -, structurile de bază, încă tinere, ale statului sud-carpatic nu numai că nu s-au năruit (cum spera, fără îndoială, Carol Robert), dar au ieşit întărite din acea încleştare armată. Iar dacă au rezistat, meritele revin poporului atacat şi voievodului din fruntea ţării, care în acel moment de cumpănă a reuşit să polarizeze în jurul său interesele întregii societăţi româneşti, să organizeze lupta de apărare şi să-l alunge, înfrânt, pe regele angevin. *Ca Domn în fruntea statului,* conchidea acelaşi savant, Basarab voievod „a ştiut să impuie, cu armele în mână, respectul teritoriului său“[76].

De fapt, cum s-a distins îndeobşte în istoriografie, Basarab I nu a obţinut doar o răsunătoare izbândă militară (care a făcut imediat ocolul Europei); *ea a fost dublată de una pe plan politic,* al cărei efect s-a resimţit ulterior, pe parcursul veacului al XIV-lea şi în cele următoare: pe câmpul de luptă din 1330 a fost consfinţită *existenţa de sine-stătătoare a Ţării Româneşti* (sensul medieval al termenului *independenţă,* atât de actual astăzi). Atributul „singur-stăpânitor [*samoderzavnyi,* αύτοκράτωρ]" din titlul domnesc purtat de oricare dintre urmaşii lui Basarab I, ca Mari Voievozi şi Domni ai Ţării Româneşti, nu era o ficţiune ci o realitate al cărei punct de pornire nu trebuie căutat în afara ţării, căci acest atribut nu a fost conferit de cineva şi cândva, dimpotrivă fiind câştigat prin lupta şi victoria din anul 1330[77]. Bineînţeles, chiar înfrântă, regalitatea angevină din Ungaria feudală nu a recunoscut vreodată *noua identitate istorică* a Ţării Româneşti - nici înainte de 1342, când moare regele Carol Robert, nici după această dată, când tronul ungar a fost moştenit de fiul său Ludovic I, promotorul unei politici de mare anvergură, mai dură şi mai expansionistă ca oriunde în Europa feudală şi, în plus, bine îmbrăcată ideologic în haina catolicismului ofensiv[78]. Oricum, regalitatea angevină a trebuit sa aştepte încă 38 de ani pentru a încerca din nou supunerea ţării transalpine - şi a eşuat, ca în 1330.

Ceea ce mai înseamnă că evenimentele politico-militare care au marcat epopeea victorioasă din 1330 au stimulat, în chip necesar, şi alte resorturi lăuntrice - îndeosebi în sfera vieţii economice (agricultură, meşteşuguri, comerţ şi circulaţie monetară etc.), în continuă creştere, permiţând în scurtă vreme ancorarea solidă a Ţării Româneşti de marile circuite de comerţ internaţionale[79], fenomen care, fără a

[75] N. Iorga, *Istoria românilor*, III (1937), p. 179.
[76] *Ibidem*, p. 339-340.
[77] Un fertil cadru de discuţie la Val. A. Georgescu, *Bizanţul şi instituţiile româneşti până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, Bucureşti, 1980, p. 41-46 (cap. „Aportul bizantin la structurarea puterii domneşti. Autocraţia“). Idem, în *CSFR* (1980), p. 209 şi urm.
[78] Şerban Papacostea, în *CSFR* (1980), p. 169 şi urm., cu bibl. indicată.
[79] Idem, *Începuturile politicii comerciale a Ţării Româneşti şi Moldovei (secolele XIV-VI), Drum şi stat*, în SMIM, X, 1983, p. 9-17; cf. S. Iosipescu, în AIIAI, XIX, 1982, p. 267-284.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

fi determinant, a avut totuşi implicaţii profunde în dezvoltarea vieţii orăşeneşti (cum relevă izvoarele scrise, de după 1350, ca şi investigaţia arheologică de la Bucureşti, Târgovişte, Curtea de Argeş, Câmpulung, Râmnicul Vâlcea ş.a.), cu consecinţe fireşti pe planurile culturii şi civilizaţiei[80].

De altfel, ca să revenim, nu este pură întâmplare că Basarab I a găsit de cuviinţă să schimbe însăşi faţa reşedinţei sale de la Argeş, *în jurul anului 1340,* construind acolo *Noua Curte* (păstrată şi azi în ruină), cum am demonstrat pe cale arheologică. Departe de a fi fost o simplă modificare topografică (şi spaţială) în structura rezidenţială, ctitoria Marelui Voievod reprezenta *atunci,* şi mai târziu, *expresia materială a creşterii autorităţii domneşti,* ea exprima cum nu se poate mai limpede *întărirea funcţiilor organizatorice ale statului feudal,* funcţii care gravitau în jurul Curţii, care se identificau de fapt cu viaţa acesteia (ceea ce fusese valabil, desigur, şi în condiţiile existenţei Curţii Vechi de la Argeş)[81]. Aşadar, după 1330, când tocmai împrejurările interne şi externe erau altele, când Ţara Românească devine liberă, *de-sine-stătătoare,* iar Domnul *singur-stăpânitor* - ridicarea de către Basarab I a noului centru de comandă se justifică obiectiv, istoriceşte. Rolul acestei Noi Curţi, *de minister general,* apare în toată plenitudinea începând cu o doua jumătate a veacului XIV - în administraţie, fiscalitate, justiţie, politică externă etc. - şi foarte curând, în 1359, alături de acest centru al puterii domneşti, seculare, va apare la Argeş şi sediul mitropolitan al ţării.

În sfârşit, tocmai spre a face faţă cerinţelor în direcţia consolidării statului feudal, nu este exclus ca Basarab I să-l fi asociat la tron tot atunci, prin 1340, pe fiul său Nicolae Alexandru - o problemă încă supusă discuţiei, de care ne vom ocupa cu alt prilej.

Acestea sunt datele de substanţă care definesc momentul istoric din anul 1330 şi consecinţele sale pentru Ţara Românească şi Domnia acesteia, reprezentată prin proeminenta personalitate a lui Basarab I. Subzistă, desigur, încă aspecte obscure, neacoperite pe plan documentar - şi însuşi locul exact al celebrei bătălii rămâne, probabil pentru multă vreme, nedescoperit. Dar esenţial este faptul că o epocă înnoitoare, pe toate planurile, s-a deschis în istoria Ţării Româneşti o dată cu victoria repurtată de Basarab I împotriva oştirii invadatoare a regelui Carol Robert. Este deci meritul învingătorului din 1330 că a continuat şi amplificat opera de construcţie a statului feudal, lăsând urmaşului său o ţară consolidată, atât cât îngăduiau limitele orânduirii feudale din spaţiul românesc.

[80] P. P. Panaitescu, *Introducere* (1969), p. 279 şi urm.
[81] Nicolae Stoicescu, *Curteni şi slujitori. Contribuţii la istoria armatei române,* Bucureşti, 1968, p. 15-20; v. şi lucrarea noastră, *Vladislav I* (1979), p. 54-61.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

BASARAB I ET SA CONTRIBUTION À LA CONSOLIDATION DE VALACHIE

Résumé

Vers l'an 1300, se dessinait dans le territoire entre Carpates et Danube une réalité politique aux contours de plus en plus nets: un nouvel état féodal roumain se constituait autour du voïvodat de l'Argeş, avec à sa tête Tihomir - personnage historique qui, dans les sources, demeure encore obscur. Mais la consolidation de cette création d'état (*terra Transalpina, Hongrovalachie, Walachia* etc.), dans la configuration politique du Sud-Est européen, s'effectuera durant tout le XIVe siècle, et un premier pas en ce sens sera l'oeuvre du fils et successeur du dit personnage (voir n. 44), Basarab I (env. 1310-1352); pour être plus précis, le point de départ se situe aux alentours du moment historique - 1330, des événements qui ont eu lieu en cette année, et de leurs conséquences pour le sort ultérieur du pays sud-carpatique.

Sont présentées, et dans certains cas reconstituées, quelques données concernant l'origine et la famille de Basarab, les circonstances du début de son règne - cela sur le base de sources angevines (voir n. 10, 12). Il en ressort que, des le début, le voïvode roumain s'est trouve aux prises avec la politique expansionniste de son voisin de Hongrie, le tout nouveau roi Charles-Robert d'Anjou. En 1324, un *modus vivendi* entre les deux souverains semblait présenter des chances de réussite, en ce sens qu'avait probablement réglemente le contentieux concernant la domination sur le Severin - mais Basarab avait opte même dans sa condition de vassal du roi angevin, pour une existence libre, indépendante de son pays. Sur le fond des événements des Balkans, dans lesquels le voïvode a été implique, tant sur le plan politique que militaire (1323, 1330 - Velbouzd), le roi de Hongrie préparait l'invasion de Valachie. En effet, cette invasion s'est déroulée au cours de l'automne 1330. Les sources se referant à la campagne angevine, y compris les versions formulées par la chancellerie royale à propos des buts poursuivis et son déroulement (of. n. 41-42) sont présentées systématiquement. Les étapes de l'invasion sont établies, en mettant en évidence celle de l'Argeş, ou était parvenu le roi (*sub castro Argyas*), contraint à proposer un „armistice“ (*treuga ordinata*, cf. Chronicon Pictum, n. 57), à prendre le chemin de retour imposé par Basarab lui-même, qui préparait une riposte écrasante à l'envahisseur. D'autant plus qu'un rapide parti des rangs de la troupe d'invasion (épisode Bakó) s'est soldé par la mise à feu de l'Ancienne Cour d'Argeş, comme en témoignent les recherches archéologiques récentes (cf. n. 58). Sur le chemin de la retraite, vers Sibiu, en Pays de Loviştea (probablement a la limite N de cette région, à proximité de la frontière politique avec la Transylvanie), a eu lieu la célèbre bataille des *9-12 Novemvre 1330* (voir n. 65-74), où Basarab I devait remporter une retentissante victoire militaire.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Une victoire non pas seulement sur le champ de bataille, mais aussi sur le plan politique, puisqu'elle a entérine la nouvelle identité historique de Valachie, sa libre existence: à la tête de l'Etat qu'il conduisait, Basarab devient réellement un *autokrator* après 1330. Les jeunes structures de l'état sud carpatique avaient résiste a l'invasion angevine; et après que cette dernière a été écrasée, dans les nouvelles circonstances politiques, elles se sont consolidées sur tous les plans. En témoignent, entre autres, les réalités d'Argeş: Basarab I fait élever (vers 1340) la Nouvelle Cour, dont le rôle croissant dans la vie de l'état féodal est manifeste dans les étapes ultérieures de son existence du XIVe siècle, quand la Valachie devient un important facteur politique, militaire, économique et culturel dans l'ensemble de l'Europe de l'Est[*].

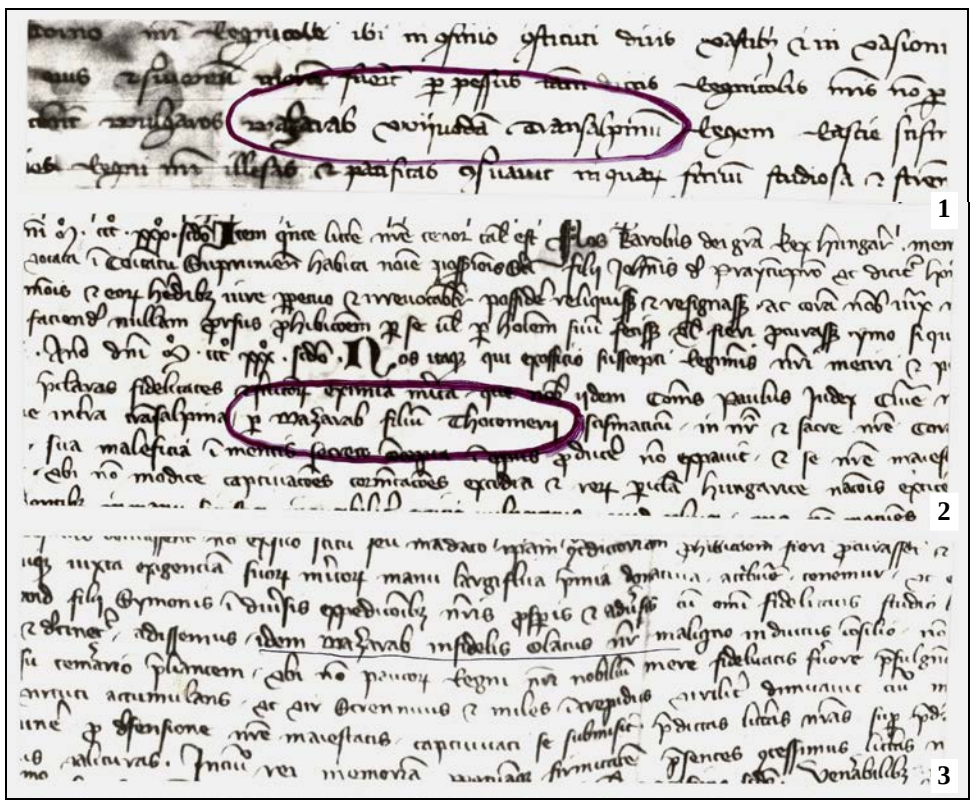

Fig. 1. Menţiuni despre voievodul Basarab I în două diplome ungare: 1. „Bazarab woyuodam Transalpinum“ (27 martie 1329 - D.R.H., D-I, nr. 18, p. 41, Arh. Naţ. Ung. /MOL/,DI. 100035); 2-3. „p‹er› Bazarab filium Thocomery /sic!/“, „idem Bazarab infidelis olacus n‹oste›r“ (D.R.H., D-I, nr. 25, p. 50 - Arh. Naţ. Ung. /MOL/ DI. 2733).

[*] Articolul reprodus din AIIAI, XXIII/2, 1986, p. 553-570.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Fig. 2. Diploma-act privilegial din 26 noiembrie 1332 (text integral). Reproduce întocmai /transumpta/ cinci patente emise anterior de regele Carol Robert: „Quarum unius tenor est“ (= actul din 20 iul. 1332 „Item secunde talis est“ (= actul din 17 aug. 1332), „Item tercie talis est“ (= actul din 12 aug. 1332), „Item quarte“ (= actul din 22 iul. 1332), „Item quinte“ (= actul din 22 iun. 1332). „Nos itaque… etc.“ (urmează textul privilegial propriu-zis în care, abia în r. 9 /de jos în sus/ se găsesc menţiunile din 26 nov. 1332: p‹er› Bazarab filium Thocomery /sic!/ şi idem Bazarab infidelis olacus n‹oste›r (DRH, D-I, nr. 25, p. 49 şi urm.; Arh. Naţ. Ung. /MOL/, DI. 2733).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Argesis, XVI, 2007, p. 509-514.

RECENZIE

Neagu Djuvara, *Thocomerius - Negru Vodă. Un voivod de origine cumană la începuturile Ţării Româneşti.* Cum a purces întemeierea primului stat medieval românesc dinainte de „descălecătoare" şi până la aşezarea Mitropoliei Ungrovlahiei la Argeş. Noi interpretări. Humanitas, Bucureşti, 2007, 231 p.

Există în istoriografia românească probleme controversate (stare nu chiar singulară în acest colţ al Europei, unde ghemul desfăşurărilor şi al faptelor petrecute cândva prezintă faţete încă obscure), acestea mai cu seamă încurajând opinii, ipoteze şi chiar curente istoriografice, prezentate adesea ca unice temeiuri ale discernerii trecutului nostru istoric. Altminteri, cum releva atât de pregnant N. Iorga, nu rareori se întâmplă ca un crâmpei informaţional, aparent neînsemnat, să aibă menirea de a răsturna cele mai cutezătoare eşafodaje în materie de interpretare istorică - şi poate tocmai în această privinţă e de amintit ce rol a avut, abia din 1920 încoace, descoperirea grafitului din Biserica Domnească a Argeşului, cu data morţii lui Basarab I , la leat „6860"/1351-52 (în lucrarea de care mă ocup aici, evident greşit: leat 6996!); reper cronologic care a schimbat radical tot ceea ce privea până atunci istoria Principatului muntean. Asupra începuturilor acestuia stăruie lucrarea, atât de incitantă prin ramificaţiile înfăţişate încă prin titlu, datorată dlui N. Djuvara. Să stărui la rându-mi începând chiar cu însuşi autorul.

D-sa, un respectabil nonagenar, se prezintă printr-un succint CV pe coperta ultimă, dar aici voi prelua deocamdată tot din propriile mărturii, publicate anterior, din care reies mai conturat tribulaţiile fostului licenţiat în litere – un sorbonard (1937) cu doctorat în drept (1940) - ajuns în diplomaţie şi decident încă din 1944 să ia calea exilului, în Apus, iar după 1961, timp de 23 de ani, ajuns în plin continent african, consilier prezidenţial în Niger! Un exil deloc aurit, mai ales că autorul se hotărăşte să se înscrie la aceeaşi Sorbonă pentru a obţine doctoratul de stat (sau docenţa noastră de odinioară), muncind din greu şi discontinuu la teza de filosofie a istoriei, definitivată în 1970 şi prezentată cunoscutului sociolog Raymond Aron, susţinută apoi în faţa unui juriu (1972) şi tipărită abia în 1975 /în treacăt fie spus, în afară de R. Aron, care, în vederea publicării, „îmi făgăduise că-mi va da o mână de ajutor, dar nu s-a ţinut de cuvânt", cum notează N. Dj. – nici unul dintre membrii juriului nu figurează în acel *Dictionnaire des idées contemporaines*, sous la direction de Michel Mourre, Éditions universitaires, Paris,1966/. „Îmi pusesem speranţe nebuneşti în acea împlinire – mai notează memorialistul nostru – şi vedeam acum că e o nimica toată, o fiţuică care (sic!) nu mă ducea nicăieri. La 50 de ani trecuţi, fără nici o carte publicată, izolat în acel pustiu african, orizontul îmi părea închis în toate părţile". Era, putem zice, un nimeni în 1975, drept care N. Dj.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

continuă: „Eram descurajat, deprimat… Hotărâsem, de mult, ca după isprăvirea tezei de filozofie a istoriei, să mă apuc de istorie românească /…/ Îi destăinuisem lui Dupront (membru al juriului amintit, n. N.C.) proiectul – visul meu de a scrie despre procesul de occidentalizare a românilor *la cumpăna secolelor XVIII şi XIX* (subl. N.C.) /…/ Lecturile mele în domeniul istoriei noastre rămăseseră deci sporadice, răzleţe, dar ideea centrală, planul cărţii crescuseră încet în mintea mea, se plămădiseră pe nesimţite. Acum că isprăvisem teza, apoi o prezentasem la Sorbona, firesc era să mă înham cu nădejde la acest nou – şi totuşi vechi – proiect. Dar starea de deprimare în care mă aflam, chiar că nu-mi dădea aripi", cf. N. Djuvara, *Amintiri din pribegie (1948-1990)*, Albatros, Buc. 2002, p. 252, 357-58. Schimbarea salvatoare s-a ivit odată cu evenimentele din decembrie 1989, când îndelung-exilatul revine în ţară.

Într-adevăr, cum se zice pe malurile Senei, „l'appétit vient en mangeant, mais la soif s'en va en bouvant": dl N. Djuvara devine dintr-odată nu doar filosof al istoriei, ci pur şi simplu istoric plurivalent. „Fiţuica" din 1975 e tradusă în româneşte (patru ediţii!, alte lucrări – despre Mircea cel Bătrân şi turcii, despre Vlad Ţepeş şi altele, inclusiv o istorie destinată tinerilor, toate acestea în zeci de ediţii!). O istorie „în spirit polemic" ne-a fost prezentată pe postul public de televiziune (prilej pentru N. Dj. să ajungă şi la Biserica Domnească din Curtea de Argeş - şi acolo, pe treptele de la intrare aşezat, să peroreze folosind cunoscutul clişeu desuet „Talabă-Toxabă - Basarabă", prefaţând de pe atunci lucrarea de care mă ocup aici). În scurt, autorul nostru, ajuns în optica unora un nou dascăl al naţiunii – oricum, mai mare decât N. Iorga, a ştiut alături de mulţi alţii, inclusiv de pe tărâm academic! (deşi pentru N. Dj. cercetarea academică şi îndeosebi Instituţia însăşi sunt pur şi simplu *nomina odiosa*, de aceea şi evocate cu o ură viscerală,inclusiv casa editorială de profil, menţionată constant ca fiind „a R.S.R.") să profite din plin în anii '90 şi următori, când, sub pretextul reînnoirilor critice şi de regulă de pe poziţii neo-elitiste organizate în diverse ONG-uri (uneori şi cu afişări de *evghenie recentă*) se spulberau „mituri", apăreau sumedenie de manuale „alternative", se vânau oameni şi cărţi… Ecoul acestor stări de lucruri respiră din lucrarea recentă a dlui N. Djuvara, pe alocuri chiar la fiecare rând. Să vedem mai îndeaproape demersul său, ferindu-mă (deşi omeneşte îmi pare imposibil) să nu cad în mrejele pamfletului.

Subliniez de la început un fapt semnificativ, că autorul comite deliberat un fel de *pia fraus* sau fals aievea în plan istoriografic: coperta I ne înfăţişează binecunoscutul chip ctitoricesc din Biserica Domnească argeşeană, respectiv din scena *Deesis* pictată în luneta de deasupra intrării în naos; personaj asupra căruia, ca identitate, s-au pronunţat destui dintre cei avizaţi, mai ales după restaurările din anii 1911-20 (personal, cum am afirmat în repetate rânduri, îl văd acolo pe ctitorul principal, Vladislav I-Vlaicu Vodă). Dar dl Djuvara e părtaş cu ilustratorul de carte (menţionat la p. 4) de vreme ce pe amintita copertă se asociază reprezentarea picturală cu numele lui Thocomerius voivod (sic; de prisos îndemnul autorului de a

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

respinge grafiile *voievod* sau *voevod*, atestate de majoritatea izvoarelor); anacronism în regulă, căci personajul princiar din *Deesis* poartă coroană cu flori de crin – de inspiraţie angevină neîndoielnic (Carol Robert preia tronul ungar abia în 1308), pe când Thocomerius al dlui Djuvara a vieţuit mai ales pe vremea dinastiei arpadiene şi în plus – reper informaţional pe care venerabilul autor îl ignoră în mod strigător la cer, prin ceea ce se cheamă *discriminare prin omisiune* - sub locaşul păstrat astăzi se afla celălalt, mai vechi, din pragul veacului al XIII-lea (ignorat de V. Drăghiceanu dar intuit în chip remarcabil de regretatul A. Sacerdoţeanu şi cercetat/pus în valoare de subsemnatul)…

Spiritul înalt este înzestrat cu gust - scria G. Ibrăileanu despre statura şi rolul lui T. Maiorescu în cultura română - simţul ridicolului reprezentând alesătura gustului; iar faţeta cea mai ordinară a ridicolului fiind lipsa de măsură (*hybris*, sub pedeapsa zeilor în tragedia greacă…), aşadar lipsa discernământului. Se poate afirma în linişte că acest opuscul urzit de dl Djuvara, cu tot sprijinul masiv al celor invocaţi de d-sa (dar pe care îi mai şi recuză din când în când) se remarcă tocmai prin lipsa măsurii, ceea ce reiese limpede din economia lucrării în ansamblu, din sumarul prezentat şi îndeosebi din *tezismul înfăţişat*, punctual, în Introducere (p. 8-25),dezvoltat în cap. III (p. 55 şi urm.), presărat apoi pe parcurs (pe alocuri în mod obsesiv), autorul reluând - repet: fără discernământ - opinii exprimate în diverse straturi crono-istoriografice, unele interesate din alte raţiuni decât cele de ordin ştiinţific (cele provenind din istoriografia maghiară fiind peremptorii - şi e semnificativ că N. Dj. nu a auzit de un savant medievist de talia lui Gy. Görffy…); opinii care (nu toate!) absolutizează în plan istoric rolul pe care l-au avut cumanii, ca prezenţă reală în spaţiul medieval timpuriu românesc, respectiv prin aşa-numita „simbioză" cu elementul autohton. Ridicolul situaţiei (respectiv al textelor în cauză) constă în aceea că autorul, darnic în epitete şi reproşuri („aberaţii",obsesia „continuităţii" /ghilimelele autorului/, „îi dă înainte" ş.a.), fără cunoştinţe în materie de limbi turanice (ca şi noi, de altfel) se încumetă în „analize" şi divagaţii de ordin geo-istoric/toponimie, antroponimie, „lieux-dits" cum îi place dlui Djuvara să amintească, întemeiat pe spusa altora – dar evident fără nici o legătură cu problema-Thocomerius, respectiv cu pretinsa origine cumană a acestuia. În scurt, aproape tot ceea ce încearcă să aducă în discuţie autorul s-a spus şi exprimat prin scris în istoriografie, astfel încât, chiar dacă dl. Djuvara procedează la modul *da, dar…*, în ansamblu, lucrarea d-sale este un fel de *puzzle*, adică un soi de talmeş-balmeş conţinând *ad libitum* un straniu şi incoerent amestec de fapte, constatări şi opinii, referinţe bibliografice, teme şi probleme etc. toate par aşezate cu furca şi „rezolvate" ad-hoc, cu varii interogaţii retorice şi dubii de circumstanţă… Din păcate şi cu voite omisiuni (lipsesc nume prestigioase de autori: Dinu C. Gurescu, R. Theodorescu, Şt. Pascu, V. Spinei ş.a.) dar mai ales, cum voi arăta imediat, cu o *condamnabilă lipsă de probitate ştiinţifică* (pe care doar cititorul neavizat nu o distinge…). Inevitabil, şi selectiv, sunt nevoit să intru în detalii.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Marşând pe pista turanică, dar mai ales pe considerentul că voievodul de neam cuman, a descălecat în finalul veacului XIII din Făgăraş, autorul nostru crede indubitabilă concluzia: nici vorbă de antroponimul de origine slavă *Tihomir* (redat Thocomerius, resp. la genitiv, în doc. lat. din 1332, cum voi preciza la rându-mi ceva mai departe şi cum, altminteri, desluşesc *in extenso* în articolul prezentat anume - v. în acest volum, *supra*, p. 1-24). „Când au luat cunoştinţă de acest document, toţi istoricii noştri - punctează cu ironie N. Dj. - l-au tradus îndată prin numele slavo-român Tihomir, întâlnit în numeroase documente de epocă. Patrioţii noştri răsuflau uşuraţi: dacă tatăl lui Basarabă purta un prenume slavo-român, sigur că el era de origine română şi doar întâmplător purta un nume împrumutat de la cumanii conlocuitori (copilul unor cnezi sau voivozi slavo-români, creştini de veacuri, să-şi fi botezat copilul cu acest nume păgân?!). A trecut aproape o jumătate de veac de când marele nostru orientalist Aurel Decei şi, înaintea lui, şi Laszlo Rasonyi au semnalat că Thocomer aduce mai mult cu numele cuman Thoctomer, de la Toq-tamir sau Toq-timur „fier călit". Iar forma Thocomerius sugerează mai curând varianta Thoctomieră sau Thoctomierŭ /…/, întâlnită la un prinţ din Cumania Albă, citat într-o cronică rusească. *Tatăl lui Basarabă Întemeietorul s-a numit Thoctomierŭ* şi putem presupune că *ie* este aici o diftongare rusească şi că la noi era Thoctomeru". Şi îndată: „Cu toată elucidarea lui Decei, istoricii noştri, de zeci de ani, i-au dat înainte cu Tihomir (cel mult, unii - Maria Holban, Sergiu Iosipescu - au mai sugerat şi alte variante posibile, tot slavo-române, ca Tugomir sau Tatomir) şi în toate tratatele şi manualele noastre de istorie, chiar cele mai recente, găsim în continuare, ca fondator al dinastiei noastre, pe Tihomir. O atare perseverenţă era vrednică de o cauză mai bună. Gândul că prima noastră dinastie naţională ar fi putut fi de origine cumană înfiorează mai departe" etc. etc. (p. 110 şi urm., fiind vorba de cap. V, intitulat *Thocomer-Negru Vodă şi data probabilă a „descălecătoarei"*, reieşind că în demersul pe care şi l-a asumat N. Dj. d-sa a avut nevoie de peste o sută de pagini spre a intra în problema-cheie titrată în capul lucrării). Să mai notăm că autorul de azi ocoleşte faptul că orientalistul Aurel Decei a spulberat din istoriografie invenţia Bezaram-ban - Ilaut (cu variante, inspirate din scrierea lui Rashid-od Din), fiind vorba de castelanul de Sandomir, Brzesk, din Ţara Liovului… Altminteri, în materie de năvala tătarilor din 1241 cititorul poate renunţa la cap. I din lucrarea lui N. Dj (p 27 şi urm.), îndemnându-l să prefere demersul de înaltă ţinută al lui Victor Spinei (*Ist. Rom.*, III Genezele româneşti, Ed. Encicl., 2001; spre a nu reveni, menţionez că tot aici, la rându-mi, ofer o interpretare mai judicioasă a Diplomei ioaniţilor - 2 iun. 1247, decât încearcă, precar dar stufos în exprimare, dl Djuvara).

Numai că N. Dj. dovedeşte şi alte, chiar mai serioase lacune în plan informaţional – mai mult, trece intenţionat, vădind carenţe metodologice, peste faptul că în materie de nume personal precum *Tugomir/Thocomer* s-au exprimat istoricii noştri vechi – un Al. D. Xenopol, de pildă (menţionat de Dj. doar ca fiind de origine etnică străină, un „xenos" ce ascundea originea sa irlandeză…!, cf. p.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

144), care în *Istoria* sa menţionează nu numai faptul că „Basarab care domnea în Muntenia în 1332 este dat într-o diplomă din acest an a regelui Carol Robert napolitanul ca fiul lui *Tugomir* (Thocomer)", ci şi pe acela (deloc întâmplător, desigur) că prioritatea celui care a folosit mai întâi documentul respectiv aparţine lui B. P. Hasdeu – cf. Xenopol, II, ed. a III-a (I. Vlădescu), resp. ed. N. Stoicescu - Maria Simionescu, Ed. Şt. şi Encicl., Buc. 1986, p. 243; Hasdeu, Ist. critică…, I (1875) / resp. ed. Gr. Brâncuş, Minerva, Buc. 1984, p. 189; mai târziu, în 1899: „eu cel întâi am constatat numele tatălui lui Alexandru Basarab (*sic*; astfel considerau istorici vechi, n. N. C.), menţionat într-o diplomă din 1332…", v. *Etymologicum…* IV, p. CLXX, citat ap. Xenopol, l.c./. Şi lui Dimitre Onciul i s-a părut că Thocomer(ius) din 1332 „aduce mai mult" cu Tugomir (în scrierile sale – *passim*), aici, spre exemplificare (în context fiind vorba de circumstanţele războiului din 1330, tratat într-o manieră mai mult decât discutabilă de senescentul autor de astăzi, v, cap. VI, p. 155 şi urm.) meritând a fi reproduse idei exprimate în text, precum şi în primele rânduri dintr-o notă de subsol şi unde savantul medievist aproape că îşi expune substanţa opiniilor. Astfel, scria Onciul, în 1301-1308, timpul interegnului ungar, „când trebuie să punem achiziţiile voievodului român în confiniile regatului, încă nu domnea Basarab /…./. În acelaşi timp, tatăl lui Basarab, numit într-un document unguresc din 1332 „Thocomer", probabil şi predecesor în domnie, era pe atunci încă în amintire la curtea lui Carol Robert, poate în urma relaţiilor ce le va fi avut cu acesta după 1308, când voievodul transilvan, aliatul voievodului român, refuza până la 1310 să recunoască pe noul rege. Din aceste elemente de tradiţie şi de date istorice pare să rezulte că confiniile regatului cele revendicate în 1330 au fost ocupate de predecesorul lui Basarab, probabil tatăl său Thocomer". Iar mai departe – atenţie!: „Tradiţia cronicilor noastre înfăţişează «descălecatul» acestui Negru Vodă ca purces din Amlaş şi Făgăraş la Câmpulung, apoi la Argeş, unde el „şi-au pus scaunul de domnie". *În realitate, descălecatul atribuit predecesorului lui Basarab n-a putut să fie decât invers*: de la Argeş, capitala principatului, la Câmpulung (mai înainte sub stăpânire ungurească / mai degrabă săsească, n. N.C./), apoi la Făgăraş şi Amlaş, în ţara vlahilor din Transilvania /…/. *Această vagă amintire despre vechiul descălecat de peste munţi, păstrată în tradiţia întemeierii, s-a contopit apoi cu tradiţia despre faptul posterior al unirii părţilor de peste munţi cu nou înfiinţatul principat al Ţării Româneşti" /subl. N.C./.* – vezi, D. Onciul, *Titlul lui Mircea cel Bătrân şi posesiunile lui* /1901-1903/, în Scrieri istorice, II, ed. A. Sacerdoţeanu, Buc. 1968, p. 102-103 (cu n. 178, opiniile lui Gr. G. Tocilescu din 1886 şi A. D. Xenopol din 1889, spre a împăca tradiţia cu istoria admit că Tugomir /Thocomer/ a luat în domnie numele de Radul Negru, şi-i atribuie „descălecatul din Amlaş şi Făgăraş. Această părere, sprijinită pe tradiţia cîmpulungeană, trebuie modificată în înţelesul arătat…"). Asemenea opinii, analizate cum trebuie, i-ar fi prins mai bine preopinentului nostru, care se străduie în van să mai discute – şi cum anume! -

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

despre *Letopiseţul cantacuzinesc* şi explicaţia ciudăţeniilor din el, resp. în cap. IV, p. 83 şi urm…

/Adaos informaţional ignorat de N. Dj: *Tih*/din sl. „tih" - liniştit sau „tihy" - tăcut regăsit în „6. Tihomir zis şi Tugomir Wd., tatăl lui Basarab I (= *Tocomer* în doc. lat. ungare)", cf. N. A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc*, Ed. Academiei, 1963, p. 389). Mai nou, o exemplificare grăitoare din spaţiul moldovean: „seliştea lui *Tigomir* pe Bucovăţ" - menţiune în hotarnica pentru Oană vornic din 1420 (moşii ajunse curând în stăpânirea vechii m-ri Căpriana, de care m-am ocupat în 1996), v. Al. Gonţa, *DIR*, A, Moldova, veacurile XIV-XVII (1384-1625). Indicele numelor de persoane, Ed. Academiei, 1995 /curavit I. Caproşu/, p. 665, s.v. *Tigomir* /.

În scurt, în onomastica medievală, inclusiv în Transilvania, în „ţările" sale au intervenit, inevitabil, la nivelul clasei stăpânitoare feudale (dar şi în popor) nume personale şi patronime împrumutate, de origine slavă, cumană, apoi şi maghiară etc., care nu dezvăluie neapărat că ele ascund şi etnicul respectiv, dovadă că Basarab, de origine „cumană" în viziunea lui N. Dj. (şi a istoriografiei maghiare, în general – cum reiese şi din ultimul *Magyar Nagylexikon* în 19 volume, unde, de pildă despre satul *Basarabasa* din Ţara Zarandului, menţionat în 1437-39 /v. Şt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, II, 216, 317/, se afirmă că fusese „întemeiat de cumani" - inf. în presă de V. Lechinţan, de la Arhivele Naţionale-Cluj, 8. III. 2008), era ştiut drept „olacus" în cancelaria angevină, cf. doc. din 26. XI. 1332).

Despre acest document m-am ocupat cu ani în urmă, semnalând faptul că menţionarea numelui lui Thocomerius alias Tugomir/ Tihomir se datorează absolut hazardului istoric: un dregător regal, judele Curţii lui Carol Robert, adresează împreună cu fratele său rugămintea, ca regele să reunească cinci *litterae patentes* (emise între 22 iunie şi 17 august 1332, privind moşii şi dependinţe din Austria şi în care, evident, nici vorbă de războiul purtat de rege, de Basarab I şi de tatăl său!) în una privilegială (*litterae privilegiales*) - ceea regele concede, menţiunile atât de importante pentru istoria noastră aflându-se în redactarea propriu-zisă a actului privilegial, deci după transcrirea (= *transumptum*) celor cinci patente – v. reproducerea foto ca anexă la articolul subsemnatului, *supra*, fig. 1-2 (cf. *DRH*, D-I, nr. 25, p. 49-52, act publicat de G. Fejér, *Codex*…, VIII/3, 1832, 623-27). În lucrarea sa, dl Djuvara se dovedeşte absolut aerian, de vreme ce scrie: „Numele tatălui lui Basarab ne este cunoscut printr-un singur document: la 26 noiembrie 1332, regele Carol Robert îi dăruia o moşie lui Laurenţiu, etc." (p. 111-112)! Cinci erau moşiile, în locuri diferite şi nu era vorba atunci, în toamna lui 1332, decât de un suveran *act de reconfirmare* din partea regelui, aspect scăpat din vedere juristului nostru de azi. Dacă judele amintit nu ar fi insistat cu demersul său pe lângă rege – nici astăzi nu am fi ştiut de numele tatălui lui Basarab I, căci menţiunea din toamna lui 1332 este absolut singulară! (Sub rezerva documentelor din arhivele ungare care mai stau, cert, dosite). Revine a spune, că hazardul i-a dat prilej şi dlui Djuvara de a se pronunţa despre un voievod de neam „cuman"…, dar

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

fără a binevoi să fie şi prob în demersul său, acceptând contribuţia subsemnatului, inclusiv în plan arheologic.

Fapt este că autorul a avut sub ochi articolul meu din 1986, dovadă că i s-a năzărit şi d-sale să vorbească de Niccolo Luccari („star neutrale in quella guerra", etc., fiind vorba de episodul 1330 - Velbujd…), urmându-l însă, privitor la invazia angevină, pe dl C. Rezachevici (în treacăt, căci nu voi reveni asupra momentului Iachint - 1359, tratat mai bine, socot, în articolul subsemnatului din „Argesis", XI/2002, 137-42: N. Dj. trece sub tăcere localizarea lui Iachint la Câmpulung, potrivit ipotezei neaşteptate a celui abia menţionat); furt de-a binelea în materie de citare, de vreme ce la p. 167-68 dă impresia că d-sa defrişează împrejurările venirii la tron a lui Basarab I (în condiţiile inimiciţiei regelui angevin - episodul Mehadia, etc.), apoi în multe alte locuri, inclusiv referitor la menţiunea din *Chronicon pictum*, despre ultimele două zile ale războiului din 1330 - textual *feria sexta beati Martini et post in sequenti <feria secunda>*. (p. 188!). Or, formularea redată ca atare, respectiv adaosul în paranteze unghiulare, aparţine subsemnatului, fiind preluată din varianta publicată în „SRH", I, p. 499 şi aflată întocmai în actul capitlului transilvan din 16. III. 1331 (*DRH*, D - I, nr. 19, p. 42), ceea ce N. Dj. nu catadicseşte să menţioneze, ignorând, ca jurist de formaţie, principiul străvechi - *suum cuique tribuere, neminem laedere*. Meteahnă greu vindecabilă, desigur, dar deloc scuzabilă la atâtea pretenţii afişate *urbi et orbi*.

În fine, un ultim aspect se cuvine relevat: lucrarea, prin autorul ei, ne îndeamnă să reţinem un dat istoric şi anume, că spre deosebire de vecini, care de timpuriu şi-au construit state puternice - românii, popor molatec, izbutesc abia către 1290, prin descălecatul din Făgăraş să simtă *mâna forte* a unui principe de neam „cuman"; mesaj subliminal transmis vremurilor în care ne aflăm…

Nicolae CONSTANTINESCU

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Argesis, XVII, 2008, p. 395-400

UN REPER ISTORIOGRAFIC ŞI SEMNIFICAŢIILE SALE: BCMI, 1/1908
(În chestiunea restaurării Bisericii Domneşti din Argeş)

Din unghi strict cronologic, evenimentul istoriografic - deja centenar - asupra căruia voi stărui în cele de faţă este consemnat ca atare pe coperta (verzuie!) a primului fascicul trimestrial al publicaţiei oficiale intitulată *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, respectiv cu menţiunea apariţiei: „Publicaţiune trimestrială sub auspiciile Ministerului de Culte şi Instrucţiune Publică şi în Editura Administraţiei Casei Bisericii, 1908 ianuarie-martie"; în condiţiuni grafice relativ modeste (imediat criticate în „Convorbiri Literare"), asigurate atunci de stabilimentul din Bucureşti, binecunoscutul „Inst. de Arte Grafice CAROL GOBL, S-r I. St. Rasidescu, Strada Doamnei 16", care, începând cu Anul II/1909 va schimba (şi coloristic) copertele, menţinând publicaţiei o calitate cu adevărat excepţională.

Eveniment istoriografic, de bună seamă, care necesită însă unele clarificări, iar acestea privesc îndeosebi atât publicaţia ca atare (voi reveni de altfel), cât mai ales Instituţia specializată pe care o reprezenta - Comisia Monumentelor Istorice şi competenţele ei legale. Or, tocmai în activitatea CMI exista de multă vreme o problemă considerată pe drept cuvânt de importanţă naţională, dar „spinoasă" din unghiul frust al asigurării fondurilor băneşti şi anume: restaurarea Bisericii Domneşti din Curtea de Argeş. Pe ce eşafodaj de fapte (şi documente) mă sprijin când afirm că tocmai aceasta, îndeosebi, s-a rezolvat printr-o „inginerie financiară" - cum zicem astăzi, parţial oglindită şi în Buletin. Să privim însă lucrurile mai îndeaproape.

Revin mai întâi la momentul apariţiei, în 1908, a BCMI.

Indiscutabil, scrutând epoca - respectiv acel început de veac 20, atât de bine redat şi de istoricul Ion Bulei (cf. *Lumea românească la 1900*, Ed. Eminescu, 1984), se poate limpede constata că la nivelul politicii de stat din Vechiul Regat, a guvernanţilor (şi partidelor din spatele lor) grija faţă de monumentele Ţării nu se afla pe loc fruntaş, dar ea totuşi exista (chiar dacă adesea mai mult declarativ, de faţadă). Semnificativ: Comisia însăşi, instituită prin Legea pentru conservarea şi restaurarea monumentelor publice (Decret regal nr. 3658/17 noiembrie 1892), respectiv pe baza art. 16 din regulament, remaniată în dese rânduri dar având continuitate (şi decizională, ulterior voalat criticată) prin persoana istoricului-arheolog Gr. G. Tocilescu (director al MNA) - era mai mult stagnantă în acei ani de început ai veacului, cum se va considera, cu asprime, abia în 1914 (voi reveni şi în această privinţă). Explicaţie simplă, întrucât Comisia avea doar atribuţii consultative, cum se firma, apăsat, chiar în primul ei Raport oficial: „neavând

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

mijloace şi putinţa de a executa şi supraveghea toate lucrările recomandate, o bună parte din încheierile Comisiunii rămaseră literă moartă în procesele ei verbale. Astfel, de sine înţeles, ca încetul cu încetul existenţa Comisiunii se dovedi a fi numai de formă, căci legea pe temeiul căreia fusese întocmită, prin neobservare şi neaplicare, căzuse - putem zice - în dezuetudine“[1]. /Am păstrat ortografia vremii/. Acest Raport, destul de cuprinzător ca bilanţ al intenţiilor şi realizărilor până în 1908 (nu a scăpat, cu finețe, să specifice că în anul 1906, al Jubileului domniei lui Carol I, în activitatea Comisiunii au apărut, în afară de lipsa fondurilor băneşti - „cauze neprevăzute şi neînlăturabile: vreme rea, material scump şi meşteri greu de găsit din cauza lucrărilor întreprinse cu Expoziţia jubiliară“[2]), preconiza şi sugera Ministrului Spiru Haret unele demersuri în plan legislativ/organizatoric, subliniind îndeosebi existenţa jalnică a unei categorii de monumente care necesitau intervenţia grabnică, respectiv prin lucrări într-un fel expeditive, de consolidare şi întreţinere, asigurându-li-se conservarea: „până ce - să sperăm - vor veni vremuri mai bune pentru ele“ /…/ cazul Bisericii Domneşti din Curtea de Argeş, care dacă nu se va interveni cu grăbire - e expusă a se ruina deodată şi pe de-a'ntregul, perzând astfel cea mai caracteristică şi veche podoabă de clădire bisericească în stil bizantin, din câte au fost şi mai sunt încă în pământul nostru“[3]. Raportul pe 1907 se încheia cu rugămintea expresă ca o nouă Lege să fie elaborată în pas cu cerinţele vremii, dar mai ales să stipuleze în literă şi spirit rolul nu doar consultativ al Comisiunii, ci unul „efectiv în iniţiarea şi conducerea lucrărilor sale, creându-se un serviciu special de arhitectură, în care să găsiască loc şi să se pregătiască cei chemaţi a supraveghia şi conduce lucrările de conservare şi restaurare a monumentelor noastre istorice. Numai astfel, credem, Comisiunea va putea răspunde adevăratei sale meniri“. Cele de mai sus, întregul Raport datat Ianuarie 1908 era semnat de membrii CMI: I. Kalinderu, Gr. G. Tocilescu, Gr. Cerkez, N. Gabrielescu - şi de Alex. Lapedatu (secretar şi, în treacăt fie spus, autorul celor mai multe dintre materiale publicate în BCMI/1908)[4].

Aşadar, doar intenţii în legătură cu starea de atunci a Bisericii Domneşti.

Dar tocmai în legătură cu această problemă a intervenit cândva, probabil chiar în 1908-1909 (oricum în Ministeriatul Haret) o substituire de fonduri, impusă cu certitudine de factori politici, întrucât privea situaţia din Dobrogea şi lumea românească de lângă Mare. Deja încă în 1905, în Adunarea Deputaţilor (şi la cererea expresă din 26 febr. a deputatului I. Brătescu, reprezentând judeţele Tulcea - Constanţa) se aproba un fond de 120.000 lei, venind în sprijinul solicitărilor musulmane din teritoriu pentru construcţia unei moschei la Constanţa (18 mai 1905)[5].

[1] Vezi, în completare, finalul Raportului pe anul 1907, în BCMI, I-1/1908, p. 46.
[2] Idem, p. 33.
[3] Idem, p. 45.
[4] Va ajunge şi Preşedinte al Comisiunii, v. supra.
[5] Cf. Dezbaterile Adunării Deputaţilor /1904-1905, nr. 18, p. 125-26, 799-800.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

BULETINUL

COMISIUNII

MONUMENTELOR ISTORICE

PUBLICAȚIUNE TRIMESTRIALĂ

SUB AUSPICIILE MINISTERULUI DE CULTE ŞI INSTRUCȚIUNE PUBLICA
ŞI IN EDITURA ADMINISTRAȚIEI CASEI BISERICII.

1908

IANUARIE-MARTIE

BUCUREŞTI
Inst. de Arte Grafice CAROL GÖBL S-r Ion St. Rasidescu
16, Strada Doamnei, 16
1908 20.000

Fig. 1. Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, Anul I, nr. 1/1908, foaia de titlu.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Este exclus ca din astfel de raţiuni privind de data aceasta pe români şi ortodoxia lor să nu se fi înregistrat demersuri similare (în cazul menţionat mai înainte se invoca stăpânirea lui Mircea cel Bătrân etc.). Fapt este că un fond însemnat din excedentul bugetar destinat tocmai restaurării Bisericii Domneşti din Curtea de Argeş a fost îndreptat - unde? - exact la Gurile Dunării, la Sulina. Din păcate, acoperirea documentară pentru această deturnare de fonduri nu o am la îndemână, pentru moment - dar ştiu că impunătoarea catedrală cu hram dublu: Sf. Nicolae (semnificativ!) şi Sf. Alexandru[6], era în construcţie în anii 1910-1912, cum rezultă din ilustraţia căpătată, întâmplător, cu ocazia unei vizite la faţa locului, înainte de anul 1989. Mai mult, există o dovadă că, totuşi, fondul îndreptat către Sulina, a fost returnat - şi tot prin decizia ministrului Sp. Haret - în urma solicitării (sau mai degrabă a reclamaţiei Preşedintelui Comisiunii, I. Kalinderu care se adresa dregătorului la data de 4 mai 1909); rezoluţia ministrului era clară: „Să se răspundă că suma de 80.000 lei, pe care compta Comisiunea din fondul de 237.000 lei, se va înlocui prin suma de 130.000 lei din cei ce fuseseră destinaţi catedralei din Sulina“[7].

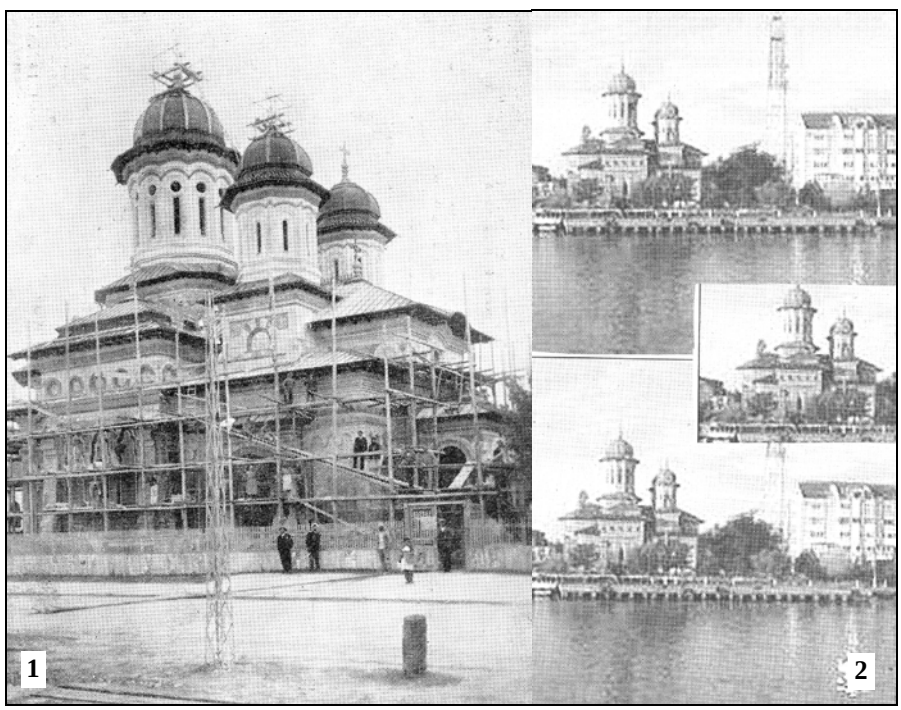

Fig. 2. Catedrala din Sulina în construcţie circa 1912 (1); starea actuală (2).

[6] *Dicţionar enciclopedic*, VI (R-Ş), Edit. Enciclopedică, Bucureşti, 2006, p. 589.
[7] I. Kalinderu, *Chestiunea fondurilor de restaurări*, în BCMI, II-2/1909, p. 94-95.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Ultima sumă fusese probabil destinată iniţial Bisericii Domneşti - dar fapt este, cum vom vedea îndată, că aproape simultan cu catedrala din Sulina se desfăşurau la Argeş lucrările de restaurare/consolidare, de către tandemul a doi arhitecţi: Gr. Cerkez şi N. Ghika-Budeşti.

Interesează, deocamdată, constatarea că o relativă stabilitate caracterizează, ani în şir, viaţa lăuntrică (dar şi exterioară) a noii publicaţii - prin preşedintele Comitetului de redacţie Ion Kalinderu (aflat şi în fruntea Comisiunii după moartea lui V. A. Urechia /1901/ până la trecerea-i din viată, la 11 XII 1913 - urmat în funcţie, prin efectul Legii-Dissescu /promulgată la 17 V 1913/ de dr. C. I. Istrati)[8], deopotrivă şi prin componenţii Comitetelor de redacţie (de regulă şi membri ai Comisiunii), fiind vorba de personalităţi de talia unor specialişti ca arh. Gr. Cerchez (ortografiat în epocă Cerkez), Gr. G. Tocilescu - până la dispariţia sa, la 18 IX 1909, urmat la conducerea M.N.A de Vasile Pârvan /1910/, apoi D. Onciul, arh. N. Gabrielescu (înlocuit în 1911 de Ermil A. Pangrati, aflat în fruntea Şcolii naţionale de Arhitectură), iar din 1910 un nume nou, o vreme ca „asistent“ la lucrările Comisiei: arh. N. Ghika-Budeşti, iar din 1913 se vor adăuga G. Murnu şi ing. G. Balş; de asemenea, vreme îndelungată secretariatul de redacţie al Buletinului a fost asigurat de Al. Lapedatu. De reţinut, în sfârşit, că BCMI apărea şi sub egida Casei Bisericii, ai cărei reprezentanţi erau totdeauna menţionaţi, începând cu P. Gârboviceanu, continuând cu D. Boroianu ş.a.

De înţeles, cum am şi făcut aluzie, în activitatea Comisiei s-au ivit şi distorsiuni, ciocniri de interese, animozităţi latente sau făţiş exprimate - parţial reflectate şi în paginile Buletinului (de pildă, cu privire la poziţia oficial „protejată“ şi oarecum autonomă în materie a lui A. Lecomte du Nouy). Semnificativ, dar nu şi întâmplător ca alegere a momentului, un prilej de a critica activitatea Comisiei dinainte de 1901 e folosit de amintitul E. A. Pangrati - care semna necrologul dedicat lui Ioan Kalinderu[9]. Fapt este, la scară istorică şi naţională, că fosta Comisiune a Monumentelor Istorice a desfăşurat ulterior o activitate aproape titanică, salvând monumente de la pieire, consolidând şi restaurând altele (numărate cu sutele), încredinţând Buletinului rolul de a oglindi şi sublinia rezultatele. Mai mult încă, tocmai publicaţia de căpetenie a CMI a oferit posterităţii nenumărate articole şi studii (inclusiv privind preistoria, epoca dacică şi greco-romană) lucrări excepţionale - cazul *Curţii Domneşti din Argeş* /BCMI, X-XVI, 1917-1923/, al *Bisericilor lui Ştefan cel Mare* /1926, de G. Balş/, al celor 4 volume privind *Evoluţia arhitecturii în Muntenia şi Oltenia* /1927-1936, de N. Ghica-Budeşti/. Un rol aparte, îndeosebi în anii '30, îl vor avea N. Iorga, secondat de Secretarul-Director al Comisiunii, Virgil N. Drăghiceanu (urmat la finele deceniului de Victor Brătulescu).

[8] BCMI, VI/1913, p. 51, 90.
[9] Idem, VII/1914, p. 41-45 (îndeosebi p. 43).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

În context, de reamintit şi faptul că totul se va sfârşi, din nefericire, în condiţiile instaurării puterii comuniste: ultimul număr al Buletinului /Anul XXXVIII, fasc. 123-126, ian.-dec. 1945/ va apărea în haină săracă din punct de vedere tehnic (hârtie-ambalaj, fotografii negre etc.; un necrolog dedicat lui Ion Anrieşescu, stins din viaţă la 17 XII 1944, era semnat de T. Sauciuc-Săveanu); era, sub auspiciile Ministerului Artelor, emblematic, o ultimă Comisiune: Preşedinte Al. Lapedatu, /arh./ Petru Antonescu, S. Lambrino, G. Oprescu, Pr. N. Popescu, A. Sacerdoţeanu, Teofil Sauciuc -Săveanu, I. D. Ştefanescu, V. Ştefanescu, /pictor/ Artur Verona membri; Comitetul de redacţie, în frunte cu arh. P. Antonescu, îi avea în componenţă pe câţiva dintre cei abia menţionaţi, în plus fiind Victor Brătulescu şi arh. Horia Teodoru. În chip tragic, destinul a voit ca dintre aceştia, inclusiv Al. Lapedatu, să cunoască rigorile închisorilor… Cert, un capitol însemnat din istoria culturii româneşti se încheia.

A HISTORIOGRAPHIC MARK AND ITS SIGNIFICATION: BCMI, 1/1908
(Regarding the restoration of the Lordly Church from Argeş)

Abstract

In the present paper are presented the circumstances under which the official publication of the ex-Committee for the Historical Monuments appeared more than a century ago. It was known as BCMI and its firs fascicle is dated 1908, January-March. The magazine was meant to present the work that the Committee for the Historical Monuments carried out for the protection and fixing and restoration of the historical monuments from Argeş, among them being the Saint Nicholas Lordly Church from Curtea de Argeş. Regarding the works meant to be effected for this church the magazine indirectly reveals the fact that the restoration project was temporarily ceased because of the political issues, among other things. In fact, in the same period began the construction of a huge cathedral at Sulina, thus the amount intended for the restoration of the church from Curtea de Argeş was used for the construction of the cathedral.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Argesis, XVIII, 2009, p. 89-114.

RADU I Vv. ŞI SCAUNUL DOMNESC DIN ARGEŞ. REPERE DIN ISTORIOGRAFIE

„…datoriia omenească, moartea, care multe lucruri taie şi să obârşască nu lasă…”.
/Miron Costin, Letopiseţ, 1/

(I)

Fapt istoric de notorietate: dintre primii Domni aflaţi în fruntea Ţării Româneşti, în veacul al XIV-lea, numele şi personalitatea lui Radu I Vv. (c. 1377 – c. 1384) ni se prezintă sub un şir nesfârşit de întrebări, ipoteze şi - desigur - justificate controverse. Situaţie oarecum paradoxală, în istoriografie, căci tocmai acestui vlăstar domnesc (fiul lui Nicolae Alexandru Vv. şi nepot al lui Basarab I), de la care nu se păstrează nici un act original de cancelarie (dar e menţionat în ale urmaşilor săi, inclusiv în calitate de ctitor la Tismana şi Cotmeana) - lui anume i-au fost dedicate aproape cele mai întinse pagini; în bună parte şi datorită ţesăturii din jurul legendarului *Radul (Negru) Vv*., descălecat din Făgăraş, confundat ulterior de cronicarii munteni şi de alte izvoare chiar cu realul stăpânitor de care ne ocupăm aici. Real adică, în amintitul veac („al luxului şi noutăţilor”, cum va prelua Virgil Drăghiceanu spusa unui specialist european)[1], cunoscute fiind seriile emisiunilor monetare ale lui Radu I, vădind indiscutabil prezenţa acestuia în Scaunul Domnesc din Argeş. Mai mult decât atât, ca revers istoriografic, celui abia menţionat – lui V. Drăghiceanu – i se datorează atât investigaţia arheologică din cuprinsul Bisericii Domneşti Sf. Nicolae (1920, v. aici fig. 1), cât mai ales (şi aproape în totalitate) complicatul şi neverosimilul inventar al faptelor de observaţie, al descoperirilor, urmat chiar *ad faciem loci* de acel eşafodaj interpretativ realmente forţat (inclusiv în plan istoric), consemnat apoi în binecunoscutul volum apărut în 1923.

Or, personajul central al acestei scrieri (neîndoielnic, un reper veritabil în istoriografie) a devenit Radu I Vv., dovedindu-se că interpretările - Drăghiceanu au avut darul nemaipomenit de a influenţa (şi zdruncina într-un fel) opiniile echipei de savanţi şi specialişti care au prezidat şi conlucrat la investigaţiile şi lucrările de restaurare de atunci, în frunte cu Dimitre Onciul (dispărut din viaţă chiar în cursul elaborării *CDA*, la 20.03.1923).

---

[1] *CDA*, 1923, p. 59 (n. 2, citat din F. Serré, Les arts somptuaires, Paris,1853). Este de precizat, din unghi strict bibliografic, că acronimul folosit aici se referă la volumul din BCMI, apărut cu întârziere din pricina primului Război Mondial, prezintă foaia de titlu astfel: „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice“, Anul X-XVI, 1917-1923, Tiparul, Cutura Naţională, Bucureşti, 1923, dar poartă numai pe coperta I (cu certitudine datorită lui Virgiliu N. Drăghiceanu, secretar-director), pe o etichetă ornată, lipită, titlul arhicunoscut: Curtea Domnească din Argeş, încadrat de menţiunile: Buletinul Comisiunei (sic) Monumentelor Istorice / Tiparul Institutului Cultura Naţională. Consideraţiile lui Drăghiceanu, despre „Radu-Vodă, zis Negru”, la p. 19 şi urm. În cele de faţă, ilustraţia a fost prelucrată de Anca Ganciu.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

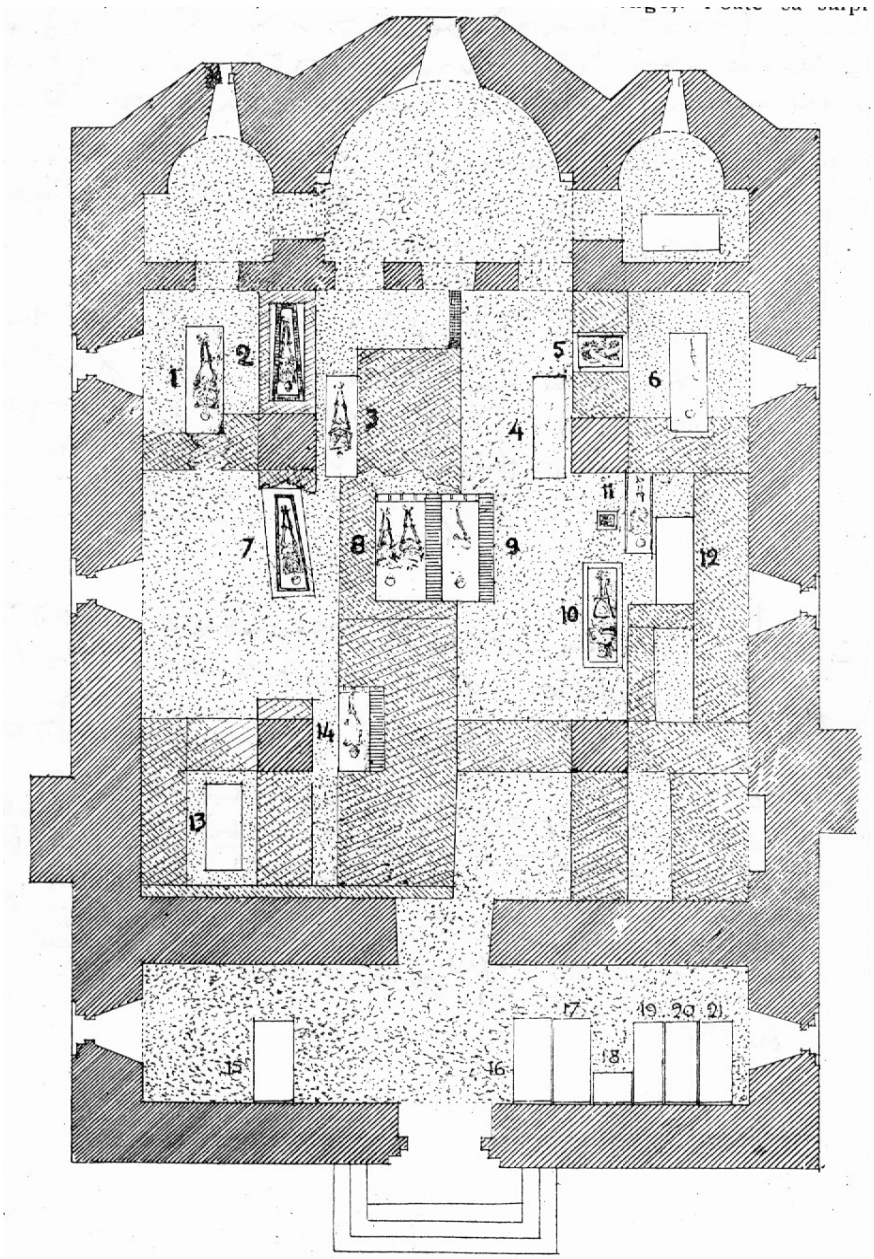

Fig. 2. — Planul distribuției mormintelor aflate în săpături : 1. Cavaler, 2. Cavaler zugrăvit, 3. Cavaler fleurs de lys, 4. Cavaler. 5. Mormânt închipuit, 6. Voislav, 7. Udobă, 8. Vladislav, 9. Dan, 10. Radu Negru, 11. Fiul lui Radu Negru, Vladislav, 12. Ana Doamna, 13. Dan II, 14. Necunoscut. După V. Drăghiceanu, *Curtea Domnească din Argeș*, p. 41. Clișeul Com. Mon. Ist.

Fig. 1. Cercetările lui V. Drăghiceanu (1920) din Biserica Domnească (*CDA*, 1923, fig. 30; aici ap. Sacerdoţeanu, 1935).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

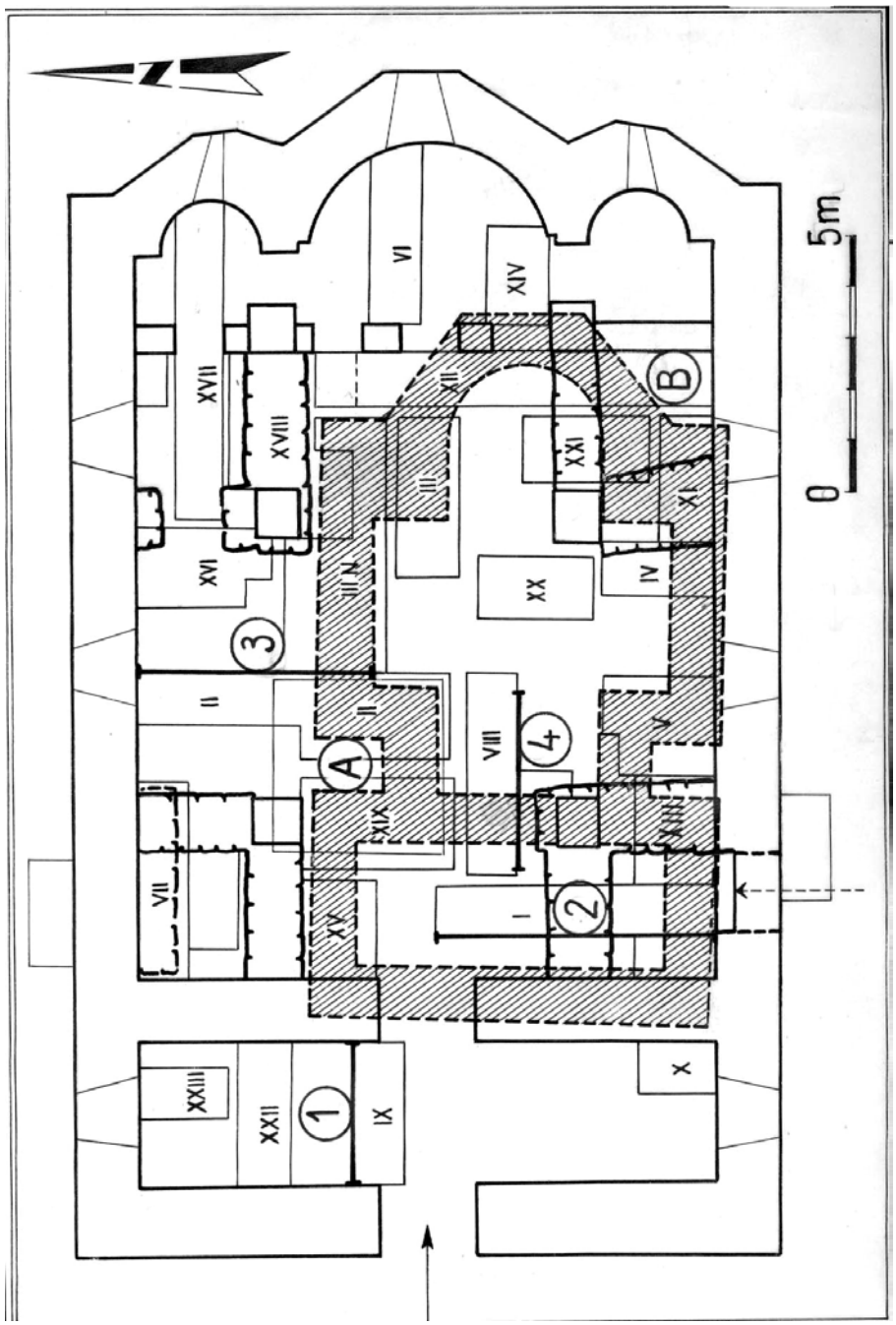

Fig. 2. Planul săpăturilor arheologice sistematice din anii 1969 (secţiunile I-XV) şi 1971 (secţiunile XVI- XXIII).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Altminteri, am avut deja prilejul, prin cercetări proprii[2] (v. aici fig. 2-3) să întăresc opinia deja curentă în istoriografie şi anume, că prin demersurile sale din 1920 de la Curtea de Argeş, cel amintit a căutat, deliberat, să valideze şi arheologic opiniile directoare ale lui Onciul (despre Radul Negru Vv.),din pragul veacului XX, despre ţesătura lăuntrică a tradiţiei muntenești privind întemeierea statală la sud de Carpaţi, în „1290", prin descălecatul din Făgăraş[3]; Drăghiceanu, însă (şi nu a fost chiar singurul, dovadă „siajul" concluziilor sale, în care mai cad unii şi în vremea noastră…), ar fi trebuit să ţină seama, cu necesitate de adevăratele concluzii – oarecum amare! – ale studiilor lui D. Onciul privindu-l pe miticul descălecător: „Aşa înţelegem tradiţia cronicelor despre Radu Negru. *Modul cum s-a format această tradiţie e unul din cele mai interesante fenomene în istoria basmelor istorice: tot, afară de data întemeierii, este, în oarecare înţeles, adevărat în ea, nimic însă în legătura în care e dat*"[4]. (Subl. N. C.). Tulburătoare încheiere, îndeosebi ultima propoziţiune, oarecum profetică pentru ce se va întâmpla în 1920-23… E, aşadar, de insistat cu privire la *natura descoperirilor din anul 1920.* Ce anume se raportează direct la Radu I Vv.?

Lesne explicabilă, vâlva despre cercetările lui V. Drăghiceanu s-a ivit brusc, o dată cu descoperirea în naos a fastuosului Mormânt nr. 10 (v. infra), iar către finalul investigaţiilor – a neaşteptatei însemnări slavone de sub fereastra peretelui de nord, care consemna, în sfârşit!, ştirea că Basarab I s-a stins la Câmpulung, „leat 6860" /1351-52/; reper istoric de căpetenie ce l-a descumpănit mai ales pe D. Onciul (care, la aflarea descoperirii, se plimba agitat în odaia de lucru, nevenindu-i să creadă, cu mâinile pe cap! - cum va evoca mai târziu părintele-scriitor Gala Galaction, pe baza spuselor pictorului D. Norocea, descoperitorul grafitului)[5]. Să recapitulăm succint un parcurs istoriografic, riscând chiar şi repetarea unor lucruri ştiute.

Astfel, de unde, în 1915 (an de referinţă pentru tema de faţă, v. infra, Numismatica), D. Onciul şi I. Bogdan, împreună cu raliatul N. Iorga (împotriva părerilor lui Orest Tafrali) afirmau cu referire la Biserica Domnească: „a fost zugrăvită, dacă nu şi zidită, sub fiul şi succesorul lui Basarab, Alexandru I",

[2] Vezi: *Curtea de Argeş (1200-1400).Asupra începuturilor Ţării Româneşti*,1984, p. 83 şi urm.

[3] Despre opiniile savanţilor B. P. Hasdeu, Alex. D. Xenopol (care lua în considerare un Radu I, cel Negru, al „descălecatului" din Făgăraş, diferit de Radu II /Basarab/ de mai târziu) etc., v. Aurel Sacerdoţeanu, *Studiile lui D. Onciul* şi *Probleme principale studiate de D. Onciul* (respectiv Dimitre Onciul, *Scrieri istorice*, II, ed. A. Sacerdoţeanu, Bucureşti, 1968, p. 369 şi urm., 428 şi urm., 475 şi urm.

[4] D. Onciul, *Radul Negru*… (1891), ed. cit., I, 1968, p. 428. Încheiere uşor modificată în mai cunoscuta scriere din 1899 – *Originile Principatelor Române, ed. cit.*, I, p. 672.

[5] N. Constantinescu, Argeş - 1984, p. 20 (n. 41); mai nou, idem, *O evocare: Dimitre Onciul şi vatra istorică a Argeşului. Remember: 150 de ani de la naşterea savantului (26 X /7 XI 1856)*, în Argesis, XV, 2006, p. 226 (n. 26; citat din G. Galaction, *Jurnal*, ed. Teodor Vărgolici, Edit. Minerva, Bucureşti, 1977, p. 182, cu lămuriri privind relatarea lui Norocea).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

fondator şi al Mitropoliei din Argeş[6] - peste un an îl vedem doar pe acelaşi D. Onciul menţinându-şi opinia: Basarab - „fondator al Bisericii Domneşti din capitala sa Argeş, atribuită de tradiţie descălecătorului Negru Vodă" (cu trimitere, privindu-l pe voievod, la un Pomelnic al Mănăstirii Argeşului)[7].

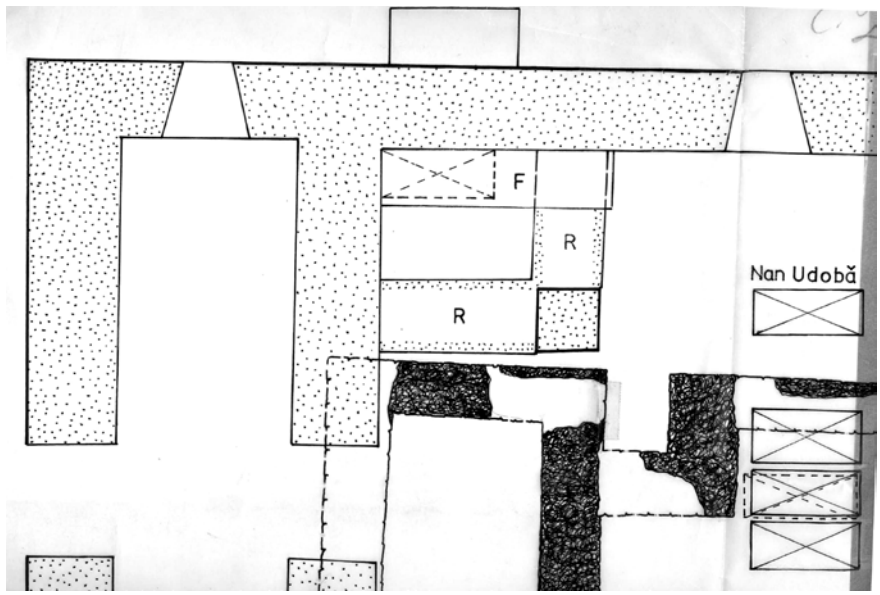

Fig. 3. Detaliu (naos, colţul NV, cu localizarea exactă a Mormântului anonim acoperit cu relieful antropomorfic.

Abia prin cercetările din 1920 şi mai cu seama prin informaţia oferită de grafitul amintit (devenit cheie de boltă în materie de revizuiri cronologice şi de iniţiative ctitoriceşti), savantul istoric va admite: Basarab I – ctitor, „zidire terminată sub Nicolae Alexandru", iar podoaba zugrăvelii nefiind finalizată „decât în domnia lui Radu (1374-1384), fiul şi al doilea succesor al lui Alexandru"; în fine, ca un corolar interpretativ (dar cu subtilă prudenţă…): „*Lui Radu, care a terminat măreaţa biserică şi splendida ei pictură, legenda i-a atribuit fundaţia ei, cu atât mai mult cu cât în ea se află mormântul lui de ctitor, descoperit în zilele noastre, care, după toate indiciile, urmează să fie al lui Radu /…/ Această nouă lumină pentru lămurirea trecutului ne-a răsărit din mormântul ctitorului de la Curtea de Argeş, în legătură cu grafitul din 1352*"[8]. (Subl. N. C.).

[6] BCMI, VIII (1915), p. 141-43 (*Raport înaintat Academiei Române…,9 oct. 1915*); v. Scrieri istorice, II, ed. cit., p. 224 – într-un Post scriptum, p. 225, ralierea lui N. Iorga.
[7] D. Onciul, *În chestiunea Bisericii Domneşti de la Curtea de Argeş*, în BCMI, IX (1916) – respectiv *Scrieri istorice*, II, *ed. cit*., p. 238, 240.
[8] Idem, *Anul morţii Marelui Basarab Voievod*, în *CDA*, 1923, p. 101-104 (*Scr. ist.*, II, 328-29).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Se vede limpede, că prin autoritatea sa recunoscută savantul (chiar sub cauţiuni de genul *după toate indiciile,* sau *urmează să fie*…) a acceptat oarecum tacit schema interpretativă ce i se oferea pe parcursul cercetărilor şi al descoperirilor din Biserica Domnească, încurajând astfel, de asemenea tacit, ca autorul acestora,Virgil N. Drăghiceanu, să-şi expună şi în scris opiniile (este posibil ca volumul în pregătire pentru tipar - respectiv BCMI/ 1917-1923 sau, cum îl citäm de obicei, *CDA*, 1923 - să fi fost avizat în prealabil de savant, potrivit şi competenţelor sale oficiale, dar ziua fatală din 20 martie 1923 a voit ca D. Onciul să fie comemorat deja într-o pagină cernită, fără ca volumul finit să-l fi avut în faţa ochilor…). Excepţie făcând contribuţiile strict tehnice din volumul apărut aşadar postum (arhitectură, restaurare, parţial şi pictură, expertiza-Rainer), restul, în plan strict al constatărilor şi mai cu seamă în cel interpretativ/istoric denotă efectiv o orbire desăvârşită, căci din unghi ctitoricesc era eliminat din vederi tocmai un Mare voievod şi Domn de talia lui Vladislav I-Vlaicu (1364 – c. 1377)[9]; şi e realmente straniu că un pisc al istoriografiei noastre, prezent lăturalnic în *CDA*, 1923, Nicolae Iorga, nu s-a sfiit şi mai târziu să scrie în sinteza-i din 1937: „Apoi Vladislav n-avu nici un raport strâns cu Argeşul, pe când el apare ca începător şi dăruitor al Vodiţei”[10].

Numai că atunci, în 1920 şi mai departe, interpretările lui D. Onciul şi, din 1915 (dubitative totuşi), ale numismatului Constantin Moisil[11] au fost preluate *tale-quale* de către V. Drăghiceanu şi evident prelucrate (mai exact: potrivite, cât i-a stat în putinţă) pe măsură ce ieşeau la iveală cele ascunse sub pardoselile Bisericii Domneşti. Prin descoperirea Mormântului nr. 10 (sâmbătă, 31 iulie 1920, nota V. Drăghiceanu cu înfiorare: „…/după ora 11½ dimineaţa/. *Sub pulberea de raze ce se împrăştia de la fereastra din apropiere, apare întins pe un pat subţire de nisip, în*

[9] Semnal clar împotriva identificării lui Radu Negru/Radu I (în M10 a fost înhumat Vlaicu Vodă) - vezi Constantin Kogălniceanu, în CL, LIV (1922), p. 723-730; fiul ilustrului Mihail Kogălniceanu a intervenit şi mai târziu, admiţând că în Tabloul votiv din naos erau reprezentaţi Vladislav I şi Ana Doamna - CL, LVIII (1926), p. 613-617. Referitor la aceeaşi problemă de localizare/identificare legată de M10, de amintit ipoteza (vai!, greu de acceptat…) a savantului A. Sacerdoţeanu, „Mormântul de la Argeş şi zidirea Bisericii Domneşti”, în BCMI, XXVIII (1935), 84, p. 49-57: după o largă incursiune, concluzia - „Deci în nici un caz mormântul nr. 10 nu poate fi al lui Vladislav Voievod” (depus în M8 – credea A.S.); luând în considerare „substrucţiile” găsite de V. Drăghiceanu (altele decât ale zidurilor-radier de la nivelul fundaţiilor), dar ignorate de acesta, ele configurând resturile unei biserici anterioare, din veacul XIII – M10 aparţinând acestui locaş, respectiv „unui antecesor al lui Basarab, mort după 1310 şi înainte de urcarea acestuia în Scaun” etc. (p. 55-57). Biserica mai veche, să reamintim, a fost clar documentată arheologic de investigaţia anilor 1969-72.

[10] N. Iorga, *Istoria Românilor*, III (1937), ed. Victor Spinei, Edit. Enciclopedică, Bucureşti,1993, p. 203 (cu o cuvenită punere la punct a editorului).

[11] *Monete vechi româneşti inedite sau puţin cunoscute*, în Analele Academiei Române, S. II, t. XXXVIII /1915-1916, Memoriile Secţiunii Istorice /acronim obişnuit AARMSI/, p. 55-73 (monede muntene), în special p. 71 şi urm. (De notat că, sub nr. 30, p. 73, e publicat un ducat AR, emisiune Vlad I, 1394-1397). V. infra, n. 20.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

toată maiestatea *morţii scheletul unui domn…"*)[12], identificat deîndată ca aparţinând lui „Radu I", iar, alături, necesarmente, şi al soţiei sale, „Ana Doamna"[13], în sfârşit, făcându-şi loc şi identificarea „fiului lui Radu Vodă" (v. infra)… Toate acestea, în pofida cutumelor privind pogrebaniile domneşti (aberantă cu totul situaţia din pretinsul mormânt-dublu, Nr. 8, din mijlocul naosului, unde ar fi fost înhumaţi Vladislav I şi soţia sa!!), de unde şi contestările ivite din afară chiar înainte de apariţia *CDA*[14].

Întocmai ca D. Onciul, autorul cercetării din 1920 şi al celor redactate de el în *CDA*, 1923 a fost nevoit nu numai să constate şi să definească anumite lucruri, ci să şi aducă în sprijin probe concludente - iar acestea, de bună seamă, se vedeau în parte sub ochii liberi: în picturile murale, cum redă în fig. 36 din *CDA*: *„Chipul lui Radu Vodă-Negru în icoana hramului bisericii"* /= personajul princiar în atitudine rugătoare (*proskynesis*) din peretele E al pronaosului,deasupra uşii de acces în naos – care îl redă de fapt pe ctitorul unic, dintâi, Vladislav I-Vlaicu/, apoi şi în următoarea fig. 37: „*Panou în naosul Bisericii Domneşti cu chipul* (sic) *lui Radu Negru şi Ana Doamna"*/ = tabloul votiv, refăcut din păcate în manieră decadentă de Pandelimon zugravul, 1827; pictura din jurul anului 1369 îi reda pe ctitorii Vladislav I-Vlaicu şi Ana Doamna - dovadă peremptorie fiind inscripţia fragmentară păstrată deasupra, pe două rânduri, menţionând şi stăpânirea Vidinului, v. supra, n. 2/.

De asemenea, ca mai înainte D. Onciul, şi autorul cercetării din 1920 a folosit mărturiile Pomelnicilor - în număr de 6, redate comparativ la p. 25 din *CDA*, inclusiv acela al Bisericii Domneşti, reprodus fotografic în fig. 35 (p. 47): „făcut pe la 1863 de pe altul vechiu, care era cel puţin de pe la 1812, începe cu ctitorii principali ai bisericii: Io Radul-Voevod, Ana Doamna, Io Neagoe-Voevod, Despina Doamna"[15]… Eroare evidentă şi în acest caz! Căci acest izvor românesc târziu are o desăvârşită valoare probatorie, chiar aceea de unicat şi merită a fi redat aici chiar din *incipit*, transliterând slovele cirilice: *„POMELNEKU / Fericiţilor şi pururea pomeniţilor titori* (sic) */AI aceştii BISERICI/* (**interpolare!:** Radul VVd Neagoe Vvd /Ana DOAMNA DESPINA/ DOAMNA / *Vădislav: Vo: Kerana: Do: Mircea /: Vo: Dan: Vo:/"* ş.a.m.d.

[12] *CDA*-1923, *Jurnalul săpăturilor*, p. 138.
[13] Idem, p. 142, 145 şi distribuţia mormintelor (unele presupuse sau pur şi simplu inventate!) p. 41, fig. 30 (v. aici, fig. 1). Expertiza-Rainer a fost, în toate privinţele, necruţătoare - cf. *CDA*, 1923, p. 153-160; de unde şi jenantele explicaţii suplimentare ale descoperitorului, privind localizările, conţinutul pachetelor cu oseminte (la prelevarea acestora nici vorbă de prezenţa dr. Francisc Rainer…).
[14] Supra, n. 9.
[15] *CDA*, 1923, p. 46 (cu menţiunea din n. 3: „Publicat în Revista Istorică, an, 1920. El menţionează pomeniri pentru anul /sic/1812 şi 1850").

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

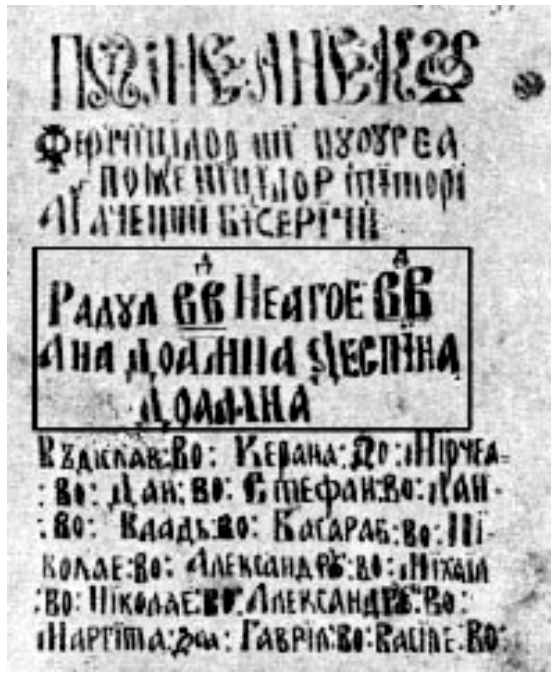

Fig. 4. Pomelnic al Bisericii Domneşti, redacţie târzie pe temeiuri mai vechi. Se vede cu claritate adaosul, cu duct diferit al slovelor, de sub titlu (ap. *CDA*, 1923, fig. 35).

De necontestat: însăşi grafia cirilică de sub titlu dovedeşte adaosul subliniat (ca să nu mai vorbim de prescurtarea Vvd în loc de Vo: din original), făcut după 1863! (v. aici fig. 4); reieşind, istoriceşte, că acest izvor redă lucruri ştiute din vechime, mărturii la vedere se aflau în interiorul lăcaşului domnesc, în scurt, atestând calitatea de ctitor unic a lui Vladislav I-Vlaicu, iar Radu I nefiind menţionat[16]. E de stăruit, totuşi pe alt palier.

Numismatica şi tribulaţiile ei.

Cum am arătat mai sus, rezidenţa la Argeş a domnitorului muntean nu are nevoie de demonstraţie specială, Radu moştenind tronul după decesul fratelui său (în luptă, posibil, la Severin) - el îngrijindu-se de înmormântarea lui Vlaicu în M. 10. Se va fi născut acolo,în ambianţa Curţii zidite de bunicul Basarab I, cândva în deceniul IV al veacului (era, acest Radu, un tânăr ieşit din adolescenţă pe la 1359, când străinul de neam, Iachint al Vicinei, devenise Mitropolit recunoscut al Ungrovlahiei, iar ca Domn, după c. 1377, i-a avut alături pe kir Hariton, urmat

[16] N. Constantinescu, *op. cit.*, *passim*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

după 1381 de kir Antim)[17]. Asociat la domnie, căci încă în viaţă fiind şi confruntat cu inimiciţia lui Ludovic de Anjou al Ungariei, Vlaicu Vodă a decis ca o parte din frânele puterii să fie date lui Radu Vd., cum probează câteva serii monetare. De asemenea, este cert şi faptul că Radu Vd. A fost căsătorit de două ori: din prima căsnicie (posibil cu acea „gospojda Anna" din versiunea II a Pomelnicului câmpulungean, din 1711, v. *CDA*, l.c.) s-a născut moştenitorul Dan I, iar din a doua, cu Calinichia, au văzut lumina zilei Mircea Vd., zis cel Bătrân şi alţi fraţi, vitregi aşadar faţă de Dan I; dovadă că fiul acestuia din urmă, Dan II, la 1424, o evoca pe *lelea* (mătuşă) şi nu pe *baba* sau *moaşa* (bunica) Calinichia[18]. Despre originea sud-dunăreană a Calinichiei (nume monastic), s-a ivit recent ipoteza plauzibilă, că ea ar fi fiica cneazului Lazar Grebljanovici al Serbiei, că mariajul al doilea va fi avut loc nu înainte de anul 1370[19]. Dacă astfel stau lucrurile, o consecinţă însemnată în plan istoric e de neînlăturat : Mircea Vd. se va fi născut cel mai devreme în 1371 şi că la instalarea pe tronul din Argeş, la 23 septembrie 1386, era un tânăr de abia 15 ani! S-ar explica într-un fel caracterul fluctuant al politicii sale la începutul domniei (marcată de răceala, chiar inimiciţia regelui Sigismund al Ungariei), ani buni înainte de momentul - Rovine (1394).

Fig. 5. Monede de la Radu I bătute la Argeş (ap. Constantin Moisil, *CDA*, 1923).

Fig. 6. Tip monetar controversat
(voievozi asociaţi emisiune Vladislav I-Vlaicu, v.n. 23).

[17] *Istoria Bisericii române. Manual pentru Institutele teologice*, vol. I (- 1632), Bucureşti, 1957 (în red. Pr. Gh. Moisescu, Pr. Şt. Lupşa, Pr. Alex. Filipaşcu), p. 157-158.
[18] *DRH, B*, I, p. 106, nr. 53 (orig. slav.) - discuţia la P. P. Panaitescu, Mircea cel Bătrân, Bucueşti, 1944, p. 41-42.
[19] Daniel Barbu, *Byzance, Rome et les Roumains. Essais sur la production politique de la foi au Moyen Age*, Edit. Babel, Bucureşti, 1998, p. 123 şi urm. În schimb, P. P. Panaitescu, *op.cit.* era categoric împotriva părerii că Mircea ar fi fost ginerele cneazului Lazar (cumnat deci cu Ştefan Lazarevici despotul, care a luptat împotriva voievodului, la Rovine…).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Dar să ne întoarcem la domeniul numismaticii şi la nebănuitele sale faţete.

În comunicarea sa de la Academie (şedinţa Secţiunii istorice, 26 iunie 1915), numismatul Constantin Moisil prezenta pe larg loturi de monede provenind din tezaure felurite - emisiuni din Ţara Românească şi din Moldova. Studiu doct despre monede ale lui Vladislav I-Vlaicu şi ale lui Radu I(inclusiv asociaţi, cf. nr. 9-11), una de la Vlad I (nr. 30), toate splendid exemplificate, figurativ, prin desene, (datorate poate unui gravor de la Banca Naţională, dacă nu cumva tânărului colaborator al lui Vasile Pârvan, la Muzeul Naţional de Antichităţi, Dionisie Pecurariu, prezent ca atare în *CDA*, v. infra). În secţiunea *D. Monete cu numele lui Vladislav* a comunicării se afirma: „*Tezaurul găsit într-o localitate din Oltenia, rămasă necunoscută, conţine printre alte monete de la Radu I şi o serie ce pe revers au numele lui Vladislav. Monetele acestea, executate cu puţină îngrijire, dintr-un argint foarte prost, sunt de tipul monedelor lui Radu cari au în faţa acvilei un şarpe (cf. nr. 23 şi 26) şi sunt toate cu legende slave. Cu toate acestea este greu de precizat dacă trebue atribuite lui Radu sau lui Vladislav şi este şi mai greu de explicat motivul pentru care se găsesc numele ambilor domni pe una şi aceeaşi monedă. După toate probabilităţile ele au fost bătute de către Radu, căci numele* acestuia *se află pe faţa lor, iar al lui Vladislav pe revers. De asemenea numele lui Radu este însoţit şi de titlul de voevod; al lui Vladislav nu are acest titlu. S-ar putea presupune însă, că avem a face cu o greşeală de fabricare, utilizându-se pentru revers un tipar rămas de la Vladislav…" etc.*[20] (Subl. C.M.). Am redat in extenso acest pasaj, pentru simplul motiv că autorul comunicării va deveni coautor în *CDA*, 1923 prin articolul „Monetele lui Radu I Basarab" (demers fortuit, impus neîndoielnic de spiritul asamblării întregului volum, în pofida faptului că nici o monedă de la Radu I nu a fost găsită în săpăturile de atunci…). Şi ce afirma de această dată numismatul Constantin Moisil? Iată: „*Nu pot încheia descrierea tipurilor monetare de la Radu I fără să amintesc despre o serie de monete de tip comun, cari au în legenda de pe faţă numele lui Radu /.../,iar în cea de pe revers numele lui Vladislav. /.../ După cum am arătat în altă parte, baterea acestor monete nu se poate explica decât admiţând o domnie comună a lui Radu cu un presupus fiu numit Vladislav, dacă nu cumva ele se datoresc unei greşeli comise de gravorul tiparelor*", etc.[21]. (Subl. N.C.). /Vezi aici fig. 6 /. Acest dubitativ, totuşi, „presupus fiu" stă indiscutabil la originea demersului inutil al lui V. Drăghiceanu de a-l „identifica" şi arheologic, inventând (spre finalul cercetării sale, la 7 sept. 1920) „Mormântul 11" - care „nu poate fi decât al copilului şi coregentului lui Radu, după monete, numit Vladislav", cu oseminte şi inventar („Nasturii lui Vladislav, fiul lui Radu Negru"!!)[22] etc.

Am arătat pe larg netemeinicia celor de mai sus, în lucrarea menţionată (v.

[20] Constantin Moisil, *op. cit.*, nr. 29, p. 71-72 şi fig. 19 (v. aici fig. 8).
[21] Idem, *Monetele lui Radu I Basarab*, în *CDA*, 1923, p. 130 şi fig. 134 (reluare a celei din 1915, reprodusă altminteri şi de Oct. Iliescu, v. n. 23).
[22] *CDA*, 1923, p. 55, fig. 134 ş.a.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Curtea de Argeş,1984, p. 100-101), dar acum şi aici este cazul să amintim şi demersul argumentat al regretatului numismat şi istoric, Octavian Iliescu: încă din anii ’50 ai veacului trecut a demonstrat că amintita emisiune comună Vladislav/Radu şi invers, Radu /Vladislav (cu sigla „şarpelui” lui Moisil, de fapt un *zet*) şi seriile respective (reduse, se pare la doar 5 exemplare) provin din hereghia lui Vladislav-I Vlaicu: „Presupunerea că ar fi vorba de monete hibride, bătute sub domnia lui Radu I, şi rezultate din întrebuinţarea a două stanţe diferite, dintre care una, veche, ar fi rămas din timpul lui Vladislav, trebuie înlăturată de la început…”[23].

Piatra „cu gisant” – un mare semn de întrebare.

Cu toate cele înfăţişate până aici, nu se poate afirma că pe V. Drăghiceanu nu l-a preocupat, chiar în chip stăruitor, să rezolve problema localizării şi identificării altui monument sculptural, existent cândva în interiorul Bisericii Domneşti; dar frapează faptul că în *CDA* nu se face vreo referire la mărturia unui călător de-al nostru, fiind vorba de Nicolae Pelimon. Şi într-adevăr, acest literat cutreieră Ţara Românească începând cu data de 16 iulie 1858, ajunge la Câmpulung şi apoi la Curtea de Argeş (notând aici: „ din cele ce se văd, se află în decadenţă, dar nu-i lipseşte un mic târg, are ceva prăvălii, meşteri şi o bunicică societate…”), iar apoi, după felurite şi atente observaţii, semnalând cu acribie:

„Ne oprim dinaintea bisericii Domneşti, care merită toată luarea aminte. Aici a fost,precum se văd ruinele în fiinţă, împregiurul bisericii, curtea domnească *şi cetăţuia lui Negru Vodă.*

Cum intri pe poartă, se vede aşezat în peretele bisericii, chiar în locul unde era mai înainte uşa [e vorba de intrarea de sud, direct în naos, deja astupată înainte de 1858, N.C.], *un sarcofag ca şi acela ce se află adus la Muzeul naţional din Bucureşti* [este partea superioară a sarcofagului lui Mateiaş postelnic, din 1652, fiul adoptiv al lui Matei Basarab – adus de la Târgovişte, N.C.]. *Acesta reprezintă un bărbat stând cu mâinile la piept, ce poartă o haină lungă, fiind partea gulerului ei ornată până la piept cu o pasmanterie şi cu colţişori, precum simizetele mai demult. Pe cap are o căciulă ca aceea numită căzăcleasc*ă şi e cu plete lungi sau bucle atârnând până la umeri.

Nimeni nu fu în stare ca să-mi dea o desluşire pe cine reprezintă această piatră. Din nenorocire, obrazul şi o parte din faţa căciulii se află sfărâmate”. Nu a observat şi semnătura cu slove, spre căpătâi, a meşterului-artist, **Gherghe** (Subl. N.C.)[24].

---

[23] Oct. Iliescu, *Domni asociaţi în Ţările Române în secolele al XIV-lea şi al XV-lea*, în SCIM, II-I/1951, p. 43-44 şi fig. 5.

[24] *Impresiuni de călătorie în România /Impresiuni de kalatorie in Romaniea, titlu original*, Bucureşti, 1858/, Cuvânt înainte de Şerban Cioculescu, ed. îngrijită, note, bibliografie şi glosar de Dalila-Lucia Aramă, Edit. Sport-Turism, Bucureşti, 1984, p. 56, cu o fotografie a piesei, realizată ulterior de A. Lecomte du Noüy dar nu în acelaşi loc (?) (*simizetă* – bluză largă, Glosar, p. 160). Şi Gr. Tocilescu amintea de „statua lui Negru-Vodă” (care „s-ar fi găsit încă de mult în zidul bisericii, la vechea

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Frumoasă descriere, semnificativ amănunt: înainte de Unirea din 1859 un monument funerar era scos din interiorul Bisericii Domneşti şi montat (sau aşezat, dacă nu trântit) în peretele sudic, ceea ce însemna că locul sarcofagului – mormântul ca atare - fusese dislocat şi chiar jefuit. V. Drăghiceanu, repet, a stăruit în această privinţă. Astfel, citim în Jurnalul săpăturilor (vezi aici fig. 1), la o săptămână după debutul cercetărilor sale din vara lui 1920, respectiv: *„Marţi, 27 Iulie.* Încep un şanţ la colţul zidului nord-vest (Vezi planul săpăturilor, figura No. 30, mormântul No. 13). Aci părea sigură existenţa unui mormânt, întrucât în lungul zidului nordic apărea /sic!/ urmele încastrării în zid a unei pietre de mormânt, lungă de 1,77 m, înaltă de 0,60 cm /sic!/ D-l Norocea, pictorul restaurator al bisericii, încredinţat că aici ar putea fi mormântul lui Radu Negru-Vodă încercase, fără a reuşi, mai înainte, explorarea locului. Dau la 0,40 cm /sic!/ de o substrucţie de bolovani mari, prinşi în mortar, şi dispuţi în retragere, formând trepte, având dimensiunile 3,65 m. lungul, 0,90 latul, 0,59 înălţimea. Îndepărtând cărămizile din pardoseala [a] doua /…/ nu am găsit nimic. Acest postament nu poate fi decât o subzidire, fie pentru consolidarea zidului bisericii, care, astăzi, are în acest loc o mare crăpătură, fie, mai probabil, pentru a servi de perete vreunui mormânt săpat alături, pentru explorarea căruia am făcut un şanţ alături, în lungul postamentului"- unde s-a atins adâncimea de 1,64 m, identificându-se moloz cu resturi de pictură (etapa 1827); în fine, „mai la adâncime, se dă de vertebră, aproape de prund de o coastă şi câteva oase, şi rămăşiţa unui splendid galon de aur, prins într-un putregai de coşciug (Fig. No. 56)"[25]. (Subl. N.C.).

Fig. 7. „Piatra cu gisant", aşa cum e redată fotografic în *CDA*, 1923, fig. 43. În stânga, pe verticală, numele artistului, *Gherghe*.

intrare, unde e înmormântat Radu-Vodă, Negru, acolo, adică unde azi se află scaunele împărăteşti"), v. *Raporturi asupra câtorva mănăstiri, schituri şi biserici*…, în Analele Academiei Române „s. II, t. VIII, Secţiunea II. Memorii şi notiţe, p. 161 (citat ap V. Drăghiceanu, *CDA*, 1923, p. 44).

[25] *Jurnalul săpăturilor*, *CDA*, 1923, p. 134. Iată, altminteri, ce notam în Carnetul de săpături la data de 11 iulie 1969: „Deschid o nouă secţiune – VII B – în colţul NV al naosului. Sub molozul şi umplutura de sub dalaj se conturează un zid perfect păstrat, lucrat din bolovani de râu şi cu cărămizi rare (-0,46-0,53 m). El este orientat V-E, se alipeşte complet laturii de NORD a naosului. Lăţimea măsoară 1,07 m, dar e clar că e vorba de grosimea zidului cu fundaţie (soclu). Realmente, grosimea zidului „văzut" măsoară numai 0,94 m.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

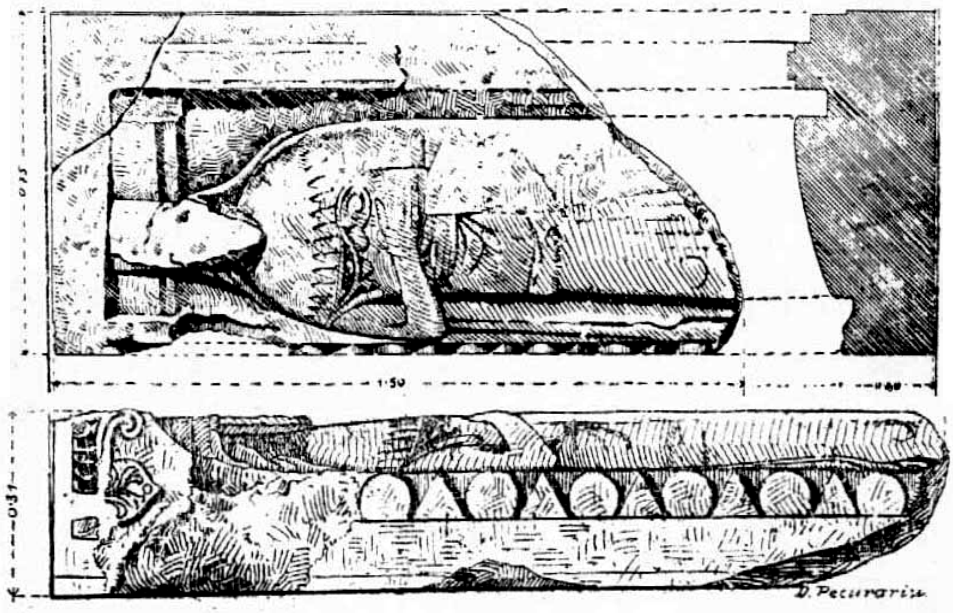

Fig. 8 Desenul pietrei (plan şi secţiune, profil) de Dionisie Pecurariu (*CDA*, 1923, fig. 45-46).

Lesne de constatat, cele de mai sus denotă încurcătura în care s-a aflat autorul cercetării, de unde şi câteva erori evidente, de observaţie şi de interpretare în pasajul abia citat. Mai întâi, corectă constatarea, că pe locul respectiv, din N-V naosului, se afla încastrată o piatră de mormânt - exact cazul celei văzute cândva de Al. Pelimon, redată apoi în *CDA*, fig. 43, 45-46, singura care prezintă nefinisate tocmai laturile de nord şi vest (vezi în cele de faţă, fig. 7 şi 8). Ceea ce înseamnă că *sub piatră* trebuia neapărat să se afle şi mormântul propriu-zis, dar acesta era de necercetat, din cauza „postamentului". Verificarea noastră, prin secţiunea VII B/1969 (şi nu „secţiunile XII, XV", cum scriam greşit în 1984, *op. cit.*, p. 101-102; v. supra, n. 25) a lămurit că „postamentul" menţionat exista ca atare, dar rosturile sale nu erau de sprijin al peretelui de nord, ci pur şi simplu ca substrucţie adosată, din aceasta pornind neîndoielnic scara ce suia la „ascunzătoarea" de deasupra pronaosului, respectiv la mica intrare practicată în acest colţ al naosului, prin zidul despărţitor de pronaos; fatalmente, situată în lungul zidului de nord al bisericii, tocmai această substrucţie a provocat dislocarea mormântului marcat la suprafaţa pardoselii de odinioară de „piatra cu gisant". Când anume a intervenit această distrugere? - cu certitudine numai în legătură cu scara de acces la „ascunzătoare", oricum cu ocazia uneia dintre multele etape de reparaţie prin care a trecut Biserica Domnească. Posibil încă în veacul XVIII (când „piatra cu gisant" era deja mutată de la locul ei: în vizita sa canonică, din 19 iulie 1746, mitropolitul Neofit Cretanul o vedea aşezată peste lespedea masivă care marca locul M10 (textual, cum nota

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

înaltul prelat, pomenirea ctitorului a făcut-o lângă *„piatra mare, cum intri în biserică, la dreapta, pe care este sculptată icoana lui Radu Vodă Negru”* - v. mai jos, n. 26); între 1748 şi 1752 se ridică tâmpla de zid, iar boierii Bucşeneşti înlocuiesc ancadramentele ferestrelor; de asemenea, în secolul XIX (1827, sau poate la o dată apropiată de anul 1858, respectiv sub Bibescu Vodă, intervin mari lucrări - să amintim de uşa de metal la intrarea de vest, ferecată de Ivancea Pârvanovici, de anul 1851 de pe crucea montată pe cupola naosului, /adaosul pridvorului apusean s-a făcut abia în 1875, fiind eliminat la restaurarea - Cerchez de după 1911/ etc.)[26]. Să mai notăm că V. Drăghiceanu, a găsit de cuviinţă nu numai să localizeze acel „mormânt No. 13” lângă amintita substrucţie, **la sud** (v. aici fig. 1), dar el nu prezentat osemintele găsite lui Francisc Rainer - şi nici nu a lămurit (justificând) de ce în M 13 a fost depus Dan II Vv. (1420, 1421-1431), şi că **acestuia** i-ar aparţine totuşi „piatra cu gisant”, respectiv ceea ce el denumea obişnuit „Chipul zis al lui Negru Vodă”[27]. /Săpătura noastră,VII /1969, nu a fost concludentă cu privire le existenţa în acel loc a M13…/.

Cine s-a aflat deci sub dispărutul mormânt lipit de colţul NV din naos şi pe cine îl reda gisantul de pe piatră?

Există, în istoriografie, o multitudine de opinii, descrieri ale acestui relief antropomorfic (din ce în ce mai degradat, cu ciobiri şi plesnituri - datorită şi materialului litic, un calcar cochilifer, v. infra, n. 30) - prin repetate manipulări şi transferuri (începând cu anul 1891, când Gr. G. Tocilescu îl aduce la Muzeul Naţional din Bucureşti, cum consemna arh. Gr. Cerchez, care credea eronat că personajul redat în sculptură, Radu Negru-Vodă, purta „sceptrul în mâna dreaptă”…)[28]. În această privinţă să amintim de observaţia, corectă, a lui V. Drăghiceanu: imaginea princiarului defunct „reprezintă pe un Domn cu plete, cu coroană pe cap, zăcând cu mâinile pe piept *pe patul mortuar înfăţişat de asemenea*“ (fig. 43-46)[29]. (Subl. N. C.). „Coroana” - mutilată din vechime (dând impresia lui Pelimon de „căciulă căzăcească”), dar „patul mortuar” pare aievea redat ca un fel de mobilă - mai puţin în reproducerile fotografice, ci mai ales în atentul desen al lui Dionisie Pecurariu, reprodus în CDA, fig. 45-46; mai mult, din secţiunea transversală a pietrei se vede limpede că latura nordică (recte: stânga reprezentării umane) este mai ridicată, defunctul stă culcat şi înclinat realmente, uşor pe dreapta, părând a privi spre sud (v. aici fig. 8)[30].

[26] *CDA*, 1923, p. 32-34, 44, 49. (Cf. Gr. Cerchez, *Restaurarea Bisericii Domneşti, Ibidem*, p. 78). Nu am avut posibilitatea de a verifica mărturia mitropolitului Neofit, deşi cândva, am parcurs cele consemnate de el în 1746, în legătură cu legenda Sf. Filofteia, v. Curtea de Argeş, 1984, p. 14).

[27] *CDA*, 1923, p. 52. Ciudată trimiterea la „fig. 43-46”, repetată în alt loc şi raportată la Dan II, deşi la p. 53, în fig. 44 ar fi vorba de „Craniul lui Dan I”! În materie de craniometrie, expertiza-Rainer a stabilit o dominantă brachicefalică, dar şi 2 cazuri de dolicocefalie…

[28] *CDA*, 1923, loc. cit.

[29] *CDA*, 1923, p. 49.

[30] Descrierea vestimentaţiei la P. Chihaia, *Cetăţi de Scaun*, 1974, p. 21 (datarea semnalată se potriveşte şi cu vremea lui Dan I…).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Aproape în unanimitate, azi, se consideră că relieful antropomorf îl reprezintă pe Radu I, vestimentaţia defunctului aidoma celei din Apus - *„între anii 1380-1385*", supra, n. 30, subl. N. C.) - nu ar pleda totuşi pentru ţinuta specifică a unui adevărat cavaler, cum apare voievodul pe unele din monedele sale[31]. Ca să nu mai vorbim de faptul că, obişnuit, ctitorii îşi află locul de veci în ctitoriile lor, la Tismana sau Codmeana în ce-l priveşte pe Radu I, lipsit altminteri, alături, să zicem, de a doua soţie legitimă, Doamna Calinichia... În nici un caz, cum identifica V. Drăghiceanu, Dan II nu ar fi fost posibil să fie depus în Biserica Domnească, atâta vreme cât duşmanul său - Alexandru Aldea Vv., fiul lui Mircea - îi urmează la tron (1431-1436). Alternativa la ipotezele Radu I/ Dan II ar putea fi să atribuim gisantul ca reprezentându-l pe Dan I (v. observaţia din n. 27), cu rezervele necesare. În scurt, un aspect controversat din istoria Ţării Româneşti şi a spaţiului argeşean, stă încă în cumpăna judecăţii specialiştilor. În fapt, alături de nebuloasa tematică înfăţişată aici se desprind, totuşi semnificative conuri de lumină care, este de sperat, nu vor întârzia să fie valorificate.

RADU I Vv. AND THE LORDLY SWAY IN ARGEŞ. HISTORIOGRAPHICAL REFERENCES

Abstract

(I)

In the paper the reign of the voivode Radu I /c. 1377 - c. 1384/ and his position as a voivode in the capital of the feudal Walachia are discussed. There is no official document left from him, but he certainly was a voivode in Argeş, at the Court his grandfather, Basarab I, had build. It was a complex which included the Saint Nicholas Church built by Vladislav I-Vlaicu. A series of monetary emissions proves his presence on the throne. One of them, (v. n. 11, and here fig. 6) led to a controversial situation: it was considered that the figure on one of the coins was that of Vladislav who was supposed to be the sun of Radu I and made V.

[31] S-a scris mult despre „tipul cavalerului" din emisiunile monetare ale lui Radu I (amintesc aici că probabila anexă a atelierului monetar: construcţie, cuptor, o groapă cu monedă Radu I şi cu fragmente de creuzete, cu urme de metal, inclusiv cupru şi, dominant, argint) am găsit-o la Curtea de Argeş, vezi *op. cit.*, p. 58-59, fig. 21-22). Pentru tipul monetar găsit în tezaurul de la Slatina,v. Constantin Moisil, *op. cit.*, nr. 27-28, p. 70-71. În fine, referitor la faimoasa „ştire" din *Cronaca carrarese*, despre Ludovic I al Ungariei, care îl informa într-o scrisoare, pe seniorul Padovei, că s-ar fi luptat, în 1377, cu *„Radano prinzipo di Bulgaria infedele"*, care ar fi, după unii, Radu I al nostru, aflat în relaţii cu Veneţia, de unde ar fi primit mii de armuri – teză aproape curentă în istoriografia noastră -, totuşi cu ceva timp în urmă, Şerban Papacostea admite la rându-i ipoteza formulată de alţii, că o confuzie a cronicarilor s-a făcut între numele voievodului român şi beiul otoman, Murad I - cf. Ş. Papacostea, „Triumful luptei pentru neatârnare…", în vol. *Constituirea Statelor feudale româneşti*, Edit. Academiei, Bucureşti, 1980 /Inst. de Ist. „Nicolae Iorga", Bibl. ist. LIV/, p. 188 (n. 87, cu bibl. resp.). În jurul lui 1377, cert aproape, Ludovic I, prin Petru şi Benedict Himfy, se lupta într-adevăr la Orşova şi Severin,cu Vladislav I-Vlaicu (v. lucrarea subsemnatului despre acest voievod, din 1979).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Drăghiceanu to"identify" the tomb of this "son"; Oct. Iliescu demonstrated that in reality that emission was from Vlaicu Vodă's time.

A longer discussion regarding the existence of an anthropomorphic relief (a tomb stone certainly situated on a tomb in the North Western side of the nave, v. fig. 7-8) inquired about the identity of the person buried there. The historical tradition considered that it was "Radu Negru", while in a book about the restoration and the archeological research of the Lordly Church it was written that in the gorgeous vault no.10 was found Radu I. Such aspects are still unclear and they must be further solved.

(II)

- RECONSIDERĂRI/ COMPLETĂRI/ ÎNDREPTĂRI -

În strânsă legătură cu personalitatea şi rolul istoric al voievodului Radu I /c. 1377 - c. 1384/ - conturat ca atare în prima parte a demersului nostru, există încă probleme ce impun necesare clarificări (cât e posibil, desigur, în actualul stadiu istoriografic), dar mai ales *reconsiderări* privind opinii deja exprimate (pe calea tiparului, desigur, inclusiv în sânul vechii istoriografii), de unde şi nota caracteristică a celor ce urmează aici - punctual, aceea de Addenda/corrigenda.

1.- Mai întâi, cu privire la reprezentarea ctitorului în frescele Bisericii Domneşti din Curtea de Argeş, rol atribuit (o vreme în mod exclusivist) şi lui Radu I. Se va încerca aici, în premieră absolută, reconstituirea/identificarea imaginii picturale redate pe stâlpul NE din naos - acest element de construcţie, de structură a edificiului, care ar fi rămas cu totul neobservabil dacă nu ar păstra pe laturile sale, între alte mărturii, grafitul ce amintea de a doua soţie a ţarului din Târnovo, Ivan Alexandru (respectiv „Ievreisa gospojda"), apoi scenele despre viaţa şi milosteniile Sfintei Filofteia (c. 1750, opera zugravului Radu sin Mihai; care merită atenţie şi pentru faptul că în ultima scenă /"Aducerea în ţară a Sfintei Filoftei"/ e redat în alai, cu Patriarhul în faţă, însuşi încoronatul Radu Negru Vv…, v. *CDA*, fig. 26/[32]). Mai cu seamă, însă, pe latura dinspre Altar a acestui stâlp se mai păstrează portretul original, din sec. XIV, al unui personaj redat în picioare, în zale şi cu sabia la şold, cu mâinile rugătoare îndreptate spre altar (mai exact, spre Proscomidie), în scurt ar fi vorba de acel „Cavaler zugrăvit" (capul,din nefericire, îi lipseşte - nu ştim de când şi de ce /s-a dat deja un îndoielnic răspuns, v. n. 39, 47/ - dar se va găsi, probabil, explicaţia, v. n. 47), un personaj de seamă, desigur, căruia în 1920 i s-ar fi aflat şi mormântul…[33].

[32] Problemă succint prezentată şi în lucrarea subsemnatului,v. *Curtea de Argeş*, 1984, p. 14, iar grafitul menţionând-o pe „Ievreisa gspa" fiind redat foto în *CDA*, 1923, fig. 18.

[33] Cf. V. Drăghiceanu, în *CDA*, 1923, fig. 30 („Planul distribuţiei mormintelor aflate în săpături", respectiv M2, cu sicriu, oseminte intacte…), cu relatarea din *Jurnalul săpăturilor*, p. 136 şi fig. 37, 42; expertiza-Rainer, *Cercetări antropologice*, p. 153 - neconcludentă. Am înfăţişat, cu argumente

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

1.1. Nici vorbă, totuşi, de un ostaş-cavaler anonim (şi încă din secolele XIII-XIV, cum considera în 1931 Orest Tafrali, care s-a lăsat ademenit atât de „descoperirea" lui V. Drăghiceanu, de inventarul atribuit pretinsului M. 2, cât şi de interpretarea acestuia din 1923 - şi tot astfel nici de prezenţa figurativă pe amintitul stâlp, printre atâţia alţii, a unui Sfânt militar (cum s-a crezut şi am afirmat la rândumi)[34], ci de o altă imagine iconografică, poate cea mai expresivă din ansamblul pictural al Bisericii Domneşti, a ctitorului! Cine să fi fost acesta?

Tânărul şi instruitul istoric Gh. I. Brătianu, aflat la faţa locului, în 1920, semnala cu un oarecare dram de ardoare patriotică, cui? - lui Nicolae Iorga (în ortografia vremii): *„În jurul stâlpului din faţa catapitesmei, pe care e zugrăvit oşteanul în zale, fără cap, s-au găsit rămăşiţele unor tineri de vre-o cincisprezece,douăzeci de ani /.../. Privind de mai aproape şi ostaşul zugrăvit pe stâlp desluşim din pictură tot portul cavalerilor Apusului: zalele aşezate asupra tunicei lungi şi suliţa,coiful cu lunga coamă roşie. /.../ Coiful ar fi interesant de comparat cu cel închipuit pe monedele din această vreme a Ţerii Româneşti. Amănunt important: pe mâneca dreaptă se găsesc florile de crin zugrăvite foarte lămurit. Pe zale un semn în formă de E întors ar aduce aminte de ornamente de aceiaşi înfăţişare, aflate în mormântul dedesupt, de-valma cu crinii aurii"*[35] *(Subl. N.C.).* Vădit lucru, în privinţa pretinsului „mormânt" se acorda credit nu celor ce realmente puteau fi observate, de visu, de prea-curiosul vizitator, ci celor ce îi erau indicate, cert, de V. Drăghiceanu personal (acest mormânt Nr. 2 din CDA-1923 a fost efectiv şi în mod lămurit invalidat de cercetarea noastră din anii '69-'71, luând în considerare îndeosebi probele, negative, in situ, din faţa stâlpului de NE şi, desigur, expertiza antropologică a Dr. Fr. Rainer)[36].

Dar iată şi ceea ce considera, convins din totdeauna de afirmaţiile sale, istoricul de artă, profesorul (şi arheologul de ocazie) **Orest Tafrali**, respectiv în monografia binecunoscută - Monuments byzantins de Curtea de Argeş, Paris,1931 (Texte, Album)[37]. /Citat în continuare: *Monuments*/.

---

indiscutabile, starea de fapt, probând inexistenţa pe acel loc a unui mormânt, *op. cit.*, p. 95. Alţii, se va vedea, au crezut…

[34] Respectiv Sf. Teodor Stratilat (l-am citat pe A. Protich, 1926), sau Sf. Mercurie (luându-mă după St. Nicolaescu,1924), v. op.cit., p. 22.

[35] „Săpăturile de la Curtea de Argeş", în RI, VI (1920), 7-9, Cronică, p. 176-77, relatare urmată - ibid., p. 177-180 - de un fel de supliment, dacă nu chiar o punere la punct din partea lui N. Iorga, care înfăţişează, cântând ca atare, cuprinsul scrisorii lui V. Drăghiceanu/ evocat de mine, cf. partea I, n. 15/, cu un rezumat despre descoperiri, apoi despre faimosul Pomelnic şi, în final, p. 179: despre grafitul găsit de D. Norocea („Începutul, pe care el nu l-a cetit, l-am descifrat eu: vă Dlgopolea. Astăzi D. Norocea a găsit şi leatul pe un rând mai sus: „vleat 6860" (1352)" /*sic*, corect 1351/52!/; Iorga considerând că în M 10 ar fi fost înmormântat chiar „începătorul zidirii", Basarab I, „isprăvită pentru Mitropolie de Alexandru-Vodă, „*Poate* /sic. n. N. C./ că şi Vladislav să-şi fi aflat odihna aici"…(*ibidem*), opinie la care va renunţa…

[36] Supra, n. 33.

[37] De reţinut: autorul, ale cărui opinii fuseseră respinse încă din 1915, a criticat la rându-i cercetarea din 1920, mai întâi în RIAF, 1922, apoi în BIABulg, IV/1926-27, p. 236-250/ citat de regulă Izvestiia-

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

1.2. De menţionat în chip special faptul - cu totul curios, desigur, chiar semnificativ în anumite privinţe… - că O. Tafrali a văzut şi a semnalat scene picturale, figurative, din Biserica Domnească (pronaos), pe care istoriografia de profil le-a ignorat, de pildă: o altă „Deisis", cu Hristos încoronat, între Fecioară şi Ioan Botezătorul („mauvaise fresque de la restauration de 1845" - fotografie, *Monuments*, p. 212, Nr. 340 şi Pl. CXIV, 2; în schimb, din veritabila (ca vechime) „Deisis" de deasupra intrării în naos/ **Deisis** înseamnă „rugăciune" şi nu face parte nicidecum din scena Judecăţii de Apoi, v. infra, n. 40/, imaginea ctitorului îngenuncheat este redată complet aiuristic în viziunea artistei Viorica Sihni, *ibid.* Pl. XXX); apoi un „St. Athanase de l' Athos", lângă fereastra de N a pronaosului (al 4-lea strat de pictură, deci târzie - fotografie de ansamblu, *ibid.*, p. 205 /comemorat la 5 iulie, preciza O.T./, Nr. 302, Pl. CXIII, 2). În fine şi nu în ultimul rând, privitor chiar la stâlpul NE: spre deosebire de imaginea din *CDA*, 1923, aceea a „cavalerului fără cap" trebuie privită nu separat, ci în conexiune cu registrul situat imediat deasupra, pe aceeaşi faţă a stâlpului - rezultând astfel un veritabil „diptic" iconografic, am putea spune, întrucât în acest registru îl vedem pe Hristos, tronând cu Evanghelia în mâna stângă („rouleau…" la O. Tafrali)/ „*Adevăr zic vouă…"*, în greceşte: citat christic de adâncă semnificaţie…!/ şi binecuvântându-l pe cel de sub tron, pe „cavaler",în registrul inferior (*ibid.,* p. 174, Nr. 246-247, Pl. XCVII, acuarelă de Viorica Sihni[38] - v. aici fig. 10/1). Şi, într-adevăr, constatăm că în *CDA*, 1923 „cavalerul zugrăvit" e redat singular de către pictorul G. Teodorescu (între p. 112/113: Pl. VII - o remarcabilă copie în culori, preluată ulterior şi frecvent folosită, fără a fi citat şi artistul amintit); pe când scena cu Hristos binecuvântând e redată în alt loc, respectiv, în bogatul album fotografic (p. 209, fig. 225 cu legenda corectă: „Hristos deasupra cavalerului zugrăvit").

Ambele registre reunite şi publicate în lucrarea lui O. Tafrali din 1931 au fost semnalate şi folosite ca atare de Carmen Laura Dumitrescu, dar - din păcate - d-sa îşi îngăduie să adauge la multele-i „ipoteze" şi pe aceea,complet iluzorie, că la picioarele tronului lui Hristos ar fi fost înfăţişat şi un personaj asemănător celui din pronaos („Deisis"), mai exact: un „suflet" al unui cavaler din anturajul casei domnitoare, mort pe câmpul de luptă, către acesta îndreptându-se mâna-binecuvântătoare a lui Hristos, şi nu către personajul din registrul inferior, nimeni altul decât acelaşi anonim cavaler, redat de data aceasta în postura de luptător care

Institut/, dezvoltându-şi interpretările în 1931; acum,însă, aduce în sprijinul afirmaţiilor sale şi acel *Adaos* - pirat al lui Stoica Nicolaescu din RIAF, XVI/1922, unde, între altele, publica (înaintea descoperitorilor) inscripţia cu menţionarea Vidinului, abia găsită în Biserica Domnească, stabilind existenţa unui pretins „Io Radul /Negru/ Voievod" în al 13-lea veac…

[38] Nu am consultat arhiva Comisiunii Monumentelor Istorice, privitoare la operaţiile de cercetare/restaurare a Bisericii Domneşti şi aflată la fosta Direcţie a Monumentelor Istorice, spre a lua cunoştinţă de eventuale demersuri (oficiale, desigur, căci necesitau aprobări) ale lui O. Tafrali şi ale colaboratorilor săi dinainte de anul 1915.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

îşi depune armele, aşadar decedat[39]. Se va vedea îndată că lucrurile pot fi cu totul altfel privite…

Notă specială. Nimeni şi nici distinsa autoare abia menţionată nu sesizează ceea frapează cu adevărat: imagistica picturală din interiorul Bisericii Domneşti este interpretată *sui generis* de autoarea acuarelelor, executate probabil în 1915 şi publicate abia în 1931 (am şi amintit de perceperea fantezistă a personajului-ctitor redat în „Deisis"). În cazul registrelor de pe stâlpul NE, de reţinut configuraţia din cel superior, lipsind detalii prin simplificare (tronul, poziţia mânii lui Hristos), redând în schimb, fapt remarcabil, un colţ din ultimul strat pictural, cu imaginea Sf. Hristofor - pentru ca sub banda roşietică despărţitoare de cel inferior să vedem un personaj perceput, strict şi complet greşit, din profil, nu i se vede spada, scutul abia distinct, iar coiful de deasupra - curios de-a dreptul ! - plasat invers, cu şuviţa-panaş spre corp, iar lancea (care lipseşte cu totul în originalul „decapitat" păstrat) pare a fi închipuită şi trasată printr-o simplă săgeată, cu alb, v comparativ, fig. 9/1-3 /.

1.3. Indiscutabil, problema identificării personajului-luptător de pe stâlpul NE din naosul Bisericii Domneşti este încă de actualitate, iar rezolvarea ei nu poate fi detaşată de aceea care a umplut pagini şi scrieri întregi în istoriografie - a ctitorului monumentului argeşean. În această ultimă privinţă, contrar celor susţinute împotriva evidenţei istorice, a vremii respective, Basarab I iese primul din discuţie (avea unde să se închine, în bisericuţa alăturată Curţii!), în plus e bănuit a fi fost catolic, precum şi fiul său, „Alexander Bassarati", care, în pofida meritului de a-l fi adăpostit şi cerut ca Mitropolit pe Iachint de Vicina, abia pe patul de moarte, in articulo mortis /16 XI 1364/, s-ar fi botezat, luând şi al doilea nume de „Nicolae", decesul voievodului fiind imediat menţionat - deloc întâmplător! - în acel calendar */Cancionale/* catolic strict contemporan)[40].

Aproape totul a pornit din întâmplătoarea însemnare descoperită de D. Norocea (nume predestinat…; colaborator de seamă, dar marginalizat cu totul în *CDA*, 1923, ceea ce a şi stârnit ulterior din partea sa, lesne observabilă, un soi de ranchiună nedisimulată…)[41]; grafit absolutizat ca valoare informativă şi, deci, ajuns deja cheie de boltă, din unghi cronologic[42]: argument, probatoriu şi mai ales

[39] Vezi „Anciennes et nouvelles hypotheses sur un monument roumain du XIVe siecle: l'eglise Saint-Nicolae Domnesc de Curtea de Argeş", in RRHA, Serie Beaux-Arts, t. XVI (1979), p. 43 şi fig. 25-26 (ultima reluând acuarela din Pl. XCVII - Tafrali).

[40] Însemnare publicată cu decenii în urmă - v. Şt. Olteanu, „Cu privire la data morţii lui Nicolae Alexandru Basarab Voievod", în Studii, XXI (1968), 3, p. 523-526.

[41] Datorită în special, pare-se, faptului că la opera colectivă de după 1911, rolul de principal restaurator al frescelor a fost stopat,opiniile sale negăsindu-şi loc la redactarea capitolului de profil (acesta fiind încredinţat lui I. Mihail, care, în treacăt fie zis, se mira că personajul-cavaler redat pe stâlpul de la nord-est din naos, este înarmat, contrar practicii ortodoxe /*CDA*,182-83/, deşi Hristos din registrul superior binecuvântează şi armele personajului…).

[42] Un aderent important la opinia subsemnatului, anume, că însemnarea slavonă de pe peretele de nord al naosului nu e nimic altceva decât un întâmplător fapt de memorie, realizat după 1352 şi că, în

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

decisiv, că lăcaşul domnesc s-ar fi aflat în construcţie la 1351/52… Nimic mai şubred, din unghi interpretativ şi mai cu seamă din cel deontologic în astfel de forţate (şi pe alocuri penibile) încercări de a corecta fabulaţiile tradiţiei istorice munteneşti (care i-a atribuit miticului „Radu Negru Vv." zidirea Bisericii Domneşti, înmormântat aici; voi reveni asupra semnificaţiei şi datei grafitului cu alt prilej, v. infra, n. 47).

1.4. Într-adevăr, alături de o întreagă literatură care s-a străduit să restituie istoriei identitatea şi meritul (închipuit, adică prezumat) al realului Radu I al Ţării Româneşti în edificarea monumentalei biserici, voievod identificat şi în vremea noastră în calitate de ctitor, alături de soţia sa - cu trimitere la Tabloul votiv din naos, în pofida informaţiei precise din inscripţia în slavonă, parţial păstrată deasupra /databilă, cert, **1369, indicând cu limpezime stăpânirea Vidinului** şi pe care am redat-o, reconstituită, în lucrarea din 1984/. Inscripţie interpretată cu totul greşit, transcrierea oferită fiind hilară (adică neprofesionistă, trebuie precizat), din care ar reieşi că Radu Vv. a fost şi el unul din ctitorii lăcaşului domnesc - dar numai al unei părţi din decoraţia picturală, începuturile construcţiei plasându-se în domnia subsecventă Basarab I-Nicolae Alexandru[43], ultimului datorându-i-se (chipurile!) terminarea zidirii şi, desigur „programul" iniţial - mai mult încă: al întregului spaţiu pictural…[44]!

1.5. Nu se ia în considerare, din varii motive (unele sugerând un cras imobilism - dovadă şi plăcuţa ce indică anul „1352", fixată încă în anii treizeci ai veacului trecut pe faţada Bisericii Domneşti, care are doar meritul de a induce în eroare pe privitor), un fapt simplu şi evident: adevăratul ctitor al începuturilor, ca şi al desăvârşirii, prin aşternerea frescelor, îşi proclamă el însuşi această calitate - şi

consecinţă, grafitul nu constituie un argument că Biserica Domnească a fost începută de Basarab I, acesta „ieşind din discuţie": cf. Daniel Barbu, *Pictura murală din Ţara Românească în secolul al XIV-lea*, Edit. Meridiane, Bucureşti, 1986, p. 36 şi urm. /"Dosar arheologic", pe baza cercetărilor şi interpretărilor subsemnatului…/. Lucrare densă, documentată, dar dificil de consultat în amănunte datorită absenţei unui Indice tematic. Împotriva unor astfel de vederi C. L. Dumitrescu, *op. cit.*; fără argumente decisive, cf. eadem, „Le voivode donateur de la fresque de Saint-Nicolae Domnesc (Argeş) et le probleme de sa domination sur Vidin au XIVe siecle, RESEE, XVII, (1979), 3, p. 541 şi urm. Sub ultimul aspect, o punere la punct despre pretinsa (sau presupusa) stăpânire a lui Radu I asupra Vidinului - vezi Maria Holban, „Peut-il etre question d'une seconde occupation roumaine de Vidin, par Radu Ier, suivant de pres celle de Vladislav Ier (Vlaicou) de l'annee 1369?", RESEE, XVIII (1980), 3.

[43] C. L. Dumitrescu, în ambele articole citate, passim. În replică, cu privire la interpretarea scenei „Deisis" din pronaos, cf. D. Barbu, *op. cit.*, p. 22 şi aparat. Asupra tuturor problemelor şi aspectelor distincte înfăţişate până aici şi a altora ce urmează - plin de preţiozităţi şi de inexactităţi frapante (de pildă *CDA*,1923 - „lucrare exemplară pentru demersul de arheologie medievală"!), materialul publicat de Sergiu Iosipescu, *Comisiunea Monumentelor Istorice iniţiatoarea cercetărilor de arheologie medievală - Săpăturile de la Curtea de Argeş*, în RMI, LXI, 2/1992, Buc. 1998, p. 23-34 (e fostul BCMI, apoi BMI…).

[44] D. Barbu, *op.cit.*, p. 15 şi urm. (cu detalii, p. 36-37 şi urm.). Normal, distinsul specialist nu împărtăşeşte unele din opiniile subsemnatului, cu referire în special la rolul de „ctitor al lui Nicolae Alexandru Vv.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

explicit, inclusiv ca înfăţişare somatică; mai mult ni se prezintă **în trei** locuri, fiecare cu altă semnificaţie: **iniţiator** al lăcaşului, prosternându-se în faţa tronului Mântuitorului Hristos, încadrat ca mijlocitori (intercesori) de Fecioara Maria şi de Sfântul Nicolae al Mirelor, purtătorul hramului /pronaos „Deisis"/; **ktitor** ca atare, alături de soţie, cum rezultă din inscripţia în slavonă, păstrată lacunar şi menţionând pentru fiecare în parte titlurile şi atributele voievodale şi domneşti, inclusiv stăpânirea Vidinului (naos, Tabloul votiv cu macheta bisericii, scenă total refăcută de zugravul Pandelimon, în 1827; deasupra însă, într-o aşa-zisă mandorlă, se păstrează intact chipul lui Hristos); în fine, **luptător** aievea pentru ortodoxie[45], îmbrăcat cu zale, înarmat şi purtând coroana - la picioare coiful şi scutul (fig. 10: acestea din urmă având şi semnificaţia, niciunde mai nimerită de a fi chiar emblemele heraldice ale casei domnitoare, cf. Moisil,1915), personaj cerând cu umilinţă binecuvântarea - şi ea vine de sus, dinspre tronul lui Hristos (naos, stâlpul NE faţa spre altar, fig. 11).

Iată, aşadar, cum şi de ce anume acelaşi personaj ni se prezintă în întreită ipostază şi în locuri diferite, de fiecare dată binecuvântat de Pronia cerească - nimeni altul decât acel Mare Voievod şi Domn al Ţării Româneşti, prea-nedreptăţitul (în istoriografie) **Vladislav I** sau **Vlaicu Vodă** /1364 - c. 1377/. Acestuia şi nicidecum altuia îi revine meritul istoric de a fi schimbat radical ambianţa fostei Curţi argeşene, fără a exclude ajutorul - limitat ca prerogative - ale asociatului la tron Radu Vv. (care, mai mult decât probabil, se va fi inspirat şi din reprezentarea înzăuată a fratelui său pentru a-şi bate la preluarea Domniei acea emisiune monetară/ seria cu tipul cavalerului, adăugând însă emblema ţării, acvila deasupra coifului, cf. acelaşi Moisil, 1915/, domnitor cu rosturi şi merite altundeva în materie de ctitorii, neîmplinite *„din pricina scurtimii vieţii"*, cum spun izvoarele…). Că nu poate fi vorba de Radu I în Tabloul votiv din naos şi mai cu seamă de o a doua stăpânire a Vidinului, cum se afirmă speculativ pe temeiuri îndoielnice[46], o dovedeşte cu prisosinţă Icoana Sf. Atanase, dăruită de Vlaicu Vodă şi de soţia sa acelei Megisti Lavra de la Athos, pe a cărui cizelură (argint aurit) figurează donatorii - situaţi, faţă de imaginea pictată a Sfântului, exact ca în Tabloul votiv: domnul în dreapta (privitorului), doamna în stânga, doar inscripţiile în greceşte/ cumva chiar preluate ca atare din configuraţia iniţială, dinainte de 1369 a Tabloului votiv?!/, pentru fiecare în parte fiind invers plasate (donaţie asupra

[45] N. Constantinescu, *Cronologia monumentelor de la Curtea de Argeş (sec. XII-XIV), semnificaţia lor istorică*, Revista de istorie /RdI/, t. 34 (1981), 4, p. 695-696 şi urm, în special p. 700 (virulenţa propagandei catolice din anii '60 ai veacului, cu efect chiar asupra poziţiei basileului Ioan V Paleologul, politica lui Ludovic faţă de Valahia /v. infra, n. 48/, represiunile de caracter confesional - politic din Banat - împotriva românilor mai cu seamă, **specialiter Olachis**, etc., îl determină pe Vladislav I-Vlaicu să adere, decis, la **„opoziţia ortodoxă"** din Bizanţ, în frunte atunci cu patriarhul Filothei Kokkinos). Vezi şi versiunea în lb. germ., din Dacoromania. Jahrbuch fur ostliche Latinitat, 4/1977-1978, Herausgegeben von Paul Miron, Freiburg/Munchen, p. 280-281. Cf. cu altfel de nuanţări pentru perioada 1364-69, D. Barbu, *op. cit.*, p. 12-13, 15, 19-21, 26, etc.

[46] V. Maria Holban, *op.cit.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

căreia voi stărui ulterior, oferind totodată şi amănunte înnoitoare ca informaţie)[47].

2. Din motive cu totul conjecturale, în istoriografie (n. 31), de secole întregi numele regelui Ungariei, Ludovic I de Anjou (1342-1382, din 1370 şi rege al Poloniei, după moartea lui Cazimir cel Mare) a fost invocat ca principal protagonist în lupta împotriva expansiunii otomane, aliat sau nu cu alţii. Un episod politico-militar ar fi avut loc în SE Europei, respectiv la Dunărea de Jos în anul 1377 (aşadar chiar la începutul domniei voievodului nostru, Radu I); conflict în care regele ar fi fost învingător şi, catolic înverşunat dar şi pios, a construit drept recunoştinţă o impozantă biserică pentru pelerini /*Wallfahrtskirche*/ la M-rea Sf. Maria din Zell (Styria - Austria, ajunsă la mare faimă: *„Kirche der seligsten Jungfrau in Zell"*)[48], aceasta şi datorită splendidei icoane dăruite, datată cert după 1370 căci prezintă stemele reunite ale celor două regate[49]. Totuşi, cum s-a şi observat din timp, biograful regelui angevin, Ioan de Târnave, nu menţionează deloc acest conflict, deşi fundaţia pioasă din Zell e amintită în cap. XLV[50].

2.1. Iată de ce frapează faptul că acelaşi **Gh. I. Brătianu** a deschis un câmp de discuţie, prelungit până astăzi, afirmând că, în realitate, Radu I a fost implicat într-un conflict din anul 1377, că o incursiune valahă în regat (e citat A. Huber) a avut loc în alianţă cu turcii şi cu ţarul din Târnova, regele fiind învingător, cu efect şi asupra M-rii din Zell etc. Mai mult, şi nu a fost el cel dintâi, istoricul nostru invoca la rându-i menţiunea din Cronica lui Andrea Gataro: regele Ludovic îi scria seniorului din Padova, Francesco de Carrara, că a fost victorios împotriva lui **„Radome Turco e re di Bulgheria"**, ştire reluată în aşa-numita *Cronaca Carrarese* a fraţilor Gatari, dar altfel formulată, fiind vorba de **„Radano prinzipe di Bulgaria infedelle"** (1377), nefiind vreun dubiu că informaţia, chiar confuză, se

[47] Articol în pregătire: Revizuiri: **1.** *Basarab I şi data grafitului din Biserica Domnească*. **2.** *Vladislav I-Vlaicu Vv., ctitor şi donator la Muntele Athos. Din nou despre icoana Sf.Athanasie (c. 1368).* Aici se va încerca aflarea răspunsului la întrebarea: **când şi de ce**, în pofida datelor istorice,mărturiilor interioare şi a vechiului Pomelnic s-a încercat (şi în parte s-a reuşit: ştergerea numelor din inscripţia slavonă, a capului „cavalerului") ca un voievod de anvergura lui Vladislav I-Vlaicu să fie aproape „scos" din Biserica Domnească…

[48] Alfons Huber, „Ludwig I. von Ungarn und die ungarischen Vasallenlander", in Archiv f. osterreichische Geschichte, B. 66, Wien (1885), p. 7 (*„Das erste Land, welche Ludwig seiner Botmassigkeit unterwarf, war die Walachei…"*), îndeosebi p. 40 (relatarea lui Mannesdorfer, ca izvor privind înzestrarea M-rii din Zell de către regele Ludovic nu este din 1407, ci din 1487, deci cu un secol după moartea angevinului) şi, desigur, p. 43, un dat istoric real (*„Es wurde schon bemerkt, dass im Jahre 1377 die Walachei von ihm unabhangig war…"*.).

[49] Cf. A Magyar Nemzeti Tortenete, ediţia „mileniului" din 1895, vol. III: Por Antal /Schonher, „Az Anjou Haz es orokosei (1301-1439)" /Casa de Anjou şi urmaşii/ p. 273 desenul icoanei) şi mai ales, între p. 274/275, reproducere foto a basoreliefului de pe portal, cu legenda: *Nagy Lajos diadala a torokok felett es a Maria-Czelli templom alapitara).* - v. infra, n. 54.

[50] /Thuroczi/ *Chronica Hungarorum, Pars tertia* /de Ludovico Rege. /…/ A Ioanne Archidiacone de Kikullew compositam, ed. I, G. Schwandtner, Scriptores Rerum Hungaricarum /SRH/, Pars III (ed. Mathias Bel), Vindobonae, 1766, p. 243, cap. XLV (*De Fundatione duarum capellarum*): *„& aliam Cellis ad Beatam Virginem pulchro & miro opere conftruxit…"*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

referă la voievodul Radu I…[51].

2.2. Numai că interpretările au evoluat încă din prima parte a veacului trecut - inclusiv în ce priveşte şovina istoriografie maghiară, cum rezultă din scrierile lui Balint Homan - de pildă, în cunoscuta monografie din 1938: regele Ludovic I, cuceritor al întregului spaţiu românesc/!/, se afla în 1377 în Transilvania, la Szekely-Vasarhely /Odorheiul Secuiesc/ apoi la Diosgyor şi de aici îi scrie el aliatului Francesco di Carrara, la 20 iunie: *„di aver riportato una vittoria decisiva sui quarantamila guerrieri del turco Radomo (= Morado, Murat) e del pagano re bulgaro (= Sisman)"*[52]. Deşi, surprinzător, istoricul amintit ştia că Ludovic nu a luat parte la luptă (era suferind, ba chiar grav bolnav atunci /va muri de „lebbra", adică lepră, peste 5 ani!, cf. *op.cit.*, 304/), fără să fi fost deci valid spre a conduce acea *„guerra turca"* şi, drept consecinţă, *„non sappiamo chi ne fosse il comandante"* etc.[53]. Mai mult, culmea! - a fost pus relativ recent în discuţie şi aportul angevin de la Maria Zell: chiar în iunie 1377, când se pretinde că regele ar fi scris seniorului padovan (document totalmente necunoscut, adică de negăsit…), cuplul regal era oaspete la un eveniment familial de la curtea din Hainburg a lui Leopold III din SE-ul Austriei (logodna minorului Wilhelm cu nevârstnica fiică a lui Ludovic şi a Elisabetei, Hedwiga, mai târziu soţie de-adevăratelea a litvanului Wladislav II Jagello), ocazie de a vizita şi locul de pelerinaj din Zell şi de a dona icoana amintită, făcută de italianul Andrea Vanni di Senna (scenă redată de altfel pe timpanul /"um 1438"/ - un basorelief plasat sub arcada gotică a portalului

[51] „L'expedition de Louis I-er de Hongrie contre le prince de Valachie Radu I-er Bassarab en 1377" ,Extrait de la „Revue Historique" (*sic*, pt. RHSSE!), II (1925), 4-6, p. 1 şi urm. - un tirage-duplicat, cu minore deosebiri faţă de versiunea din revistă (aici Basarab, în titlu, fără *ss.*). Nu am avut posibilitatea de a verifica câteva referinţe bibliografice (Steinherz, Kupelwieser, *Cortusii additamentum secundum* - vezi p. 6, n. 1: trimitere greşită la ed-Muratori: „ibid., XII, p. 984"!!, ş.a.). Altminteri, trimiterea obişnuită se face la Galeazzo e Bartolomeo Gatari, *Cronaca Carrarese*, Confrontata con la redazione di Andrea Gatari /AA. 1318-1407/, ed. Antonio Medin /Guido Tolomei, in L. A. MURATORI, *Rerum Italicarum Scriptores* /RIS/, Fasc. 82 (p. 113-224), resp. Fasc. 2 del T.XVII, P. I., con la direzione di Giosue Carducci e Vittorio Fiorini, Citta di Castello,1910, p. 145 /AA. 1376 ottobre - 1377 sett./. De notat că în locul scrisorii (negăsite) din iunie 1377, editorii publică (p. 145-146) actul regelui Ludovic din sept. 1377, anunţând victorii în spaţiul litvan…

[52] *Gli Angioini di Napoli in Ungheria 1290-1403*, Roma, 1938-XVI (*sic*, ultimele indică era Mussolini!), p. 404-405, 566-67 (p. 304: Ungrovlahia = „Valachia ungherese"); critica, punctuală a acestei lucrări o datorăm aceluiaşi Gh. I. Brătianu, *Les rois de Hongrie et les principautés roumaines au XIV-e siecle. A propos du livre de B. Homan sur les Angevins de Naples en Hongrie*, in BSHAR, XXVIII (1947) 1, p. 67-105, îndeosebi p. 92-96. Savantul medievist, de precizat, se angajase şi anterior,după 1940, preluând, s-ar putea spune poziţia critică şi neostenită a lui Nicolae Iorga privind istoriografia maghiară (formidabilă!, **specialiter** după Dictatul de la Viena în problema Transilvaniei)/ Makkai-Galdi-Lukinich, Elekes, elveţianul Van Leisen ş.a./, menţinându-şi opinia privind episodul Radu I-1377.

[53] Homan, *op.cit.*, p. 404. Cf. Ş. Papacostea, l. c. (citează articolul lui Ilie Minea, „*Cherana sau Cheraţa"* , Cerc. Ist. - Iaşi, I /1925, p. 412-413, care propunea lectura **„Radom e turco e re di Bulgheria"**, reieşind mai limpede că erau trei co-beligeranţi…; conjuncţia **e** înlocuită azi cu virgule de S. Iosipescu, supra, n. 43!).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

bisericii mari din Zell; o „Bleistatue" a lui Ludovic, purtând aceeaşi icoană e aşezată la intrare şi datează abia din anul 1757…)[54].

2.3. În scurt, problema unui conflict armat (iscat şi de Radu I) cu regele Ungariei, în 1377, nu e întărit documentar în ce priveşte posibila participare a voievodului român[55]. E drept, o stare conflictuală exista de multă vreme în relaţiile Ţării Româneşti cu regatul angevin al Ungarei - moştenită, atenuată în răstimpuri, ivită din nou, mai ales sub Vlaicu Vodă şi îndeosebi în privinţa Banatului de Severin, cetatea de aici, cucerită de Ludovic I (posibil la începutul anului 1376), oastea fiind condusă de Nicolae de Gara, ajutat de Petru Himfy castelan de Orşova, ultimul pierind în luptă; regele însuşi va aminti acest episod chiar în anul care ne-a reţinut atâta atenţie: /Petru Himfy/ „care şi-a sfârşit viaţa lui vremelnică, fiind ucis în slujba noastră în războiul pornit de noi împotriva românilor din Ţara Românească, care de mult timp ne erau necredincioşi („*contra Olacos Transalpinas, dudum nobis infideles, mota nostris in serviciis vitam finivit occisus temporalem"* - 30 oct. 1377)[56]. Înfrângere vremelnică şi pentru Vlaicu Vodă, care, în contraofensivă, recucereşte Severinul/ banul pus de rege, Ioan Treutul, nu mai e amintit după 1376/, dar din nefericire se pare că Marele Voievod şi Domn şi-a găsit şi el sfârşitul în această ultimă luptă din viaţa sa, care a avut loc înainte de iulie 1378 (data testamentului - 3 al Mitropolitului Hariton al Ungrovlahiei, unde Vladislav e amintit ca decedat)[57] şi mai ales înainte de 19 nov. 1377, data privilegiului pentru saşii din Braşov prin care regele spera ca Ţara Românească să-i fie supusă[58]. Aşadar, cu mare probabilitate, Radu I Vv. a urcat **singur pe tronul din Argeş** odată cu evenimentele legate de stăpânirea Severinului şi dispariţia pe câmpul de luptă a fratelui Vladislav-Vlaicu (înmormântat în somptuosul M. 10 din Biserica Domnească, pe locul de onoare), nici mai devreme şi nici mai târziu de anul 1377.

[54] Vezi Jozsef Szamosi, „Konig Ludwig der Grosse: Bauten and /sic/ Denkmaler in Mariazell", in *Louis the Great, king of Hungary and Poland*, Edited by S.B. Vardy, Geza Grossschmid, Leslie S. Domokos, Cambridge Univ. Press, N.Y.,1986, p. 287 şi urm., cu 8 fig. (În volum, bogat în referinţe, nici una din istoriografia românească - doar în treacăt, Al. Tăutu…).

[55] Supra, n. 53. Inconsistente şi, deci, cu totul neavenite aserţiunile lui Pavel Chihaia, care, pe temeiul seriei monetare (emisiunea-cavaler) a lui Radu I face socoteli referitoare la închipuitele armuri veneţiene (10,000!!!) importate de „Radano" în 1377 (v. *Cetăţi de Scaun*, 1974, p. 169). La fel procedează şi S. Iosipescu, l. c.

[56] DRH, *D*, I, nr. 66, p. 109-110 (orig. lat.). Cf. monografia *Vladislav I* ,1979, p. 150-151. Vezi, în strictă legătură, nota urm.

[57] Paul Lemerle, *Actes de Kutlumus*. Edition diplomatique par…, Texte - album, Paris,1946 / coperta: 1945 /, nr. 36 p. 134-138. /Archives de l'Athos, II /; document-esenţial pentru cele discutate aici şi asupra căruia voi stărui cu alt prilej (supra, n. 47); omis însă, din păcate, în seria DIR, *B*, veacurile XIII, XIV, XV, Edit. Academiei Române, Bucureşti, 1951…

[58] DRH, *D*, I, nr. 67, p. 111-112, doc. dat din Zvolen (orig. lat.). La acesta făcea aluzie Alf. Huber în 1885 (supra, n. 48).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

***Fig.* 9. Fresce din Biserica Domnească. Naos, stâlpul NE, latura spre Altar: 1. Hristos binecuvântând (registru superior, sec. XIV) /ap. *CDA,* 1923, fi. 225/; 2. Aşazisul „cavaler zugrăvit" (registru inferior, sec. XIV; acuarelă de G. Teodorescu) /ap. *CDA,* 1923, pl. VII/; 3. Ambele registre (starea din 1915?), acuarelă de Viorica Sahni – ap. O. Tafrali, *Monuments,* 1931.**

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Fig. 10. Reconstituire: Vladislav I - Vlaicu Vv., luptător pentru cauza ortodoxiei /corpul cu zale, fără accesoriile redate punctat, desen ap. Corina Nicolescu,1970; capul voievodului, după *Deisis* din pronaos/.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Fig. 11. 1-2. Biserica Domnească. Cele două registre iconografice de pe stâlpul NE din naos aşa cum le-au gândit ctitorul şi programul său /în cel inferior, imagine reconstituită/.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

(II)

- REASSESSMENTS / COMPLETION/ IMPROVEMENTS -

Abstract

In the last part of the paper the author combat the thesis that the voivodes Basarab I, Nicolae Alexandru & Radu I founded successively the edifice of the Lordly Church from Argeş. The existing documents - including that from the inside the monastery - clearly demonstrate that the only founder was the voivode Vladislav I-Vlaicu, who is present in three different places: as an **initiator** (*Deisis* in narthex), as a voievode and as a Lord, **founder**, beside his wife, Lady Ana (nave, votive picture, remade in 1827; the adjacent inscription, partially preserved from **1369**) and especially as a **fighter for the orthodox belief** (iconographic diptych on the pillar from the North-Eastern side of the nave, the side from the Altar/Proscomidie) - fig. 9-11. nevertheless, it is considered without any documentary evidence the episode 1377, respectively a presumed alliance of Radu I Vv., followed by a campaign versus Louis I King of Hungary - who, as a consequence of his winning the battle, contributed to the foundation of the Great St. Mary from Zell /Austria (see further information in n.n. 48-58).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Argesis, XIX, 2010, p. 21-42.

BASARAB I ŞI VLADISLAV I LA ARGEŞ. - MĂRTURII DIN BISERICA DOMNEASCĂ „SF. NICOLAE" - 1. DATA EXECUTĂRII GRAFITULUI CU ŞTIREA MORŢII LUI BASARAB I. - 2. DIN NOU DESPRE VLAICU VODĂ - CTITOR ŞI DONATOR LA ATHOS

Despre Basarab I s-a discutat şi încă se discută de mai bine de un secol, cel puţin de la Hasdeu încoace şi s-au scris destule despre domnia şi rolul său în istoria Ţării Româneşti, îndeosebi prin prisma epopeii din 9-12 noiembrie 1330, care ne-a dezvăluit înainte de toate calităţile sale de diplomat în politică şi de strateg iscusit în materie militară. Bineînţeles, nu a scăpat atenţiei un aspect particular care îl priveşte pe Basarab - respectiv numele său, nume personal desigur dar, cert, de origine alogenă; drept care, în special prin filtrul interesat al istoriografiei maghiare, s-a scris mult despre origina sa „cumană", îndeosebi după ce, abia în 1832, cunoscutul editor G. Fejer publica şi astfel făcea cunoscut pentru întâia oară memorabilul document emis de cancelaria regelui Carol Robert (26 nov. 1332) şi în cuprinsul căruia /un act privilegial de reconfirmare/, cât se poate de lămuritoare erau şi au rămas două menţiuni - una, de maximă importanţă dar cu totul neaşteptată şi absolut singulară în plan istoric: **per Bazarab, filium Thocomery** (sic!), urmată în acelaşi document de alta, la fel de importantă: **idem Bazarab, infidelis Olacus noster** (ambele cu înţeles deplin, nu au deci nevoie de traducere)[1]**.** Or, tocmai despre acest *Thocomer* /recte *Tihomir* al nostru/ s-a afirmat în istoriografia maghiară că era de neam cuman - etnic atribuit şi fiului Basarab (în pofida atributului/etnonim: *Olacus*), teză în toată regula şi nu doar o simplă opinie, preluată în parte şi în istoriografia română, chiar în zilele noastre…[2].

Dar cele evocate până aici reprezintă doar un aspect - repet: particular şi nu neapărat de strictă actualitate pentru ştiinţa istorică. Interesează mai mult dacă Basarab I, în afară de aptitudinile sale pe câmpurile de luptă s-a impus şi pe alte planuri, de pildă în ale administraţiei, culturii etc. Nu cunoaştem nimic despre cancelaria sa (şi, deci, despre vreun document intern/extern emis de acolo), ştim că nu a bătut monedă; dar mai ştim că reşedinţa sa era cunoscută (şi încă din 1324, dacă cu chiar din 1319!), mai mult decât atât, ea fiind percepută la Vişegrad, în două documente angevine, drept *castrum Argyas*[3]. Să ne cantonăm aşadar în miezul tematicii sub al cărui titlu încerc demersul de faţă.

---

[1] *DRH, D*, I. Relaţii între Ţările Române, nr. 25, p. 50 (orig. lat.); pe larg, în articolul subsemnatului din „Argesis", XVI, Studii şi comunicări, Seria Istorie /2007, p. 113-115 şi urm.

[2] Vezi recenzia asupra unui penibil opuscul semnată în prestigioasa publicaţie abia menţionată, p. 509-514.

[3] *DRH, D*, I, nr. 30, p. 58 (11 sau 16 nov. 1336, regest); nr. 35, p. 65 (30 iun. 1347, orig. lat.), cu comentarii în art. cit., p. 116-117.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

În afară de orice îndoială, Basarab I Vv. a avut o existenţă intim legată de ambianţa geografică şi doar în parte (sau, să spunem, pe jumătate) de ansamblul arhitectural existent şi astăzi la Curtea de Argeş pe terasa înaltă de pe malul stâng al râului Argeş (aceasta, de fapt, fiind o prelungire a colinei strict delimitată ca relief şi denumită Sân Nicoară). Se impun aşadar, strict metodologic şi mai mult decât necesare, distincţiile ce urmează.

I.0. Nu tot ceea ce vedem pe teren, în picioare sau în ruină (v. fig. 1), exista în timpul vieţii voievodului - singurul element de arhitectură din vremea sa (descoperire cu prilejul lucrărilor de restaurare dirijate de arh. Gr. Cerchez, înainte de 1920), încă vizibilă la suprafaţa actuală a solului este o construcţie de plan trapezoidal care se află în jurul Biserici Domneşti Sf. Nicolae (aceasta, iniţial, nu avea incintă proprie - cea aflată azi în jurul ei, cu traseu parţial arcuit, datează din al 18-lea veac, iar turnul de intrare adiacent se va fi ridicat abia în 1838); dar acest impozant şi faimos edificiu de cult, contrar interpretărilor unor curente istoriografice, nu exista şi deci nu are vreo legătură cu Domnia lui Basarab I, fiind ridicat după moartea acestuia de către nepotul său, Vladislav I - Vlaicu Vv. (între anii 1365 şi 1369). Dimpotrivă.

1.1 Cât a fost Mare Voievod şi Domn al Ţării Româneşti /c. 1310-1351/52/, Basarab a moştenit un edificiu mai vechi, ridicat de înaintaşi cel puţin din pragul veacului al XIII-lea şi situat chiar sub pardoselile Bisericii Domneşti: o construcţie de dimensiuni reduse, de plan simplu în cruce greacă (fără puncte de sprijin) şi înconjurată de incinta trapezoidală amintită - complex arhitectural denumit deja **Argeş I**, respectiv **incinta A** (fig. **1**/1, **2**/2).

1.2. În schimb, la V de Biserica Domnească, pe o arie întinsă, se păstrează traseul unei mari incinte patrulatere (denumită **incinta 1**, cu un turn de intrare pe latura E (care, cum s-a verificat pe cale arheologică, a fost construit sub Neagoe Basarab V., c. 1517, odată cu o casă domnească, aproape lipită pe mijlocul laturii de N)[4]. Sub acest turn răsăritean, azi în ruină, am aflat fundamentele altuia, organic legat de latura incintei 1 şi având un plan diferit; l-am notat ca atare: **turnul nr. 1**, atribuindu-l vremii lui Basarab I**,** spre deosebire de cel ce se vede în vremea noastră, notat drept turnul nr. 2 (acesta din etapa de ample refaceri şi adaosuri la Curte, datorate, am stabilit, lui Neagoe Basarab Vv, c. 1517 - v. supra, n. **4**).

1.2.1. Dar pe latura S a incintei 1 se păstrează aproape intactă pivniţa sau beciul domnesc, precum şi o mică parte din structura şi elevaţia unui edificiu datorat cu certitudine lui Basarab I: este **casa domnească nr. 1,** cu extinderi ulterioare, cazul prispei zidite de o parte şi de alta a gârliciului de acces în pivniţă (datând tot din timpul lui Neagoe Basarab, apoi şi o scară de acces (sec. XVII) fixată în colţul NE al prispei.

1.2.2. În scurt, documentaţia arheologică a stabilit un lucru cert: această

[4] Detalii (date tipo-dimensionale, cronologie, ilustr. etc.), v. N. Constantinescu, *Curtea de Argeş, 1200-1400*, Bucureşti, 1984 p. 32 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

fază de construcţii datorată lui Basarab I a avut loc după anul 1338, pe baza unui obol de argint emis de regele Ungariei (care tocmai în acel an realizase o reformă monetară)[5], admiţând în consecinţă **faza de construcţie c. 1340** (fig. **2**/1). Este ceea ce am denumit ***Curtea Nouă***, a lui Basarab I, fiul lui Thocomer, alias Tihomir. Unde şi când s-a născut Marele Voievod?

1.3. Răspunsul l-am dat mai demult: cam pe la 1280, probabil în ***Curtea veche*** (fig. 1/**X)**, voievodul român fiind cam de aceeaşi vârstă cu viitorul rege, Carol Robert de Anjou al Ungariei[6].

1.4. Din această veche alcătuire voievodală - a reşedinţă, de bună seamă se păstrează, cum am şi anticipat, edificiul de cult **Argeş 1**, la nivel de fundaţii (în parte dispărute) cu **incinta A,** dar şi câteva anexe gospodăreşti, găsite şi definite arheologic în preajma casei 1, apoi pavaje din piatră de râu (fig. 1/X1-2), precum şi o cărare (fig. **1**/X-3) conducând unde?: exact pe un aliniament ce lega bisericuţa de o **casă** situată pe un mamelon, la mică distanţă spre S, ascunsă din păcate de clădirile moderne ale fostului spital orăşenesc (fig. **1/X)**. În această presupusă clădire încă nedepistată arheologic, de aceeaşi vârstă, probabil, cu biserica Argeş 1, a rezidat Tihomir-tatăl, aici se va fi născut Basarab, viitorul Domn. Mai târziu, întrucât Curtea veche a avut de suferit de pe urma evenimentelor din toamna anului 1330[7] - Basarab I, din raţiuni care priveau strict viaţa de stat a Ţării Româneşti, s-a angajat în ridicarea Curţii Noi. Istoria (adică în planul evenimentelor de caracter istoric) a voit însă ca el să-şi afle sfârşitul în alt loc, la Câmpulung. De stăruit în legătură cu acest eveniment istoric.

1.5. Este arhicunoscut şi dezbătut, ca valoare informativă, grafitul (fig. **3**/3-4) găsit în anul 1920 pe peretele de N al naosului Bisericii Domneşti: (trad. din slavonă) „/le/**at 6860** (1351-52), **la Câmpulung a murit Marele Basarab Voievod**"[8]. Problema principală a demersului de faţă: când anume a fost făcută această însemnare? Răspunsul la o astfel de întrebare a fost dat încă din momentul descoperirii (care nu era şi singulară, între altele şi cazul grafitului - de aceeaşi speţă - despre enigmatica „Evreisa gospojda", insolită evocare a celei de a doua soţii a ţarului Ivan Alexandru, evreica de neam (dar „nou creştinată" cu numele

[5] *Ibidem*, p. 54 şi urm. şi fig. 19/2, 51/6, cu bibl. respectivă. Moneda angevină a fost identificată şi atribuită de azi-regretatul Octavian Iliescu.

[6] Cf. AIIAI, XXIII/2, 1986, p. 554 şi versiunea, integrală dar cu adăugarea ilustraţiei din Argesis (supra, n. 1), p. 104.

[7] Vezi N. Constantinescu, Sp. Cristocea, R. Mascheo, *Săpături de salvare la Curtea de Argeş (1983-1984)*, în Argesis, XII, 2003, p. 165 şi urm. (habitat distrus - locuinţă cu sobă de cahle-oală, ş.a., acoperit cu o cantitate imensă de pământ galben purtat - provenit din săparea fundaţiilor din incinta lui Basarab I, c. 1340).

[8] Virgil Drăghiceanu, în *CDA*, 1923, p. 16 (fig. 9 - slovele clar întărite cu tuş de V. Dr.), 31, col. 2 (transcriere greşită), tot aici, fig. 18, grafit „Ievreika gsjda" (sic!) - corect „Ievreisa gspjda". (v. n .urm.).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Theodora, cum se arată în Sinodik-ul Bisericii bulgare de la Târnova)[9]: construcţia bisericii era în toi, când deodată s-a aflat că voievodul din fruntea ţării a murit, la Câmpulung, reieşind - logic, se părea - că edificiul religios a fost început de Basarab şi continuat de urmaşi… Logică forţată, cum am demonstrat (alături de alţi specialişti în materie, cf. articolul din numărul precedent al acestei reviste).

1.6. Altminteri, e de amintit aici un aspect (tematic) ţinând, în speţă, atât de *lexicografie* cât mai cu seamă de *ortografie*: numele lui Basarab I Vv. a fost perceput diferit de contemporani şi ca atare redat de izvoare cu o grafie fluctuantă, de pildă ***Bazarab*** /1324, 1325, 1327, 1332, 1334/, ***Basaras*** /1332/, ***Bassarat*** /1345/, ***Bozorab*** /1351/, ***Bazarad*** /1358/ etc. Şi mai târziu,diplomatica regilor Ungariei reda numele personal al Domnului Ţării Româneşti scriindu-l, ca în 1443 de pildă, ***Bazarab*** *filius condam Daan wayuode* (referire la Basarab II; actele munteneşti în slavonă îl aminteau pe acest ***Basaraba***, la fel cum însuşi tatăl său, Dan II, îl menţiona, în 1428, după celălalt fiu, Danciul şi cum,în sfârşit, nepotul Basarab cel Tânăr semna în acte fie *Io Mladi* ***Basarab***, fie *Io Mladi* ***Basaraba*** etc.)[10].

1.6.1. Astfel de menţiuni,care l-au preocupat îndeaproape şi pe B. P. Hasdeu[11] au un numitor comun: în totalitate,străine sau indigene ca provenienţă, izvoarele menţionate redau integral acest nume personal,literă cu literă, aşa cum era perceput - pronunţat şi auzit, văzut şi citit în scripte.

1.7. Două excepţii, ca izvoare semnificative şi - coincidenţă: alăturate în plan geografic - ne prezintă numele lui Basarab I printr-o grafie *sui-generis*: pe de o parte, **informaţia, aparent banală şi incompletă** (lipsa precizării datei calendaristice privind evenimentul) din grafitul argeşean, iar pe de alta, în plan strict istoric/succesoral, menţiunea de pe piatra tombală a lui Nicolae Alexandru Vv. de la Câmpulung. Ce fel de excepţie şi care este coincidenţa rezultă cu limpezime observându-se grafia: şi într-un loc şi în celălalt, cu mijloace diferite ca realizare, să zicem tehnică, **numele lui Basarab e redat cu ligaturi specifice, dar identice** (fig. **3**/1-4). Ceea ce, vădit lucru, ridică întrebarea legitimă: simplă coincidenţă? De notat faptul că Hasdeu însuşi a găsit de cuviinţă să-l amintească pe descoperitorul mormântului de la Câmpulung, Gr. G. Tocilescu, a observat desigur specificul inscripţiei de pe piatră, transliterând numele lui Basarab prin grafia ***Bâsarabâ***, fără însă a o şi comenta decât în lumina teoriei sale despre *Sarabi*; în schimb, cu acribia-i ştiută, a fost şi a rămas singurul în istoriografie care a reprodus

[9] Precizări în articolele din RESEE, VIII (1970), 1, p. 17 (n. 34-36), 18 (n. 37-39) şi BMI, XL (1971), 3, p. 19 (n. 31). Ţarul din Târnova alături de a doua Theodoră, cu titlurile respective figurează ca donatori în *Evangheliarul din Londra* (1355), mss. miniat aflat la British Museum. Cu decenii în urmă, la cererea subsemnatului, apreciatul istoric din Londra, John Hurst /Inspectorate of Ancient Monuments/ în chip îndatoritor mi-a trimis copia-foto a miniaturii.

[10] Menţiunile din actele latineşti în *DRH, D*, I, *passim*, cele în slavonă - *DRH, B*, I, nr. 60, p. 116 (1428, orig. slav.), nr. 155 şi urm. (Basarab-Laiotă şi Basarab-Ţepeluş, orig. slav.). De reţinut evocarea lui Matei Basarab, în inscripţia greacă de la m-rea Mărgineni (transliterat: **Mpasarampa**), N. Iorga, Inscripţii, I, 1905, nr. 186, p. 83. Vezi infra, n. **26**.

[11] *Etymologicum Magnum Romaniae*, III, Bucureşti, 1893, s.v. *Basarab* (col. 2540-2592).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

întocmai textul inscripţiei câmpulungene, inclusiv ligaturile (fig. **3**/2)[12]. Să trecem însă mai departe.

1.8. Firesc, este de admis că însuşi Vlaicu Vodă a fost cel care s-a îngrijit de funeraliile părintelui său şi, deci, tot el îi va fi poruncit unui meşter-pietrar (probabil angajat chiar pe şantierul ce se organiza la Argeş prin punerea temeliei Bisericii Domneşti, îndată după dispariţia lui Alexandru Vv., Subl. N. C.). Indiferent de aserţiunea (încă nedovedită), că piatra de mormânt nu ar fi decât o copie târzie a celei originare - conţinutul inscripţiei este strict autentic (doar indictionul este greşit calculat) şi consună cu restul izvoarelor din epocă. În scurt, departe de a fi o simplă coincidenţă, dimpotrivă o explicaţie logică a similitudinilor de care este vorba aici constă în faptul că **inscripţia funerară de la Câmpulung este anterioară grafitului de la Argeş**; meşterul (sau cel care a realizat însemnarea cu data **6860**/1351-52 pe peretele Bisericii Domneşti) ştia deja de *Dălgopole*, văzuse şi citise inscripţia, reţinând din ea doar un nume: „Marele Basarab Voievod". Indiscutabil, se dovedeşte că informaţia din grafit este un fapt de memorie - una asociativă**:** numele defunctului ***Basarab***, socrul dintâi al ţarului din Târnova (Theodora, fiica voievodului român şi mama lui Sracimir din Vidin, repudiată de ţar, de unde şi a doua căsătorie cu aceea care a preluat numele româncei**,** v. supra**, 1**.5 şi n. **9**) şi *evreica încreştinată*, menţionată vizavi, pe stâlpul NE…; informaţii ştiute şi consemnate fugitiv, poate de aceeaşi mână. **Data conţinută în grafit nu are nici o legătură cu etapa de construcţie a Bisericii Domneşti.**

Dezvoltând consideraţiile precedente (unde calitatea de **ctitor-unic** a lui Vladislav I-Vlaicu**,** în Scaunul său domnesc din Argeş e doar sugerată) şi reluând, dintr-o altă, perspectivă, concluziile demersului înfăţişat în articolul anterior din această revistă, referitor la edificiul ivit în ambianţa **Curţii Noi,** alăturat de aceasta, se va stărui în cele ce urmează asupra unui aspect particular al iniţiativelor (şi realizărilor!) ctitoriceşti datorate voievodului Ţării Româneşti, acela de donator - mai exact: **ctitor şi donator la Muntele Athos.** Şi, într-adevăr, cu riscul de a repeta lucruri ştiute, de această dată va reieşi, de sperat, nu doar o ***altă restituire,*** ci chiar un crâmpei de substanţă din însăşi **existenţa primară** a Bisericii Domneşti, în relaţie desigur cu ctitorul ei amintit.

[12] *Ibidem*, col. 2554 şi urm. Ceva mai târziu, N. Iorga se pronunţa astfel: *„Există la Câmpulung o veche şi puternică mănăstire, clădită ca Sân Nicoară din Argeş, de Nicolae Alexandru Basarab. Piatra acestuia cu data de 6973 (1364), se mai vede, perfect păstrată, la* dreapta *în locul cuvenit ctitorilor. Indicaţia nu concordă. Inscripţia a fost întâiu semnalată de Mihai Cantacuzino în tratatul său istoric descriptiv asupra Ţerii-Româneşti /***1774,** n. N. C/ *tipărit în greceşte în 1803, de fraţii Tunusli (cf. şi Şincai, la an. 1360), apoi a fost copiată de mitropolitul muntean Neofit etc."* - apoi: „*Literile sunt săpate, nu scoase în relief, garnitura e întreagă: înfăţişarea scrisorii samănă cu a răvaşelor slavone păstrate în Braşov*" (*Inscripţii*, I, 1905, nr. 267, p. 132-33. (subl. N. C.).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

2.0. Suntem de fapt în plină epocă de receptare şi acţionare a dreptului de ctitorie bizantin[13], a grecităţii în plan ecleziastic (vlădica Iachint, ajuns la despărţire faţă de voievod, din păcate nu ştim dacă a avut vreun rol anume, în afară de susţinerea dicheofilaxului Daniil Kritopulos „ca ierarh a toată Ungrovlahia" /1370/[14] şi va muri curând, rol îndeplinit ulterior, se va vedea, de mitropolitul Hariton). De amintit în acest context remarca lui N. Iorga privind „persistenţa" în Biserică a limbii greceşti chiar în epoca pe care o avem aici în vedere[15].

2.1. De adăugat sau,după caz, de precizat că Vlaicu Vodă însuşi a voit sau a cerut să fie considerat ctitor, la Cutlumuz în Athos (sept., indict. 8, 6878/1369; continuând, pe temelia pusă de tatăl său, acum însă fiind alături de chir Hariton ieromonah şi catigumen: „Şi suntem amândoi deopotrivă ctitori /**kai esmen hoi dyo kat'ison ktetores/**, eu pe de parte, ca cel care a plătit cheltuiala, iar el, pe de alta, ca cel care s-a trudit şi a clădit"; Vladislav Vv. se face chezaş la păstrarea regulilor monastice statornicite la Cutlumuz, jurând pe Evanghelii, Sf. Cruce şi - semnificativ, dar perfect explicabil atunci, în 1369, căci se invoca patronul Bisericii Domneşti - „şi pe marele Nicolae /**kai eis ton megan Nikolaon**"/; în sfârşit, „Aceste astfel scrise şi iscălite de domnia mea şi pecetluite cu semnul meu, ca stăpân şi ctitor al acestei mănăstiri /**hos oikokyrion kai ktetoros tes toiaytes mones/** etc."[16]. În aceeaşi privinţă, nu e de insistat decât menţionând şi alt efort ctitoricesc al lui Vlaicu - zidirea (cam în aceeaşi vreme), înzestrarea şi ordonarea

---

[13] Cf. Gh. Cronţ, *Dreptul de ctitorire în Ţările Române*, SMIM, IV (1960), p. 77-116. Mai nou - Pr. Ic. Vasile V. Munteanu, *Organizarea mănăstirilor româneşti în comparaţie cu cele Bizantine (până la 1600)*. Teză de Doctorat, Bucureşti,1984 /Extras din *Studii Teologice*, XXXVI /1984, 1-2 şi 3-4/, îndeosebi p. 44-45 (cu bibl.; pertinente distincţii pe tema *ctitor-ziditor-întemeietor-donator*).

[14] „Pitacul" din 1370 către patriarhul Filothei Kokkinos - v *DIR, B,* Veacul /sic/ XIII, XIV şi XV (1247-1500), Edit. Academiei Române, Bucureşti, 1951, nr. 13, p. 20-21 (trad. rom.). Kyr Iachint a decedat „către 1372" (alături de el, din 1370 apoi până în c. 1380 Hariton) - v. P. Ş. Năsturel, *La partition de la Metropole de Hongrovalachie*, Extras din BBR**,** (vol. VI (X) - Serie Nouă), 1977/1978 „Freiburg (Germania), 1978, p. 300.

[15] „Le Mont Athos et les Pays Roumains", in Academie Roumaine, „Bull. de la Sect. Hist.", II, 1914, p. 164-65 - textual: ***„Et enfin, pendant la seule epoque qui dure jusk'en 1380, la langue /grecque/ persista… en Valachie dans l'Eglise, que n'avait pas encore conquise le slavonisme"*** , ap. P. Ş. Năsturel, infra, n. **18** (subl. N. C.).

[16] Paul Lemerle, Actes de Kutlumus, Edition diplomatique par…, Texte. Album, Paris 1946 /pe copertă 1945/ (Archives de l'Athos, II 1-2), nr. 26, p. 102-105 (citat grec. /pronunţia erasmică/ din p. 103, r. 15 şi p. 104, r. 43-44). Cf. *DIR, op. cit.*, nr. 11, p. 16 şi urm. (trad. rom.). Mefienţa reputatului savant francez faţă de consideraţiile dintr-o lucrare a lui G. Cioran (Athena, 1938): sursele bizantine nu se referă la Kutlumuz ca „Mare Lavră a Ţării Româneşti", „a voievodului /muntean/" etc., domnii români nefiind ctitori acolo, din adâncă vechime („*Il faut etre en garde contre cette tendance des savants roumains*…" etc.) - v. *op.cit*. ,Introduction, p. 2 (n. 10). Cum ar mai fi posibil să-l contrazici, în aceeaşi privinţă, combătându-l adică pe un Neagoe Basarab Vv., binefăcător la Athos şi, desigur, la Kutlumuz, care afirma despre aceasta din urmă: ***„<străbunicul nostru> Io Mircea <cel Bătrân> marele voievod a înnoit sfântul şi atotcinstitul <hram>… făcându-l ctitorie a Ţării Româneşti"*** - *DRH, B,* II (1501-1525), nr. 105, p. 208-215, hrisov de întărire a multor sate, cu indicarea hotarelor şi a boierilor-hotarnici, din 1512-1513, iul. 23 (orig. slav. la Athos). (Subl. N. C.).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

traiului Mănăstirii Vodiţa, la îndemnul stareţului Nicodim (***„cu munca lui chir Nicodim şi a fraţilor lui am zidit şi am zugrăvit”***, el dăruind „***un tetravanghel ferecat cu argint aurit, o cădelniţă de argint, vase sfinţite de argint, ş.a.”,*** cum înşiră lămurit hrisovul slavon nedatat)[17]. Metale preţioase, „ducatul” menţionat în actul din 1369 de la Kutlumus dezvăluie şi pe ceastă cale posibilităţi materiale însemnate, inclusiv existenţa atelierului monetar de la Argeş!

2.2. Domnul Ţării Româneşti, primul ştiut ca atare, s-a remarcat şi prin faptul că a transmis dincolo de fruntarii chiar chipul său, alături de al soţiei sale, la scară miniaturală, desigur, dar printr-o operă votivă de adâncă semnificaţie: este Icoana Sf. Athanasie (Athonitul), dăruită faimoasei **Megisti Lavra**[18] (fig. **4)**.

2.2.1. Începuturile acestei prime fundaţii cenobitice de la Muntele Athos datează din anul 963, sub împăratul bizantin Nicephor Phocas, care a dăruit fondurile, construcţiile continuând sub Ioan Tzimisces (primul e şi pictat în 1535 de Theophanes Cretanul: donatorul-ctitor ţine în mâini şase lingouri de aur!!)[19]. De fapt, ctitorul/fondator este călugărul Athanasie, pe numele mirean Avraam, originar din Trebizonda; rămas orfan de copil, o rudă, ofiţer, îl aduce la Constantinopol şi de aici ajunge tânărul la Athos, călugărindu-se cu numele de Athanasie; e considerat întemeietorul monahismului athonit. La început, zidirea lui Athanasie era modestă - abia pentru 20 de călugări, astfel încât, spre sfârşitul vieţii el o dărâmă şi clădeşte katholikonul nou, cu acareturi sporite - pentru 120 de călugări, cum se arată în „Viaţa” care îi înfăţişează faptele sale pioase. Mai mult, Athanasie, se arată tot aici, s-a dovedit a fi şi constructor, adevărat **ktistes**: numai că în ziua fatală de 5 iulie (an neprecizat), el, împreună cu arhitectul Daniil şi cu alţi 5

---

[17] *DRH, B,* I (1247-1500), nr., 6, p. 18 (orig. slav., datat de editori <1374>, mai degrabă însă ar putea fi din <1370>).

[18] Aici după Marcu Beza, *Urme româneşti în Răsăritul ortodox*, Bucureşti, ed. 2, 1937, între p. 41/42. Bibliografie la zi: P. Ş. Năsturel, *Aux origines des relations roumano-athonites: l'icone de Saint Athanase de Lavra du voivode Vladislav*, in ***Actes du VIe Congres d'Etudes byzantines*** (Paris,1948), t. II, Paris, 1951, p. 307 şi urm. (Vezi infra, n. **23**). Alăturat în fig. **4** - Sf. Athanasie, pictură de Theofanes Cretanul/1535 (infra, n. **27**.).

[19] KEDAK /***Centro para la Preservacion del Patrimonio del Monte Athos***/ & alii, De viaje por el **Monte Athos .** Catalogo, Encuadernacion, Salonica Grecia /Noviembre 2003/, p. 7, fig. 2. Text numai în spaniolă. La p. 5: *San Atanasio Athonita. Detalle de un fresco de Teofanes el cretense (s. XVI). Interior del refectorio*.- Catalog splendid ilustrat (apărut, de reţinut, în colaborare cu Universitatea din Granada, Spania), cu detalii de ordin arhitectural (amplasamente, schiţe /restaurări etc.). Din nefericire, cu nepermise erori şi omisiuni/confuzii privind aportul voievozilor români (nici o referire la Nicolae Alexandru, Vladislav I), schitul românesc **Prodromul** nu există, iar *Bibliografia /recopilada por Kostas Ketipis/* de la p. 255-56 nu menţionează nici un titlu al autorilor români (!); culmea ingratitudinii haghiorite: chiar termenul diplomatic **bizantin** (!) **Ungrovlahia** (adică, Vlahia dinspre/de lângă Ungaria') e tălmăcit nu simplu, eronat, ci tendenţios: „Ungaria şi Valahia” /recte *Hungria y Valaquia*…/. În fine, un fals incredibil - chiar la Megisti Lavra!: chipul voievodului muntean/donator, Vladislav (III), pictat de acelaşi Theofanes Cretanul, poartă inscripţia IOANNHC 'O TZIMICKHC (adăugată, limpede, peste cea originară - cu **Io** … **deyteros ktitor** mai jos, în dreptul copilului Moise, **voivoda**, p. 7, fig. 1).Vezi infra, n. **23**. Nimeni nu a observat acest grosier procedeu de a ocoli adevăruri istorice…

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

meşteri, aflaţi sub cupolă, pe schelă - aceasta se rupe, toţi pierzându-şi viaţa; se explică de ce, la 5 iulie, se face pomenirea Sf. Athanasie. Moartea lui a avut loc după anul 997, mai degrabă între anii 1006 (când se pare că şi-a scris testamentul) şi 1011, când e pomenit urmaşul său, Eustratie[20].

2.3. Revenind la donaţia voievodală, e de subliniat că Icoana Sf. Athanasie este o adevărată operă de artă (fig. **4**): format mijlociu[21], pat de lemn, pe care au fost pictate din faţă doar capul şi mâinile Sfântului, în rest totul e metal, adică ferecătură de argint (cândva şi aurită): capul pictat cu nimb bogat decorat în relief, încadrat de inscripţia **Agios Athanasios**, mâinile Sfântului ţin un rulou /sau *filacter/* desfăşurat, cu cinci rânduri în greceşte: ***Agathe psyche*** etc., îmbrăcămintea cu pliuri (de sub rulou - două cruci suprapuse, fiecare cu inscripţiile obişnuite **IC /XP, N/K**); faţa piesei, relativ netedă în câmp şi pe rama de margine (motive nedefinite în tehnica au repousse), rama, lată, e fixată la colţuri şi pe mijloc cu rozete (10 la număr) care ascund probabil cuie sau nituri de prindere.

2.3.1. În partea inferioară a feţei Icoanei, pe ramă, între două rozete, sunt redate chipurile donatorilor, în picioare, cu mâinile întinse /gest de ofrandă (sculptate în relief în tehnica *au repousse* şi aparent, doar, pe câte o „plăcuţă" dreptunghiulară, clar delimitată, părând a fi aplicată prin sudură…)[22]: la stânga /respectiv dreapta privitorului/, Vladislav I-Vlaicu, iar în partea opusă - Ana Doamna (detalii în fig. **9**/2). Repet şi aici ceea ce am afirmat în atâtea alte împrejurări: **compoziţia personajelor principare** redate **pe Icoană s-a inspirat, vădit, din Tabloul votiv existent deja în Biserica Domnească din Argeş.** Dovadă şi inscripţiile aferente (deşi inversate ca poziţie) - şi, într-adevăr:

2.4 Aproximativ pe mijlocul feţei, în registre diferite:la dreapta Sfântului (recte stânga privitorului), pe şapte rânduri, în dreptul Anei, inscripţia greacă, cu majuscule şi unele abrevieri (integral[23], *tale-quale,* fig. **8**) cu numele, titlul şi

---

[20] /Pr./ Teodor Bodogae, *Ajutoarele româneşti la mânăstirile din Sfântul Munte Athos,* Sibiu, 1941 /Academia Teologică „Andreiana", Didactica, 1/, p. 12 şi urm., îndeosebi p. 87-89. Despre Icoană, p. 92 şi urm.: „S-a crezut… etc.", nefiind vorba de Vlaicu Vodă şi Ana Doamna, ci de Vladislav III /1521, 1525-26/. luându-se după St. Nicolaescu (v. infra, n. 23).

[21] Circa 70 x 50 cm? (poate mai mici, oricum, cifre aproximative, din memorie: la faţa locului, în mai 1973, abia am putut să o ating cu mâna - nu mi s-a permis fotografierea şi nici măsurarea Icoanei…; vezi aici localizarea în planul katholikon-ului şi imaginea-foto din interior, fig. **5** /2-3, ap. KEDAK, Viaje, p. 7, fig. 4-5; în Viaje, p. 6 - legenda fig. 5, eroare evidentă: *Interior del refectorio*).

[22] Observaţie Carmen Laura Dumitrescu, în articolul citat (şi criticat) în precedentul volum Argesis. În cele de faţă am reluat la rându-ne imaginile (restituite în desen) publicate de regretata Corina Nicolescu, *Istoria costumului de Curte în Ţările Române. Secolele XIV-XVIII,* Edit. Ştiinţifică, Bucureşti, 1970, p. 221 (fig. 16, 23).

[23] Cei vechi dintre istorici,în afară de Gr. G. Tocilescu, au oscilat în atribuire, unii respingând *de plano* identificarea donatorului ca fiind Vladislav I - Vlaicu, cazul lui Ioan Bogdan, ***Io din titlul domnilor români.*** Post Scriptum /1889/, în *Scrieri alese*, ed. G. Mihăilă, Edit. Academiei Române, Bucureşti, 1968, îndeosebi p. 146-158 (resp. acel P.S.), combătând opinia lui Tocilescu despre „Tugomir Basarab": „Acelaşi lucru putem susţine şi despre pretinsul titlu al lui *Vladislav Basarab,* de pe icoana Sf. Atanasiu de la mănăstirea Lavra, muntele Athos". /sunt citaţi Tocilescu, Th. Burada şi

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

atributele voievodului (în trad.): „† **Ioan Vladislav, mare voievod, întru Hristos Dumnezeu, credinciosul Domn şi singur stăpânitor a toată Ungrovlahia”**; în partea cealaltă, în dreptul voievodului, pe opt rânduri, titlul şi atributele soţiei donatoare: **„† Anna, preacucernica mare voievodeasă** (*sic*)**, întru Hristos Dumnezeu credincioasă şi singură stăpânitoare a toată Ungrovlahia”.**

- Observaţii. Ambele inscripţii adică cele de bază, greceşti (aici cu tranliterare latină), suscită comentarii necesare. De reţinut, mai ales, insolitul titlu al Annei - **voivodisa,** care apoi va fi înlocuit prin *Kera* /Doamna, v. infra şi fig. **7/**. Stilistic, se vede limpede că textul înfăţişat orfăurarului iconar era în acea limbă (***koine*** **/**neogrec. *kini/* ***dialektos***) prezentă şi în Biserica Domnească (în rugăciuni şi pe filactere), departe aşadar de centrul spiritual, oficial, din Bizanţ - cum remarca P. P. Panaitescu[24], de pildă: **ke** (conj. pt. **kai)**; ligaturi şi abrevieri destule, precum **I** cu **C** (din Ioannis), **C** (clasica *sigma*) folosită cu **T** (în pi**st**os, pi**st**e, euseb**st**ate), **OY** (*omikron/ypsilon* unite în **U*ngrovlahi*a**); de asemenea, frapează faptul că atributul domnesc pt. Vladislav, ***singur stăpânitor*** - respectiv **aytokrator** e redat cu *omega* (ultimul o), în această formă termenul fiind rezervat doar basileului![25]. În fine, de reţinut **NT** (din ***Vlantislavos***), pt. *delta* - o cutumă deja în diplomatica bizantină a epocii, prin redarea numelor personale alogene, îndeosebi de coloratură slavă (cazul, e drept singular, şi al lui Dobrotici, redat *Ntomproditzas,* faţă de mai uzualul *Tomprotitzas*[26] /şi aici o observaţie: în epocă, grec. MP(i) reda lat. B, ca şi mult mai târziu, v. supra n. 1**0**/).

2.5. Interesant e faptul că Icoana de la Marea Lavră a servit cumva de model pentru înfăţişarea Sfântului-fondator Athanasios, cum denotă pictura (aurită

---

mai ales rusul - călător la Sf. Munte, K. D. Petkovici, *Obzor afonskih drevnostej,* S. Ptsb. 1867, apoi arhim. Porfirie Uspenskji, în 1877: „Acesta crede că inscripţia şi icoana sunt de la Neagoe Basarab, 1521”! etc./. În scurt, I. Bogdan se întreba dacă nu cumva e vorba de vreun Vladislav sau Vlad din al 16-lea veac, inclusiv Vlad Vintilă de la Slatina, care, şi el, a dăruit Lavrei o icoană (p. 158 vezi şi infra, n. **28**). Mai decis, ca opinie, a fost Stoica Nicolaescu, în opoziţie cu N. Iorga: *„Vladislav Voevod şi soţia sa Ana, cari au dăruit sfintei mânăstiri Marea-Lavra din Sfântul Munte frumoasa icoană a Sfântului Athanasie,ferecată cu aur şi argint, nu e Vladislav din secolul al XIV-lea, cum crede d-l Iorga, ci domnitorul Ţării Româneşti, mărturisit de documente ca atare, între: 1523-1525. Icoana Sfântului Athanasie a fost dăruită mânăstirii Lavra în 1521-2*. (St. Nicolaescu, *Documente slavo-române,* 1905, p. 255)”; iar mai departe, desluşind Spiţa genealogică de la p. 8: *„Vladislav Voevod şi doamna Neacşa sunt părinţii lui Vladislav Voevod ce a domnit între: Aprilie 1323 - Noemvrie 1525. Acest Vladislav Voevod a avut de soţie pe doamna Ana şi de urmaş pe Moise Voevod (1529-1530). Ei, Vladislav Voevod şi doamna Ana, sunt ctitori la mânăstirea marea Lavră din Sfântul Munte Athos*” - cf. broşura lui St. Nicolaescu, Lămurirea unei enigme istorice. VLADISLAV VOEVOD şi DOAMNA NEACŞA 1488, Bucureşti, 1935, p. 5, 7. Opinii şi păreri în parte confirmate (supra, n. **19**…).

[24] CDA - 1923, p. 161-171.

[25] J. Darrouzes, *Ekthesis Nea*. Manuel de pittakia du XIV-e siecle, Paris, Institut francais d'Etudes byzantines, 1969, p. 120, n. 47.

[26] *Ibidem*, p. 56 (n. 43: „cette orthographie isolee et plus tardive n'a pas d'autorite”…). De reţinut: grec. *Panteleimon<os>* devine Pandelimon al nostru/1827/…

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

cu bronz) din refectoriu a aceluiaşi Theofanes Cretanul, din 1535[27] (fig. **4**).

2.6 Se ridică, justificat, întrebarea: în ce împrejurări şi mai ales din ce motive, un dar de asemenea factură, să reunească reprezentări de **ctitori/constructori** de pe meleaguri diferite şi despărţiţi în timp? Răspunsuri ar fi multe, ipotetice desigur, dar în parte şi verosimile. Să amintim aici că Ioan Bogdan, când s-a referit la această donaţie (supra, n. **23**) combătea datarea Icoanei în „1365 ", a lui Tocilescu - pe baza opiniei din 1865 a rusului K. D. Petkovici (cel dintâi care a comunicat în original inscripţiile, cu litere slavone!), care mai afirma, scria Bogdan, „că lavra a fost zugrăvită din nou la 1360 o notiţă, cum se vede nesigură, căci la Porfirie /Uspenskji, n. N. C./ nu se află"[28]. Posibil ca ultimului, cleric instruit şi călător la Athos, să-i fi scăpat datarea, nu şi operaţia în sine. Oricum, e de admis că Vlaicu Vodă, la îndemnul şi cu sprijinul noilor Mitropoliţi numiţi şi veniţi din Sudul bizantin, inclusiv de la Athos - precum Hariton al Cutlumuzului, va fi cerut şi căpătat sprijin în decursul lucrărilor de la Argeş iniţiate de el, inclusiv, poate, de la Marea Lavră şi mai cu seamă în materie de meşteri zugravi (modelul grec, prin excelenţă, inclusiv de la M-rea Chora din Constantinopol, e demult remarcat şi dezbătut de specialişti). Icoana dăruită şi plecată de pe pământ argeşean nu putea semnifica altfel decât un mesaj de solidaritate cu Ortodoxia bizantină şi, totodată un prinos de recunoştinţă către Marea Lavră athonită.

2.7. Încă două întrebări: **când** s-a făcut donaţia? şi **în ce măsură** oglindeşte aceasta realităţi aievea din Biserica Domnească? Ambele, legate între ele, pot căpăta un neaşteptat răspuns dacă luăm în consideraţie (mai exact: în câmpul vizual) existenţa celuilalt izvor, păstrat fragmentar pe des-pomenitul perete de V din naosul bisericii: inscripţia în slavonă, pictată *peste* /subl. N. C. /acel „ciubuc" ornamental (motive geometrice, v. CDA - 1923, fig., 264) - inscripţie care redă aproape întocmai numele, titlurile şi atributele lui Vladislav I - Vlaicu şi ale soţiei sale. Anna Doamna, dar care, spre deosebire de cele de pe Icoană, **conţine ceva în plus: menţiunea expresă privind stăpânirea Vidinului şi a „oblastiei" sale** (fig. **6** şi reconstituirea din fig. **7**), eveniment important, care a avut loc la începutul anului 1369, a ţinut circa şase luni, cu multiple implicaţii şi consecinţe, inclusiv pentru Domnia Ţării Româneşti (subl. N. C.)[29].

---

[27] KEDAK, Viaje, p. 5, fig. 1 (legenda, p. 4:1. *San Atanasio Athonita. Detalle de un fresco de Teofanes el cretense (s. XVI). Interior del refectorio*). Să nu se confunde acest Theofanes Cretanul, cu omonimul din al 14-lea veac - Theofanes Grecul…

[28] *Op.cit*., p. 157. Editorul, G. Mihăilă, pune lucrurile la punct (p. 668-669).

[29] De la punerea la punct a lui N. Iorga, *Lupta pentru stăpânirea Vidinului în 1365-1369* /CL, 1900, p. 962 - 999/, tematica a evoluat totuşi sensibil, îndeosebi prin documentatele studii, critice, ale regretatei Maria Holban - mai întâi în SMIM, I /1956, p. 7-62: *Contribuţii la studiul raporturilor dintre Ţara Românească şi Ungaria angevină (Rolul lui Benedict Himfy în legătură cu problema Vidinului)*, apoi în RdI, XV (1962), 2, p. 315-347: *Contribuţii…* etc. (Problema stăpânirii efective a Severinului şi a suzeranităţii în legătură cu drumul Brăilei)" - ambele retipărite, alături de alte studii, vezi Maria Holban, Din cronica relaţiilor româno-ungare în secolele XIII-XIV, Edit. Academiei

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

2.7.1. Ciudatul plasament al inscripţiei pictate ne dezvăluie că, în cea mai mare parte, în decurs de patru ani de la debutul lucrărilor Biserica Domnească era ca şi finisată în 1369, inclusiv zugrăveala din partea apuseană a naosului - inclusiv deci Tabloul votiv; dar însuşi faptul că pentru cele trei rânduri în slavonă nu s-a găsit alt loc mai potrivit decât sus, pe „ciubuc", deasupra mandorlei cu Iisus binecuvântând are o **explicaţie plauzibilă**: evenimentul pasager al stăpânirii Vidinului de către Vlaicu, ivit într-un fel pe neaşteptate, e consemnat în inscripţia slavonă care se dovedeşte astfel, în totalitatea ei, a fi fost un **adaos**! Inscripţia originară din naos, aferentă/însoţitoare Tabloului votiv originar (dispărut datorită zugravului din 1827) **era alta, plasată pe patru rânduri imediat sub mandorlă, deasupra personajelor zugrăvite - adică exact cea de pe Icoana Sf. Athanasie, defalcată, redată în greceşte** /cf. accentuarea lui N. Iorga, supra, n. 15/, **inscripţia fiind preluată** *ad litteram* **spre a servi meşterului iconar tocmit de voievod**. Fiind, deci, anterioară evenimentului din ian.-febr. 1369, donaţia voievodală către Marea Lavră de la Athos, **şi numai ea**, adică Icoana ca atare, ne îngăduie să reconstituim aşadar însăşi configuraţia (sau ansamblul) Tabloului votiv originar din naos, către sfârşitul anului 1368, când avem temeiuri să presupunem că, în bună parte, pictura din naos era ca şi terminată, v. fig. **8** şi **9**/2.

2.7.1.2. Punerea în valoare a chipurilor ctitoriceşti de pe peretele de V al naosului - plasamentul personajelor princiare în câmpul vizual deja evocat, cu Domnul-ctitor în dreapta (privitorului) se explică şi se justifică atât prin ceea ce însuşi Vlaicu Vodă a impus Programului tematic pictural, cât şi prin acel detaliu din planimetria Bisericii Domneşti care adesea e uitat:accesul direct în naos prin intrarea de S, un loc de unde ctitorul îşi putea privi din faţă şi direct chipul zugrăvit. O stare de fapt care a durat cel puţin două secole după moartea lui Vladislav I - Vlaicu Vv. (c. 1377). Deşi tradiţia istorică muntenească opera deja cu legendarul „Negru Vodă", totuşi despre „*Vladislav voievod care a fost înaintea lui Mircea voievod*", (numele ctitorului real al Bisericii Domneşti, **cu totul neştiut tradiţiei**!) încă era cunoscut în cancelaria domnească, dovadă menţiunile din acte: în 1508, 1510, 1547[30].Ceea ce probează că în interiorul monumentului picturile sale încă erau intacte, ele „vorbeau" de la sine şi pe înţelesul tuturor, iar Pomelnicul vechi nu putea să înceapă decât cu „Vădislav Vv. şi Kerana Doamna"… Nefericita zugrăveală din 1827 (poate şi ceva mai devreme) a şters peste tot numele ctitorului, anulând tot atunci inscripţia slavonă (acoperită cu tencuială şi descoperită în 1920), dacă nu cumva şi capul „cavalerului" de pe stâlpul NE, încurajând astfel şi chiar consolidând fantasma despre „Radu Negru Vv." şi pretinsa lui „contribuţie", dacă

Române, Bucureşti, 1981 Opiniile subsemnatului, în *Vladislav I 1364-1377*, Edit. Militară, Bucureşti, 1979 /Domnitori şi Voievozi,15/, p. 91 şi urm.

[30] *DRH, B*, II (1501-1525), nr. 60, p. 129-131, doc. de la Mihnea cel Rău /1508, nov. 1, Ştefăneşti (orig. slav.: ***ot Vladislava prejde Mircea voevoda***); vezi şi nr. 81, p. 171-173, doc. de la Vlad cel Tânăr /1510, nov. 2, Bucureşti (orig. slav.), precum şi *DRH, B*, IV (1536-1550), nr. 222, p. 263-264, doc. de la Mircea Ciobanul /1547, ian. 11, Bucureşti (orig. slav.).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

nu la edificarea din temelie (**ek vatron**), cel puţin la zugrăvirea integrală a Bisericii Domneşti din Argeş.

2.8. De bună seamă, faptul că interiorul lăcaşului domnesc a păstrat vestigii picturale care îi atestau vechimea şi depuneau mărturii la vedere despre identitatea şi legăturile ctitorului dintâi cu lumea ortodoxă din Sud, întreţinute şi chiar sporite mai târziu[31], explică, dacă nu chiar şi justifică prezenţa în registrele din pronaos, a Sf. Athanasie Athonitul (v. fig. **9**/1), cum releva în 1931 O. Tafrali[32].

2.8.1. Din aceeaşi perspectivă, în sfârşit, se cuvine a fi subliniată prezenţa şi activitatea, alături şi în sprijinul lui Vlaicu Vodă a lui **Hariton al Cutlumuzului**, exercitate de acesta din urmă - intermitent, ce-i drept, datorită funcţiilor cumulate pe care le-a îndeplinit: /aug. 1372- c. 1380/[33]. Într-adevăr, el însuşi scria în acel binecunoscut Al treilea Testament /**diateke**/ din 1378: *„smeritul Mitropolit al Ungrovlahiei Hariton, preacinstit şi ţinând locul celui de Amasia, şi Protul Sfântului Munte”*; este unicul izvor ce aminteşte lămurit de binefacerile obţinute în Ţara Românească din partea Marelui Voievod - dar care, la data întocmirii Testamentului (Iulie, indict. 1, 6886/**1378**) era deja stins din viaţă, textual:

*„… cinstita mănăstire a Cutlumusului /.../ am găsit-o foarte mică şi strâmtorată /.../ şi cu tot cugetul m-am ridicat pentru îngrijirea ei şi mergând la Romei, la Tribali şi la Bulgari şi cerând pentru clădire şi hrană, i-am înduplecat /.../ Aşijderea m-am dus de şapte la acel răposat Vladislav voievod şi la soţia sa, doamna Ana şi am fost dăruit /**Osaytos apelton heptakis eis ton makariten ekeinon Vladisthlavon ton voevodan kai ten aytoy symbion kyrian Annan kai edoresato moi**/ de Pronia dumnezeiască cu cele trebuincioase pentru refacerea mănăstirii; şi a fost refăcută şi înfrumuseţată şi dânsul a întregit-o spre mai bine, precum se vede acum de oricine,pentru slava lui Dumnezeu care toate le orânduieşte cu folos …/*[34].

2.8.2. Actul original (**engrafon**), deteriorat în parte, poartă la sfârşit semnături autografe: a lui Hariton (cu înfloriturі), urmată de ale martorilor - ultimul cu înscris în slavonă, **Sisoie al Hilandarului** (fig. **10**). Despre acesta din urmă am mai scris (fapt curios întru totul: lui Sisoie egumenul i se datorează împrejurarea că, o iniţiativă a sa, din 1382, a iscat ulterior apariţia treptată a unui capitol însemnat din literatura europeană /dezbătut şi astăzi!/, privind, să zicem, istoria

[31] Supra, n. **16** (doc. Neagoe Basarab). Şi Vlad Vintilă Vv /”cu copilul meu Mircea”/ a dat un obroc anual de 10 000 de aspri, plus alţii 1000, Marii Lavre de la Athos („care este capul întregului Munte”, hramul „cuviosului părintelui nostru Athanasie Atonianul”) - vezi *DRH, B*, III (1526-1535), nr. 143, p. 227-228, doc din 1533, ian. 12 (copie, orig. slav. la Athos) etc. Spusa aceluiaşi Porfirie Uspenskji este uitată şi nu mai are căutare în spaţiul haghiorit: *„Nici un alt popor pravoslavnic nu a făcut atâta bine pentru Athos, cât au făcut românii”* (Afon, III, 3, p. 384 - ap. T. Bodogae, 1941).

[32] Monuments, 1931, p. 205 şi Pl. CXIII, 2.

[33] Detalii (adevărată monografie!) la P. Lemerle, *op.cit*., Introduction, p. 8-13 Cf. P. Ş. Năsturel, supra, n. **14**.

[34] P. Lemerle, *op.cit*., nr. 36, p. 136 (r. 26), trad. rom. în *DIR, B*, Veacul /sic/ XIII, XIV şi XV (1247-1500), Edit. Academiei Române, 1951, nr. 21, p. 129.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Sud-Estului în condiţiile ofensivei otomane, respectiv, cu interes major nu doar pentru noi, românii, ci şi pentru alte neamuri: **episodul-Rovine**!)[35] …

Nu este de insistat în legătură cu epopeea din toamna anului 1394, decât reamintind şi aici ceea ce iarăşi ne dezvăluie un grafit din Biserica Domnească: „Câte un voevod, vizitând-o, îşi semnează numele pe pereţi, ca Vlad Vodă (fig. No. 19), **ION VLAD VOIVODA** /translit. din slav., N. C./, care de pe ductul literelor caracteristice veacului al XIV-lea, trebuie să fie al uzurpatorului tronului lui Mircea" - scria V. Drăghiceanu[36]. Se dovedeşte (a câta oară?) că monumentul argeşean reprezintă un inepuizabil tezaur de informaţii, oferindu-ne un câmp fertil de opinii şi ipoteze; ultima, ar fi că „uzurpatorul" amintit, realmente un Domn aievea, care a bătut monede, la Argeş, a semnat un Tratat cu Jagellonul polono-litvan, era deci veritabil os domnesc, nefiind exclus să fi fost un **fiu neştiut** al lui Radu I sau, de ce nu?, al lui Vlaicu Vodă[37].

În final, putem zice, parafrazând un dicton: **Au şi monumentele soarta lor**… Spre cunoaşterea, valorificarea în plan informaţional şi interpretarea lor, fixându-le locul în plan istoric - am indicat aici o cale de urmat…

BASARAB I AND VLADISLAV I AT ARGEŞ. - TESTIMONIES FROM THE "ST. NICHOLAS" LORDLY CHURCH - 1. THE DATE WHEN THE GRAPHITE REGARDING THE DEATH OF BASARAB I WAS MADE. - 2. AGAIN ABOUT VLAICU VODĂ - FOUNDER AND DONOR AT ATHOS

Abstract

Basarab I Vv. (c. 1310 - 1351/52), the son of Tihomir's, probably born around 1280 in the lordly settlement from Argeş, **in Curtea Veche**, which had been existing for some time in the first capital the Walachia, after the events of the year 1330 (the war against the Hungarian king Carol Robert de Anjou), more

[35] Cf. articolul din RI, I (1990), p. 782 şi urm. - şi versiunea în franc.: „Fiction chronologique - destin historiographique: ROVINE, le „17 mai 1395" (I), in „Argesis", Studii şi comunicări, Seria Istorie, XIII, Piteşti, 2004, p. 183 şi urm. (***Le typicon de Roman' (1331/1382) - une source sans laison avec ROVINE***). În scurt: conciliu monahal întrunit la Hilandar (iniţiativa egumenului Sisoie), care, în 1382, nov. 13, indict. 6 hotărăşte reguli /*ustavi*/ privitoare la comemorarea ctitorilor şi binefăcătorilor lavrei sârbeşti - hotărâre consemnată pe un Tipic (mss. din 1331). Am arătat în articolele menţionate tribulaţiile (speculative) decurgând din interpretarea eronată (şi încă persistentă) a unei însemnări (evident adăugată amintitei *ustavi* din 1382; însemnare publicată în 1858 de Fr. Miklosich şi datată de acesta <1395>). Nu e cazul să revin. Fapt este că, iată, Sisoie de la Hilandar apare cu 6 ani înainte de 1382, ca martor într-un izvor care priveşte într-adevăr istoria noastră!

[36] *CDA*, 1923, p. 32, fig. 19.

[37] Vezi articolul regretatului Octavian Iliescu, *Vlad Ier, voivode de Valachie: le regne, le sceau et les monnaies*, în RRH, 27 (1988), 1-2, p. 73-105.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

precisely fl. 1340 erected beside **The New Court,** keeping from the older one the praying room, called **Argeş-I** (fl. 1200)**,** situated to NE, under the actual monument founded by the voivode Vladislav I or Vlaicu Vodă (1364 - c. 1377), a famous architectural work, yet called **Argeş-II** and dated 1365-1369 (fig. **1-2)**. Though by chance, Basarab Vv. did not die on its Throne from Argeş, but in a neighbour shire, as it is attested in a graphite situated on the northern wall of the construction of Vladislav Vv's**,** i.e. : „/trad. from Slav./ **year 6860 <1351/52>, at** Câmpulung **died Basarab The Great Voivode".** As a coincidence, the name Basarab in graphite presents exactly the same letters like the one mentioned by the same person on the tomb stone Nicolae Alexandru Vv.'s (he died on the 16-th of November 1364) from Câmpulung, as shown in fig. **3**. consequently, the author jumps to the following conclusion: the graphite dated from 1364 (being, besides other one from the Lordly Church just a matter of memory), anyway from the times when Vlaicu Vodă was building the Lordly Church: ergo, the note date is in no way linked to the edification of the church.

In the second half of the article the figure of of Vladislav I is highlighted as a founder/donor of many places, including Cutlumuz and Marea Lavră a Sf. Athanasie, well known monasteries from the Athos mountain (see n. 16 and the foll.). It is also underlined the lordly donation consisting of an icon - an Icon of the Founder Saint made of gold plated silver, with the (miniature) representation of the lordly couple from Argeş - Vladislav Vv. and Anna Doamna and having inscriptions in Greek talking about the status and the qualities of the donors (fig. 4-**5,9**/2).

It is considered that the respective image is inspired from the votive picture from the narthex of the church at painted by Pandelimon in 1827; above it there is an inscription in Slavonic discovered only in 1920 (fig. **6-7**), which was an important source for the discovery of the Votive Picture and especially of the date when it was painted: the reign of Vladislaqv I over Vidin, a well known event that took place in the first half of 1369 (see. n. 29). The image of the icon representing St. Athanasie allowed the hypothetical reconstruction of the original Votive Picture from the narthex of the Lordly Church (fig. **8**). Because the reign over Vidin is not mentioned in the Greek inscriptions means that the lordly donation to the vast monastery (Mare Lavră) was done before the first part of 1369, as it results from the last Testament (from 1378) of Hariton, the Mitropolite of Ţara Românească, a document that offers further historical information (see. fig. **10** and n. **34-37**).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

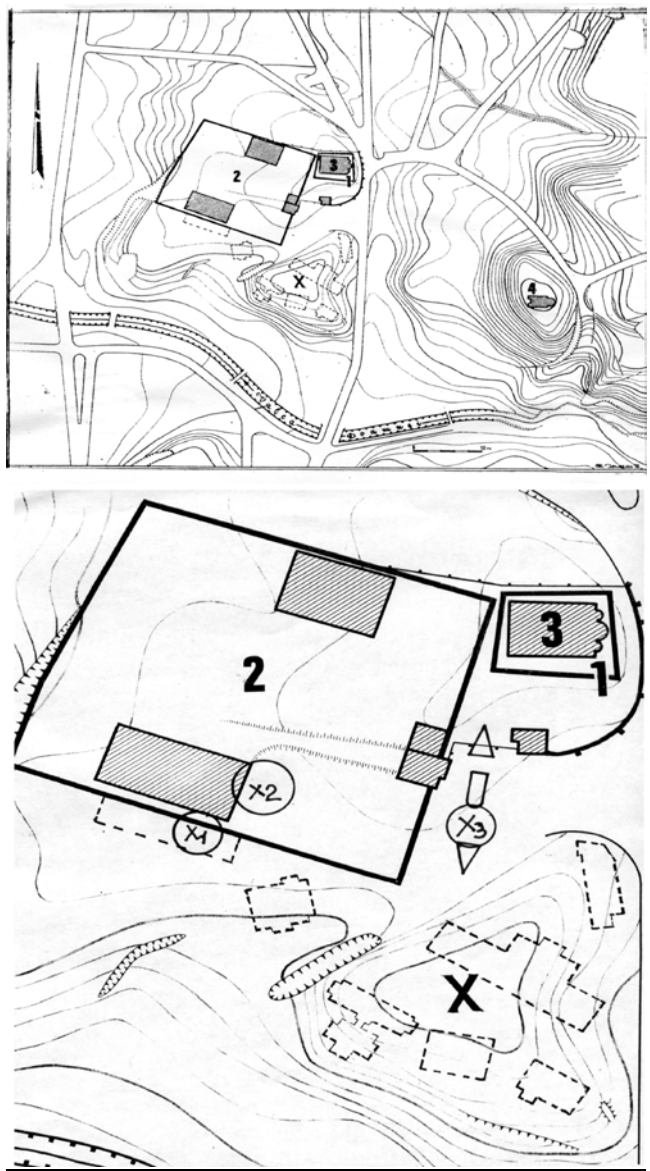

Fig. 1. Ansamblul voievodal din Curtea de Argeş. Plan general de situaţie şi detaliu topografic. Spre identificare (în ordinea vechimii): X, Curtea Veche, localizare probabilă (sf. sec. XII - c. 1340), cu anexe şi zone pavate din sec. XIII (X-1, X-2); 1, incinta A /a bisericii Argeş-I, începp. sec. XIII - c. 1365/ şi cărare de acces (X-3); 2, Incinta voievodală (starea actuală); 3, Biserica Domnească sau Argeş-II (c. 1365-1369-70) /lipseşte din plan, chilia găsită între 1911 şi 1920/; 4, ruina bisericii Sân Nicoară (sf. sec. XIV).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

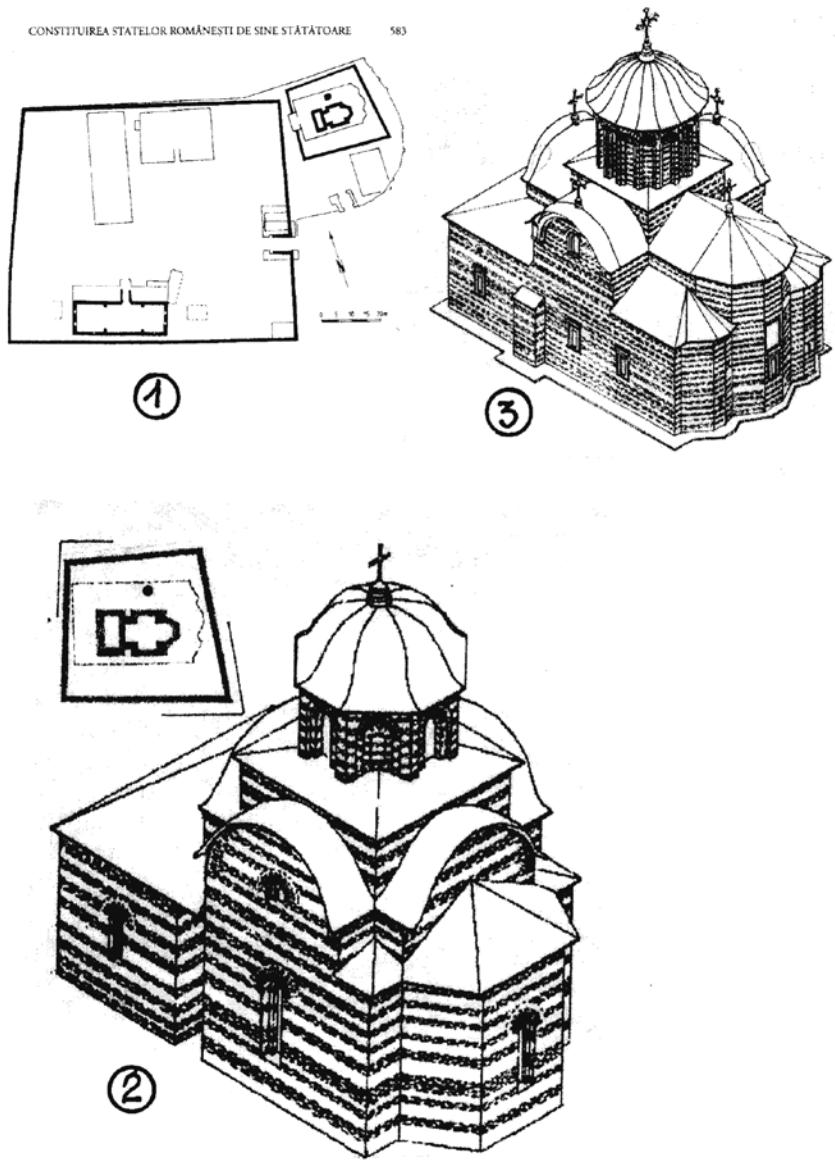

Fig. 2. 1,Reşedinţa lui Basarab I sau Curtea Nouă (c. 1340: incintă patrulateră, turn de intrare pe latura E,casă domnească pe latura S,largi zone pavate) /ap. Ist. Românilor, III, ed. 2-a, 2010/; 2, Biserica Argeş-I, incinta ei, plan /în contur - actuala Biserică Domnească şi locul grafitului cu anul 1351-52/, cu o reconstituire axonometrică de arh. Monica Mărgineanu-Cârstoiu; 3. Biserica Domnească, perspectivă axonometrică de arh. Andreescu (ap. *CDA*, 1923).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Fig. 3. Câmpulug, Biserica Adormirii. 1,Piatra funerară a lui Nicolae-Alexandru Vv. (m. la 16 nov. 1364): de observat în inscripţia slavonă ligaturile din numele lui Basarab (ap. *CDA*, 1923, fig. 11); 2, aceeaşi inscripţie transcrisă cu exactitate de B. P. Hasdeu (EMR, III, 1893); 3-4, transcriere integrală după aceeaşi fotografie /N.C./).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

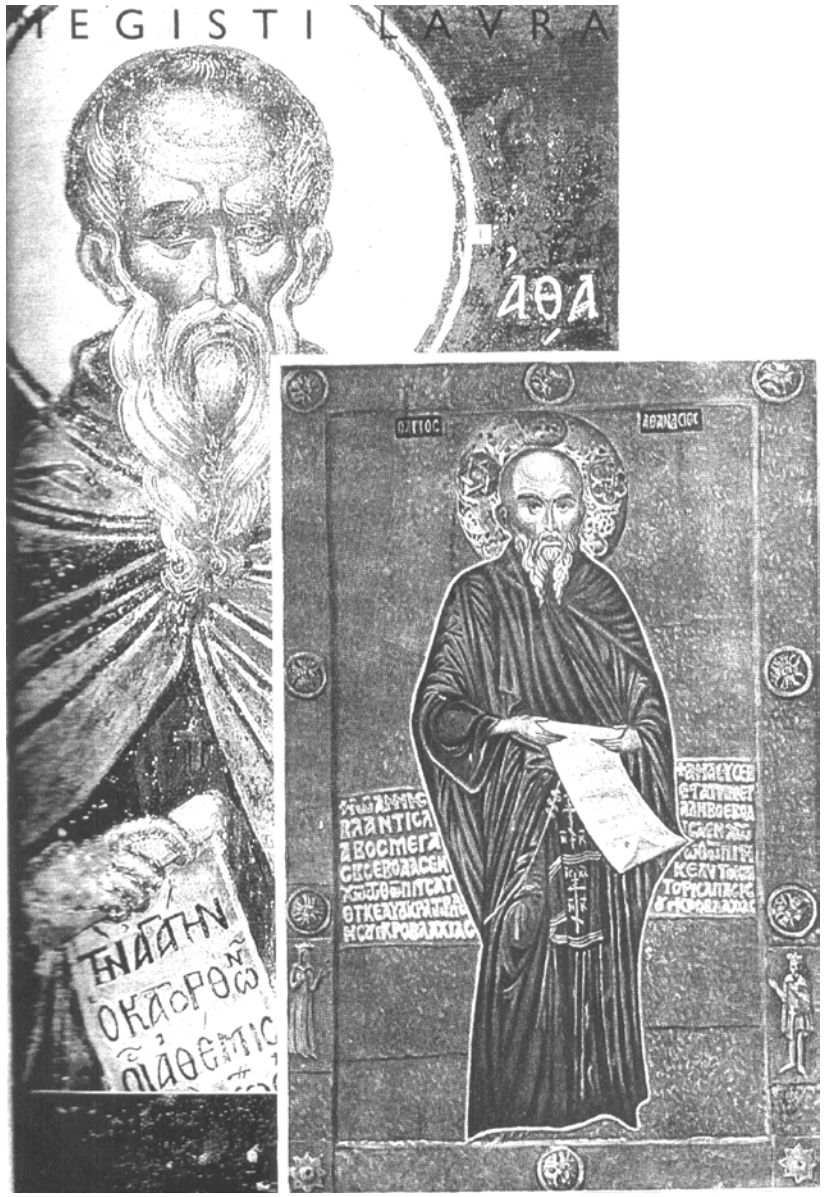

Fig. 4. Athos, Marea Lavră /neogrec. Megisti Lavra/. Icoana Sf. Athanasie, dania lui Vladislav I şi a Doamnei Ana, ante 1369/70 (ap. M. Beza, 1937). Alăturat, spre comparaţie, Sf. Athanasie, pictură de Theofanes Cretanul (ap. KEDAK, Viaje…, 2003).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

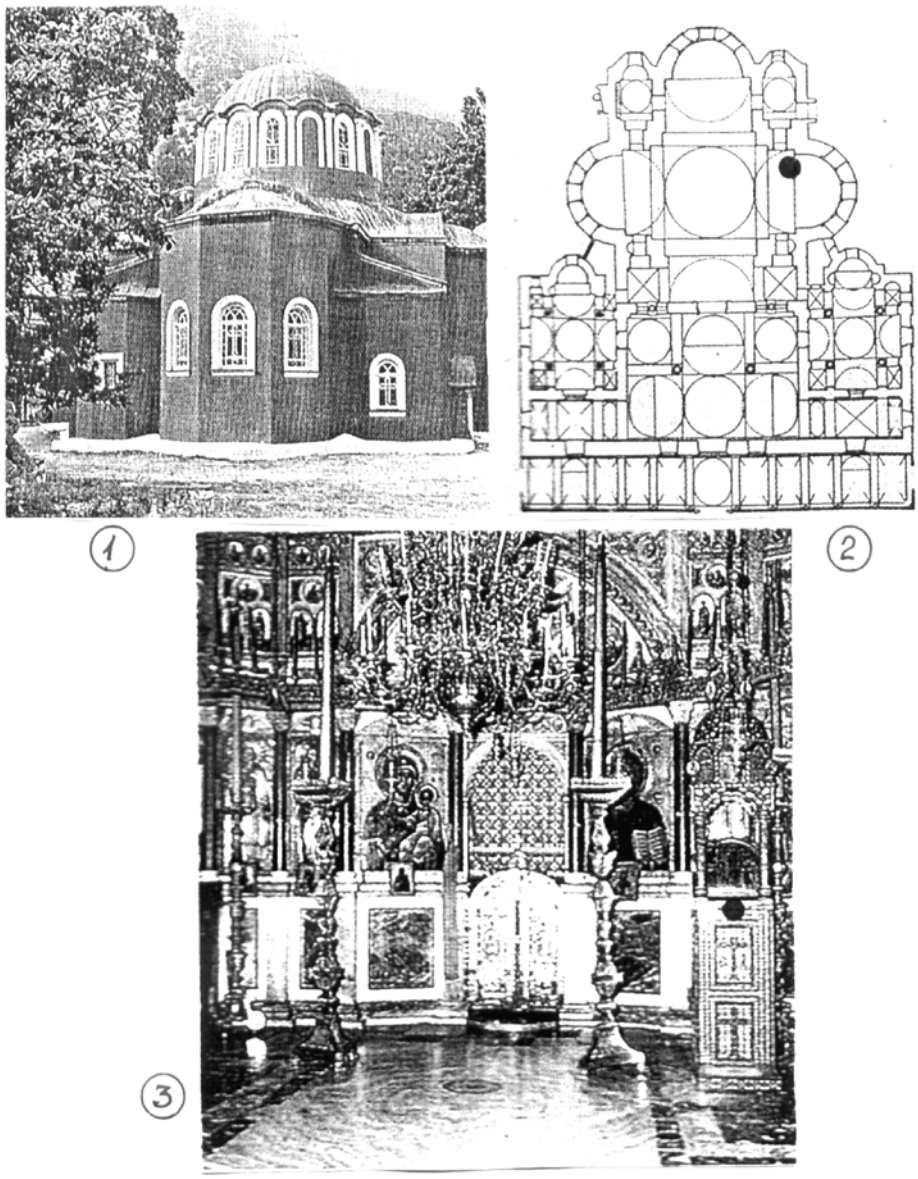

Fig. 5. Athos, Marea Lavră, katholikon, 1, Imagine exterioară,spre altar; 2, plan /din 1814, de Mylonas); 3, Interior, vedere spre iconostas: este indicat, în dreapta, locul jeţului arhieresc având pe spetează Icoana Sf. Athanasie (ap. KEDAK, Viaje…, 2003). Premieră vizuală!

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Fig. 6. Biserica Domnească, naos, perete V. Tablou votiv (zugrav, Pandelimon, 1827), ansamblu, starea din 1920-23 (ap. *CDA*, 1923, fig. 37).

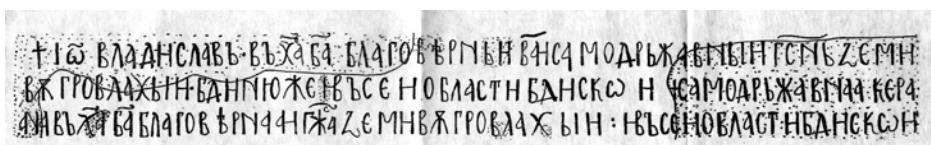

Fig. 7. Inscripţia slavonă din 1369 (se menţionează stăpânirea Vidinului de către Vlaicu Vodă). Transcriere/reconstituire, N. C. (Cf. C. Bălan, *Inscripţii Argeşul istoric*, 1994).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Fig. 8. Biserica Domnească. Încercare de reconstituire a Tabloului votiv originar din naos /sf. 1368/: în partea superioară - ornament (ap. CDA, 1923, fig. 264). apoi Hristos binecuvântând (atenţie!, cu ambele braţe), pictură conservată, din fericire, mai jos - personajele-ctitori (aici doar siluete, cf. fig. 9/2), cu prezentarea machetei bisericii (aceasta, ap. CDA, 1923, fig. 115).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

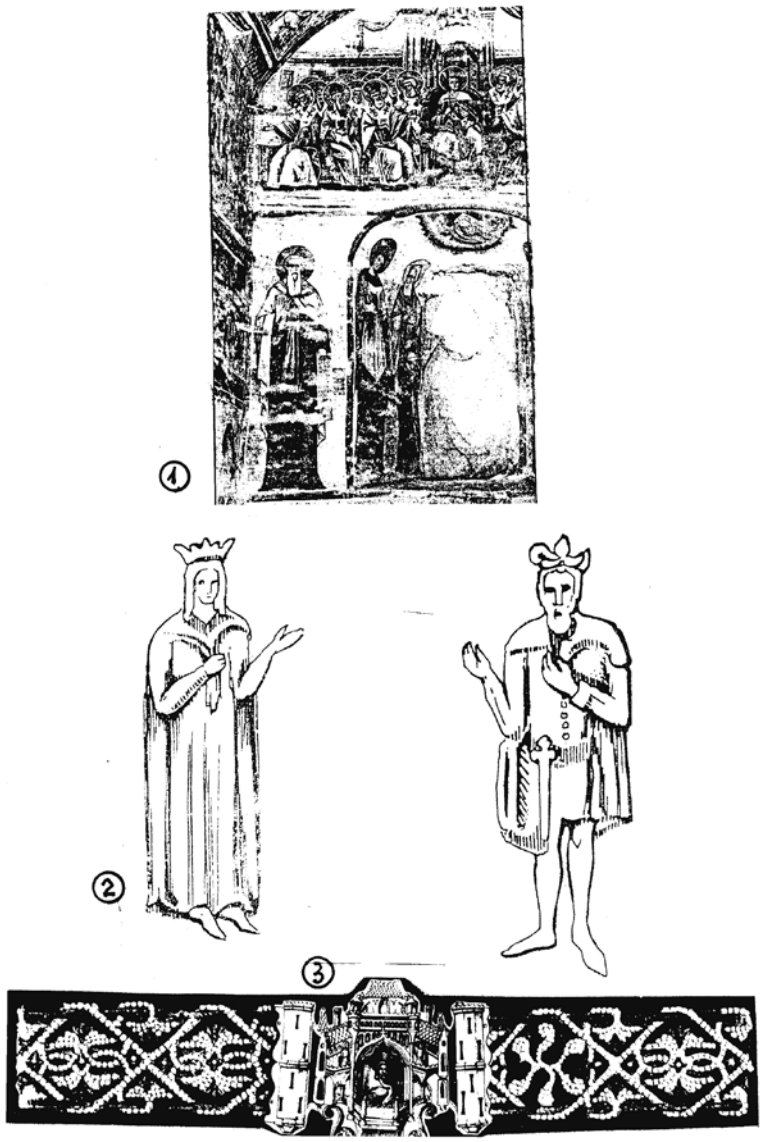

Fig. 9. Material ilustrativ suplinitor. 1. Biserica domnească, pronaos, N: Sf. Athanasie Athonitul (ap. O. Tafrali, *Monuments,* 1931). 2, Icoana Sf. Athanasie, donatorii; de reţinut: voievodul cu cingătoare şi sabie! (desen-reconstituiri la Corina Nicolescu, Ist. cost. de Curte, 1970); 3, spre comparaţie, centura şi paftaua lui Vladislav I - Vlaicu Vv găsită în M 10, la 31 iulie 1920 („Cordonul cel mare al lui Radu Negru-Vodă, reconstituit de D. Norocea, terminat de G. Teodorescu", *CDA,* 1923, p. VI şi Pl. X); paftaua, desen de Domniţa Rednic.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

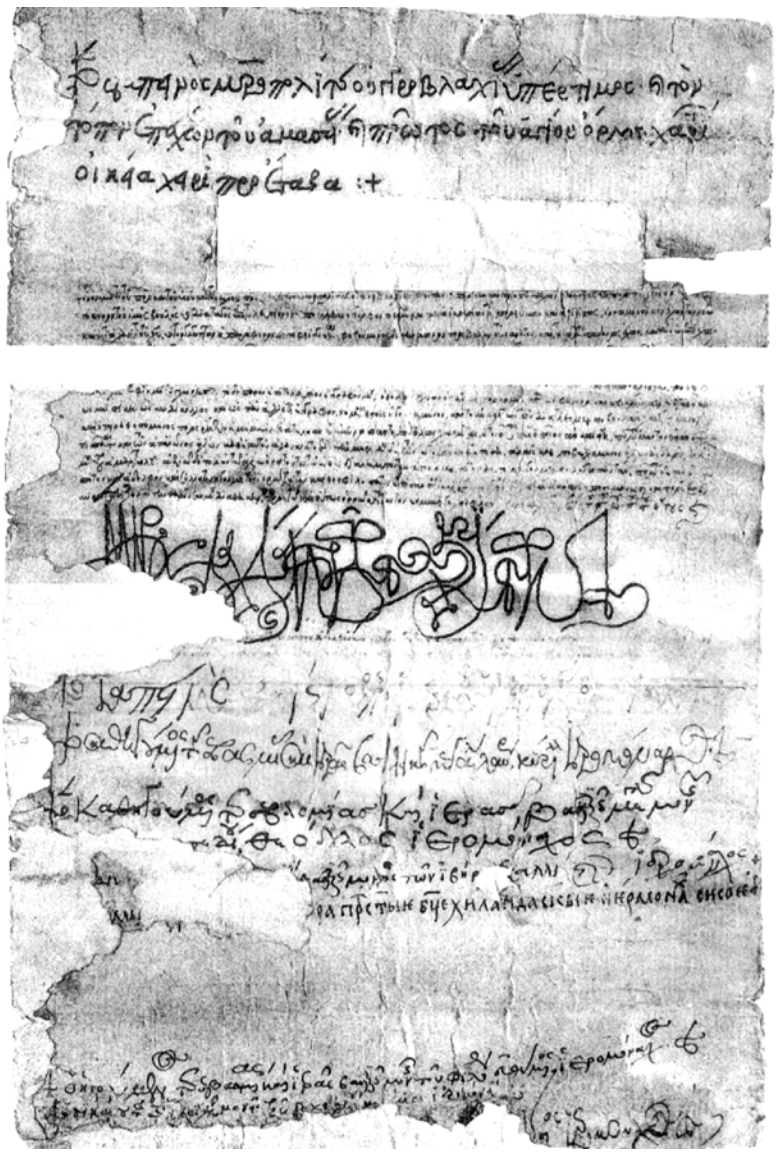

Fig. 10. Din epoca tumultoasă a lui Vladislav I. - Vlaicu Vv.: document paleografic, original în greceşte, redând incipit şi mai ales finalul celui de Al 3-lea Testament al Mitropolitului Hariton al Ungrovlahiei, din 1378. Semnătură autografă, cu înfloriturі, iar între martori, al 5-lea, în slavoneşte, egumenul de la Hilandar, ieromonahul Sisoie (ap. P. Lemerle. Actes Cutlums, nr. 36).

/Notă. Ilustraţiile prezentate au fost procesate de d-l Mihai Vasile/.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Argesis, XIX, 2010, p. 155-176.

R E M E M B E R

O DIVERSIUNE ÎN ISTORIOGRAFIE SAU OASTE DE ŢARĂ ŞI MERCENARI ÎN „BĂTĂLIA PENTRU ROVINE". PRECIZĂRI ŞI MĂRTURII DIN ANII 1986-1988

Cine uită, nu merită…
Nicolae Iorga
Cuvintele nu cunosc ruşinea…
Sextil Puşcariu

În ultimii ani s-a conturat, vădit lucru, un deosebit interes faţă de cele petrecute pe pământul argeşean în trecutul său medieval - mai exact, atât din *unghi strict factologic* (pe alocuri, însă, sfidându-se mărturia izvoarelor), cât mai cu seamă din perspectivă cronologică. Nu e deci de mirare,că în demersurile la care fac aluzie se împletesc opinii dintre cele mai felurite, valoric, îndeosebi când se discută şi se încearcă aprofundarea tematicii **Marilor bătălii** care s-au desfăşurat în acest spaţiu istoric. Explicabil, altminteri, accentul cade pe momentul - 1330 (sau, mai degrabă, pe epopeea denumită din neştiinţă „Posada"), la concurenţă (dacă nu chiar *ex-aequo)* cu mult mai controversatul moment - Rovine. Ambele, ca temă/subiect de analiză, discuţii şi concluzii au umplut pagini întregi în diverse publicaţii, inclusiv în Revista de faţă, datorate deopotrivă unor avizaţi în materie (între care sunt în drept a mă considera[1]…), dar şi unor diletanţi - cazul intervenţiilor din ultimele două numere şi asupra cărora nu e cazul să insist, fiind totalmente neavenite. (De asemenea, fiind vorba de acelaşi context tematic, trec repede şi peste o fugară diatribă din partea unui autor - ea dovedind nimic altceva decât repetate frustrări).

Mai puţin cunoscute, uitate de-a binelea (unele) sau discret actualizate (altele) sunt însă împrejurările - mai degrabă: culisele (dacă nu chiar malversaţiile, incredibile!!) care au dat naştere între altele, **cu exact un sfert de veac în urmă,** unui agresiv **curent istoriografic, în bună parte şi de nuanţă protocronistă,** grefat (evident propagandistic!) pe un moment de reală importanţă din istoria naţională - **înscăunarea lui Mircea cel Bătrân ca Domn al Ţării Româneşti** (**600** de ani: **26 septembrie 1386/1986**). Prilej considerat cât se poate de nimerit de a exalta faptele de arme ale voievodului, cu precădere **momentul - Rovine** (la modul specific epocii totalitare, dar cu mijloace forjate ad-hoc şi în răspăr cu

[1] Consider că nu este cazul să expun, acum şi aici, strădaniile subsemnatului, îndreptate ani în şir spre studiul aprofundat al spaţiului istoric argeşean. Trimiteri de circumstanţă, necesare înţelegerii contextului, în notele următoare.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

documentaţia istorică, fiind mobilizate - ca să ne situăm în cadrul tematic de faţă, felurite cete combatante: oaste de ţară, de strânsură şi mai ales mercenari…). Domnia Marelui Voievod, în întregul ei, era (şi mai este încă) înfăţişată triumfalist, prin clişeizare/repetare până la saţietate - mai mult, ca şi cum nu ar fi de ajuns, ea ni se prezintă pe un canevas cronologic inventat în ce priveşte perioada dinainte de anul 1400.

Toate acestea au şi păstrează neştirbit „darul" nemaipomenit de a vicia pe multiple planuri şi de a arunca în derizoriu chiar acele demersuri de conjunctură menite să definească Domnia şi personalitatea lui Mircea Vv., ca repere de căpetenie în istoria poporului român, dar mai cu seamă în cea universală. (Câtă diferenţă, de pildă, faţă de aprecierile profund patriotice, expuse însă cu decenţă de Mihail Kogălniceanu studenţilor săi - Iaşi, nov. 1846…).

Întrucât am participat direct la cele petrecute atunci, cu exact un sfert de secol în urmă (aş putea zice: eram situat o vreme chiar în epicentrul întregului angrenaj iscat şi care a căpătat ulterior neaşteptate faţete şi mai ales consecinţe), consider necesar să lămuresc, pe probe indubitabile, aspecte şi laturi de substanţă - justificând şi completând astfel poziţia asumată în cele deja tratate şi publicate din parte-mi ca material de informare ştiinţifică şi, de ce nu?, ca specialist cu drept de opinie[2]. Cele ce urmează, inevitabil, se prezintă şi cu o încărcătură specifică, subiectivă, întrucât se întemeiază şi pe un anume **dozaj memorialistic**, deplin asumat, cu accent pe nuanţe şi detalii (în bună parte uitate astăzi sau disimulate) şi nu pe generalităţi.

/Notă specială. Câţiva dintre cei citaţi aici şi acum, nominal, contribuie fără voia lor la acurateţea expunerii de faţă prin chiar propriile rânduri (şi gânduri) scrise; într-adevăr, deşi scoase din contextul lor, ele ni se prezintă prin însăşi scurtimea lor mai lămuritoare, ca mesaj, decât tomuri întregi… Oferite repetitiv/imitativ şi însoţite pe alocuri de osanale adresate prezentului totalitar din acei ani - şi adunate aici (selectiv, repet, căci spaţiul tipografic este limitat), astfel de scrieri - recitite astăzi - au şi menirea să ţină trează memoria posterităţii, întrucât ciclul lor de reproducere continuă, v. supra, *moto*/.

1. Preliminarii.

Despre epoca, figura şi personalitatea istorică a lui Mircea cel Bătrân Vv. aveam cunoştinţe sumare până la absolvirea Facultăţii /1953/, dar îndată după aceea mi-a stat în cale neobositul şi discretul anticar itinerant, Cărăbaş, de la care am cumpărat monografia savantului medievist P. P. Panaitescu /*Casa Şcoalelor*, Bucureşti 1944/; veritabil îndreptar, acest volum, ca spirit şi metodă pe parcursul

[2] Cf. articolul *„Puncte de vedere despre datarea bătăliei de la Rovine („17 mai 1395"),* în RI, S. N., I (1990), 7-8, 782-802 (notă preliminară, cu asterisc, în care vestejeam un infam procedeu de intimidare, prin care mi se nega şi dreptul de a avea opinie - vezi amănunte infra, *Anexe documentare*, **Bb 2-3)**. Versiunea, cu adaos, a acestui articol, în *„Fiction chronologique - destin historiographique:* **Rovine, le „17 mai 1395",** în Argesis, XIII, 2004, 177-194 /I/ şi XIV-Istorie, 2005, 301-314 (aici Erratum: la p. 303, n. 79 /context *„Mora illeri"*, se va citi: v. Fr. Babinger, *op. cit.*, p. 16 (n. 70), 17.).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

valorificării de mai târziu a activităţii mele de teren, - aceea de arheolog; meserie trudnică, oferind însă posibilitatea de a pătrunde în tainele neştiute ale trecutului,deci şi în acele locuri unde dădeam mâna, ca să zic astfel, cu însuşi Mircea cel Bătrân: la **Târgşor**-Prahova /***Novum Forum***, 1413/, începând cu anul 1957, la M-rea Cozia (unde am găsit candela /sticlă de Murano/ aşezată de voievod la temelia altarului: ***luni, de Sf. Treime, 20 mai 1388!***), în anul 1960, iar din 1961, succesiv, la **Coconi**-Călăraşi şi mai ales la **Curtea Domnească din Târgovişte**, sau la **Frumoasa** - Teleorman[3]. De altfel, tocmai cu prilejul cercetărilor arheologice de la Frumoasa şi Coconi - ambele distruse prin incendiere: o cetate de pământ, respectiv o aşezare în regulă, fortificată /faza **A/,** afirmasem că distrugerile menţionate s-au datorat evenimentelor din toamna anului 1394, adică invaziei lui Baiazid I. Concluzie întărită ulterior prin amplele investigaţii arheologice de la Târgovişte, care ne-au dezvăluit o neaşteptată dar explicabilă realitate istorică: implantarea aşezământului voievodal pe malul drept al Ialomiţei s-a făcut pe loc pârjolit, urmând distrugerii complete, prin foc, a târgului subcarpatic, tot în 1394 (cercetări intensive îndeosebi în anii 1976 şi 1986)[3]. Mai adaug că astfel de interpretări şi inevitabila concluzie, şi-au aflat locul cuvenit în articolul special întocmit, deopotrivă şi în lucrarea din 1981 dedicată Marelui voievod[3], asupra căreia voi reveni.

1.1. Co-autor (ulterior cenzurat).

În împrejurări asupra cărora nu mai reţin amănunte, oricum după anul 1979 şi înainte de 1981[4], solicitat de Centrul de studii şi cercetări de istorie şi teorie

[3] Vezi bibliografia selectivă din articolul omagial semnat de dl Dan Gh. Teodor, în AM, XXXII (2010), p. 408-409, iar în mod special:documentarul arheologic şi consideraţiile - inclusiv în plan istoric - din lucrarea recentă *Târgovişte. Reşedinţa voievodală, 1400-1700. Cercetări arheologice (1961-1986)*, de N. Constantinescu (coordonator), Corneliu Ionescu, Petru Diaconescu, Venera Rădulescu, Edit. Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2009 (despre momentul Rovine - 1394 şi impactul târgovişte an anterior implantării aici a unei Curţi de rang voievodal - p. 24, 34-35, 37, 176, 237).

[4] În aceşti ani am colaborat cu Editura Militară - în 1979, vezi *Vladislav I, 1363 - c. 1377* (col. *„Domnitori şi voievozi”*, 15) şi în 1981, vezi *Mircea cel Bătrân* (col. *„Domnitori şi voievozi”*, 16). Aceasta din urmă a fost o apariţie cu totul fortuită: iniţial, proiectul editorial discutat cu dl col. Florian Tucă, şeful Redacţiei Istorie prevedea să-mi asum (în colaborare cu un redactor) retipărirea monografiei din 1944 a lui P. P. Panaitescu (s-au şi făcut demersurile necesare pe lângă soţia savantului, Silvia Panaitescu); lucrarea, dactilografiată, cu note suplimentare şi bibliografice la zi a fost însă respinsă de forurile de partid - la fel şi o parte restrânsă /„fără biserici, cultură etc.” cum ni se recomanda/, drept care, acelaşi col. Fl. Tucă mi-a propus să redactez eu o lucrare mai restrânsă despre Mircea cel Bătrân, cu condiţia să citez ceva din N. Ceauşescu, din Cupşa, ş.a. - un risc, ori mai degrabă un compromis pe care mi l-am asumat. Dar a riscat şi editorul când a acceptat să formulez la p. 107 - /după Rovine, Mircea a pierdut tronul din Argeş, unde s-a înscăunat necunoscutul Vlad I, sprijinit de turci şi, desigur, de o parte din boierime/: „Învingător pe câmpul de luptă - apreciază pe bună dreptate *Florin Constantiniu* - voievodul a devenit un înfrânt politic. **Dar este greşit să considerăm global boierimea ca fiind gata oricând la trădare sau urzind şi uneltind continuu împotriva domnului din fruntea ţării; o astfel de apreciere generală nu corespunde realităţilor medievale. Indiscutabil, în majoritate, boierimea din ţările române a fost - în epoca eroică, de**

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

militară /în continuare Centrul/ (condus atunci de gl. Ilie Ceauşescu) am acceptat să particip la elaborarea sub-capitolului despre Mircea cel Bătrân din volumul II al Tratatului de istorie militară - (În treacăt fie spus, volumul I, apărut în 1984, a fost aspru criticat de colegii din Institutul de Arheologie, îndeosebi din cauza imixtiunilor grave aparţinând unor colaboratori sau slujbaşi ai Centrului menţionat - astfel că eram într-un fel prevenit…). Fapt este că din unghi tehno-redacţional lucrurile au trenat ani în şir. Într-o primă formă, respectiv Cap. III/2: *„Politica militară şi războaiele de apărare conduse de Mircea cel Bătrân (1386-1418)"* (33 p. dact.), materialul elaborat de subsemnatul a fost supus discuţiei (observaţii critice privind bibliografia, opinii diverse, etc. - prezentam invazia otomană admiţând itinerariul dinspre Apus, potrivit opiniei Inalcik-Bolşakov /supra, n. 3; o neaşteptată preluare a acestei false opinii o înregistrăm însă şi în zilele noastre, vezi *Anexe documentare,* **Bb, 3**/, iar exemplarul înapoiat cu observaţii, pe care întâmplător îl mai păstrez, poartă pe margine indicaţia „Pt. tov. N. Stoicescu"; într-adevăr, adnotările sunt ale acestuia - referiri dese la stil, dar mai ales, cu sublinieri şi reticenţă, faptul că nu ţineam seama de opiniile sale, ale lui S. Iosipescu sau Barbu T. Câmpina…). Evident, am luat în considerare astfel de observaţii, cumpănind atent calitatea acestora, astfel că materialul finit, a şi fost re-dactilografiat (c. 42 p.) pe spezele instituţiei militare, cum reiese din scrisoarea col. Romanescu (nedatată, oricum din anii '80, v. *Anexe documentare,* ***A-4***) şi din Sumar (v. dactilograma, *Anexe documentare,* ***A*-2**, în legătură cu care voi reveni). În această ultimă formă, subcapitolul ar fi trebuit să ia calea volumului în pregătire (cu menţiunea expresă că la p. 15 exista pasajul cu data bătăliei, subliniată ca atare - 10 octombrie 1394 (*Anexe documentare,* ***A*-3**), pasaj şi datare care au provocat peste câţiva ani un veritabil scandal tehno-editorial. (v. infra). Dar să nu anticipăm.

1.2. Etapa *iunie -1985*, cu avertismente…

Târziu, în vara anului abia menţionat, când deja se preconiza pentru cel următor, la Craiova, alcătuirea unei lucrări cu studii despre Mircea cel Bătrân - 600[5], Tratatul de istorie militară intra în linie dreaptă, volumul trecând temeinic prin filtrele politico-ideologice (prin ajustări până a ajunge la referenţi - de regulă instituţii. Cert, Sumarul era deja restructurat: fapt explicabil, un renumit cercetător al Centrului, coautor menţionat de trei ori! /v. *An*exe *documentare,* **A-2**/, Victor Eskenasy, va alege drumul Apusului şi, evident dezavuat, a fost radiat, la fel (posibil efect de domino) şi regretatul coleg Radu Popa dispărea din Sumar, ambii fiind înlocuiţi ad-hoc… Convocarea pentru discuţia finală (*Anexe documentare A-***5**) m-a pus în gardă de-a binelea: multe referate, voluminoase, cu nenumărate observaţii critice - dar ton reţinut, deşi în general favorabil, cu o singură excepţie; în ce mă priveşte, am stat pe gânduri la observaţia de sub nr. 9 (adnotări finale cu

viaţă independentă - unul din stâlpii de apărare a Ţării Româneşti, un reazem de nădejde al voievozilor, inclusiv al unuia ca Mircea cel Bătrân" (Subl. doar aici, N. C.).

[5] Vezi infra, *Anexe documentare,* **A-1**.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

pixul la un text dactilografiat) aparţinând generalului Găinuşe: *„F. slab redat Mircea şi faptele sale de arme - nu sânt concl.<uzii> de ordin militar”*… Dar un mare semn de întrebare se ridica din altă direcţie şi venea din partea Editurii Militare: un referat de peste 20 de pagini dactilografiate - aparţinând, cum se nota pe versoul p. 2, unui necunoscut, pentru mine, Diţă, care, din bun început şi fără echivoc dădea verdictul: „*În forma care ne-a fost înaintată/, volumul nu-şi justifică publicarea”*. Ciudat, cele redactate de mine sunt receptate concesiv /stilul şi ortografia din 1985/: *„A. Domnia lui Mircea cel Bătrân este bine scrisă în liniile generale. Se impunea totuşi o mai redusă citare a izvoarelor şi mai mult o interpretare a lor. Capitolul acesta este rezultat din prelucrarea lucrării lui Nicolae Constantinescu, Mircea cel Bătrân, Bucureşti,1981.. Deşi aceasta se face cu multă abilitate, iată câteva mostre* /sic!, n. N. C./ *edificatoare”* (urmează trei citate extinse dovedind într-adevăr, cu minore modificări, autocitarea), după care, pe o pagină, observaţii de amănunt, inclusiv despre semnificaţia bătăliei de la Rovine: prima de anvergură „europeană” împotriva otomanilor, apreciere urmată de aberaţia (nu doar ca idee, ci chiar ca formulare) *„a creat premisa pentru Nicopole, demonstrând că turcii pot fi învinşi”* /!!/ ş.a., ceea ce evident că nu se regăseau explicit, sau deloc, în textul meu (nimic însă în referat,rămânând neatinsă, despre datarea bătăliei: 10 X 1394 !)[6]. Fapt este că în discuţia din vară, destul de aprinsă pe alocuri, mi-am menţinut părerile, deşi îl aveam atunci în faţă chiar pe amintitul referent (şi oponent mascat), căruia îi aflam şi numele complet: Alexandru V. Diţă (amuzant cu totul, amintitul Sergiu Iosipescu, îmi şoptise în treacăt că Al. V. D. e adeptul datării Rovinelor la „17 mai 1395” - *şi* poate *are dreptate*, mai adăuga - el însuşi dovedit ulterior că adera, convins, la această revizuire cronologică, v. infra, n. 12…). În scurt, rămânând ferm pe poziţie, la finele anului (mai exact: la 30 XII 1985), cu această dată pe fiecare pagină şi cu semnătură sub BT-ul de rigoare predam ultima corectură cui se cuvenea, aşteptând apoi volumul tipărit.

2. Avatarurile anului 1986.

Apariţia volumului II (*Istoria poporului român. Epoca de glorie a oastei celei mari. A doua jumătate a secolului al XIV-lea - prima jumătate a secolului al XVI-lea)*, aşteptată câteva luni de zile[7], mi-a produs însă o justificată deziluzie după ce am constatat cu stupoare, parcurgând Sumarul şi citindu-mi paginile, că tăieturi şi „inserţii” ciudate (să nu le zic *interpolări*) îmi alteraseră economia textului predat, răsturnând criteriul cronologic al desfăşurărilor de ordin politic-militar

[6] „Referat la Istoria militară a poporului român, vol. II” (dact., p. 15-16 /arhiva N. C./. O ciudăţenie: un astfel de Referat din partea Editurii Militare nu e deloc menţionat în volumul apărut, resp. la p. VI (v. n. urm.).

[7] Bun de tipar: 02 IV 1986 (Redactori: col. Alexe Covaliu, Alexandru V. Diţă. Tehnoredactor: D. Andrei). O radiografie *sui-generis* în materie de apariţii literare (şicane, cenzură ş.a.) din anul 1986 - la Mariana Şenilă-Vasiliu, „Avatarurile publicării unui volum: Picu Pătruţ, *Miniaturi şi poezie,* în rev. „Argeş“ /febr. 2011, Arte, p. 28-29…

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

legate de domnia voievodului Mircea cel Bătrân, respectiv de momentul istoric - Rovine şi de urmările sale.

Într-adevăr, mi-a sărit în ochi că evenimente şi desfăşurări, precum expediţia regelui Sigismund al Ungariei în Moldova (iarna 1394-95) şi Tratatul cu Mircea de la Braşov (7 III 1395), fapte reale din unghi istoric sunt înfăţişate în textul tipărit (p. 164-167) ca fiind premergătoare bătăliei cu Baiazid I; mai mult, se sfida documentaţia istorică strict contemporană, care ne arată explicit că Domnul Ţării Româneşti **a luptat singur**, neajutorat de cineva, la Rovine, cum prezentam lucrurile şi în textul meu[8]; totuşi, o aiuritoare „inserţie" era fără echivoc în Tratat, unde se închipuia şi se consemna explicit că a acţionat atunci „coaliţia" româno-ungară (p. 167). Astfel de răsturnări în fluxul evenimentelor îşi aveau, desigur, raţiune doar pentru noii interpreţi (şi actori) pe scena prezentării faptelor istorice din trecutul ţării, dovadă peremptorie că tot din unghi strict cronologic s-a găsit şi modalitatea acoperitoare de a „reaşeza" însuşi momentul - Rovine şi anume: la „17 mai 1395", cum stă scris şi tipărit în chip lămurit (dar infamant cu totul, din unghi moral şi deontologic) în adaosul la subsol - p. 167, notă cu asterisc, anevoie şi încâlcit formulată, cu flagrante greşeli, inclusiv despre *Tipiconul lui Romanov* /sic, pt. Roman, n. N. C./ v. *Anexe documentare, **A-6/1***), adaosuri comise potrivit Sumarului de acelaşi Al. V. Diţă…!!

2.1. O „dezbatere" cu tâlc.

Cu astfel de precizări, aş putea să nu mai evoc aici amintitul Tratat de istorie militară. Cu toate acestea, nu pot ignora ceea ce realmente s-a petrecut de asemenea la începutul aceluiaşi an 1986 - o convocare cu aparenţă de rutină dar îndeajuns de discretă şi de care am aflat ulterior: mă privea direct,deşi din laturi piezişe… /Târziu de tot, două din doctorandele mele,din reţeaua muzeală, îmi declarau că participaseră la „acţiune", fără a-mi oferi şi detalii/.

În fapt, s-a pus la cale ceva obişnuit în regimul totalitar comunist - forţa faptului împlinit: decidenţii în materie de tipărire a volumului au iniţiat o „dezbatere" la Editura Militară (29 ian. 1986, cum va preciza chiar Dan Zamfirescu, v. *Anexe documentare,* **A**-9), cu tema Rovine-datare dar, cu certitudine, urmând şi „indicaţii" ce se cristalizau deja, venite „de sus", de la C.C., pentru celebrarea unitară a momentului-aniversar Mircea cel Bătrân din toamna acelui an; participare restrânsă /?/, inclusiv nume absolut onorabile, trebuie precizat, subsemnatul nefiind însă invitat… Prezenţa celor din Muzee, dacă e vorba

[8] Veritabila Şcoală istorică românească, veche şi nouă, a constatat acest **dat istoric** nefericit. De amintit, altminteri, chiar cele scrise de însuşi regele Sigismund al Ungariei, care îndemna şi chiar soma pe nobilii care se codeau, în 1399, să se mobilizeze împotriva otomanilor: / urmare scrisorii primite de la Mircea Vv.,dată din Nicopolul Mic, prin care anunţa prezenţa lui Baiazid la Adrianopole şi iminenţa unui atac asupra Ţării Româneşti/ - „să fim datori a merge noi înşine fără întârziere în părţile acelea şi să ajutăm neputinţa sa, **să nu-l părăsim, cum am făcut altă dată** /*ita, quod ipsum, sicuti alias fecimus, non derelinquamus*/ şi să fie copleşit …"- vezi scrisoarea către comitele Ioan de Pásztó, 1399, martie 23. *DRH, D*, I, nr. 105, p. 171, 173 (orig. lat.). (Subl. N. C.).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

de „dezbaterea" în cauză şi nu de o confuzie cu alta, ar sugera o direcţionare/aliniere către un viitor apropiat (spre a realiza un proiect deja urzit de kulturnici), aşadar în materie de propagandă pe frontul istoric/cultural şi evident numai la scară naţională. De reţinut, dovadă că era respectat îndemnul lansat (şi strigat cândva) de N. Ceauşescu: **„să nu-şi închipuie specialiştii că numai ei pot scrie despre istorie!"**, faptul că la „dezbatere" a fost convocat şi pretinsul de pe atunci corifeu al culturii, care nu s-a declarat vreodată că ar fi şi istoric de meserie,dar care s-a amestecat continuu în tenebrele muzei Clio - Dan Zamfirescu[9], mereu evocat aici. O primă dezvăluire despre cele de mai sus, cel puţin din unghiul participării şi al scopului urmărit, o datorăm, cu recunoştinţă, altcuiva şi anume, unui veritabil specialist în istoria medievală - dr. Sergiu Iosipescu (din păcate dotat şi cu o anumită înclinaţie spre ocultism…), mai exact, notei preliminare (cu asterisc) din fruntea unui articolaş care încerca să pună lucrurile la punct[10], (v. *Anexe documentare, **A-6**/2*). Nu cunosc amănunte despre cele „dezbătute" atunci, dar este cert că s-a dat semnal veleitarului Al. V. Diţă de a „re-modela" şi textul subsemnatului din Tratat, completând/accentuând unde trebuia expunerea (evident cu accente triumfaliste), dar şi inventând prin falsificare un alt canevas cronologic al momentului - Rovine (detalii la D. Zamfirescu, infra, *Anexe documentare,* **A 7-9**).

De înţeles (necunoscând astfel de lucrături), cu volumul în mână m-am prezentat imediat la Editura Militară (la Casa Oştirii, de lângă Cişmigiu), protestând cu vehemenţă în faţa şefului Redacţiei de istorie, col. Florian Tucă (un argeşean!) şi ameninţând că mă voi adresa coordonatorului principal.

/*N.B.* Pensionarul militar de azi poate confirma (ca şi altă dată, în faţa mea, la o sesiune a Muzeului judeţean Argeş) cum şi mai ales în ce fel, aproape îngenuncheat, m-a rugat să nu fac acel demers…; mai adaug aici un amănunt: un martor tăcut la întrevederea de la Editură se afla, în picioare, în faţa biroului, scrutându-mă atent - era nimeni altul decât un maior numit Ioan Talpeş… Am renunţat, cu strângere de inimă, aproape umilit, luând totodată o decizie: să studiez în adâncime problema - Rovine/.

/Notă specială. Coborârea **în timpii reali,** sau, în **ceea** ce denumim îndeobşte **epocă,** încercând să-i dibuim măruntaiele - acel *saeculum* al lui Tacitus, implică din perspectivă istorică şi riscuri nebănuite, dacă nu ţinem seama şi de alte condiţionări, de pildă fenomene ale naturii ajunse în mâna omului. Or, **anul 1986**

[9] Prestaţii în general cu tentă vindicativă şi pretenţii de unic clar-văzător, marcate de stridente accente encomiastice, politic servile - de pildă în Via Magna, Edit. Eminescu, Bucureşti, 1979, în care prima secţiune poartă titlul „Un om pentru istorie", preluat întocmai (inclusiv secţiunea menţionată) în culegerea de peste câţiva ani, cf. Edit. Eminescu, Bucureşti, 1985. Reeditări de articole a practicat şi după evenimentele din 1989, încurajat şi de faptul că a ajuns patronul unei edituri - vezi (în colab.), *Mircea cel Mare factor hotărâtor în configurarea politico-istorică a Sud-Estului european,* Edit. Roza vânturilor, Bucureşti, 1995 (3 articole din „Luceafărul", nr. 15, 24, 32/1986, iar unul din Marele Mircea Voievod, 1987…). Cf. infra, *Anexe documentare,* **Bb2.**

[10] Demers inutil, altminteri, întrucât se întemeia pe argumentări iluzorii…

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

este şi unul tragic, chiar de referinţă pentru umanitate: la **26 aprilie, ora 1**[23], s-a produs nefericita explozie de la reactorul nr. 4 de la Cernobâl-Ukraina, dezastru care a atins (prin iradiere) şi teritoriul României, chiar în chip prelungit în ce priveşte consecinţele…!!! Oficialităţi în derută, opinia publică neinformată dar în panică, nimic despre datele reale şi amploarea dezastrului, zvonistică luni şi luni întregi, iată „atmosfera" naţională în care apăruse volumul - copleşitoare aievea şi însoţită, culmea! de alte vicisitudini, cum vom vedea îndată - în care urma să fie realizat proiectul triumfalist amintit mai sus…/.

2.2. Ofensiva mediatică de *„restituire"* a unui nume de voievod.

Celebrarea jubileului - 600 a fost decisă de o hotărâre de partid (invocată special mai ales de Dan Zamfirescu)[11], dar era vădit subsumată aniversării P.C.R. - distinct şi luni în şir evocându-se înfiinţarea partidului, în 1921, iar lozinca „P.C.R. 65" marcând pagini întregi din publicaţii. Evident, la indicaţiile Secţiei de propagandă a C.C. (de reţinut că un activist al acesteia era prof. I. Pătroiu, v. infra), au urmat cuvenitele direcţionări diverse, îndeosebi către C.C.E.S. (respectiv unităţi muzeale), ziare şi reviste literare, radio-Tv, etc. Semnificativă în toate privinţele, şi nicidecum tacită, era o „indicaţie" expresă de a-l denumi **alt fel** pe Domnul şi voievodul Ţării Româneşti - adică de a se renunţa la obişnuitul Mircea cel Bătrân şi de a se impune apelativul Mircea cel Mare (ceea ce, lucru ştiut, nu era o noutate în istoriografie), dar iniţiativa din 1986 a căpătat conotaţii politice, cu efecte ulterioare în plan social, de aceea a şi fost pe alocuri fie acceptată, la alegere, cu rare rezistenţe pasagere[12], fie aclamată de-a binelea, cu adeziuni spontane (prin imitaţie sau impuse)[13]. Ofensiva mediatică reală în această direcţie revizionistă a pornit însă brusc, impetuos şi ea a fost promovată îndeosebi de revista literară „Luceafărul".

Într-adevăr, semnalul revizuirii şi atestarea în materie de conformism, era de aşteptat, apare îndată după Tratat /în ortografia vremii/: „*Denumirea de Mircea cel Mare a devenit, în momentul de faţă, o necesitate absolută pentru a sublinia, în sfârşit, adevăratele dimensiuni ale prezenţei în istoria naţională şi universală a domnului român"*[14](!!). I-a urmat, culmea!, fostul deţinut politic N. Stoicescu, prolific în materie de publicaţii, criticat aprig în iunie 1985 (era gata să renunţe), dar cu zeci de pagini în amintitul Tratat din 1986 (şi unde apelativul voievodului a rămas constant tipărit, ca atare: ***Mircea cel Bătrân***) - aşadar acelaşi istoric medievist s-a încumetat să „argumenteze" (după o penibilă incursiune, pretins justificativă, în izvoare şi în istoriografie): „*Având în vedere toate cele de mai sus, considerăm necesar şi firesc să-i fie restituit voievodului sărbătorit numele său binemeritat,renunţându-se la „cel Bătrân", care nu spune nimic, ci, din contră,*

[11] Vezi infra, n. 16.
[12] De pildă, RM, 8/1986.
[13] Cazul RdI, 8/1986.
[14] D. Zamfirescu, *Un ctitor al măreţiei româneşti în istoria universală,* în „Luceafărul" /14 VI 1986. (reprint: Mircea cel Mare, 1995, p. 13 şi urm.!). V. infra, *Anexe documentare,* Ba 4.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

estompează măreaţa figură a unuia dintre cei mai glorioşi eroi ai istoriei noastre. Mircea trebuie să redevină „cel Mare”[15](!!)… /Subl. N.C./. De înţeles, cel dintâi care a elogiat acest demers (şi lăudând pe N. S. că a acceptat datarea 17 mai 1395) a fost acelaşi D. Z.: *„Monografia unei victorii”, „ecarisaj al erorilor” etc.*[16] - exact când, la scară extinsă, aveau loc sesiuni care celebrau cei 600 de ani de la urcarea pe tron a voievodului muntean[17].

Astfel, se părea că momentul aniversar - 600 se încheia efectiv chiar cu anul 1986, dar surpriza s-a ivit chiar în primele luni ale anului următor, prin controversatul volum apărut sub egidă academică - „primă încercare de monografie colectivă”, care, *„deşi nu este şi nu poate înlocui o amplă sinteză deplin unitară, se constituie, în comparaţie cu tot ce s-a scris în trecut despre marele voievod, ca un însemnat pas înainte”*, cum sublinia anume şi considera apoi coordonatorul volumului[18] (citat deja de subsemnatul, inclusiv sub acronimul MMV /1987)[19]. A fost şi rămâne un demers controversat (detalii, infra, *Anexe documentare,* **Bb 1),** motiv care m-a determinat să intervin, oferind propriile interpretări asupra momentului - Rovine.

3. O comunicare /23 III 1988 / şi urmările ei.

Potrivit cutumei statornicite la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române, comunicările ştiinţifice ale Secţiilor sale erau stabilite lunar şi pentru fiecare Vineri din săptămână - ultima, de regulă, fiind a plenarelor, drept care erau conduse chiar de conducătorul instituţiei. Prin derogare, la cererea subsemnatului, mi s-a făcut onoarea să prezint la data sus-amintită, dar într-o Miercuri, comunicarea **„Rovine, 10 octombrie 1394. Argumente istorico-arheologice”**, la sediul central al Institutului (str. I. C. Frimu, 11 - astăzi str. Henri Coandă), şedinţă condusă de Director, **dr. Constantin Preda** (din nefericire dispărut dintre noi), în faţa unei numeroase şi diversificate asistenţe (sala de la etaj era practic ticsită, mulţi dintre participanţi stând în picioare)[20].

---

[15] N. Stoicescu, *Bătălia de la Rovine (17 mai 1395)*, Edit. Militară, Bucureşti, 1986, p. 13-14; idem, în AO, S. N., Craiova, 5/1986, p. 47…

[16] **„**Luceafărul” /27 IX,1986, p. 2.

[17] Păstrez în arhiva personală doar relatările din „Scânteia”/21 IX 1986 şi „Dâmboviţa” - Târgovişte/20 IX 1986 (eram aici în plină campanie de cercetări arheologice, dar nici unul dintre participanţii la Simpozionul de la Casa de cultură - câţiva se vor regăsi alături în paginile din *Marele Mircea Voievod,* 1987 - nu vor poposi şi la Curtea Domnească…).

[18] *Marele Mircea Voievod* (coordonator Ion Pătroiu), Edit. Academiei Române, Bucureşti, 1987, *Cuvânt înainte,* p. 7. Cât priveşte ecoul imediat al acestei lucrări compozite şi inegale ca valoare ştiinţifică, vezi infra, *Anexe documentare,* **Bb 1** (demers al lui D. Z. vizând forurile de partid, dar şi insolita remarcă a unui *traseist,* Manole Neagoe…).

[19] Supra, n. 2.

[20] Atmosfera (previzibil „încinsă”) s-a agravat, în ce mă priveşte, de urmările unei gripe - eram răguşit, însetat (colegul şi colaboratorul de la Târgovişte, Ion Chicideanu, îmi aducea din când în când un pahar cu apă…). Altminteri, atunci şi mai târziu D. Z. întreba: de ce am ales data de 23 III? Răspund abia acum: în acea zi din 1923, la Bellu, era înmormântat Dimitre Onciul, cel vestejit de parafa lui Al. V. Diţă (vezi infra, *Anexe documentare,* **6-1).**

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Este cazul să precizez şi cu acest prilej: am abordat tema comunicării pornind de la baza informaţiilor, aşadar **de la izvoare,** demonstrând inanitatea opiniilor, vechi şi noi, care au ignorat, au tratat superficial sau (ca în spaţiul istoriografic recent de la noi) pur şi simplu au trucat mesajul transmis de astfel de surse, oferind totodată şi discutabile scări valorice înnoitoare. Noutatea din comunicare era şi de ordin vizual: am înfăţişat (aici cu sublinieri necesare) un pasaj din ***ustav*** -ul /**1382** de la Hilandar (un **adaos** pe un manuscris din **1331**, scris de un anume **Roman**, din care extrăsese Fr. Miklosich, în 1858, notiţa despre moartea lui „Constantin Dragaş", la „**17 mai** /1395/", an inexistent în izvor; mai relevam şi faptul că ediţia Stojanović - 1905, reprint 1984, corecta eroarea lui V. Jagić din 1873, privind data **ustav**-ului), apoi acte originale în slavonă, din care reieşea limpede că socrul împăratului Manuel II Paleologul, căzut la Rovine - adică realul **Constantin /**Dejanović/ **- nu s-a denumit el însuşi şi** „*Constantin Dragaş",* ci simplu, **Ko/n/stadin**, de regulă în asociere cu fratele său, **despotul Ioan Dragaş**. În scurt, noutatea absolută: notiţia din izvorul hilandarit ne dezvăluie, printr-o confuzie de nume, faptul că la „17 mai /1382, sau înainte de - /a murit/ Ioan Dragaş", ştire care nu are vreo legătură cu momentul - Rovine!... Lucruri necunoscute unora (cândva neluate în seamă de Hasdeu, necum de viitorul academician Radojcić), deci consternare, derută şi încercări de minimalizare (îndeosebi din partea „desantului" adus de D. Z. şi Al. V. Diţă, cum rezultă din înregistrarea pe magnetofon datorată primului şi apoi din volumul - „operă" 1988). Ulterior şi de la sine înţeles, pe parcursul a mai bine de un an, fondul şi structura comunicării au căpătat forma cuvenită destinată luminii tiparului[21], cu receptarea de rigoare a preopinenţilor, care par să nu fi învăţat nimic din studiul izvoarelor, din opiniile altora (vezi aici infra, *Anexe documentare,* **Bb 2).**

Opiniile altora, inteligenţa unora? Cândva, într-o dispută de idei, binecunoscutul om de cultură **Mihai Ralea** afirma subtil: **„Inteligent este acela care nu confundă punctele de vedere…"** (subl. N. C.); întotdeauna şi oriunde, inclusiv asupra celor de faţă, bunul cititor are posibilitatea să decidă.

[21] Supra, n. 2-5. Nu este cazul să înşir aici alte luări de poziţie faţă de ceea ce s-a afirmat în legătură cu momentul-Rovine, cu personalitatea Marelui Voievod şi Domn, Mircea cel Bătrân. Spre deosebire de pretinşii exegeţi ai izvoarelor, de cei care au umplut pagini (şi tomuri întregi) în istoriografie, am oferit în premieră absolută, comparativ, itinerarii /mişcări ale protagoniştilor din 1394-95, în relaţie cu informaţiile /**decisive!**/ din sursele veneţiene, din care reiese aproape limpede faptul de interes istoric: **Baiazid I se luptase cu Mircea cel Bătrân cu mult înainte de 17 mai 1395**… (cf. *Fiction chronologique*…, (I-II), 2004-2005).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

ANEXE DOCUMENTARE

A. Dactilograme (originale, *olografe,* versiuni**-xerox).** /Arhiva N. C./

1. Proiect editorial (1985: Academia SSP - Centrul de Ştiinţe Sociale Craiova).

2. Din Sumar-ul iniţial al Tratatului de istorie militară, vol. II (c. 1981-82?).

3. Din redactarea N. C. (versiunea iniţială, necenzurată: Rovine, 10 oct. 1394).

4. Scrisoare olografă (col. Gh. Romanescu, după 1981-1982?).

5. Convocare la „şedinţa de lucru" din 26 iunie 1985.

6. Istoria militară, II - intervenţie cu asterisc, Al. V. Diţă (1) şi un discret semnal privind „dezbaterea" din 29 I 1986 (2).

7-9. Pagină de titlu, cuprins şi final din „opera"-pirat *Bătălia pentru Rovine*, de Dan Zamfirescu, Bucureşti, 1988 (astăzi *rara avis*…).

B. **Scripta manent** /*Extrase. Selectiv, din cele tipărite*/.

a) Din reviste. Sigle: L („Luceafărul"), S („Săptămâna culturală a Capitalei"), RM („România Mare"). /Arhiva N. C./. Citate în ortografia vremii.

1. Un articol din „Transilvania", 2/1986, de Alex. V. Diţă („Banatul în 1774") - *„consacră pe autor drept una din marile speranţe ale noii istoriografii româneşti, un talent excepţional de investigator al trecutului nostru istoric, în acelaşi timp devotat cunoscător al tradiţiei istoriografice clasice (în primul rând N. Iorga şi G. Brătianu) şi al ultimelor câştiguri metodologice pe plan mondial".* (**sic!** Subl. N. C.).

- D. Z. (Dan Zamfirescu), Revista revistelor, L/5 IV 1986, p. 2.

2. *„De ce ar fi, deci, Radu vodă „cel Mare", iar Mircea numai „cel Bătrân?". /.../ „Prin biruinţa de la Rovine (aflăm azi, datorită cercetărilor lui Ciprian Zaharia, că bătălia s-a dat la 17 mai 1395 şi nu la 10 octombrie 1394, cum greşit au socotit până acum istoricii, cu excepţia fabulosului Hasdeu). Mircea cel Mare a fixat Ţara Românească în mândria şi respectul Europei" (***sic!** subl. N. C.*).*

- Fănuş Neagu, *„De din vale de Rovine"*, L/ 12 IV 1986, p. 1, 2; (reprint -1: Almanah 1987 Luceafărul, p. 33-34; reprint -2: Fănuş Neagu, Dan Zamfirescu,Virgil Joiţa, **MIRCEA CEL MARE** factor hotărâtor în configurarea politico-istorică a **Sud-Estului european**, Ed. Roza Vânturilor, Bucureşti 1995, p. 9-12)

/**Observaţii** „cercetările" lui Ciprian Zaharia (stareţ la M-rea Bistriţa - Neamţ) evocate repetat de F. Neagu şi Dan Zamfirescu au fost ulterior revendicate de ultimul, fapt deplin confirmat recent de regretatul mitropolit-cărturar, Bartolomeu Anania, v. infra,7/.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

3. *„Stareţul Ciprian Zaharia, zidit pe o imensă durere de carte, tiranizat de lacrima vechimii neamului…”*. (**sic,** subl. N. C.).

- Fănuş Neagu, *„Noapte de mai în Moldova”*, L/ 31 V 1986, p. 8 (datat 19 V 1986).

4. *„Recenta hotărâre a Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R. de a fi aniversat, la 600 de ani de la urcarea sa pe tronul Ţării Româneşti Mircea CEL MARE a avut darul să irite pe „marele istoric” pe unde scurte, dl. Niky Munteanu” /*…schimbarea numelui voievodului, cu „argumente”, a adus-o F. Neagu/. *Dar mai întâi să observăm - nu fără mâhnire - că nimeni până de curând, până la Ciprian Zaharia, cel citat de Fănuş, şi apoi până la tânărul istoric Alexandru Diţă (fericita descoperire a Luceafărului) nu s-a simţit zgârmat în sentimentele sale, de istoric adept al adevărului şi în sufletul său de conaţional al lui Mircea…”* (**sic!** subl. N. C.).

- Dan. Zamfirescu, *„Un ctitor al măreţiei româneşti în istoria universală”,* L/14 VI 1986, p. 1, 6 (afirmaţia greşită: N. Iorga ar fi fixat Rovinele în anul 1395, n. N. C.; cf. privitor la opinia savantului, „Argesis”, XIII-Istorie, 2004, p. 181/n. 21 şi p. 189-190).

5. *„Esenţial pentru stabilirea naturii bătăliei de la Rovine (victorie,victorie parţială, semi-înfrângere sau chiar înfrângere a lui Mircea, cum o vedea C. Jirecek) este* ***DATAREA*** *ei. /…/ Din păcate, până de curând,în sprijinul datării bătăliei de la Rovine în anul 1395 nu există decât două argumente documentare:* ***Tipiconul lui Romanov*** *şi* ***Donaţia împăratului Manuel II Paleologul către mănăstirea Petra,*** *care ambele confirmau moartea lui Constantin Dragaş la 17 mai 1395. Nicolae Iorga a contestat însă valoarea probatorie a celor două izvoare invocate de Hasdeu şi Litzica…”. (***sic**! subl. N. C.).

- Alexandru V. Diţă, *„Un izvor necunoscut despre victoria lui Mircea cel Mare la Rovine”, L/* 19 VII 1986, p. 6.

/**Observaţii.** Informaţii eronate: Hasdeu nu s-a referit, ca formulare, la „Tipiconul lui Romanov” (corect: Tipiconul lui Roman, detaliu onomastic dar şi de ordin filologic ignorat de „exegeţii” menţionaţi aici…), ci la notiţa extrasă de acolo de Fr. Miklosich, în 1858, iar înainte de Iorga, donaţia imperială din oct. 1395 a fost interpretată - corect - de Const. Jirecek: comemora un an de la moartea lui kyr Constantin. De reţinut, îndeosebi, faptul că până la comunicarea subsemnatului din 23 III 1988, deşi se invocase pe alocuri ediţia Stojanovici - 1905 (nu şi reprint-ul din 1984!), nimeni nu s-a referit la tehnica de editare, necum la anul **1382 - data prezumată a inserţiei în „Tipiconul lui Roman” a morţii lui „Constantin Dragaş”!).**

6. *„În realitate* ***nu există absolut nici o cronică în care să apară data de 17 mai 1395,*** *nici sârbă, nici turcă, nici bizantină. Această dată a fost stabilită, ca dată* ***a bătăliei de la Rovine*** *de către B. P. Hasdeu, pe baza unei combinaţii de ştiri: ştirea că în bătălia de la Rovine au căzut Marcu Kralevici şi Constantin Dejanovici /.../ şi ştirea din „Tipiconul Romanov” de la Hilandar că despotul*

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Constantin, fiul lui Dejan Dragaş a murit la ***17 mai*** *(fără menţiunea anului)". (****sic.*** subl. D. Z.).

- Dan Zamfirescu, *„Din nou despre victoria de la Rovine a lui Mircea cel Mare"*, L/9 VIII 1986, p. 6. /Reprint: MIRCEA CE L MARE, ed. cit., 1995, p. 29 şi urm./.

/**Observaţii.** Erori în suită: preluând (şi completând, cu un „şi") notiţa publicată de Miklosich /v. supra/, Hasdeu nu s-a referit la „Constantin Dejanovici", ci la „Constantin şi Dragaş"; despre Tipicon, v. supra; în fine, sebastocratorul Dejan nu s-a numit şi „Dragaş" - singurul cu acest nume fiind fiul său, probabil prim-născut, veritabilul despot Ioan Dragaş, mort la 17 mai <1382>, confundat în Tipiconul lui Roman de la Hilandar cu des-amintitul „Constantin"(care nu a folosit niciodată, el însuşi, în documente originale, supranumele Dragaş), respectiv realul Constantin al lui Dejan, socrul lui Manuel II Paleologul, căzut la **Rovine, 10 mai 1394**. Am demonstrat pe larg toate acestea, cf. „Revista istorică", 1 (1990), 7-8, p. 782-802 şi, mai nou, „Argesis", XIII-Istorie, 2004, p. 177-194 (I) , XIV-Istorie, 2005, p. 301-314 (II)/.

7. *„Cartea* Iosif Muşat I, *scrisă de prietenul meu Ciprian Zaharia /.../ va fi un instrument de mare preţ în mâna* ***specialiştilor*** *şi un mărgăritar pe rafturile bibliotecilor noastre. Lucrarea, citită în manuscris, a stimulat dezbaterile şi confruntările atât de curajoase şi incitante din ziare şi reviste cu privire la domnia lui Mircea cel Mare /…/ Cartea* Iosif Muşat I*, printre altele,stă la baza temeinicului studiu al lui Alexandru V. Diţă* - „Victoria românească de la Rovine (17 mai 1395)" - *apărut în publicaţia* Institutului de studii istorice şi social politice *de pe lângă C.C. al P.C.R.,* Anale de istorie, *nr. 4, p. 26-43. /.../ Toate cărţile bune de felul cărţii* Iosif Muşat I, /sic, n. N.C./ *sânt sortite izbânzii…".*

- Fănuş Neagu, *„Însemnare blândă",* L/ 20 IX 1986, p. 3.

/**Observaţii şi completări mai mult decât necesare:**

(1). Cartea atât de citită în manuscris şi care a stârnit controverse (oglindite de ziare şi reviste) e datorată - dacă nu în totalitate, în bună parte cel puţin, lui Dan Zamfirescu, astfel a şi precizat cu un anume prilej acesta din urmă (şi e vorba, desigur, de vederile sale protocronist-triumfaliste, de datarea „17 mai 1395", de imperioasa necesitate de a renunţa la apelativul „Mircea cel Bătrân" etc.). De altfel, stilul şi părerile lui D. Z. se regăsesc, intacte, în succinta prezentare - la apariţia lucrării, de pildă: *„TITLURILE sunt adesea înşelătoare. Sub titlul* **Iosif I Muşat, întâiul mare ierarh român,** Roman 1988*, se ascunde un important capitol din istoria culturală românească. Mult mai expresiv pentru conţinutul cărţii este subtitlul* **Noi mărturii privind viaţa culturală şi spirituală a Moldovei în secolele XIV şi XV.** *Autorul cărţii, Ciprian Zaharia, smulge uitării.."* etc. Apoi, lesne explicabil: *„Cartea a declanşat restabilirea adevărului în legătură cu Bătălia de la Rovine, cu precizarea datei reale şi a caracterului victorios pentru români a conflictului. /…/ Monografia* **Iosif I Muşat** *se ridică pe o infrastructură documentară, ilustrată de un subsol de note foarte elaborat şi bogat, unde întâlnim*

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

de multe ori citate contribuţiile tipărite în revista **Luceafărul" (sic!, subl. N.C.).** - L/ 5 III 1988 (Compendium). Dar, revendicativ şi pe un fond de vanitate maladivă ce îl domină pe D. Z. - cum rezultă din (auto) prezentarea laudativă aceleiaşi lucrări, pe trei coloane, unde necultivatul Ciprian Zaharia e înfăţişat drept un „discipol" al savantului bizantinolog Alexandru Elian, cu care „polemizează" /„*dar o face în spiritul acestuia, cu armele lui şi-n ultimă instanţă plecând de la rezultatele lui"*/, cf. S/ 4 III 1988, rubrica **originalitate** (sic!). Vezi îndată:

(2). O semnificativă şi chiar curajoasă mărturie de mai târziu a unui viitor înalt prelat,despre asemenea impostură: Poposind o vreme la M-rea Văratec-Neamţ, în casa-proprietate locuită şi de fostul episcop al Armatei, Partenie Ciopron - ***„stareţa Nazaria, licenţiată în Teologie şi activă în multe comitete şi comiţii oculte, şi-a dat imediat acordul, bucuroasă în sine că ar putea deveni pe lângă părintele Anania cam ce era pe lângă stareţul Bistriţei Dan Zamfirescu, intelectual foarte cult şi talentat, care-şi vindea creierul scriind şi cărţi ce apăreau sub semnătura arhimandritului Ciprin Zaharia".*** (Subl. N. C.) - Valeriu Anania, „Pensionar la Văratec", în **Memorii**, Polirom, 2008, p. 644 (însemnări din M-rea Nicula, 22 febr. 2008)

b) Din şi despre cărţi *(habent sua fata libelli)***.**

1. *„Rămânând de lămuri veracitatea datei de 10 octombrie 1394. A făcut-o. în 1927/1928, istoricul George Sp. Radojicić, cel mai bun cunoscător al izvoarelor sârbeşti în problemă, care a atras atenţia că data respectivă apare numai în 10 dintre ce le 39 de cronici sârbeşti în care se vorbeşte despre bătălia de la Rovine. Şi că acestea sânt, de fapt, copii ale unui singur arhetip târziu, prost informat şi asupra lui Constantin Dragaş din care face două persoane: Constantin şi Dragaş. Academicianul sârb nu încearcă nici o explicaţie asupra provenienţei acestei date în arhetipul postulat, dar susţine data reală - 17 mai 1395 - cu exact argumentele lui Hasdeu şi Litzica* - **Tipiconul lui Romanov** *şi actul pentru mănăstirea Petra -, ignorând faptul că ambele fuseseră deja folosite"*. (**sic,** subl. N.C.).

- Alexandru V. Diţă, „17 mai 1395, o dată importantă în istoria universală - victoria românească de la Rovine", în Marele Mircea Voievod , coord. Ion Pătroiu, Ed. Academiei, 1987, p. 258-259.

/**Observaţii.** Mult-lăudatul autor reia cele răspândite în diverse locuri, repetându-se, fără a se opri însă la acest volum colectiv (folosit de mine sub sigla MMV 1987), v. infra - volum care, în treacăt fie spus, include şi serioase contribuţii datorate unor specialişti de talie (odinea din Cuprins: Şt. Pascu, Şt. Ştefănescu, Fl. Constantiniu, N. Stoicescu, N. Edroiu, Anca Ghiaţă, Tahsin Gemil, Mihai Maxim, Sergiu Iosipescu, Răzvan Theodorescu, arh. Cristian Moisescu, unii folosind datarea Rovinelor la „17 mai 1395", iar câţiva participând, de voie-de nevoie la sesiunile omagiale din preajma aniversării - 600, la Bucureşti de pildă /v. „Scânteia", nr. 13711/21 sept. 1986/ sau la Târgovişte /v. „Dâmboviţa", nr. 2576/ 20 sept. 1986/, ca să fie amintite doar acestea, din multele la nivel naţional); Volum

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

cu un anumit ecou, dar un demers insolit în materie de întâmpinare (evident nu printr-o simplă prezentare) îi aparţine aceluiaşi D. Z. - şi e vorba de anul 1987, iar în context, de încercări (timide, dacă nu chiar de simplă faţadă) de a stopa distrugătoarea campanie a regimului ceauşist de a demola biserici : „*Dan e obligat să plece la Piatra, altfel ar fi venit la redacţie, dar dacă se hotărăsc să facă un memoriu în acest sens să-l semneze şi el. E din oficiu la orice memoriu care se face pe treaba aceasta. Dan are o rugăminte la Barbu, privind recenzia cărţii Marele Mircea Voievod - volumul apărut acum. El nu poate semna recenzia, deoarece e autor la volum, poate o semnează cineva din redacţie şi o publică. Cronica e la C.C. la Pătroiu să o vadă, pentru că pe ei îi serveşte. Va fi adusă la ora 18 la redacţie de Diţă. Dan ar vrea să o semneze „T", pentru că M. N. Rusu e mai şters. Cronica e calculată de aşa natură încât cuprinde toate monografiile despre Mircea şi se dovedeşte că a lucrat într-un an cât în 600 de ani, la acest subiect. Dacă „T" nu poate, să o semneze Rusu, pentru că se intenţionează să se facă publicitate în jurul volumului. Se vor publica materiale în „Luceafărul" şi „Scânteia"...*(**sic!** Subl. N. C.). - ***Corneliu V. Tudor**, „Poetul şi biserica",* RM/5 VI 1992, p. 11 (probabil amintirea sau înregistrarea unei convorbiri telefonice cu D. Z.). Realmente, din câte cunosc, fără a fi acel „T" sus-amintit, ofertant-recenzor operativ s-a dovedit a fi un istoric medievist, care prezintă, encomiastic, această **„carte-răspântie"** - sau „**cel mai trainic monument ştiinţific ridicat vreodată în decurs de şase secole,voievodului glorificat de pana genială a lui Eminescu",** sau (veritabil şi efectiv efort, inclusiv ca număr de semne tipografice!) „*/cineva/ a demonstrat că la un loc,* **toate monografiile consacrate marelui voievod de la Bolintineanu la N. Constantinescu depăşesc cu numai 10 pagini volumul de faţă**. *Clasicul text al lui Onciul din 1918 echivalează cu 12 pagini, reputata sinteză a lui P. P. Panaitescu încăpând în 192 de pagini!"*- v. Manole Neagoe, *Un moment de istorie românească*, L/ 4 VII 1987, p. 1, subl. M. N.).

2. /În strânsă legătură cu „opera" lui D. Z. evocată supra, **A,** 6-9 şi consideraţiile lui Radu Popa - inclusiv opinia acestuia, absolut justificată: *„Procedeul adoptat de Dan Zamfirescu şi de alţii ca el, amestec de informare şi denunţ, lămureşte implicit mobilul acestui gen de inovaţii istoriografice"* (pe larg în articolul Radu Popa, **„Arheologia românească sub presiune. Activişti şi securişti în templul lui Clio".** în **„22",** nr. 3/2 II 1990, p. 22)/:

„**Răspuns domnului Radu Popa.**

Iată *adevărul* în legătură cu cele arătate de domnul Radu Popa. /**4**…/ **Acest volum a fost difuzat în 30 de copii xerox în luna noiembrie 1988.** Una din aceste copii a fost transmisă Institutului de Arheologie - chiar prin bunăvoinţa domnului Radu Popa /…/. Nu numai secţiei de propagandă a C. C., ci şi lui Ilie Ceauşescu şi Institutului de istorie a partidului şi altor institute şi persoane am înaintat acest volum pentru două motive: *primul,* fiindcă se dusese pretutindeni, timp de câteva luni, o sistematică „muncă de lămurire" cam de aceeaşi natură şi probitate cu informaţiile domnului Radu Popa de acum. Am fost obligat, în consecinţă, să

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

contracarez, la aceleaşi foruri unde se încercase *discreditarea* celor ce susţinuseră la 23 martie 1988 adevărul istoric, sau ceea ce credeau ei că este. Volumul constituit după cum am arătat urmărea să demonstreze că nu este vorba de o credinţă, ci de evidenţa obiectivă.

Al doilea motiv îl pot dezvălui acum: în volum era prezentă intervenţia istoricului *Nicolae Stoicescu*, pe care în comentariul însoţitor îl numeam „primul mare medievist român contemporan care a recunoscut justeţea datării lui Hasdeu"…**5.** În încheiere ţin să-mi exprim nedumerirea pentru calificarea mea drept *„un fel de Adrian Păunescu al istoriografiei româneşti din ultima perioadă"*. În ce sens? Dacă este vorba de contribuţiile mele pe tărâmul literaturii vechi (ediţia *Învăţăturilor lui Neagoe Basarab*, teza de doctorat despre această operă fundamentală a culturii române, cedată de unii la un pahar de şampanie „autorului grec Manuil Corinthios"… etc. etc. (cf. Dan Zamfirescu, *Războiul împotriva poporului român*, Editura Roza Vânturilor, Bucureşti, 1993, p. 302-311 (sublinierile lui D. Z.).

/**Observaţii.** În materie de „calificative", D. Z. a fost deosebit de darnic în ceea ce mă priveşte - ultimul, poate cel mai infamant, a fost presărat în finalul zecilor de pagini /!/ din penibila „Prefaţă" intitulată „ORA ASTRALĂ" A ISTORIEI NOASTRE MEDIEVALE, vezi Alexandru V. Diţă, **17 mai 1395**, o dată importantă în istoria universală - *Victoria românească de la Rovine*, Ed. Roza Vânturilor, Bucureşti, 1995, p. 30. Notez şi faptul că, spre a-mi răspunde punctual prin succesive „căi de atac", Al. V. D. preia integral, p. 111-144, articolul subsemnatului apărut în „Revista Istorică", S. N., I /1990, 7-8. p. 782-802.

Altminteri, un profund sentiment de jenă mă determină să nu insist prea mult asupra unui segment din constituţia *morală* a lui D. Z., dezvăluită mai demult prin propriile cuvinte - mai exact: colaborarea sa cu fosta Securitate (cf. Mihai Marinică, Cronica unei confruntări, în „Gândirea, S. N., Anul II, Nr. 6/1993, p. 55-57); confirmată recent datorită demersurilor scriitorului-disident Radu Tudoran - vezi acum **Eu fiul lor. Dosar de Securitate,** Polirom, 2010, passim (inclusiv p. 521, Anexa 2,act oficial care dezvăluie identitatea numelui de cod *„Neagoe"*!). Semnificativ, premiatul revistei „Argeş", editorul din nou al *„Învăţăturilor Sfântului Voievod Neagoe Basarab către fiul său Theodosie"* (Roza Vânturilor, 2010), D. Z. („Prof. univ. teolog, ziarist, dr. filolog") omite tot ceea ce a publicat între anii 1974 şi 1989 - vezi **Who is Who,** ed. a V-a România, 2010, p. 1513, s.v./.

3. *„În primăvara anului 1394, Mircea a trimis o oaste care a alungat garnizoana turcă instalată în anul anterior la Karinovasî (azi Karnobat, la sud de munţii Balcani), domnul român fiind încurajat în această întreprindere a sa de conflictul existent între Baiazid şi unii emiri seldjukizi din Asia Mică.*

Ca răspuns la acţiunea lui Mircea, Baiazid a organizat o mare campanie de pedepsire la nord de Dunăre. /.../ Cele mai multe cronici scurte sârbeşti datează lupta de la Rovine la 10 octombrie 1394, dar un document bizantin din septembrie 1395, arătând grija împărătesei bizantine Elena Dragaş pentru

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

pomenirea tatălui ei căzut - ca şi Marko Kraljevici de altfel - în menţionata luptă reprezintă un argument serios în sprijinul datării acestei morţi în timpul ciocnirii militare de la 17 mai 1395. Nu este de loc exclusă nici existenţa unei duble angajări a ostilităţilor, prima până în octombrie 1394, a doua în mai 1395, pe Jiu".

- **„Războiul de apărare condus de Mircea cel Bătrân". (ISTORIA ROMÂNILOR**, vol. IV. De la Universalitatea Creştină către Europa „Patriilor", Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 2001 /în redacţia acad. Şt. Ştefănescu, acad. Camil Mureşanu, prof. univ. dr. Tudor Teoteoi, secretar/ - citat din cap. IV, p. 283, autor Şt. Ştefănescu.

/**Observaţii.** Neaşteptată resuscitare a etapei istoriografice de la începutul sec. 20 (lupte succesive, comemorarea basilisei Elena - aici luna septembrie indicată greşit, izvorul din 1395 fiind din octombrie, defunctul **kyr Konstantin** fiind comemorat la exact un an de la dispariţia sa pe câmpul bătăliei de la Rovine (cum au intuit şi stabilit Const. Jirecek şi N. Iorga, fapt probat la rându-mi în chip repetat şi cu argumente solide). În plus, autorul citat a luat în considerare (p. 284-85) itinerarul dinspre Apus al lui Baiazid I, potrivit opiniei mai vechi a lui Halil Inalcik (şi preluată de A. Bolşakov, iar apoi, în 1972, de monografia tipărită de subsemnatul, v. supra, n. 3); evident, cum a stabilit apoi savantul orientalist Aurel Decei, acest pretins itinerar al lui Baiazid nu a existat - izvorul invocat relatând de fapt incursiunea sultanului Murad II din 1438.

R E M E M B E R

A DIVERSION IN THE HISTORIOGRAPHY OR ARMY OF COUNTRY AND MERCENARIES IN „THE BATTLE FOR ROVINE". EXPLANATORY NOTES AND TESTIMONIES FROM 1986-1988

Abstract

The author investigates the recent historiography regarding the date and the consequences of the Battle from Rovine (10 October 1394). This investigation was censored by the comunist regime a quarter of century ago. There are presented many historians, journalists, party activists who enriched the theories regarding the reign and personality of Mircea cel Bătrân Vv. 26 IX 1386 - 31 I 1418), opportunistically called in that period "the Great" . Details in the *Documentary Anexes*,**A-B.**

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

ANEXE DOCUMENTARE

A 1

ACADEMIA DE STIINTE SOCIALE SI POLITICE
CENTRUL DE STIINTE SOCIALE CRAIOVA
Nr. 120 /25 iunie 1 9 8 5

Către tov.dr. Nicolae Constantinescu,
Institutul de Arheologie - Bucureşti -

In cadrul aniversării a 600 de ani de la începutul domniei lui Mircea cel Bătrîn, Centrul de ştiinţe sociale din Craiova a înscris în planul Editurii "Scrisul românesc" pe anul 1986 lucrarea 600 de ani de la începutul domniei lui Mircea cel Bătrîn. Culegere de studii.

Avînd în vedere preocupările Dumneavoastră ştiinţifice, vă rugăm să ne onoraţi cu studiul: Cercetări arheologice legate de epoca lui Mircea cel Bătrîn.

La elaborarea acestui volum omagial şi-au anunţat deja preocuparea: acad.Stefan Pascu, prof.univ.dr. Stefan Stefănescu, prof. univ.dr. Constantin Cihodaru, prod.univ.dr. Dinu C.Giurescu, prof. univ.dr. Alexandru Piru, prof.univ.dr. Vasile Drăguţ, dr.Răzvan Theodorescu.

Lucrarea trebuie înaintată editurii la 15 septembrie 1985. Vă rugăm să ne trimiteţi studiul Dumneavoastră în două exemplare, dactilografiat la două rînduri pe adresa Centrul de ştiinţe sociale Craiova,str.Unirii 79,cod.1100.

In cazul în care programul Dumneavoastră nu vă permite să vă angajaţi în această colaborare, vă rugăm să ne comunicaţi pînă la data de 25 iulie a.c.

Vă mulţumim pentru studiul cu care ne veţi onora şi vă asigurăm de aleasa noastră stimă şi profundă preţuire.

D I R E C T O R,
Conf.univ.dr. Ion Pătroiu

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

A 2

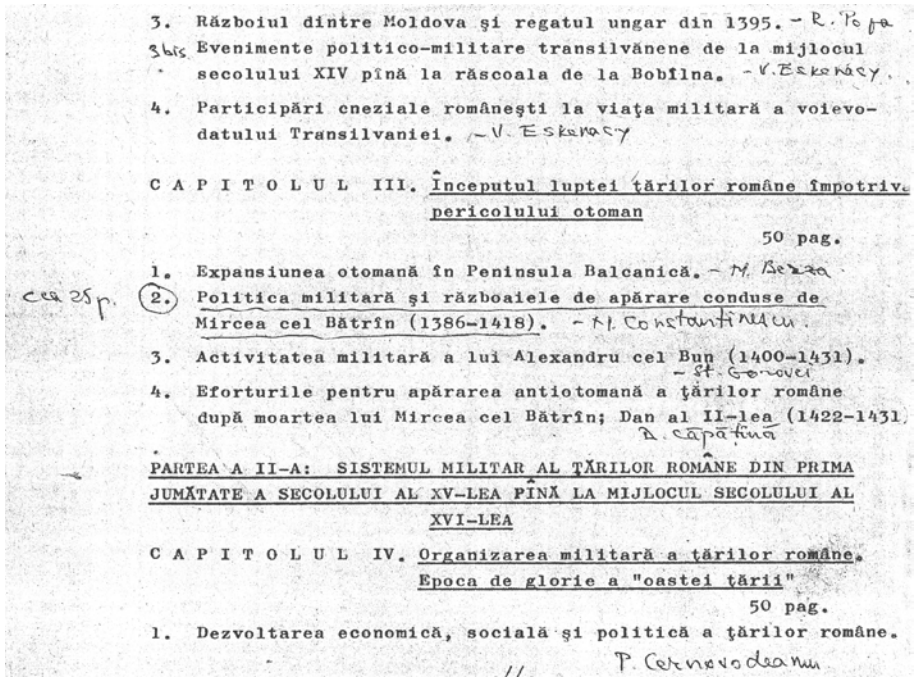

3. Războiul dintre Moldova şi regatul ungar din 1395. - R. Popa
3bis Evenimente politico-militare transilvănene de la mijlocul secolului XIV pînă la răscoala de la Bobîlna. - V. Eskenasy.
4. Participări cneziale româneşti la viaţa militară a voievodatului Transilvaniei. - V. Eskenasy

CAPITOLUL III. Începutul luptei ţărilor române împotriva pericolului otoman

50 pag.

1. Expansiunea otomană în Peninsula Balcanică. - M. Berza
cca 25 p. 2. Politica militară şi războaiele de apărare conduse de Mircea cel Bătrîn (1386-1418). - M. Constantinescu.
3. Activitatea militară a lui Alexandru cel Bun (1400-1431). - St. Gorovei
4. Eforturile pentru apărarea antiotomană a ţărilor române după moartea lui Mircea cel Bătrîn; Dan al II-lea (1422-1431). A. Căpăţînă

PARTEA A II-A: SISTEMUL MILITAR AL ŢĂRILOR ROMÂNE DIN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XV-LEA PÎNĂ LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XVI-LEA

CAPITOLUL IV. Organizarea militară a ţărilor române. Epoca de glorie a "oastei ţării"

50 pag.

1. Dezvoltarea economică, socială şi politică a ţărilor române. P. Cernovodeanu

A 3

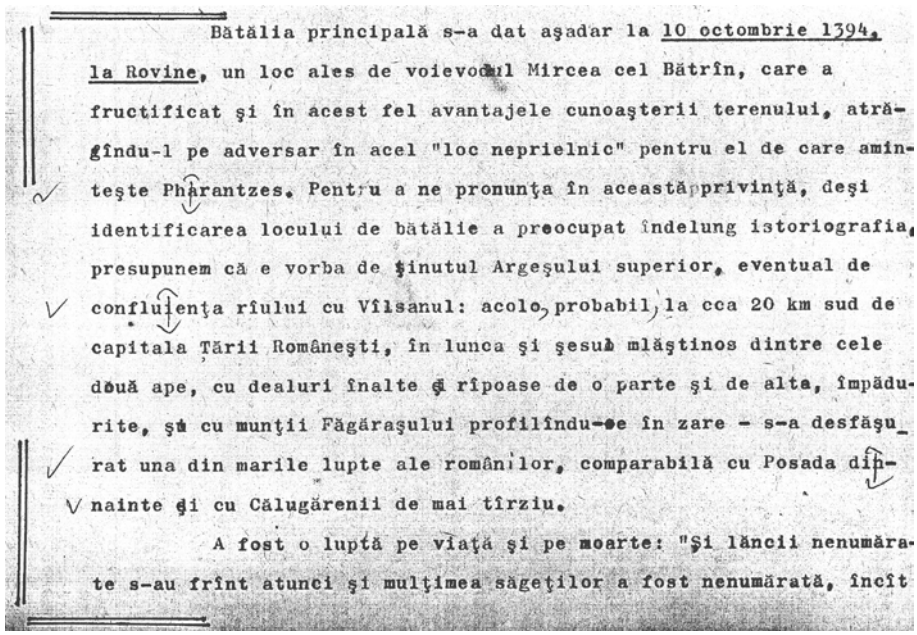

Bătălia principală s-a dat aşadar la 10 octombrie 1394, la Rovine, un loc ales de voievodul Mircea cel Bătrîn, care a fructificat şi în acest fel avantajele cunoaşterii terenului, atrăgîndu-l pe adversar în acel "loc neprielnic" pentru el de care aminteşte Pharantzes. Pentru a ne pronunţa în această privinţă, deşi identificarea locului de bătălie a preocupat îndelung istoriografia, presupunem că e vorba de ţinutul Argeşului superior, eventual de confluenţa rîului cu Vîlsanul: acolo, probabil, la cca 20 km sud de capitala Ţării Româneşti, în lunca şi şesul mlăştinos dintre cele două ape, cu dealuri înalte şi rîpoase de o parte şi de alta, împădurite, şi cu munţii Făgăraşului profilîndu-se în zare - s-a desfăşurat una din marile lupte ale românilor, comparabilă cu Posada dinnainte şi cu Călugărenii de mai tîrziu.

A fost o luptă pe viaţă şi pe moarte: "Şi lăncii nenumărate s-au frînt atunci şi mulţimea săgeţilor a fost nenumărată, încît

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

A 4

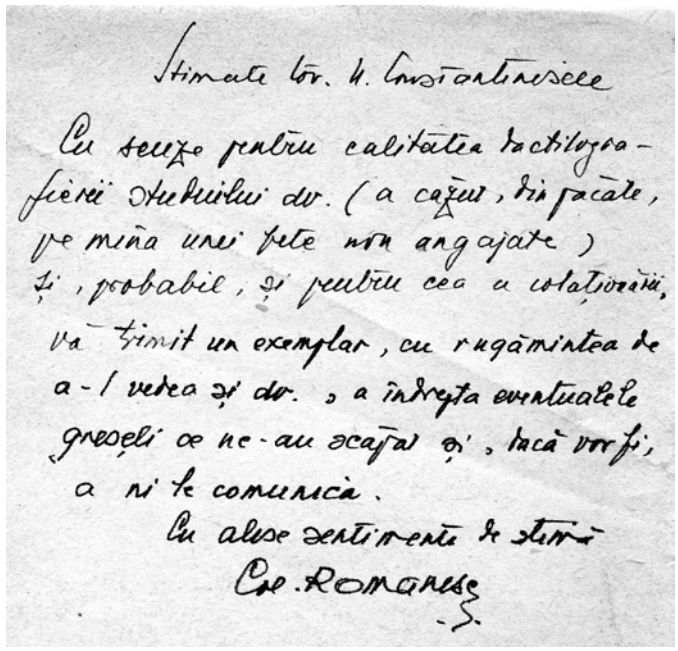

Stimate tov. N. Constantinescu

Cu scuze pentru calitatea dactilografierii studiului dv. (a căzut, din păcate, pe mîna unei fete nou angajate) şi, probabil, şi pentru cea a colaţionării, vă trimit un exemplar, cu rugămintea de a-l vedea şi dv., a îndrepta eventualele greşeli ce ne-au scăpat şi, dacă veţi fi, a mi le comunica.

Cu alese sentimente de stimă

Col. Romanescu

A 5

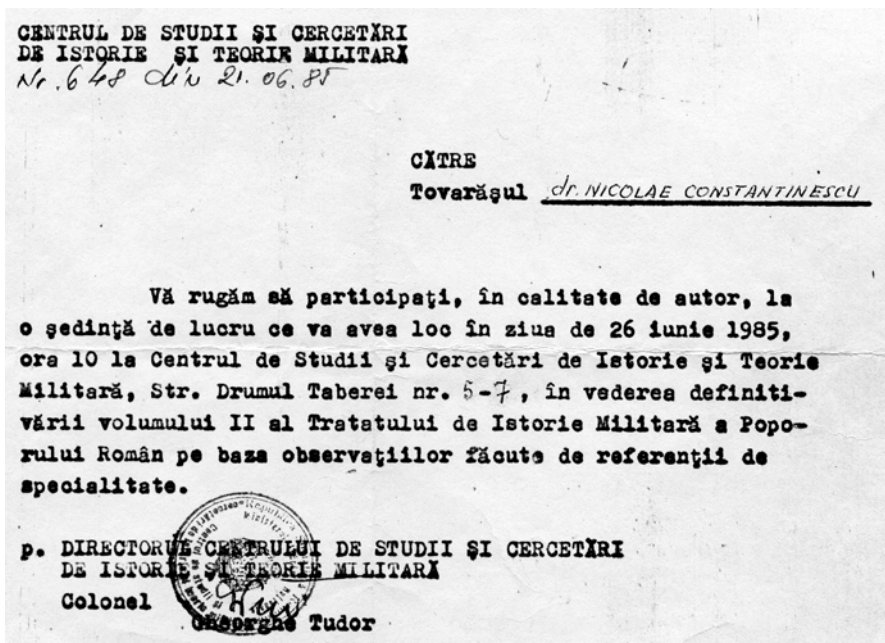

CENTRUL DE STUDII ŞI CERCETĂRI
DE ISTORIE ŞI TEORIE MILITARĂ
Nr. 648 din 21.06.85

CĂTRE
Tovarăşul dr. NICOLAE CONSTANTINESCU

Vă rugăm să participaţi, în calitate de autor, la o şedinţă de lucru ce va avea loc în ziua de 26 iunie 1985, ora 10 la Centrul de Studii şi Cercetări de Istorie şi Teorie Militară, Str. Drumul Taberei nr. 5-7, în vederea definitivării volumului II al Tratatului de Istorie Militară a Poporului Român pe baza observaţiilor făcute de referenţii de specialitate.

p. DIRECTORUL CENTRULUI DE STUDII ŞI CERCETĂRI
DE ISTORIE ŞI TEORIE MILITARĂ
Colonel
Gheorghe Tudor

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

A 6.1.

/ Istoria militară a poporului român, II, Ed. Militară, Buc., 1986, p. 167 /

Marea invazie otomană în Muntenia. Strălucita victorie de la Rovine a oastei conduse de Mircea cel Bătrîn (17 mai 1395) *. Campania otomană ale cărei pregătiri începuseră încă din primăvara anului 1394 era de asemenea proporţii încît aceste pregătiri nu au putut fi terminate în acel an: „venind

[48] *DRH, D*, vol. I, p. 141.
[49] *Ibidem*.
* Această dată a fost stabilită pentru prima oară, pe baza unei mărturii contemporane — *Tipiconul lui Romanov* —, de către marele savant B. P. Hasdeu în anul 1876 *(Originele Craiovei,* în „Columna lui Traian", an VII) şi demonstrată pe baza altui document contemporan de C. Litzica *(Din domnia lui Mircea Vodă*, în CL, XXXV, p. 473—476). Cu toate acestea, Dimitrie Onciul a adoptat greşita datare de 10 octombrie 1394 (propusă de istoricul ceh C. Jireček în anul 1892), datare ce nu explică succesiunea reală a evenimentelor istorice, caracterul şi semnificaţiile bătăliei de la Rovine. Aceasta, dintr-o victorie românească se transformă într-o parţială înfrîngere militară şi într-un total eşec politic. Data de 10 octombrie are ca temei doar o atestare într-o cronică sîrbească tîrzie (păstrată în 10 copii), greşit informată şi asupra lui Constantin Dragaş, divizat în două persoane distincte: Constantin şi Dragaş. Lipsa de credibilitate a acestui izvor a fost demonstrată încă din 1927 de academicianul sîrb G. S. Radojičić, cel mai mare specialist în istoria vechii literaturi sîrbe; istoriografia recentă a adoptat data corectă — 17 mai 1395 —, cînd se ştie cu absolută siguranţă că în lupta cu Mircea cel Bătrîn a murit Constantin Dragaş alături de Marco Kralević.

x x x

A 6.2.

/Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie "A. D. Xenopol" - Iaşi, XXIII, 2 (1986), p. 707...

DE LA BĂTĂLIA DE LA „ROVINE" LA ISTORIA POLONĂ A LUI JAN DŁUGOSZ* / AIIAI /

DE

SERGIU IOSIPESCU

Intre problemele „homerice" ale istoriografiei veacului XIV, datarea bătăliei de la *Rovine*, dintre oastea Ţării Româneşti condusă de Mircea cel Bătrîn şi forţele de invazie ale lui Baiazid I, reflectă în chip pilduitor, prin soluţiile propuse, atît calitatea surselor folosite cît şi tentaţiile, înclinaţiile şi, de ce nu, aprehensiunile criticii istorice.

Pe temeiul unui pasaj de cronică sîrbească din veacul al XV-lea, ce rezuma desfăşurarea bătăliei, a amplificărilor sale în istoriile lui Luccari şi Orbini şi, mai cu seamă, a însemnării vechiului tipicon de la mănăstirea Hilandar — despre moartea unuia dintre principii sîrbi participanţi la război — Hasdeu afirma (1876)[1] că „ilustra victorie de la Rovine, a cărei strălucire se revarsă asupra Craiovei, avusese loc anume la 17 mai 1395".

Cu publicaţia cronicii „bulgare" de către Ioan Bogdan (1891) şi exegezele lui Nicolae Iorga (1901) pe marginea analelor sîrbeşti, povestirea mai amplă a acestora sub data de 10 octombrie 1394 s-a impus istoriografiei române[2]. Relevarea de către Constantin Litzica (1901) a unui nou izvor — dania din octombrie 1395 a împăratului Manuel Paleologul şi a basilissei Elena pentru mănăstirea constantinopolitană Petra, spre pomenirea lui Constantin Dragaş căzut în campania din Ţara Românească şi *de la moartea căruia nu trecuseră încă şase luni* — a deschis discuţia în jurul datei bătăliei de la *Rovine*[3]. Nicolae Iorga, cel dintîi (1901) şi apoi Dimitrie Onciul (1903) au reconstituit cu noi argumente desfăşurarea invaziei otomane în Ţara Românească, plasînd confruntarea majoră la 10 octombrie 1394[4] şi nu la 17 mai 1395 cum susţinuse, în urmă, Constantin Litzica. Se invoca, între altele, şi faptul că victoria de la *Rovine* nu putea fi obţinută de forţele reunite ale lui Mircea cel Bătrîn şi ale regelui Ungariei — despre care atunci se credea că în mai 1395 s-ar fi aflat în Ţara Românească — fără

* Adnotările pe marginea izvoarelor care le înfăţişăm aici bunăvoinţei răbdătoare a cititorilor dezvoltă intervenţia mea la dezbaterea organizată de redacţia de istorie a Editurii Militare în jurul datei bătăliei de la Rovine, la care au participat Al. V. Diţă, M. Dogaru, Tahsin Gemil, Anca Tanaşoca, Andrei Pippidi, N. Stoicescu, Dan Zamfirescu (ianuarie 1986, Bucureşti). Ele trebuie a fi considerate drept urmarea şi îndreptarea celor scrise de mine în articolul *„La Rovine în cîmpii"* („Magazin istoric", VII, 12/1974, p. 14—18).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

A 7

C U P R I N S U L

I. O lămurire preliminară 1

II. Rovine. 10 octombrie 1394. Argumente istorico-arheologice. Comunicare prezentată de Dr. Nicolae Constantinescu în şedinţa din 23 martie 1988 la Institutul de Arheologie din Bucureşti al Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice 13

- Intrebări şi discuţii pe marginea comunicării .....

A 8

B A T A L I A P E N T R U

R O V I N E

23 MARTIE 1988

Transcrierea înregistrării de pe banda de magnetofon

însoţită

de

ANEXE DOCUMENTARE

şi

OBSERVAŢII CRITICE

de DAN ZAMFIRESCU

Bucureşti
1988

ănăstirii

..... I

..... IV

.....

orul, numită
e aceştia se
u privire la
defunctului
17 mai 1395

..... XVI

..... XXIII

.....XXVII

-lea, prin
păstoririi
spoziţiilor
ntin Dragas
ştorul .....

..... XIX

..... XXX

..... -

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

A 9

4. Din "EKTÉSIS NEA" formula de adresare a patriarhului e ecumenic, în actele de cancelarie, "către despotul Serbiei Constantin Dragaş (Dragasses)".
Original XXXII
Traducere ..... "
Note ..... "

IV. STUDII COMPLEMENTARE
1. Georg Ostrogorski: Domnul Constantin Dragaş (versiune românească a originalului apărut în limba sîrbocroată în 1963) XXXIII
2. Vatroslav Jagić, Tipikul lui Roman. Un manuscris cîndva la Hilandar, acum la Berlin (originalul, versiune românească şi note) XLVII

V. CAPCANELE IGNORANŢEI SAU NOTE CRITICE CU PRIVIRE LA SEDINTA TINUTA LA INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE DIN BUCURESTI LA 23 MARTIE 1988 LXIII

.--o--.

CUVÎNT DE RAMAS BUN!

Şedinţa din 23 martie 1988 de la Institutul de Arheologie din Bucureşti nu a marcat în nici un chip un "schimb de generaţii" de felul celui făcut sensibil, pînă la scandal academic, de "Discursul de recepţie" al lui Ioan Bogdan, în 1905, discurs citat şi luat ca model de dr. Nicolae Constantinescu. Simplul fapt că cei patru protagonişti (unul, Ciprian Zaharia, fiind prezent în sală numai prin problemele ridicate de cartea sa) ai datei de 17 mai 1395 depăşesc, în covîrşitoare majoritate (trei din patru) vîrsta de 50 de ani (dr. Nicolae Stoicescu, în ciuda aparenţei fizice de etern june, chiar şi pragul celor 60) exclude această interpretare.

Dar dacă n-a fost un "schimb de generaţii" şi n-a marcat nici un fel de schimb, nici măcar de "ştafetă", şedinţa a pus pentru

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Argesis, XX, 2011, p. 331-340.

IN ***CHRONICO PICTO VINDOBONENSI,*** AUCTOR VOCABULA *„FERIA SECUNDA”* OMITTIT. ***VIATOR!*** **„FABULA DE TE NARRATUR…”** - MARGINALII LA UN INEPT ŞI AROGANT *„RĂSPUNS”* -

NICOLAE CONSTANTINESCU*

Rar se întâmplă - în materie de tipărituri - ca o lucrare ce vede lumina zilei, indiferent de locul de apariţie, să ajungă în scurtă vreme şi la una „revăzută şi adăugită” (a III-a !), dar care să menţioneze lămurit că trimiterile din subsol rămân cele din ediţia *princeps*. Este chiar cazul volumului ***Thocomerius***… etc. al d-lui Neagu Djuvara, apărut în anul 2007 la Humanitas (pe care l-am şi recenzat - cf. „Argesis“, XVI, Istorie /2007, p. 509-514, în corelaţie cu un articol /*reprint*/, menit să evidenţieze unele priorităţi în materie de folosire şi interpretare a izvoarelor, ibid., p. 103-126). Este vorba, aşadar, de un opuscul chipurile reînnoit şi difuzat la Gaudeamus - 2011, însoţit însă anume de un altul, de 120 pagini, prin care d-l Djuvara, în patru ani de zile (!!), a confecţionat - ce?: un ***Răspuns criticilor mei şi neprietenilor lui Negru Vodă*** (Bucureşti, 2011, /pe coperta I: seriile de **Autor** Humanitas/, iar pe coperta IV o prezentare encomiastică a „fermecătorului şi elegantului” autor). Acesta din urmă, de reţinut, s-a bucurat de o multiplă (şi deşănţată) campanie promoţională, de un aşa-zis flux mediatic, un soi de „marketing” (abil dirijat şi întreţinut); un ştab, istoric de meserie, din fruntea unui serviciu naţional, scria undeva că vajnicului autor i-ar sta împotrivă „ţâfna academică”; iar recent, la Gaudeamus, între alţii, redactorul-şef al unui cotidian ce se pretinde în van că ar fi un „Le Monde” de la noi, i-a şi vituperat pe adversarii d-lui Djuvara, cu infamantul calificativ de „dobitoci patriotarzi”…; în fine, însuşi vajnicul autor, într-un interviu, s-a referit (imprudent, dar vrând să fie ironic) la criticii săi folosind o sintagmă latină - *stercus*… neştiind probabil că de pe urma acestui produs ovi-caprin /cf. infra, Gh. Guţu, s.v., inclusiv *stercuratus*, ogor gunoit/ s-a ajuns pe terenul limbii române la *strecurătoare*… Aferim discernământ!

Din mai multe puncte de vedere, acest ***„Răspuns”*** ne oferă cu dărnicie - a câta oară? - detalii de oarecare consistenţă privind laboratorul de „creaţie” al d-lui Djuvara. Înainte de toate, de citit cu atenţie acest Cuprins: ar reieşi faptul, că aparent, d-sa ar avea treabă cu doar 17 critici /de fapt 20 la număr/, „neprieteni ai lui Negru Vodă”, deci şi ai d-sale, care l-au băgat în seamă - şi doar acestora, pe trepte de ripostă, li s-ar adresa, pe alocuri şugubăţ, bătându-i pe umăr. În realitate, relativ cuprinzătorul grup criticant e defalcat pe categorii, de amplitudine, să zicem - de pildă: demersuri, *majoritar ostile* (I) /acad. R. Theodorescu, Denis Căprăroiu/

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan“, Bucureşti.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

singurul cu un viitor de aur proorocit, cu condiţia să stăruie pe pista cumanică, făcând „un serviciu major ţării", cf. p. 35-36!!/, Fl. Constantiniu, Tudor Sălăgean/; urmează „critica" unor articole din cotidiane /unul, chiar astfel denumit, dar falimentat cu mulţi ani în urmă, n. N.C./ - şi reviste, inclusiv interviuri *comme si, comme ça* considerate de d-l Djuvara *„(mai mult favorabile)"* (II) /Ş. Papacostea, Ovidiu Pecican, Marius Turda, Eug. Istodor, Doru Buşcu, Traian Ungureanu, „Din nou Ovidiu Pecican", Nicolas Trofin (Aici, o *N.B*: a fost uitat un literat de talia d-lui Nicolae Manolescu, care în revista „Argeş", de conivenţă cu d-l Djuvara, susţine că tatăl primului Basarab a fost de neam cuman!!)/; apoi, în acest veritabil **mixtum-compositum** alcătuitor se desprind, distinct, „Cele trei articole din Revista istorică" (III), urmare a unui colocviu de la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga", din 16 XI 2007 /Andrei Pippidi, Sergiu Iosipescu, Matei Cazacu/, despre care d-l Djuvara se pronunţă (inutil, altminteri, în privinţa articolului d-lui Pippidi, care doar îl citează în 4-5 rânduri, d-sa tratând cu totul altceva /v. Rev. ist., XIX (2008), 1-2, p. 5-20/[1]; cum inutilă într-un fel este şi aparenta reacţie, vizibil formală de-a binelea, la adresa d-lui Iosipescu, singurul care îi dedică studiul despre momentul - 1330…; dar destul de adversativ se arată faţă de afirmaţiile d-lui Cazacu[2], al cărui interesant şi solid studiu (doar acesta cu pagini indicate) l-a surprins într-un fel pe autor. În fine, reţin atenţia doar 3 (trei) *„Articole violent ostile"* (IV), p. 87 şi urm. /Adrian A. Rusu, N. Constantinescu, Radu Şt. Vergati/, de care mă voi ocupa îndeaproape, urmat de ultimul grup - *„Critici constructive"* (V), evident o „lipitură" de circumstanţă /Şt. Andreescu, Radu Zafiu, Victor Rizescu/: doar primul, d-l Andreescu, fiind un reputat istoric medievist, în măsură să-l „întoarcă" pe autor, silindu-l să reformuleze un „pasaj criticat" (v. p. 113).

De înţeles, acord atenţie în cele ce urmează paginilor din ***„Răspuns"*** care mă privesc direct, mărturisind altminteri deschis, că după anul 2007, în afară de probleme de sănătate, am fost absorbit de alte teme, direct legate, însă, de Curtea Domnească din Argeş şi de voievozii-rezidenţi /cf. Argesis, XVIII-XIX, Istorie, 2009-2010/, astfel încât, cu referire de pildă fie la Thocomerius /„cumanul" (recte

[1] Chiar din prima pagină, d-l A. Pippidi scrie în n. 2: capitolul despre „independenţa" Ţării Româneşti, din tratatul academic *Istoria Românilor*, III, 2001, p. 571 şi urm../redactat de subsemnatul/ - *„dezamăgeşte prin menţinerea stăruitoare a unor interpretări tradiţionale"*. Distinsul istoric ar prefera, poate, vederile d-lui Lucian Boia…

[2] Studiu documentat, decis împotriva „interpretărilor" aiuristice ale d-lui Djuvara. Din nefericire, neştiind probabil de articolul meu din 1986, în care pusesem lucrurile la punct, d-l M. Cazacu comite, sigur involuntar, o deplorabilă inexactitate cronologică la p. 51: *„Ajungem acum la Thocomerius şi Basaraba, cel dintâi e citat o singură dată într-un act din 22 iunie 1332, cuprins împreună cu alte patru într-un act din 26 noiembrie 1332"* /subl. N.C./; pe drept cuvânt, însă, urmează un verdict răspicat - de pildă, cu privire la competenţa lui L. Rászonyi şi valabilitatea articolului său din 1935 despre obârşia lui Basarab I: cel amintit /Rásonyi, la d-l N. Dj./ este *„un turcolog, dar un istoric improvizat, iar ca lingvist confundă limbile română şi slavă"* (p. 52, n. 5). Cât de avizat este d-l Djuvara, rezultă din simplul fapt că în **Răspuns,** p. 80 preia data de 22 iunie 1332 de la d-l Cazacu, neostenindu-se să apeleze la Féjer G., **Codex dipl. Hung**, VIII-3,1832, p. 604-605, unde nici vorbă de „Thocomerius" şi Basarab… /cf. BAR, **II. 286376/.**

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

„Thocomer"/ <Tugomir> Tihomir românul), fie la descălecatul inexistent al lui „Negru Vodă", sau la **boljarii** atât de dragi d-lui Djuvara etc. - nu mi-a stat la îndemână nici unul din demersurile celor 19 citaţi mai sus, cu excepţia articolelor din amintita Revista istorică. Adaug îndată: îi cunosc, i-am citit şi am colaborat cu unii dintre Domniile lor, inclusiv în calitate de co-autor sau chiar, ani în şir, în plan instituţional, iar pe istoricul clujean, d-l Pecican, îl văd prezent în paginile docte din „Tribuna". Aş mai atrage atenţia că, iată - în sfârşit! - aflu prin d-l Djuvara că „istoricul de artă", d-l Răzvan Theodorescu, unul dintre preopinenţii de marcă (pe care îl ştiu încă din studenţia sa de la Fac. de Istorie, Bucureşti, ca practicant pe Şantierul de la Suceava), îndrăzneşte cu mai mult curaj decât am fost eu în stare să sugerez în Recenzia amintită, adică de a-l considera pe d-l Neagu Djuvara, onorabil desigur, un „invitat" în materie - mai exact: un „venerabil amator de istorie", cum constată şi oftează obiditul autor (cf. p. 21). Unul criticat, chiar în cele de faţă de către subscrisul, şi nu pentru că s-a încumetat şi continuă să abordeze teme istorice diverse - ci cum îşi elaborează /vezi şi *infra*, în detaliu!/ şi mai ales prin ce mijloace îşi desface pe piaţă „marfa"… Căci în afară de orice îndoială, vizibilitatea şi prezenţa ostentativă, chiar debordantă până la saţietate a nonagenarului nostru în câmpul istoriografic şi mai cu seamă în cel mediatic, ne dezvăluie o problemă cu multiple faţete - absolut toate reunite în conceptul modern, pretenţios denumit ***deontologie!***

În secţiunea menţionată din ***„Răspuns"***, d-l Djuvara îmi acordă nr. 13 (nu sunt deloc superstiţios) şi mă pune alături, în *„violent-ostila"* companie a celor doi istorici - primul, clujeanul Dr. Adrian A. Rusu, un redutabil şi avizat medievist, al doilea - bucureşteanul Dr. Radu Şt. Vergati, mai larg în preocupări (cândva se numea şi semna Ciobanu)[3]. Este curios şi chiar semnificativ faptul, că numele subsemnatului, în contexte diferite, e semnalat ca atare de d-l Djuvara, ca un reproş în regulă: adresat pe rând celor abia menţionaţi, care mă citează (să mai reţinem că d-l Rusu l-a supărat în aşa măsură pe autorul ***„Răspuns"***-ului, încât acesta renunţă să mai lupte, scriind: *„cred că e de prisos să mai fac enumerarea celorlalte critici"* şi încheind cu „sfaturile" părinteşti de circumstanţă, p. 89-90).

Cele înfăţişate mai sus, din păcate atât de rezumativ (precizez din nou: nu am luat în considerare prezentarea exhaustivă a acestui ***„Răspuns"***, fiecare din ceilalţi 19 convivi invitaţi la festinul oferit de D-l Djuvara având căderea să intervină), nu mă vor împiedica să mă refer, cu maximă atenţie, şi la suculentul *Cuvânt înainte,* care prefaţează mai limpede **parti-pris**-ul d-lui Djuvara faţă de o istoriografie majoritară - des menţionată de d-sa, în acest moment, prin sintagma **Vulgata** /deloc peiorativă, căci înseamnă de fapt, cu răspândirea cea mai mare, obişnuită, comună, cf. Gh. Guţă, *Dicţ .Lat. Rom*., ed. II, Humanitas, 2003, p. 1440 (<**vulgo, vulgatus,** p. 1441; atenţie: ediţia foloseşte ubique pe „î", ascunzând în traducere etimologia latină a vocilor, *canis, panis, frango, plango* etc.…!)/.

[3] Articolul îmi e inaccesibil, nefiind abilitat în materie de editare electronică…

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

De subliniat aici un alt aspect care ţine de „revizuirile şi adăugirile" autorului, că îndeosebi astăzi numele **Thocomerius** este „reconstituit" şi redat de d-l Djuvara (ostentativ, indiscutabil şi evident tezist, dar **în fals total**) drept **Thoctomerius,** aşadar mai lesne ataşabil de onomastica stepei cumane prin acel **ct** inexistent ca atare în diploma din 1332 În această privinţă, pe tărâm onomasiologic, în istoriografie au fost vehiculate destule ipoteze, admiţându-se, tacit desigur (lipsind izvoarele) că numele tatălui lui Basarab era deja cunoscut - dacă nu mai devreme, oricum în cursul invaziei angevine. Se auzise aşadar, fie de un **Tihomir** /sau **Tugomir,** fie - de ce nu? de un **Tatomir** (cum postula în 1910 J. Korácsonyi, v infra; atenţie la conţinutul notei!), redat însă **Thucomir /Thocomer/,** cum de altfel s-a şi întâmplat în scriptoriul cancelariei din Vişegrad: **Thocomerius**[4]. Despre acest pretins „Negru Vodă" cuman, descălecător şi făuritor de ţară, încheiam astfel în Recenzia din 2007: *„În fine, un ultim aspect se cuvine relevat: lucrarea.* prin *autorul ei, ne* îndeamnă *să reţinem un dat istoric şi anume, că spre deosebire de vecini, care de timpuriu şi-au construit state puternice - românii, popor molatec, izbutesc abia către 1290 prin* descălecatul *din Făgăraş să simtă mâna forte a unui principe de neam „cuman"; mesaj subliminal transmis vremurilor în care ne aflăm"* (***Argesis,*** XVI, Istorie, 2007, 514, subl. N.C.) Acum, în 2011, stăruitorul autor îşi menţine ideea, altminteri veche şi de rezonanţă în istoriografia europeană.

Într-adevăr, fără a mă cita ca atare, aproape că îmi răspunde, totuşi, evocând Europa barbară, încreştinată şi creatoare de state în Apus, apoi pe protobulgari, pe unguri şi pe exemplarii secui a căror faimă era binecunoscută pe continent (*Cuvânt înainte,* p. 6-7). Pe alt plan, dar cu totul discordant din unghiul judecăţilor de valoare: dovedind - şi aici! - un discernământ îndoielnic, d-l Djuvara găseşte de cuviinţă să ovaţioneze demersurile de re-datare a Rovinelor /„ 17 mai 1395" în loc de 10 oct. 1394, chipurile, cum se afirmă în **Răspuns,** spre beneficiul

[4] *„Dar citirea Tocomer nu pare cea mai corectă şi e mult mai probabilă citirea Totomer. Se ştie că în paleografia secolelor XIII-XIV literele c şi t se confundă în mod constant.. Numele Totomer sau Tatomir e destul de răspândit în această vreme. Însuşi vicecancelarul regelui purta acest nume. De altminteri, în acest sens s-a pronunţat încă din 1910 reputatul istoric I. Karácsonyi cu prilejul întocmirii unui „arbore genealogic" al voievozilor Ţării Româneşti, publicat în traducere românească în „Convorbiri literare", 1910, p. 1039 şi urm., care a declarat că părintele lui Basarab se numea Tatomir"* - Maria Holban, *Din cronica relaţiilor româno-ungare în secolele XIII-XIV*, Edit. Academiei Române, Bucureşti, 1981, p. 103, n. 20. **(Lucrare cu studii fundamentale).** Astfel de consideraţii ne-ar îndemna să renunţăm şi la restituirea în latineşte a numelui personal - respectiv a lecţiunii *Thocomerius –ii /-y* din diploma angevină (26 XI 1332), cum ne-am obişnuit, luându-ne după DRH, D-I, nr. 25 p. 50. În originalul păstrat, se vede limpede: *Thocomery*, la genitiv, deci nominativul numelui personal redat în cancelaria din 1332 nu era altul decât un *Thocomer*. (de comparat, potrivit observaţiilor Mariei Holban, cu numele personal *Thatamer,* vicecancelarul regelui, în diploma citată: *per manus magistri Thatamery.* Consecinţa? Am ajunge să renunţăm la numele personal **Tihomir**, şi să îl reţinem de-acum încolo - în chip necesar şi chiar din unghi strict istoric– pe al lui **Tatomir**!! Probabil se va mai discuta…

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

şcolarilor noştri…! ?/[5]; ridiculizând, totuşi, viziunea triumfalistă a lui Dan Zamfirescu şi Al. V. Diţă, d-sa ne oferă inutile interpretări proprii cu privire la politica lui Sigismund, a lui Vlad I (ar fi fost fiul lui Dan I şi, ca Domn autentic dar nu şi „Uzurpator"/ din Argeş, desigur, cum am afirmat la rându-mi, de atâtea ori/, avea „să ne lase de acolo zapise şi hrisoave" /?/ etc. (ibid., p. 17), etc.

Dar să revin la ce îmi rezerva în ***„Răspuns"*** d-l Djuvara şi mai cu seamă în ce fel şi în ce direcţii. Aş putea sări şi eu în sus, vexat, aflând şi citind ce scrie /afirmă şi mai ales ce ocoleşte autorul cu privire la Recenzia subsemnatului. Înainte de toate, că am comis un „atac la persoană". Aşadar, supărat în lege pentru că am dezvăluit ceva, pe sărite desigur, din trecutul d-sale şi mai cu seamă de ascensiunea bruscă, de după 1989 (o vizibilitate solid întărită în plan mediatic); subsemnatul, ca recenzent, procedând nu prin cele auzite, ci îndeosebi pe citite, din chiar însemnările publicate de d-l Djuvara, sau pe văzute (memorabilă în toate privinţele secvenţa TV în care călătorul nostru, **viator** şi **narrator** deopotrivă, „dezvăluia" trecutul Bisericii Domneşti din Curtea de Argeş aşezat cuvios pe treptele de la intrare…). Din păcate, autorul nostru apelează astăzi la disimulări în materie de memorie, deopotrivă şi la amnezii evidente! Dar sar într-adevăr în sus, de pildă, constatând maniera de joasă speţă prin care d-l Djuvara se referă la scrierile pe care le-am publicat.

Trecutul Bisericii Domneşti? D-l Djuvara a găsit prilejul de a frunzări volumul monografic publicat în 1984 (**Curtea de Argeş 1200-1400. Asupra începuturilor Ţării Româneşti**, reţinând d-sa doar o jumătate din titlu…), prin care valorificam amplele cercetări arheologice din anii 1967-1973. În **Răspuns**, tendenţios în toate privinţele şi neadecvat receptării unui demers arheologic, d-l Djuvara desconsideră investigaţiile menţionate; acestea ar fi urmărit - nimic altceva decât un triplu scop: *„să revizuiască importantul ansamblu de concluzii ale savanţilor care începuseră între 1920 /*sic, în loc de 1911!*/ şi 1923 restaurarea Bisericii Domneşti de la Curtea de Argeş şi să facă săpături sub şi în jurul mormintelor aflătoare în interiorul bisericii"* (p. 97, subl. N.C.); *„să verifice acurateţea scrierilor apărute în 1923" (*adică în volumul X-XVI din BCMI, pe care îl menţionez de regulă prin acronimul CDA), îndeosebi, însă, *„notele istorice şi arheologice ale lui Virgiliu* Drăghiceanu *cu preţiosul său Jurnalul săpăturilor" Domnul Constantinescu, în cartea lui, dărâmă sistematic aproape toate concluziile lui"* (p. 97, subl. N.C..). Închipuiri şi interpretări de diletant. Oricine poate constata că explorarea începută în 1967 la Curtea Domnească a abordat mai întâi probleme privind incinta propriu-zisă, stabilind acolo faze şi etape de construcţii, pentru ca abia în a treia campanie, în anul 1969, să pătrund în Biserica Domnească, fără a urmări să „revizuiesc" exemplarele, într-adevăr, articole ale arhitecţilor Gr.

[5] Vezi, pe larg şi cu exemplificări şocante în articolul subsemnatului „Remember. *O diversiune în istoriografie…"*, Argesis, XIX /2010, p. 155-175/ Erratum: 24 nov. 1843 (p. 156, în loc de nov. 1846); **A-4** (p. 158, în loc de **A-1**), **30 cópii** (p. 168, în loc de **3 copii**…).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Cerchez, N. Ghica-Budeşti, al savantului antropolog Francisc Rainer şi ale celorlalţi. Cât priveşte necropola din interior, apare evident faptul că am încercat aproape imposibilul: a mai recupera ceva din distribuţia mormintelor voievodale (haotic cercetate de V. Drăghiceanu, unele realmente inventate şi dezminţite de expertiza-Rainer; **mai mult, din unghiul interesului istoric, arbitrar identificate şi, deci, îndoielnic atribuite - inclusiv cazul celebrului M10, intact păstrat, atribuit nu ctitorului real, Vlaicu Vodă, ci lui Radu I alias „Negru Vodă";** o excepţie, singulară altminteri: **M7**, Nan Udobă, boierul cu faimosul inel sigilar /gemă antică!/, cel care a cedat lui Mircea cel Bătrân terenul pentru zidirea Coziei; a căzut probabil în luptă, la Rovine…). /Puneri la punct ale subsemnatului şi în articolele recente, v. ***Argesis,*** XVIII-XIX, Istorie /2009-2010/. La exterior, mai precizez, din cimitirul găsit în jurul bisericii - absolut toate osemintele au rămas in situ).

Concesiv şi o singură dată, în ce mă priveşte, dându-mi dreptate: d-l Djuvara acceptă că locuirea de pe teritoriul fostei Curţi e documentată la finalul sec. XII, că un Seneslau şi apoi „Thoctomer" ar fi putut rezida aici. Totuşi, nici o iotă nu foloseşte d-sa cu referire la existenţa edificiului de cult, documentat atât de limpede şi adăpostit într-o incintă proprie, singura ce poate fi văzută şi astăzi, chiar şi de un profan!; este vorba de biserica denumită **Argeş I (care, prin ea însăşi dezminte, alături de Curtea Veche, de care depindea, aserţiunea tradiţiei despre descălecatul şi ctitoria din Argeş, după 1290 /pasămite…/ al „cumanului" „Negru Vodă"/*alias „Thoctomer")***[6]…

În scurt, frunzărirea monografiei din 1984, constatările la adresa investigaţiilor lui V. Drăghiceanu îl determină pe d-l Djuvara să declare, ritos: *„n-am mai citit, după aceea, nicio carte sau articol ale domnului Constantinescu"* (p. 99). Ce urmează însă în **Răspuns ? -** nimic altceva decât o serie de invective inimaginabile cu privire la starea mea psiho-mentală, la „IQ", ca să zic aşa, pentru ca neostoitul autor să treacă îndată la ceea ce eu am sugerat, cu destulă delicateţe, în Recenzie: anume, că d-sa cunoaşte ce am scris, dar nu citează - în speţă, dar nu numai: menţiunea din **Chronicon Pictum Vindobonense,** respectiv despre variantele care redau data calendaristică a luptei finale din 1330. Dar în **Răspuns -** vai! - luăm cunoştinţă de un nemaipomenit amalgam în materie de „proceduri" care, chipurile, ar fi restituit acest aspect de ordin mai cu seamă strict documentar; şi chiar cu deplină acurateţe[7]… Cum şi în ce fel?

[6] Idem, *„Radu I şi Scaunul domnesc din Argeş. Repere din istoriografie"*, Argesis, XVIII /2009, p. 89-102 (I), 103-104 (II): idem, *„Basarab I şi Vladislav I la Argeş. - Mărturii din Biserica Domnească „Sf. Nicolae" - 1. Data executării grafitului cu ştirea morţii lui Basarab I. - 2. Din nou despre Vlaicu Vodă - ctitor şi donator la Athos,* Argesis, Istorie XIX /2010, p. 21-42 (ambele cu ilustraţii - unele în premieră!).

[7] Spaţiul limitat nu îmi îngăduie să reproduc aici pasaje întregi din ceea ce d-l Djuvara consideră că îmi răspunde azi la Recenzia din 2007 şi nici să stărui asupra chestiunilor de detaliu, unele de importanţă majoră, dar pe care d-sa nu le ia în seamă.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Deşi în **Răspuns** d-l Djuvara declară de câteva ori că nu a citit articolul dedicat lui Basarab I, apărut în 1986 (cu un *reprint* ce însoţea anume tocmai Recenzia la **Thocomerius,** ca o contra-pondere /date, desfăşurări şi etape, izvoare etc./), totuşi poate altcineva din anturajul d-sale a intervenit ca atare, deoarece - repet şi aici: intrigă faptul că din amintitul articol unele date şi un canevas interpretativ, care îmi e specific şi ca mod de tratare, apar quasi-similar sau fragmentar în cartea tipărită în acelaşi an, 2007)[8]. Inclusiv, de pildă, cu referire la invazia lui Carol Robert, despre care scriam /ortografia din 1986/: „Luptele au durat cîteva zile: de vineri (9) pînă luni (12) noiembrie 1330 *(feria sexta in vigilia beati Martini et post in sequenti <feria secunda>*; cum precizează Cronica Pictată" (1986 /p. 565, resp. 2007/ p. 118); în n. 59 din subsol trimiteam, în ordine, la ediţiile Popa-Lisseanu, IIR, XI, 1937, p. 111 şi Szentpétery, SRH, I, 1937, p. 499, precizând - atenţie!: „Numai în ultima ediţie, într-o variantă, se găseşte precizarea: *feria secunda*". De asemenea, *expressis verbis*, arătam la rându-mi că sintagma ultimă, adică „luni [*feria secunda* <12 noiembrie 1339>]*"* o aflăm şi în actul de adeverire al capitolului de Alba Iulia (16 martie 1331, DRH, D-I, nr. 19, p. 41-42, orig. lat.) - „cel mai timpuriu document original păstrat, care menţionează şi data dezastrului final" (1986 /p. 565, resp. 2007/ 119, n. 62).

D-l N. Djuvara, roşu de mânie („ferormonii" săi, deşi moşulică îi caută la alţii) respinge ceea ce arătam limpede în Recenzie: a preluat, fără a cita (de neimaginat şi lipsită de orice bunăcuviinţă, fraza din **Răspuns** la adresa lucrărilor mele…, v. supra, n. **8**). Punctual, *ad rem*, este vorba şi de sintagma menţionată atât de frecvent aici, **dar prezentă nu în originalul lui Mark Kálti din 1358, ci într-o copie mai târzie cu două secole!!.** Iată ce mi se răspunde, cu o insolenţă de nedescris, (din lipsă de spaţiu, redau aici textual şi pe alocuri rezumativ, jenantele „lămuriri" din paginile finale (**Răspuns,** 102-104): „Efectiv, la p. 188 din cartea mea se află citatul latin din *Chronicon Pictum* în forma următoare: *„feria sexta* /omite *in vigilia,* cum - mea culpa, omisesem la rându-mi în Recenzie…, n. N.C./ *beati Martini et post in sequenti <feria secunda>"*. Ştiind oricum că nu citisem nici un articol al domnului Constantinescu, trebuia să regăsesc sursa mea, neapărat alta". (p. 102 /Îşi deşartă sacul cu documentarea cărţii ce urma să apară/: „după ore de căutare foaie cu foaie, dau peste o fiţuică de 3 cm pe 3 cm cu acest conţinut: „Sergiu Iosipescu, în *Constituirea statelor feudale româneşti,* p. 80, nota 270, *Chron. Pict.,* SRH, I, p. 497". *Eureka! Din Iosipescu luasem citatul.* Verific grabnic articolul…". Apoi îndată: „Rămâne însă un mister acolo, la p. 88, cele două cuvinte *feria secunda* sunt efectiv trecute, dar nu sunt în paranteze unghiulare… A trebuit să am recurs la Sergiu Iosipescu în persoană pentru a elucida misterul, cu atât mai vârtos cu cât mă simţeam vinovat de un viciu de

[8] Episodul Velbujd /Luccari, problema Mehadiei şi începutul domniei lui Basarab, misiunea Bako, faza *treuga ordinata* ş.a. Un neînsemnat amănunt: eroarea mea - „unei moşii" (1986, 561), „o moşie" (*Thocomerius*, 2007, 111), corectat de mine: „unor moşii", căci erau cinci ! (2007, 113).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

metodă - nu căutasem semnificaţia siglei SRH - prima dată când o întâlnisem, adică *Scriptores rerum hungaricarum!* Iată, deci, explicaţia (p. 103, subl. N.C.).

Şi ce urmează? **Ceva de genul unui „travaliu“ epuizant, de bună seamă antologic în materie de „inginerie“ documentară**; de fapt, avem în faţă un penibil „travaliu“ având ca rezultat un şi mai penibil eşafodaj de **omisiuni, inexactităţi şi inadvertenţe**!! De pildă:

- Împreună cu cel amintit, de la care, neîndoielnic, află d-l Djuvara, la bătrâneţe, cum devine cazul cu sigla SRH…, este evocat anul 1937 - al apariţiei binecunoscutei ediţii Popa-Liseeanu, citându-se doar în treacăt recenzia lui N. Iorga şi observaţia acestuia despre necesitatea consultării manuscriselor (dau aici, în continuare, un citat mai lung şi mai concludent în toate privinţele): „Dovada justeţei acestei observaţii a venit imediat: în 1937-1938, apărea la Budapesta seria *Scriptores rerum hungaricarum,* în ediţia savantului Imre Szentpétery, în care se aduce o corectură fundamentală *Cronicii pictate* publicate în veacul al XIX-lea (tocmai ediţia folosită de Popa Lisseanu). Acest text completat din SRH a putut deci fi cunoscut de oricare cercetător după 1938. Oricum, în 1980, deci şase ani înainte de articolul domnului Constantinescu, Sergiu Iosipescu, în articolul său din lucrarea colectivă *Constituirea statelor feudale româneşti,* a folosit textul complet din SRH, ediţia Szentpétery, reproducând şi textul” /p. 103-104 /

- Şi acum, atenţie mărită!, căci mai precizează d-l Djuvara, dacă nu chiar esenţialul în materie de „documentare“: „Eu, când lucram la *Thocomerius-Negru Vodă*, avusesem întâi la îndemână doar textul cronicii publicat de Popa-Lisseanu, *am marcat atunci împreună cu Sergiu Iosipescu, pe fotocopia Cronicii în posesia lui*, aşa cum se face, *cu paranteze unghiulare, cele două cuvinte adăugate în SRH*. Acest adaos nu marchează de altfel decât diferenţa dintre două ediţii /subl. N.C./, cea folosită de Popa-Lisseanu şi cea a lui Szentpétery (publicate întâmplător cam în acelaşi timp) şi *nicidecum o intervenţie a domnului Constantinescu în 1986*. Acesta, însă, în vanitatea lui oarbă, vrea să fie crezut că el a fost primul şi singurul care să fi făcut acest fel de însemnare; şi şi-a permis, în consecinţă, să arunce asupra altui autor, din ură iraţională şi fără nici un temei, infamanta acuzaţie de plagiat! Acesta e omul!” (p. 104; finalul, o blasfemie!, amintind de o Caiaffă actualizată prin cele patru rânduri tipărite, nu merită a fi reprodus…).

Sfântă indignare!, vanitate atribuită altuia !, dar din păcate şi neînchipuită stângăcie în a justifica şi truca un deficit de informaţie documentară. Punctual, ofer aici detalii semnificative.

1.- „Diferenţe între cele două ediţii”, sunt mai multe decât se arată mai sus. G. Popa-Lisseanu a folosit ediţia M. Florianus, *Historiae Hungaricae Fontes domestici,* II, Lipsiae, 1883, pe baza **„Cod. Vindob. Lat. No. 405”** /IIR, XI, 1937, p. XXI/, iar în pasajul de care tot vorbim lipsesc - evident - vocabulele „în paranteze unghiulare”, echivalentul zilei amintite fiind redat în două cuvinte: *et post* **in sequenti** (se înţelege, ziua următoare Fericitului Martin, care în calendarul catolic cade în 11 noiembrie, ibid., p. 111, 215, cu o traducere confuză). Astfel am

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

şi citat în articolul din 1986/2007.

1.1. În schimb, precizează şi dl Djuvara, aflăm de la S. Iosipescu, în CSFR, 1980, p. 88 şi n. 312 (context: menţiunea din 16 mart. 1331, Alba Iulia), trimiterile, **atenţie!**: „DRH, D,I, p. 42; v. şi textul din *Chron. Pict.,* SRH, I, p. 499 („ feria sexta in vigilia Beati Martini et post in sequenti feria secunda") /subl. N.C./. Eroare indiscutabilă - o „poticneală" ar fi zis Hasdeu - de percepţie înainte de toate, şi în al doilea rând de citare, de unde şi nevinovata rătăcire a d-lui Djuvara, amintită mai sus. **Căci, indiscutabil, reiese limpede că d-l Iosipescu redă aici un *citat latin combinat, din cele două ediţii*!!**

2.- Abia acum şi în pofida bâlbâielilor sus-arătate, precum şi ca o pavăză în faţa atâtor neaveniţi care şi-au făcut loc în istoriografie, se cuvine să stărui asupra ediţiei Imre Szentpétery din 1937. De fapt, aceasta are un titlu mai larg, respectiv **Scriptores Rerum Hungaricarum** *tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum,* Edendo operi, praefuit…, **Volumen I**, Budapestini, MCMXXXVII /citat obişnuit SRH, I/. Semnificativ este faptul că aproape deloc nu este menţionat şi cel care a restituit preţiosul izvor vienez - un specialist de renume -, **Alexander Domanovszky,** (l-am şi citat ca atare, alături de G. Popa Lisseanu, 1986, p. 554, n.7).

2.1. Astfel, în SRH, I /1937, găsim Cronica pictată în secţiunea (p. 217 şi urm): ***VI. Chronici Hungarici compositio saeculi XIV.*** *Praefatus est, textum recensuit, annotationibus instruxit…,* iar partea din izvor privitoare la invazia din 1330 este redată în p. **496-501,** capitolul ***„209. Rex vadit cum exercitu contra Bazaraad"***

2.1.1. Din **Praefatio** (p. **219-237**) aflăm prin Al. Domanovszky de un întreg ansamblu documentar, pagini întregi de observaţii pertinente şi de precizări. Ultimele ne interesează îndeaproape, deoarece se referă la tradiţia manuscrisă, la ce s-a întâmplat cu opera poruncită de Ludovic I de Anjou, adică a lui Marcus Kalti, din 1358 (*„nunc de familia Chronici Picti Vindobonensis esse videtur"*, p. **231**). Rezumativ:

2.1.2. Manuscrisul original, ajuns ulterior la Budapesta şi păstrat în 1937 /cred că am înţeles bine/ în Biblioteca Széchenyi a Muzeului Naţional Ungar /**Cod. Lat. medii aevi 404**/ (p. **231**) poartă sigla V_1 (p. **232**; altele, cu aceeaşi siglă, numerotate 2-5 sunt cópii, deci neîmpodobite cu miniaturi, cu omisiuni sau cu interpolări, începând cu sec. 15; **dar urmează precizarea:** *semperque littera V (sine numero) utimur***,** p**. 236; vezi variantele menţionate la p. 499 -** infra, Anexa).

2.2. Iată, în sfârşit! şi locul împricinatei precizări calendaristice, *feria secunda* de la p. **499:** tipărită distinct, **dar ca interpolare** sub sigla ***S***, în stânga, iar în dreapta paginii, deasupra siglei **V** fiind textul original, cu un cuvânt legat: **insequenti…** (v. Anexa). De unde şi o elementară învăţătură: nu se adaugă sintagma respectivă, chiar cu ghilemele unghiulare, pe o fotocopie (şi încă una în culori…) a Cronicii pictate!

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

2.2.1 Explicaţie simplă, neluată totuşi în seamă de preopinenţii mei. Am arătat în 1986 locul celor două cuvinte:*„într-o variantă…”*, de aceea şi punerea lor, ca adaos, între croşete. Chiar despre acea variantă, nemaipomenitul Al. Domanovszky ne oferă şi precizarea („fundamentală”, ar mai zice d-l Djuvara, dar complet în neştiinţă) şi anume, că lecţiunea respectivă se află într-un codice din sec. XVI care conţine şi o copie a Cronicii pictate, cu destule interpolări (şi adaosuri, de pildă *Sancti* în loc de *Beati* Martini)**, de unde şi respectiva siglă:** *„Codex qui in hac editione littera **S** significatur - saeculo XVI e hereditate a Ioanne Zsámboki (Sambucus)…**codex Sambuci apellatur**”* (p. **228.***).* /Subl. N.C./. Mai clar, nici că era cumva posibil…(vezi Anexa). Probabil, copistul de mai târziu, ca şi prelucrarea din cronica germană /cf. 1986, 565, n. 59: *„von freytag uncs an den Montag”*/ a dorit să facă precizarea calendaristică (dacă nu cumva va fi ştiut şi de actul cu pricina, din 1331…).

Loc şi prilej de alte comentarii? Cred că e de ajuns. O tevatură inutilă s-a petrecut şi e întreţinută astăzi, **sub vremi** (Miron Costin), pe baze mai mult decât şubrede - inventate de-a binelea!; existente într-un insolent **Răspuns,** atât de inabil confecţionat de d-l Neagu Djuvara. Ca persoană, declar deschis că nu îl urăsc, şi încă „visceral” cum afirmă d-sa, dar îmi repugnă repetatele ifose boiereşti pe care le afişează, savantlâcul afirmaţiilor şi îndeosebi predilecţia pentru obscenitate şi stări „deocheate” însoţite - ca în **Răspuns** - şi de calificative suburbane, cu care operează până la inconştienţă. De aceea,

Nu îi zic, în încheiere, drumeţului nostru rătăcit pe cărările întortocheate ale istoriei naţionale nici **move!**, nici **via!** şi nici măcar **va t’en!** (toate, s-ar tălmăci **valea!**, **plimbă ursu’!)**, ci mai curând, pe suava moldo-sadoveniană - **Lipsăşti !**

ADDENDA. Cu mare probabilitate (deşi Al. Domanovszky nu precizează acest amănunt), copistul din sec. XVI a preluat din *Chronicon Budense*, respectiv din acel incunabul ungar, tipărit în 1473 de Andreea Hess, adaosul de care ne ocupăm, căci iată ce consemna încă I. G. Scwandtner - vezi *Scriptores…*, I, 1746/Thuroczi/, p. 164: *Feria VI. In vigilia beati Martini et post in sequenti“*, aici n.1: *„Chr. Bud. Supplet*: *Feria secunda. Quorum quidem, etc.“* /Subl. N.C./. Faţă de cele înfăţişate - încă o dovadă că nepătrunse mai sunt cărările istoriei…

Anexa. *Exempli gratia,* **SRH, I/1937, 499**, sau pagină neluată în seamă nici măcar în anul de graţie 2011 /Bibl. Academiei Române, **II 632209**; exemplar provenind din Biblioteca Şcolii Române din Roma, o ştampilă cu anul MCMXX chiar pe p. 501!/

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

in cunis moventur et agitantur infantes, vel sicut arundines, que vento[a] moventur. Facta est autem ibi[b] strages maxima[c] et cecidit militum et[d] principum ac[e] nobilium* inconputabilis[f] multitudo feria sexta in vigilia Beati[g] Martini et post insequenti

S

feria secunda**.

Ibi etiam[h] occubuerunt tres prepositi, videlicet[i] magister Andreas prepositus Albensis ecclesie[k], vir valde venerabilis, vice-cancellarius regie maiestatis existens, cum sigillo regis periit[1]. Item Michael prepositus de Posoga[l][2] et Nicolaus prepositus[m] de Alba Transiluana[n][3]. Item Andreas plebanus de Sarus[o] et frater[p] Petrus de ordine Predicatorum, vir honestus, dire mortis poculum acceperunt, quia in cerebra capitum eorum ligneos clavos miserabiliter affixerunt. ‖ Quidam etiam sacerdotes, qui erant capellani regis, sunt fol. 73′. occisi. Cumanorum denique corruit[q] inestimabilis

S

et plurima

multitudo. Cadavera enim omnium, tam virorum[r] ecclesiasticorum quam laicorum[s] nobilium in loco certaminis ibidem tempus resurrectionis generalis expectant[t]; nec cari eorum potuerunt suos dilectos propter hostium incursus aliquatenus rehabere. Tulerunt enim[u] Vlachi[v] multos captivos, tam vulneratos quam illesos et acceperunt plurima arma vestesque pretiosas[w] omnium elisorum[x] pecuniamque in auro et argento, in vasis pretiosis[y] et baltheis[z] et[a′] multa[b′] marsupia[c′] latorum[d′] grossorum[e′] et[f′] equos multos cum sellis

* principum et militum nobilium *A S R ;* principum et militum *B D*

** feria secunda *om. R ;* Quorum quidem miserabilem eventum iuvenes et senes, domine cum aulicis (ancillis *D)* in castro Themesuar, quod idem rex fundasse perhibetur, deplanxerunt et conturbata est illo die et hora felix Pannonia. Proch dolor propinavit illis amaritudinem, cuius memoria flebilis est. Nam *add. B D*

a) a vento *A S R B D;* agitantur seu *add.* b) magna *add. V3* c) maxima *om. V3* d) ac *V3* e) et *V3* f) incomparabilis *A* g) Sancti *S* h) etiam *om. B D* i) viri *V3* k) ecclesie Albensis *B D* l) Posaka *A ;* Pozoga *V2;* Posega *V3 V5* m) prepositus *om. V5* n) Transsiluana *S R V2 V5;* Transilvaniensi *V3* o) Saros *V3* p) et frater *om. A* q) corruit *om. A* r) licet *add. R* s) quam laicorum *om. B D* t) expectavit *V3* u) enim *om. R;* multi *add. V3* v) Olachi *A;* Valachi *V3;* Ulachi *S B D* w) pretiosissimas *S* x) eliosorum *V5;* elissorum *S* y) et vasa pretiosa *B D* z) balteos *B D* a′) et *om. B D* b′) multaque *B D* c′) marsubia *B D V3* d′) latorum *om. B D* e′) et florenorum *add. B D* f′) ac *B D*

1 *De amisso sigillo conf.* Fejér : Cod. Dipl. VIII, 4. p. 84.

2 *Pozsega inter Dravum et Savum, in comitatu de Pozsega.*

3 *Alba Transilvana, Hung. : Gyulafehérvár iuxta Marisum sita.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

IN ***CHRONICO PICTO VINDOBONENSI,*** AUCTOR VOCABULA *„FERIA SECUNDA”* OMITTIT. ***VIATOR!*** **„FABULA DE TE NARRATUR…”** - MARGINALII LA UN INEPT ŞI AROGANT *„RĂSPUNS”* -

Abstract

Replica autorului, pe baze strict documentare, la alegaţiile şi inadvertenţele unui pretins **Răspuns** formulat de Neagu Djuvara şi tipărit în anul 2011 (cu referire la Recenzia asupra volumului său, *Thocomerius*…, 2007). În Anexă, spre exemplificare, p. **499** din SRH, I, 1937. cu indicarea versiunilor **Chronicon Pictum Vindobonense.**

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Argesis, XX, 2011, p. 51-72.

PUNCTE DE VEDERE - SAU OPINII ŞI NECESARE PUNERI LA PUNCT: (1) CENTRE REZIDENŢIALE ŞI SCAUNE DOMNEŞTI; (2) RESTAURĂRI ŞI DESTINE ALE UNOR MONUMENTE

/Mănăstirea Argeşului îl încântă pe vizitatorul obişnuit, dar:/
„…omul de ştiinţă, arheologul nu trece indiferent pe lângă biserica Domnească şi Sănnicoară".-
„… /de ele/…n-ar trebui să se atingă mâna nepricepută".
(Arh. Nicolae Gabrielescu, ***1888, 1889***)
(Subl. N. C.)

(1)

Cu ani în urmă, inclusiv în cadrul Sesiunilor anuale argeşene, şi chiar recent[1], am avut deseori prilejul să îmi exprim - cu consecvenţă - opiniile despre o anume realitate istorică din existenţa vieţii de stat medievale extra - carpatice, respectiv a Ţării Româneşti: **Domnie plurirezidenţială - dar o singură Cetate de Scaun, începând chiar cu starea de fapt din al XIV-lea veac.**

Nu aş fi revenit, totuşi, în discuţie şi încă (din obişnuinţă!) la modul ofensiv, adică de a-mi susţine cu hotărâre punctele de vedere (pe care le şi menţin integral în cele de faţă), dacă nu aş fi luat cunoştinţă despre comiterea unor demersuri de ultimă oră, chiar în această revistă – inclusiv în compania semnatarului de faţă, potrivit de altfel tematicii ultimei Sesiuni ştiinţifice a Muzeului Judeţean Argeş (***Reşedinţe domneşti*, Piteşti, 28-29 oct. 2010),** precum şi **Sumar**-ului din *„Argesis"***,** Istorie, 2010. Articole care îmi oferă şi pe această cale un prilej cât se poate de nimerit de a interveni, îndeosebi (ierte-mi-se cutezanţa) luând act nu doar de afirmaţii teziste, fără substanţă, pe alocuri complet aiuristice, dar constatând şi abateri de la o elementară probitate ştiinţifică, aşa cum voi demonstra îndată[2].

// *PROTEST*. Consideraţiile de mai sus şi cele următoare ar fi incomplete dacă nu aş exprima, pe această cale, un **dezacord fără echivoc, luând act de iniţiativa recentă a unor veleitari** (chipurile pe temeiuri de „actualitate ştiinţifică", demers care a şi fost sistat, oficial – iunie 2012) şi anume, **prelevându-se, din osemintele/rămăşiţe pământeşti ale lui Vladislav I Vv. (Vlaicu Vodă),** în

[1] Vezi N. Constantinescu (coordonator), Corneliu Ionescu, Petru Diaconescu, Venera Rădulescu, *Târgovişte. Reşedinţa voievodală 1400-1700.* **(***Cercetări arheologice (1961-1986*), Edit. Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2009, p. 31-44 (= cap. 2, *Reşedinţe şi Scaune Domneşti Sud-Carpatice – Circumstanţele Târgoviştei*).

[2] Spaţiul limitat al acestui articol mă obligă să citez în continuare doar autorii şi paginile – nu şi titlurile din Argesis, XIX, 2010.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

absenţa unui antropolog calificat (?), pretextându-se o ‚expertiză'- *tip ADN.* Demers inacceptabil, mai cu seamă că îl priveşte pe Marele Voievod şi Domn al Ţării Româneşti – singurul care menţionează *expressis verbis* **existenţa Curţii Domneşti din Argeş pe durata veacurilor XIV-XVI:** *Datum in Argies in nostra residencia* (16 VII 1372)**.** În împrejurări pe care nu le cunosc, **s**-a comis, într-adevăr, **redeschiderea Mormântului** (notat în 1920-23) **Nr. 10** din Biserica Domnească Sf. Nicolae (vezi infra, **Addenda)**. În afară de orice îndoială, respectiva şi oculta *„expertiză"* (care nu era prevăzută doar la Curtea de Argeş, ci şi la Cozia, Dealu ş.a.!!!) urmăreşte o ţintă precisă (prost disimulată):

În realitate, este vădită strânsa legătură între relativ recenta (şi parţiala) ‚expertiză' pe furiş realizată şi resuscitarea unui militantism istoriografic, promovat mai ales de mediul istoric maghiar (începând de cel puţin trei secole), interesat prin multiple mijloace (şi din raţiuni politice) să răspândească, în chip de adjuvant o teorie penetrată apoi cu prudenţă şi la noi; teorie astăzi clamată din răsputeri de o aripă istoriografică recent constituită! Am şi relevat cf. *„Argesis"*, XVIII, Istorie 2009/ ***mobilurile şi mai ales în ce fel, cu abilitate şi metodic mediatizată, a fost relansată teoria despre originea alogenă („cumană", pasămite) a casei domnitoare muntenești*** (subl. N.C.). În alte cuvinte, se stăruie pe un canevas menit în chip deliberat să incite spiritele, redeschizând un imens câmp al controverselor în istoriografie[3].//

Mai previn cititorul şi din alt unghi – poate mai incitant şi chiar mai plin de învăţăminte, în anumite limite, întrucât priveşte direct o situaţie cu totul ieşită din comun, fiind vorba de adevărate peripeţii prin care a trecut (deşi nu s-a realizat, fie şi parţial) recunoaşterea oficială a **Rezervaţiei arheologice** din jurul fostei reşedinţe voievodale de la Curtea de Argeş, invocând aici, în premieră absolută, probe şi imagini de prim rang… Se va vedea, aşadar, în ce măsură ansamblul arhitectural de la Curtea Domnească este perceput „fixist" şi anacronic în raport cu probele de nedezminţit al investigaţiei arheologice întreprinse aici în anii 1967-1973… Dar să privim mai cu luare aminte la cele ce urmează. Mai întâi, ca principii de abordare şi de ancorare în temă:

1.1.- *„O capitală este un mare punct de* ***acord între cetăţi****, .../ şi, înainte de toate, simbolul de autoritate al statului…"* - astfel, prin metafora anume subliniată, un adânc şi sensibil cunoscător al patrimoniului naţional, **arh. George Matei Cantacuzino**, îşi dezvăluia gândurile şi opiniile[4].

1.2.- *„Existenţa unei capitale înseamnă maturitate politică. .../ Am avut noi, românii, această maturitate, această organizaţie înaintată în scara societăţilor omeneşti…?"* astfel se întreba relativ tânărul, de atunci, dar deja consacratul savant medievist **Petre P. Panaitescu –** constatând că Domnia, la Români, putea fi şi

[3] Informaţii din presă, inclusiv anunţul Ministerului Culturii despre sistarea ‚expertizei' de la Curtea de Argeş (iunie, 2012).

[4] *Izvoare şi popasuri /O capitală,* 1934/, ed. Adrian Rădulescu, Edit. Eminescu, Bucureşti, 1977, p. 331.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

itinerantă, că existau centre rezidenţiale (Curţi) în diverse locuri din Moldova /*„Suceava şi Iaşi, la Piatra, Vaslui, Bârlad”*), sau din Ţara Românească (*„Târgovişte şi Bucureşti, la Gherghiţa şi Râmnicul Vâlcea”*). *„Aceste deplasări /ale Domniei/ au făcut pe unii istorici să conchidă că noi n-am avut capitale stabile, că domnii noştri, întocmai ca regii patriarhali, se mutau din loc în loc. Nu sa observat, însă, că dintre curţile domneşti, un singură era adevăratul „scaun” al domniei /…/ Noi am avut* conceptul *unei* **Capitale** *din cele mai vechi timpuri”*[5] (Subl. P. P. P.).

1.2.1.- Consideraţii de substanţă, pertinente, care au şi o nemaipomenită acoperire documentară: în 1522, tânărul Domn, Theodosie Vv. a fost silit de pretendenţi să fugă pe malul Oltului şi, ca atare, se adresa în aceşti termeni braşovenilor: „*să nu credeţi cine ştie ce, fiindcă m-am dus în cea parte a ţării, la Slatina, m-am dus fiindcă ţara e mâncată de partea ceastălaltă de acei vrăjmaşi, precum ştiţi domnia voastră. Deci /.../ am pus pe boierii domniei mele, pe jupan Radul vornicul şi pe Boico pârcălabul, să păzească scaunul domniei mele. Astfel oamenii voştri ce vor avea vreo treabă <u>să se ducă la Târgovişte</u>, la acei boieri ai domniei mele şi să-şi isprăvească treaba”* (I. Bogdan, <u>Relaţii</u>… /= <u>*Documente şi regeste privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească în secolul XV şi XVI*</u> /, Buc., 1902, p. 161 - Subl. N. C.).

1.3.- În spaţiul românesc de dincoace de Carpaţi, **este de neînchipuit statutul de Capitală** /respectiv: **<u>Scaun domnesc, Cetate de Scaun</u>**, potrivit sumedeniilor de acte emise de cancelariile domneşti, ca şi pe baza altor izvoare/ **fără instituţia Înaltei Ierarhii bisericeşti - o Mitropolie, înainte de toate - <u>instituţie specifică şi istoricește necesară, alăturată rosturilor seculare ale Domniei, dar separată teritorial, ca localizare, de vatra propriu-zisă a Curţii Domneşti</u>**[6] (Subl. N. C.).

1.3.1.- Realităţi istorice din Moldova (Suceava, Iaşi /Marco Bandini, sub Vasile Lupu Vv., despre cea dintâi în raport cu cealaltă:*„Est secundaria Principum sedes, olim erat primaria…”*, v. ed. V. A. Urechia, AAR, II-XVI/1895, p. 75/, sau din Ţara Românească (Argeş, Târgovişte, apoi Bucureştii de pe Dâmboviţa) –

[5] *Interpretări româneşti* /1947/, ed. S. Şt. Gorovei, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1994, p. 161. Altminteri, în alt context istoric – de ordin economic însă, de amintit privilegiul acordat de Neagoe Basarab Vv. negustorilor braşoveni şi bârsani, la 17 mart. 1517: *„să târguiască unde este scaunul domniei mele, la Târgovişte şi la Câmpulung şi la Târgşor, în acceste trei scaune /**<u>tri stola</u>**/ să târguiască /.../ iar prin alte oraşe să nu fie slobozi a merge cu marfă nicăieri” (*I. Bogdan, *Relaţii..,* 1902, p. 152). Cert, Domnul Ţării Româneşti avea în vedere cele **<u>trei locuri de vamă, principale, de pe drumul de comerţ care lega Transilvania cu Dunărea de Jos</u> -** în frunte, cum era şi firesc, figurând vama din Scaunul real al ţării, <u>Târgovişte.</u> (Subl. N. C.; vezi în acelaşi context şi episodul - Theodosie Vv., 1522!).

[6] *Istoria Bisericii Române,* manual pentru Institutele Teologice, vol. I (-1632), Ed. IBMO, Bucureşti, 1957 (autori: Pr. Gh. I. Moisescu, Pr Şt. Lupşa, Pr. prof, Alex. Filipaşcu), p. 151. Cf. Const. C. Giurescu, BOR, 72 (19599, p. 688-690; Gr. Ionescu, RMM, 1/1977, p. 43-44. Mai nou, /Arh./ Cristian Moisescu, *Arhitectura românească veche,* I, Edit. Meridiane, Bucureşti, 2001, p. 116.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

toate, fără excepţie, vădesc astfel de indiscutabile, instituţional, realităţi şi dăinuiri istorice!

1.3.2.- Desigur, şi tot istoriceşte, se petrec şi inexplicabile anomalii, evidente şi de necontestat: timp de un veac (între 1392 şi 1494), în divanele Ţării Româneşti, sub Mircea cel Bătrân, Radu cel Frumos, Basarab cel Tânăr şi Vlad Călugărul, în abia cinci acte de cancelarie (din câteva sute) sunt menţionaţi doar patru mitropoliţi /**Antim, Iosif, Macarie -** de două ori şi **Ilarion** cf. *DRH*, B-I, s.v./ De asemenea, pe tot parcursul veacului XV a stat Scaunul târgovişte an fără lăcaş mitropolitan, iar cel din Bucureşti a trebuit să aştepte două veacuri închegate, până ce s-a învrednicit urmaşul lui Matei Basarab, ‚drăculescul' Constantin Şerban Vv. să ridice edificiul păstrat şi astăzi (anterior, sub Petru Vodă Cercel /1583-85/, iscoditorul **Franco Sivori**, un Apusean deprins cu alte realităţi constituite, putea afirma despre Bucureşti: „nu i-aş da numele de cetate pentru că nu are episcop /*non dandole il nome de città puoiche non ha vescovado /*" – Şt. Pascu, Petru Cercel…, 1944, 169 (subl. N. C.).

Cu cele înfăţişate mai sus (şi s-ar cuveni de luat în seamă şi altele, de aceeaşi substanţă probatorie), constat şi consider la rându-mi următoarele cu privire la ce se afirmă şi se susţine în acest hăţiş tematic - altminteri vechi şi iscat potrivit izvoarelor endogene încă de-acum 5-6 secole.

a.- ***O ‚cetate de scaun' /‚capitală' a Ţării Româneşti, inexistentă la Câmpulung.*** Problemă perenă în istoriografia noastră, abordată pe cărări bătute şi răzbătute, nu rareori, trebuie spus răspicat: ‚rezolvată' expeditiv printr-o masivă doză de patriotism local. Pe alocuri, şi astăzi, se invocă forţat temeiuri documentare, dar acestea, riguros şi lucid privite, dezmint *in corpore* teoria curentă, chiar sprijinită pe savantlâcuri, subtilităţi – în scurt, pe o ineficientă dar evidentă ostentaţie intelectualistă (v. infra, n. **12**).

a.1.- Eşafodajul interpretativ referitor la Câmpulung şi la un statut de capitală (fie şi pasager, în secolul al XIV-lea) nu se susţine nicidecum. Până şi componenta necesară unui Scaun domnesc – reşedinţa voievodală (aici, **şi întâmplător, indiscutabil,** l-a ajuns moartea pe Basarab I, în 1351-52…, subl. N. C.) ni se prezintă, după mai bine de un veac de preocupare şi dispută, învăluită în ceaţă deplină.

Autorul ultimelor cercetări arheologice din acest important sit istoric încă se mai află în căutarea ei, dar abia reuşeşte să ne ofere - nu etape distincte, în chip necesar ilustrate şi grafic (care era configuraţia ansamblului în 1352, 1500, sau în 1618 de pildă?), ci doar crâmpeie disparate (care s-ar fi cuvenit măcar în parte să fie şi expresiv redate) despre vestigiile materiale, construcţii în speţă. Toate acestea, cât ar fi fost posibil, să stea în legătură organică, să oglindească, succesiv, starea de fapt a „reşedinţei" domneşti, aflată în preajma unui lăcaş de închinare, destinat să-l adăpostească pe Nicolae Alexandru Vv., după trecerea acestuia la cele

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

veşnice (edificiu refăcut mai târziu cu trei veacuri în cadrul Mănăstirii cu hramul Uspeniei, sub Matei Basarab Vv.)[7].

a.1.1.- Rareori, şi numai în treacăt, pe alocuri cu reticenţă, se vorbeşte despre **sensul real al tradiţiei de *coloratură locală,*** ilustrată pregnant de monumente păstrate şi arhicunoscute (**Crucea Jurământului**, **Crucea pârgarilor** /1676, invocând privilegiile ***„bătrânilor oraşului”*** – ambele monumente preluând anul 1215 din inscripţia aşezată în 1636 de Matei Voievod)[8]. Într-adevăr: **aşezarea de pe Râul Târgului** (dominată de negustori şi îndeosebi de saşii catolici, care încă din al XIII-lea veac îşi aleseseră pe **greav**-ul lor, comitele Laurenţiu[9]) **are întâietate prin vechimea sa;** şi tocmai în sensul abia subliniat depune mărturie tot un monument cultural - ***Molitvelnicul*** tipărit la Câmpulung în 1635: ***„în primul oraş din cele care s-au aşezat în ţara noastră”***[10].

a.1.2.- Ca mesaj (şi realitate istorică, potrivit chiar tradiţiei despre închipuitul ‚descălecat' al miticului ‚Negru Vodă', care *„întâi a făcut oraşul…”*!) nu există vreun alt argument mai limpede exprimat şi ştiut din adâncă vechime! (Subl. N. C.). De altfel, chiar şi cei vechi au perceput aievea **o întâietate - istoriceşte reală:** în anul sfinţirii Mănăstirii (care va deveni mai apoi o ‚ctitorie' a lui ‚Negru Vodă'), Neagoe Basarab **Vv.**, care restaurase şi Curtea, **el însuşi găsea de cuviinţă să amintească, prin diacul său,** în finalul hrisovului solemn al M-rii Govora: ***„Şi eu, Florea, am scris în scaunul vechilor domni, în Curtea Argeşului”*** (30 X 1517- DRH, B-II, 315, 321, orig. slav. Subl. N. C.).

// **Addenda**, sau, în context cu cele de mai sus - un *P.S.* la articolul *„Basarab I şi Vladislav I la Argeş…”*, din acelaşi volum din „Argesis" (p. 21 şi urm.) de care mă ocup aici: inscripţia prezumată, în greaca /*non-clasică* / bizantină, cu lecţiuni ‚barbare', aferentă Tabloului ctitoricesc (votiv) de pe peretele de apus al naosului nu era deloc singulară în ansamblul pictural din Biserica Domnească; pierdută astăzi, e adevărat, dar cel puţin alte 32 de inscripţii greceşti se păstrează, inclusiv *„Inscripţia principală – şi cea mai lungă dintre cele religioase”*, respectiv *„Cuvine-se cu adevărat…/**Axion estin**/*" de sub icoana Maicii Domnului din altar (CDA, pl. III – toate corecte ca realizare grafică, dar cu abateri ortografice „barbare", cf. P. P. Panaitescu, *Ibid*., p. 161 şi urm.) //

a.1.3.- Cu totul gratuit şi numai de dragul originalităţii, fără absolut nici o probă credibilă (cu omisiuni deliberate într-o înşirare bibliografică luxuriantă şi greu de crezut că a fost dibuită în întregime, necum şi realmente parcursă, adică şi

[7] Gh. I. Cantacuzino, Argesis**,** XIX, 2010, p. 9-20 ; vezi Cr. Moisescu, *op. cit*., p. 62-63.
[8] N. Iorga, *Inscripţii din bisericile României*, I, Bucureşti, 1905, p. 128; II, 1908, p. 103-104 (= *Studii şi documente,* XIV).
[9] Menţiuni, precum cele dinainte şi interpretări ale autorului cercetării, multe discutabile, în monografia recentă – vezi Gh. I. Cantacuzino*, Începuturile oraşului Câmpulung şi Curtea domnească. Aspecte al civilizaţiei urbane la Câmpulung,* Edit. Academiei Române, Bucureşti, 2011, p. 17 şi urm.
[10] A. Sacerdoţeanu, *Predosloviile cărţilor româneşti*, I, Bucureşti, 1938, p. 69.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

consultată), se dovedeşte recenta încercare de a localiza Rovinele / în „1395" desigur…/ Mai exact: *„în preajma oraşului Câmpulung"*, pe locul ruinelor fostului **castrum** roman de la Jidava!! Demers inutil: autorul piteştean, profesor, uită că în afară de cronicarul care plasa bătălia (dubitativ ce-i drept) pe Ialomiţa – nimeni dintre cei vechi şi mai noi nu s-a referit vreodată la localizarea Rovinelor - fie pe Râul Târgului, fie pe Bratia chiar pe Dâmboviţa), deoarece înseşi sursele otomane ştiau, potrivit lui **Leunclavius,** că bătălia s-a purtat *„in loco quem Turci tam Arkas, tam Artzes nominant"*. Să identifice autorul nostru numele râului…, ca să ne lămurim la rându-ne dacă e cumva vorba de altceva decât confluenţa Argeşului cu Vâlsanul, cum am afirmat-o de atâtea ori… !/[11].

b.- ***Opinii, tipologii (pretins analitice!) – deontologic şubrede.*** În această privinţă ar fi multe de constatat, de lămurit şi, mai cu seamă, lesne de combătut cu argumente, de bună seamă, date fiind şirul afirmaţiilor gratuite, generalizările pripite (prin ignorarea detaliilor semnificative) etc.

b.1.- Un demers cu aparenţa unor linii directoare - ratat din start, prin refuzul obstinat de a menţiona măcar, dacă nu a recunoaşte şi altora, în materie de reşedinţe voievodale, contribuţii solide şi validate ca atare de cei avizaţi. Frapează, astfel, atenţia distributivă, citările atent selectate, alternând cu autocitări copioase, conţinând veritabile *„fixisme"* şi lucruri comune proclamate cu aer sacerdotal, neselectate – culminând cu enormitatea afirmaţiei/ p. 44, n. 12 /*„În momentul de faţă* / adică în anul de graţie 2010, n. N. C. */ este imposibil de stabilit raportul de anterioritate între cele două localităţi Câmpulung Muscel şi Curtea de Argeş"*. Prin poziţiile subiectiviste, omisiunile discriminatorii vizibile pentru oricine, ni se dezvăluie aroganţa nemăsurată a unui autor (fost cândva modest muzeograf între Dunăre şi Mare, ajuns pe trepte universitare), nevoit să amintească, tot selectiv, că purta cândva şi alt nume, mai neaoş – cât, mai cu seamă, suficienţa demersurilor sale: în a lua act de realităţile istorice abordate, dar mai ales în a oferi soluţii constructive în materie de controverse. Este neavenită, aşadar, pretenţia de a contribui pozitiv la explicarea unui fenomen istoric, adică naşterea şi existenţa acestor structuri specifice, feudale locuinţele /reşedinţele voievodale/, iar pe cale de consecinţă, configurarea şi rolul (în succesiune) al Scaunelor domneşti[12] (Subl. N. C.).

[11] Ionel Cl. Dumitrescu, Argesis, XIX, 2010, p. 49 şi urm.

[12] Radu Şt. Vergati /Ciobanu/, Argesis, XIX, 2010, p. 43 şi urm.. (Autorul, atât de pretenţios în citări exacte şi nefăcând parte dintre *„oamenii dornici de senzaţional"* /Argesis, XVIII, 2009, p. 80, n. 45, cum mă consideră/, ar fi trebuit să afle că în actul din 1324 /diploma pentru Martin, comite de Sălaj, cu solii la Basarab/ nici vorbă despre voievod drept *„fiul lui Thocomerius (Thocomery)"*, cum stă scris în Argesis, XVII, 2008, p. 79 /n. 33. Această filiaţie e menţionată mai târziu şi o singură dată în istoriografie: **26 nov. 1332** !, v. *DRH, D,* I, nr. 25, p. 49-52… În fine, dar nu şi în ultimul rând, nu am vreo cunoştinţă despre faptul că R. Şt. V ar fi răspuns, după cuviinţă, delicatului reproş din partea unui regretat, azi, istoric şi numismat - cu referire la un articol /scris de R. Ciobanu/ apărut în ***Pontica,* 3/1970**, p. 297-329 (textual şi neechivoc: *„autorul se foloseşte pe larg de lucrarea noastră Localizarea vechiului Licostomo al cărei manuscris i-a fost pus la dispoziţie tocmai spre a nu mai*

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

b.2.- O încercare de a situa pe un plan mai adecvat titlului propus, fie şi cu o mărturisită precauţie (*„consideraţii de caracter preliminar”*…) e datorată tânărului universitar gălăţean Cristian N. Apetrei – autor al unei Teze de doctorat deja publicate, tratând însă tematica locuinţelor boiereşti, dar urmând cu fidelitate cărări deja bătute[13]. Un experiment, desigur, menit să-l îndreptăţească pe autor să urce ştacheta, abordând şi domeniul mai pretenţios, acela al reşedinţelor domneşti moldo-valahe – folosind criterii tipologice[14]. Eşec pe linie, trebuie spus clar şi apăsat.

b.2.1 Înainte de toate, pe lângă faptul că locuinţele domneşti avute în vedere nu sunt înfăţişate cu o minimă acurateţe (descriere, ilustraţie adecvată şi nu înecare în planuri generale – gen Curtea de Argeş, Târgovişte ş.a.). Dovadă că autorul nu e deplin familiarizat **asupra inventarului de referinţă** (necum să fi analizat la faţa locului, eventual să şi măsurat detalii de construcţii…). Articolul (fie şi în stadiul „preliminar”) alunecă în generalităţi, dar preluând, servil, clasificări anterioare cu pretenţii de tipologie (ale Corinei Nicolescu, de pildă) Mai mult, e limpede că autorul recent nu este deplin informat nici în materie de bibliografie /ignoră un precept formulat cândva de savantul istoric Constantin C. Giurescu: un autor într-o temă dată îşi exprimă opiniile **în ultima lucrare/ ediţie publicată şi *aceasta* trebuie, cu precădere, citată**: cazul regretatului arh. Cristian Moisescu - subl. N. C.; /iar în plus, părând a nu cunoaşte analizele/ consideraţiile unor specialişti avizaţi (Tereza Sinigalia, arh. Relu Octavian Gheorghiu, arh. Anca Brătuleanu, arh. Cornel Ionescu ş.a.).

b.2.1.2. Inadvertenţe şi confuzii în plan analitic /ilustrativ. E jenant să afirm aici că planul Curţii Domneşti din Argeş îmi aparţine (nu Corinei Nicolescu), dar releveul a fost realizat de regretatul Eusebiu Mironescu (desenator la Institutul de Arheologie, Bucureşti – cum am specificat de atâtea ori). La fel, şi în cazul Târgşorului!, citat de autor - p. 83, fig. 17 - drept *„Curtea domnească. După Corina Nicolescu, 1979”*, în realitate fiind vorba şi într-un caz şi în cel de care mă ocup aici de planul subsemnatului publicat în SCIV, 20 /1969, 1, **cu referire, însă**

*identifica Licostomo cu Chilia. Numai că, probabil din lipsă de experienţă, R. Ciobanu a înţeles să integreze în propria sa operă întreaga argumentare cu privire la tema tratată aici, ba uneori, reproduce aidoma note bibliografice şi fraze care n*e *aparţin în întregime…”*! – cf. Oct. Iliescu, „*Localizarea vechiului Licostomo,* Studii, 25 /1972, 3, p. 459-60, Notă adiţională 3…). Q.e.d.

[13] Cr. N. Apetrei, *Reşedinţele boiereşti din Ţara Românească şi Moldova în secolele XIV-XVI,* Muzeul Brăilei - Ed. Istros, Brăila, 2009. Observaţie: autorul ar fi trebuit să ţină seama că un edificiu mănăstiresc denumit ***clisiarniţă*** era doar în chip excepţional destinat şi locuirii – cum rezultă şi din definiţia: *„clădire caracteristică ansamblurilor mănăstireşti destinată să păstreze vestmintele, odoarele şi inventarul bisericesc de sărbătoare; folosită uneori şi pentru cazarea temporară a monahilor conduşi de marele clisiarh /.../. Mai rar,* ***c****. este tratată ca o amplă construcţie de sine stătătoare, cu mai multe încăperi, rostul de reşedinţă temporară fiind clar exprimat...”* (un exemplu: Moldoviţa) – cf. Vasile Drăguţ, *Dicţionar enciclopedic de artă medievală românească,* Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976, p. 100, s.v.

[14] Cristian Nicolae Apetrei, Argesis, XIX, 2010, p. 65 şi urm. (La p. 72, n. 67 citează totuşi articolul subsemnatului despre Târgşor…).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

la fosta Mănăstire Turnu, lovită şi ea prin secularizarea lui Cuza Vodă!! şi despre care voi reveni ceva mai departe….De asemenea, în ce priveşte planul general al Curţii Domneşti din Târgovişte, care a fost publicat de subsemnatul şi de arh. C. Ionescu, specificând cu claritate ***„Ridicare topo C. Stănescu; releveu de arhitectură – arh. C. Ionescu”*** / SCIVA, 31, 1980, 1; cu precizări ulterioare: ***„Releveu şi actualizări /1986: Op. Stoicescu, arh. C. Ionescu. Grila ortogonală şi realizarea grafică N. Constantinescu”***.– cf. **Târgovişte**…, **2009, fig. 17**. *Suum cuique…!!*

b.3..- Un caz aparte, dacă nu chiar straniu în toate privinţele ne este oferit de un articol semnat de Petru Diaconescu şi colab., cu referire chiar la fosta Curte din Târgovişte, material menit, s-ar zice, să valorifice nişte cercetări arheologice recente[15]. Ciudăţenia acestui demers e vizibilă de la primele rânduri şi de la primele două note de subsol (în prima, este citată, greşit, însăşi lucrarea colectivă la care a participat şi Petru D.; coautor certat – se vede din a doua notă de subsol!! – atât cu memoria, cât şi cu înregistrarea doctă şi exactă, nominal şi pe contribuţii distincte, a celor care realmente s-au ostenit să desluşească realităţile arheologice din vatra fostei Curţi voievodale[16]).

b.3.1. - Pretenţiile de revizuire a unor observaţii în teren, precum şi a unor concluzii, îndeosebi de ordin cronologic - total neavenite. Altminteri, avem proba unui derapaj cât se poate de evident, decupat de la sine, întrucât P. D. se dezice de cele afirmate în Teza sa de doctorat (în care, ce-i drept, accepta interpretările şi determinările cronologice ale subsemnatului şi ale arh. Cornel Ionescu), Teză nejustificat publicată recent, dar fragmentar (!!!)[17]. Dar târgovişteanul nostru preia în lucrarea citată (supra, n. 15) un plan general, corect atribuit arh. Cornel Ionescu numai că grila ortogonală (şi nu „octogonală” la P.D., totuşi posibilă greşeală de tipar), nu datează nicidecum din *„1986”*, cum indică (greşit) P.D., ci din jurul anilor 2006-2008, ea aparţinându-mi, atât ca proiect, cât şi ca realizare grafică, aşa cum am specificat mai sus). Culmea inadvertenţelor ‚revizioniste' străluce în alt loc: P. Diaconescu preia şi **planul Curţii Vechi din Târgovişte din timpul lui Vlad Dracul Vv. /= faza 2, c. 1440/ -** op.cit., fig. 50, cu menţiunea: *„plan de*

[15] Petru Diaconescu şi colab., Argesis, XIX, 2010, p. 109 şi urm.

[16] *Târgovişte. Reşedinţă voievodală…*(p. 109, n. 1, reieşind că lucrarea comună tratează îndeosebi despre **oraşul de pe Ialomiţa…;** titlul exact l-am redat supra, n. 1). Greşeli inadmisibile în n. 2 de pe aceeaşi pagină: în colectivele succesive de cercetare, conduse/coordonate, de subsemnatul, nicicând nu au participat, ca atare, R. Gioglovan, Oct. Iliescu, Constanţa Ştirbu, R. Theodorescu, şi nici măcar arh. Cr. Moisescu, sau ultimii trei, menţionaţi de P. D. /a fost omis Petre Drăguţoiu, 1976/. Notă formulată neatent, ba chiar cu o crasă neglijenţă, inducând în eroare cititorul neavizat.

[17] Petru Virgil Diaconescu, *Arheologia habitatului urban târgovişte an, secolele XIV-XVIII,* Edit. Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2009. Doar trei capitole din Teza de doctorat (susţinută la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, 27 mai 2009), al cărei conducător ştiinţific – nimeni altul decât subsemnatul, cum se şi precizează în Introducere, p. 9-10! Totuşi, lucrarea editată, pe verso-ul paginii de titlu îmi acordă şi calitatea de „Referent ştiinţific” (**sic!!) –** ceea ce nu s-a întâmplat vreodată (şi cu atât mai puţin remunerat…). O indelicateţe dublată de o inexactitate în plus!

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

situaţie ipotetic"/**,** prezentat însă în articol (p. 126, Planşa. 7) incalificabil: **„***Marele şanţ de apărare. c. 1400. Plan.",* în care aflăm şi locul unui *„Sondaj 2009",* menit chipurile să verifice latura apuseană a acestei fortificaţii impresionante, care nu are nimic de-a face cu anul „1400". Atrag în chip special atenţia: în lucrarea noastră comună am prezentat anume un traseu al acestui impozant element de fortificaţie (dispărut sub Petru Vodă Cercel), notat în scriptele de şantier sub sigla **SAP 1 –** respectiv *„varianta în zig- zag",* în care absolut toate punctele de cotitură sunt marcate, succesiv, pe ambele laturi ale şanţului, dar fiecare punct a fost fixat şi măsurat în raport cu aliniamente ale vechilor construcţii (cf. Târgovişte…, 2009, fig. 41).

Alte comentarii – de prisos, dar îmi îngădui să reamintesc aici faptul că, **arheologic**, deplin şi cu maximă limpezime s-a demonstrat: **cine a transformat un *patrulater*, adică *turla/clopotniţă* a bisericii-paraclis (clădită de Mircea cel Bătrân după 1400) realizând probabil ceva nemaivăzut altundeva: un cilindru, respectiv *un turn de apărare* /=** Chindia de astăzi/ - **este unul şi acelaşi constructor al *casei mari domneşti* de alături, păstrată în ruină şi astăzi, totodată şi al Marelui şanţ de apărare aferent** (**SAP 1**), **nimeni altul decât fiul lui Mircea – Vlad Dracul Vv /c.1440/.** (Subl. N. C.). La Târgovişte, de altfel, am constatat personal că noile interpretări de ordin istoric/cronologic şi-au găsit locul cuvenit chiar pe indicatoarele circuitului turistic din interiorul ansamblului arhitectural. De înţeles, percepţia acestora întâmpină încă rezistenţă.

(2)

În cele următoare, cum am şi anticipat, **se impune aproape de la sine o necesară întoarcere la Curtea de Argeş, mai exact: în perimetrul fostei Curţi Domneşti** – şi nu printr-o procedură de rutină (ca informaţie propriu-zisă), ci pur şi simplu axând în chip deliberat prezentarea celor de faţă în jurul unor probleme care nu mai pot fi ocolite.

2.0. Nimeni, într-adevăr, nu mai poate rămâne insensibil, constatând deopotrivă imobilismul manifest în ce priveşte prezentarea şi semnificaţia, în plan istoric/diacronic, real, a vestigiilor arhitecturale (am vestejit de multe ori acest aspect, care denotă şi altceva decât banalul dezinteres), precum şi faţete ale incuriei desăvârşite, văzând că de câţiva ani deja împliniţi latura de vest a Curţii Domneşti stă prăvălită, iar pe mijlocul cele răsăritene, pe unde, începând cu Basarab I intrau şi ieşeau Marii voievozi şi Domni ai Ţării Româneşti sare în ochi astăzi ceva masiv şi retezat, neîmplinit, bruscând privirea: un corp zidit din cărămizi care vrea să ne amintească de un Turn de intrare mai nou, iar pe faţada dinspre parcarea alăturată (un tur de forţă al fostului primar Mohanu) – culmea!, o mică plăcuţă de marmură nu evocă istoria şi data Turnului, ci existenţa unei Fundaţii de după '89…Voi reveni, dar dictonul *O, tempora!,* s-ar potrivi în speţă…

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

2.0.1. Ni se dezvăluie astfel, aproape repetitiv şi în profunzime o parte din astfel de ***realităţi româneşti, dintre cele mai bizare şi mai devastatoare ca impact socio-cultural, căci ele se raportează nemijlocit la soarta şi existenţa monumentelor noastre istorice la statutul oficial al acestora***. Mai mult, cele abia amintite duc mai departe o stare de fapt, cu antecedente în anii '80, deci nu pot fi debranşate, ca să zic astfel, de soarta ce i se hărăzea fostei Curţi, ***ambianţei acesteia,*** în acei anii din secolul trecut. Probele ce urmează sunt altminteri indubitabile şi merită a fi înfăţişate celor de azi. (Subl. N. C.).

Le prezint fără reticenţă la lumina zilei – în ordinea lor cronologică, pe etape de desfăşurare – dar cu o precizare: cele petrecute în vatra şi în vecinătatea imediată a fostului aşezământ domnesc decurgea aproape de la sine din sistemul totalitar ; adică se încadrau firesc în normele regimului trecut, care, de sus în jos, isca, planifica şi decidea aproape totul, rar justificând şi faptul împlinit – şi mai rar încurajând selectiv, pe eşaloane de execuţie şi iniţiative (argumentate până în pânzele albe) ale autorităţilor locale. Este, în ultima privinţă chiar cazul unui insolit dosar - proiect imobiliar din Curtea de Argeş: intervenise o comandă (cerinţe locale, sugestii privind implantarea construcţiilor /PUZ/, asigurarea fondurilor, etc.) adresată unei instituţii specializate: IPJ-Argeş (nu cunosc detalii, dar proiectanţi ca atare au fost **arhitecţii Alexandru şi Maria Mulţescu**). Drept urmare:

2.1.- Cu aprobările de rigoare, absolut obligatorii, un cvartal - segment al unui veritabil şi întins brâu de clădiri proiectate (infra, ***Anexe***) urma să apară şi pe actuala str. Lascăr Catargiu (fostă Râului), prevăzându-se, după demolările din spaţiul locuibil existent, un şir de blocuri-standard (parter şi trei etaje). **Indiscutabil, era periclitată şi chiar s-ar fi nimicit în parte o microzonă de interes arheologic major, fiind situată imediat la V de fosta Curte.** (Subl. N.C.; vezi infra, n 18**.)**. Întrucât în ultima privinţă legea cerea şi un aviz al forurilor de specialitate – un demers al IPJ-Argeş (27 X 1982) a primit imediat un aviz (în întregime **prohibitiv**, trebuie evidenţiat) din partea Institutului de Arheologie din Bucureşti şi a Muzeului Judeţean Argeş: delimitare în teritoriu /era anexat şi un plan de situaţie explicit trasat; acest plan coincide cu cel redat chiar în ultimul număr al revistei, cf. *Argesis*, XIX, 2010, p. 34/. În scurt, era preconizată şi fixată în teren „***Rezervaţia arheologică din jurul incintei Curţii domneşti din Curtea de Argeş*** (act oficial din 29 X 1982, semnat de regretaţii dispăruţi, directorii: dr. Const. Preda şi respectiv dr. Radu Stancu – reprodus în Fig. **1**, cu luare aminte asupra clauzei prohibitive de sub nr. 3).

2.2.- Act oficial, aşadar, în temeiul legii în vigoare – totuşi considerat formal, într-adins nebăgat în seamă de autorii proiectului imobiliar argeşean Aceştia şi-au văzut în continuare de treabă…, iar în plan local se şi profila deja faza-execuţie. Cu toate acestea, pe parcurs, asupra proiectului s-au ivit şi explicabile opinii divergente – ba chiar o făţişă opoziţie, de unde şi sesizarea forurilor cele mai înalte de partid şi de stat. Nu este cazul să dau aici nume şi

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

referinţe, dar un rezultat semnificativ al acestor demersuri dezaprobatoare a fost şi faptul reunirii unei insolite Comisii chiar la faţa locului!.

2.2.1. Într-adevăr, în luna februarie 1983, la Curtea Domnească, s-a întrunit o ‚Comisie multiplă' ad-hoc (intrau în componenţa ei un Înalt prelat, reprezentanţi ai forurilor de partid şi de stat, activişti - dar şi specialişti în ştiinţă şi mai ales în domeniul monumentelor, inclusiv arhitecţi de renume, adversari redutabili ai proiectului imobiliar argeşean, Fig. **2**/1, **3**/1). Acolo, în ambianţa evocatoare şi parcă întrebătoare a ansamblului voievodal s-au împletit opinii, gânduri şi argumente toate, în final, conducând la un posibil consens: **proiectul trebuie sistat** /în pofida semnăturii lui N. Ceauşescu! aşa cum îmi argumenta, cu vădită spaimă, viceprimarul Panea/. (Altminteri, nu cunosc amănunte, nici despre faptul cum şi când au deliberat şi decis participanţii menţionaţi).

2.2.2..- Faptele s-au precipitat însă în plan local, căci au devenit realitate prin demararea primelor lucrări în teren, localizate – deloc întâmplător – în str. Lascăr Catargiu, nr. 31 (proprietatea fostului coleg de facultate şi de Institut, prof. Trifu Martinovici, oponent, se înţelege, al proiectului imobiliar de unde şi luarea sa în vizor de către autorităţi): i s-a demolat în mare grabă casa bătrânească, iar pe locul acesteia săpându-se fundaţia unui bloc de locuinţe, depistându-se astfel semnificative şi numeroase relicte materiale de ordin arheologic, în parte distruse.

2.3. - **Urmarea urmărilor**: în vara aceluiaşi an, 1983, continuând apoi în 1984, au fost întreprinse **cercetări arheologice de salvare**, respectiv în microzona situată la V de Curtea Domnească **(notată de pe atunci cu siglele EMV /*extra muros vest*), având şansa să înregistrăm un nivel de locuire din sec. XIII.-XIV, distrus cândva, operaţii în teren legate de ridicare incintei lui Basarab I /c. 1340, un cuptor de ars oale /COL 1/ din vremea lui Mircea cel Bătrân – în scurt: în premieră absolută, rezultate cu totul excepţionale**[18]**.** (Subl. N. C.).

2.4.- Abia în vara acelor ani 1983-84 (în două reprize, când cercetarea noastră arheologică era în plină desfăşurare – semnal evident că stoparea proiectului imobiliar şi peisagistic încă era în cumpănă decizională…), am avut posibilitatea să asist la expunerea în aer liber, lângă Biserica Domnească a machetei lansate de arh. Alex. şi Maria Mulţescu, înregistrând-o şi fotografic: vezi Fig. **2**/2, **3**/2, **4**/1-2 (subl. N. C.).

2.5.- De privit cu atenţie secvenţele redate în această **machetă-document de epocă!** (expusă în aer liber, SV de Bis. Domnească, vara anului 1984 ; în fundal /Fig. **3**/2/, peisajul către Sân Nicoară deja „reînnoit" – urmare demolării mai multor spaţii locative…; de asemenea, tot în microzona Sân Nicoară, era prevăzut un viaduct pe direcţia S, către Valea Doamnei…). **ne dezvăluie în chip neasemuit şi cu acurateţe în ce fel se gândea şi mai ales cum se plănuia realizarea unui**

[18] Vezi N. Constantinescu, Sp. Cristocea, Romeo Mascheo, *Săpături de salvare la Curtea de Argeş*, în Argesis, XII, 2003, p. 165-176. La cercetări au mai participat: N. Moisescu., iar temporar şi prof. Trifu Martinovici., precum şi – în calitate de consultanţi – arh. Cornel Ionescu şi arh. Ene Miron, ambii de la IPJ Târgovişte.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

proiect de o asemenea anvergură şi complexitate! Indiscutabil, autorii proiectului argeşean, de recunoscut, au încercat să răspundă cerinţelor vremii - în plan imobiliar, cum au crezut de cuviinţă; dar au supralicitat ceva în materie de monumente, întrucât s-au gândit şi la ‚asezonarea' noilor construcţii cu ilustrul ansamblu arhitectural voievodal preexistent: acesta, fără doar şi poate ni se prezintă, realmente, **‚restaurat'**, cel puţin ca intenţie!!

2.5.1. Într-adevăr, /Fig. **4**/2/, la scară miniaturală, întreaga incintă e refăcută (cu metereze –guri de tragere, iar la cele patru colţuri chiar cu turnuri!![19]), inclusiv ambele case domneşti. Dar şochează proporţiile: Biserica Domnească mai redusă în înălţime decât Turnul de intrare de pe latura E /o construcţie mică – cândva improvizată – se vede lipită de latura N a Turnului, închipuit detaliu şi amplasament despre care se va reveni îndată/.

2.5.2. Mai atrag atenţia asupra unui fapt de importanţă majoră: pe mijlocul machetei, pe direcţia N – S, se vede şi actuala arteră principală de circulaţie a oraşului (str. Negru Vodă) - **cale de acces inexistentă,** de pildă în 1840, când artistul-călător francez, Michel Bouquet, reda o splendidă panoramă asupra aşezării (privind, către Episcopie, cam din zona înaltă a actualului cimitir, vizavi de Sân Nicoară). **Artera actuală e datorată primarului de mai târziu, Dobrescu-Argeş.** În vechime, neîndoielnic, **accesul către şi dinspre Curte** era mai aproape de malul Râului Argeş (v. supra, str. Râului…), **era ocolitor** /mai mult: acareturi aferente Curţii se situau cu certitudine chiar în microzona în discuţie/, iar macheta, aproape fără voie, prin simpla înşirare a blocurilor planificate la V şi N de incinta domnească ne sugerează chiar un segment din vechiul traseu… /Fig. **4**/2./. (Subl. N. C.).

2.6. - Să readucem acum, în plin plan, problema Turnului răsăritean de intrare (o vreme servind şi de clopotniţă, dărâmată probabil în urma cutremurului din 1829, cum atestă o însemnare din 1830, iar îndată după câţiva ani şi literatul - călător Nicolae Pelimon[20]).

---

[19] La prima expunere (din vara anului 1983), observând prezenţa în machetă turnurilor de colţ şi a meterezelor – am obiectat, arătând că fosta Curte Domnească nu era deloc dotată cu elemente de apărare, nici măcar cu un şanţ înconjurător ; mi s-a răspuns: *„ nu mai trăim în epocă romantică…"* (Azi, din nefericire, consemnăm cu tristeţe că Arh. Maria Mulţescu a trecut la cele veşnice). În articolul recent apărut, autorul principal al machetei îşi menţine părerea, cel puţin despre „drumul de strajă" - mai mult, închipuindu-şi ca existând cândva şi un detaliu constructiv/funcţional cu totul inexistent: *„din Curtea Domnească se accedea la biserică pe o pasarelă care unea drumul de strajă al incintei cu încăperea de peste pronaos, dintre cele două turle, sacrificată la restaurarea din 1911…"*, cf. Argesis, XIX, 2010, p. 193 şi urm. (citat din p. 197; altminteri, un articol fără bibliografie, fără un plan al oraşului Curtea de Argeş – ca subiect principal, cu pretenţie de evoluţie istorică / nimic despre Dobrescu-Argeş, deşi se vorbeşte repetat de str. Negru Vodă etc. etc./, preluări ne-critice din teoriile (false!) despre „Mitropolia" clădită în 1439 /!!/ de Vlad dracul ş.a.).

[20] *Impresiuni de kalatoria in Romaniea*, Bucureşti, 1858 (detalii în monografia *Curtea de Argeş, 1200-1400***,** 1984, p. 35, 36-38).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

2.6.1.- Mai târziu, în fosta Curte ruinată, unde au dat buzna târgoveţii, ridicându-se felurite construcţii (între care şi una de mari dimensiuni, *casa Vilara*, menită să adăpostească pelerinii care veneau să se închine moaştelor Sf. Filofteia, clădire ulterior transformată în Şcoală publică[21]); Peste tronsonul de N al Turnului răsăritean, ruinat şi acesta, s-a ridicat mai târziu o pitorească şi trainică locuinţă, după un model rustic /pivniţă, cerdac/, care a dăinuit şi în decursul anilor '70 trecuţi (a fost demontată şi refăcută în colţul de SE al incintei din iniţiativa regretatului Iulian Rizea, pe care îl şi vedem în fotografiile din Fig. **2-3**).

2.6.2.- Dar ce vedem azi la faţa locului – o construcţie masivă din cărămizi şi colţare de piatră aşezate după model bizantin, în registre, străbătută de un gang boltit şi protejată de un acoperiş în patru ape, în colţul NV deschizându-se o uşiţă indicând accesul spre un ipotetic etaj (Fig. **5**) - pare mai degrabă o casă solidă decât partea inferioară (baza) unui fost Turn, ce-i drept, cândva impozant. De fapt, după 1989 (şi la iniţiativa cuiva care a încălcat indiscutabil norme şi proceduri legale) ne-am trezit cu ***o ‚restaurare' insolită, ba chiar cu un specimen din domeniul falsurilor operate asupra unor monumente istorice,*** (Subl. N. C.).

2.6.3. - În ce constă falsificarea de la Curtea Domnească ? Răspuns limpede: ani de zile am stăruit în preajma acestui loc de acces, din vechime, în fostul aşezământ voievodal (prima secţiune arheologică, din 1967, a pornit, de reţinut, chiar din gangul acestui Turn, urmată de o adevărată reţea). Astfel, s-a constatat că pe acelaşi loc, sub Basarab I /= faza c. 1340/ a existat un alt Turn de intrare, notat cu nr. 1 (Fig. **6**, haşuri dese)[22], iar în privinţa celui de care mă ocup aici, notat cu nr. 2, o mică săpătură, anume practicată (suprafaţa **b -68)** a permis observaţia: ca plan, din fundaţie, spre colţul interior, de NV, aliniamentul construcţiei prezenta o retragere (decroş) de o, 70 m, după care zidăria continua cu 1, 60 m, cum rezultă din Fig. **6**/ haşuri rare şi din detaliile redate în Fig. **7.** Cu alte cuvinte – *summa summarum* - rezultă cu claritate că, în plan şi în elevaţie tronsonul de N al Turnului nr 2 de intrare măsura în grosime peste 5 m – faţă de cel opus, de S, de numai 3, 30 m. Grosimea mai mare şi decroşul menţionat sunt detalii de construcţie, originare, adică exact ceea ce lipsesc, în chip inexplicabil dar desăvârşit, din grămada de zidărie pretins ‚restaurată' în zilele noastre! Tocmai astfel de detalii, omise de ‚restaurator', ne dezvăluie simplul fapt, că **vechea scară de acces**, în grosimea laturii de N – **acolo era** /şi însăşi decroşarea laturii de V ne indică prezenţa treptelor din faţa intrării în Turn!/**, aşadar nicidecum unde ni se sugerează astăzi**. Falsul de la Curtea Domnească a Argeşului a fost astfel probat cu prisosinţă. (Subl. N. C./.

[21] Cf. Dumitru Udrescu, *Contribuţii la istoricul şcoalelor din Curtea de Argeş,* Bucureşti, 1938, p. 57-61 (un plan al clădirii, p. 58; o vedere panoramică a fostei Curţi în fotografia realizată de Franz Duschek, c. 1890 – vezi Biblioteca Academiei Române, *Stampe*, F III 7285; o reproducere şi la P. Chihaia, *Cetăţi de Scaun***,** 1974, fig. 162).

[22] Supra, n. 20 (plan g-l, fig. 4, realizare grafică Marin Ionescu).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

//Asemenea fenomene degradante în materie de restaurări nu sunt singulare. Un alt gen, mult mai complicat, e în legătură cu amintita ‚Curte' de la Târgşor. Nu intru în amănunte, nici în antecedente şi cu atât mai puţin în retorică. Fapt nemaipomenit: şi fosta ctitorie din 1670 a lui Antonie Vodă din Popeşti, biserica Sf. Arhangheli din Mănăstirea denumită *Turnu*, căreia, anterior încă secularizării lui Cuza Vodă i se retezase pridvorul (din pricina unei turle ce *„aducea greotate"*) – a suferit şi ea o ‚operaţie reparatorie – adică restaurată' în anii din urmă, rămânând tot fără pridvor, aşa cum o lăsase veacul al XIX-lea; în pofida evidenţei din teren, probată şi aici prin cercetarea arheologică din anii '60 trecuţi[23] (Fig. **8)**//.

POINTS OF VIEW - OR OPINIONS AND NECESSARY UPDATES: (1) RESIDENTIAL CENTRES AND THE CAPITAL CITIES; (2) RESTORATIONS AND DESTINIES OF SOME MONUMENTS

Abstract

Opinions, points of view, observations regarding themes that belong both to history and to geographical history of the Romanian space from outside the Carpathians, especially about Walachia – that of the capital cities, all of them also represented by a *Princely Court*. A *conflict of interests* is evoked, i.e. an estate project from Curtea de Argeş, started in the protection area of the Princely Court, and was cancelled after the special inquiry performed in situ (Fig. 1-4). In the second part of the article – an evidence based on archaeological basis of a fake in the domain of architectural restoration in Curtea de Argeş: The Tower from the entrance /c.1517 / of the ex Princely Court is presented partially "restored" (Fig. 5); an important construction detail archaeologically proved is ignored, i.e. the fact that the staircase leading to the up-floor was situated in a different part, not were the present "restoration" placed it (Fig. 6-7). Another fake item, although of a different type, was recorded in Târgşor, where a church from 1670 was "restored" without its porch (destroyed in the 19-th century; in the 1960s the archaeological researches proved its existence (Fig. 8).

[23] Vezi N. Constantinescu, *„Note arheologice şi istorice asupra Curţii feudale de la Târgşor (secolele XV-XVII)"*, SCIV, 20 (1969), 1, p. 83-100, fig. 1-2, 3/4 şi 6. Precizez anume: proiectantul – arh. Călin Hoinărescu, altminteri cu scrieri valoroase – a luat act de obiecţiile şi probele de necontestat ale subsemnatului, la Sesiunea naţională de Rapoarte arheologice, Timişoara, mart. 1987, dar, se vede, fără nici un ecou…!

//***Notă.-*** Tehno-procesarea ilustraţiilor din prezentul articol a fost realizată, cu aleasă bunăvoinţă, de colegii ***Dr. Oana Damian, Mihai Vasile, Adrian Doboş, Alexandru Morintz,*** cărora le exprim şi aici binemeritate mulţumiri//.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

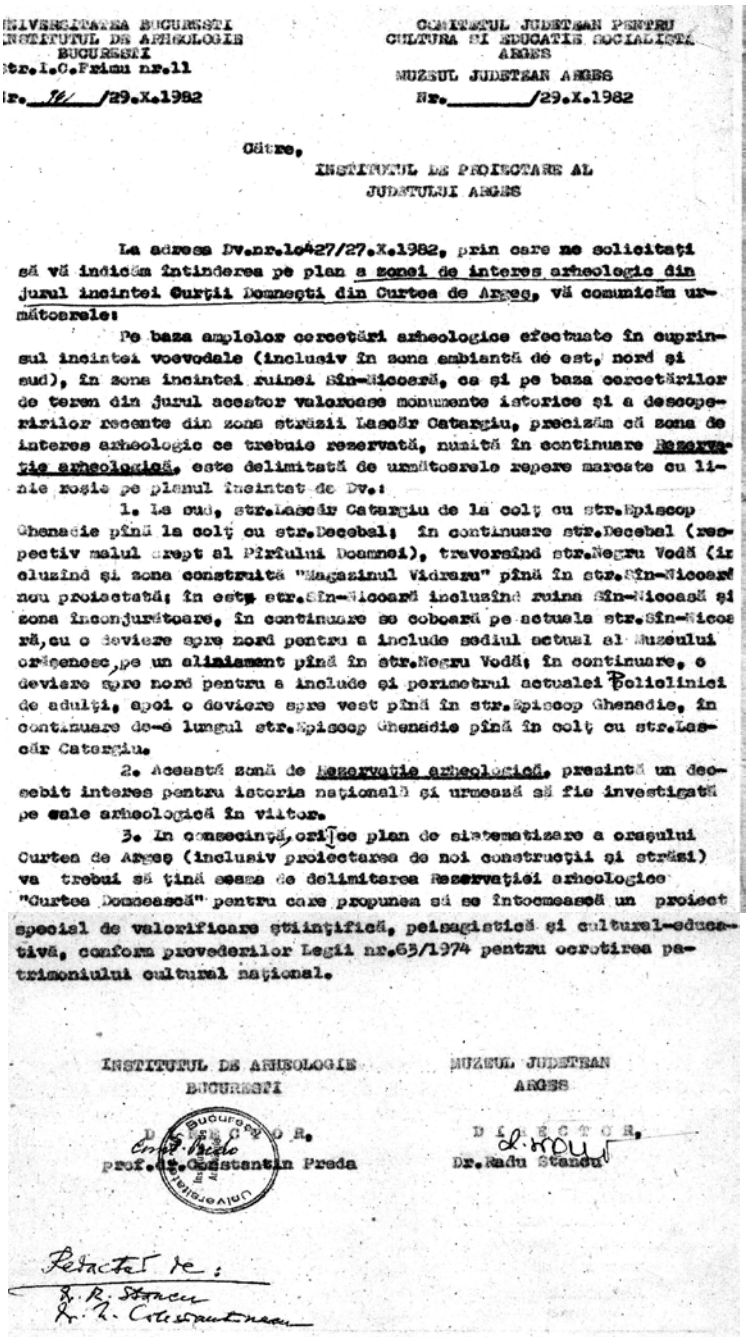

UNIVERSITATEA BUCURESTI
INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE
BUCURESTI
Str.I.C.Frimu nr.11
Nr. 341 /29.X.1982

COMITETUL JUDETEAN PENTRU
CULTURA SI EDUCATIE SOCIALISTA
ARGES
MUZEUL JUDETEAN ARGES
Nr._____/29.X.1982

Către,
INSTITUTUL DE PROIECTARE AL
JUDETULUI ARGES

La adresa Dv.nr.10427/27.X.1982, prin care ne solicitaţi să vă indicăm întinderea pe plan a zonei de interes arheologic din jurul incintei Curţii Domneşti din Curtea de Argeş, vă comunicăm următoarele:

Pe baza amplelor cercetări arheologice efectuate în cuprinsul incintei voevodale (inclusiv în zona ambiantă de est, nord şi sud), în zona incintei ruinei Sîn-Nicoară, ca şi pe baza cercetărilor de teren din jurul acestor valoroase monumente istorice şi a descoperirilor recente din zona străzii Lascăr Catargiu, precizăm că zona de interes arheologic ce trebuie rezervată, numită în continuare Rezervaţie arheologică, este delimitată de următoarele repere marcate cu linie roşie pe planul încintat de Dv.:

1. La sud, str.Lascăr Catargiu de la colţ cu str.Episcop Ghenadie pînă la colţ cu str.Decebal; în continuare str.Decebal (respectiv malul drept al Pîrîului Doamnei), traversînd str.Negru Vodă (incluzînd şi zona construită "Magazinul Vidraru" pînă în str.Sîn-Nicoară nou proiectată; în est, str.Sîn-Nicoară incluzînd ruina Sîn-Nicoară şi zona înconjurătoare, în continuare se coboară pe actuala str.Sîn-Nicoară, cu o deviere spre nord pentru a include sediul actual al Muzeului orăşenesc, pe un aliniament pînă în str.Negru Vodă; în continuare, o deviere spre nord pentru a include şi perimetrul actualei Policlinici de adulţi, apoi o deviere spre vest pînă în str.Episcop Ghenadie, în continuare de-a lungul str.Episcop Ghenadie pînă în colţ cu str.Lascăr Catargiu.

2. Această zonă de Rezervaţie arheologică, prezintă un deosebit interes pentru istoria naţională şi urmează să fie investigată pe cale arheologică în viitor.

3. In consecinţă, orice plan de sistematizare a oraşului Curtea de Argeş (inclusiv proiectarea de noi construcţii şi străzi) va trebui să ţină seama de delimitarea Rezervaţiei arheologice "Curtea Domnească" pentru care propunem să se întocmească un proiect special de valorificare ştiinţifică, peisagistică şi cultural-educativă, conform prevederilor Legii nr.63/1974 pentru ocrotirea patrimoniului cultural naţional.

INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE
BUCURESTI
DIRECTOR,
Prof.dr.Constantin Preda

MUZEUL JUDETEAN
ARGES
DIRECTOR,
Dr.Radu Stancu

Redactat de:
Dr. R. Stancu
Dr. N. Constantinescu

Fig. 1. Act oficial: Propuneri privind „Rezervaţia arheologică" şi perimetrul acesteia din Curtea de Argeş, cu privire la fosta Curte Domnească (29 X 1982).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Fig. 2. Anchetă oficială: 1) Comisia ad-hoc (autorităţi şi specialişti), dezbate la faţa locului oportunitatea proiectului imobiliar (febr. 1983) - Fotografie de arh. Cristian Moisescu; 2) Macheta proiectului imobiliar expusă în aer liber lângă Biserica Domnească (o privesc - autorul ei, arh. Alex. Mulţescu şi semnatarul de faţă; vara 1983).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

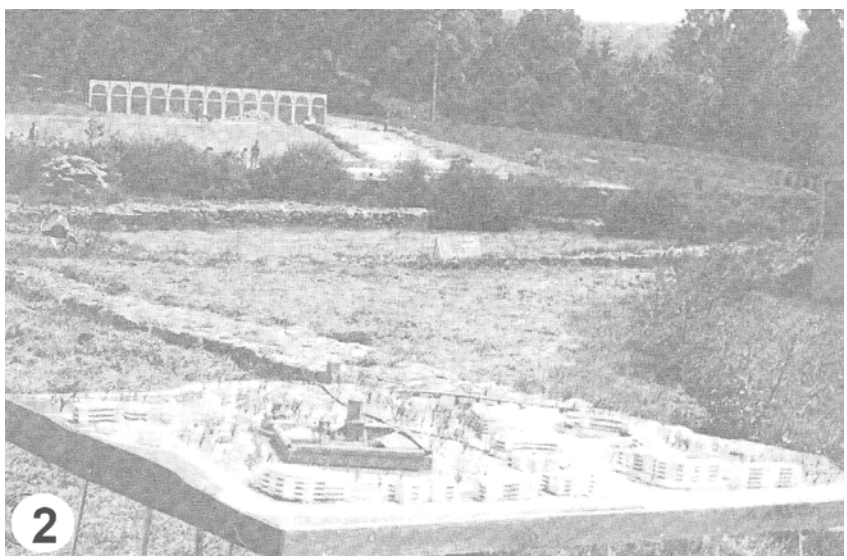

Fig. 3. 1) Aceeaşi Comisie în altă ipostază. (Semnatarul de faţă argumentează ministrului Tamara Dobrin – alături ascultând şi IPS Calinic, iar în prim plan, dreapta - Iulian Rizea şi Directorul Inst. de Arheologie, Dr. Const. Preda) – Fotografie de arh. Cristian Moisescu; 2) Macheta proiectului imobiliar revine în aer liber, dar <u>în vara anului 1984!</u> De reţinut fundalul din imagine: deja erau demolate toate clădirile şi locuinţele de la poalele colinei Sân Nicoară…

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

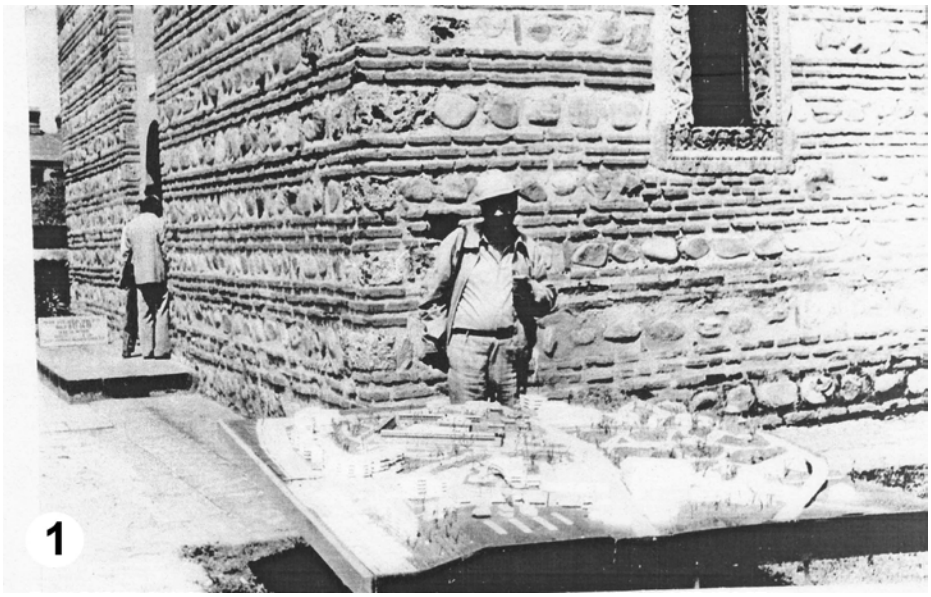

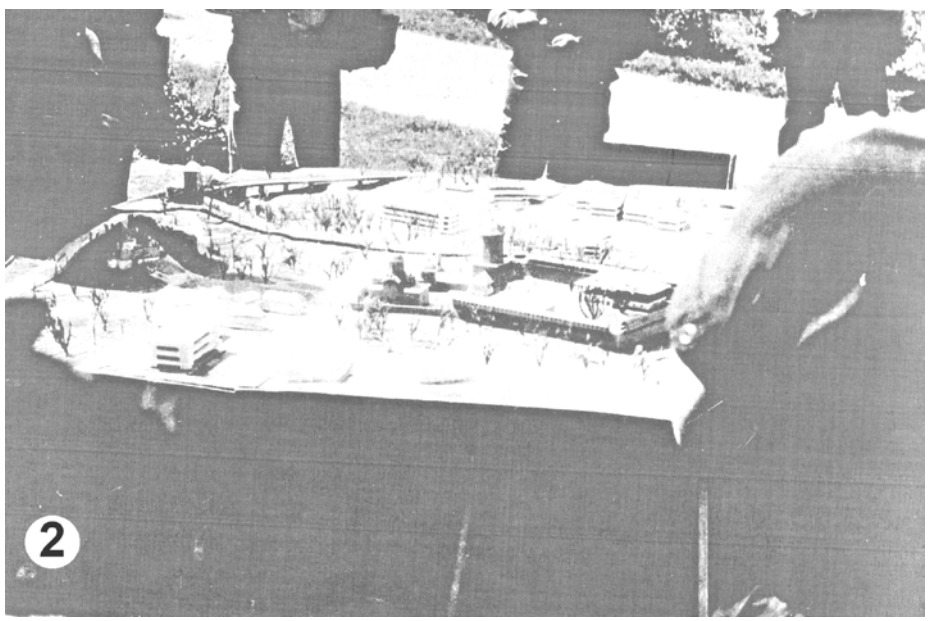

Fig. 4. Din nou despre macheta imobiliară: 1) Observată cu atenţie (prima expunere în aer liber, vara anului 1983); 2) inclusiv de colectivul de cercetare arheologică (a doua expunere în aer liber, vara anului 1984).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

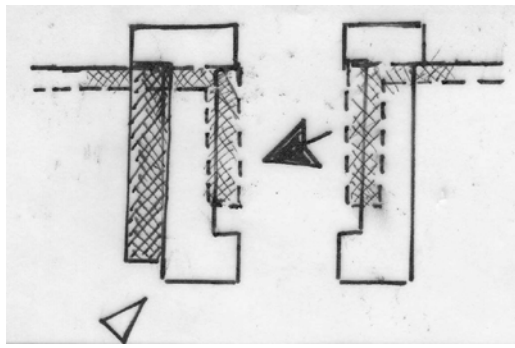

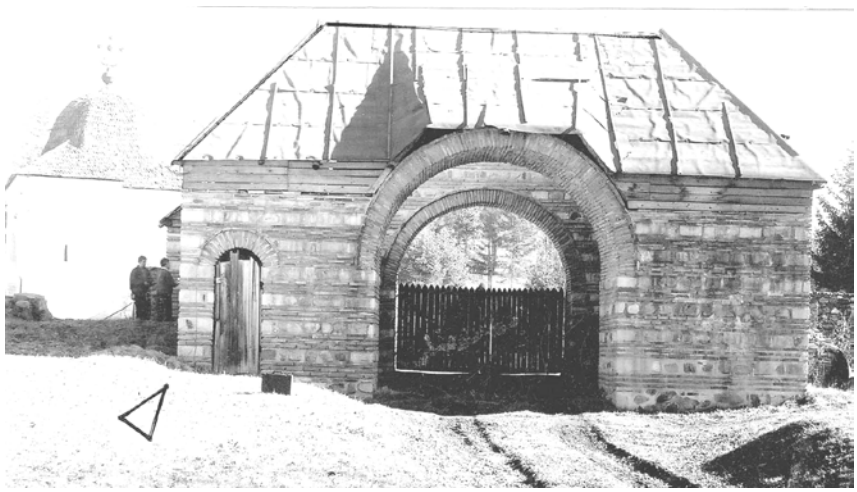

Fig. 5. Curtea Domnească. Schiţă de plan şi vedere din interior: Turnul de intrare (nr. 2, c. 1517) parţial ‚restaurat' - <u>starea actuală.</u> (Foto Voichiţa Constantinescu, 2005).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

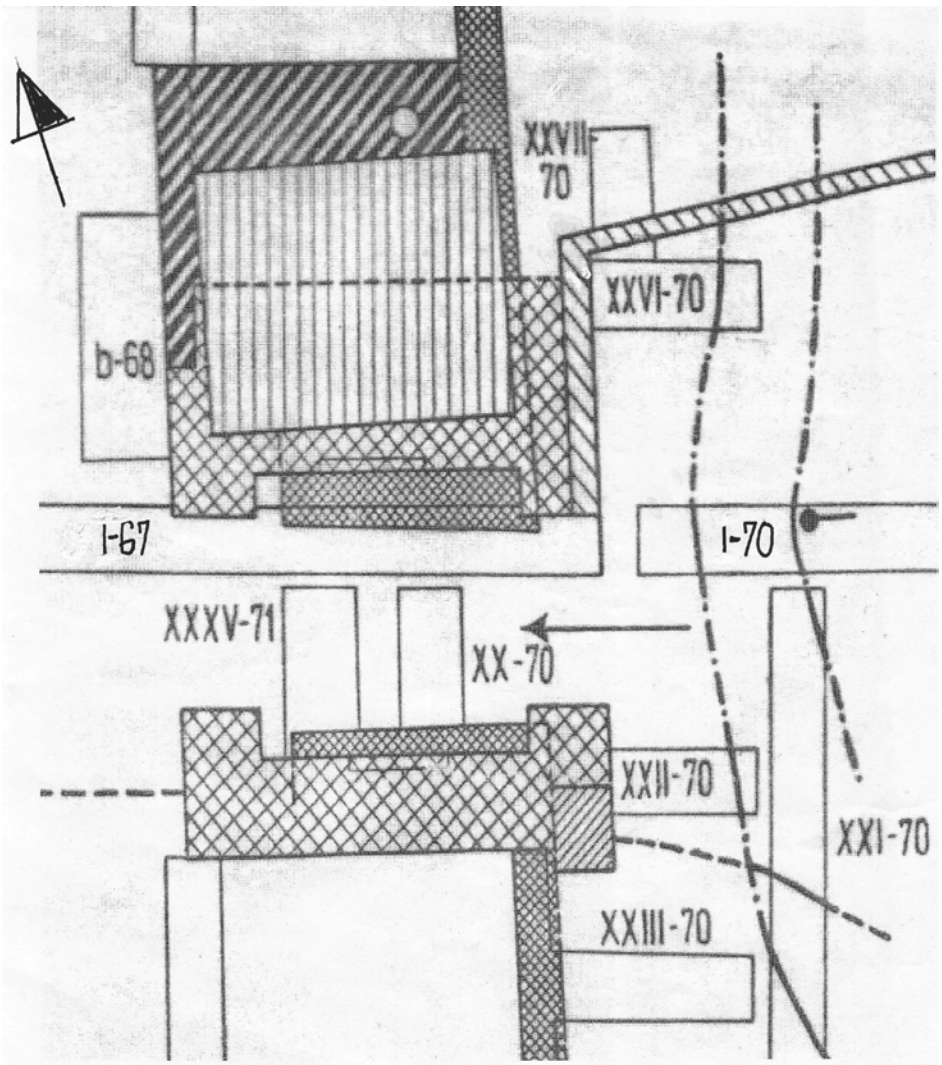

Fig. 6. Curtea domnească, 1967-1971. Cercetări arheologice în microzona de E (Turn de intrare nr. 1 /c. 1340, haşuri dese/ şi nr. 2 /c. 1517, haşuri rare/. De reţinut anume: localizarea săpăturii notate b-68. (Detaliu din Planul săpăturilor, 1967-1973 din monografia Curtea de Argeş 1200-1400, Buc. 1986, Fig. 4).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

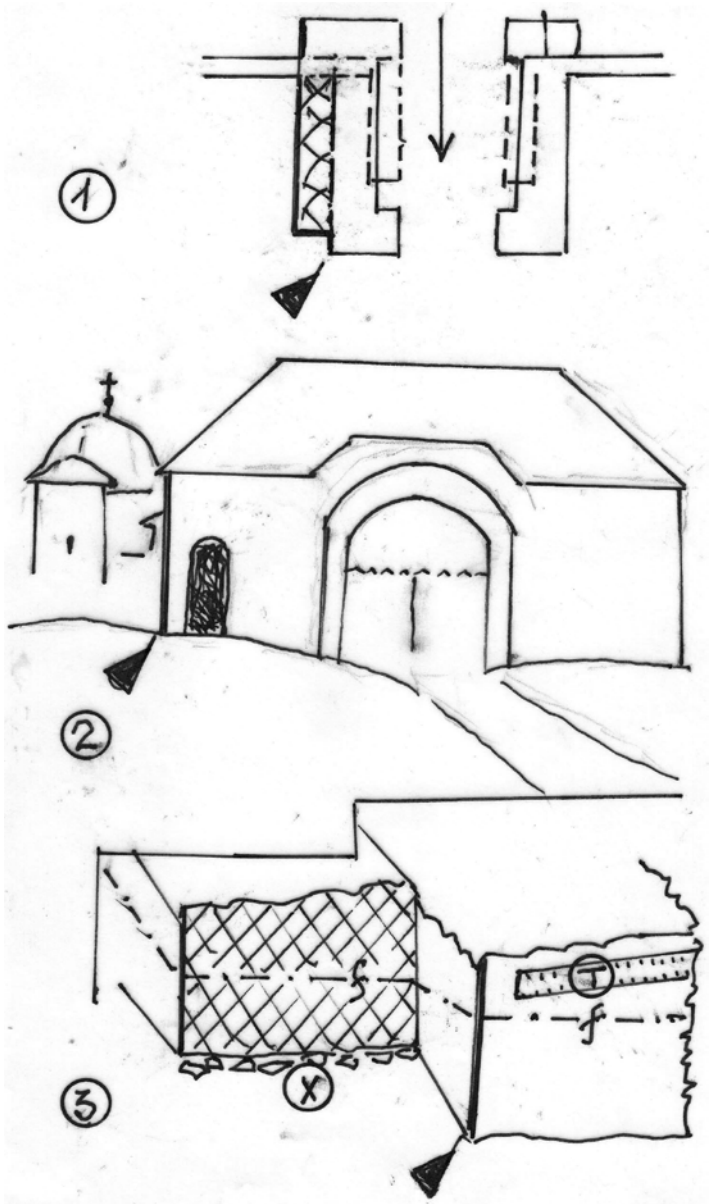

Fig. 7. Turnul de intrare nr. 2 /c. 1517/. 1-3): schiţă de plan, plasament şi imagine contur dinspre V, decroşarea din colţul NV (tocmai partea rar haşurată, localizată şi prin micile triunghiuri pline) lipsind cu totul din ‚restaurarea' recentă!; se mai indică: f, nivel de fundare, T, tirant, c. 1517; x, nivel pavaj, c. 1340).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

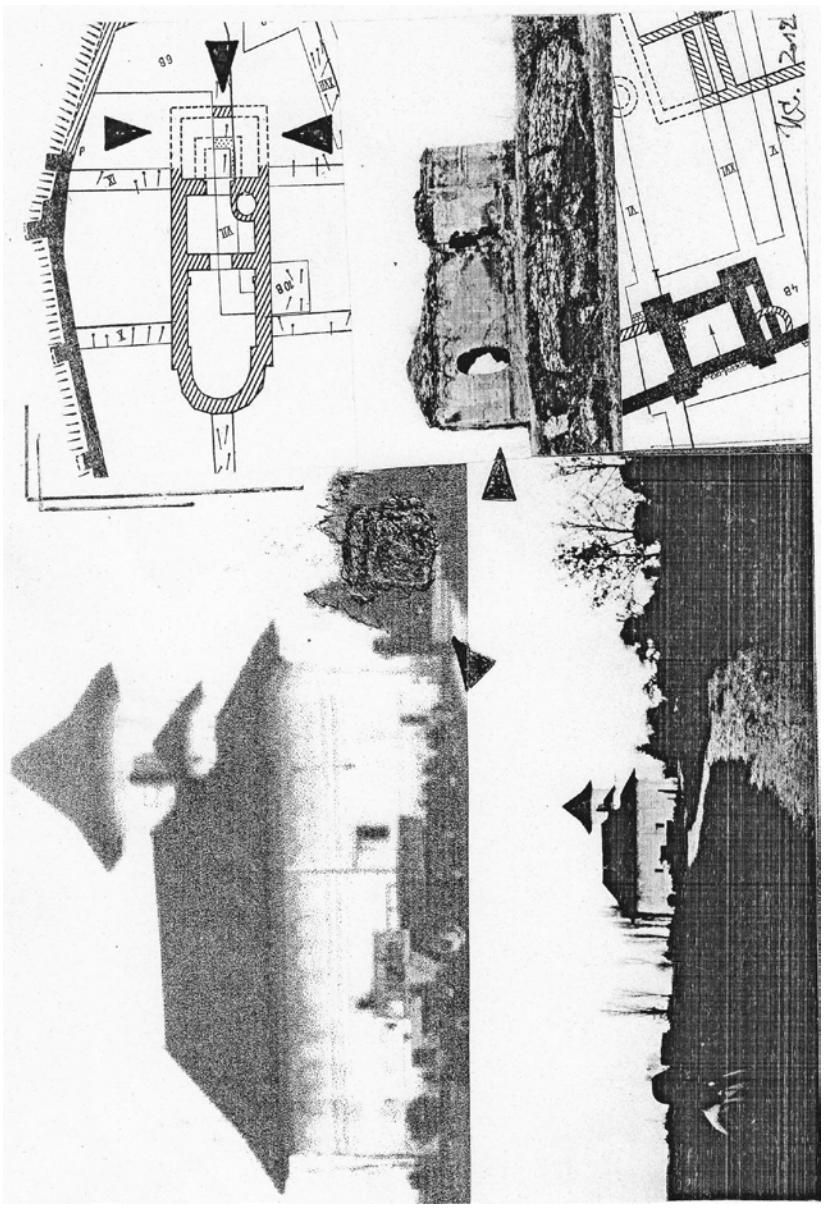

Fig. 8. Un alt caz de ‚restaurare' schilodită: biserica fostei Mănăstiri Turnu (1670) de la Târgşor-Prahova: nu i s-a restituit şi pridvorul (documentat arheologic!). Plan de situaţie, ap. SCIV, 2O /1969, 1.(Fotografii la date diferite – N.C./ în stânga, jos, regretatul Dan Lichiardopol).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Nicolae Constantinescu, *Curtea de Argeş, 1200-1400. Asupra începuturilor Ţării Româneşti*. Institutul de arheologie. Biblioteca de arheologie, XLIV, Bucureşti, 1984, 180 p.

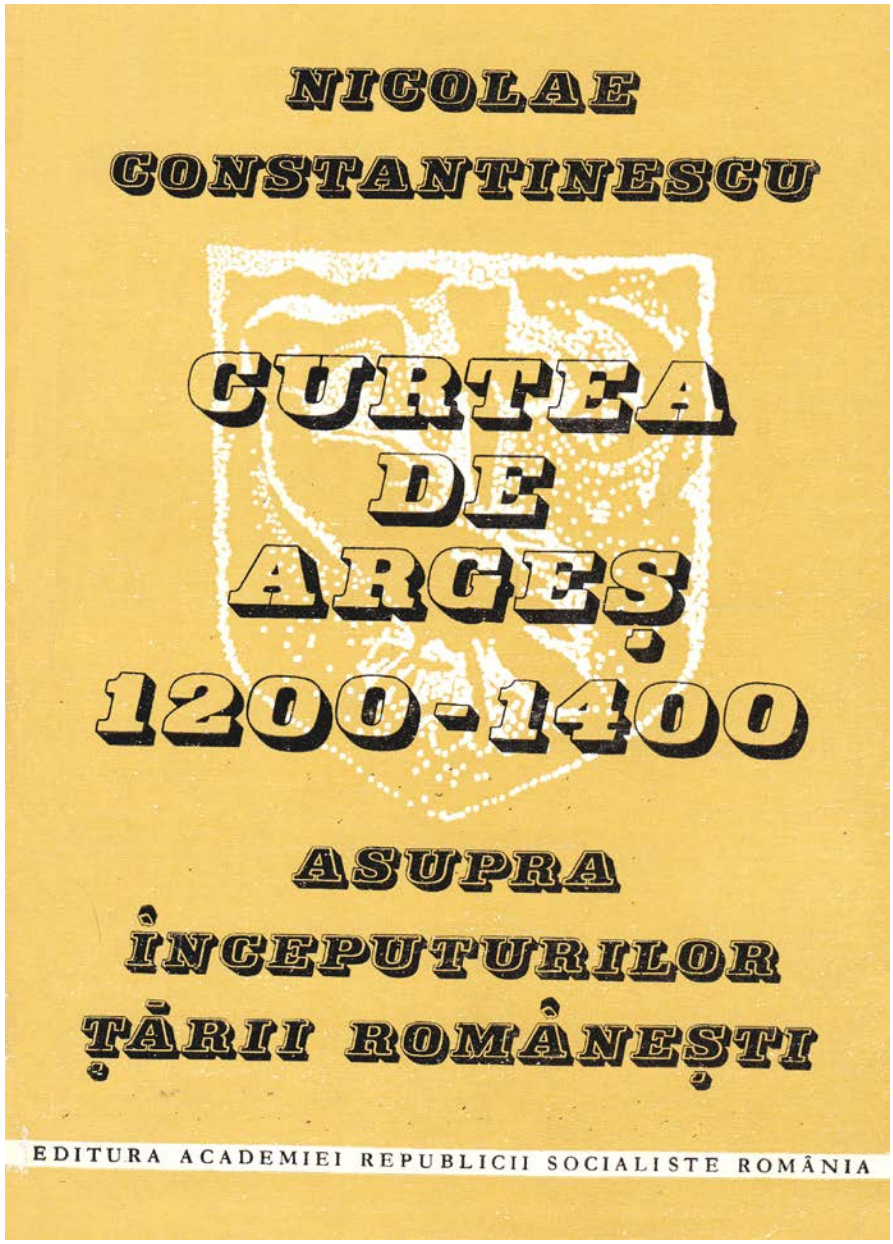

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

N. KONSTANTINESCU. CURTEA DE ARGEŞ (1200—1400) ASUPRA ÎNCEPUTURILOR TĂRII ROMÂNEŞTI. Institutul de arheologie. Biblioteca de arheologie. XLIV. Bucureşti, 1984. 180 p. ill.

Разглежданият труд е резултат на многогодишните историко-археологически проучвания на Арджеш. Този обект се намира в северните склонове на Карпатите. Той е бил резиденция на първите воеводи, които са сложили началото на Влашката държава. Въз основа на разкопките от 1967—1973 г. Н. Константинеску е успял да изясни развитието на многовековното съществуване на този обект. Арджеш е привличал научните интереси на много историци, археолози, архитекти, изкуствоведи и реставратори, които са обръщали внимание предимно на запазените две средновековни църкви и на пристройките към тях.

Материалът в разглеждания труд е разпределен в пет глави. Първата глава е посветена на историографията на въпроса: Извори, проблеми и досегашни проучвания и тяхното интерпретиране. В изворите резиденцията в Арджеш — Curtea de Argeş се споменава едва през XIV и XV в. Като проследява обстойно всички предания и извори, както и всички предишни проучвания на тази резиденция, авторът отбелязва, че и до последно време са съществували непълноти и неточности относно значението и хронологическото положение на архитектурните паметници на това място. През XIX в. е била образувана комисия за издирване и проучване на историческите паметници на румънската държава. Тогава са били предприети проучвания и възстановителни работи и в Арджеш, предимно на запазените две църкви — княжеската и манастирската до нея — и на сградите около тях. Установено било, че резиденцията в Арджеш стои във връзка с образуването на Влашката държава и че е произведение на влашкия воевода Басараб I (около 1310—1352), при което не е изключен и приносът на неговия приемник Николае Александру (1352—1361). Въз основа на извършваните проучвания на този обект през 1923 г. било издадено изследването CDA (Der Fürstenhof von Argeş). В него, както и в историографията до него, са допуснати редица неточности и несъобразности, дължащи се на непълното познаване на редица извори и предимно на непълно и неправилно проведени археологически проучвания.

Следващата глава е посветена на описанието на резултатите от археологическите проучвания на архитектурните паметници в тяхната хронологическа последователност. Резиденцията в Арджеш се е намирала в непрекъснато населявана област на левия бряг на р. Арджеш, която е дала името на самото място. Първоначалната резиденция е била с трапецовидна форма и оградена с дебели зидове. Главният архитектурен паметник тук е дворцовата църква, означена от автора като Арджеш II, която също е била оградена и под която са открити основите на първоначалната дворцова църква Арджеш I, построена в края на XII в. Втората дворцова църква — Арджеш II, е била издигната при воеводата Владислав I (1367—1377). Неговият образ личи в стенописите на църквата — в сцената „Деисис" в пронаоса и в ктиторския портрет, където той е представен заедно със съпругата си Ана върху западната стена на наоса в църквата, както сочи славянският надпис, запазен върху тези изображения.

В третата глава са описани подробно и пълно разкритите при археологическите проучвания архитектурни останки. Тя е богато документирана с планове, разрези, профили и снимки на проучените обекти.

Намерените при разкопките материали са разгледани по видове със собствен сравнителен материал и литература в четвъртата глава на изследването. Заслужава да се отбележи, че в тази глава авторът е отделил специално внимание на някои материали, които представляват интерес за културата на румънския народ от този период, а именно декоративната керамика върху фасадата на църквата Арджеш II, керамиката, употребявана при печките (т. нар. кахли — едни от най-ранните видове от тоя вид керамика в Румъния), токата, намерена в гроба на Владислав I.

Разкритите при разкопките монети са представени отделно в каталог с означение на мястото на тяхното намиране, което при възможност е използувано за датиране на съответните останки от сгради и подвижен материал.

В последната глава авторът е направил изводите от проведените от него дългогодишни историко-археологически проучвания, основаващи се на конкретен материал. За по-голяма прегледност ги е означил в няколко пункта.

1. От края на XII в. може да се проследи непрекъсната последователност на живота в района на средновековното селище в Арджеш. Там са установени следните архитектурни комплекси: Едно старо селище, чието ядро вероятно се е намирало върху южния хълм до реката, където сега са сградите на градската болница. То е датирано с некропол от 1180 г. В съседство с него са възникнали сгради около 1200 г., когато северно е било основано културно място заедно с изградената църква, означена от автора като Арджеш I. Това строителство авторът свързва със споменатия в изворите castrum Argyas. Този архитектурен комплекс бил разрушен от османското нашествие в 1394 г. Жилищната обстановка се променила значително, когато воеводата Басараб I основава новата си резиденция, като продължила да съществува старата църква. Едва воеводата Владислав I изоставил старата църква и на нейното място построил новата — Арджеш II на името на св. Николай (от 1365 до 1369 г. по време на похода си към Видин, както е отбелязано в славянския надпис върху ктиторския портрет).

2. Паметниците на резиденцията в Арджеш представляват доказателство за средновековното румънско творчество в областта на културата и цивилизацията в Югоизточна Европа. Те отразяват преди всичко живота на една излязла от тамошното общество феодална класа, нейното място, както и ролята ѝ на политическа върхушка както на степента на преддържавническото воеводство (през XII—XIII в.), така и на по-високата степен на господство (през XIV в.), при условията на самостоятелен държавен живот.

Местоположението, както и морфологичното устройство на сградите, вътрешността им, както и външната украса, подвижният инвентар — всичко изразява един собствен начин на живот на феодалната аристокрация.

Н. Константинеску е приключил успешно многогодишното проучване на този интересен и важен за изясняване на началото на румънската история паметник. Той е успял да съчетае историческите извори, архитектурните паметници и подвижните находки от разкопките. Пред нас се разкрива непрекъснат продължителен период на културно развитие на това място, което е било за известен период политически и културен център на румънския народ, съхранил някои традиции след нахлуването на османските турци на Балканския полуостров.

СОНЯ ГЕОРГИЕВА

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Nicolae Constantinescu, *Curtea de Argeş (1200-1400). Asupra începuturilor Ţării Româneşti*, Edit. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1984, 170 p., în „Revista de istorie", 38 (1985), 9

Rod al cercetărilor efectuate de autor în anii 1967-1973, cartea lui Nicolae Constantinescu este o monografie a aşezării medievale de la Curtea de Argeş, concentrată asupra perioadei 1200-1400. Lucrarea este cu atât mai valoroasă cu cât înfăţişează cititorilor nu numai datele cele mai noi privind evoluţia acestui centru de civilizaţie românească, ci şi integrarea lui în cadrul mai larg al societăţii româneşti de la sud de Carpaţi în epoca de întemeiere a statului.

Investigaţia este prezentată într-o structură foarte modernă, al cărei merit esenţial este acela de a asigura expunerii o claritate desăvârşită - chiar dacă pentru cititorul neavizat aceasta este greu de urmărit, datorită precizărilor de ordin frazeologic, folosirii siglelor, a trimiterilor de o dată la mai multe figuri, note, părţi din lucrare etc.

Cele cinci capitole prezintă pe rând: stadiul cercetării, obiectivul arheologic Curtea de Argeş, strategrafia aşezării şi periodizarea, materialul arheologic, iar în final, concluziile.

Dintre acestea, primul care atrage atenţia asupra valorii lucrării este capitolul al III-lea, rod al unei munci sistematice şi minuţioase, al cărei obiectiv este mărturisit de autorul însuşi: „Preocuparea de căpetenie şi constantă a cercetării noastre a fost să definim, pe cât posibil în amănunţime, componentele registrului strategrafic de pe teritoriul cercetat. Aşa cum era şi de aşteptat, strategrafia ne-a ajutat să lămurim *altfel decât prin simpla impresie* (subl. ns.), faze de construcţie şi de refacere, amploarea locuirii, determinări cronologice, articularea monumentelor între ele şi nu pe ultimul loc, etapizarea morfologică a fiecăruia" (p. 47). Această încercare de a lămuri - pentru întâia oară - pe baze ştiinţifice, folosind argumente arheologice, problemele legate de aşezarea de la Curtea de Argeş, paralele cu reinterpretările observaţiilor făcute de Virgil N. Drăghiceanu şi corelarea lor cu analiza antropologică a lui Fr. Rainer, reprezintă, fără îndoială, meritul fundamental al acestei lucrări. Efortul de reinterpretare este completat de semnalarea unor noi descoperiri, de importanţă majoră pentru tabloul general al dezvoltării Ţării Româneşti la începuturile feudalismului. Să amintim Biserica Argeş I (c. 1200), o „variantă de sprijin" (p. 92) şi precizarea relaţiei sale cu Biserica Argeşul şi aceasta din urmă datat, cu siguranţă pentru prima dată, acum, între 1365-1369, precum şi descoperirea atelierului monetar, probabil o anexă a bănăriei Ţării Româneşti, înfiinţată în timpul domniei lui Vladislav I Vlaicu. Stabilirea registrului strategrafic al aşezării, mai întâi pe sectoare şi apoi pe ansamblu (însoţită de un număr impresionant de desene de profil), a permis autorului periodizarea etapelor de locuire de la Curtea de Argeş (neîntreruptă dinainte de secolul al XIII-lea până în zilele noastre).

Există însă şi scăderi şi ele sunt remarcate chiar şi de autor. Nu a fost

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

identificată prima curte domnească, cea corespunzătoare bisericii Argeş I, şi nici aşezarea de dinainte de 1200, deşi existenţa acesteia este documentată de materialul arheologic rezultat din sondaje: amfore cu torţi supraînălţate şi catarama în formă de liră. Faptul se datorează unor condiţii obiective, zona din care provine materialul de secol al XII-lea, precum şi aceea unde după părerea autorului - se află vechea curte domnească fiind azi ocupată de clădirea Spitalului municipal.

Cât priveşte materialul arheologic, acesta este prezentat şi comentat într-un capitol separat. Calităţile ce ţin de prezentarea (sistematică şi cu desenele de rigoare) şi de interpretarea acestui material sunt evidente. Se remarcă în primul rând comentariul centurii lui Vladislav I Vlaicu, căreia nu numai că îi stabileşte posesorul şi locul confecţionării (în apropiere de Ţara Românească sau chiar pe teritoriul ei), dar arată că ea este reprezentativă pentru modul de viaţă al feudalilor români.

Importantă este şi concluzia desprinsă de Nicolae Constantinescu din analiza tipologică a materialului ceramic de secol XIII, despre care arată că este rezultatul unei evoluţii continue, de la începutul mileniului al II-lea până în secolul al XIV-lea, fapt ce dovedeşte încă o dată caracterul polivalent al perioadei 1200-1300. Dar autorul nu prezintă integral materialul rezultat din săpăturile pe care le-a întreprins între 1967-1973 şi nu reia materialul descoperit de V. Drăghiceanu. Dacă putem admite că prezentarea întregului material descoperit în campaniile din 1967-1973 ar fi dăunat unităţii lucrării, depăşind tema anunţată în titlu, publicarea şi reluarea discuţiei asupra materialului din 1920 ar fi fost binevenită (dar - după cum aflăm din lucrare - o parte a lui a fost inaccesibilă autorului însuşi). Să adăugăm că nu este publicat materialul ceramic propriu-zis, ci doar o tipologie a sa. Ori, ceramica evului mediu timpuriu în Ţara Românească este puţin studiată, iar descoperirile de la Curtea de Argeş şi pregătirea autorului în această problemă ar fi adus contribuţii din cele mai însemnate la cunoaşterea ei.

În - final cum e şi firesc - cititorul găseşte concluziile. „Locuire neîntreruptă: 2 curţi (una veche - c. 1200 - şi alta mai nouă - c. 1340) - 2 epoci în strânsă legătură, dovadă efortul permanent de a zidi şi a adăuga (…) o locuire care coboară cu cel puţin un secol (până la c. 1180, după cum o dovedeşte mai cu seamă existenţa Bisericii Argeş I) în raport cu datele acceptate până acum de istoriografie“ (p. 143). Importanţa acestei precizări se impune de la sine. Expunerea succintă a fazelor succesive de locuire - bazată pe coroborarea permanentă a informaţiilor arheologice cu cele documentare - oferă, pentru întâia oară în istoriografia noastră, imaginea dezvoltării organice a acestui centru voievodal. Această dezvoltare este integrată în evoluţia generală a societăţii medievale din această parte a Europei, prin evidenţierea relaţiilor dintre Ţara Românească (al cărei centru vital a fost până în sec. XIV Curtea de Argeş) şi vecinii săi (Regatul Ungariei şi regiunile sud-dunărene), relaţii care dovedesc „*afirmarea tot mai puternică a românilor de pe ambele maluri ale Dunării*“ (p. 154) ş.a.

Ne rămâne, aşadar, să vedem cine au fost exponenţii acestei lumi

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

româneşti şi cum au încrustat ei la Argeş înseşi treptele viitoarei Ţări Româneşti - problemă pe care o vom aborda cu alt prilej (p. 154).

În final, trebuie subliniat efortul continuu de a corela datele arheologice (constând atât în descoperiri de valoare deosebită, cât şi în observaţii strategrafice minuţioase), cu datele oferite de documente şi de tradiţia istorică. La capătul acestui efort, autorul oferă cititorului o lucrare fundamentală, care aruncă lumini noi asupra începuturilor organizării statale şi a nivelului de civilizaţie al românilor din primele secole ale evului mediu. Lista abrevierilor bibliografice, indicele nominal şi cele 231 de note fac ca lucrarea să fie un bun instrument de lucru, iar rezumatul în limba germană (o traducerea de Hilda Constantinescu) o face accesibilă şi cercetătorilor străini, interesaţi în studierea acestui capitol fundamental din istoria poporului român.

Nona PALINCAŞ

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Nicolae Constantinescu, *Curtea de Argeş (1200-1400). Asupra începuturilor Ţării Româneşti*, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1984, 170 p., în „Argeş“, nr. 3/1985, p. 5.

Oraşul Curtea de Argeş, primul scaun domnesc din Ţara Românească, s-a bucurat de o atenţie deosebită din partea istoricilor români. Numeroase lucrări au scos în evidenţă rolul important jucat de această străveche aşezare argeşeană în viaţa politică, culturală şi economică a ţării.

De curând, Editura Academiei Republicii Socialiste România a tipărit o nouă carte despre acest oraş: *Curtea de Argeş 1200-1400 Asupra începuturilor Ţării Româneşti*, 170 p. Autorul, dr. Nicolae Constantinescu, cercetător ştiinţific principal la Institutul de arheologie Bucureşti, este un nume de mult cunoscut în istoriografia română. Pe lângă numeroase studii şi comunicări publicate în reviste de specialitate, Nicolae Constantinescu este autorul unor cărţi de referinţă în istoriografia noastră: *Coconi. Un sat din Câmpia Română în epoca lui Mircea cel Bătrân. Studiu arheologic şi istoric*, Bucureşti, 1972; Cetatea Scheia. Monografie arheologică, Bucureşti, 1960 (în colaborare); Vladislav I 1364-1377, Bucureşti, 1979; Mircea cel Bătrân, Bucureşti, 1981.

Între anii 1967 şi 1973 Nicolae Constantinescu a efectuat cercetări arheologice la Curtea domnească din Argeş, sarcină deloc uşoară având în vedere faptul că biserica şi o parte din ansamblu au mai fost explorate arheologic în 1920 de către Virgil Drăghiceanu. Cercetarea din 1920 nu s-a ridicat însă la înălţimea pe care o impunea importanţa monumentului. Lacunele din explorarea lui V. Drăghiceanu, ignorarea sau interpretarea greşită a unora dintre descoperiri, controversele ivite în urma investigaţiilor din 1920 au impus reluarea cercetărilor arheologice de la ctitoria voievodală din Argeş.

Arheolog, cu o îndelungată experienţă, competent şi exigent, Nicolae Constantinescu a reluat săpăturile arheologice din biserică şi a investigat şi restul ansamblului voievodal, rezultatele şi concluziile cercetării fiind concretizate în lucrarea recent tipărită precum şi în alte studii. Cercetarea arheologică, chiar dacă n-a avut rezultate spectaculoase ca cea efectuată de V. Drăghiceanu (descoperirea mormântului lui Vladislav I), s-a soldat pe plan ştiinţific cu date de maximă importanţă pentru istoria noastră.

Astfel, cercetările efectuate de Nicolae Constantinescu au dovedit o locuire neîntreruptă pe parcursul a câtorva secole, timp în care au fost construite două curţi voievodale. Curtea Veche, avându-şi începuturile în perioada de după 1150, posibil în jurul anului 1180, a fost înlocuită în jurul anului 1340, cu cea Nouă, construită alături. Fundaţiile bisericii Curţii Vechi, aflate sub actualul lăcaş religios, ne arată că aceasta era o variantă a tipului cruce greacă liberă, fără puncte interioare de sprijin. Rezultatele cercetării arheologice, studierea picturii şi a inscripţiilor

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

actualei biserici l-au determinat pe Nicolae Constantinescu să atribuie construirea acestui lăcaş nu lui Basarab I, cum s-a afirmat şi se stăruie, şi se stăruie, ci lui Vladislav I Vlaicu care a ridicat-o în perioada 1365-1369.

Deşi redusă ca paginaţie, lucrarea cuprinde cinci capitole (Istoriografie, Vatra străveche a Argeşului, Cercetarea arheologică, Materialul arheologic, Concluzii asupra cercetării arheologice) şi un număr mare de fotografii, planuri, profiluri şi desene. Punerea în lumină şi valorificarea ştiinţifică a rezultatelor cercetării arheologice de la Curtea domnească din Argeş prin intermediul acestei cărţi reprezintă o contribuţie de seamă în istoriografia română.

Spiridon CRISTOCEA

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

Nicolae Constantinescu, *Curtea de Argeş, 1200-1400. Asupra începuturilor Ţării Româneşti*, Editions de l'Académie, Bucarest, 1984, 170 p. (avec un résumé allemand) et 69 figures dans le texte în „Dacia", N.S., XXX (1986), 1-2.

Avec cette étude minutieuse et détaillée, dont l'auteur, archéologue, chevronné, conduisit les fouilles de Curtea de Argeş entre 1967 et 1973, le long débat au sujet de la résidence des premiers princes de Valachie et autour des églises qui s'y sont succédées aux XIIIe et XIVe siècles sur le même emplacement touche à sa fin. Ce n'est pas seulement la conviction de l'auteur: la plupart de ses lecteurs seront tentés de la partager.

Par delà les résultats ponctuels de l'enquête, on parvient à jeter un regard neuf sur les origines de l'Etat valaque, de beaucoup antérieures à la date que les historiens étaient enclins à accepter sur la foi des documents. Ce n'est pas un mince profit, encore qu'on puisse se demander si les preuves apportées en faveur d'une datation vers 1150-1180, pour une partie (dite «A») de l'enceinte de la cour pricière, sont suffisantes: une boucle de bronze d'un type commun aux Xe-XIIe siècles et deux monnaies très effacées dont l'attribution à l'empereur byzantin Alexis III est purement hypothétique. Il n'en est pas moins curieux d'observer que cette datation serait proche des années 1215-1222, époque où, selon des érudits roumains du XVIIIe siècle, s'était produit le *descensus* du légendaire Negru-Vodă («le Prince Noir»), lequel aurait abandonné son Făgăraş avec sa mesnie pour organiser sous son autorité un petit Etat adossé au versant méridional des Carpates. Même si l'on n'est plus disposé à y croire, on peut désormais comprendre dans quelles conditions le «Szenrslaus wayvoda Olahorum» de 1247 (un Sănislau établi à Argeş, probablement) exerçait son pouvoir, reconnu par Béla IV dans la convention qu'il avait conclu avec les Hospitaliers.

Pour la reste, on ne saurait dire que l'ouvrage contient beaucoup de nouveautés, car N. Constantinescu avait déjà fait connaître dans plusieurs article les résultats de son exploration archéologique, ainsi que sa propre interprétation (voir, par exemple, RESEE, VIII, 1, 1970, pp. 5-31). Nous les retrouvons ici, avec les inévitables corrections mineures et sous la forme d'un bilan de toutes les études précédentes. De ce point de vue, justice est faire aux travaux de pionnier d'un architecte oublié aujourd'hui, N. Gabrielescu, qui plaidait avec ferveur pour la conservation des monuments historiques peu avant la naissance (1892) de la Commission spécialement chargée par l'Etat roumain de veiller à cette tâche. Les pages d'analyse technique très poussée qui reprennent et rejettent systématiquement les renseignements fournis par V. N. Drăghiceanu à la suite de ses fouilles de 1920-1921 méritent tous les éloges. On est gêné de constater sur quelle base fragile se sont fondées les conclusions des historiens de 1923, exposées dans un recueil d'études magnifiquement illustré.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

L'examen archéologique conduit N. Constantinescu à reconstituer les étapes de construction pour trois enceintes, A, 1 (XIVe - XXe siècle) et 2 (XVIe - XIXe siècle), un «palais» (de dimensions modestes 32 m x 11,80 m à l'extérieur, datable vers 1340, mais complété et redécoré vers 1517) et deux églises (Argeş I, vers 1200, et Argeş II, vers 1365-1369). Le second de ces derniers monuments, l'actuelle église St. Nicolas, partiellement repeinte à l'intérieur aux XVIIIe et XIXe siècles, restaurée de 1911 à 1920, contient les tombeaux dont l'évidence a été gravement embrouillée par Drăghiceanu, le plus important étant celui, découvert intact, d'un prince anonyme, identifié à Vladislav I (1364-1577?) par N. Constantinescu, tandis que presque tous ses prédécesseurs le supposaient êntre Radu I (1375? - av. 1385). L'auteur a démontré que la chapelle Argeş I, laquelle se trouve sous les nefs centrales et Sud du narthex de l'église actuelle, avait un plan cruciforme avec abside à l'Est et un exonarthex en prolongement du bras occidental de la croix. Ses dimensions (14x8 m) sont presque égales à celles de la chapelle Sân Nicoară, située sur une colline à 300 m des monuments étudiés par N. Constantinescu. Cependant, on se demande pourquoi les ruines de Sân Nicoară seraient du XVe siècle, selon l'auteur, ou du XIVe, selon d'autres spécialistes, lorsqué la tradition, qui affirme que c'était à l'origine une église catholique, le plan, qui ne s'y oppose pas, et les rapports du seigneur d'Argeş avec le royaume apostolique de Hongrie pourraient bien indiquer une date antérieure à 1300 ainsi que la destination de cet édifice au culte catholique.

Un chapitre de l'ouvrage est consacré à la publication très soignée des résultats des fouilles: outils, objets domestiques, armes, pièces de harnais et d'habillement (avec une note sur la ceinture retrouvée dans la tombe princière), monnaies et céramique. Mais la chronologie d'Argeş II (construction et peinture) reste sujette à caution. D'abord le soupçon d'une différence entre le «castrum Argyas» assiégé par Charles Robert d'Anjou en 1330 et l«arx Argies» où Vladislav I résidait en 1372 n'effleure même pas l'auteur. Pourtant, le premier n'est assurément pas Curtea de Argeş, mais la forteresse de Poieneri, ce que C. Kogălniceanu avait déjà suggéré (Convorbiri literare, LVI, 1924, pp 760-761). Ensuite, si la construction de l'église n'a commencé qu'en 1364, le graffito concernant la mort de Basarab à Câmpulung en 6860 (1351-1352) aurait une signification purement historique. Or, d'une part l'on n'en voit plus la justification - pourquoi aurait - on noté la date de cet événement, une douzaine d'année plus tard? - d'autre part, on arrive à se demander si, après tout ce temps, le témoignage a réellement la valeur incontestable qu'on s'est empressé de lui prêter[1]. La

[1] A propos de l'explication d'autres graffiti, sur le pilier Nord-Est de l'église, dans son article cité, p. 17, l'auteur a identifié «la princesse juive» à Théodora, la seconde femme de tzar bulgare Ivan Alexandre. Ce qui confirme cette conjecture c'est le nom qu'on a déchiffré à côté, Makaria, qui est le nom monastique de Marie, une fille de Théodora II, entrée en religion après la mort de son mari, Andronic IV Paléologue, en 1385 (cf. Ivan Božilov, *Familijata na Asenevci, 1186-1469, genealogija i prosopografija*, Sofia, 1985, pp. 218-224). Ceci permet de dater le graffito vers la fin du XIVe siècle.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

découverte d'une monnaie du tzar de Vidin, Ivan Sratzimir, de l'epoque 1360-1365, sur laquelle l'auteur appelle l'attention pour attribuer l'initiative même du monument à Vladislav I, peut être invoquée à plus forte raison pour faire remonter la construction de l'église aux dernières années du règne de Nicolas Alexandre (mort en 1364). La contribution de Vladislav dépend uniquement de l'inscription peinte au-dessus du tableau votif, où les noms du prince et de sa femme ne sont plus lisibles. Le moment où cette inscription a été ajoutée, le seul moment possible, est 1369, quand l'occupation de Vidin par Vladislav lui permettait d'introduire le nom de cette nouvelle possession dans son titre, tel qu'il apparait dans l'inscription. L'hypothèse selon laquelle le monument eût été décoré de fresques sous le règne de Radu, pourvu que l'on admit une seconde prise de Vidin malgré le silence des sources, a été victorieusement combattue par Marie Holban. Nous essaierons de montrer ailleurs que le passage de la chronique des Gattaro cité à ce propos n'a, en fait, rien à voir avec le prince valaque Radu[2].

Les patientes recherches de l'auteur parviennent à éclaircir, pour une bonne par, l'imbroglio produit par la manière dont Drăghiceanu avait fouillé les tombes[3]. On saura donc gré à N. Constantinescu de nous avoir donné un dossier riche et d'une précision convaincante.

Andrei PIPPIDI

[2] Ajoutons que le portrait (fig. 12, p. 42) d'un prince représenté dans l'attitude de la prière n'est pas celui d'un jeune homme, mais d'un homme mûr, ce qui convient à Nicolas Alexandre. Peut-être, sa ressemblance au personnage du tableau votif est due au peintre Panteleimon, qui s'en serait inspiré à la restauration de 1827, si le visage de Vladislav était déjà détérioré.

[3] Un plan de l'emplacement des tombes eût été nécessaire.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro

De acelaşi autor:

- *Mănăstirea Putna*, Meridiane, 1965, 58 p. (versiuni în lb. engl. şi franc., ed. 2-a, 1967, versiune în lb. germană).
- *Coconi. Un sat din Câmpia Română în epoca lui Mircea cel Bătrân*. Studiu arheologic şi istoric, Ed. Academiei, 1972, 312 p. (ASSP, Bibl. Arheologică, XVII) /Teză de Doctorat, Univ. B.B.-Cluj-N, iunie 1970/. Premiul „Vasile Pârvan" al Academiei Române, 1972.
- *Vladislav I, 1364-1377*, Ed. Militară, 1979, 164 p. /Domnitori şi voievozi, 15/.
- *Mircea cel Bătrân*, Ed. Militară, 1981, 174 p. /Domnitori şi voievozi, 16/.

În colaborare:
- *Cetatea Şcheia.* Monografie arheologică, Ed. Academiei, 1960, 170 p. (Biblioteca de Arheologie, III), cu Gh. Diaconu.
- *Curtea Domnească din Târgovişte*, „Meridiane", 1965, 88 p.; ed. 2-a, 1967, cu arh. Cristian Moisescu.
- *Căpriana.* Repere istorico-arheologice, Ştiinţa, Chişinău, 1996, 112 p., cu Gh. Postică.
- *Târgovişte. Reşedinţa voievodală, 1400-1700.* Cercetări arheologice, 1961-1986. Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2009, 250 p. /Coordonator/, cu arh. Cornel Ionescu, P. Diaconescu, Venera Rădulescu.

I.S.B.N.: 978-606-93332-7-3

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeul-judetean-arges.ro